

A A 0000 404 854 2

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

REESE LIBRARY
OF THE
UNIVERSITY OF CALIFORNIA.

Received Mar. 27 1893.
Accessions No. 50755 Class No. V212
V22

PA
6105
V24
v.78

Southern Branch
of the
University of California
Los Angeles

Form L 1

PA
6105
V24
v.78

This book is DUE on the last date stamped below

Form L-9-15m-8,'26

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT.

VOL. XII.

T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM

LIBRI QUI SUPERSUNT,

EX EDITIONE G. A. RUPERTI

CUM SUPPLEMENTIS

NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIOREM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

INDICE LOCUPLETISSIMO

ET

GLOSSARIO LIVIANO

ACCURATE RECENSITI.

75899

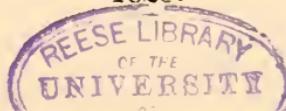
VOLUMEN DUODECIMUM.

F

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1828.

НОМАД ЧИЭНТИОУ

ПОДРОБНЫЙ ОБЗОР

СОВЕТСКОГО СОЮЗА

50755

dio sint lectoribus, omittimus. Illud memoratu dignius est, eos Kalendis Januariis et in acta Cæsaris jurasse ipsos, et alios jurare jussisse. Qui mos tum cœptus ad multas deinde ætates duravit, ut initio anni, in eorum omnium qui rerum potiti aliquando fuerant, nisi qui senatus decreto, fuerant ob scelera notati, acta juraretur. Ceteruni tres-viri, firmandæ potentiae causa, magistratus tum in plures annos, exemplo Cæsaris, ordinaverunt, simul mercedem suis, et sibi in posterum munimen. Atque sic constitutis rebus, Cæsar et Antonius ad bellum proficisci parabant.

51. At Statius Murcus, Cassianæ classi præfectus, Appian. circa Peloponnesum excubans, cum Ægyptiam classem ad Africæ littora perisse naufragio audisset, ejusque clavis notas ad Laconiam usque fluctus pertulissent; ne eum tanta classe nihil ageret, trajecit Ionium pelagus, et insulam portui Brundisino oppositam, Lælii nuper et Libonis Supra, cxii. 5. et exemplo, cepit. Hæc enim statio valde erat opportuna cxi. 24. ad prohibendum, ne qui ex Italia milites, aut commeatus Appian. in Græciam trajicerentur.

52. Sed jam exercitus triumvirorum, octo legiones, cum Dio. Ap. legatis C. Norbano ac Decidio Saxa, transmisso Adria- pian. tico, in Macedoniam præverterat: tribusviris hos præmit-tentibus, dum Cassium et Brutum Lycio Rhodiensique Dio. bello in longum tempus se putant implicuisse. Sed, comperto rerum istarum exitu, Rhodiis Lyciisque collaudatis publico decreto, promissisque ad eorum reparandam for-tunam pecuniis, et relieto ad præsidium Urbis Lepido, Flor. iv. 7. Cæsar et Antonius pecunias legionesque divisorunt (quia Plut. An-ton. jam nihil Antonio satis videbatur, nec in pari jure portio-nem æquam obtainere Cæsarem patiebatur) statimque pro-fecti sunt paludati. Ceterum Antonius, qui Brundisium Plin. vii. 45. Dio. Appian. ierat, cum inde transmittere conaretur, a Murco impeditus et exclusus, cum rostratis, quas habebat oppido paucas, nihil ad summam profecit, quanquam catapultis et ma-chinis, atque etiam turribus naves oneraret. Id unum egit ut secundo vento partem copiarum subinde imponeret onerariis navibus, quæ plerumque perveniebant, prius quam a Murco opprimerentur. Postea, quia parum ista

Dio et
Appian.

proderant ad summam, C. Cæsarem, qui circa Siciliam cum Sex. Pompeio navalibus viribus dimicabat, ad feren-dam in commune opem excitavit. Sed hujus quoque belli origo, Sextique fortuna, quæ a ceteris rebus separari utilius fuit, deinceps exponi debent.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXIII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

-
1. **SEX. POMPEIUS**, cum ei morte Cæsaris, et secutis Dio,
eam motibus, spes in patriam redeundi vix ostensa prius xlviii.
quam erepta esset, imperium maris amplexus, cuius ei Appian.
concessus ab senatu titulus fuerat, versus Italiam naviga- Civil. I. iv.
vit. Vell. II. 73. Sed, auditio se quoque inter percussores superioris D'.
Cæsaris damnatum esse, abstinuit continenti, et sine ma-
leficio circum insulas oberrans, ut in patriam revocaretur
expectabat; quod se facinoris ejus, cuius ceteri convicti
dicebantur, innocentem sciebat ab omnibus haber. Ut
vero cum ceteris suum quoque nomen feralibus tabulis in- Oros. vi.
sertum didicit, ad bellum se totis viribus comparans, in- 18.
struxit naves: neque proscriptos modo qui in Epirum Dio.
evaserant, sed etiam fugitivos recipiendo, et armando er- Liv. Epit.
gastula, quin et cum piratis inita societate, qui circa Cu- Vell. Flor.
mas et Gallinariam sylvam prædabantur, coëgit exercitum. p. 243.
Diique sine certa cuiusquam loci possessione vagatus in Strabo, v.
mari, ubi felici rapina per Italiae portus haud spernendam 422.
vim militum et pecuniae confecisset, in Siciliam cursum Dio.
direxit, Mylisque et Tyndaride citra pulverem captis,
Messanam, prævalidam urbem, tentare ausus est. Liv. Epit.
Dio.

2. Erat tunc A. Pompeius Bithynicus Messanæ, Sici-
liae prætor. Ab hoc repulsus initio Sextus, non ideo de-

stitit, quin vastatione agrorum, intercipiendisque commeatibus Mamertinos vexaret. Sed et vicinos opem ferre co-nantes, exceptos per insidias, aut simili clade mulctatos, deterrebat. Postremo cum jam etiam quæstorem Bithynici, cum pecunia quam deportabat, in potestatem red-egisset; per communes amicos, Hirtium et Fannium, qui recens proscripti in Siciliam profugerant, inita est in-ter duces pactio, ut, æquato imperio, Siciliam obtinerent. Sic receptus Messanæ, imperatoque ut pecunias et arma proferrent, Syracusas petiit: acceptoque ex Africa subsi-dio, quod Q. Cornificius miserat, et illam urbem, et postea plures subegit.

3. Unde res frumentaria per angusta Romæ, multique mortales absunti frugum penuria, coegerunt Cæsarem, qui hactenus majorum rerum cura Sextum augeri tulerat, ut et classi instruendæ adjiceret animum, et Q. Salvidienum Rufum cum ingentibus copiis Rheyum præmitteret.

Namque Pompeius in dies augendo famam atque copias, cum praeter ceteros per plurimi ad eum ex civitatibus, quæ militum præmiis destinabantur, confluenter, jam etiam Italiæ tentare oram audebat. Sed adventu Juliani ex-ercitus in Siciliam se recepit: et Salvidienus, cum navi-bus destitueretur, navigia ex corio fabricare instituit, qua-libus in oceano utebantur, levibus lignis conserta, quæ foris pelle bubula cruda, in clypei formam, inducebantur. Sed irrisus et huic invento diffidens, Rheyii se tenuit, do-nec eodem Cæsar venisset. Ab hoc acceptis navibus tra-

Appian.
et Dio.
Appian.
Dio.
Appian.
Dio.
Liv. Epit.
Dio.
Appian.
Dio.

jicienti Pompeius juxta Scyllam occurrit, consertoque navalí prælio, in portum freto proximum (Balaro nomen fuit) retrusit: audacia militum, (exercitatos enim Afros secum Hispanosque, et multos egregios ex Italia viros ha-bebat,) et peritia remigum superior; quamquam numero et magnitudine navium vincebatur. Neque tamen pauciores ipse naves amiserat.

4. Sed Cæsar, qui spectatorem egerat prælii, tam duro principio iniuste latus, damnavit consilium vi transpor-tandi copias, et aliquoties trajicere furtim conatus est: robore legionum sperans superiore fore, modo penetrare in insulam lieuisset. Cum ista quoque frustra tentata

spes esset, dispositis a Pompeio firmis ubique præsidiis, et ad bellum transmarinum trepidis Antonii literis vocaretur; aliis Italicarum Sicularumque rerum demandata cura, Brundisium navigavit, prius Reginis data fide, Appian. certo curaturum nti e numero urbium eximerentur, quæ in victoriae præmium promissæ militibus fuerant. Quod Strabo vi.
enim erant peropportuno in Siciliam situ, et propugnacum Italiae propter potentiam habebantur, ne hoc terrore ad Pompeii amicitiam cogerentur, haud injuria metuebat. Eadem igitur liberalitate, similibus de causis, erga Vibonenses usus est.

5. At Pompeius, totius Siciliæ potitus, A. Bithynicum, Liv. Epit. structo crimine proditionis, interimit: elatusque felicitate sua pugnam navalem prope Reginum exhibuit, ut in conspectu hostium esset. Captivos enim inter se concurrere coegerat, alios ligneis, alios pelliceis navigiis, ad deridendum Salvidieni commentum. Ancto deinde navium numero, cum mare vicinum haud dubie haberet in potestate, maiores etiam spiritus sumsit, Neptuni se filium ferens, quod et ipse valeret classibus, et progenitus esset eo qui olim totius maris imperium tenuisset.

6. Interim Cæsar, classe Brundisium advectus, cum Appian. Antonio agitabat, quemadmodum transportarent copias, ne a Murco exciperentur, in vicina insula, cum navibus centum, ad hoc ipsum excubante. Tandem Cæsar, ornatus instructisque tanquam ad prælium navibus, petere insulam cœpit. At Murcus, ne dimicare locis angustis cogeretur, ubi hinc Cæsare, inde Antonio circumveuntibus, Appian. includi posset, dimissa priori statione, in apertum mare evectus est. Interea Cæsar occupavit insulam; et, quia Polyæn. nullus in propinquo portus erat, quem tenere Murcus possit, in Thesprotidem coëgit transmittere. At ille sic quo- Appian. que observabat onerarias, quibus milites in Macedonianam trajiciebantur: quanquam deducerentur a Cæsaris triremibus. Sed adeo favens illis ventus fuit, ut præsidio nihil egere viderentur. Ceterum neque postea, cum et vacuae reverterentur Brundisium, et iterum repletæ alias copias transvehherent, deprehendere eas in cursu, licet expertus omnia, potuit: donec universus exercitus

p. 258.
Appian.

Dio.

Polyæn.
Strat. viii.
c. 24.

Vell. II. 70. cum Cæsare et Antonio in Græciam transgrederetur.
 Liv. Epit. Mureus tamen, licet iratam sibi fortunam putaret, in ea
 Appian. statione perstitit, sperans fore ut saltem commeatus et
 supplementa hostium interciperet. Hæc agenti missu

Cassii Cn. Domitius Ahenobarbus, cum quinquaginta
 navibus unaque legione et sagittariis, supervenit: magnopere enim referre arbitrabantur, Italiae¹ commeatus intercludi, quod hostibus aliunde arctam frumentationem fore existimabant.

Dio,
 XLVII. et
 Appian. 7. Dum hoc modo circa prohibendum expediendumque
 trajectum ab his desudatur; Norbanus et Saxa cum suis
 legionibus omni Macedonia versus Thraciam, spatio mille
 quingentorum stadiorum,^m ad Pangæum usque montem,
 emenso, trans Philippos posuerunt castra, in Turpilorum
 et Sapæorum angustiis, quod unum tritum est iter in Eu-
 Plut. Brut. ropam ex Asia transeuntibus. Symbolum is locus voca-
 Dio. batur, quod ibi montes duo magni, areto utrimque relicto
 transitu, committuntur. Interius in campo, montibus
 circumdato, Philippi jacent: ad mare Neapolis, obversa
 Ortel. The- Thaso insulæ, nunc quoque nomen antiquum retinenti,
 saur. Geog. quæ perperam apad Ptolemaeum Thalassia scribitur. Hic
 Ptolem. primus oppositus est obex Cassio et Bruto, Sestum Aby-
 III. 11. deno freto (Dardanellos hodie vocant) transiectis.
 Appian.

Plut. 7. Quo tempore memorant horribile visum objectum
 Brut. et Cæs. Bruto fuisse. Forte vir somni parcissimus, et præsentia
 volvens animo, multam in noctem lucubrabat; cum fores
 crepuere. Respexit ille, nam sub tertiam vigiliam a cen-
 turionibus et tribunis adiri consueverat: cum assistere sibi
 spectrum ingenti et horribili specie vidiit. Sustinuitque
 rogare, ‘quis esset, aut qua causa venisset?’ Responsum
 Flor. IV. est, ‘malum ejus genium esse, videndum iterum Philip-
 Appian. pis.’ Cui ille imperterritus, ‘Videbo,’ inquit. At Cas-
 Plut. sius, Epicureæ sententiae sectator, cui prima luce profectus
 ad eum Brutus rem exposuerat, curis atque cogitationibus
 id totum imputavit, quibus agitatus animus ejusmodi sibi
 miracula ipse vehementi imaginatione figurarat. Igitur,

1 Referre Italiae legitur in edd. ante Crev.

^m Mille quingentorum stadiorum] Leucarnum 60. Crer.

hac abjecta et seposita solicitudine, de ratione itineris,
quod præ manu erat, agitari cœptum.

9. Duo his temporibus Thracum Sapæorum erant re- Appian.
guli, Rhascus et Rhascupolis fratres: qui callido con-
silio, ut alter ex eventu salutem alteri a victore im-
petraret, conjunctis animis, vires divisorant,ⁿ cum ternis
equitum millibus, hic ad Brutum, ille ad Antonium ap-
plicatus. Cum igitur his notissima regio esset, in qua
castra metati Juliani fuerant, interrogatus a Cassio
Rhascupolis, ‘ brevissimam’ ait ‘ publicamque viam per
Ænum et Maroneam ad Sapæorum fauces ducere: sed
has ab hostibus ante captas transiri nulla vi nulloque
ingenio posse. Quod si quis circumducere tentet, tri-
plo longius iter, multisque difficultatibus impeditum fore.’
At imperatores commeatum potius causa venisse Julianos in Thraciam rati, quam prohibendi accessus consilio,
propiorem viam delegerunt: et præter Lysimachiam, ad
Melanem sinum progressi sunt.

10. Ibi, delectu acto, repererunt legiones semiplenas Vell. II. 65.
undeviginti, quarum octo Bruti erant, reliquæ Cassii, cum Appian.
duabus legionibus, quæ, supplementi vice, recens accesse-
rant, gravioris armaturæ millia circiter octoginta. Equi-
tum Gallorum Lusitanorumque millia quatuor Brutus
habebat, cum duobus millibus e Thracia et Illyrico atque
e Thessalia collectis. Apud Cassium Gallorum Hispano-
norumque duo millia erant; præterea quatuor Arabum,
Medorumque, et Parthorum ex equis mittentium sagittas.
Ad hæc socii reges et Galatici tetrarchæ, magnam vim
peditum, et millia equitum quinque conjunxerant. Qui-
bus postremo accessit Rhascupolidis equitatus, tria millia.
His viribus supremo decertarunt prælio, cum ceteras
copias ad alios usus reliquissent.

11. Lustrato hoc exercitu, donativa, quibus ex pro-
misso debebantur, studiose repræsentata sunt. Curatum
enim fuerat, ne deesset pecunia: quia robur copiarum ex
veteranis erat, qui sub Cæsare fecerant stipendia; et ne,
conspecto qui idem nomen ferret juvēne, iterum amare

ⁿ *Conjunctis animis, vires divisorant]* Vid. infra, l. CXXIV. c. 21.
et ibi Appianum. Crer.

partes istas mallingent, timebatur. Ergo neque intempestivum credebatur alloquio firmare animos; effectaque tribunali, ubi duo imperatores cum solis senatoribus assistent, vocata est concio: progressusque e medio ceterorum **C. Cassius**, cuius ætati Brutus concedebat, in hanc ferme sententiam verba fecit:

12. ‘ Nihil amplius a Diis immortalibus petere poteramus, quam quod abunde nobis præstiterunt, commilitones: fidem inter nos, et optimæ spei communionem. Nam ut confidere invicem debeamus, societas periculorum cogit; ut velimus, exsoluta diligenter promissa efficient: quando vos operam, quam eratis polliciti, nos præmia præstitionis. Quæ fides et in posterum omni nos cura invicem liberabit. Spes autem utrorumque felicem belli eventum sibi tam ex virtute militum, quam ducum vindicat: quos tales et tantos viros, senatorii omnes ordinis, mecum in hoc suggestu stantes, eademque vobis omnia meis verbis asserentes videtis.

13. ‘ De apparatu vero loqui supervacaneum puto. Quis enim vestrum est nescius, frumenti, armorum, pecuniae quanta parata sit copia, quanta vero navium, quanta auxiliarum ex tot nationibus atque regnis? Eequibus enim verbis excitari poterunt animi, quos neque apparatus, neque spei communis magnitudo inflammaverit ad alacritatem et concordiae studium? Quibus rebus si Deorum accesserit favor, quos equidem bonæ causæ merito adesse credimus, quid est quod timeri a quoquam debeat? Nam ab hostibus objecta quomodo se habeant, novistis ipsi; eoque promtiorem nobis obtulisti operam, navastisque. Sed tamen referre videtur, nunc etiam vobis explicari, quam adversus injusta arma, et iniqua inimicorum odia dimicemus.

14. ‘ Cæsarem a nobis occisum aiunt: neque negabimus factum, quo jure merito et possumus, et debemus gloriari. Nec enim simultates cum eo gessimus, neque nobis ejus vita nocebat, qui militiae domique honoratum apud eum locum tenuimus. Sed ille gravis libertati, gravis reipublicæ incubabat; per quem factum erat, ut jam leges omnes conculcarentur, neque senatus quic-

quam, neque populo juris in civitate relinqueretur. Patriæ igitur ultioni commodavimus manus, non ignari, sic a majoribus nobis traditam esse libertatem, ut retinentibus hoc proprium et perpetuum bonum esset; prodentes et nostra stultitia, et conceptæ jurejurando diræ punirent. Haec igitur mala, has imprecations, nostro periculo, publico commodo, a cervicibus Urbis depulimus; regnare Romæ ne amicum quidem, et in nos liberalem virum passi, postquam ille patriæ, a qua tanta acceperat, caritatem exuere non est veritus. Fortassis autem vestra quoque mens aliquando his in rebus caligavit, fulgore præstricta bellicorum operum, quæ vir ille, cum sibi præstaret, patriæ imputabat. At nunc certe fieri non potest, quin veritas se vobis patefaciat ex firmissimis argumentis, quæ vel ab his rebus, in quibus vobis et certa notitia, et plurimum juris esse debet, suppeditantur.

15. ‘Vos in bello non aliis paretis ducibus, quam quos aliquando dignos eo loco judicastis. Nec enim, salva republica, iter ad imperia nisi per honores fuit, qui vestris suffragiis conferebantur. Vos consules creabatis, vos prætores: ceterorum quoque comitia magistratum in vestra manu erant. Idem et judicia legum agebatis, ut nostri ordinis viri magis colere populum cogerentur, in cuius potestate præmia penasque recte aut secus factorum esse sciebant. Et donec ea ratio senatui populoque constituit, ut nobiles virtute ad honores niterentur, vos optimo cuique debita præmia lubenter tribueretis; non modo floruit gloria et opibus, sed etiam crevit respublica.

16. ‘Intercessit deinde viri unius temeritas, in se trahentis omnia, vestrumque jus usurpantis, ut nemini jam magistratus, nisi ex voluntate atque etiam lubidine Cæsar, darentur. Igitur neque virtuti cuiusquam reddere mercedem, sicut antea, potuistis; neque, si quis honorem ullum abstulit, vobis eo nomine, sed Cæsari debuit gratiam. Ne tribunos quidem, proprium plebis magistratum, aut creare potuistis ipsi, aut defendere: quos ideo, quia Romanis intolerabile nomen regis usurpari vetabant, per summam contumeliam spoliari sacrosanctæ potestatis in-

signibus vidistis. Nec ferre hæc senatus, vestram pariter suamque vicem gemens, nec emendare, nisi sublato tyranno, poterat. Non enim erat legibus locus contra armatum, totque habentem in manu, quas abduxerat a republica, legiones. Occisus igitur est paucorum gladiis, omnium voluntate, consensu, applausu: res enim ea erat, quæ nemini bono non probaretur.

17. ‘Inde statim et de præmiis tyrannicidarum agi coeptum: adeo de impunitate non ambigebatur. Sed præmiorum quoque omitti mentionem placuit, concordiæ causa, mortuoque remitti ignominiam, præteriorum oblivione sancita, diserteque adjuncto ne de nece Cæsaris quæratur. Sed et postea, cum Antonii seditiosis concionibus exasperata contra nos pars plebis videretur; amplissimas nobis provincias senatus cum imperio, tanquam bonis viris, et amantibus patriæ, non certe tanquam parricidis et latronibus, quæ nunc vocabula imponuntur, dedit. Eademque deinceps senatui sententia, donec libertas atque incolunitas, mansit.

18. ‘Nam quæ sit ejus hodie fortuna, quis sine lacrymis commemoret? Ut cuique plurimum virtutis atque integritatis inest, ita cupidissime proscribuntur, spoliantur honoribus, patrimonio, vita. Occiduntur in domibus, in vicis, in templis, in foro, in curia: et, quo nihil potest esse tristius, e latebris eruuntur, a libertis, a liberis, ab uxoriibus proditi. Tanta nimirum vis scelerum edictis horum triumvirorum inest, ut his non modo status civitatis, sed etiam mores publici, et fas gentium, et naturæ jura convellantur. Urbem Romam a Gallis esse captam, vetus memoria prodidit; fera gente et aspera, quis neget? Sed tam crudele perpetratum ab his nihil est, quod cum præsentibus collatum, non possit mera misericordia et mansuetudo videri. Tarquinium ita odimus, ut inde regem appellari maledictum habeatur longe quidem acerbissimum. Sed quid tale designavit Tarquinius? Quem ne ob suum quidem, sed filii delictum expulerunt majores nostri, simul in perpetuum sublata regum potestate et nomine. Hi igitur tres, non Tarquinii, sed omnia tristia nomina sceleribus et crudelitate transgressi, nos impios vo-

Tac. iv.
Ann. 34.
Appian.

cant: etiam in eo facinore, quod unum nobis objiciunt, improbe mendaces.

19. ‘ Propter Cæsaris cædem proscriptos ferunt. Hoc si verum est, cur igitur facti ejus exsortes, consilii ignaros, etiam cum hæc omnia gererentur absentes aliquos, proscripserunt? Neque vero hoc obscurum est, et coram adesse quosdam cernitis, quibus Cæsarianæ necis crimen impingi nullo pacto potuit: sed illos manifesto virtus sua, aut nobilitas, aut etiam divitiae proscripserunt. Quid vero Sex. Pompeius meruit, quod proscriptus est? An et ille interfecit Cæsarem? Qui toto illo tempore, quo non patratum modo, sed etiam susceptum et cogitatum est nobilissimum facinus, in Hispania fuit. Scilicet tollendi erant, non qui occiderant Cæsarem modo, sed qui eo animo, his majoribus essent, ut timendi Cæsaris dominationem cupientibus viderentur. Quid vero mulieres, quarum proscripta bona sunt? An et illæ occiderunt Cæsarem? Quid autem populus? Qui ad profitendum patrimonii vires, et pendendum quicquid inde tribusviris coilubitum est, adigitur. Hæc enim nunc populi libertas est Romæ.

20. ‘ Nec illo tamen etiam tam atroci et impio vaframento cogi pecunia potest, quæ militum donativo sufficiat. In quo ipso magna et conspicua vis divini numinis inest: ut qui omnia improbissime crudelissimeque fecerunt pecuniæ causa, egeant; nos, quibus omnibus in rebus justitia et liberalitas propositæ fuerunt, abundemus. Nam et promissa vobis exsolvimus, commilitones, et, unde promittamus amplius, in manu nostra est: sed et, eo expenso, jam sequentia in tempora provisum.

21. ‘ Ceterum, ut ex hoc favore Deorum æqua vobis numina potestis interpretari, ita ex optimi cujusque iudicio perspicitis causæ nostræ aequitatem. Qua enim alia re hi ad nos, tanquam sacram anchoram, confugerunt viri clarissimi, perfuncti amplissimis honoribus, quos in magistratibus, in imperiis, toties vidistis, quam quia adversus pæneorum vim et improbitatem nullum in oppressa republika præsidium, at spem resurgendi et illi et sibi nostris in armis animadverterunt? Quos ut eriperemus, non sumus

contati ampliora promittere servaturis præmia, quam homines scelestissimi percussoribus prouinciaverant. Illi igitur optimi atque præstantissimi viri clarissime perspexerunt, nos Cæsaris quidem, propter affectatam dominationem, interfectores, ceterum aliis, qui in se trahere cupiebant ejus potestatem, parcere paratos, neque nobis ipsis, sed populo, secundum morem majorum et jura civitatis, imperium asserentes, proscriptione belloque peti: atque hinc quidem bonos viros civesque, tyranni interfectores, libertatis vindices; ex adversa vero parte satellites hæredesque regios, legum morumque eversores, patriæ parricidas, consistere. Unde nobis merito magnæ atque certæ spes esse debent, Deorum hominumque consensu pro justiore causa pugnantibus.

22. ‘ Neque vero moveamur, si forte sub C. Cæsare stipendia aliquando fecimus. Quatenus enim justum id sacramentum fuit, patriæ militavimus: reliqui temporis memoria dolorem potius atque iram accendere nostris in animis debet, quod cuiquam servivimus: eoque nobis nunc agendum est fortius, ut tristissimorum temporum non modo infelicitatem, quæ ab his reducitur, sed etiam metum avertamus, tollamus exemplum, recordationem quoque, si fieri possit, aboleamus. Et respicite quanto sit sors vestra optabilior. Sub Bruto quidem et Cassio imperatoribus, sed Romani populi exercitus estis: nec pro dominatione nostra, sed pro majestate imperii, pro salute Urbis et Italæ, pro legibus, pro libertate vestra depugnatis. Nobis equidem, si per inimicos liceret, omnis mora longa esset, donec, non dicam, poneremus arma, sed abjiceremus. Sed quando neque volunt isti, neque jam, præ furore, sceleribus, impietate, suo arbitrio et velut mente emoti, possunt; quod unum relinquitur, ad recuperandam patriam, tristissimaque servitute liberandam eamus.’ ‘ Eamus,’ universa concio resonuit, paratis omnibus statim sequi quo ducerentur.

23. Qua alacritate latus imperator, iterum indici jusso silentio, ‘ Dii,’ inquit, ‘ justorum piorumque bellorum præsides, pro hac fide studiisque vestris gratiam vobis referant, commilitones: quod autem humana cura præpa-

rari potuit, ut rebus omnibus instructiores essemus hostibus, hinc cognoscite. Cum multis locis legiones habemamus dispositas, parem tamen ac hostes habeant numerum adducimus: equitatu et classe longe vincimus, atque regum ac nationum ad Medos usque et Parthos auxiliis. Præterea tantum e fronte habemus hostem: illis terga quoque intuta sunt, Sexto obtinente Siciliam, Murco ac Domitio Adriaticum claudentibus mare.

24. ‘Quid jam de pecuniis, quas bellorum appellari nervos audistis, loquar? Quas illi quidem semper quærunt sceleribus, semper effundunt flagitiis: et in media rapina egeni, neque proscriptione locupletissimi ejusque, neque subhastationibus, neque tributis, aut ullo denique crudelis avaritiæ ingenio replentur. At nos diu ante honestis probisque rationibus providimus, ut et nunc suppetant omnia largiter, et in posterum minime sint defutura. Commeatus insuper nullo negotio ex provinciis et insulis, quotquot Thraciam et Euphratēm interjacent, navibus subvehetur. Illis ex Macedonia non fertilissima frugum petendi erunt, et e Thessaliæ feracibus quidem, sed exiguis arvis: præterea terrestri itinere erunt supportandi, quam scitis esse rem longe maximi laboris et moræ. Nam si quid ex Italia, aut Africa volent expectare, Pompeius et, cum Ahenobarbo, Murcus vetabunt. Inde fiet ut illi necessiarum rerum inopia, facere interdum, quod nolint, cogantur; nobis ex commodo nostro aut maturare aut trahere bellum in promtu sit.

25. ‘Ite igitur alacres; ite spe bona pleni. Nam præter ea quæ jam accepistis, et olim victoriæ causa promissa cum fide exsolvemus, et, quo minus vos poeniteat optimæ voluntatis, præsentes in militem denarios centum quinquaginta,^o in centuriones quintuplum, et in tribunos pro portione dividemus.’ Cum ad hæc multis imperatorum laudibus et testificatione studiorum perstre-

^o *Denarios centum quinquaginta* [Appianus habet, ‘mille et quingentas drachmas Italicas.’] Drachmas autem Italicas vide. intellexisse denarios. Drachma enim peregrina vox est apud Romanos. Sed denarius Roma-

nus par censetur Atticæ drachmæ. Quod si ita est, miranda sane est hujus donativi magnitudo. Drachmæ enim, sive denarii 1500. æquant marcas argenti nostrates 23. uncias 3. semunciam 1. Crer.

perent ordines, statim positæ mensæ sunt, donativumque distributum, et fortissimo cuique, praetextu quæsito, superaddita munera: hoc servato ordine, ut simul atque accepissent aliqui, Doriscum præmitterentur, quem ad locum postremo imperatores ipsi cum modico comitatu se contulerunt.

26. In hoc itinere rem accidisse memorabilem ferunt, magna omnium alacritate celebratam. Cum primarum

Plut. et
Appian.

legionum signa efferrentur castris, duæ aquilæ ex alto demissæ totidem argenteas aquilas insederunt, protegentes alis, et volatu sequentes agmen: permaneruntque multos dies, jussu imperatorum publice altæ. Bidui deinde itinere sinu Melane circumito, Ænum, atque inde Doriscum

Appian.

pervenerunt, locum a Xerxe, qui copias ibi suas agminatim recensuit, nobilem. Inde secundum littus ad Ser-

Herodot.
vii.

rheum usque promontorium progressi, deflexerunt in mediterranea, obiter domitis, qui forte priore Bruti expedi-

Appian.

tione intacti evaserant. Neque vero quisquam abnuebat

Plut.

parere potentibus et lenissimis viris, cum etiam Cassius naturam suam ita coëceret, ut vel Bruti clementiam vincere videretur.

Vell. 11. 69.

Appian. 27. Inter hæc oram legere Tullius Cimber cum classe,

quæ legionem unam atque sagittarios vehebat, jussus, appellebat frequenter, et castris idonea loca designabat, ante quam² cum Cassio et Bruto moles belli tota sequeretur.

Nec prohiberi a Julianis poterat. Quippe magna pars litoris, quanquam fertili humo prædita, propter præ-

ternavigantium injurias, jam ab antiquissimis temporibus deserta fuerat. Deinde Chalcidensium frequentata colo-

nii, cum agricultura et commerciis plurimum effloruisse, excisa per Philippum Olyntho, ita redierat ad pristinam vastitatem, ut vix fanorum adhuc vestigia consiperentur.

Igitur Norbanus, qui Sapæorum fauces insederat, jam ad mare Thracium pervenisse hostem videns, Saxam a Tur-

pilis excitavit propere, ut junctis viribus hostium conatui resisterent. Ita Brutus, felici strategemate usus, relietas discessu Saxæ angustias intravit.

² Tanquam edd. ante Crev.

28. Sed nihilominus occlusum erat iter, Julianis duci- Dio. Ap-
bus Sapæorum montes tanto acrius custodientibus, quanto pian.
spes extremæ majori cura retinentur. Jamque subibat
Cassianos pœnitentia, quod non a principio longiore
viam delegissent: neque multum aberat, quin relegerent
vestigia sua, quanquam sua et anni tempora tantam moram
non paterentur. Sed iterum peritus locorum Rhascupolis
remedium rebus desperatis attulit, ‘montana Sapæorum triduo circumiri posse’ docens, ‘in viis quidem, ob
asperitatem et aquarum inopiam, locis, sed superabilibus,
dummodo portare aquam et viam munire non pigeat. La-
boris enim alicujus tantummodo, periculi quidem nullius
negotium fore. Superventurosque necopinantibus, quando
propter densitatem arborum evadere possint vix avibus
conspiciendi. Quarto die perventuros ad fluvium, Har-
pessum nomine, qui in Hebrum ^p incidit. Inde unius
diei iter restare Philippos.’

29. Placuit hæc sententia, non modo longioris moræ
tædio, sed etiam spe grandis utilitatis, si tantas hostium
corias occupare improvisi potuissent. Rhascupolidi L.
Bibulus adjungitur, Bruti privignus, qui rerum harum
commentarium ^q edidit: datisque munitoribus, et præsi-
dio armatorum, præmittuntur. Et, tribus quidem conti-
nuis diebus, quanquam maximum inter laborem, strenue
pergebatur, accensa militum alacritate, quod præmissi qui-
dam, se fluvium ex præalta specula vidisse renuntiabant.
Sed quarto die, cum et aqua deficeret, et fluvius necdum
appareret, proditionem rati, Rhascupolidem obequitantem
hortantemque conviciis et saxis petere cœperunt, sortem
suam moestis vocibus miserantes. At Bibulo rogante,
‘durarent potius, et bonis cum omnibus quod superesset
laboris peragerent,’ receperunt animos, et circa vesperam
diei primum agmen ad amnum pervenit, statimque præ-

Plut. Brut.
c. 18.
Appian.

^p In Hebrum] Sic Appiani interpres. At Appianus ipse ēς τὸν Ἐρύδην. Quo nomine si nullus est in Thracia fluvius, non ideo tamen Hebrus intelligi potest, qui longius ab his locis distat. Propius absunt Nestus et

Strymon. Crev.

^q Rerum harum commentarium] Sive potius, commentarios rerum a Bruto gestarum: ἀπομνημόνευμα τῶν Βρούτου, ut est apud Plutarchum. Crev.

gaudio sustulit clamorem, qui exceptus a proximis transditusque, universas, quæ aderant, copias momento percu-

Plut. Brut. currit. Brutus etiam atque Cassius, re cognita, per mu-

c. 54.

Dio.

Appian.

nitam ante viam cito agmine incesserunt.

30. Nec tamen opprimere Julianos datum: quos eodem periculo, quo Thracis unius astu irretiti erant, alterius solertia explicavit. Rhascus frater Rhascupolidis ex insolito clamore id quod erat suspicatus, exploratum iit; miratusque saltum vix feris pervium signa militaria per-

Plut.

Appian.

rupisse, rem omnem Norbano indicavit. Ille, cum nihil factum esset proprius quam ut opprimeretur, per silentium noctis se recipere Amphipolim instituit. Brutus Cassiusque Philippos profecti sunt: eodemque et Cimber Tullius, et omnes aliae copiae, quas ab exercitu variæ occupationes abstraxerant, convenerunt.

31. Et, quo melius noscatur locus, ubi Romana liber-

tas ad extremum elisa est, Philippos vetus ætas Datum

appellavit, felix agro, felix auri metallis oppidum, et ea-

propter proverbio celebratum. Idem a multitudine foun-

tium Crenides vocabatur: cum a Philippo Amyntæ filio

frequentatum habitatoribus, ab hoc tanquam novo condi-

tore recens nomen accepit. Siti sunt in colle Philippi,

totumque id spatium quod in summo panditur occupant,

præruptis circa atque inaccessis omnibus. A septentrione

saltus adjacent, per quos Cassianos Rhascupolis duxit: a

meridie palus, deinde mare præcingit. Versus orientem

Sapæorum Turpilorumque angustiæ claudunt: at occi-

dentale latus patentes campos prospicit, qui ad Murcinum

Drabiscumque, et fluvium Strymona, per quatuor et qua-

draginta millia passuum^r declivi planities funduntur, amœ-

nitate et fertilitate tam insignes, ut fecerint fabulis locum.

Nam et huic regioni raptus ascribitur Proserpinæ, trahi-

turque in argumentum Zygactes amnis, inde scilicet adep-

tus nomen, quod, in trajectu ejus, jugo disrupto, fractus

raptoris currus fuerit. Hi sunt Philippi, ubi M. Brutus

Lips. ad atque C. Cassius victi sunt: longissimo diremti intervallo

Vell. II. 70. a Philippis Thessaliae,^s quos cum his Thracicis scriptores

^r Quatuor et quadraginta millia 15. Crev.
passuum] Leucas paulo minus ^s Philippis Thessaliae] Ea est

quidam mira securitate confuderunt. Prope eosdem Philippo^s alias quoque tumulus est, a Libero patre appellatus, in quo sunt aurariae fodinae. Asyla vocantur. Ruæus ad
Virg. Geo.
1. 490.

32. Sed ad passuum ferme duo millia ducentos a Philippis procedenti, duo alii colles occurunt, invicem mille passibus discreti, ubi castra diversi posuerunt, Cassius in meridiem, Brutus in septentriones spectantem tumulum vallo occupantes. Nec ultra cedentem cum Julianis Norbanum insecurti, Antonium locis opportunissimis opperiri constituerunt. Namque, Cæsare, valetudinis causa, Dyr-
rhachii relicto, mira celeritate advolare Antonius dice-
batur: nec optari situs commodior Cassianis poterat. Sive Appian,
enim prælio cuperent congregi, patentes campi suberant;
sive castris se tenere, locis munitionibusque defendeban-
tur. Colles ipsi difficiles ascensu erant: et ab altero la-
tere paludibus, ab altero imperviis inaccessisque faucibus
eingebantur. Medium inter utrosque spatium necessario
transeundum erat Asiam ex Europa potentibus; quod,
propter exiguitatem, claudi velut porta quadam poterat. Joseph.
Antiq. xiv.
22.
Nec omiserunt Cassiani, sed transversum murum fossam-
que ducentes a vallo ad vallum, relictis in medio portis,
ita conjunxerant castra, ut communibus munimentis de-
fensa pro iisdem essent; et tamen ad continendos facilis
in officio milites, modico spatio disjungerentur. Suberat
amnis Ganga sive Gangites, qui in Strymonem influit; et
a tergo mare, magnam ad omnia utilitatem conferens.
Nam et Thasus eis erat pro horreo, ad duodecim millia
passuum distans insula, et nonum intra milliare Neapolis
securam stationem navibus exhibebat. Dio. Ap-
pian.

urbis quæ antiquo et magis nsita-
to nomine vocatur Thebæ Philhi-
oticæ: quam in urbem colo-
nia deducta, Philippus, non ille
Amyntæ filius, sed is qui a T.
Quintio victus est, Philippopolim
eam vocari voluit, teste Polybio, v. 100. Ceterum ntrum
hinc ortus fuerit error scriptorum
de gemina Philippensi pugna,
dubitari sane potest. Pro-
babilis videtur id, quod Ruæus
suscipitur, poëtas, per familia-
rem sibi licentiam, nomina vici-

narum regionum miscuisse, et
Macedonia in Thessalianique pro-
nra eademque regione sumere
ideo voluisse, nt speciosior sen-
tentia fieret, et admirabilita-
tem vel cum accuratae veritatis
jactura quæsiisse. Præter Ru-
æum et Lipsium, qui in ora libri
hic allegantur, consulere etiam
opera pretium est Diction. Ge-
ograph. doctissimi viri Bruzen
de la Martinière in voce ‘Phi-
lippici Campi.’ Crev.

^t Ad duodecim millia passuum]

Livius.

16 F

Plut. Ap-
pian.

33. Antonius interea, festinanter ducto exercitu, ne Amphipolis sibi præriperetur, ut hanc a Norbano retentam atque etiam communitam vidit, magnopere gavisus, impedimenta ibi depositus, Pinario cum una legione relicto ad custodiam. Ipse magna audacia progressus, prius ferme quam adesse crederetur, castra planis locis posuit, uno tantum milliari discretus. Tum vero apparuit, quanto potiora omnia et commodiora Cassianis essent. Castra habebant superioribus locis, Antonius in plano: ex montibus suppetebant illis ligna, huic petenda ex palustribus locis erant: illis fluvius præbebat aquationem, hic puteos curabat effodiendos: illis a propinqua Thaso subvehebatur commeatus, huic arcessendus erat Amphipoli. Ceterum nihil erat in præsentia melius, cum opportuna loca hostes præcepissent, colles alii nulli superessent, reliqua planities depressior, exundante nonnunquam fluvio, stagnaret. Audaciam tamen interpretati Brutus atque Cassius, quod potius necessitas fuerat, castella plurima excitarunt, valloque et fossa et muris circumdede-
runt. Cassius etiam eo spatio, quod a castris ad lacum pertinebat, propter angustias neglectum prius, murum oposuit; ut jam latera tantum, quæ a meridie lacu, et lacum excipiente mari, ad occasum asperis rupibus tegebantur, muro carerent: media loca, quaquaversum diligentissime permunita, conspicerentur.

Dio. Plut.

Dio.

Plut.

Dio.

Appian.

34. Interea parvis certamiibus, equitum præcipue, vires invicem experiebantur. Sed ubi Antonius frumentatoribus hostium insidiatus, offendit, Cassiani ferociores evaserunt. Sed suis partibus continuo animum reddidit decimo post Antonium die advectus Cæsar. Quippe veritus utrumque casum, ne aut vinceretur, se absente, Antonius, aut vinceret; quanquam adhuc parum firma valitudine, festinaverat. Deductus igitur in aciem exercitus est, animatus præsentia circumvehentis lectica ordines,

Leucas quatuor. Ceterum per-
peram hic edebatur undecim.
Appianus enim centum ponit
stadia, quæ efficiunt duodecim
millia et quingentos passus. No-
num intra milliare. Tertiam in-

tra leucam. Reposuum quo-
que nonum pro octavum. Septu-
aginta enim stadia, quot nume-
rat Appianus, dant octo millia et
septingentos quinquaginta pas-
sus. Crev.

hortantisque. Contra Brutus et ipse instruxit suos, sed degredi in æquum noluit, prælium vitare cupiens, quod sperabat inopia debellari hostes posse. Nam neque frumentum ex Ægypto coëmi poterat, quea tum ipsa laborabat fame; neque ex Hispania aut Africa subvehi Pompeius, nec ex Italia Murcus cum Ahenobarbo sinebant: solæ restabant Macedonia et Thessalia, non in longum suffecturæ tantis exercitibus. Itaque Juliani quoque reduxerunt copias; et, quia diversis castris divelli intutum, Dio. tam vicino hoste, judicabant, tres exercitus in unis simul habuerunt.

35. Sub idem tempus in Africa quoque civili bello Ro- Liv. Epit.
mana arma concurrerunt. T. Sextius Numidiam obti- Appian.
nens, decidere Q. Cornificium vetere provincia juss erat, Civ. iv. et
ex divisione triumvirorum omnem Africam Cæsari deberi Dio. xlviii.
dictitans. Contra senatus auctoritatem Cornificius ob-
tendere. Et erat exercitu instructior. Injuria tamen a
Sextio cœpit, qui contatione adversariorum excitatus,
Adrumetum et alias nonnullas urbes subita irruptione oc-
cupavit. Idem insomnio prodigioque factus erat animo-
sior. Nam per quietem erat imaginatus audire taurum
humana voce indicantem, corpus suum in oppido Tuca
defossum esse: inde caput avulsum si pertica circumferat
Sextius, victoriæ compotem fore. Estque repertum loco
significato cadaver. Sed et bovem locutam tradunt, in-
sistere jubentem proposito. Ceterum his præsagiis, et
successu rerum fidentem, Ventidius, Cornificii quæstor,
inopinato adortus fudit, magna parte exercitus amissa,
recipere se in Numidiam coëgit.

S U P P L E M E N T U M

LIBRI CXXIV.

H I S T O R I A R U M

T. LIVII PATAVINI.

1. **D**UM hæc in Africa minores inter duces ultro citro-
que fiunt, ad Philippos, ubi de summa rerum certabatur,
Dio, XLVII. paulatim ad universi prælia aleam accessum est. Neque
enim desinebant Cæsar ac Antonius provocare hostem,
fidentes viribus, et non de commeatu tantum solliciti, sed
etiam ne, per absentiam suam, Pompeius, Italia recepta,
in Macedoniam transiret. Contra Cassius ac Brutus,
utrisque in partibus cives stare cogitando, parcere his
pro instituti sui humanitate cupiebant, et sine sanguine
victoriam consequi. Nec enim exercitui suo diffidebant,
Appian. Civ. iv. qui minor quidem erat hostili, sed egregie perarmatus,
Plut. Brut. auroque et argento plurimo nitens. Quippe Brutus et
ipse amator, et ducibus suis auctor frugalitatis in ceteris
rebus, hac elegantia et pretio militum acui animos reba-
tur, ut non tanquam arma, sed etiam opes suas, diligenter
Dio. tuerentur. Et sane non deerat his copiis alacritas ;
sed et ideo quia plerique ex provinciis lecti milites erant,
pugnare cupiebant, quo citius domos remitterentur : et
hostes adeo contemnere cœperant, ut sufflaminari impetus
eorum ultra nequiret. Quippe tum timiditatem, tum
etiam inopiam Julianorum clarissimis indiciis deprehen-
Plut. disse videbantur ; quod illi copias intra vallum lustrave-

rant, et militibus ad sacrificium paululum frumenti cum denariis quinis^a divisorant. At Cassius et Brutus, ut sordes hostium traducerent, lustratione exercitus in patentibus campis instituta, victimarum uberem copiam per manipulos, et denarios viritim quinquaginta distribuerant.

2. *Eo tempore sævum omen oblatum Cassio ferunt.* Jul. Obseq.
Nam, inter lustrandum, lictor perversis fascibus^b lauream Plut. Dio.
imposuit. Alia quoque circum illa tempora sunt annota- Appian.
ta multa prodigia. Puer in pompa Victoriæ cultu ador- p. 668.
natus, ferculo decidit. Ferales aves et cadaveribus vesci Jul. Obseq.
solitæ, supra castra gregatim, ut alii volunt cum horrendo Dio.
stridore, ut Appianus tristi silentio consederunt, cum Flor. IV. 7.
inter Julianos nullæ conspicerentur. Examina vero apum Dio. Ap.
continue sunt deprehensa in Cassii castris: idque adeo pian.
dirum ostentum habitum, ut haruspices monitu, vallo inte- Jul. Obseq.
rius ducto, locus intercluderetur. Et pridie quam pugna- Dio et Plut.
tum est, duæ, quæ hactenus exercitum comitatæ fuerant, Plut.
 aquilæ, avolaverunt: sequentique nocte spectrum idem^c
se obtulit Bruto, quod trajiciens ex Asia viderat.

3. *Sed et Romæ sub idem tempus apparuerunt multa,* Dio.
ut creditum est, præsagia futurorum. Sol aliquando mi- Jul. Obseq.
nima magnitudine, nonnunquam maxima se ostendit:
quin et noctu sic effulsit, ut tanquam die orto ad opus
surgeretur. Monstrum biforme, cuius anteriores partes
equum, posteriores mulum referrent, mula peperit. De
cœlo pleraque tacta sunt, et inter haec ara Jovis Victoris.
Faces in cœlo visæ: auditus clangor tubarum, et stre-
pitus armorum, et clamor exercituum, ex Cæsaris et An-
tonii hortis. Canem aeditui mortuam canis ad Cereris
templum traxit, effossaque pedibus humo, tauquam in
sepulcro condidit. Infans cum denis in utraque manu

^a *Denariis quinis]* Argenti grossis nostratis 5. *Denarios* ... *quinquaginta.* Uncias argenti nostrates 6. grossos 2. *Crev.*

^b *Perversis fascibus]* Ita quidem legitur apud Jul. Obsequentem. Sed quid fasces ad lauream? Forsan scriptum fu-

erat *perversis fasciis*; id est, *inversis fasciis*, quibus corona laurea revineta erat. *Crev.*

^c *Sequentique nocte spectrum idem]* Plutarchus, Bruto et Cæsare, et Appianus, illud spectrum, ante postremam demum Bruti pugnam, ei iterum apparuisse, auctores sunt. *Crev.*

digitis natus est. In Mutinensi agro Victoriae Marianæ signum meridiem spectans, sua sponte conversum in septentrionem hora quarta. Currus Minervæ, cum post decursionem equitum in Capitolium reduceretur, confractus est. Cum hæc victimis expiarentur, soles tres circiter hora tertia diei visi, mox in unum orbem contracti. Latinis, cum et tempore alieno, et a praefecto urbis, cuius ad curam ea res minime pertinebat, in Albano monte sacrificaretur, ex humero ac pollice Jovis dextro crux manavit. Fluvii quidam in agro Romano defecerunt, alii fluxerunt in contrarium. Ædiles plebis ludis Cereris, quos equestribus celebrari cursibus oportebat, gladiatores exhibuerunt.

4. Hæc ab hominibus habita sunt evertendi status popularis indicia: quæ referri, quam prætermitti tradita, satius puto. Ne enim ad vanam superstitionem animos illiciant, non silentio, sed commemoratione potius obtineas, modo quid eis de rebus teneri rectius sit ostenderis. Nec enim tacendo, ut alii quoque obmutescant, effeceris: et præstat hæc ab his narrari, qui talibus non plus justo tribuere didicerunt. Nam et sic narrata cum remedio, innoxia intrant animos, et saepius lecta, si forte iterum inciderint, ipsa consuetudine levius timentur. Sed in Cæsar's castris auspicia extaque læta erant, ipsique per quietem Cæsar pater prædixisse prosperam pugnam fertur, admonito, ut aliquam rem assumeret ex iis quas dictator ipse gestavisset. Igitur annulum ejus induit statim, eoque postea quoque frequenter est usus. Sed et medicus ejus Artorius imaginatus est, a Minerva sibi præcipi, ut Cæsarem, licet invalidum adhuc, educeret castris et in acie collocaret: eaque res non spreta ab adolescente, salubriter ei cessit, ut postea memorabimus.

5. Interea Cassius, terrore prodigiorum nonnihil dejectos militum animos cernens, magis magisque ducendi belli auctor existebat. Contra, qui apud Brutum erant, levibus equitum præliis, quæ prospere cesserant, elati, nisi cito de summa rerum dimicaretur, alium alio abituros minitabantur. Pars enim horum multo minima Itali erant: ceteri domos quisque suas, quas in pacatis adhuc

Plin. II. 31. Jul. Obseq. tus est. Cum hæc victimis expiarentur, soles tres circiter hora tertia diei visi, mox in unum orbem contracti. La-

Dio. dijus ad curam ea res minime pertinebat, in Albano monte sacrificaretur, ex humero ac pollice Jovis dextro crux

Jul. Obseq. manavit. Fluvii quidam in agro Romano defecerunt, alii fluxerunt in contrarium. Ædiles plebis ludis Cereris, quos equestribus celebrari cursibus oportebat, gladiatores exhibuerunt.

Flor. IV. 7. Dio.

Sueton. Cæsar's castris auspicia extaque læta erant, ipsique per quietem Cæsar pater prædixisse prosperam pugnam fertur, admonito, ut aliquam rem assumeret ex iis quas dictator ipse gestavisset. Igitur annulum ejus induit statim,

Aug. 96. Dio. eoche postea quoque frequenter est usus. Sed et medicus ejus Artorius imaginatus est, a Minerva sibi præcipi, ut Cæsarem, licet invalidum adhuc, educeret castris et in acie collocaret: eaque res non spreta ab adolescente, salubriter ei cessit, ut postea memorabimus.

Vell. II. 70. Flor. Dio. Oros. VI. 18.

Appian. ejus Artorius imaginatus est, a Minerva sibi præcipi, ut Cæsarem, licet invalidum adhuc, educeret castris et in acie collocaret: eaque res non spreta ab adolescente, salubriter ei cessit, ut postea memorabimus.

Plin. VII. 45. Sueton. 5. Interea Cassius, terrore prodigiorum nonnihil dejectos militum animos cernens, magis magisque ducendi belli auctor existebat. Contra, qui apud Brutum erant, levibus equitum præliis, quæ prospere cesserant, elati, nisi cito de summa rerum dimicaretur, alium alio abituros minitabantur. Pars enim horum multo minima Itali erant: ceteri domos quisque suas, quas in pacatis adhuc

Aug. 91. Plut. Brut. et Anton.

provinciis reliquerant, respiciebant. Erat et ipse Brutus Plut. ad periclitandam fortunam propensior, quo maturrime vel restitueret rempublicam, vel orbem terrarum molestiis atque bellis levaret. Accesserunt transfugia nonnullorum ad hostes, et hinc etiam de aliis suspiciones et crimina: quibus moti¹ in consilio multi amicorum Cassii, damnata contatione, Bruti consilium praetulerunt. At unus ex cohorte Bruti Atilius hyemem expectandam² censebat: causamque rogatus, ‘Si nihil,’ inquit, ‘aliud, tanto vivam diutius.’ Ea vox mirifice displicuit Cassio certisque: decursumque eo est, ut posterum in diem pugna ediceretur. Eam alaci Brutus animo, multa super cœna pro sapiente disserens, expectabat. Cassius solito tristior, comprehensa Messallæ dextra; ‘Te,’ inquit, ‘Messalla, testor, Magni Pompeii fato me urgeri, ut de salute patriæ uno prælio decernam. Est tamen in fortuna nonnihil spei, quæ interdum male consulta corrigit. Simul invitavit Messallam ad cœnam sequentis dici, quem celebraturus erat natalem.

6. Dum his in castris haec geruntur, Antonius, omnia Appian. volvens animo, ut ad prælium eliceret hostes, iusnanum opus moliri cœpit, munita per paludes via, subvectionem Plut. Ap. a Thaso commeatum impediendi. Igitur, structa uti pian. sæpe consueverat acie, clam inde subductis cohortibus, dies noctesque summo silentio urgebat inceptum. Arundine detecta jaciebatur agger, et, ne dilaberetur in lubrica voragine humus, utrimque includebatur macerie: ubi profundior erat palus, vallum injiciebatur, et pontes sternebantur. Neque conspici ab hoste munientes poterant, quippe relictis ab omni parte circa viam arundinetis protegebantur. Decem diebus hoc perfectum opus est: inde per noctem expeditas cohortes transcurrere, et, occupatis ulterioribus locis, excitari crebra castella jussit.

7. Secutus est dies, in quem pugnare Cassius atque Brutus constituerant. Idecirco prima luce puniceo sagulo Plut. proposito admoniti sunt milites: et medio inter utraque castra spatio congressi imperatores supremum salutarunt Flor. Plut.

¹ Omittitur in edd. ante Crev. vox moti.

² Expectare edd. ante Crev.

Appian. invicem, communiterque decreto 'vincendum esse, aut, si praeium improspere cessisset,³ sponte exendum vitam,' ad sua munia diversi perrexerunt. At Cassius, viso Antonii conatu, audaciam hostium et vafritem stupens, absindere cohortes hostium a majoribus castris instituit, transversim per paludes aggerem ducendo, ut, intercisa via Antoniana, nec se recipere cohortes, nec accipere auxilia a suis possent.

8. His animadversis, sub meridiem Antonius eduxit aciem, et ad interrumpendum Cassii opus, praeter castra Bruti,⁴ subire suos obliquo cursu jussit. At Bruti milites, 'id vero indignum esse' conclamant, 'si praeter ora

Plut. Ap- sua tam contemtim transcurreret hostis.' Non expectato pian. cujusquam ducis imperio prorumpitur.^e Cæduntur Anto-

Plut. nianorum multi: victores impetus ad alteram aciem, quam Cæsar opposuerat, perfert. Sinistrum id hostium cornu erat: id quoque circumiit cum legione sua Messalla, sequentibus quæ juxta erant collocatae: paucisque ejus et extremis ordinibus disjectis, in castra Cæsaris penetratur.

Vell. II. 70. Magna ibi cædes facta eorum qui deprehensi in castris Dio. Ap- erant. Inter ceteros duo millia occisa Spartanorum, qui pian.

Plut. recens domo advenerant. Ipse Cæsar Artorii roga tu paulo Vell. ante castris elatus, evitavit certam perniciem, licet summo Dio. Ap- discriminine ac molestia. Nam et vacua lectica ejus pilis pian.

Flor. Plut. atque jaculis transfossa est; et ipse triduo in palude Plin. VII. ægrotus, et, ut Agrippa Mæcenasque fatentur, aqua 45. subter cutem fusa turgidus latuit, donec ad Antonii cornu

³ Pro *improspere cessisset* legitur in edd. ante Crev. his *peperisset*. Ex Plut. corredit Crev.

^d *Præter castra Bruti*] Nulla castrorum Bruti mentio hic occurrit apud Appianum. Sed tota res, ut observat Freinsheimus c. seq. mire obscura est, et a scriptoribus indiligerenter tractata. Ille narrationem supplet et fulcit, quam maxime potest, ad verisimilitudinem. Crev.

^e *Non expectato cujusquam ducis imperio prorumpitur*] Freinsheimus dederat, non expectato

imperio, tantum ad unius tribuni vocem prorumpitur. Nimisnum hic, ut et aliis quibusdam in locis, interpreti Appiani nimium credidit. Græca verba leví mutatione egent; πρός τινος ἐκ τῶν ἡγεμόνων ἐπιτάχυτος. Evidenter patet legendum esse πρό τινος, ante ullum a ducibus imperium. Et consentit Plutarchus. Crev.

fuga perveniret.^f Interim et Brutus cum ceteris copiis perruperat Cæsaris aciem: stratisque tribus legionibus, et totidem aquilis captis, cum fugientibus in castra hostium inciderat.

9. Mira eo die facies rerum fuit, cum fortuna magis omnia, quam aut virtute aut consilio regerentur. Itaque nec scriptoribus satis inter se convenit: neque explicari propemodum res tota potest; nisi quod hinc Cæsaris exercitus, inde Cassii cæsus fugatusque est, interfectis Cassianorum octo millibus, connumeratis et servis armatis, quos Brigas^g vocabat Brutus; et Cæsarianorum millibus sedecim. Castra quoque utrimque capta sunt: cum neque Cæsar, quod certum est, neque, ut a multis est creditum, Antonius, pugnæ affuissent. Sed Antoniani, disjecto Cassii opere, cæsoque quod aderat præsidio, summissas etiam auxilio copias statim pepulerunt, equitibus contento cursu ad mare fugientibus. Nec pedites retineri potuerunt, quanquam omnia faciente Cassio, qui et eretum fugienti signifero signum ante pedes humi defixerat. Interim ad castra ipsa contenderunt hostes, quotquot obiectum a Cassianis opus perruperant: eaque res animadversa ceterorum adhuc extra castra pugnantium pavorem fugamque auxit.

10. Ita Cassius, vix prætoria cohorte retenta, se recepit in collem Philipporum, unde prospectus in circumjecta patebat. Sed magnitudo pulveris, et nox jam vicina nihil

Plut. Dio.
Flor. Oros.
Appian.

^f Et ipse triduo in palude . . . latuit, donec ad Antonii cornu fuga perveniret] Hæc, qui intelligi possint, aut inter se conciliari, non videmus. Neque enim pugnatum est triduo: nec, si post triduum demum e palude emersit Cæsar, ad Antonii cornu, sed ad sua castra evasisse dicendus est. Nempe hujus rei narratio partium ex Plinio, partium ex Suetonio consarcinata est; quibus scriptoribus, cum inter se non conveniat, necesse est orationem, ex ipsis eorum verbis constantem secum, pugnare. Omnia in hac celeberrima et clarissima pugna, sive

error, sive studium partium, sive scriptorum incertia, mirum in modum miscuit omnia ac perturbavit. Quis non rideat hoc in loco Dionis securitatem, qui ingenio indulgendum sibi esse censuit, et exercituum ordinem ac varios motus, ac denique quicquid prælii hujus proprium est, omittens, lascivientem concentus tubarum, et militaris clamoris, et vulnerum ac mortuum descriptionem lusit, quæ ad aliam quamlibet pugnam possit transferri? *Crev.*

^g Brigas] De hoc vocabulo vid. notas Cruserii et Xylandri ad Plutarchum. *Crev.*

Sueton.
Aug. 13.
Plut.

Appian.
Plut.

Appian.
Plut. Brut.
et Anton.
Flor.

Appian.

Vell. nisi capta ab hostibus castra sinebat cerni, et advolantem
 Val. Max. equitum globum. Igitur cum nihil animo præter sui
 ix. 9. casus imaginem concipere posset, Bruto quoque victo
 adesse hostes putans, Titinnium evocatum^b misit cognos-
 cendæ certius rei causa. Hunc læto clamore exceperunt
 equites, nam a Bruto veniebant, circumvectique et com-
 plexi hominem, perniciabilis erroris occasionem Cassio
 præbuerunt. Atque ille, ‘Ergo,’ inquit, ‘producenda
 hactenus vita fuit, ut amicum etiam captum videremus!’
 Secessitque in tentorium quoddam vacuum cum liberto
 Pindaro, quem jam Parthicis temporibus extremæ neces-
 sitati ministrum destinaverat, obvolutumque lacerna caput,
 præcidendum præbuit. Pindarus postea comparuit nus-
 quam: unde multis suspicio suborta est, vana ut puto et
 futile, injussu Cassii patratam cædem esse. Vix deci-
 derat Cassio caput, cum Titinnius affuit coronatus et
 nuntius victoriæ. Sed, conspecto cadavere imperatoris,
 ‘Sequar,’ inquit, ‘eum quem mea occidit tarditas?’ atque
 ita stricto gladio incubuit.

Appian. 11. Cassio ad hunc modum emortualem adepto diem,
 Tac. Ann. quam natalem habuerat, Brutus supervenit: multoque
 iv. 31. cum fletu, ‘Romanorum ultimum’ appellans, tradidit
 Plut. amicis, clam militibus Thasi sepeliendum, ne luctu mol-
 Appian. lesserent animi. Mox reliquias exercitus Cassiani colle-
 Dio. git, pronuntiato in capita octo millium nummorumⁱ dona-
 Plut. tivo. Ea res laudem ipsi magnam attulit, celebresque
 militum acclamations, solum de quatuor imperatoribus
 invictum victoremque prædicantium. At hostium erexit
 animos Demetrii cujusdam adventus, qui cum gladio pa-
 ludamentoque Cassii, recens cæso detractis, transfugerat.
 Appian. et Igitur et hi postridie mane eduxerunt aciem; et Brutus
 Plut. contra instruxit suos. Neutris serum pugnandi proposi-
 tum aderat, sed primi hostes recesserunt. Igitur et Bru-
 tus abstinuit pugna, contentus adversarios obtrivisse dicto,

^b *Evocatum*] Evocati sunt ve-
 terani, qui, expletis stipendiis,
 sponte in gratiam consulun aut
 ducum militiam sunebant. Vid.
 de iis Lips. Milit. Rom. 1. Dial.

S. Valerius Max. hunc Titin-
 nium centurionem vocat. *Crer.*
ⁱ *Octo millium nummorum*] Mar-
 carum argenti nostratium 31.
 unciarum 2. *Crer.*

‘Ergone qui nos tanquam fessos ad pugnam provocant, Appian.
conserere manus timent?’

12. Nihil inde prætermissum a Bruto curæ, quo detrimentum hosti daretur. Nam et nocturnam oppugnatio- Dio.
nem castrorum ausus est; et magnam eorum partem, immisso, qui juxta labebatur, fluvio, inundatione delevit. Sita enim humili loco erant, et continui post prælium im- Appian.
bres, cœno et aqua continuo propter frigus conglaciante, Plut.
tentoria repleverant. Ad haec commeatuum et pecuniae Dio et
premebantur inopia: neque militi pro rebus amissis dare Plut.
quicquam præter verba poterant, et instans hyems majo-
rem inferebat molestiæ metum. Contra spem propemo-
dum omnem auferebant deletæ a Statio copiæ, quas trans-
ire Brundisio triumviri jusserant.

13. Eodem enim die, quo in campis Philippicis est de- Plut. et
pugnatum, classes etiam partium in Adriatico mari con- Appian.
currerunt. Duas legiones, quarum altera Martia fuit, et
prætoriam cohortem, ad duo armatorum millia, cum qua-
tuor equitum alis, et alia insuper delecta multitudi-
ne, Domitius Calvinus onerariis navibus in Græciam
transportabat, triremibus prosequentibus paucis; cum se
Statius Murcus et Domitius Ahenobarbus cum centum
triginta longis navibus objecerunt. Magna ibi cædes
triumvirialium copiarum facta. Nam, præter onerarias
haud ita multas, quas longius ceteris provectas impleta
vento vela eripuerant, ceteræ omnes, repente cessante
flatu,³ impune circumveniebantur. Neque defendi a tri-
remibus poterant, longe imparibus hosti propter paucita-
tem. Unum succurrebat periclitantibus remedium, con-
tis atque funibus jungendi naves, ne circumiri ab hostibus
possent: sed emissa ab his ignita jacula, dissolvere vincu-
la cogebant, et propter metum incendii, sparsim fugere,
eaque ratione rursus se præbere rostratis feriendas. In ea
desperatione veteranos aiunt præ nimio dolore, quod vir-
tute potiores inulti peribant, sibi partim, antequam exci-
tatum incendium esset, consivisse necem; partim insi-
lientes in hostilia navigia, multa fecisse, qualia necessitas

³ In *flatu a fluctu* editionum priorr. ex Appian. mutavit Crev.

extrema cogit, multa passos esse. Erat immane spectaculum, videre inter marinos fluctus emicantem e navibus flammam, et semiustulatis inhærentes carinis alios incendio corripi; alios hac peste vix evitata jactari sine armamentis, sine commeatu, donec fame sitique conficerentur. Servati tamen sic etiam sunt aliqui, tabulis aut antennis adhærentes, et ad scopulos et importuosa littora fluctibus elati. Erant qui et quintam in diem tolerata fame, atque interim velis et funibus adesis, et lingenda pice sitim utcumque fallentes, evaderent. Longe tamen plures, cum resistere nequirent tot malis, deditio[n]em fecerunt: in quibus triremes fuere septemdecim, quarum omnium milites ad sacramentum Statii se transtulerunt. Calvinus, cum olim perisse crederetur, cum nave sua die quinta Brundisium reversus est.

Dio.
Plut. Ap-
pian.
Dio.

Appian.

14. Hujus prælii nuntiis ad Cæsarem et Antonium perlatis, in magno timore versabantur. Alieno loco habebant castra, neque petere alium tuto, neque regredi in Italiam poterant: nihil præterquam in armis supererat spei: festinabantque eo decurrere, priusquam mari acceptum incommodum sui pariter hostesque cognosserent. Sed ubi, frustra producta acie, prælium sæpe quæsiverant, Brutusque suis se locis tenens, arctiora eis quotidie omnia efficiebat; collem ita conjunctum Cassii castris, ut tela inde adjici possent, noctu quatuor legionibus occuparunt, muniveruntque. Inde ad passus sexcentos aliis castris collocarunt legiones decem, et ulterius quingentorum passuum intervallo iterum duas; ut ita paulatim ad mare penetrarent, et sive in littore, sive per paludem, quomodo cumque effecta via, commeatus intercluderent Bruti.

Dio.
Appian.

Dio.

15. Brutus adversus hæc tum alia moliebatur, tum castella idoneis locis frequentia .opponebat. Sed non erat ultra tolerabilis apud hostem fames: cuius impatiens auxiliarium Germanorum manus ad Brutum perfugit. Idcirco legio una in Achaiam missa est, festinanter ad exercitum delatura, quiequid corripi posset: ceteras continuo paratas ad prælium habuerunt, quo cumque tandem modo Brutum ad conserendum manus attracturi. Sed nihil melius cessit libellis, quos clam in castra Bruti jaculaban-

tur, transire ad se jubentes exercitum, amplissimis propositis præmiis; aut, si quid haberent virium, signis collatis decernere. Nam his artibus solicitati Dejotari dux Amyntas, et Thraciæ regulus Rhascupolis ad hostes transierunt: alii Rhascupolin abiisse domum tradiderunt. At Brutus, hoc casu æger, plurimum suspectans perfidiam, ad hæc militum tribunorumque frequentibus querelis ad pugnandum incitatus, prælium committere statuit, haud dubie ducturus bellum, si de maritimo prælio citius innotuisset. Erat enim rebus omnibus ad hanc rationem paratissimus: castra tuta, locupletia, salubria habebat: maria habebat in potestate, habebat provincias uberrimas, unde commeatum, unde pecuniarum inexhausta copia suppeditaret. Sed fato quodam in vigesimum usque diem de navalí prælio audierat nihil, et Clodii ejusdam indicium contemnebat,^k qui, capto jam pugnandi consilio, prius quam concurrerent acies, ad eum cum hoc nuntio transfugerat.

16. Cetera quoque ita conspirabant ad perniciem viri, ut nec evitare posset, nec saltem innocens mori. Maxime ferocia militum angebatur, quorum pars multo maxima Appian. sub Cæsare dictatore meruerat, redditura ad partes, nisi multa his quæ nollet Brutus concederentur. Nam Anto- Plut. nius et Cæsar totam propemodum Italiam prædæ suis legionibus dabant. Igitur et ipse duas urbes claras pro- Appian. misit diripiendas daturum, Thessalonicam et Lacedæmonem, ob missa hostibus auxilia infestior. Aliud etiam Plut. erudele factum addit, captivos interficiendo, servos dun- taxat, qui priore prælio capti erant, ne turbas darent in castris: custodiri enim nequibant propter multitudinem. Liberorum aliquam multos dimisit ultro, ‘civibus apud Dio et Plut. cives constare jus æquum’ dictitans, ‘hosque potius cum in castris hostium essent captivitatis atque servitutis tur- pitudinem sustinuisse.’ Ne plures palam allegaret, du- cum atque militum efficiebat tristitia, qui hac impunitate

^k *Clodii ejusdam indicium con-*
temnebat] Clodium ne in con-
spectum quidem Bruti venisse
Plutarchus scribit: ut videatur

ille index, non a Bruto, sed ab
eius amicis et ducibus spretus.
Crev.

animos hostium, et suum periculum augeri querebantur. Occisi quin etiam sunt aliqui P. Casca; impulsu, qui parentari Cassio suppliciis hostium postulans, editam forte inter alias cogitationes a Bruto vocem, ‘ quid igitur se rogarent, neque facerent ipsi quod videretur?’ pro jussu imperatoris acceperat, tanto pronius, quod in diversis castris suorum etiam plerosque interfici audiverat.

Dio. Plut. et Appian. Appian. Jul. Obseq. Flor. iv. 7. Appian. Plut. 17. Ferunt ea quoque nocte quæ prælium antecessit, spectrum quod transjiciens ex Asia viderat, obversatum ei esse, sed nulla voce edita. Sub prælii tempus imperator ipse subtristis, parum sibi placere quæ fierent voce testatus, ‘ Nos,’ inquit, ‘ similiter atque Pompeius Magnus gerimus bellum, parentes magis quam imperantes.’ Quod et Cassium paulo ante dixisse retulimus. Inter hæc militibus, dum ad pugnam educuntur, Æthiops in porta occurrit, estque illico propter tristitiam omnis ab iratis occisus. Ad hæc examen apum in prima aquila sedit: et e brachio centurionis, quanquam sæpe extergeretur, pertinaciter sudavit liquor, unguentum quale fit e rosis spirans.

Appian. Dio. Plut. Appian. Plut. Appian. 18. Jam nona ferme diei hora erat, cum inter adversas acies aquilæ duæ comparuerunt, pugnantes invicem, summoque omnium silentio spectatæ, donec victa quæ a Brutis castris processerat, fugit. Tum vero hostes, ingenti sublato clamore, irruperunt. Bruto consilium pugnæ magis magisque displicebat, quod neque videret in exercitu, quam optabat, alacritatem, et vir quidam fortis, Camulatus nomine, præter ipsum Brutum transvectus, ad hostes se applicasset. Sed non erat amplius deliberationi locus. Idcirco paucis cohortatus suos; monitoque ‘ ne longius a munimentis discederetur, quo et receptus facilior e propinquῳ loco, et validior in hostes impetus ex superiore foret,’ prælium conseruit.

Dio. Appian. Plut. Dio. 19. Multa utrimque cæde pugnatum constat: obstinatis utrimque animis, cum alteros fames et necessitas accenderet, alteros pudor, ne et sumsisse temere prælium, et ignaviter sustinuisse viderentur. Brutus, cum his quos secum habebat, sinistrum hostium cornu impulit. Et, guaviter adjuvantibus equitibus, fecisset operæ pretium,

ni reliquorum fuga desertus foret. Nam qui in lævo ejus Plut. Ap-
latere astiterant, post acrem pugnam, relinquere ordines, pian.
deserere signa, postremo confessa jam fuga spargi cœpe-
runt. Et victoria prior Bruti¹ cladis hujus fere causa Plut.
atque initium extitit. Quippe quos tum ille vicerat
hostes, plerique occubuerant: at Cassiani victi iidem
servatique, tum quoque retinebant pristinum pavorem,
eoque reliquam etiam aciem sui timoris consternationis-
que complebant.

20. Ibi multi insignes viri strenue pugnando mortem
mereri, quam superesse deploratae reipublicæ, maluerunt. Appian.
Inter quos et Uticensis filius Cato, post egregiam pug-
nam, crebroque repetitos conflictus, demta galea, patris Vell. 11. 71.
nomen ciens, voce simul manuque provocavit fatum. Ne-
que dissimilis fuit exitus L. Cassii, qui fratre imperatoris
erat genitus; eademque fortuna præfectum fabrum Fla-
vium apprime gratum Bruto abstulit. Marcus etiam Lu- Vell.
cullus, eminentissimi civis filius, Antonii jussu interemtus, Val. Max.
T. Volumnio supplicii causam præbuit. Nam is in magna
fugiendi licentia complexus amici cadaver, nimia et per-
tinaci lamentatione milites excivit, ut ab his ad Antonium
protraheretur. Ubi se professus auctorem Lucullo su-
mendæ militiae, et juxta amicum occumbere optans, eo
deductus, dextram Luculli osculatus est; et capite, quod
abscisum jacebat, ad pectus appresso, cervicem percussori
præbuit. Alii, rebus perditis, sua aut familiarium manu Dio.
quæsiverunt necem. Quorum Labeo, vir egregius, le- Plut. Ap-
gatus Bruti, pater ejus Labeonis, qui mox insigni peritia pian.
juris supra modum inclaruit, fossa in tentorio ad modum
sui corporis effecta, datisque ad uxorem et liberos manda-
tis, fidissimum servorum circumegit libertatis causa, gladi-
oque dato jugulum præbuit. Eodem modo et Quintilius Vell.
Varus periit, occisus a liberto, cum se insignibus honorum
velasset. Nam Drusus sua sibi manu concavit necem, Dio XLVIII.

¹ *Et victoria prior Bruti]* Hic male vertit Plutarchum Freinshemius. Melius interpres, *qua re fuerat Brutus priore conflictu superior*, ea hic multum nocuit.

Plures priore pugna occiderat e Cæsarianis, quam Cassiani intererant. Hoc illi nunc obest. Crer.

Sueton.
Tib. 5.

Liviam relinquens filiam, et nepotem ex ea Tiberium, privignum futurum Cæsaris et successorem. Ita res humanas fatum agit rotatque.

Dio,
XLVII. et
Appian.

21. At victores, imperatorum monitu nec occidere fusos, nec capere curantes, hoc tantum egerunt, ut diversa in loca se recipientes clauderent, ne iterum conjungerentur. Castris prohibendi præcipua cura fuit, occupatamque cum periculo portam occluserunt incidentibus. Idcirco fuga inde ad mare versa montesque. Ibi Cæsar ad castra hostium constitit, ut erupturos exciperet; Antonio ad reliqua belli profliganda properante. Sed huic potissima cura fuit, ne duces elaberentur, denuo pugnaturi. Igitur his excipiendis quaquaversum dimisit equites: inter quos Rhaci præcipua fuit opera, qui cum Thracibus suis, regionum gnaris montium sinus latebrasque omnes perscrutabatur; hac et cetera diligentia fideque sua Rhascupolidis fratri salutem promeritus.

Put. et
Appian.

22. Sed alia manus ita persequebatur Brutum, ut, nulla alia præda objecta, diverti pateretur. Id ubi animadversum Lucilio Lucino est, Bruti servandi causa sponte incessit tardius, ut a barbaris exciperetur. Tum adduci ad Antonium magnopere contendens, eo quoque fecellit, ut Brutus esse putaretur, et implacabilem inimicum vitare Cæsarem velle. Hoc nuntium ancipitem animi Antonium habuit, quemadmodum tantæ dignationis famæque virum in hac fortuna reciperet. Sed propius facto Lucilius, ‘Dii vero prohibessint,’ inquit, ‘ut capi Brutus queat! Neque etiam Fortunæ in Virtutem licebit quidlibet. Ceterum ego his deceptis en adsum, passurus quod tibi videbitur.’ Cum ad hæc obstupuisserent equites, conversus ad hos Antonius, ‘Non est,’ inquit, ‘ut ægre feratis hanc fraudem. Nihilo minoris hanc prædam aestimo: pluris immo, quanto præstat amici, quam hostis factum esse compotem.’ Et Lucilium quidem suorum cuidam curandum tradidit: eoque vicissim, fido deinde atque benevolo, ad omnia usus est.

Vell. II. 70.
Appian.
Plut. et
Appian.

23. Interea Brutus cum manu haud spernenda in tumulum se receperat, beneficio noctis in castra, vel ad mare evasurus. Eo tempore suspicientem in cœlum su-

dum ac stellis fulgens, exclamasse tradunt Euripiðis versu, ‘uti ne Jupiter effugere pateretur inultum horum malorum auctorem.’ Designasse Antonium creditur, qui Appianum in armis pernox, ex cadaveribus et spoliis vallo effecto, locum circumdederat: et Cæsar, castris ad medium usque noctem servatis, morbi causa discedens Norbanum eidem custodiæ præfecerat. Penetravit tamen eo per Plut. medias stationes, cuius et in Catonis morte fecimus mentionem, Statilius; sublataque, ut convenerat, face, salva haec esse Bruto significavit. Sed ubi nec ille rediit, dum hoc conatur interfactus; de morte sumenda Brutus agitans, ejus rei ministerium a servo suo, deinde ab armigerro, post hoc et a P. Volumnio, qui rerum harum edidit historiam, petiit. Sed his aliisque summonentibus, ‘ prius Appian. tentandos præsentium animos esse;’ ipse quidem agere cum his noluit: tribunis legatisque, jam errorem suum cum pudore agnoscentibus, negotium dedit.

24. At milites paulo ante tam et in sumenda pugna, et in pugnanda feroce, tum ad extremam vilitatem relapsi, haec responderunt: ‘Quanta fide, quantaque virtute se cuti partes imperatorum fuerimus, ut nihil aliud, hæc sane vulnera nostra, hæc inopia, atque ipse hic infelix et feralis locus, in quem coacti conclusique sumus, ostendant. Nos tamen ad extremum persistere in proposito certos, neque maxima spes ab hoste præmiorum, neque incommoda atque disermina durissima belli, avertere hactenus atque dimovere incepto potuerunt. Nunc vero tentatis omnibus, quænam superesse ratio belli, quod consilium potest? Armisne et acie cum duobus imperatoribus, totidemque felicibus et firmis exercitibus, pauci, fessi, victi, congregiemur? An vero fuga dilabemur, cincti undique ab hostibus atque circumvallati? Nec fallere intentos, nec arcere validiores possumus. Et si quis forte Deus nos ex his locis educeret, quo postmodum intenderemus iter? Castra, si nondum capta sunt, obsidentur certe. Viam ad mare, locis et anni tempore non facilem, hostis occupavit.

25. ‘Inter has angustias sperare ex armis salutem insania est, experiri furor.. Nec enim ferreos animos, aut

ex ære membra gerimus, ut tanta tamque gravia superare tolerando possint. Quod exigi a viris, sed hominibus, potuit, cumulate præstitus et alacriter. Semel non optime accepti, et postulavimus iterum pugnam, et eam exhibuimus operam, quam modo laudabatis. Legionum quatuor signa magis quam milites sumus: vix dimidia pars armatorum superest: et qui hactenus effugere fatum, vulneribus et labore domiti, et commilitonum interitu, neque corpora eadem ad novum laborem afferre, neque animos potuerunt. Num parum adhuc Romani sanguinis per hos annos fusum est? Cur hæ adhuc reliquæ poscuntur? Cur nullo operæ pretio publicæ cladis temeraria accessio simus? Etiam Magnus ille Pompeius fortunæ cessit, neque servari vetuit, quos, post fidelem sed infelicem operam, majore flagitio suo quam usu videbat perituros. Avunculus quidem imperatoris Cato, postquam frustra dimicari contra fatalem potentiam sensit, adeo non objecit periculo suos, ut potius ipse moreretur, quam propter se mori quenquam, licet rogantium offerentiumque, sineret. Sæpe nostri exercitus calamitate subacti hostibus externis se dediderunt. Hic nullo Romani nominis pudore civibus nos tradimus, servandi cupidis, et æquam vivendi sortem secum daturis. Hanc conditionem, tam et optabilem, et necessariam, sanus aliquis aspernetur! Certe imperator pro sua virtute atque sapientia sibi consilium capiet: nos meminisse patriæ, meminisse liberorum atque conjugum patietur.'

Plut.

26. Cum hæc ad Brutum essent relata, quidam astan-tium ‘fugiendum igitur esse’ exclamavit; cum ille renidens, ‘Sane,’ inquit, ‘fugiendum est: non pedibus tamen, sed manu:’ porrectaque singulis dextra; ‘Quantum ad me attinet, nihil est quod fortunam accusare debeam; quæ super alia multa, hoc etiam, quod ingenti mihi voluptati est, præstitit, ut amicorum me fefellerit nemo, fidi omnes bonique perstiterint ad extremum. Patriæ tamen videatur esse iniquior, cui præfracte adversa, neque tenere vetustani libertatem, neque frui recuperata, concessit.

27. ‘His equidem non invideo, misereor magis, qui tantum pertulerunt perpetraruntque malorum, ut patriam

servitio premerent. Nec vero is qui causa eorum præcipua fuit, latebit ultores Deos. At ego virtutem, licet, a fortuna destituta, nomen potius quam res esse dicatur,^{Dio.} hand ullo præmio colui:^m beatior omnino his a quibus vicitus existimor, non præteriorum modo recordatione, sed Plut. etiam præsentium sensu. Sic enim ex vita discedo, ut mecum conscientiam feram, famam relinquam boni viri civisque: res neque armis obtineri natas, nec ullo ære parabiles victoribus. Qui sane, quacumque in posterum fortuna egerint, suo ipsorum judicio, omniumque hominum sententiis, oppressores libertatis, interfectores meliorum, hostes juris et æqui, legum eversores, et tyranni, et publici parricidæ habebuntur.

28. ‘Et ego quidem hactenus expertus quæ debui, postremo etiam, tentata reliqui militis voluntate, postquam Appian. inutilem me patriæ esse video, mihi consulam. Nec enim in horum incidere manus memoria veteris Bruti, et avunculus Cato, et interfector Cæsar sirint. Ne Cassio quidem Flor. Plut. data fides fallenda est. Unum deprecor, amici, ne quis vestrum, scio enim quosdam id agere, vitam sibi mecum ponendam putet. Erit ubi hoc, si necessum fuerit, minore cum reprehensione faciatis. Vestra adhuc opera fortassis utilis esse patriæ poterit: neque vobis bene moriendi, si bene vixeritis, occasionem invidebit Deus. Cato filium suum et me sibi coëgit superesse: jam et illi fatum insigne obvenit, et mihi paratum est. Catonum et Bruti exitum appetere nemo debet, nisi quem similes adegerint ad vitam exuendam causæ. Mihi non est integrum in horum me hominum potestatem dedere, qui neque servatum velint, neque par-

^m At ego virtutem, licet, a fortuna destituta, nomen potius quam res esse dicatur, hand ullo præmio colui] Quomodo hæc dicuntur, nihil generosius neque præclarius. At longe aliam sententiam habent versus desperationis plenissimi, quos Dio a Bruto tunc recitat scribit, Ὡτλῆμον ἀρετὴν, λόγιος ἄρ' ἡσθ' ἔγώ δέ σε ὡς ἔργον ζητουν. σύ δ' ἄρ' ἐδούλευες τύχη. O infelix virtus! vanum sine re nomen eras. Ego autem te, tun-

quam aliquid scilicet rei, colui. Tu autem fortunæ serriebas. Et levior apud nos anctor Dio es- set, Bruto semper iniquior. Sed consentit Florus; ‘Quam verum est,’ inquit, ‘quod moriens’ (Brutus) ‘efflavit! ‘Non in re, sed in verbo tantum esse virtutem.’’ Et hic fortasse sit versus, ut observat Freinshemius ad Florum, quem Bruto pronuntiatum sibi excedisse ait Voluminus apud Plutarchum, Crev.

cere, si cupiant, possint. Libertatem et leges præferentem omnibus, interfectorum regis, professum dominationis hostem, nemo tolerare tyrannus debet. At vos vita, liberi, conjuges, et, qualiscumque tandem erit, patria, manent: et sine metu, sine verecundia, sequi potestis fata reipublicæ, quæ tolerabiliore tamen conditione interim aget, si vobis erit aliquis apud victores amicitiae gradus: et, si mitiora forte decreverunt Dii, habebit per quos resurgat.'

- Plut. 29. His dictis cum duobus aut tribus longius aliquanto
 Liv. Epit. progressus, Stratонem Ᾱgeatēm, quem ex studiis eloquentiæ familiarem habebat, rogavit, 'ut sibi gladium adigere:
 Appian. Plut. ret:' atque illo contante, idem a servo petuit. Tum Stratо,
 Flor. Dio. Vell. 'Si quidem decretum est,' inquit, 'non committam,
 Appian. ut servi potius quam amici ministerio utaris.' Et cum
 dicto latus præbentis, atque ulti ictui occurrentis, hausit.
 Sic præstantissimæ indolis juvenis, uniusque tantum facinoris, de quo tamen et tum et postea mirifice sententiis
 Vell. 11.72. variatum est, infamia aspersus, ætatis annum septimum
 Dio. atque tricesimum agens interiit. Mortuo Bruto, reliquæ
 Appian. exercitus, quatuordecim ferme millia, se dediderunt vicitribus, acceptaque venia inter hos divisa sunt. Mox et
 castella, quæ passim Brutus exstruxerat, a præsidiariis
 tradita, simul cum majoribus castris, diripienda militi suo
 imperatores dederunt. Inter hæc Antonius, Bruti viso
 Plut. Anton. cädavere, hunc quidem increpavit leniter, 'quod fratrem
 et Brut. suum' Caium occidi jussisset.' Ceterum Q. Hortensio
 Liv. Epit. Plut. potius factum imputans, illum supra monumentum fratribus
 Anton. et interfici præcepit: Bruto paludamentum suum purpureum
 Brut. injecit, quod ingentis erat pretii, ut in eo sepeliretur. Auditioque mox surreptum esse, requiri furem, supplicioque
 Appian. affici jussit: crematique corporis reliquias ad Serviliam
 (mater hæc erat Bruti) remisit.
- Sueton. 30. Sed nou eadem Cæsar's moderatio fuit. Is avul-
 Aug. 13. sum Bruti caput Romam misit, ut statuæ avunculi subji-
 Dio. ceretur. Sed inter transmittendum a Dyrrhachio, propter
 Sueton. exortam tempestatem, in mare abjectum est. Ejusdem
 adolescentis sævitia multi, nec sine contumelia verborum,

interierunt, cum cuidam suppliciter petenti sepulturam,
 'jam illam in volucrum atque ferarum fore potestatem,'
 responderet: et patrem ac filium sortiri vel dimicare ju- Dio, li.
 beret, utri vita concederetur: neque spectaculo subtraxit Sueton.
 oculos, cum patre qui se obtulerat occiso, filius etiam vo-
 luntaria morte periret. Ab hac causa ceteri captivorum,
 cum catenati producerentur, Antonio imperatore salutato,
 Cæsarem conviciis prosciderunt; præcipue M. Favonio Dio,
 libertatem loquendi, quam tota vita exercuerat, in extre- xlvii.
 mis retinente. Sueton.

31. Attamen Q. Horatio poëtæ, Brutianarum partium Sueton. in
 tribuno, veniam impetravit Mæcenas, fidus ab adolescen- Vit. Horat.
 tia Cæsari, et Mutinensi quoque bello utilis comes, mag- Hor. ii.
 narumque dehinc rerum ministeriis adhiberi solitus. Ce- Sat. 6. ii.
 teri proscriptorum cum aliis nobilibus, qui Thasum evase- Ep. 2. ii.
 rant, partim ad Sex. Pompeium navigarunt, solum jam Od. 7. Si-
 reliquum partibus ducem. Nec deerant qui Messallæ don. Carm.
 fulgentissimo juveni, proximaque Bruto et Cassio aucto- iv. Propert.
 ritate, imperium traderent: copias superesse non spernen- ii. 1.
 das, ad hæc classem, et pecunias, et amplam in sociis Dio.
 spem dictitantes. Sed ille fortunæ cedendum esse docuit, Appian.
 mittendæ ad victores legationis auctor. Nec Bibulo dis- Vell.
 sentiente, cui et ipsi tradita par cum Messalla potestas Eutrop.
 erat, Antonius accitus (huic enim plus tum credebatur) vii. 3.
 pecunias, arma, commeatum, quarum rerum omnium ibi Vell.
 permagna erat copia, cum militibus ipsis,⁷ in potestatem
 accepit.

32. Hoc eventu rerum cognito, Porcia Bruti conjux, Plut. Brut.
 cuius de fortitudine supra exposuimus, sibi necem consci- et Cat. Min.
 vit, prunis devoratis ardentibus, cum intenta familiarium
 custodia ferrum et alia voluntariæ mortis solita instru- Val. Max.
 menta subduxisset. iv. 6.

⁷ Atque milites pro cum militibus ipsis legitur in edd. ante Crev.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXV.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. **SUBLATIS** Bruti Cassiique partibus, statim apparuit, quam imbecillum sit inter homines, quod firmissimum esse debuerat, vinculum, fides et pactorum religio, quotiens aspirans fortuna spe majoris potentiae cupidos et præferentes animos inflavit. Cæsar enim et Antonius victoria laeti, sacrificio facto, militibus collaudatis, continuo Lepidum excludere societate imperii studuerunt, nova provinciarum instituta divisione, uti de Lepidi parte, qui Pompeio favisse dicebatur, Hispania et Numidia Cæsari, Antonio Gallia atque Africa adjicerentur, siquidem pati Lepidus posset: sin vero generosius indignaretur, aut innocens esset criminis, Africam ei concessuri erant. De ceteris nihilandum decretum, Sardiniam et Siciliam obtinente Sexto, ceteris provinciis nondum pacatis, et Italia utrimque excepta, quam communem habere patriam, et quæ facerent, pro illius salute facere dictabant.

2. His ita ordinatis, placuit Antonium orienti compонendo transmarinisque provinciis impendere curas, operamque dare, uti promissa militibus pecunia (vicena millia nummum^a viritim) cogeretur: Cæsarem, propter valetu-

Dio,
xlviii.
Appian.
Civ. v.

Eutrop.
vii.
Dio et
Appian.

Dio.

Sueton.
Aug. 13.
Vell. II. 74.
Liv. Epit.
Plut.
Anton.
Appian.
et Dio.

^a *Vicena millia nummum*] Marcae argenti nostrates 78. uncia 1. Crev.

dinem ineptum ad ulteriora, cum his, qui stipendia impleta haberent, quibus data statim erat missio, in Italiam proficisci, Lepidi coercendi causa Sextique, et dividere veteranis agros sedesque promissas ob victoriam. Erant veteranorum octo ferme millia, qui militiam missioni præferabant. Igitur et hos inter se divisorunt; et cum superessent cum dedititiis legiones undecim, et equitum quatuordecim millia; sex legiones decem equitum millia Appian. Antonio data: Cæsari concessum, ut duas reciperet Antonianas legiones, quæ cum Fufio Caleno in Italia substituerant. Hæc relata in tabulas, et consignata alter accepit Dio et Appian. Dio. ab altero, ut qui forte pacto non stetisset, tanquam ex syngrapha convinceretur. Tum Cæsar versus Ionium Appian. Dio. mare profectus est, Antonius in Asiam.

3. Sed Cæsarem terrestri maritimoque itinere tanta vis Plut. morbi adorta est, præcipue circa Brundisium, ut extinctus Appian. Dio. Romæ diceretur. Multos tamen incerta rerum, et calamitatum metus, quas experti unquam fuerant, timere omnia coegerunt. Simulationem suspectabant, consultoque rumorem spargi, ut affectus hominum elicerentur: adeoque hic invaluit metus, ut extrema nonnulli expectarent; Cæsarque ex itinere dare literas ad senatum cogebatur, ne forte qui motus in Urbe, præsertim Lepido præsente, existerent; ‘suppicio de parricidis sumto verum esse Diis immortalibus honorem haberi, pacisque seri et expectari bona:’^b suam in hæc operam enixe pollicitus.

4. Eodem anno L. Plancus L. F. consul, imperator iterum, de manubiis Saturno templum ædificavit. Censores etiam L. Antonium, P. Sulpicium fuisse, sed non fecisse lustrum^c reperio. Forte tantum ad bona civium in tabulas referenda creati fuerant, quorum decimas triumviri sic exigebant, ut vix decimam cuique facultatum partem relinquerent. Tum et P. Vatinius P. F. proconsul de Illyrico triumphavit.

^b *Pacisque seri . . . bona]* Profecto vox seri mendosa est. An sentiri? Nec quicquam opis ex Dione. Crev.

^c *Censores etiam L. Antonium, P. Sulpicium fuisse, sed non fecisse lustrum]* Tres voces fuisse,

sed non addidimus ex auctoritate ipsius inscriptionis quæ in margine allegatur, quæ quidem sic habet, ‘Antonius, P. Sulpicius, Censs. Lustr. N. F.’ id est, Antonius, P. Sulpicius, censores lustrum non fecerunt. Crev.

Marmor ap. Pigh. in Annal. Suet. Aug. 29. Marmor ap. Pigh. Supra cxxii. 47. Fasti Capit.

- Dio. 5. In L. Antonio, cum et ille triumphum postularet ex Alpibus, dubitatum est, quamdiu Fulviam adversam habuit, quæ socrus Cæsar, uxor Antonii, per horum absentiā, Lepidi contemta ignavia, plurimum in republica pollebat. Neque sane aut auspicia habuerat Lucius, aut quicquam triumpho dignum gesserat. Ceterum Fulvia placata, neque huic repugnare quoquam auso, Kalendis Fasti Capit. Januariis, se et P. Servilio Vatia Isaurico iterum consulibus, triumphavit; * ausus se conferre Mario, quin et anteponere, 'quod Marius invitus, ipse sponte, deposito triumphali habitu, senatum convocassent: Mario si forte Cic. Phil. una data corona esset, sibi et aliæ multæ, et a populo tributim, quod ante se factum esset nemini. Sed hæc apud prudentes ignominiæ potius loco, quam honesta ducebantur; quod hæc non Lucio dari, sed Fulviæ nesciret nemo, aut certe comparata nummis esse, quos ille certis hominibus clanculum divisorat.
- Oros. vi. 18. 6. Sed Lucium adjungebat sibi Fulvia, Cæsarem oppugnare moliens, quem jam tum apud Brundisium contumeliis et insidiis petisse dicebatur. Idcirco ille, remitte te paulisper morbo, Romam regressus, simul quæ decreta victoriæ causa fuerant curata sunt, ad rem publicam capessendam toto animo se contulit. Et Lepidus quidem, insita tarditate præsentiaque Cæsaris cohabit, quiescebat: Antonius et Fulvia dederunt acceperuntque causas discordiæ, quod Marci literis exhibitis, cum a Caleno dare legiones deberent, promissum differebant; et vicissim a Cæsare potestate, quam in dividendis agris Antoniano militi usurpatum ibant, prohibebantur. Erupitque eo discordia, ut socrus insolentiam pertæsus Cæsar, nuntium filiæ ejus remitteret, intactam adhuc esse jurejurando confirmans: quanquam plerique falsum hoc,^d neque subito cogitatum de divortio, sed inter primam sponsaliorum Appian. Dio. Sueton. Aug. 62. Dio.

* A. U. C. 711. A. C. 41.

^d Quanquam plerique falsum hoc] Hic neque Dionem fideliter exprimit Freinsheimius, neque etiam satis claram aut placitram attento lectori sententiam subjicit. Hæc est mens

Dionis: Octavianum parum eurassem, num enī suspicio oboriretur aut falsum id esse, quod ipse affirmaret, aut, si verum, eum proinde jam inter primam sponsaliorum mentionem de discidio cogitasse. Crev.

mentionem hæc decessere secum adolescentem dubitarent.
Ceterum hoc repudio irritati utrimque sunt animi, ut nihil
postea nisi laderet invicem et odisse possent.

7. Sed et alioquin plena tumultu per Italiam et in Appian.
Urbe erant omnia. Veterani deduci lecta in oppida^e
pinguesque agros postulabant: eratque facta his promis-
sio, pulcherrimis ad hanc divisionem destinatis civitatibus.
At illæ aut per universam Italiam distribui petebant co-
lonos, aut saltem sortibus rem committi, ne ipsæ ad injuri-
am essent eximiæ, sed æquo cum ceteris Italis jure ute-
rentur. Pretium etiam ex ærario repræsentari poscebant
possessoribus.

8. Hæc cum viri juvenesque, sed et matronæ cum par-
vis liberis in Urbem advectæ flebili voce passim testaren-
tur, ‘quid igitur peccassent,’ rogantes, ‘cur homines
Itali laribus ac focis, tanquam bello victi, pellerentur?’
accensa dolore plebes valde movebatur, præsertim cum
appareret hoc agi, ut his velut compedibus constricta res-
publica, nunquam deinceps posset ad libertatem recupe-
randam consurgere. Cæsar ad hæc nullam reddere ratio-
nem, præterquam necessitatis, poterat: ‘adeo se parcus
in promittendo fuisse, ut ne sic quidem satisfieri veteranis
posset.’ Neque falso hæc commemorabat, in eas coac-
tus angustias, ut neque militum, neque Italorum gratiam
teneret.

Sueton.
Aug. 13.
Dio.

9. Insolens enim et præferox multitudo, cum se minime Appian.
pro spe meritorum tractari putaret, non contenta acceptis Sueton.
agris, transcendebat limites vicinorumque fundos invade- Appian.
bat; noto Virgilii vatum maximi periculo, quod tamen Virgil.
majori ejus fortunæ viam fecit, ut in amicitia Cæsaris Eclog. 1. et
Mæcenatem collocaretur. Nec vi contra tendere Cæsari ibi Servius.
licebat. Frustra enim disciplinam ab his requiras, quos Appian.
licentiæ injuriæque assuefeceris: neque pecunia satis pla-
cabantur, quam ex templis Cæsar sumebat mutuam, quin
quanto plura accipiebant, tanto plura desiderarent.

10. In hoc eum statu rerum L. Antonius cum Fulvia,

^e *Lecta in oppida]* Selecta ob τοῖς ἀριστίνδην ήσαν ἐπειλεγμέναι.
divitias et agrorum bonitatem. Prius legebatur *tecta*. Crev.
Appianus τὰς πόλεις γήτουν, αἱ αὐ-

et Manio, qui res absentis Marci procurabat, adoriri statuerant; ‘in communi munere parem utriusque imperatoris gratiam esse debere’ dictitantes. ‘Expectandum igitur, donec et Antonius advenisset.’ Sed id quidem fieri propter festinationem militum nullo pacto poterat. Tum eo descenderunt, ‘ut igitur Cæsar suos milites, ipsi Antonianos deducerent:’ et pacta cum Antonio obtendente Cæsare, Fulviam cum parvis liberis supplicare veteranis jusserunt, invidiose querendo, ‘fraudari patrem horum, imperatorem suum, debita gloria, simul occasione referenda suis militibus gratiæ.’ Lucius etiam, ut fidem faceret omnia se fratris causa moliri, Pietatis cognomentum assumxit, quod hodieque in nummis ejus vicitur.

Dio.

Appian.

Plut.

Anton.

Dio.

Appian.

Tac. 1.

Ann. 10.

Appian. et

Dio.

Liv. Epit.

Dio.

11. Erat tum permagna Marci auctoritas, et propter valetudinem Cæsaris, victoria Philippensis uni ascribebatur. Quo studiosius docere Cæsar, ‘convenire sibi cum Marco: Fulviam et Lucium contra sententiam mariti et fratris, propriæ potentiae cupiditate res novas querere.’ Postremo tamen, quanquam contra pacta sibi hanc injuriā fieri sciebat, cessit, Antonianosque ab his deduci in colonias sivit. At hi, ne beneficiis in suos vincere Cæsar videretur, plus etiam indulserunt militibus. Sed omnium querelæ in Cæsarem incumbebant: Antonium fama clementiæ tuebatur, et, quod inter praesentia mala semper tolerabilius existimatur quicquid abest. Neque vero parum intelligebat Cæsar, quid fieret; aut divisiones agrorum, quanquam faceret ipse, probabat. Nec differre præmia milites patiebantur, nullo magis tempore necessarii, propter Sextum et Cassianos duces, qui, mari præcluso, famem Urbi et Italiæ minabantur. His ad animum revocatis, mutare sententiam Fulvia et L. Antonius cœperunt: et omissis coloniis adversæ parti se trahere. Nam et eorum qui pellebantur agris, majorem esse numerum sciebant, et ex justo dolore judicabant acriorem impetum fore. Hoc præsidio animati Itali, cum eadem sentire M. Antonium existimarent, spernere Cæsaris imperium cœperunt, et aduersus veteranos sua bona vi tueri.

12. Callidum erat Fulviæ consilium, nec effugere Cæsar poterat, quin invidia ex æquo omnium oneraretur. Nam et illius veteranis persuadebat Antonius, ‘ nihil opus esse dividendis agris : ex hostium judicatorum facultatibus præmia persolvi militibus posse :’ simul quantum æris inde redactum esset, quantum adhuc redigi posset, augentes omnia, verisque miscentes falsa, computabant. Quod si ne hæc quidem sufficerent, ingentem ostendebant cumulum ex Asiatica præda. His artibus Cæsar a possessoribus et veteranis, tanquam utrisque periculorum et laborum auctor, vituperabatur : Antoniani in oculis ac pretio erant, qui neque spoliabant alteros, et alteris cumulatim præmia præstituti videbantur.

13. Dubia fiebant adolescenti tempora, tot in unum concurrentibus difficultatibus, ut cuiuslibet veterani imperatoris adultam jam et auctoritatem et prudentiam oppressuræ viderentur. Mare Siculum Pompeius obtinebat : Cn. Domitius Ahenobarbus, semetipso contentus auctore, cum ad Pompeium se Murcus applicaret, ut paulo post referemus, classem olim commissam augebat, Ionium obtainens : Italianam infrequentia cultorum propter continua bella, et recens hæc agrorum divisio ad sterilitatem redegerat. Inde famæ invasit Urbem, et una cum ceteris incommodis affixit sane graviter. Nam furtis rapinisque expositæ erant tenuiorum domus, et sub invidia militum, a quibusvis perditis hominibus impune maleficia patrabantur.

14. Accedebat, quod perpetua intercedebat veteranis cum possessoribus pugna : neque humiliores tantum offendebantur ; ad senatores etiam injuriæ pervenerunt. His enim sua salva retinere cupientibus, durius respondebat Cæsar, ‘ unde igitur satisfiet veteranis ?’ At hoc periniquum illis videbatur, de suis possessionibus præmia militibus dari, cum neque delectuum, neque promissorum auctores patres fuissent. Idecirco, ut in re ancipiti, cum in universum statui nihil posset, subinde huc illue inclinandum Cæsari fuit ; eoque facto plus odii utrimque illi, quam gratiæ partum. Quoties enim senatori favebat, quod præter æquum huic tribueret nihil, jus potius debitum

Vell. II. 72.

Sueton.

Ner. c. 3.

Appian.

Dio.

Appian.

Dio.

Appian.

reddere, quam tribuere beneficium videbatur: at miles sua sibi tolli interpretabatur, si promissa tardius aut angustius expectatione sua præstarentur. Quod si militis adjuvabat aviditatem, neque hic debere putabat gratiam, promissum auferens; et senator se spoliari ne tacitus quidem dolebat. Plane videbat Cæsar hanc esse conditionem imperandi, ut armis opprimi quidem exscindique quidvis posset; benevolentia non nisi beneficiis comparari. Ergo licet invitus eo deflexit, ut senatorum agris omnino abstineret, prætereaque dotalibus mulierum: et ad levandam pauperum inopiam relinqueret etiam, quotquot minores erant eo modo, qui promissus viritim militi fuerat.

15. Hoc consilium eos certe induxit quibus proderat, ut honestius de Cæsare sentirent: sed veteranos exacerbavit immensum, ea cupiditate homines, ut sibi ademittuLiv. Epit. crederent quicquid cuiquam relinqueretur. Inde graves sæpe motus, et in ipsum intentatæ periculorum minæ.

Appian. et Sueton. Aug. 14. Certe cum in theatro militem forte sedentem in quatuordecim excitari jussisset; exeuntem circumstetit turba, commilitonem ab eo repetens, quem excruciatum perisse malevoli sparserant. Et ægre leniti cum ille incolumis comparuisset, e carcere productum contendebant: et irascabantur neganti, proditorem appellantes, et in gratiam Cæsaris falsa referentem. Eo jam ira processerat, ut verum id factum esse, quam sibi deesse causam occidendi imperatoris, malling.

Dio. Appian. 16. Neque modestior in Campo quam in theatro miles, cum ad divisionem agrorum opperiri jussuni tardius Cæsar accederet, tumultuari cœpit: monentemque Nonum quendam centurionem, ‘valetudini potius imperatoris hanc esse moram ascribendam, quam contemtui militum,’ pro adulatore, et mancipio Cæsaris, proscindere conviciis, mox aucta inter jurgium ira, petere saxis cœperunt. Neque aut innocentia sua homini, aut fuga præsidio fuit, cum se in amnem conjectisset, quin extractus ab aquis necatusque, loco, ubi transeundum erat venienti Cæsari abjiceretur. Igitur illum amici monere, testari, ne se offerat sœvientibus. At eo res erat perducta, ut constantia retinendum

ius esset, aut plura deinceps atque atrociora timenda, ubi licentia militaris imperatoris dubitatione alta plus virium acquisisset.

17. Prudens fuisse consilium eventus etiam docuit. Quippe conspectu ejus ad reverentiam moti, facinoris invidiam transtulerunt in paucos. Ille leniter increpans hominum ferociam, qui ne sibi quidem ipsi possent parcere, divisit agros, et præmia non meritis modo, sed etiam quibusdam aliis dedit. Indulsit etiam, ut in bello inter-Dio. factorum patribus aut liberis, qui debiti illis fuerant, agri tribuerentur. Ergo vulgus militum, ut est ad omnes affectus natura sua mobile, juvenis animum liberalitatemque admirans, conquiri jussit ad supplicium qui Nonium occidissent. At Cæsar tempore bene usus, ' se quidem non ignorare ' dixit ' auctores facinoris, sed poenitentia contentum pœnam remittere.' Tum vero conclamatum est ab omnibus, laudesque et grates certatim insouerunt. Sed neque hic malorum finis, turbato semel¹ concordiae vinculo. Nec enim pax et quies consistere cum injustitia potest. Igitur quibus causis favere miles Dio. Cæsari, iisdem plebs irasci cœpit: passimque in Urbe et per Italiam pugnæ cædesque factæ; milite superiore armorum præsidio et peritia; plebem defendente numero, et ædificiis, unde spargebat missilia. Sed his faces subdente veterano plura passim incendia extiterant.

18. His malis compulsus adolescens, et quod missi in Hispaniam milites, Placentiae pecuniis per vim extortis, transitu Alpium a Caleno et Ventidio prohibebantur; conditiones offerebat Antonio et Fulviæ, et rem per se frustra sæpe tentatam, veteranis cominiserat. Sed quanto intentius pax a Cæsare quærebatur, tanto magis bellum placebat Antonianis. L. Manius, Cæsarem perosus, Fulviam in bellum muliebri æmulatione stimulabat,² ' Anto-

Appian.
et Plut.
Anton.

1 Simul edd. ante Crev.

¹ L. Manius . . . Fulviam in bellum muliebri æmulatione stimulabat] Urebat tacitam Fulviæ mentem alius quoque dolor, si fides habenda est lascivo et obscenæ nequitiaæ epigrammati,

quod tanquam ab ipso Octavianno conditum recitat Martialis xi. 20. Nempe Octavianus ab ea appetitus improbam mulierem spreverat. Crev.

nium' dictitans, 'nisi turbatis rebus in Italiam retrahatur, totum Cleopatra fore.' Jam enim de his amoribus inaudiri cœperat. Ideo Fulvia, cuncta potius ruere cupiens,
 Flor. iv. 5. quam hunc dolorem perferre, L. Antonii vanum alias et
 Vell. ii. 74. malignum ingenium, parque vitiis fratris, virtutum ejus
 Liv. Epit. expers, potenter impulit, ut eorum, quibus ademti erant
 Dio. agri, causa palam suscipienda sic alliceret voluntates, ut
 Appian. Veil. magnus mox ex eo numero exercitus cogeretur.
 Appian.

19. Sed interim reliquias colonias deducentem Cæsarem Antonius cum fratris liberis sequi statuit, ne solus apud armatos conspectus ille, vim omnem in se traheret. Sed mox cum iisdem dubium vero an simulato metu profugus, Antonianorum obiit colonias, præsidium quærens. Sibi enim et pueris necem paratam a Cæsare fuisse criminabatur, per equitatum ejus: quem Cæsar adversus Pompeianorum incursionses in Bruttios missum excusabat. Probauitque causam ducibus Antonianorum, et his conditionibus sublata est contentio Teani: 'Ut liceat per triumviros, more patrio consulibus administrare rempublicam: agri ne cui, præterquam his qui bello Philippensi navassent operam, dividerentur: pecunia redacta redigendaque ex bonis hostium, ex aequo; veterani quoque Antoniani per Italiam æquis portionibus distribuerentur in colonias: neutris delectuum in Italia agendorum jus esset: duæ legiones Antonianæ Cæsari contra Sextum militarent: Cæsaris militibus transitus Alpium pateret; nec iidem ab Asinio Pollione Hispaniis excluderentur: Lucius horum pactorum fiducia dimitteret custodiam, remque publicam sine metu et suspicione capesseret.' Ex tot legibus duæ tantum postremæ ratæ fuerunt: Salvidienus cum exercitu Cæsaris Alpes invitis custodibus perrupit.^e Cetera cum differrentur, Lucius et Fulvia

^e *Salvidienus . . . Alpes invitis custodibus perrupit*] Si, invitis custodibus ab Ventidio et Cale-no appositis, Salvidienus exercitum trajecit Alpes, profecto non ex fœderis conditione. Itaque falsum erit quod modo dic-tum est, duas postremas fœderis conditiones ratas fuisse. Reve-

ra hic interpretem Appiani sequitur auctorem Freinsheimis, non Appianum ipsum, cuius verba de Salvidiensi transitu corrupta sunt. Aliud omnino voluit Appianus: sed ex conjectura verba ejus emendare haud facile est. Crev.

Præneste secesserunt; ille Cæsarem timere dicens, tri- Dio. Vell.
umvirali satellitio armatum, cum inermis ipse esset; hæc Appian.
Lepidum liberis suis insidiantem; hujus enim nomen tum
prætexere, quam Cæsar maluerat.

20. Augebatur his rebus Cæsar haud mediocriter, ne- Dio.
gotium habens cum hominibus, quos nec opprimere armis,
nec placare per amicos posset. Idecirco grataanter accepit, Appian.
utriusque exercitus primores conjurasse, ‘daturos operam,
uti lis imperatorum ex æquo et bono dirimeretur; coactu-
rosque eum qui stare judicio detrectasset:’ et ex iis ipsis Dio.
legatos ad Lucium de pace misit, futurum sperans, quod
accidit, ut insolentiam eorum odisset, sperneret vilitatem.
Per hæc ad veteranos redintegrata gratia, senatum etiam Appian.
populumque Romanum adversum Lucio reddidit, per eum
stare dictitans,² quominus pax et securitas cunctis redde-
retur. Igitur concursus senatorum aliorumque factus ex Dio.
Urbe est, Lucium Fulviamque orantium, ‘desinerent ali- Appian.
quando irarum et contentionis, patriamque tot malis afflic-
tam, refoveri concordia paterentur.’

21. Et videbatur Lucius, tum iis quæ dicerentur, tum
auctoritate dicentium commoveri: Manii asperius re-
sponsum fuit: ‘Longe disparem duorum imperatorum, ut
animum, ita conditionem esse. Antonium nihil aliud nisi
ab externis gentibus regibusque pecuniam ad communes
usus cogere: Cæsarem exercitus et opportuna Italiæ sibi
mancipare beneficiis. Sed et Galliam, quæ data prius
Antonio fuerit, in fraudem ejus liberari; et pro civitatibus
octodecim universam fere Italianam in colonias veterano-
rum concedere. Neque tantum duodetriginta legionibus,
quæ bello interfuerint, sed aliis præterea sex dividi agros.
Pecuniam auferri e fanis, Pompeiani belli prætextu, quod
tamen in tanta Urbis fame nondum apparetur: revera
militibus dari, ut adversus Antonium emanentur. Ab eo-
dem animo bona proscriptorum ita vendi, ut donari potius
appareat. Denique talia multa fieri, quæ, si serio cupiat
pacem Cæsar, defendenda sint ei prius, nihilque deinceps
agendum, nisi de M. Antonii sententia.’ Cogebatur in

ordinem Cæsar, ut nihil deinceps agere pro potestate posset. Igitur ille ‘pacta cum Marco’ testatus, ‘quæ utriusque summum imperium, neque rationibus reddendis obnoxium, in parte sibi assignata dabant, alterumque rata habere alterius acta jubebant,’ iterum ad veteranos se applicuit: bellumque adversum se instrui testatus, ipse quoque se parare cœpit.

22. Ea res audita duas legiones Antonianas, quæ apud Anconam stativa habebant, ad Siculum bellum ducentæ, commovit, ut pro pari in utrumque imperatorem affectu, legatos mitterent Romam, rogatum utrasque partes, ‘pacem mutuo colerent.’ Responsum est a Cæsare antiquum illud, ‘sibi pacem esse cum Marco, sed a Lucio se impugnari.’ Igitur hi, re cum ceteris veteranis in Capitolio communicata, (magna enim eorum multitudo Romam, quasi cum senatu ac populo de præsentibus consilium initura, venerat,) pacta Cæsaris et Antonii afferri recitarique jusserunt. Probatisque his, uter eorum pactis non stetisse diceretur, ea de re suscepturos arbitrium professi, decreta sua retulerunt in tabulas, asservarique jusserunt a Vestalibus.

Dio.

Appian.
et Dio.

Appian.

Dio.

Appian.

Dio.

23. Inde ex omnibus delectos ad Lucium miserunt postulatum, ‘uti judicio militum controversias disceptandas traderet; aut si nollet, quid ipsi possent experiretur.’ Lucio non recusante, illi Fulviaeque dixerunt diem ad quem adessent, uti et Cæsarem comparere jusserant, Gabiis medio ferme inter Romam et Prænestine spatio. Prior præsto fuit Cæsar, equitibusque emissis, ne quæ forte collocatæ insidiæ forent, exploravit. Hi, cum incidissent in Antonianos, manu conserta quosdam occiderunt. Retrocessit ergo Lucius, periculum, ut aiebat, metuens: neque postea voluit accedere, cum tribuni præfectique exercituum deducturos se illum profiterentur. Vehementer ea contumacia Cæsari profuit: et, cum irridere judicium Lucius et Fulvia dicerentur, senatum caligatum appellantes, adeo accensi sunt ira veterani, ut Cæsaris causam amplexi, ab illis ortam injuriam, ibique consistere arbitrarentur. Pluribus deinde consultationibus cum Cæsare initis, bellum instruere cœperunt serio, pecunia undique

etiam ex ornamentis templorum conflata, non per Italianum modo, sed etiam per Galliam, quam Togatæ nomine et Alpibus divisam, Italiae nuper contribuerant, ne seorsim habita daret ansam potentibus, per speciem ejus obtinendæ provinciæ, legiones intra Italianum habendi.

24. Neque segnus ab altera parte arma simul atque Appian. convicia insonuerunt, amarulentis utrumque dictis se invicem p̄tentium ducum. L. Antonius, cum adipisceretur consulatum, sex legiones habuerat. Hæ tum quoque secutæ sunt eum, cum aliis Marci fratri undecim, quarum curam Calenus agebat. Cæsari quatuor legiones erant Capuæ, cum prætoriis cohortibus: sex adducebat ex Hispania Salvidienus. Lucio pecuniaæ suppeditabant ex pacatis Marci provinciis: Cæsar, uti diximus, e fanis sumebat mutuam, e Capitolio præcipue, deinde ex celebrioribus delubris, Antiano, Lanuvino, Nemorensi, Tiburtino.

25. Inter hos Italiae motus, ne vicina quidem satis quieta erant. Pompeius, aucta quotidie potentia, cum Vell. 11. 72. et proscripti, et veteres agris ejecti coloni frequentes ad Appian. eum proficiserentur, haud injuria timebatur: præsertim Vell. postquam Statius Murcus, cum omni sua classe ad illum Appian. se conferens, duas legiones cum sagittariis quingentis, pecuniasque multas, et naves octoginta adduxerat; aliasque insuper revocabat e Cephallenia. Neque desunt, qui tum opportunum tempus invadendæ Italiae prætermisso ei putent, oppressæ fame, et ab ipso expectantis remedium, dum Perusina contentione diversarum partium duces distrahuntur. Sed et Ahenobarbus, sitos ad Ionium mare triumviris obedientium agros vastare solitus, Brundisinis intra muros compulsis, triremes Cæsaris cremarat, aut abduxerat. Igitur adversus hunc una legio mittenda Cæsari fuit, alieno sane tempore; cum interim initium belli factum esset, pluribusque locis varia fortuna concussum. Sic autem comparatæ partes erant, ut, quibus placebant novæ coloniæ, Cæsarem sequerentur; populi, quorum agri in Liv. Epit. discrimen venerant, se conjungerent Antonio. Appian.

26. Cum in eo res essent, vocato senatu Cæsar, atque etiam equitibus Romanis adhibitis, ‘Quantum,’ inquit,

'temerariæ fiduciæ Lucio ceterisque accesserit ex lenitate mea, non sum nescius, quod patriæ amor ac quietis erat, imbecillitatem et metum interpretantibus. Ego vero et exercitum validum habeo, succinctus tum veteranis, quorum præmia intempestive intervertuntur, tum meis legionibus. Cetera quoque firma sunt omnia: neque dudum abfuit quicquam, quod ad bellum gerendum pertineret, præter voluntatem. Nec enim me delectat, si qua supercedere liceat, civilia bella gerere, et reliquo Romano sanguine ad mutuam perniciem abuti; præsertim ejusmodi bella, quæ non ex Macedonia aut Thracia audiuntur, sed quorum sedes futura sit Italia, multis afficienda miseriis, etiam si numerus cadentium in rationem non veniat. Hæc, hæc sunt, quæ me pridem insolentiam pessimorum hominum opprimere gestientem continent ac retardant. Quod enim ad Marcum attinet, nunc etiam vos testor, nec de illo me queri, nec commisisse cur ille de me queratur. Et hæc quidem a vobis Lucium, qui cum eo sunt, edoceri, publicæ vestræque rei vehementer interest. Quod si frustra susceptus hic labor erit, et insanire Lucius perget, tum vero ostendam homini, aliquando mihi propositum, nunquam vires ad defendendam dignitatem meam, propulsandasque injurias, defuisse. Atque horum omnium vos mihi testes, et apud vosmetipsos, et apud Marcum eritis.'

27. At illi rursus Præneste proficiscuntur, pacem quærentes irritam. Quippe Lucius, 'serum id esse' respondit, 'postquam ventum ad manus sit: fraudemque hanc esse Cæsar, alia præferentis verbo, cum rebus ipsis Marcum impugnet, legione etiam Brundisium missa ad arcendum eum aditu Italiæ.' Manius etiam literas ostendebat Marci, incertum an fictas, quibus dignitatem suam defendi jubebat vel armis. Senatusque legatis, 'quis ergo dignitatem ejus laederet,' quærentibus, offerentibusque judices, alia quædam Manius objecit, donec infecta re reditum. Ne renuntiata quidem Cæsari, pudore, ut creditur, irriti incepti, legatio est.

Liv. Epit.
Dio.
Appian.

28. Idcirco Cæsar, Lepido cum duabus legionibus ad tutelam Urbis relicto, contendit Albam, ubi duæ legiones

Lucii, tribunis expulsis, tumultuabantur. Sed ubi se præventum a Lucio, militesque donis atque promissis placatos accepit; in Sabinos profectus, præsidium, quod apud Dio. Nursiam Antoniani collocaverant, dejicit loco; ne oppido potiretur, Tisiensi Galli virtute depulsus, et fama venientis cum exercitu C. Furnii. Ad hunc excipiendum Appian. profectus in Umbriam, postremumque aggressus agmen, et Dio. Furnium in tumulum quandam, atque inde noctu Sentiam profugere coëgit: nec statim insecurus insidiarum metu, postquam illuxit adductis copiis, et oppidum, et castra Furnii oppido conjuncta obsedit.

29. Inter hæc Lucius, re cum nobilibus composita, Appian. quorum magna multitudo ad partes ejus se transtulerat, tribus agminibus milites noctu Romanum præmittit: ipse cum robore copiarum, gladiatoribusque, et equitatu subsequitur. Excivit is terror Lepidum, ut cum exercitu obviam iret. Sed ubi fusus est equitatus, qui præcurrerat, Liv. Epit. et Dio. Lepidus cum legionibus intra mœnia se recepit. Antonio Nonius ad custodiā portæ relictus aditum dedit; Appian. seque, et quos secum habebat milites, ei tradidit. Lepidus fuga evasit ad Cæsarem. Neque præterea quisquam Dio. resistebat, etiam P. Servilio, qui consulis gerebat nomen, segniore ad pericula. Idcirco Lucius, ad concionem vo- Appian. cato populo, sic disseruit, ut Cæsarem atque Lepidum mox pœnas diceret datus scelerum; fratrem vero suum, triumviratu abjurato, se pro consule gerentem, tyrannicam potestatem civili, et extraordinariam translatitiam commutaturum. Ad hæc lœtis astrepebat omnibus plebes, imperatoremque appellatum ad reliqua componenda ire jussérunt. Erat tum Antonius militari habitu, quo- Dio. modo ante illum populi concionem habuerat nemo. Sed et senatusconsulto mandari sibi bellum jussérat, egressus- Appian. que Roma, quacumque incederet, novas colligebat vires ex populis qui favebant Antonio, et opportuna oppida passim communiebat. Sed hæc agenti non modicus obex objectus est a M. Barbatio, quem quæstorem suum M. Antonius propter, nescio quam offensam, dimiserat. Id cum vulgus ignoraret, plerique hunc percontabantur, ‘ecquo animo Antonius turbas Italicas acciperet?’ ille

respondebat ‘mirifice hunc irasci, contra potentiae socium et communes utriusque rationes arma moventibus.’ Inde permulti, deserto Lucio, cuius acta displicere fratri existimabant, ad Cæsarem se contulerunt.

Dio.
Appian.

30. Lucius in Galliam erat iturus, ut properantem ad Cæsaris castra Q. Salvidienum Rufum interciperet. Eundem Asinius Pollio, et P. Ventidius, Antoniani duces, cum suo quisque exercitu sequebantur. Idecirco M. Agrippa Salvidieno timens, ipse quoque promovit copias, ut ab Salvidieno in se retraheret Lucium; et vicissim, si ab hoc ipse urgeretur, a tergo Lucii Salvidienum haberet adjutorem. Res bene cessit: omissoque priore consilio, Lucius, cum utrumque se peti animadverteret, alio declinavit, cum Asinio et Ventidio conjuncturus copias: deinde sic quoque metuens ab hostibus, inter angustias harentem inva-

Vell. 11. 74. suris, Perusiæ substituit, in urbe munita Ventidium atque Appian.
Dio.

Pollionem expectaturus. Hic eum legati Cæsaris Agrippa et Salvidienus obsederunt.

31. At Cæsar, simul Antonium Romæ esse cognoverat, ad Urbem festinavit, et, illo dudum egresso, citra certamen receptus, protinus ad insequendum exiit: ‘nec adeptus hominem, qui jam Perusiæ mœnibus se clauerat, rediit Romam, ut eam accuratiore in posterum custodia firmaret. Discessus Cæsaris præter opinionem Sentinatis exitio fuit, cum eo sublatum esse periculum credidissent. Sed Furnius abeuntem ab obsidione Cæsarem insecutus, interim advenienti Salvidieno spatium oppidi capiendi diripiendique dedit. Ne ædificiis quidem peperit ira, injectoque igne Sentia concremata est. Nursinos tempestiva deditio præsentibus exemit malis: sed tumulus postea publice exstructus his qui cum Cæsare pugnantes oppetierant,^b adjecto titulo, ‘pro libertate occubuisse,’ sic exacerbavit adolescentem, ut grandi pecunia mulctatos, quia pendere eam nequibant, urbe agroque omni exigeret.

Sueton.
Aug. 12.
Dio.

^b His qui cum Cæsare pugnantes oppetierant]. His qui ceciderant Mutinensi acie, si Suetonium audimus: quo ut incline-

mus, facit et diligentissimi scriptoris potior multo quam Dionis anoritas, et ipsius rei verisimilitudo. Crev.

32. His ita actis, cum Antonium duo jam exercitus obsiderent, cum tertio Cæsar accessit: propereque dimissis quaquaversum nuntiis, ne forte fax belli Lucius elaberetur, plures accitæ copiæ; aliæ Ventidio et Pollioni oppositæ. Hique facile cohibiti, quod neque magnopere bellum id probabant, nec a M. Antonio putabant probari. Super hæc orta ex æqualitate ducum æmulatio, quemadmodum solet, communi causæ attulit moram.

33. Sed nec Antonius sese, neque Fulvia deserebant, Flor. iv. 5.
virilis spiritus mulier, et adeo non timida versari inter Vell. II. 74.
armatos, ut et ipsa gladio cincta, signum dare militibus,
habere conciones consueverit. Sed hæc Præneste arcem Dio.
belli fecerat, multis ad se pertractis ex senatu et equestri
ordine; et cum his frequenter consultabat de praesentibus.
At Lucius, priusquam circumvallaretur, emisso Manio, qui Appian.
festinare Ventidium et Pollionem cogeret, et equitatu suo,
(quatuor erant millia, Tisieno præfector) qui Cæsaris ami-
cos vexando, ab obsidione eum retraheret, crebris excursio-
nibus opera hostium oppugnabat. Et cum Cæsar op-
pidum, propter colles quibus erat impositum, vallo septem
milliumⁱ amplecteretur, et ad prohibendum ne quid im-
portari posset, ad Tiberim usque longa brachia deduxis-
set; ipse vicissim in radice collis vallum fossamque ob-
moliebatur.

34. Inter hæc et Fulvia continuis ad Ventidium et Pollionem, sed et Ateium et Calenum literis, urgebat, 'ferrent opem obsessis; neque fratri causæque imperato-
ris sui deessent.' Sed et noviter paratum exercitum duce
Munatio Plancus misit; a quo legio Cæsaris, quæ forte
Romam petebat, intercepta atque concisa est. Cæsar, ut
hunc et reliquos qui moveri cœperant distringeret, relicta
ad obsidionem Perusiae parte copiarum, cum Agrippa
his obviam profectus, effecit ut, priusquam conjungerentur
itinere abrupto, Plancus Spoletium se reciperet, Ventidius
et Pollio, Ravennam alter peteret, alter Ariminum.
Idecirco Cæsar, oppositis qui hos morarentur, Perusiam

ⁱ *Septem millium]* Leucarum amplius duarum. *Crer.*

reversus, munitiones absolvit, fossis altitudine atque latitudine triginta pedum, turribusque ligneis mille quingen-tis, non minus diligenter adversus soluturos obsidionem, quam adversus obcessos institutis.

35. Dum ista diversis locis aguntur, crebræ Antonianorum eruptiones factæ, multo utrimque sanguine, dum miles Cæsaris missilibus potior, gladiatorum audacia co-minus trucidatur. Semel etiam propinquum discrimen imperator adiit, dum circa muros sacrificat, repentina gladiatorum eruptione pâne oppressus. Sed ea res fiduciam magis quam metum peperit, ex haruspicum responso. Quod enim infelicia exta rapta ab obcessis fuerant, cuncta quæ sacrificanti tristia denuntiata essent, in eos recasura dicebantur, qui exta haberent. Jam etiam fames in opido esse cœperat, adversus inexpectatam obsidionem minime provisis copiis. Eo acrius ipsa, quæ Kalendas Januarias antecessit, nocte tentata eruptio est, et ad portas operum vis facta, ut, his perruptis, auxilia, quæ multis locis se ostendebant, intromitterentur. Sed accurate legione, quam in proximo statuerat Cæsar, ipsoque cum prætoriis³ cohortibus, post vehemens certamen Antoniani retrocesserunt. Per eosdem dies etiam Romam affligente fame, cum in usum belli frumentum comparceretur, plebs jejuna, vi effractis domibus, quod erat inventum diripuit.

36. Eodem anno magnum, uti diximus, incrementum Appian. Sexti potentia hoc maxime modo cepit. Cassius Par-Civ. v. init. mensis tribunus militum ad colligendas pecunias in Asia cum exercitu et classe relictus, audita morte Cassii, de Bruto non desperans, triginta Rhodiorum triremes delegerat, quas erat impleturus; exustis reliquis præter sacra-mi omnibus, ne res novare Rhodii possent. Cum his igitur, et quas antea habuerat, evectus, non tamen occur-rere ante finem Bruti potuit. Interea et Clodius, qui missus a Bruto Rhodum cum navibus tredecim fuerat, cum rebellantem insulam invenisset, educto inde Romano præsidio, quod erat trium millium armatorum, ad Cassium

³ *Prænestinis* edd. ante Crev. Ex App. emend. Crev.

se contulit. Eodem et P. Turulius venit cum multis navibus, et magna vi pecuniarum, quas a Rhodiis, dum adhuc erant dicto audientes, exegerat.

37. Hoc exemplum secuti quotquot earundem partium tota Asia oberrabant, in unum convenerunt: et legionariorum, quanto poterant, numero imposito in naves, ex mancipiis aut nexit remiges parabant, itemque ex insulis, quas prætervehebantur. Sed et a Thaso nobiles aliquot cum M. Cicerone M. F. profecti sunt ad eos; brevique collecta est non contemnenda classis, et neque ducum non-minibus, neque militum aut genere, aut copia pœnitendus exercitus; præsertim cum etiam ex Creta Lepidus cum alia manu accessisset. Tum vero consensu ad Murcum et Ahenobarbum, Ionum cum validis classibus obtinentes, navigari placuit.

38. Ibi consilio habito, quemadmodum deinceps sustinendæ partes essent, diversæ sententiæ fuerunt, nisi quod constabat triumvirorum aspernandam amicitiam esse. Statius Murcus, defleto Cassii Brutique casu, ‘spem tamen adhuc superesse’ dicebat ‘in reliquis viribus, modo caput nactæ idoneum forent. Consilium enim,’ inquit, ‘atque imperium pluris quam arma sunt, quam pecunia, et militum manus. Horum vis quantalibet, nisi sapientia et auctoritate ducis contineatur, dissolvetur facile, aut in se ruet. Neque plurium æqua potestate res geri commode potest. In bello rapiendæ sunt occasiones: quæ sæpe non inter dissentientes modo, sed etiam inter concordes, dum communicandis consiliis tempus abit, amittuntur. Sed neque mihi summam rerum deposco, neque cuiquam vestrum aut poscendi aut dandi auctor ero: Sex. Pompeium intueor, quem miro consilio rebus incertis unicum præsidium in propinquò Fortuna collocavit.

39. ‘Nec enim alium ei præferre, etiamsi copia plurium esset, debemus, pro legibus dimicantes et libertate, quemadmodum semper tulimus præ nobis. Hic autem solus jam toto imperio legitimam potestatem obtinet, maris præfectura olim accepta ab senatu, priusquam ille seclere ac crudelitate triumvirali opprimeretur. Nec igitur dubi-

tandum est, quin, amotis Cassio et Bruto populi Romani imperatoribus, huic reliquæ res spesque nostræ committantur. Præsertim cum non aliud jus suadeat, aliud cogat necessitas; sed et illud et hæc ex æquo Pompeium nobis commendent, et Siciliam. Quis enim hominum, aut quæ provinciarum aptior esse præsenti necessitati, aut opportunitior potest? Magni Pompeii filius, amans patriæ juvenis, in malis et tolerandis et superandis exercitus, animo, felicitate, auctoritate patri, sed nondum vertentem fortunam experto simillimus, proximam et quasi suburbanam provinciam tenet; qua nihil esse potest, tam ad excipiendo^{15.} qui vim hostium fugiunt, quam ad infestandos qui alunt, commodius.

^{Flor. II. 2.} 40. ‘Nec obscura sunt aut ambigua quæ dicimus: plurimorum incolumitate, et ex acerbissimis discriminibus repente velut divinitus oblata salute, satis superque confirmantur. Quot ad eum proscriptione recenti, quot postea confugerunt? Hodie quoque ad eum confluere non desinunt, quicumque aut meliorem optant reipublicæ statum, aut tantummodo militiæ lucrique cupidi, tamen justiore sub duce mereri malunt. Sed et prudentia rerumque usus tantum valet, ut modicis ab initiis progressus ad hanc potentiam sit, qua triumvirorum apertum hostem et profiteretur, et defendit: atque hunc Cæsarem ejusque legatos nihil non conantes fortiter a Sicilia repulisse non contentus, in ipsa quoque Italia multis affecit incommodis. Cum hoc si conjungamus has vires, ecquæ esse dubitatio poterit, quin tanta accessione auctus, non modo se nosque tueri, sed etiam ab injusta triumvirorum dominatione vindicatam recuperare rempublicam possit?’

Appian.
15. 41. Contra hæc Domitius Ahenobarbus, nobilis et sibi fidens juvenis, hunc in modum disseruit: ‘Diis immortilibus habeo agoque gratias, qui nondum ita nos deseruerunt, ut vel animi vel consilii egeremus. Tanta clade percussi, tamen nonnisi de bello deliberamus. Una modo consultatio est, quo duce propositum teneamus. Atque utinam fata nostris imperatoribus pepercissent! Utrivis eorum potui dicto esse audiens, et in ejus virtute atque

providentia acquiescere. Sed, his sublatis, novi atque inexperti ducis subire imperium neque facile est generosis mentibus; neque eo properandum est antequam necessitate cogamur, quae non relinquit consilio locum. Enimvero in eo adhuc res sunt, ut habere socium amicumque Pompeium, quam imperatorem malis. Nec vero ad unius imperium omnino confugi opus est. Duos paulo ante habuimus imperatores, quibus multum confidebamus; et, si victos forte regeras, etiam a duobus victi sunt. Quid vetat te quoque, Murce, commissam tibi classem retinere, et, qua paulo ante concordia, mecum et cum ceteris consilia tractare graviorum conatum?

42. ‘Cur enim Sexto tantum deferimus, ut, cui pares haberi possumus, ejus potestati ultro nos subjiciamus? Cum sint inter nos multi, qui neque nobilitate coneendant, neque annis aut experientia. Jam vero mores adolescentis ii sunt, quos etiam qui vituperare nolit, omnes promiscue minime laudet probetque. Calamitas paterna deprendendit ingenii haud mali hominem, priusquam formari ad cultum magnæ fortunæ ingenuis studiis posset. Unde et ferocior justo esse dicitur, et fidei negligentior. Certe Pompeii Bithynici fatum docere nos debuisset, ut essemus minus in credendo faciles. Interfectum eum Sexti jussu constat: quam justis causis adductus eum interfecit, discere nondum potui. Verum est multos ad eum profugisse viros illustres. Cujus igitur opera ita utitur, ut non amplius tribuat libertis servisque suis? Jam et ob res non amplissimas sumere nimios spiritus, seque incredibiliter efferre dicitur. Igitur prospera vobis dominum imponent, adversa ferenda ex æquo erunt.

43. ‘Tu vero, L. Stati, vosque ceteri, quibus eadem mens est, quam in conditionem vos rempublicam demittatis, videritis. Ego, donec mihi consulere potero, nec Pompeii, nec cujusquam alterius potestati dedere me constitui. Cassio Brutoque, propinqua cognatione junctis, quibus imperium decreverat senatus, haud invitus parui. Sexto amico potius, quam imperatore utar. Nec ideo minus rem communem bene curabimus, cum nostra concordia, duabus potentissimis vinculis, amore libertatis, et metu

Vell. II. 73.
Supra,
cxxxiii. 5.

Sueton.
Ner. 3.

dominorum, astricta, neque lentescere per negligentiam alterius, neque patere suspicionibus possit.' Finis consul-

Vell. II. 72. tationis iste fuit, ut in sua sententia perstantibus utrisque,
Appian. Murcus, et qui cum eo sentiebant, Pompeium peterent;
Sueton. Domitius cum ceteris pristinam ad Ioniuni mare stationem
Dio. retineret. Atque hic et auxit postea classem suam, et longinquiores etiam provincias, oblatis forte occasionibus, adiit.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXVI.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. INTEREA M. Antonius, qui post victoriam in Thracia Vell. 11.74. substiterat, ad cogendas undique pecunias, in Græciam Plut. cum valido exercitu venit. Neque gravis aut odiosus Anton. principio civitatibus fuit, ab acerbitate omni temperans, ludisque eorum et eruditorum colloquiis et cærimoniiis Deorum deditus. Idcirco vulgo ‘Græcorum studiosus,’ sed in primis ‘amator Atheniensium’ vocari gaudebat, multis in eam civitatem collatis beneficiis. Nam deinde Appian. et Æginam, et Ceam, et Sciathum, et Peparethum, alias Civ. v. que insulas reddidit: et Megarenses Atheniensium derisit æmulos. Rogatus enim ab his, uti curiam suam Plut. spectaret, ubi spectavit, quærentibus qualisnam ea vide- retur, ‘Angusta,’ inquit, ‘et ruinosa.’ Ergo et Athenienses solita vanitate retulerunt ei gratiam, initiando mysteriis suis, honorando statuis, cum injuria veterum Infra, regum, a quibus maiores eorum insigniter adjuti cultique cxxxii. 20. fuerant. Nam et Attali Eumenisque colossos Antonii nomine inscripserunt.

2. Dimensus deinde Pythii fanum, de cuius instaurati- Plut. tione ad senatum perscripserat, Lucioque Censorino Græ- ciæ præposito, in Asiam transiit, jam cessante periculo remissior, et ad prioris vitæ mollitiem revolutus. Igitur .

Græci Asiatici, moribus his amicum genus, Ephesum venientem curatissima pompa excepérunt. Quippe viri puerique satyrorum ac Panum habitu, fœminæ Bacchæ simulantes, deduxerunt eum, urbe tota personante tibiis et fistulis, passimque thyrsis atque hedera obtutui se inge-reutibus. Sic incedens ille ‘Liber Pater’ salutabatur, ‘benigni atque blandi’ addito cognomento. Prima cura fuit reddendi Diana sacrificii. Quo magnifice peracto, supplices Deæ, qui ad id asylum e victis partibus confugerant, dimisit incolumes, duobus exceptis, quorum alter cædis Cæsarianæ fuerat conscius, alter Dolabellam Cassio prodiderat; vetusque spatium asyli duplicavit, partemque

Strabo,
xiv. p. 641.

Appian.

3. Inde vocatis in consilium legatis, qui ex Asia Ephesum concurrerant, decem annorum tributa, quot Cassio ac Bruto intra biennum dederant, annua die pendenda imperavit. Mox deprecantibus allegantibusque necessitatem, qua coacti dedissent potentioribus omnia, hactenus remisit, ut novem annorum tributa annua bima die pendenterent. Regibus etiam et civitatibus liberis, ut quisque abundare videbatur, imperata est pecunia. Huic exigendæ præfecit quos voluit, ut interdum non tam acerbum videretur pendere omnino tributa, quam his hominibus pendere. Nam et cithareoedum quendam Anaxenorem¹

Strabo,
xiv. p. 648.

Plut.

Magnetem quatuor urbium exigendo tributo præposuit, militibus ad hunc usum datis. Plurimum enim huic generi hominum iudulgebat: et quiequid deliciarum ullo machinamento corrumpendis moribus natum videri poterat, affectu maximo complectebatur. Ergo et Xuthus choraules, et histrio Metrodorus ejus amicitia nobilitati sunt; et coquus, ob unam cœnam scite paratam, bona civis cuiusdam Magnetis accepit.

Appian.

4. Laudabiliorem multo liberalitatem mox obeundis provinciis exercuit, L. Cassium imperatoris fratrem, et alios earundem partium, exemplo clementiæ quod Ephesi ediderat, veniam petere ausos absolvens, et civitatum, quæ afflictæ fuerant ab adversariis, calamitatem sublevans.

¹ Ita ex Strab. et Plut. edidit Crev. In edd. priorr. est Alexanorem.

Nam et Lycios immunes esse, Xanthumque instaurare jussit : et Rhodiis Andrum dedit, Tenumque cum Naxo et Myndo, quas tamen paulo post iterum ademit, quasi durius imperantibus. Transiens deinde per Phrygiam Mysiamque, et, tributis ubique gravibus impositis, in Bithyniam venit, provinciaque ab Apuleio, quem Brutus Appian. praefererat, accepta, ipsum exemit culpæ, redditumque Civ. l. iv. p. 616. concessit.

5. Hyrcano Judæorum principi, suo et gentis nomine Joseph. coronam auream mittenti, orantique ut a Cassio capti Antiq. xiv. servitute eximerentur, clementer respondit, datis etiam ad 22. Tyrios, Sidoniosque, et Antiochenos, et Aradios literis, ut ablata Judæis corpora, bona, loca restituerentur. Inde Gallogræcos et Cappadocas adiit, Planco demandata Asiæ Appian. cura,^a pecunias ubique cogens. In Cappadocia et causam Civ. v. DIOXLI. cognovit Ariarathis et Archelai Siseunæ, de regno contendentium : et plus apud eum Archelaus valuit, Gla- Appian. phyræ matris adjutus gratia, quam formosam et parum Martial. Epigr. xi. 20. pudicam Antonius adamabat.

6. Hinc in Ciliciam transgressus, misso ad Cleopatram Appian. Dellio, adesse reginam, tanquam ad causam dicendam, et Plat. jussit : favisce enim Cassio insimulabatur. At illa, moribus Antonii ex fama et Dellii expositione cognitis, qui mulieri forma et ingenio excellenti nihil ab isto timendum asseverabat ; non tam ad purgandum objecta, quam sub- Appian. jiciendum sibi imperatorem se comparabat. Tandem, nec nisi plurimis illius et amicorum literis accita, Tarsum Plin. v. 27. navigavit, ubi tum agens Antonius, liberam immunemque civitatem declarabat, edicto quoque proposito, uti Tar- Appian. senses cives, ubicumque servirent, dimitterentur. Tum Plat. quoque pro tribunali sedebat, cum adverso Cydno subvehiri Cleopatram nuntiatum est : tantusque hominum ad spectandam eam concursus fuit, ut, dilapsa forensi turba, solus cum suis Antonius relinquaretur.

7. Neque enim vulgaris erat species. Inaurato navigio, velis purpureis expansis, vehebatur : argentei remi ad tibi-

^a *Planco demandata Asiæ cura*] Vereor ut hic temporum ordo satis accurate servatus sit. Tunc enim temporis Plenius in Italia erat, quam non reliquit, nisi nt fugientem Fulviam comitaretur, ut memorabitur infra cap. 32. Crev.

arum cantum movebantur, fistulis etiam et citharis molle interstrepentibus. Illa sub tentorio, quod intextum auro erat, recubans, ornatu cultuque Venerem repræsentabat, astantibus utrimque pueris, ventuluinque facientibus, Cupidinum habitu. Sed et ancillæ præstanti forma, quemadmodum Gratiæ et Nereides pinguntur amictæ, propter gubernaculum aut rudentes stabant. Quacumque inverheretur, ripæ suffituum odorumque fragrantia complebantur. Igitur, velut fascinatus præ delectatione animis, Venerem ad Bacchum pro salute totius Asiæ comessatum venire jactitabant.

8. Invitata ad cœnam ab Antonio, ipsum potius ad se jussit accedere : et paruit ille, ut comem se atque hu-

Athen. iv. manum ostenderet. Erant apparata omnia regio fastu : vasa auro gemmisque radiantia, nobilium artificum opera ; purpureis aulæis, auro intecto, obducti parietes ; triclinia duodecim cum lectis. His exceptit Antonium et amicos,

Plut. quotquot ei placuerat adducere. Sed Antonius nihil tam admiratus esse, quam frequentiam et dispositionem lumenum,² dicitur, varias figuræ magnō artificio repræsentantium. Laudanti reginæ magnificentiam, illa subridens,

Athen. ‘ Hæc,’ inquit, ‘ omnia tibi dono, imperator, ut cras iterum mecum cœnes.’ Tum vero sic instruxit convivium, ut hesterna præ his parva et vulgaria viderentur. Iterumque illi cetera omnia dedit ; amicis autem ejus atque ducibus, lectos in quibus accubuerant, cum poculis aureis, quibus ministratum cuique fuerat. Discedentibus deinde pro dignitate cujusque partim lecticas cum lectariis dedit dono, plerisque equos cum argenteis phaleris, pueros autem Æthiopas ad prælucendum omnibus. Tum vicissim exceptit eam Antonius, superare nisus splendorem et elegantiam reginæ : sed utroque inferior, primus in cœnæ suæ sordes et rusticitatem dicteria jecit. Quarto

Plut. die vicissim apud eam cœnante Antonio solum conserendum rosis ad altitudinem cubiti curavit ; qui harum copiam suppeditassent, non jam nummis, sed talentis remunerans.

² *Quam hominum frequentiam, et dispositionem lumenum* edd. ante Crev.

9. Igitur metu omni deposito, cum ob destitutas Cæsa- Appian.
ris partes accusaretur, non magis excusavit sese, quam im-
putavit ultiro quatuor legiones cum Allieno missas initio
belli, classemque paratam, sed tempestatibus, et celeri
Dolabellæ casu prohibitam egredi. ‘Neque tamen semel
iterumque cum atrocibus minis flagitanti Cassio misisse
auxilia. Quin cum instructissima classe ipsam ad mare
Ionium accessisse, non diligentia Murci deterritam, sed
tempestatibus et classem dissipatam, et se in morbum
conjectam, et interea Philippensi acie decretum esse.’
Nec falso ista jactabantur. Sed plus apud lascivum ho-
minis animum forma et veneres Cleopatræ, quam causa,
valuerunt. Igitur ex rea statim amica, statim domina fac-
ta, non modo regnum Ægypti retinuit, sed in Antonio
subegit orientem.

10. Erat enim non modo pulchritudine, sed magis etiam Plut.
lepore quodam et elegantia singulari prædita : quam,
quicquid ageret aut loqueretur, decent omnia. Super-
erat mira ingenii vis et alacritas, etiam prioribus amoribus
excitata et erudita ; quia puellaribus adhuc annis, Cn.
Pompeium adolescentem, quando, classis educendæ causa,
profectus in Ægyptum fuit, et mox Cæsarem mancipaver-
erat.^b Accedebat et suavitas sermonum et eruditio, multa-
rumque cognitio linguarum. Raris enim populis responsa
per interpres dabat. Cum Æthiopibus, Troglodytis, He-
braeis, Arabibus, Syris, Medis, Persis, aliisque multis
gentibus ipsa loqui poterat ; cum ante ipsam reges Ægyp-
tiam quoque linguam discere non sustinuerint, nonnulli ne
Macedonicam quidem callerent.

11. His artibus brevi sic in potestate Antonium habuit, Joseph.
ut non his modo illiciis, sed etiam beneficiis captus domi- Antiq. xv.
tusque crederetur. Nihil enim tam aut largitu detrimen- 4.
tosum, aut factu turpe erat, quod illa petens non impe-
traret. Paulo ante fratrem virumque suum, ætatis quin-
tum decimum annum agentem, veneno sustulerat. Soror Dio.
Arsinoë religione vitam tutabatur, Dianæ facta supplex, Joseph.
Appian.

^b Cn. Pompeium adolescentem ipsum Antonium, tunc enī, Ga-
... mancipaverat] Quin et prius binio duce, Ægyptum intravit,
queque in eam conjecisse oculos Appianus auctor est. Crev.

sive Ephesia illa, sive Leucophryne Milesiorum fuit. Hanc igitur, jussu Cleopatré percussoribus immissis, Antonius sustulit. Nec alia loca quæ tum sanctissima habebantur reveritus, Tyrios e templo Herculis extractum Serapionem Cleopatré coëgit tradere, contra cujus voluntatem ille Cassio auxilium adduxerat: Aradios, adolescentem quendam, qui se Ptolemæum esse ferebat, maiorem Cleopatré fratrem, qui victus a Cæsare disparuerat. Sed et Megabyzum Ephesiæ Dianaë antistitem³ ad supplicium deposcebat, quod Arsinoën tanquam reginam hospitio excepisset. Sed Ephesii Cleopatré supplicantibus, ab ipsa salutem sacerdoti suo impetrarunt.

12. Inter hæc, continuato per Cavam Syriam, Palæstinam, Ituræos, aliasque Syrorum populos itinere, tyranos passim e civitatibus sustulit: libertatem cum immunitate tribuit Laodicenis: variasque civitatum et regulorum lites composuit. Unde Judæis etiam principibus, Phasæli et Herodis æmulis, facta spes, subverti fratres illos posse: quanquam nuper frustra eos accusassent, quo tempore veniens ex Europa Antonius Herodis obsequiis et pecunia sic delinitus est, ut, nec auditis delatoribus, rem integrum in suum adventum rejiceret. Venerunt igitur centum ex primoribus Antiochiam; nec aliud effecerunt, quam ut ambo fratres tetrarchæ constituerentur, eisque sub Hyrcani nomine, cuius jam factus affinis erat Herodes, summa rerum Judaicarum permitteretur. Id cum ægerrime ferrent accusatores, ex eorum numero quindecim vinxit; ne occideret, Herodis precibus tribuens.

13. Nec ideo Judæi quieverunt, quin alii mille Tyrum proficerentur, quo venisse Antonium audierant. At ille præfecto præsidii negotium dederat, ut importunos et molestos homines ulciseretur. Grandem enim a fratribus summam acceperat, et erat in hos olim bene affectus propter hospitium quod ei cum patre eorum fuerat. Igitur

³ Carent edd. ante Crev. τῷ antistitem.

^c Megabyzum Ephesiæ Dianaë um Dianaë Ephesiæ sacerdotum antistitem] Megabyzus, sive Megalobyzus, commune erat omni- nomen, teste Strabone l. xiv. p. 641. Crev.

Herodes guarus rei, cum ante urbem diversaretur, prodiit accusatoribus suis obviam, monuitque sibi parcerent. ‘Si enim progredentur, malum habituros.’ At illi, contempto Herode, cum ad urbem procederent, obvios habuerunt armatos, a quibus interficti sunt nonnulli, sauciati complures, reliqui conjecti in fugam moesti abierunt domos. Mox Antonius eos etiam, quos habebat in vinculis, occidit, propterea quod a plebe Hierosolymitana Herodem conviciis exceptum esse cognoverat.

14. Interea, digressa in Ægyptum Cleopatra, M. Antonius, resumta paulisper imperatoris persona, propter Dio. Plut. Parthos, qui nunquam satis quieti, tum validius se comovere dicebantur, equites Palmyram misit, oppidi diri- Appian. piendi gratia, quod sentire cum Parthis insimulabatur. Sed Palmyreni, corporibus, rerumque suarum pretiosioribus trans Euphratem trajectis, equitibus vacua aedificia reliquerunt; dispositis pro ripa sagittariis, quo genere plurimum valent, intercluso transitu. Hic conatus Antonii, et tyrannorum, quos ubique civitatibus Romanis expulerat, ad Parthos fuga, simulque gravissima populis imposita tributa, magnum attulisse momentum putantur, ut, citius quam timeretur, Parthicum bellum erumperet. Sed Antonius neque Fulviae labores in Italia, neque pro- Plut. vinciarum necessitates et pericula moratus, copiis in hyberna distributis, et Saxa Syriae imposito, in Ægyptum Dio. profectus, totum se Cleopatræ et voluptatum turpitudini Appian. tradidit.

15. Consulum deinde nomen (vis enim penes triumviros Dio. erat) Cn. Domitius M. F. Calvinus iterum, C. Asinius Pollio gesserunt: * hic adversus Cæsari, belloque Perusino immixtus. Sed pacta cum M. Antonio nondum audebat Cæsar violare: neque referre putabat, penes quem appellatio consulis esset, cum ipse tanto jam tempore consulem in obsidione habuisset. Jam asperior quotidie fames obsessos Perusiæ experiri omnia remedia coegerat. p. 691. Idecirco sociorum auxilia ultimis precibus obtestationibusque solicitantes, perfecerunt uti tres duces, qui repererant

* A. U. C. 712. A. C. 40.

interea conjungendi copias viam, repulsis qui prohibebant Cæsarianis, Perusiam contenderent. Sed Cæsar Agrip-pam et Salvidienum his occurrere cum validiore exercitu jussit. Quibuscum manus conserere non ausi, ne ab his et prioribus hostibus circumvenirentur, Fulginium occuparunt, passuum viginti millia⁴ distans a Perusia castellum.

Vell.11.74. 16. Ibi circumcessi ab Agrippa, de rebus suis coacto consilio liberarunt. Pollio consul, assentiente Venti-

Appian. Appian. dio, perrumpendum censebat: postremo Plancus obtinuit,

cautiora suadens, ne inter Agrippam et Cæsarem intercepti utrimque cæderentur. Lucius quique cum eo Perusiæ obsidebantur, cum ignium indicio adesse socios intellexissent, cessantibus ignibus a maxima spe ad ultimam desperationem revoluti, victos enim fuisse suos existimabant, prima vigilia eruperunt, tentatisque locis omnibus, undique repulsi, diluculo se receperunt. Inde subducta ratione corporum et alimentorum, Lucius dimensum præberi servis vetuit: neque transfugere passus est, acribus ubique custodiis positis. Idcirco miseri per urbem et ante muros herbam vellentes, aut frondem, agminatim moriebantur: et altissimis specubus injiciebantur cadavera, ne relicta et putrefacta morbos gignerent; cremata, rogorum multitudine necessitatem obsessorum proderent hostibus.

17. Sed in hoc statu sisti non poterat diu: rursumque roganibus militibus, ut pugnando potius caderent, annuit Lucius, monens, aut abstinendum certamine, aut nisi victoribus non revertendum. Acclamarunt omnes cupide, et ne nox ignaviam aliquorum tegeret, educi clara luce postularunt. Igitur, omnibus ut ad ultimum conatum summa cura præparatis, cum instrumentis et scalis variæ formæ instructi ante lucem egrediuntur. Aderant et machinæ complendis fossis aptæ, turres plicatiles, unde pontes extrudi in muros solent, et telorum omnis generis magna copia, saxa itidem et crates, quæ palis circum opera erec-

⁴ Septem millia quingentos edd. ante Crev. Ex Appian. emend. Crev.

^d Passuum viginti millia] Leucas nostrates minus septem. Crev.

tis injicerentur. Hæc, cum magno militum nisu admoveantur, fossa completa, superatoque vallo, ad murum transgressi, suffodere hunc, alii scalis atque turribus admotis transcendere nitebantur: et cum diversis locis hæc fierent, propugnantesque clamoribus incertis distraherentur, pontes alicubi in murum injecti sunt, paucisque occisis, reliqua multitudo sequebatur.

18. Erat plane res obsidentibus in discriminine et metu: sed quia raros admoliri pontes obsessi potuerant, facile occursum est, strenuissimo quoque ad defendenda loca opposito, quæ plurimum urgebantur. Igitur Antoniani defatigati, a recentibus, cum etiam latera haberent ictibus exposita, rejecti sunt, scalæque et turres eorum confractæ. Ne tum quidem abstinuerunt pugna, quanquam ex superiori loco impune vulnerarentur: donec Lucius misertus nimium et inutilem laborem, signum receptui dedit. Sed ne sic quidem eos deseruit animorum obstinatio, quin plausu hostium exultantium irritati, resumerent scalas, et, quanquam irrito incepto, in mortem potius quam prælium ruerent. Et exorandi fuerunt imperatori, ut servare potius vitam, quam prodigere nequicquam vellent..

19. Ultimus hic obsessorum conatus fuit: et Cæsar, ne quid tale posthac auderent, sic exercuit suos, ut, signo dato, cum armis prosilirent in muros. Id quoque spectaculum desperationis implevit Antonianos, et quia merore lentescebat disciplina, remissius mœnia custodiebantur; pluresque transfugiebant ad Cæsarem, non gregarii modo, sed et tribuni præfectique. Atque hos postquam clementer acceptos a Cæsare vulgatum est, omnesque reliqui spem parem conceperunt, Lucius timens, ne, si pervicacior esse vellet, hosti dederetur, legatos de pace misit. Cæsar ex duobus generibus constare Lucii copias sciens, ut dissociaret animos, veteranis se veniam dare dixit in gratiam Antonii: reliquos suam in potestatem dedi velle. Hæc in commune tribus legatis. Mox uni seorsim C. Furnio, ceteris quoque parcere velle ostendit, solis exceptis qui proprias secum inimicitias exercent. At hi suspectum habentes cum Furnio arcanum sermonem, hunc quidem exceperunt conviciis; a Lucio postularunt, ‘ut aut pari-

bus conditionibus pacis amplecterentur omnes, qui pari studio bellassent pro patria ; aut arma universi ad extremum usque spiritum retinerent.'

20. Lucius reveritus pari secum dignitate viros, laudavit eorum sententiam, et quando neminem haberet aptiorem, se dixit ad Cæsarem ire. Profectusque est statim sine faciali, cursu precedentibus qui rem Cæsari significarent. Atque ille ad hoc nuntium properabat occurrere venienti. Jamque in conspectu erant cum amicis et imperatoriis sagulis ; cum, dimissis omnibus, Lucius duos tantum lictores secum habens processit, hoc ipso demonstrans animi sui propositum : intellexitque Cæsar, et Lucium imitatus, ostendere signum mox coalituræ benevolentiae voluit : et, festinante Lucio, ut intra vallum colloquerentur, egressus est Cæsar, ut sic quoque liberum esset Lucio, quid capere consilii vellet.

21. Tum, ut est relatum in commentarios, Lucius prior ita cœpit : ' Siquidem cum externo mihi certamen fuisse, et viuci turpe putarem, Cæsar, et turpius victum confiteri ; eamque ignominiam exirem eadem via, quæ multis egregiis viris, virtutem fortuna oppressam asserentibus, placuit. Nunc quia cum cive æqualis dignitatis contentio fuit, expertus quæ potui pro patria, tali viro lubens cedo. Nec tamen hæc dicta sic accipias, quasi victori, in spem humanioris clementiæ, adblandiar. Non issem huc siue faciali, si pro me essem sollicitus. Aliis pacem postulo, quam utique concessurus es, ubi nec iniquam petitionem meam, neque rationibus tuis alienam cognoveris. Nam, ut certius omnia dispicias, separari causas oportet ; ut in me omnem effundas iram, quem horum omnium auctorem intelliges ; his ignoscas, qui decepti falsique, alia quam penitus sentiebam præferentem, in fratris Marci gratiam secuti sunt. Quod si forte quædam liberius dixero, licentiæ ferociæque imputare noli. Non convenient ea temporibus meis. Ea tantum dicam ex animi mei sententia, quæ dissimulari nequibunt.

22. ' Ego bellum tibi feci, Cæsar, non ut oppresso succederem in principatu, sed ut restituerem rempublicam senatui, cuius, sub hac triumvirali potestate, jus atque

decus omne accisum atque sublatum est injuria. Hoc enim ipsi quoque et sensistis olim et prætulistis, legitimum hunc magistratum non esse fassi; necessarium appellantes, donec Cassii Brutique irreconciliabilis factio tolleretur. Ideo neque perpetuum esse, sed quinquennalem voluistis. Ergo itaque oppressis partium ducibus; reliquarum, si tamen ullæ sunt reliquiae, non contra rem publicam, sed pro sua incolumente, manentibus armis, sed cessuris simul atque timere sibi a vobis desierint; tempus esse judicavi, ut cessantibus aliquando extraordinariis imperiis, patrius mos civitati, legibusque et magistratibus potestas sua redderetur. Neque vero majorem esse ducendam fratris quam reipublicæ rationem existimavi; fore persuasus, ut ei quoque, cum venisset, tam justa et gloria probarentur. Et, quia mihi magistratus nomen profuturum ad efficienda cœpta credebam, dimittere hanc opportunitatem nolui. Quod si tibi res ea cordi fuisset, penes te esset tanti operis cœpti perfectique gloria. Quia vero tibi persuaderi nequitum est; ego, Urbe per vim occupata, hoc affectavi decus, instinctus, ut opinor, generosa cogitatione, nihil esse quod pro republica moliri vel cum discrimine non oporteat et Antonium, et consulem, et progeniem ejus Herculis, qui unus omnium labo- riosissime contra injustas dominationes dimicavit.

Cic. Phil.
Plut.
Anton. init.

23. ‘ Hæc et vera belli hujus causa, si quid mihi creditis, et sola est. Nihil hic me frater, nihil aut Manius movit, aut Fulvia: ne divisio quidem agrorum, et pulsi possessionibus suis innocentes. Nam et, me auctore, coloniae fraterni militis deductæ sunt. Tu videri causam eam armorum voluisti, ut veteranos tibi conjungeres, quorum præmia per me vocari in discrimen arguebas. Hoc tibi vaframentum utile ad victoriam fuit; dum e re tua erat, ut milites tui me, tanquam hostem infensissimum, odissent. At nunc, parta victoria, non est ut in me hostilis animo, nisi et patriam oderis: nam pro hujus libertate facta fuisse a me omnia reperies. Atque hæc ille ego dico, qui non nesciam in tua nunc potestate esse: unde quid de te judicaverim apparent, quidque nunc judicem, solus ad te veniens. Sed de me ipso hactenus.

Appian.

II. 28.

24. ‘Quod autem amicos atque adeo totum exercitum attinet, nisi consilium a me profectum pro suspecto respuis, magnopere tibi sim auctor, ne hac causa cuiquam nimium irascaris. Etiam tuos offenderis, si adeo implacabilia doceas esse debere civium odia, ut ignosci victis non oporteat: periculoso est homini, cum sit instabili fortunae obnoxius, sola Victoria tutum vivere. Sin vero me adhuc hostem esse, et talium consiliis minime credendum putas, non me piget precibus abs te contendere, ne meam, sive culpam, sive fortunam amicis meis fraudi esse siuas: sed a me potius expetas poenam, qui horum omnium omnibus auctor extiti. Atque haec, ut serio dici constet, illis absentibus agere tecum volui; ne, mihi potius ab illorum depreciationibus quererere praesidium viderer.’

25. Ad haec Cæsar; ‘Ut ego te sine faciali vidi descendere, L. Antoni, festinavi ut ante castra mea occurserem, ne locus tibi necessitatem imposuisse videretur dicendi faciendive quæ nolles. Postquam autem meam in potestatem te tradidisti, quod est eorum qui se peccasse confitentur, nihil necessum est refellere, quæ mihi falso quidem, sed speciose objecisti.

26. ‘Ceterum sicut ab initio me conatus es laedere, ita laedis etiam nocesque in præsentia. Quippe si conditiones voluisses, erat tibi cum irato et victore paciscendum: nunc quando, conditionibus omissis, meæ fidei permittis omnia, quem armis non potuisti, pudore constringis, ut nec irarum amplius possim esse memor, nec uti potestate, quam, si pactiones intervenissent, necessario eras concessurus. Jam vero me cogis oblitum eorum quæ commeruisti, unum tantummodo respicere, quid me deceat. Hanc enim partem præfero tam Deorum, quam mea causa. Sed et propter te, L. Antoni, faciam: operamque dabo, ne sic de me judicasse poeniteat.’ His ultiro citroque dictis, Lucii magnanimitatem et prudentiam admiratus Cæsar esse dicitur; vicissimque Cæsaris moderationem, et brevitatem sermonis in adolescente trium et

Liv. Epit. Appian. viginti annorum admirationi fuisse Lucio. Ceteri vero, facientes ex vultu utriusque conjecturam, rem commode transactam esse, jam tum fiduciam salutis suæ gaudium-

que percepérunt. Hoc maxime modo bellum Perusinum, *Liv. Epit.*
post acrem obsidionem, et multas inclusorum eruptiones, *Flor. iv. 5.*
Dio. finitum est ; fame coacto ad deditioñem Lucio.

27. Sed statim a colloquio missi ab Lucio tribuni ve- *Vell. ii. 74.*
nerunt ad Cæsarem, tesseram petentes, militumque suo- *Eutrop. vii.*
rum numerum referentes. Qui postea quoque mos obti- *Appian.*
nuit, ut qui quotidie signum petebant a principe, descrip- *Plut. Luc.*
tum simul exhiberent numerum eorum, qui tum sub signis *Senec. de*
essent. Cæsar, data tessera, jussit eos excubias adhuc *Tranquill.*
agere solito more, ne sub noctem, intromissis in oppidum *Anim. 8.*
victoribus, aliquid præter animi sui sententiam gereretur. *Appian.*
Orta luce, Cæsar quidem sacrificavit. At Lucius eduxit
exercitum cum armis, sed obvolutis et intactis, iter facien-
tium more. Ubi non longe abfuerunt a Cæsare, impera-
torem salutarunt eminus : inde quibus erant jussi locis per
legiones constitere.

28. Cæsar, finito sacrificio, laureatus concendit tribu-
nal, jussisque arma ponere Antonianis, postquam id fac-
tum est, veteranos (nam a tironibus secreverat) accivit, ut
tanquam ingratos castigaret atque perterrefaceret. At
Cæsariani milites, sive subornati ab imperatore, ut sæpe,
sive veterum commilitonum tempore permoti, ad com-
plexum illorum festinabant, orantes pro his Cæsarem irre-
quietis vocibus, neque discedentes ab amplexu eorum;
donec Cæsar, ægre sedato clamore, conversus ad suos,
'Meruistis,' ait, 'commilitones, ut vobis negem nihil.
At ego tirones quidem coactos militasse Lucio censebam.
Hos autem qui sæpe nobiscum militaverant, et nunc a
nobis servantur, cupiebam interrogare, qua igitur nostra
injuria, qua offensa, aut qua saltem spe uberioris apud
alios militiæ, contra me et vos et sua ipsi commoda pug-
naverint ? Quicquid enim sudatum est hactenus, ecquo
alio fine factum, nisi ut agri veteranis darentur, cuius
fructus siebant et ipsi participes ? Igitur si conceditis,
nunc quoque eos interrogabo.'

29. Deprecantibus illis, 'Fiat igitur,' inquit, 'quod petitis. Abeant vestro patrocinio securi, et hanc etiam objurgationem lucentur; sed hac conditione, ut vobiscum in posterum consentiant.' Tum vero utrimque voces et

clamores promiscui insonuerunt, laudantium Cæsarem, agentiumque gratias. Atque ille quibusdam petentibus concessit, ut quos quisque vellet exciperet hospitio: reliquam multitudinem, quo loco primum constiterant, sub pellibus agere jussit, donec hyberna eis et qui deducerent assignarentur. Adesse mox Lucium ceterosque jussit, pro tribunali sedens: descenderuntque senatores et equites multi, præsentem fortunam habitu vultuque præferentes. Quibus egressis, præsidium Cæsaris Perusiam introductum est. Lucium Cæsar secum habuit: ceteros centuriones partiti sunt, custodes futuri hospitum specie, ut erant edicti ab imperatore.

30. Perusinis e muro deprecantibus, concessum ut egredierentur, præter decuriones, venientibusque data veniam. Decuriones in custodiam dati, paulo post, ut militum odiis satisficeret, supplicium pertulerunt, uno excepto L. Æmilio, quod judex Romæ, cum percussores Cæsaris postularentur, atrum calculum palam tulerat, ceterosque fuerat ad condemnandum reos cohortatus. Oppidum diripiendum dare militi voluerat Cæsar; sed princeps civitatis Cestius, qui mentis haud omnino sanæ Macedonicum se appellabat, quod olim ea in provincia militasset, subjecit ignem ædibus suis, seque transfixum gladio in flamمام intulit. Tum ventorum vi dilatum incendium, omnem Perusiam hausit, excepta tantum æde Vulcani.

Vell.
Appian.

Dio.

Appian.

Liv. Epit.

Appian.
Propert.

II. 1. 29.

Just. xx. 1.

Appian.

Sueton.

Aug. 15.

Junonis signum, quam Etrusci præ ceteris numinibus consueverant colere, cum intactum mansisset ignibus, Cæsar Romam transferendum curavit, somnio monitus: concessitque volentibus instaurare oppidum: agri tamen spatium intra passus mille restrictum est. Qui deinde has reliquias incoluerunt, pro Junone Vulcanum adoptarunt tutelare numen. Hic tum exitus Perusiæ fuit, veteris urbis, sive Lydi eam, novi tum adhuc Italiae inquilini, sive, ut est relatum ab aliis, Achæi condiderunt.

31. Proxima deinde die Cæsar, qui jam reconciliatus erat Antonio, ceteris etiam omnibus ignovit. Nec ideo minus trucidati sunt plurimi nobiles et egregii viri, cum excusare se conantibus una voce responderet Cæsar, ‘ moriendum esse.’ Sic et Ti. Canutius, qui tribunus plebis

causam Cæsaris plurimum adjuverat, et Flavius quidam Dio et
et Clodius Bithynicus perierunt, et alii tanto numero, ut Appian.
trecentos, aut etiam quadringentos utriusque ordinis, de- Suet. Dio.
lectos e dedititiis, Idibus Martiis, ad aram D. Julio ex- Senec. de
structam more victimarum immolatos ferant. Cæsar ad Clem. 1. II.
hæc cogi ab exercitu querebatur: nec ideo persuasit. Appian.
Sueton.
Quin fuerunt qui traderent, ab ipso hoc conflatum bellum
esse data opera, ut æmuli atque inimici latentes, copia
ducis se offerente, nudarent animos, vincique et facultati-
bus exui possent: unde promissa veteranis præmia confice-
rentur. Sic Perusina fames, quæ mox propter summum Lucan. 1.
exempli horrorem velut proverbio jactari cœpit, totam ^{41.}
Italiam formidolosissimo bello liberavit. Appian.

32. Maximæ enim vires Antonianorum fuerant; C.
Asinius, L. Plancus, P. Ventidius, P. Canidius Crassus, Pigh. Ann.
Ateius, aliique duces, tredecim exercitus ducebant, et ad an. 713.
equitum sex millia quingentos. Hi plerique omnes Lucii
casu exteriti ad mare descenderunt, Brundisium, aut
Ravennam, aut Tarentum petentes: atque inde pars ad Dio.
Pompeium, Murcumque, et Ahenobarbum sese contulit; Appian.
alii transierunt ad M. Antonium. Insequebantur Cæsa-
riani pacem offerentes, et contumacibus infesti. Sed
nihil efficere memorabile potuerunt, nisi quod Agrippa
duas legiones ad se transduxit, quas Planeus Cameriae
reliquerat. Atque idem Plancus, reliquo etiam exercitu Vell. 11. 76.
ignaviter deserto, Fulviæ cum liberis fugienti se adjunxit Appian.
comitem: atque illa cum tribus millibus equitum, quos
ei duces præsidii causa addiderant, Puteolos et inde
Brundisium contendit, cum navibus longis quinque, ad
hoc e Macedonia accitis, ad virum trajectura. Reliquo-
rum nonnulli adjunixerunt se P. Ventidio. Sed Asinius Vell.
Pollio, qui cum septem legionibus Venetiam diu retinu-
erat Antonio, magnasque res circa Altinum gesserat, dum
Antonium petit, Domitium Ahenobarbum, fide data,
transduxit ad partes. Scripseruntque ambo ad Antoni- Dio.
um, eique tanquam mox affuturo, excensiones et com- Appian.
meatus providebant. Sextus quoque Pompeius, per Dio.
Juliam Antonii matrem, quam in Sicilia comiter exce-
perat, de amicitia cum eo agere cœpit.

33. Inter hæc Cæsar reliqua Italiæ quæ præsidiis adversariorum occupata fuerant, armis aut voluntate defensorum recepit. Nec tacenda Liviae, mox Augustæ, fortuna, magnum habens et utile mortalibus exemplum mutabilitatis. Ti. Claudius Nero, vir prætorius et pontifex, cum, ditione a ceteris Perusiae facta, solus in partibus perstitisset, Præneste primum, deinde Neapolin evaserat. Ibi frustra professus patrocinium eorum qui agros amiserant in Campania, servos etiam vocare conatus ad pileum, adventu Cæsaris in Siciliam fugit. In ea trepidatione Tiberius, qui post imperavit, tum vix bimulus, pæne vagitu suo parentum fugam prodidit: cum ad vitandum occursum militis, matris Liviae sinu, et quidem gravidæ, uno tantum per itinerum devia comitante profugos, ad navigium deportatur.

34. Nec diu manere apud Pompeium juvenis superbus potuit, non statim in conspectum ejus admissus, et mox prohibitus fascibus, quos ultra legitimum tempus retinebat. Igitur ad Antonium profecturus, in Achaiam transmisit, commendavitque suos Lacedæmoniis publice, quod in tutela Claudiorum ea civitas erat. Sed inde digredientem nocturno itinere, flamma repente exorta e sylvis cum omni comitatu ita circumdedit, ut Liviae vestis et comæ amburerentur. Inter fugam Neronis a Neapoli, C. Velleius, avus historici, qui ante Bruti, mox Neronis praefectus fabrum fuerat, senile corpus, quod comitari abeentes cupientem tardabat, gladio transadegit.

35. Tota jam Italia Cæsaris erat. Igitur proxima ei cura fuit occupandarum legionum, quæ sub Alpibus multæ Caleno duce castra habebant: ut, siquidem in amicitia maneret Antonius, illi servarentur; sin vero, luculenta pars virium detraheretur inimico. Dispicien-tem occasiones Fortuna adjuvit, moriente sub hoc tempus Caleno. Neque distulit Cæsar adire exercitum, potitusque voto, Fufio adolescente per metum tradente protinus omnia, Galliam et Hispaniam adjunxit, quæ attributæ Antonio fuerant: atque ita simul undecim legionibus et amplissimis provinciis in potestatem citra sanguinem acceptis, ubique suæ factionis homines, amotis

Vell.
Sueton.
Tib. c. 1.
et Dio.

Sueton.
Tib. c. 6. et
Vell.

Sueton.

Vell. 11.76.

Appian.

Liv. Epit.
Appian.

Autonianis, præfecit. Hisque gestis in Urbem trium- Dio.
phali habitu invectus est, ubi tum resumta veste, quam
sine senatusconsulto, plebe cogente, posuerant patres,
festi dies agebantur. Tum ei corona laurea decreta, nec
in præsens tantummodo, sed uti toties uteretur, quoties
aliquis alius triumpharet.^e

*e Sed uti toties uteretur, quo-
ties aliquis alius triumpharet]* Hic,
ut et aliis quibusdam in locis,
nobis videtur Freinshemins ni-
mum credidisse interpreti, nec
recurrisse ad fontem. Verba
Dionis hæc sunt: ὅσθ' ὁσάκις οἱ
τὰ νικητήρια πέμψαντες εἰώθεισαν
ἀντῷ χρῆσθαι, καὶ ἐκεῖνον οἱ κοσ-
μεῖσθαι. Sensus est: ut, quoties

*ii qui triumpharunt eu uti solent,
toties eam Cæsar quoque gestaret.*
Intelligendum est nempe eos
qui semel triumpharant, certis
diebus lauream postea gestare
solitos. Senatum autem decre-
visse ut corona hæc Cæsari, li-
cet sine triumpho decreta, eo-
dem tamen jure usurparetur.
Crev.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXVII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

Plut.
Anton.
Dio,
xlviii.
Appian.
Civ. v. et
Parth.
Plut.
Dio.
Appian.
Civ. l. v.

1. **I**NTER hæc Antonius, hyeme apud Cleopatram turpiter acta, tum rerum istarum, tum Parthicorum motuum nuntiis ægre excitus, Tyrum navigavit, adversus Parthos inde ducturus. Sed lamentabilibus Fulviæ literis, in quibus apparebant frequentes lacrymarum notæ, revocatus ad domesticas curas, et jam omnia circum occupata ab hoste cernens, per Cyprium Rhodiumque mare in Asiam venit. Ibi cognito Perusini belli exitu, fratris accusavit insolentiam et Fulviæ, sed ante omnes Manii : hos enim causam armis præbuisse qui veniebant ex Italia confirmabant. Igitur uxorem Athenis occurrentem objurgavit graviter, et iturus in Italiam, ne obstaret concordia, dimisit Sicyone ægram animo et corpore, nequidem inter discedendum invisere curans. Cum Pompeianis autem legatis, qui matrem Julianam adduxerant, L. Libone socero Pompeii, Saturninoque, et aliis, amicitiam adversus Cæsarem conjungere cupientibus, ita transegit, ut gratias pro deducta matre ageret, relaturumque polliceretur. Ceterum aut usurum se auxilio Pompeii, si bellandum sit adversus Cæsarem ; aut eum Cæsari reconciliaturum esse.

2. His nuntiatis, Cæsarem magna et anceps cura distingebat, consensui duorum imparem, et utro potius amico,

utro hoste uteretur ambigentem. Athenis fuisse cum Antonio Pompeianos neverat: quid esset conventum nesciebat. Interim abutebatur eo colloquio ad invidiam Antonii: ‘hoc nimirum agi, ut, pulsis novis colonis, Pompeius veteresque possessores reducantur.’ Et credebant hoc veterani, quia plurimi profugorum ad Pompeium concesserant. Sed nec incitari ideo contra Antonium poterant: tantum ei studiorum, tantumque existimationis res Philipensi bello gestæ pepererant. Summa vero rationum Cæsaris in eo vertebatur, ut pedestri exercitu egregie instrutus, maritimas vires nullas haberet. Numero legionum (erant enim amplius quadraginta) simul Antonium et Pompeium et Ahenobarbum superabat. Sed adversum naves adversariorum quingentas, neque classem habebat, neque spatum comparandæ; quod illi instructi paratique ex vicino Italiam infestare, et ad extremam inopiam adigere poterant. Itonum quidem mare nuper avectus ad Antonium Domitius aperuerat, ut melius bello peti Pompeius posset. Ceterum hic, multas ob causas, videbatur potior, ut Dio. prae Antonio futurus usui, majoris etiam quam ille fidei haberetur.

3. His ita expensis, cum, dimissa Clodia, copia ei Appian. conditionum esset, ad Mæcenatem scripsit, uti sororem sibi Libouis ambiret Scriboniam; per quam foederis cum Dio. Pompeio scriendi, simul rebus suis expedire censisset, occasionem captabat: quanquam ea mulier aetate provec- Sueton. tior duos antea consulares maritos, et ex P. Scipione li- Aug. 62. beros habuisse. Nec cunctanter accipiente conditionem Propert. iv. 12. 55. Libone, literasque Romam ad amicos dante, matrimonium et seq. contractum est. Appian.

4. Neque tamen pax inter hos est inita, dum Cæsar Dio. omnia concedere non potest; multa remittere Pompeius non vult, cum incremento potentiae quotidie factus elati- Vell. II. Murcus ei, luculenta adducta classe, duplicaverat vires. 77. Dio. Ad hæc quotidianis ex Italia transfugiis, etiam servorum, augebatur. Tam enim transibatur frequenter, ut etiam Vestales inter sacra conciperent votum, ‘si finis aufugiendi factus esset.’ Idecirco M. Vipsanium Agrippam, princi-

pem amicorum, cum Pompeio bellum gerere Cæsar jussit. Sed dum Agrippa ludos Apollinares curat, erat enim tum prætor, in Italiam Pompeius transiit, maguaque ejus parte vastata, sub adventum Agrippæ se recepit, præsidiis per opportuna loca relictis. Neque vero citius occurrere potuerat Agrippā, ludis edendis populum, qui mire his voluptatibus afficiebatur, Cæsari conciliare studens. Igitur et novi generis spectacula sunt edita, et translatitia solito magnificentius. Circenses quidem biduo continuo. Sed et Trojani pueri nobiles luserunt, et confectores ferarum in Circo ex equestri ordine^a producti sunt.

Sueton.
Aug. 43.
Dio.

Appian. 5. Inter has turbas Lepidus auctoritatem suam ægre passus senescere, in Africam a Cæsare missus est, sex additis legionibus, quæ nuper ab Antonianis partibus avulsæ, parum certæ fidei esse videbantur. Et habebat majoris auctoritatis duce opus Africa, Romauæ discordiæ inter diversos duces pœnas dans, et, variante partium fortuna, semper præda victoris. T. Sextius nuper ex provincia veteri repulsus, cum non aliam cladis esse causam opinaretur, quam quod caput tauri secum non habuisset, novam expeditionem adornabat; cum a Cornificianis præventus est irrumpentibus in Numidiam, et obsidente Cirtam Lælio, dum quæstor Cornificii Ventidius¹ Sextum equestribus præliis superatum continet. Sed Arabionis et Sittianorum auxiliis Sextius adjutus, deduxit in æquum copias, pugnaque commissa Ventidium occidit, fugientesque duce amisso milites insecurus, plurimos interfecit cepitve. Hunc ad iunctum Lælius, obsidione Cirtæ relicta, ad Cornificium rediit. Nec distulit insequi Sextius, et ad ipsam, ubi Cornificius agebat, Uticam profectus, licet minores habebat copias, in propinquu[m] castra posuit. Tum missus prospeculatum Lælius, cum Arabione equestri prælio concurrit: et quia Sextius cum expeditis peditibus a latere se ostenderat, receptui timens ille, propinquum tu-

Appian.
Civ. iv. p.
620. et Dio.

1 Pro Ventidium edidit Crev. ex Appian.

^a *Confectores ferarum.... ex narrationis rerum hujus anni. equestri ordine]* Hoc memorat Crev.
Dio, non suo loco, sed ad finem

mulum occupavit. Arabio, cæsis quos consequi potuerat, circumfuso equite collem obsidere instituit. Sed Cornificius hoc agi videns, cum majore parte copiarum Lælio subventurus, a tergo instantem Sextium habuit, a quo coactus signa convertere, dedit Arabioni spatium, ut per homines inaccessa aliis loca superare solitos, aditum in castra Cornificii clam reperiret. Igitur, hoste conspecto, Roscius, præsidio castrorum præfectus, militi cuidam se occidendum præbuit. At ignarus rei Cornificius, dum ad Lælium perrumpere nittitur, desertus a suis, quos sæpe obrurgans ‘galeatos lepores’ appellaverat; equitum Arabionis incursu oppressus est. Quod ubi ex loco superiore conspexit Lælius, ipse quoque sua manu mortem invenit. Euseb.
Chron.
Dio et
Appian.

Ducibus amissis, copiæ disfluxerunt: qui proscriptorum apud Cornificium fuerant, in Siciliam, aut quo quisque potuit, se receperunt. Sextius victor Arabionem et Sittianos donavit magnifice: oppidis in fidem triumvirorum acceptis omnibus ignovit: utramque provinciam obtinuit: donec Cæsar ex pacto cum collegis imperium Africæ Numidiæque nactus, C. Fuficum² Fangonem accipere ab Appian.
Civ. v.

Sextio provincias et exercitum jussit.

6. Exinde cum alia pactione Cæsaris et Antonii, Numidiam Cæsar, Antonius Africam accepissent, scripsit ad Sextium Fulvia, ut provinciam Antonii nomine recuperaret. Nam obtenu hyemis adhuc moratus in Africa Sextius, novarum rerum occasionem expectaverat. Igitur nolenti cedere Fangoni bellum intulit, veteranorum contracta manu, et regulorum auxiliis. Mox et ex ipsa provincia multi mortales ad eum concesserunt, Fangonis odio, qui ex manipulari Cæsaris dictatoris victoria factus inter alios de genere hoc senator, præsentem potentiam parum prudenter exercebat. Sed et Numidia se, rebus his auditis, concusserat. Idecirco reversus in eam Fango, Circenses, a quibus spernebatur, itemque Arabionem negantem auxilia, plurimis affecit damnis. Hunc etiam postremo ejecit finibus suis, et, cum ad Sextium se recepisset, dedi postulavit.

Cic. ad
Att. xiv.
10. Dio.

7. Hæc nova his bellandi extitit causa. Sextio recusante supplicem dedere, irrupit in Africam Fango, levibusque præliis inferior, in Numidiam recedendo Sextium attraxit, Arabionis præcipue equitibus confisum. Sed ubi Sextius insimulatum proditionis Arabionem dolo sustulit, equites ejus, pars alio, multi ad Fangonem se contulerunt. Unde viribus exæquatis, cum invicem metuerent, cum Arabione sublatam irarum causam prætexentes, amicitiam pepigerunt, sed minime fidam ac durabilem. Quippe Fango securiorem inde Sextium factum putans, denuo transcendit in Africam: et cum equitatu Numidico Fangonis superiores partes essent, Sextium Romanæ legiones præstarent invictum, accidit, ut, commisso prælio, alterum cornu utrimque pelleretur: victores, non animadverso suorum casu, castra adversariorum caperent. Ubi quid actum foret constitit, paribus denuo³ animis congressi prælium instaurarunt. Sed pulsus in montes Fango, cum noctu bubalorum transcurrentium sonitum audisset, equitatum hostium esse, et se prodi ratus, gladio se ipse transfixit. Numidæ lubentes sub potestatem Sextii reverterunt, excepta Zama, quæ perdomanda fame fuit. His actis Lepidus in Africam veniens utramque provinciam obtinuit, concedente Sextio, tanquam honoris Lepidi causa, quod contra validiorem tueri se posse desperabat. Atque is, cum Romam redisset, mox inter suffectos consularem tenuit locum.

Porphyry.
ad Hor.

Carm. 1. 4.

Appian.
Civ. v.

8. Ablegato per speciem imperii Lepido, ut etiam L. Antonium removeret, accitum his ferme verbis allocutus Cæsar est: ‘Ego te quidem, L. Antoni, pietatis nomine laudo, qui in fraterna culpa tuum esse crimen tuumque periculum voluisti. Ceterum gratum erga beneficia mea animum desidero: quando ne manifesta quidem fratris cum Sexto conspiratione quiequam sustines confiteri. Ego vero tibi credens, extincto Caleno, ne sine duce exercitus forent, per amicos meos servabam Marco: nunc vero, deprehensis ejus consiliis, mea volo esse omnia: tibi permitto, ut ad fratrem sine fraude transeas.’ Ad hæc Lu-

³ Ita ex Dione emend. Crev. In edd. priorr. legitur *demum*.

cius, qualia prius prætulerat: ‘potentia fratris abuti ad tollendum triumviratum voluisse, eundem adhuc animum durare, et, si regressus frater rempublicam tuendam suscipiat, clam palamve ad eum abitum, quanquam habere maximum Cæsaris beneficium non abnuat. Sin vero fratrem etiam sentiat, non contra dominationem, sed dominationis socios tendere, tum se Cæsari affuturum contra fratrem, quamdiu ei meliorem manere mentem putarit. Porro rempublicam ante omnem et cognationem et gratiam positurum esse.’ Cæsar non indelectatus hoc sermone, ‘contra fratrem fratris opera’ negavit ‘usurum, ne si vellet quidem sequi, sed universam Hispaniam cum exercitibus ei crediturum esse: ut pro legatis habeat, qui tum sint in Hispania, Sex. Peducæum, L. Carinatem.’^b Hoc nimirum nomine custodes L. Antonio addebantur.

9. Dum ita diversis locis Romanæ vires colliduntur, Dio. Parthi cum maximis copiis in Syriam, et e Syria in Asiam irruperunt. Quod bellum hoc maxime modo conflatum atque commissum est. Crassiana expeditione primum Flor. iv. 9. irritati Parthi, mox elati Victoria, semper deinceps eo animo fuerunt, ut et auderent bellare cum Romanis et cuperent. Sed, ut fit, subinde intervenientibus moris, in id tempus dilata res est, quo post Philippense bellum Antonius, cogendis ubique pecuniis, maximopere provincias alienasse videbatur: eo quidem proiecta Aradiorum audacia, ut Curtium Salassum cum quatuor cohortibus, exi- Euseb. Chron.

genda pecuniae causa missum, vivum comburerent. Dio. Flor. auxilia missus a Bruto, post ejus interitum occasionem Vell. ii. 78. ostentare non desinebat, Antonio apud Cleopatram deside, Liv. Epit. Cæsare Pompejoque et quicquid armis validum apud Romanos usquam esset, mutuo se atterentibus. ‘Se gnaruim opum, quanta cuique civitati essent, guarum animorum. Si copiarum imperium sibi credatur, omnino relaturum regi

^b *Carinatem*] Hunc solo præ nomine appellat hoc loco Appianus. Sed paulo supra, pag. nempe 686. Carinatem dicit anspeciis Cæsaris Hispaniam cun-

pro beneficiis gratiam.' His permotus Orodes, exercitum
 Joseph. Labieno maximum, cum filio Pacoro et purpurato Bar-
 Antiq. xiv. 23. et de zapharne attribuit. Cum his irruptione in Syriam facta,
 B. Jud. 1. pervenit Apameam, et ab oppugnatione oppidi repulsus,
 11. Appian. Parth. et præsidia, quæ passim per agrum erant disposita, nullo
 Syr. negotio in deditioñem accepit. Erant enim e Cassianis
 Dio. militibus, familiariter noti Labieno, quos suo sacramento
 adactos custodiendæ Syriæ, quod assueti his regionibus
 videbantur, Antonius reliquerat. Tamque pronus in has
 partes omnium animus fuit, ut solus e tanto numero Saxa,
 legati frater et quæstor, ejus consilii expers maneret.

11. Igitur Decidius Saxon legatus, ad defendendam
 provinciam quantis poterat copiis properans, cum in se
 Labienum abstraxisset, castra inter Antiochiam et Apa-
 meam posuit. Sed Labienus frequentes intra ejus vallum
 libellos jaciebat, coactam et probrosam militiam cum
 meliore permutare commilitonum exemplo jubens. Nec
 ausus militi confidere Decidius, servare potius exercitum
 longius abductum statuit, quam hunc simul et provinciam
 amittere. Sed equitatu Parthico inhærente tergis abeun-
 tium, prælium committere coactus, magno suorum numero
 amisso, Antiochiam perfugit. Labienus, auctoritatem ad-
 dente victoria, jam sine certamine recepit Apameam,
 cunctis occubuisse Saxon credentibus. Inde profectus
 Antiochiam, hanc quoque fuga Romanorum desertam
 cepit. Assecutusque Saxon in Ciliciam properantem,

Acron in eo desperationis adduxit, ut sibi manum inferret, ne, amis-
 Hor. Carm. 111. 6. so exercitu, vivus veniret in hostium potestatem. Hinc
 Flor. universa Syria Parthorum facta, praeter Tyrum, quæ por-
 Liv. Epit. tas Pacoro clausit, quia valido præsidio nuper eam An-
 Joseph. tonius firmaverat, eodemque magna manus ex Syria con-
 Dio. fluxerat Parthicum imperium recusantium. Ab his contra
 pedestres hostium copias, classem enim non habebant,
 haud ægre defensa est.

Heges. 1. 12. Ex Syria Pacorus in Palæstinam transiit, accitus a
 29. Joseph. Lysania, qui Ptolemæo Mennæo genitus paternam ditio-
 Antiq. xiv. nem obtinebat. Hic Antigonum Judæum mille talenta ^c
 23. 24. et
 25. et de B.
 Jud. 1. 11. ^c *Mille talenta]* Si talenta Attica, ut semper, intelligamus, ex-

cum quingentis mulieribus daturum Parthis sua fide sponderat, si, dejecto Hyreano, in regnum ille restituere-
tur. Igitur Barzapharne per mediterranea loca jusso in-
cedere, secundum littus Pacorus ducebat, obiter Sidonios
recipiens et Ptolemaidem, sponte se dederuntibus oppidis.
Inde, quoniam ipse, nondum perpacatis Syriæ rebus, at-
tinebatur, quandam ex regiis pincernis sibi cognominem,
attributa manu equitum, misit speculatum res Judaicas,
simul auxilio futurum⁴ Antigono cum occasio affuisset.
His in monte Carmelo prædas agentibus accessit magna
Judæorum multitudo; ita ut juxta Drynum occurrentes
sibi hostes vinceret Antigonus, et cum fugientibus Hiero-
solymam penetraret. In ipsam quoque urbem introitum:⁵
et aggregantibus sese qui factionis Antigoni olim fuerant,
regia petita. Sed Herode et Phasaëlo magnas contra
copias edacentibus, in ipso foro pugnatum; repulsisque in
templum adversariis, victor Herodes viros sexaginta in
proximis ædificiis, ad prohibenda subita eruptionum, col-
locavit. At hi a populo fratribus infenso cum ipsis domi-
bus cremati sunt; vicissimque multi de populo quotidianis
in urbe præliis, in vindictam horum interemti. Cum
deinde Pentecoste venisset, multi ex tota Judæa convene-
runt, armati ferme; Phasaëlo et Herode, cum præsidio
non ita magno, regiam custodientibus. Erumpere tamen
ausus Herodes, cum multis hominum, sed inconditorum,
millibus ita conflixit, ut, adjuvante etiam Phasaëlo, mul-
tis desideratis, pars in urbem, alii in templum, nonnulli
etiam in vallum, quod extra urbem erat, compellerentur.

13. Inter hæc rogatu Antigoni Pacorus dux cum quin-
gentis equitibus Hierosolymam ingressus, specie compon-
endorum motuum, insidias Hyreano struebat; effecitque
ut, assumto Phasaëlo, ad Barzapharnem proficiseretur:
eosque deduxit ipse, relicts apud Herodem ducentis
equitibus, et præterea decem ex ingenuorum numero,^d mi-

4 Ita ex Joseph. edidit Crev. In edd. priorr. est *futurus*.

5 *Introituri* edd. ante Crev.

nuendæ suspicionis causa. Ut in Galilæam ventum, populares in defectione et armis esse viderunt. A Barzapharne initio accepti donatique liberaliter, mox senserunt insidias; et, quanquam abiturus ad Pacorum satrapa falso suspectum se juraverat, statim digresso illo vinci sunt. Herodes, cum et ille captaretur, cum regiis mulieribus effugit in castellum Massada, ubi postmodum regiam condidit, oppidumque Herodium; atque, relictis ibi mulieribus et præsidio, Petram Arabiae profectus est.

14. Interim Hierosolymis Parthi pecunias profugorum deprædabantur, Hyrcani tamen thesauro parcentes: erant autem haud amplius trecenta talenta.^e Sed minor spe præda fuit, quia diffisus Parthicae fidei Herodes ceterique pretiosissima rerum dudum in Idumæam præmiserant. Igitur ne agro quidem abstinentes Parthi, multa maleficia intulerunt, et Marissam, populosum oppidum, devastarunt penitus. Antigono deinde regi declarato Phasaëlum et Hyrcanum vinctos tradiderunt. Atque ille, tanta est ambitionis rabies! aures Hyrcani mordiens abstulit; ne iterum sacerdotio, quod integris tantummodo lex permittebat, fungi posset. Phasaëlus, ne arbitrio inimici moreretur, saxo illisit caput. Hyreanus in Parthos abductus est. At Herodes, Arabum et Malchi suspecta fide, in Ægyptum properavit: inde per Pamphyliam et Rhodum, in Italiam navigavit, ut rerum suarum statum, Parthorumque progressus Antonio exponeret.

Dio. Jo. seph. Levit. xxi. 17. et seq. Joseph. Dio. Strabo, xiv. p. 660. et Dio. Val. Max. ix. 14. ext. 2. Strab. et Dio.

15. Interea Labienus Ciliciam et Asiae continentem, quia Plancus se continebat insulis, subjugabat impetu fortunæ, et terrore Parthici nominis. Romanæ quoque cohortes ad eum frequenter transibant. Quibus auctus Mylasa et Alabanda, Carum urbes, cum præsidium acceptum necassent, expugnavit armis: et Alabandenses affecit suppicio. Mylasa, quorum incolæ Rhodum proferant, diruit, infensus admodum propter Hybreum,

qui clarissimus facundia, cum eives suos contra Parthos concitaret, imperatorem se Caricum, deridendi Labieni

orum numero] Etenim Parthi, vitiorum habent? Crev. teste Justino, l. xli. c. 2. 'exercitum non' ut aliae gentes, liberorum, sed majorem partem ser-^e Trecenta talenta] Marcæ nostrates argenti 28125. Crev.

causa, appellaverat. Ea contumelia maximopere accen-
dit adolescentem irritabilem et stolidum, qui se Parthi-
cum imperatorem ferebat, moribus Romanis multum
discrepante titulo: talia enim cognomenta imperatoribus
a devictarum gentium appellatione tribui consueverant.
Plut. Anton.
Appian. Parth.
Dio.

At Stratoniceam in propinquo sitam, nec impetu capere
Labienus, neque domare longa et laboriosa obsidione
potuit. Etiam prædonum audacia Labienum involvit
difficultatibus, cum a ducibus Romanis timeretur. Cleo
certe Gordiocomensis, Callydio occupato, Phrygiæ cas-
tello, pecuniam colligentibus imminebat acriter, appar-
atusque Parthicos disturbabat.

16. Sed hæc parum ad summam proderant, absente,
penes quem plurimum erat potentiae, Antonio; qui sol-
vens a Coreyra cum classe ducentarum navium per Ioni-
um mare vela faciebat, ubi obvium Ahenobarbum habuit,
maiores aliquanto copias ducentem. Inde metus nonnullis,
ne juvenis ferox, et proscriptum se sciens, stare pactis
dubitaret. Nec eo minus subsequi jussis reliquis, cum
instructissimis quinque navibus Antonius pergebat; cum
universa Domitii classe conspecta, L. Plancus, qui comes
aderat Antonio, remittendum de cursu censuit, tentan-
damque prius per alios dubiam viri fidem. Sed Antonius
'malle se mori deceptum pactionibus, quam timore
confesso servari' testatus est. Ubi convenerunt classes,
primus lictor Antoaii stans in prora, Domitianos aplu-
stria detrahere jussit, quam reverentiæ speciem inferiores
exhibere potentioribus solent. Quod ubi prompte factum
est, junctisque navigiis salutarunt invicem, et ab Domiti-
anis Antonius imperator acclamatus est, vix recipiente
animum Planco, Domitium Antonius suam in navem
acepit: unaque Paloënta (Valetium fuisse suspicaba-
mur^e) processerunt, ubi castra Domitiana erant. Cessit-
Cluv. Ital.
Ant. iv. 13.
Appian.

^e Paloënta (*Valetium fuisse sus-
picabantur*)] Haec conjectura pa-
rum nobis commoda videtur.
Polybins l. v. c. 5. nominat in
Græcia Palunta urbem, quæ si
eadem esse credatur cum portu
Palæste, quo se appulisse Cæ-

sar memorat, Civil. l. iii. c. 6. ni-
hil vetat de hoc eodem loco Ap-
pianum intelligi. Antonius, a
Coreyra profectus, in hunc por-
tum in ora Illyriæ situm, diver-
tere potuit, unde brevis trajec-
tus Brundisium est. Crev.

que tabernaculo Domitius imperatori;⁵ et hinc Brundisium itum.

Dio.
Appian.

17. Quinque cohortes Cæsaris nomine Brundisium obtinebant: eæ portas clauerunt utriusque, Domitium ut veterem hostem, Antonium ut hostes suos adducentem aversati. Hoc ille ratus Cæsaris voluntate factum, obserdit urbem; in lingua, per quam continentि annexitur, fossam murumque molitus; et, ne mari auxilia immiterentur, crebra circum portum et propinquas insulas castella excitavit. Sed et opportuna in littore loca præsidiis cepit, Sextumque adhortatus est, ut expeditionem faceret in Italiam. Ille gavisus occasione, Menodorum cum legionibus quatuor et magna classe in Sardiniam misit: duæque legiones Cæsaris, quæ insulam custodiebant, concessionem Antonii cum Pompeio reveritæ, in partes transierunt. Interim Sipuntum ad Ausonium mare^f Antonius cepit. Sextus et ipse transgressus in Italiam, Consentiam obsedit et Thurios.

Dio.
Appian.

18. Cæsar, his auditis, P. Servilium Rullum ire Brundisium jussit, M. Agrippam in Ausonium, ut obsessis auxiliarentur. Sed novi coloni, qui velut adversus Pompeium sequebantur Agrippam, ubi duci contra Antonium senserunt, clam reverterunt domos. Igitur Cæsar ipse profectus, blanditiis et auctoritate pervicit, ut sequentur: ibantque illi, re sic inter se clanculum composita, ‘ut in gratiam reducerent imperatores: sin per Antonium stetisset, quominus reconciliatio fieret, tum illi dignitatem Cæsaris summa ope tuerentur.’ Sed valetudo Cæsaris eum per aliquot dies Canusii detinuit; ut jam propemodum sero Brundisium accederet, septum undique munitionibus Antonianis, et sibi inaccessum. Erat tamen numero legionum superior. Idecirco Antonius e Macedo-

⁵ Ita ex Appian. edidit Crev. *Imperatoris* edd. priorr.

^f *Sipuntum ad Ausonium mare*] Sic reddit Freinsheimus Appiani verba, Σιγουντα της Αυσονιας. Correxit ille nomen urbis ex Dione; recte, ut putamus. Sed cum Sipuntum urbs Apuliae

sit, et ad mare Apulicum, non debuit hic maris Ausonii mentionem facere, quod, auctore Strabone, Siculum mare est. Crev.

nia arcessebat suas: et, ut interea opinione majorum virium Cæsarem eluderet, paganam multitudinem noctu longis rotundisque navibus amandans, quæ luce palam armata reverteretur, speciem venientium e Macedonia militum adversariis objiciebat.

19. Jam etiam paratæ machinæ erant, et in diem sequentem adornabatur oppugnatio, magno dolore Cæsar, qui opem ferre obsessis nullo pacto poterat; cum sub noctem et Sipuntum ab Agrippa receptum esse, et rejectum a Thuriis Pompeium ad Consentiam hærere nuntiatum est. Commotus his Antonius, postquam etiam cœnanti Servilium cum mille ducentis equitibus ad Cæsarem proficisci allatum est; imperare non potuit animo, quin hos statim, amicis, qui subito parati esse poterant, assumtis, et Dio. equitibus quadringentis, adoriretur. Cum noctu fecisset Appian. iter, reperit cubantes adhuc circa oppidum Uriam, et præsentia sua territos, (maximam enim, uti diximus, existimationem ei Philippense prælium conciliaverat,) occisis nonnullis, in deditio[n]em recepit, eademque die deduxit in castra ad Brundisium. Hinc ex prætoriis cohortibus Antonii milites gloria elati ad castra Cæsar, accedebant simul pauci, commilitonibus quondam suis exprobantes ingratani vitium, qui Cassiano bello servati ab Antonio, hanc ei vicem beneficij rependerent. Contra regerebatur in Antonium culpa, fœdere facto cum parviciis et exilibus, prodentem pro quibus ipse pugnavisset. His colloquiis hactenus tamen profectum, ut Cæsariani propositum suum de⁶ reducendis ad concordiam imperatoribus faterentur.

20. Inter hæc de morte Fulviæ nuntius ad Antonium venit, cui eadem moestitia quæ morbi causa fuerat, pos- tremo vitam ademit Sicyone: quæ res apernit reducendæ paci viam. Forte M.⁷ Cocceius Nerva, ejus postea pro- nepos imperavit Romæ, communis imperatorum amicus, apud Antonium commorabatur, ad eum æstate superiore missus a Cæsare, cum Cæcina Volaterrano Cæsaris fami- Dio. Plut. Anton. Appian. Acron in Hor. Sat. i. 5. Appian. Cic. ad Att. xvi. 8. Appian.

⁶ In pro de legebatur ante Crev.

⁷ In M.a C. quod antea' erat prænomen, ex Fast. Capit. mutavit Crev.

liari. Hic igitur experiri cupiens, quid in eo temporis articulo ad sarcendam gratiam fieri posset, revocatum se fingens a Cæsare, cum dimitteretur, interrogavit Antonium, ecquid dare literarum ad Cæsarem vellet? Nam ipse literas a Cæsare ad Antonium attulerat. Ille negare literas scripturum ad hostem. Tum Cocceius, 'Hostem igitur,' inquit, 'appellantum existimas, qui in fratrem ceterosque tuos amicos tam fuit benignus ac facilis?' Atvero, nec sine bile, Antonius, 'Egone hostem appellare verear, qui me non recepit Brundisii? qui provincias, qui legiones meas abstulit? Nam meos servando sibi profuit; mihi adimendo amicos, sibi beneficio obligans.' Cocceius, sati habens didicisse querelas Antonii, nec ulterius lacesere volens iracundum hominis ingenium, ad Cæsarem abiit.

21. Ille, viso Cocceio, miratus non venisse citius, 'Tuum igitur fratrem,' inquit, 'in hoc servavi, ut tu ipse mihi inimicus ex amico fieres?' Ad hæc Cocceius: 'Tu vero,' ait, 'quos amicos vocas, ecur provincias his et exercitus aufers, et ad te venientes excludis?' Tum Cæsar: 'Itane legiones Caleni defuncto illo relinquendæ fuerunt sub imperiti adolescentis imperio, ut a Lucio fortassis, aut Polione, aut Ahenobarbo contra nos occuparentur? Quod nisi legiones quæ secutæ Plancum fuerant, retinere matrassem, essent hodie Pompeii, quemadmodum sunt equites earum, qui in Siciliam transierunt. Falso autem incusor ob exclusum Antonium: cuius ego nec præscire adventum potui, nedum ut recipi vetarem. Sed hoc injussu meo Brundisini et præsidarii fecerunt, non sine ratione tamen, fœdus Antonii cum Pompeio formidantes, et infensum hostem Domitium, quem Antonius adducebat, damnatum parricidii proscriptumque, et, ne Philippen si quidem victoria deterritum, ne Brundisium oppugnaret, Ionium mare infestum faceret, naves meas incenderet, Italiam deprædaretur.'

22. Excepit contra Cocceius: 'Quod Antonius fœdera cum aliis fecisse dicitur, in eo reprehendi non debet: per pactiones enim vestras licet. Sed neque cum parricidis fecit, nihilo remissiore studio mortem amici, quam tu pa-

rentis exequi solitus. *Enimvero in percussoribus Domitius non fuit. Ne consilii quidem conscientum, irati judices damnaverunt. Si vero ut amico Bruti negamus veniam, vide ne propemodum omnibus succensere cogamur.* Cum Pompeio autem non ita conventum est, ut eosdem amicos atque hostes habeant: sed ut, te movente bellum, auxilio ejus utatur; te quiescente, tibi conciliet hominem nullius et ipsum sceleris reum. In te vero et harum rerum crimen expedit. Nisi enim bellasses in Italia, nunquam hi ausi fuissent legationes ad Antonium mittere.'

Vociferante Cæsare, 'non se causam ei bello, sed Manium, sed Fulviam, sed Lucium præbuisse: neque vero unquam antea Pompeium in Italiam cum legionibus descendere ausum: nunc Antonii fiducia fecisse: 'Non,' ait ille, 'fiducia Antonii, Cæsar, sed omnino jussu. Neque enim celare te volo, ceteram etiam Italiam nulla classe defensam, cum magno navium numero incursum esse, nisi pacem feceritis.'

Hic parumper reticens adolescens, altius enim in animum ejus postrema dicta descenderant, deinde dixit, 'non impune laturum ausa Pompeium: nec abiturum aliter, quam modo a Thuriis.'

23. At Cocceius abunde ratus explorasse, quibus stimulis utrimque animi concitarentur, nec immedicable malum esse, coepit exponere de Fulvia, et quibus illa causis morbum mortemque accelerasset. 'Postquam igitur,' inquit, 'hæc discordiarum extincta fax est, quid vetat quominus redeatis in gratiam? Modo fateri suspicções vestras, quam alere dissimulando malitis.' Postridie rogavit Cæsarem, 'ut literas ad Antonium scriberet, ad majorem aetate junior.' Ille negavit 'oportere ad inimicum; præsertim qui commercium hoc abrupisset prior. Sed ipsius matri Juliæ exprobraturum, quod propinqua sua et præcipuis culta honoribus Italianam fugeret: quasi vero non a se expectare omnia, tanquam a filio, posset.' Usus igitur hoc artificio ad Julianum scripsit quæ scire Antonium cupiebat, auctoritate salva. Cum hac epistola proficiscenti Cocceio multi centuriones consilium exercitus aperuerunt: nec ille negligenter exposuit Antonio, ut certum haberet grave sibi bellum imminere, ni transactum foret.

24. Una res habebat ancipitem animi, quod Pompeii præsentia obstare paci videbatur: sin vero postea convenutum non esset, revocare eum Antonius probosum judicabat. Sed persuasus a Cocceio et matre, cum Sexto egit, ut in Siciliam reverteretur: ‘sibi promissa curæ fore.’ Sed et Ahenobarbum abire in Bithyniam jussit, cui eum præficiebat. His rebus cognitis, exercitus Cæsaris legatos ad utrumque imperatorem misit. Atque illi neutrius audire querelas voluerunt, pacis se pararios venisse, non disceptatores litium, dictitando: eviceruntque ut Tarracina^g mitterent amicos de conditionibus acturos. A Cæsare Mæcenas et Agrippa venerunt, ab Antonio cum Pollione Fonteius Capito.^b Ab his composita pax est, tam in speciem firma et fidelis, ut una intra castra ambo exercitus conducerentur, oblivione præteriorum sancita.

Plut. An-
tou. Appian.
Hor. Sat. 1. 5. .

Plut. et
Appian.
Dio. Plut.
Appian.
Dio.

Commodum mortuus erat C. Marcellus maritus Octaviæ, quam ex Ancharia priore conjuge pater Cæsaris suscep-
rat. Hanc a fratre collocari Antonio pacis auctores postulabant. Nec displicuit conditio. Et cum esset gravi-
da mulier, nequedum eluxisset virum, ne Romano more infamis haberetur, senatusconsulto legibus soluta est. Hæc vulgata tantam omnium militum lætitiam excitaverunt, ut festæ acclamations eo die atque etiam nocte secuta totis castris personarent. Imperatores quoque sartam bona fide gratiam mutuis conviviis testari voluerunt: no-
tatusque est apparatus Antonii, jam ad Asiaticum Ægyptiumque luxum descendentis; cum Romano et militari inore cœnam Cæsar instruxisset.

25. Sub hoc tempus, iterum diviso imperio, Antonius

^g Tarracinam] Ex Horatii ver-
bis, quo nno teste hic nititur,
post Pighii Annales, Freinshe-
min, non videntur pacis inter-
pretes Tarracinæ inter se totam
rem agitasse, sed tantum illac
transiisse. Sed et Horatii iter
ad aliud tempus pertinet. Vid.
not. seq. Crev.

^b A Cæsare Mæcenas et Agrip-
pa renerunt, ab Antonio cum Pol-
lione Fonteius Capito] Agrippa
in eo quidem fœdere, quod post-
ea iectum est, conciliante Octa-
via, de quo infra cxxviii. 40.

cum Mæcenate a Plutarcho jun-
gitur. Sed ad hoc Brundisium
fœdus eum adhibitum esse, nus-
quam apud veteres scriptores
legimus. Fonteius quoque Ca-
pito non videtur ad hanc pacem
componendam, sed ad posterio-
rem advocatus fuisse. Si qui-
dem iter Horatii Sat. 1. 5. de-
scriptum pertinet ad posterius
hoc tempus, ut idoneis argumen-
tis probat nuperus Horatii in-
terpres, doctissimus Sanado-
Crev.

orientem accepit, Cæsar occidentem, constituto ditionis Plut.
 utriusque limite Codropoli, quæ in Adriatici maris intimo Chron.
 sinu posita,¹ disternandis provinciis opportuna videba- Alex.
 tur. Africa Lepido relicta est. Et hæc divisio senatus- Dio.
 consulto confirmata. Bellum cum Sex. Pompeio, nisi Appian.
 forte pax convenisset, Cæsari mandatum: Antonio Par-
 thicum. Domitius in gratiam receptus a Cæsare, quibus
 ille conditionibus cum Antonio pepigerat. Adjectum,
 utrique imperatori licere delectus habere in Italia, pari
 numero. Antonius in gratiam Octaviaui, quod hactenus Plut.
 neglexerat, flaminio Cæsaris patris inaugurarī passus est. Cic. Phil.
 Hoc fuit Brundisium illud fœdus, quod tum quidem II. 43. et
 cruentissimi belli metu Italiam absolvit. Inde M. Anto- XIII. 14.
 nius P. Ventidium in Asiam misit, ut Parthorum et La- Vell. II. 76.
 bieni conatibus obsisteret. Alii quoque imperatorum Plut. et
 amici, quo vocabant negotia, dimissi. Sed Cæsaris mili- Appian.
 tes, quotquot Philippensi bello interfuerant, Antonium Dio.
 circumsteterunt, pecuniam postulantes, quam ille per
 Asiam ad solvenda militibus præmia cogere debuerat.
 Nec procul periculo Antonius erat, nisi Cæsar expromis-
 sor sponsorque pro eo extitisset. Tum properatum, ut in
 colonias veterani dimitterentur, ne sub signis habitu tumul-
 tum renovarent.

26. At Pompeius, audita Cæsaris et Antonii conjunc- Plut.
 tione, cum adversus se initam crederet, Menam archipi- Appian.
 ratam (quod vocabulum a Menodoro, quemadmodum alii Dio.
 vocant, diminutum est) cum parte classis damnum aliquod Dio.
 inferre adversariis jussit. Ille littore Etrusco devastatis
 plerisque, M. Titium, naves, propriæ potentiae stabiliendæ
 causa, comparantem, in Narbonensi Gallia cepit, serva-
 vitque: tum propter patrem Titium, unum ex proscriptis,
 qui apud Sextum degebat; tum quia milites ejus Pom-
 peii nomen scutis inscriptum habebant. Deinde profectus
 in Sardiniam Menas, quam insulam paulo ante Cæsaris Appian.
 Dio.

¹ *Codropoli, quæ in Adriatici maris intimo sinu posita]* Usserius in Annal. et Appiani interpres consentiunt cum Freinshemio: at non Appianus ipse, qui nominat Scodram, in medio, non

Adriatici, sed Ionii sinus posita. Nec videmus, cur ab illo discessum sit. Scodra est oppidum Illyricum, regia olim Gentii, non longe a mari, ad fines Illyrici et Epri novæ. Crev.

libertus Helenus patrono recuperaverat, a M. Lurio pulsus, victorem incautius sequentem subito incursu egit in fugam. Atque illo relinquente mox insulam, cetera deditione, sed Aradin,^k quo perplurimi ex pugna perfugerant, operibus cepit. Inter captivos et Helenus fuit, quem cum patrono sciret oppido carum, sine pretio dimisit Menas, jam tum sibi gratiam apud Cæsarem præstruens,

Fasti Capit. si forte ejus benevolentia opus aliquando habuisset. Interim in Urbem ambo imperatores, magna lætitia deducentium, ovantes ingressi sunt, hoc decreto ipsis ob pacem factam honore.

Dio.

Sueton.

Aug. 22.

Plut. 27. Mox, nuptiis Antonii et Octaviæ celebratis, in amicos effuderunt iram, quorum semper sub reconciliacionem principum periculosa conditio est. Cæsar Manium Antonio criminabatur: hic contra deferebat Salvidienum.

Appian.

Appian. Igitur Manium Antonius sustulit, ut belli Perusini facem.

Dio. Ap. Cæsar Salvidienum evocavit Romam, quasi mox remissurus. Ubi affuit, prodictionis in senatu accusatus, indice *Sueton.* Antonio, ad quem legatos Brundisium miserat; ubi se *Aug. 66.* damnari vidit, voluntaria morte periit. Exercitum ejus *Vell. 11.76.* Cæsar, ut suspectum, et suppicio ducis offensum, Antonio tradidit. Neque temere dimittenda est Salvidieni *Liv. Epit.* hujus mentio, in quo conspici magnum utriusque fortunæ documentum potest. Obscurissimum homini genus con-

Vell. Suet. tigerat: sed emicans ex pueri capite flamma, dum gregibus *Dio.* pascendis occupatur, injecit spem desideriumque futuræ claritudinis. Inde militaribus facinoribus notus carusque Cæsari, eo dignitatis ascendit, ut, quanquam senator nondum fuisse, consul designaretur; post Pompeium et ipsum Cæsarem tertius, qui ad summum honoris gradum ex equestri ordine transcendisset. Quin et in honorem ejus, frater qui paulo ante vita concesserat, supra Tiberim exstructo ponte elatus est. At haec felicitas repente colapsa improvism et turpem exitum habuit. Senatus hostem publicum appellandum, supplicationesque, propter oppressa ejus nefaria consilia, decrevit, triumvirisque custodiam Urbis mandavit cum solenni carmine, ‘ne quid

^k *Aradin]* Hoc nomen in Sar-dinia incognitum nobis est. Num *Caralim?* urbem illius insulæ facile principem. *Crev.*

respublica detrimenti pateretur.' Sub idem tempus, defunctis Dejotaro Gallograeciae et Attalo Paphlagoniae regulis, utriusque tetrarchiae Castori sunt traditae.

Appian.
Mithr. et
Civ. v. Dio.
Strabo,

^{xii. p. 562.}
Dio.

Euseb.

Chron.

Justin.

Instit. II.

tit. 22.

Dio.

Sueton.

Aug. 66.

28. Romæ P. Falcidius tribunus plebis legem tulit, cuius vis ne nunc quidem expiravit, 'uti ne minus quam quartam partem haereditatis ex testamento haeredes capiant: gravatam legatis haereditatem dimittere liceat haredi, quarta retenta.' Legem per se non iniquam, tamen in Cæsaris gratiam a Falcidio latam crediderim, inter penuriam pecuniariæ rei respicientis ad judicia amicorum mortnorum, ægreque ferentis si nihil sibi legatum esset; at majorem timentis invidiam, si quando nihil aut parum remanere apud haeredes videretur.

29. Nam populus multis afflictus miseriis, in metu et desperatione agebat. Acri in fame frumentum nec ab oriente subvehebatur, negotiatoribus Pompeium et Siciliam timentibus; nec ab occidente, quod in ejusdem Pompeii potestate Corsica et Sardinia erant; etiam Africanos commneatus vagantes in medio mari naves ejus intercludebant. Conviciis igitur pacem eum Pompeo populus exposcebat: nec Caesar flectebatur. Idcireo Antonius, si bellandum utique foret, celeriter hoc agendum judicabat, priusquam inopia magis ingravesceret. Edictum igitur est propositum, quo in capita mancipiorum dimidium ejus quod Philippensi bello fuerat exactum imperabatur: tum autem denarios quinos et vicenos¹ solverant. Etiam de haereditatibus certa pars detrahebatur. Idcireo plebs fribunda deripuit edictum: favoremque Pompeianarum partium ostentans, cum Circensibus Neptuni simulaerum inferretur, ingentem plausum dedit, Sexto, qui se filium ejus Dei ferebat, gratificans: et cum die proximo solenni pompæ detrahi eam Caesar jussisset, lapidatio in magistratus facta, iisque foro expulsi sunt. Cæsaris quin immo et Antonii dejectæ statuæ. Postremo eum hæc omnia frustra essent, agmina seditionis per urbem, clamore vocantium ceteros minantiumque incendium ædibus, quarum domini communem causam proderent.

Sueton.
Aug. 16.
Jul. Cæs.

Dio.

¹ Denarios quinos et vicenos] Uncias argenti 3. grossum 1. Crev.

30. Ita plebe propemodum universa concitata, Cæsar cum amicis paucisque stipatoribus in medium prodiit, rationem consiliorum suorum redditurus: nec reverentia ejus cohibiti, quosdam ex ejus comitatu vulnerarunt; in ipsum quoque jaculati, præbentem se ictibus, donec veste lacerata deprecatus est tam præcipitem iram. His turbis excitatus Antonius, per Viam Sacram in forum properabat. Et abstinebat quidem ab hoc violentiam plebes, quod ad pacem cum Sexto proclivem rebatur. At ubi admonitus dissociare se a Cæsaris causa noluit, ipsum quoque missilibus petierunt. Ille, accitis militibus, qui ante portam excubabant, vi patefecit aditum, Cæsaremque eripuit. Nec sine magna cæde patrari res potuit: cadavera, ne triste spectaculum in Urbe relinqueretur, projecta in profluentem, neutquam minore dolore hominum, cum aut a militibus, aut a malefica alia turba pro suo vindicantium quod paulo vestitum mundius esset, spoliarentur. Ad extreum, ubi quotidie graviori fame nullus sperari tumultuum finis poterat, imperatoribus animum ad pacem adjacentibus, cum Libonis familiaribus Antonius egit, e Sicilia evocarent hominem, ut affinitate nova frueretur, simul ad spem majoris conficiendæ rei. Nec illi distulerunt scribere Liboni, neque Pompeius, quominus proficisceretur, intercessit.

31. Interea temporis Antonius et Cæsar, quanquam in exitu annus erat, abdicare consules atque prætores jusserrunt, ut in eadem nomina verius quam potestatem alii sufficerentur, magnopere beneficium hoc affectantes, licet pauculos ad dies mansura dignitas concederetur. Con-

Pigh. An- sules suffecti sunt C. Asinio P. Canidius Crassus, Cn. nal.

Plin. vii. Domitio L. Cornelius Balbus Hispanæ originis, et Gadi-

43. bus natus, sed amicitia Cæsarum, et laboriosis ministeriis

Vell. ii. 51. eo perductus, ut pontificatum etiam et triumphum adipis-

Cic. pro ceretur: vir, qui non sine magna controversia civitatis jus

Balb. obtinuerat. Idem ad tantas opes provectus traditur, ut

Dio. moriens populo Romano quinos vicenos denarios legaret

viritim. Et hi tamen in aliquot dies gesserunt honorem:

ceterum, extrema anni die mortuo ædili, suffectus est qui-

dam paucas in horas. Eodem anno septemvirorum munia,

quod eorum in Urbe erat nemo, pontifices obierunt: sicut alias quoque fuerat factum. Idem pontifices, ne Kalendas Januariis nundinae essent, quod antiquitus ominosum habebatur, intercalarunt unam diem alieno tempore, quam iterum eximerent anni sequentis intercalatione dissimulata: sic existimantes redditura tempora ad prescriptam a Cæsare normam. Sed error iste^m post aliquam multos demum annos animadversus est. Tum vero consules ludos pro victoria Philippensi votos exhibuerunt; et paedagogum libertumque suum Cæsar nomine Sphaerum honorifice sepelivit.

32. Atque, ut adversus Parthos plus in oriente præsidiorum populus Romanus haberet, assensus est Antonio, Herodem regem et amicum appellanti, propter Antipatri memoriam, et ipsius virtutem. Sed Antonio magnam Herodes pecuniam promiserat. Igitur senatu ei dato, cum Messalla et Atratinus eloquentissimi viri merita Herodis commemorassent; Antonius adjecit interesse Parthici belli, ut Herodes rex declararetur. Ita ille præter omnem expectationem quæ summa censemur inter homines nactus, intra septimum, quam venerat, diem ex Italia profectus est. Nec enim, ut sibi regnum peteret, venerat; quod neque datus arbitrabatur Romanos, minime concedere his solitos, qui de genere regio non essent. Adjici sunt et alii honores. Exeundi curia duo imperatores texerunt latus, consulibus ceterisque magistratibus decentibus: a quibus et sacrificia facta, et senatusconsultum in Capitolio fixum est. Novum regem eodem die Antonius convivio exceptit. Sed ille in Iudeam properabat ad fratrem eripiendum Josephum, ceterosque suorum, qui in Massadensi castello ab Antigono obsidebantur.

33. Inter haec L. Marcio, L. F. Censorino, C. Calvisio Dio. Sabino dantibus anno nomina, quorum Censorinus Kalen- Fasti Capit. dis Januarii simul consulatum, simul ex Macedonia tri- umphans urbem iniit, Dardanis in Macedonia repressis;ⁿ Appian. p. 715.

^m S.d error iste] Nullus hic erat error, saltem qui vitiare pressis] Dardanis repressis triumphantibus Cesarianam anni ordinationem non posset. Aliud peccavit pontifi- Cesarianam anni ordinationem non posset. Aliud peccavit pontifi- Cesarianam anni ordinationem non posset. Aliud peccavit pontifi-

ⁿ Dardanis in Macedonia re- pressis] Dardanis repressis triumphantibus Cesarinum, hanc omni constat, sed non improba- bilis conjectura est, de qua vid.

Dio et
Appiau.
ibid.
Dio.

senatus acta Triumvirorum omnia ab initio ejus magistratus rata esse jussit.* Vectigalia nova instituta, non sufficientibus quæ decreta dictatori Cæsari fuerant. Quippe tres jam alendi pro uno imperatores erant, et ingenii humani vitio nunquam prioribus acquiescendi sumtus auxerant, cum per civilia bella redditus minuerentur. Tum et barbam posuit Cæsar, eoque nomine populo epulum dedit; irritando magis quam placando, tantas perire per luxuriam impensas videnti inter publicam famem.

34. Nec minore tædio tot novi et indigni senatores, tot designati complures in annos magistratus aspiciebantur. Quod enim belli Parthici causa abfuturus Antonius erat, magistratus quoisque voluerunt, in his consules in annos proximos octo, declararunt; neque binos in annum, ut consueverat, sed statim ab initio plures. Hactenus enim suffecti quoque consules erant magistratu citra ignominiam abeuntibus, sed ex ipsorum arbitrio: tum vero nemo creatus est annuus, sed ab initio suum cuique temporis spatium destinatum. Ex his, qui Kalendis Januariis inibant, anno eo toto consules vocabantur. Ceteri, dum obibant munia magistratus, etiam vocabulum obtinebant Romæ ac in Italia, remotioribus plerumque ignorati: unde et minores ab his consules appellabantur. In scenatum porro homines adeo jam promiscui et ignoti allegebantur, ut quendam Vibium Maximum quæstorem designatum cognoverit dominus abduxeritque. Sed et inter milites repertus est servus: isque manumissus primo, ut supplicio dignitas accederet, postea de rupe Tarpeia præcipitatus est. Sub idem tempus Cæsar, filia auctus, uxorem repudiavit, idque eadem, qua pepererat, die. Morum ejus perversitatem arguebat. Sed Antonio plus crediderim, dimissam Scriboniam objicienti, fœminam gravem, quia liberius doluisse nimiam potestatem pellicis.

Euseb.
Chron.
Dio.

Sueton.
Aug. 61.
Id. ib. 69.
Sen. Ep.
70.

Pigh. Ann. Crev.

* A. U. C. 713. A. C. 39.

^o Scriboniam .. fœminam gravem] Quæ a Seneca laudatur his verbis Scribonia, Libonem Drusum ad mortem sibi conscientiam hortatur, totis quatnor et quinquaginta annis post ea quæ

hic narrantur. At eo usque vitam produxisse hanc Scriboniam Augusti conjgem, quæ duobus ante eum viris consularibus nupserat, haud sane verisimile est: neque id videtur omissurns fuisse Seneca. Crev.

Jam enim adamare Liviam Cæsar cœperat, nuper cum Dio.
viro Antonium secuto reversam; adeo quidem palam, ut Suet. Tib.
Drusum, qui paulo post fuit editus, ex ipso procreatum Claud. c. 8.
per adulterii consuetudinem suspicio fuerit.

35. Dum haec Romæ fiunt, Antonii fide excitus Libo e Appian.
Sicilia Ænariam transmiserat. Quo comperto, miserabilis Civ. v. p.
voce populus rogabat Cæsarem, ‘uti fidem et ipse mitte- 711.
ret legato pacis causa venienti.’ Nec hoc tantum extorsit
invito, sed etiam ut Muciam Pompeii matrem dimitteret;
quam ad filium leniendum ire, tanquam alteram Vetu-
riam, populus jubebat; interminatus incendium, ni profi-
eisceretur. At Libo remittere contumaciam adversario-
rum sentiens, ut ipsi duces ad colloquium convenirent
institit. Extudit hoc quoque violentis deprecationibus
ab Antonio et Cæsare populus, ut propterea Baias profi-
eiscerentur.

36. Sed apud Pompeium, amicis pacem suadentibus,
Menodorus injiciebat moram, e Sardinia scriptitans, ‘ge-
rendum bellum, aut certe ostendandum esse, donec fame
prematur Italia. Nam altero modo victoram, altero con-
ditiones saltem æquiores sperari posse.’ Simul calumnia-
batur Statium Murcum (alii Staium scribunt) præcipuum
pacis auctorem, non Pompeii utilitatem, sed suam respi-
cere. Nam virum acrem, et libertis parere fastidientem
oderat. Et eredit barbare stoliditatis adolescens, du-
cemque clarissimum, et jam tum in Hispania optime de-
se meritum, penitus abalienavit, nullis ultra de rebus ad
consilium vocans. Sed et secedentem Syracusas, per tri-
bunum quendam et centurionem ex iis quos Murcus ad- Vell. Ap-
duxerat in Siciliam, nefarie sustulit; et ad tegendum pian.
facinus corripi jussit innocentes servos, et tanquam inter-
fectores domini crucibus affigi. Tanto diligentius pax
suadebatur a reliquis, ut, ea redditia, crudelitatem et per-
fidiam effugerent Sexti, duorum tam illustrium virorum
interitu patefactas. Hi ergo Menodorum incusabant, ut
studio propriæ potentiae bellum præferentem. Et per-

^r *Duorum tam illustrium viro- jns morte supra cxxiii. 5. et hu-
rum] Pompeii Bithynici, de cu- jus Murci. Crev.*

Delph. et Var. Clas.

Livius.

16 L

suasus tandem Pompeius Ænariam cum multis egregiis navibus venit, hexere ornatissima vectus.

37. Et Puteolos quidem sub vesperam, inspectantibus hostibus, præternavigavit splendide: juxta quam, postridie defixis in mare palis, tabulæ sunt injectæ, binique pontes effecti, modico distantes intervallo, ut inter se colloqui tuto possent. Sed frustra tum tentata pax est, Pompeio se in Lepidi locum socium potestatis duobus futurum rato; his tantummodo redditum concedentibus. Neque tamen intermissa per amicos res est, quin variæ utrimque conditiones proponerentur. Utrobique minus inclinati ad pacem imperatores erant: sed illos fames et populus urgebat, Pompeius ab amicis impellebatur. Unde aliquando veste rupta, ‘prodi se ab his quos conservasset’ testatus est, sæpe inclamato Menodori nomine, ‘quem haberet solum et gnarum belli et firmum benevolentia.’

38. Sed ad extremum, matre et uxore orantibus, ad Misenum processit: ubi Cæsar et Antonius e continent, Pompeius aggeri cuidam veteri,^a fluctibus undique cincto, insistens, inde legionibus, hiuc classe stipante, fecerunt pacem his conditionibus: ‘M. Lepidus, M. Antonius, et C. Cæsar divi F. iterum triumviri’ reipublicæ constitu-

Plut. An-ton.

Liv. Epit.

Sueton.

Aug. 16.

Fasti Capit.

Nunn.

ap. Pigh.

Dio. Plut.

Vell.

Appian.

^a Aggeri cuidam veteri] Immo ad hunc ipsum congressum Dio scribit illum aggerem structum esse. *Crev.*

^b M. Lepidus, M. Antonius, et C. Cæsar . . . iterum triumviri] Illos sibi triumviratum prorogasse constat ex Fastis Capitolinis, et omni illorum temporum historia; sed quoniam tempore, incertum facit scriptorum incuria. Appianus et Dio hanc prorogationem referunt ad tempus Tarentini federis, post tertium abhinc annum inter Cæsarem et Antonium, Octavia conciliante, icti, de quo infra cxxviii. 40. Nimis sero, cum prior triumviratus finiri debuerit ultimo die ejus anni, quo Ap. Claudius et C. Norbanus consules fuerunt. Rursus vero immaturum fortasse videatur hanc prorogationem

nunc decerni, anno integro et amplius, ante constitutum ab initio triumviratui finem. Vid. supra cxx. 26. Multo minus verisimile erit eos, quod innuere videtur Freinsheimus, ex hoc ipso tempore alterius triumviratns, decurto priore, initum suinssisse. Videmus tamen quid secutus sit. Appianus scribit, Pompeio Siciliæ imperium in tot annos permissum esse, quot Cæsar et Antonius cum imperio forent: Dio, in quinque annos. Ideo Freinsheimus existimat hinc omnes rursus quinquennale imperium auspicari debuisse. Accedit id quod supra ex Appiano memoratum est, Pompeium putasse sese in Lepidi locum a Cæsare et Antonio ascitum iri. Unde appareat in illo congressu de triumviratu

endæ' fiebant 'in quinquennium, nihil morati populi suffragia. Sicilia provincia Pompeio relinquebatur, cum Sardinia Corsicaque et ceteris quas tum habebat insulis, in totidem annos. Achaia etiam concessa, et, ut consulatum absens, per quem vellet amicorum, gereret, augurque crearetur, et ex paternis bonis acciperet sestertium septingenties.⁸ Fugitivis qui sub Pompeio militarant, libertas dabatur: liberis, ubi stipendia completa habuisserent, eadem præmia, quæ data essent Cæsaris et Antonii militibus. Exilibus, præterquam publico judicio parciendi damnatis, redditus concedebatur: qui eorum sponte fugissent, his omnia bona sua, mobilibus exceptis; iis vero qui proscripti fuissent, quadrans bonorum restituebatur. Nonnullis nominatim magistratus et sacerdotia destinabantur. Pompeius ex omnibus Italiae locis deducere debebat præsidia; neque fugitivos recipere amplius; neque naves ad Italiae littus applicare.' Adjectum erat, 'uti nullas præterea pararet naves, securitatemque præstaret Italiae a piratis, et frumentum ex insulis quantum populo Romano ex unaquaque per annos præteritos deberetur, et in posterum annum vectigal in Urbem mitteret.'

Hæc conscripta consignataque deferenda Romam cura- Dio. Ap. verunt, ut loco sanctissimo a Vestalibus asservarentur. pian.

Congressique et osculati invicem sorti commiserunt apud Plut. Ap. quem eorum prius epulæ pararentur. pian.

39. Inter hæc ab innumera multitudine militum pariter Dio. ac paganorum tantus præ gaudio sublatus clamor est, ut, montibus repercussu augentibus vocem, quidam exanimati sono dicantur; multis etiam inter concursationem obtritis atque suffocatis. Nam ut ejusdem civitatis homines, plerosque amicitiis aut propinquitate junctos, tantus se invicem complectendi ardor incesserat, ut multi Pompei-

actum esse. Sed vanam hanc esse conjecturam, eosque alterum triumviratum iniisse, exacto demum prioris trimviratus quinquennio, id est, Kal. Januarii ejus anni, quo Agrippa cum Gallo consulatum gessit, ex Epit. lib. cxxxii. colligitur, in qua tunc finitum triumviratus tem-

pus dicitur, cum erupit Cæsar. rem inter et Antonium discordia. Idem astrinuit et ex Fastis quoque Capitolinis. Vid. Sigan. Comment. in Fastos ad annum 716. Crev.

⁸ *Sestertium septingenties]* Marcus argenti nostrates 273437. uncias 4. Crev.

anorum, non expectato, donec ad littus naves appellerentur, in mare prosilirent; et contra pari studio a terra occurrentium, inter medios fluctus cohærerent. Neque tantum qui suos incolumes receperant, personabant lætitia; sed augebatur strepitus suas etiam partes agente luctu. Nam quorum oculi propinquos frustra requisiverant, cum fletu gemituque scrutabantur omnia: ut etiam quibus propria doloris aut gaudii⁸ causa non esset, aliorum affectibus abriperentur. Sic et dies ab his, et noctis major exacta pars est.

40. Interim et aliorum celebrata sunt frequentia convivia, et Pompeius, admota ad molem hexere, Cæsarem et Antonium excepit; haud infacete dictitans, ‘in carinis suis se cœnam dare.’ Nam Carinæ loco nomen erat, in quo paternas ejus ædes Romæ sitas Antonius possidebat. Inter hujus convivii lætitiam insusurasse Pompeio Menodorus fertur, nullo negotio jam tolli adversarios, patremque et fratrem vindicari posse: atque ille, paulisper secum considerato, respondisse; ‘Non erat hoc facinus indignum Menodoro, si perfici absque me potuisset. Nunc autem contenti simus præsentibus. Nec enim pejerare meum est.’ Sequentibus diebus Antonius et Cæsar Pompeium invitarunt, positis in mole tabernaculis, ut etiam in littore præberi epulum militibus posset: nisi forte ideo factum est, ut contra suspicionem ad manus haberent præsidia. Nec enim hactenus erat instaurata amicitia, ut invicem simpliciter confiderent. Sed et naves erant præsto, et satellites, ipsique convivæ sub veste accincti discubuerant.

Dio. Apian. 41. Inter istas epulas Pompeii filia, Libonis neptis, M. Marcello desponsa est, qui sorore genitus Cæsar, et pri-vignus Antonii erat. Postera deinde die consules ita sunt designati, Antonius et Libo; ita ut Antonius quoque pro se substitueret quem voluisset: deinceps Cæsar et Pompeius: mox Ahenobarbus et Sosius: postremo Antonius et Cæsar, qui tum tertium futuri consules, rempublicam reddituri populo Romano sperabantur. Sed appa-

ret tamen proximum in quadriennium mansisse collegia consulum, qualia paulo ante designata Romæ fuerant: Pompeio quoque consulatum, et Antonio tertium perisse, hostibus his interim judicatis.

42. His ita compositis Pompeius in Siciliam rediit, Plut. Ap. Cæsar et Antonius Romam, magna totius Italæ lœtitia, pian. cui pax hæc plurimorum malorum attulisse pausam videbatur. Igitur imperatoribus, quacumque transirent, tanquam servatoribus honores nimii habebantur: erantque Romæ præparata omnia, ut quam magnificentissime exciperentur. At illi, dubium impensam an invidiam vitanteres, noctu introiverunt. Nec erat quisquam expers lœtitiae, præter eos qui bona possidebant redeuntium: quos utique vicinos iniquos habituri, et, si casus daret, acerbos inimicos videbantur. Cetero populo jucundissimum spectaculum fuit, tot illustres viri patriæ redditii. Nam plerique omnes qui cum Sexto fuerant, exceptis paucis, eo Puteolis salutato Romam navigarunt, magnisque et lœtis hominum clamoribus accepti sunt. In his L. Arruntius Vell. fuit, et M. Junius Silanus, et C. Sentius Saturninus, et M. Titius, omnes postea summis sub Cæsare honoribus usi.

43. Conjunctione sub id tempus Antonius et Cæsar Plut. et agebant, multaque constituebant et decernebant concorditer in rebus maximis. Appian. Parth. Sed familiaris consuetudo, dum inter relaxationem animorum ludicris certaminibus transiungunt tempus, semper priores ferente Cæsare, fieri cœpit Antonio injucundior. Sive enim aleam luderent, sive committerent gallos aut coturnices, inferior ille discedebat. Igitur præbere aures cuidam Ægyptio vati cœpit, qui sive in Cleopatræ gratiam, sive persuasus ita esse, monuit, ‘genium ejus per se grandem ac magnificum, a genio Cæsaris, quoties una agerent, quodammodo in ordinem cogi.’ Et profectus est in Græciam, abducta secum Dio. Octavia, quæ nuper filiolam ex Marcello¹ pepererat: Appian. Civ. v.

¹ *Filiolam ex Marcello]* Si qui- filiolæ ortu, eam ex Antonio sus- dem gravida nupsit, ut dictum ceptam fuisse innuit; θυγατρίον est supra, c. 24. auctore Dione. γεγούθτος ἀντοῖς, Antonio et Octavia. Crer. Plut. tamen loquens de hujus

Plut. iterumque dimisit quaquaversum duces, Furnium quidem in Africam, ut Sextii quatuor legiones abduceret, nondum enim occupatas a Lepido cognoverat: ceteraque suo arbitratu ordinavit omnia. Quippe senatusconsulto caustum erat, ‘ut non acta tantum ejus, sed etiam agenda rata essent.’

Dio. 44. Igitur simul cupiditati suæ satisfaciens, simul odio, ut debiliorē Pompeio provinciam relinquēret, urbes **Athen. iv.** Achaiæ affligebat; inter alia Bacchum se appellans, atque ita se appellari a ceteris jubens. Nam ædificato cœnaculo, quod coopertum virenti fronde Bacchi referret antrum, tympanis et nebridibus et reliquis adhibitis orgiorum instrumentis, cum amicis perpotavit: ministrantibus Italicis acroamatis, et universa ad spectandum concurrente Graecia.

Dio. 45. Idem aliquando in arcem ascendit Athenis, inter lumina tota urbe relucentia de tectis: et ex eo tempore præcepit, ‘uti per omnes civitates voce præconum novus Bacchus acclamaretur.’ Sed et statuis hoc subscribi no**Vell. ii. 82.** men jussit, habituque et comitatu Bacchum simulans, ab **Sen. Suas-** Atheniensibus, qui ei eum conjugibus et liberis occurrerant, ita salutatus est. Adjecerunt ‘despondere se ei **sor. i.**

Dio. Sen. Minervam suam.’ Et accepit ille conditionem, sed mille talenta^u nomine dotis imperans. Tum aliquis Græculorum, ‘At matrem tuam Semelem,’ inquit, ‘Jupiter duxit indotatam.’ Nec ideo minus exacta pecunia est; irrisique et elusi qui stultitiam Antonii non minore dementia deriserant. Inde verso favore civitatis, multi propositi sunt libelli contumeliosi; quidam et ipsi traditi: sed et statuæ ejus subscripta nomine Minervæ et Octaviæ divor-tii formula, ‘res eum suas sibi habere’ jubentium. Unde ne tempus quidem ad pecunias cogendas Atheniensibus dare volenti Q. Dellius festive dixit, ‘Et tamen scito illos

Cujac. tibi annua bima trima die^x debere:’ tanquam secundum **Obs. ii. 20.** leges Romanas dos peteretur.

Gron. in 46. Inter hæc exercitum ita distribuit, ut partem in

Sen. Suas-

sor. i.

Appian.

^u *Mille talenta]* Marcus argenti bus pensionibus in tres annos 93750. *Crev.*

^x *Annua bima trima die]* Tri-

Epiro collocaret, quosdam in Parthinos Illyricam gentem, alios in Dardaniam mitteret, locupletandi simul militis excendique causa. Hæc, alia repente persona sumpta, palliatus et phæcasiatus agebat, remoto imperatorio fastu, cum binis forte amicis totidemque famulis, rhetorum aut philosophorum scholas obiens : cenitabatque cum Græculis eorum more, et cærmoniis festisque suaviter intererat; Octavia quoque frequenter adhibita, cuius amore homo mulierosus vehementer exarserat. Interim et nuntium accepit de victoria P. Ventidii, quem contra Parthos provinciis orientis præposuerat.

47. Nam is strenue profectus, Labienum securius agen-
tem occupavit : diffisumque viribus, quippe dimissis Par-
this tantummodo collectas ex Asia copias retinebat, inde
refugere in Syriam coëgit : assecutusque cum expeditis
circa Taurum montem, longius procedere vetuit. Eo loci
complures per dies castris positis ambo quieverunt ; La-
bienus, ut Parthos acciret interea, Ventidius ut gravem
armaturam. Forte sub idem tempus utrique expectata
auxilia venerunt. Sed Ventidius, Parthicum equitatum
timens, de superioribus locis non degrediebatur : Parthi,
numero freti, et successu victoriarum alacres, luce prima,
priusquam cum Labieno conjungerentur, accedere ad tu-
mulum, et nemine contra exeunte, subire cœperunt : quippe
Ventidius per simulationem metus suum militem conti-
nebat. Sed ubi mox inquis locis hæserunt hostes, erup-
tione Ventidianorum subita turbati, seque impedientes,
dum refugientibus primis, postremum agmen urget ascen-
sum, magna parte copiarum amissa, conciverunt fugam.
Nec ad Labieni castra consistere ausi, Ciliciam petierunt.
Ventidius ad vallum Labieni suos constituit.

48. Et Labienus ordines tanquam dimicaturus instruxerat; sed suorum animos clade barbarorum territos videns, hoc agebat, ut, re in noctem extracta, per tenebras se subduceret. Emanavit consilium per transfugas, et, dispositis insidiis, Ventidius magnam fugientium multitudinem occidit : ceteros omnes in Antonii nomen sacramento adegit, nullo jam usquam Labieno. Is enim mutata veste ton. et Appofugerat. Et interim quidem in Cilicia latuit : postea pian. Parth. Dio.

Frontin.
Strat. II. 5.
36.
Dio.

Vell. II. 78.
Plut. An-
ton. et Ap-
pian. Parth.
Dio.

requisitus et deprehensus est a Demetrio, quem superioris Cæsaris libertum Antonius Cypro præfecerat. Interea Ventidius, recipienda ordinandaque Cilicia occupatus, Upedium Silonem cum equitatu ad portas Amani præmisit, quæ Syriam a Cilicia angusto transitu dirimunt. Sed Barzapharnes Parthus, prælio commisso, Romanos in summum discrimen adduxerat, nisi Ventidius mira quadam felicitate pugnantibus supervenisset. Parthus enim et improvisa re consternatus, et viribus jam impar, cum multis aliis interfectus est. Sunt qui Ventidium copias exiguas habentem, insidias posuisse Barzapharni tradant, cohortibus octodecim in occulta valle, et equitatu post militum terga collocato. Huc illectum barbarum, simulata Romanorum fuga, circumventum.

Frontin. Strat. II. 5. 37. Plut. et Appian. Liv. Epit. Dio. Joseph. Antiq. xiv. 26. et 27. et de B. Jud. 1. 12. Dio. Hegesip. 1. 30. Joseph. 49. Utro modo gesta res fuerit, id satis constat, altero hoc prælio cæsos a Ventidio Parthos præcipui nominis ducem amisisse. Hoc certe interfecto, excesserunt Syria, provinciamque Romanus, præter Aradum, nemine jam repugnante recepit: atque inde in Palæstinam transgressus, prope Hierosolymitarum urbem castra posuit. Sed, Antigono pecuniam affatim dante, cum maxima copiarum parte digressus, ad tegendam dissimulationem cohortes aliquot reliquit, Silone præfecto, quem et ipsum mox pecuniis aggressus Antigonus, otium redemit, donec iterum succurrere Parthi possent. Igitur neque propinquis Herodis, qui Massadæ obsidebantur, subventum: et Josephus, urgente siti, cum viris ducentis fugam tentaturus in Arabiam fuerat, nisi proximæ noctis imbre refectus, completæque aqua cisternæ forent.

50. Sed Herodis adventu bellum acrius cœptum, cum missus ab Antonio Dellius, a Romanis ducibus adjuvari regem juberet. Ceterum Ventidius civitates quæ defece-
rant ad Parthos recipiebat, magnam pecuniam mulctæ nomine singulis imperans. Sed Malchus Arabiæ rex præ
ceteris ingentem summam peperdit. Tandem Silo, jun-
tis cum Herode copiis, Joppen expugnanti affuit: dein,
soluta Massadæ obsidione, Hierosolymam petentem secu-
tus est. Sed corruptus Antigoni pecunia, neque valde utilem operam præstitit, et concitavit milites, ut ante

tempus in hyberna deduci postularent. Sed Antonius, Plut. et cognitis Ventidii rebus, epulum Atheniensibus publice Appian. præbuit, ludosque gymnicos fecit, quibus ipse gymnasiar- chæ munus obiit: cumque de his Romam scripsisset, sup- Dio. plicationes ejus nomine decretæ sunt, cujus auspiciis ista Ventidius gessisset. Sed et alius legatorum Antonii Pollio, qui missus in Parthinos fuerat, Illyrios circa Flor. iv.12. Epidaurum aliquot præliis fudit.

51. Sub idem tempus Cerretanos tumultuantes, (obtine- Strabo, bant autem convalles Pyrenææ sylvæ,) Cn. Domitius ex III. p. 162. consulatu missus in Hispaniam coërcuit. Ii legatum ejus, Dio. exceptum insidiis, et a militibus derelictuni, vicerant. Ideo Domitius, priusquam in hostem duceret, sontes ad concionem dissimulanter vocatos reliquis copiis circum- fudit, cognitaque causa, manipulum unum, penes quem maxima flagitii pars haerebat, decimavit. In centuriones etiam aliquammultos, et primipili Vibullium animadver- Vell. tit. Hæc severitas ad victoriam profuit, et, cum miles Dio. imperatorem magis quam hostem metueret, Cerretani haud difficulter debellati. Ob eas res gestas et huic et Pol- Hor. II. et lioni decretus triumphus est. Sed Domitius postea trium- Carm. I. et phavit; Pollio statim A. D. VIII. Kalendas Novembres FastiCapit. ex Parthinis. Nec semel triumphasse contentus, filium sibi natum sub eadem tempora Saloninum vocavit, a ma- Serv. in IV. ritimo Dalmatiæ oppido, quod eodem bello ceperat. Ecl. Virg.

52. Idem Pollio, summus eorum temporum orator, in- Flor. IV. signis historicus, studiorum patronus eximus, bibliotheca- 12. Hor. Romæ primus publicavit in atrio Libertatis, quod ex Plin. vii. manubiis refecerat: imaginibus doctissimorum virorum 30. et ibi positis; in his Varronis, unius eorum qui tum adhuc Lips. de viverent. Bibl. c. 5. Sueton. Aug. 29. Plin.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXVIII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

Dio,
XLVIII.

1. APPIO Claudio C. F. Pulcro, C. Norbano C. F. Flacco, consulibus, qui primi binis quæstoribus usi sunt, multa Romæ gravia ac terribilia inciderunt.* Nam et plebs, propter sævitiam exactorum, cum iis eorumque militibus dimicavit; et sexaginta septem prætores numerati sunt, aliis subinde suffectis in aliorum locum. Sed et puer quidam, quæstor creatus, postridie togam virilem sumsit: et senator pugnare inter gladiatores cupiens, causam dedit edicto, quo senatores muneribus gladiatoriis dimicare, servi lictores fieri; mortui propius ab Urbe mille nongentos passus cremari vetabantur.

2. Sibyllini deinde libri sunt aditi, prodigiorum causa.

Oros. vi. 18. Nam et paulo ante hoc tempus, e taberna meritoria trans Dio. Tiberim oleum scaturiens, per totum diem largissimo rivo fluxit. Tum autem et cella Romuli sacrificio, quod forte pontifices ibi faciebant, arsit: et simulacrum Virtutis ante portam quandam positum, in faciem procubuit: et quidam furore Cybeles correpti, matrem Deum irasci populo Romano canebant. Idque confirmarunt, libris inspectis, quindecimviri, jusseruntque deportari Deam ad

* A. U. C. 714. A. C. 38.

mare, atque unda marina lustrari. Traditurque res mira dictu, nisi quod, horum semel cognita causa, nihil inde provenientium mirabile est; simulacrum longissime intrasse in mare, vixque aliquando redisse ad littus. Major exinde metus Romæ fuit, majorque numinis aversi fides: neque mutarunt prius opinionem homines, quam circum ædem ejus, et in foro palmæ quatuor enatae sunt.

3. Tum et Liviam sibi matrimonio junxit Cæsar, Neronis uxorem, et uterum ferentem ex eo. Quod quia ignorabam, jure Romano erat, consuluit pontifices Cæsar, ‘an concepto, neendum edito partu, rite nuberetur?’ Responsum est, ‘propter turbationem sanguinis gravidarum nuptiis interdici. Hic vero, quoniam sextum mensem gravida sit Livia, satis liquere ex utro marito conceptus fœtus sit: nihil ergo vetare quin matrimonium coëat, quemadmodum nuper Octavia^a in manum Antonii convenisset.’ Hæc illi reperta forte in majorum institutis responderunt; ceterum non alia dicturi, etiamsi alia reperiissent.

4. His nuptiis prior maritus auctor extitit, quasi patris Vell. II. 79. vicem nuptum dans uxorem modo suam, discubueruntque Dio. Cæsar et Livia seorsim. Et puerulus quidam nudus, quales tum habere nobiles, matronæ solebant in deliciis, ad Liviam conversus, ‘Quid hic agis,’ inquit, ‘domina? En maritus tuus isto loco aceubat,’ digito demonstrans Neronem. Postea Claudiu Drusum. Neronem enixa est Livia in penatibus Cæsaris, qui ‘remissum eum a se patri’ commentariis suis intulit. Neque diu supervixit Sueton. pater Nero, liberorumque suorum tutorem Cæsarem reliquit. Hæc gesta largam præbuere materiam sermonibus, Sueton. et inter alia vulgatus est versus, qui mox in proverbium Claud. 1. abiit, ‘felicibus esse vel trimestres liberos.’

5. Iisdem temporibus Mauritaniæ regno Bogud Bocchi Dio. F. excidit, qui persuasus a L. Antonio sub bellum Peru- Appian. sinum, Carinatem a Cæsare ulteriori Hispaniæ præfectum Civ. I. v. p. 686. armis petiverat. Nam, deficientibus interea Tingitanis, Dio. cum et domi exclusus, et in Hispania Bocchi paterni hos-

^a Quemadmodum nuper Octavia] servavimus ad c. 43. lib. præcedens. Hoc non plane constare jam ob- dentis. Crev.

tis auxilio victus esset, exul ad M. Antonium se recepit. **A** Cæsare Boccho regnum quod occupaverat confirmatum est; Tingitanis civitas data.

Appian. **6.** Neque diu post male sarta inter Pompeium et Cæ-
Civ. l. v. p.
716. et Dio. sarem gratia rescissa est, haud dubie causas querente potius, quam orto ex oblatis, odio. Sed Achiam Pompeius ægre ferebat ab Antonio detineri prætextu pecuniæ, quam sibi deberi a provincialibus ille contendebat: contra Pompeius illa quoque debita simul cum provincia fœderis legibus sibi concessa interpretabatur. Igitur sive hac motus injuria, sive, ut Cæsar dictitabat, ingenio perfidus, et Menodoro credens inducias eas potius, quam pacem habendam dictitanti, sive ægre ferens illis tantos esse exercitus; comparare novas naves, diligere remiges, et ad exercitum ita concessionari coepit, ut majore apparatu sibi opus esse diceret. Inter hæc et piratae ex insidiis infestabant mare clanculum; ut vix sentire levamen populus famis posset, vulgoque jactaretur, ‘non esse quæsumum ea pace laborum finem, sed tantummodo tribus dominis quartum accessisse.’ Sed correpti quidam piratae tortique, auctorem Pompeium ediderunt. Atque indicavit eam rem populo Cæsar, et cum Pompeio per literas questus est. Ille purgans se de objecto crimine, vicissim Achiam sibi non restitui et ab Antonio vexari exprobavit.

Liv. Epit.
Appian.

7. Cum in eo res essent, magnum maturando bello momentum Menodorus attulit, repente ad Cæsarem transgressus his causis. Potentiam hominis ægerrime patiebantur quotquot remanserant apud Pompeium nobiles. Sed adolescentis aures solis libertis patere gnari, aliquos ex eo genere induxerunt, ut Menodorum veluti patrono imperantem criminarentur. Atque illi quod ultro facere per invidiam cupiverant, cum assensu tantorum virorum et præmio facturos rati, occasionibus non defuerunt. Forte et alioquin suspicionem patroni Menas incurrerat, Heleno dimisso, liberto Cæsar, colloquioque deinceps cum ipso Cæsare habito. Idcirco, missis quibusdam, Pompeius adesse ad rationes frumenti pecuniæque administratæ reddendas jussit.

**Dio et
Appian.**

Dio.

8. Commodum e libertis Cæsaris Philadelphus ad frumentum e Sardinia deportandum venerat. Cum hoc fidissimum amicorum Micylionem Menodorus Romam misit, si receptus fidem obtinuisse, Sardiniam Corsicamque cum tribus legionibus, sexaginta navibus, et multis amicis suis offerens. Et dubitavit aliquamdiu Cæsar. Sed ubi fidem ab eo datam Menas didicit, comprehensis qui, evocandi eum causa, a Pompeio venerant, et imperfectis, classem et exercitum Caesari tradidit. Neque dedidit reposcenti Pompeio Cæsar, ab ipso violata fœdera, fugitivis recipiendis, tremibus ædificandis, retinendis in Italia præsidiis, arguens. Quin et magnis honoribus affecit Menam, assernitque in ingenuitatem, et annulis aureis ornatum in equestrem ordinem recepit: neque enim tum adhuc cuiusquam inferioris loci gestare annulum aureum liebat. Cœnæ quoque suæ adhibuit; quem honorem nulli, nec antea, nec postea, libertino habuisse traditur. His cognitis, Pompeius Menecratem, et ipsum libertum suum, ad infestandam Italiam oram misit, a quo Vulturenum, et alia quædam Campaniæ loca vastata sunt.

9. Idcirco Cæsar velut necessarium bellum suscepturus, tabulas Pompeiani fœderis recepit a Vestalibus, ex Africa Lepidum, ab Athenis Antonium ad communicanda consilia ciens. Sed Lepidus ad trajiciendum fuit seignior. Antonius vere primo cultum animumque imperatoris resumserat; navesque deduci jussserat ad Parthicum bellum. Eo celerius Brundisium venit. Sed ubi statum ad diem non affuit Cæsar, qui tum in Etruscis agens, Ravenna naves longas, ex Gallia copias cum apparatu Brundisium et Puteolos mittebat, utrimque invasurus Siciliam, si idem Antonio videretur; ille, sive magnitudine Cæsariani apparatus commotus, (nam in societate potentiae collegarum opes ægris oculis aspiciuntur,) sive prodigio territus, in Græciam rediit. Quippe feræ militem circa tabernaculum ejus excubantem devoraverant, sola facie quasi in hoc relicta ut agnosci posset; augebatque religionem, quod neque clamor auditus esset perentis, neque ceterorum vigilum quisquam quiequam sensisset. Sed Brundisini quidam retulerunt, sub ori-

Oros. vi. 18.

Sueton. Aug. 72. Appian. Dio.

Dio.

Appian. Dio.

Dio.

Dio.

Dio.

Appian.

Appian.

Appian.

Appian.

Appian.

Appian.

Appian.

entem diem a se visum esse lupum, cursu se proripientem ex tentoriis.

Dio.
Appian. 10. Ipse, scriptis ad Cæsarem literis, festinandum sibi ostendit ad Parthicum bellum: auctorque ei fuit non discedendi a foederibus. Menodoro quoque, cui belli causam imputabat, servitutem minatus est, tanquam fugitivo suo, quod nimirum Pompeii Magni bona, in quibus et Menodorus tum fuerat, emta a dictatore Cæsare possideret.

Dio.
Appian. Destitutus ab Antonio Cæsar, quanquam ideo fieri existimabat, ut suis unius opibus sustinere Pompeium cogeretur, intentiore cura bellum apparabat; multis præsidiis per oram Italiæ munitis, navibusque Romæ et Ravennæ fabricari jussis. Sed et ex Illyrico magnum exercitum evocavit. Menodorum suæ classis ducem Calvisio Sabino legatum dedit, quem universæ rei maritimæ præfecerat. L. Cornificium L. F. deportare Tarentum partem Ravennatis apparatus jussit. Hunc adorta tempestas jactavit classem. Ceterum navis una tantum perfracta est, quæ præatoria parata Cæsari fuerat: eaque res in omen tracta futuri.

Oros. vi. 18. Appian. 11. Postquam omnia satis instructa Cæsar existimavit, populo Romano per literas, exercitui coram belli causas exposuit; quod, assensu plerorumque, contra fidem pacatorum suscipi Pompeius testabatur; idque etiam Antonio visum, qui propterea socius esse impiorum armorum noluisset. Pompeium igitur Cæsar auctorem novarum injuriarum esse demonstravit, piratarum et Menodori indicio: mentemque Antonii deprehendi ex eo posse, quod Achiam Pompeio non redderet. Inde, celeritate adhibita, et ipse navigavit in Siciliam a Tarento, Calvisius cum L. Statio Tauro et Menodorus ab Etruria; legiones terrestri itinere Rhegium petierunt.

12. Pompeius Cæsarianæ classi Menecratem opposuit, infestum invisumque Menodoro, fortunæ et animorum similitudine. Hic obviam factus hostibus sub vesperam, coëgit eos ex alto refugere in sinum, qui supra Cumas est: ipse applicuit Ænariam. Luce reddita, rursum adeptus secundum littus navigantes lunata acie, cum aliud agere non posset, magno impetu invectus ad terram compulit.

At illi inde repugnabant, impari quidem certamine, cum ejectæ in littus naves immobiles hærerent, neque vitandis hostibus, neque impetendis habiles. Ergo pro meliore Pompeianis erat pugna, qui libero incursu fatigabant adversarios, fessosque suos, summissis¹ in eorum locum recentibus, otiose recipiebant.

13. Sed inter hæc Menodorus et Menecrates, cum se Dio.
forte conspexissent invicem, omni alia re postposita, magno Appian.
clamore concurrerunt. Neutra navis inde læta abiit: Me-
nodori præfractum rostrum est, Menecratis remi altero la-
tere detersi. Sed jam utrimque ferreæ manus injectæ
tam rostra quam remos inutiles effecerant: et tanquam
pedestri prælio viribus et manu certabatur. Menodori
navis erat aliquanto altior: ergo et commodius in ad-
versam injici pontes poterant, et missa inde tela majore
violentia incidebant. Forte sub idem tempus dux ute-
que vulnus accepit: Menodori brachium transfixum est,
Menecratis femur. Sed verutum facilius evelli potuit;
hamata soliferrea Hispanica Menecratem inutilem pugnæ
reddebat. Nec tamen ille desit hortari suos, donec capta
jam nave, ne perveniret in manus inimici, medios in fluc-
tus se præcipitem dedit. Dum hæc ad sinistrum cornu
geruntur, Calvisius a dextro eodem profectus, naves quas-
dam Menecratis, abruptas a suis, persecutus est. Interim
Demochares, ipse quoque Pompeianus libertus, Mene-
crati legatus additus, Calvianas reliquas naves in fugam,
nonnullas in saxa compulit, relictasque a classiariis in-
cendit, donec revectus ex alto Calvisius et reduxit fugi-
entes, et incendium navium restinxit.

14. His rebus gestis, cum nox supervenisset, utrique
suas in stationes redierunt, nec victi, neque pro victoribus.
Sicut enim de classe Cæsar is longe plures amissæ naves Dio et
fuerant; ita Menecratis interitu satis pensatum id detri-
menti videbatur. Certe Demochares eo casu turbatus,
simul, ne transiret in Siciliam Cæsar, timens, quem a
Tarento Rhegium isse audierat, sublatis anchoris abiit; et
Calvisius, reparata classe, oram legens, paulatim insecutus

¹ Fessosque summissis edd. ante Crev.

Appian. est. Sed Cæsar a Regino cum magno militum et navium numero fretum ingressus, cum amicis placeret pugnari cum Pompeio, quadraginta tantum naves secum ad

Sueton. Aug. 25. Messanam habente, non paruit, festinationem temeritatemque semper damnare solitus, et ' satis cito fieri' dictitans ' quæ satis fiant bene : neque suscipiendum prælium esse, nisi cum majora periculis commoda proponerentur. Nam ob mediocria pugnantes aureo hamo piscari.'

Appian. 15. Sed interim Demochares Messanam reversus, in locum Menecratis præfecturam classis accepit, collegamque Apolophanem, qui itidem Pompeii libertus erat. Dio. Et Cæsar, auditis quæ ad Cumas erant acta, per fretum Appian. navigabat, ut Calvisium conjungeret. Jamque Stylida prætervectus Scyllæum flectebat, promontorium Italiæ; cum a Messana Pompeius excurrens, aggrediendo proximas naves, insequendo prægressas, ^b universam classem attinuit. Neque tamen ad prætoriam ceteræ se receperunt, non sinente Cæsare, sive propter angustiam locorum, sive secundum prius decretum vitante pugnam. At Demochares cum Apolophane binis navibus aggressi singulas, tamen haud multum proficiebant; propugnantibus e contra legionariis, et magnitudine rostratarum, quæ a minoribus vix tuto impeteabantur.

Dio. 16. Sed ubi Pompeiani, receptis fessis atque sauciis, Appian. subinde in pugnam reducebant integros, neque rostris tantum, sed etiam jaculis ignitis sæviebant; urgeri Cæsariani, pulsaque ad littus navigia, hostibus instantibus, inter se, aut ad saxa collidi, geminumque plane Cumano negotium esse. Ibi Cæsar, exscensione facta, succurrebat periclitantibus, adnantes suscipiens, deducensque in editoria. Sed Cornificius ceterique duces cohortati invicem, injussu imperatoris abruptis anchoralibus, in altum eveeti sunt, ut potius ausi aliquid perirent, quam hostibus se obterendos darent immobiles. Nec male cessit audacia,

^b Insequendo prægressas] Sic vinn designat, exploratorias edidimus, cum prius legeretur nempe, quæ reliquam classem prægressas. Ceterum vox Graeca præcurrunt. Crev. πρόπλοις speciem quandam na-

prætoriamque Democharis Cornificius cepit, præfecto in aliam navem transiliente. Interim et nox appropinquarebat, et cum Calvisio et Menodoro Cæsaris alia classis: qua conspecta Pompeiani discesserunt, isque casus servavit reliquas Cæsaris naves, ne prorsus omnes abstraherentur ab hostibus, aut immisso igne deflagrarent.

17. Ea nocte plerique, relictis navibus, in montes se receperunt, accensis ignibus fortunam significantes. Ipse Cæsar inter rerum omnium egenos circumcursitans, durare jubebat donec dies redderetur. Nec a navibus quicquam erat auxiliī, quæ jam tempestate jactari cœperant: et Calvisium adesse nesciebant. Pompeianis enim solis visus erat, qui longius a terra disjuncti, prospicere facilius in altum potuerant. In hoc articulo necessitatis bona quædam fortuna Cæsari tertiam decimam legionem adduxit, quæ, clade cognita, per aspreta contendit ad ignes, imperatoremque suum ab omnibus famulis derelictum, et commilitones fessos atque famelicos recrearunt. Tum vero circumquaque nuntios dimisit Cæsar incoluntatis suæ: et vicissim, audito Calvisii adventu, exhilaratus, quieti se dedit.

18. Postera lux miserabile spectaculum aperuit cremarum aut fractarum navium: fluitabantque passim armamenta, navibus etiam quæ supererant valde quassatis atque laborantibus. Sed otium ab hostibus Calvisii præsentia præstabat, ut subduci reficie possent; cum subito exortus austri vehementiori omnes discrimine involvit. *Dio et Appian.* Sed Pompeius intra portum Mamertinum deduxerat suas naves. At Cæsarianæ circa littus asperum et importuosum ingenti periculo jactabantur. Neque resisti poterat, per absentiam nauticæ turbæ, cuius pars major in littus evaserat. Sabini tamen minus afflita classis est, Menæ prævidentia; qui magno rei maritimæ usu, longius in mare provectus, ubi mitius intumescebant undæ, jecit anchoras; remigioque contendens adversus ventum, ne funes intenti rumperentur, effecit, ut eodem semper loco tenere se posset, tantundem spatii subinde remensus remigio, quanto abreptus venti violentia fuerat. Sed et alii

quidam industriam hujus imitati, pestem intentatam repulerunt.

19. At reliqua multitudo ventum, ut verno tempore, cito positurum existimans, utrumque revincta anchoris navigia, ne colliderentur, contis propulsabant; minime diuturna ope, cum flatus impetuosior obstantia omnia disjiceret, navesque, disruptis anchoralibus, in littus impingebantur. Sævum deinde diem tristior nox exceptit, intendente se vento, et tenebris conspectum adimentibus. Jam pridem enim aurium usus perierat, nequicquam contento clamore potentibus opem, quorum voces ventorum fluctuunque stridor, et percussu montium multiplicati fremitus obruebant. Etiam æstus his accesserat malis, et ex navibus utcumque servatos, in terra quoque fluctus infesti consequebantur. Tandem, appetente die, remisit ventus, et sub solis ortum plane quievit; undis tamen adhuc diu sœvientibus: atrocior enim tempestas fuerat quam vidisse locorum istorum accolæ unquam meminissent.

Sueton.	20. Igitur Cæsar, majore hominum parte, et classe
Aug. 16.	pæne universa mulctatus, deposita spe potiundæ in præ-
Oros. vi. 18.	sens Siciliæ, eadem adhuc nocte Vibonem properavit,
Dio.	non sustinens calamitatem intueri, cui remedium afferre
Appian.	non poterat: scriptisque ad amicos et duces literis, præsto
Dio.	esse jussit omnes. Interim quos secum habebat milites
Appian.	circum maritima præsidia dimisit, ne Pompeius, victoria
Dio.	factus alacrior, in Italiam irrumperet. Sed ille ne reli-
Appian.	quias quidem cladis impedire conatus est, quominus ut
Dio.	poterant funibus colligantes navium rimas, Vibonem se-
Appian.	cundo vento defluerent, tantum abest ut de continentis
Dio.	cogitaret: suorum satis acer defensor, ad aliena invadenda
Appian.	segnis. Igitur Cæsar, deficientibus ad Pompeium vicinis,
Dio.	Liparenses ex insula Neapolim translatos, ibi degere ad
Appian.	finem belli coëgit. Ipse quia et pecunia opus erat et
Dio.	navibus, iisque multis, et celeriter; neque populus, fame
Appian.	iterum urgente, bellum, ut contra fœdera susceptum obte-
Dio.	rens, conferre quicquam volebat; Mæcenatem in Græciam
Appian.	misit, pertrahendi ad bellum Antonii causa. Ea spes si
Dio.	fecellisset, legiones onerariis trajicere, bellumque terra
Appian.	gerere majorum exemplo cogitabat.

21. Erat Antonius in procinetu ut Parthis iret obviam. Idecirco Mæcenate cum bona spe dimisso, a sacra olea Athenis coronam sibi sumsit; atque ex certo oraculo vasculum, aqua e Clepsydra fonte^c impletum, extulit secum. Sed jam totam belli molem P. Ventidii virtus et fortuna discusserat. Is, commissa aliis obsidione Aradi, quæ conscientia admissorum pertinacius repugnabat; adversus Pacorum cum magnis copiis iterum irrumptentem in Syriam contendit. Nondum ille transierat Euphratem: sed metuebat Ventidius, ne prius adventaret, quam ipse quas in Cappadocia trans Taurum habebat legiones contrahere posset. Idecirco non ignorans, ex iis qui socii videbantur, quendam Channæum, Cyrhesticæ nationis regulum, proditorem agere; cum illo intima sua consilia communicare simulans, campos maxime timere dicebat, agebatque cum proditore, 'induceret Parthos, ut ad Zeugma trajicerent exercitum, brevissimo itinere, et arctissimo Euphratis alveo. Tum enim se opportunitate collum facile elusurum sagittarios equites.'

22. Cum hæc ad Parthos relata essent, omnia se Ventidii consilia tenere putantes, ut, qua minime vellet ille, transgrederentur, infra Zeugma pontem struxerunt. Habebant et iter ad eum locum prolixius, et, dum flumen ibi propter latitudinem operiosius jungitur, amplius quadraginta dies consumti sunt. Ita Ventidius triduo antequam Pacorus adveniret, copiis receptis omnibus, in agro Cyrhestico expectavit hostem. At ille contempnens Romanos pro imbellibus, quod transmittenti fluvium non occurserant, castra Ventidii obsidere ausus est. At Ventidius partem legionum intra vallum ordinatam habebat, quæ prius non procurreret, quam hostes quingentis non amplius passibus abessent. Hoc ubi factum est, barbarisque sagittarum usus ademitus, et fiduciæ Romanæ inopinata oblata facies; celeriter debellati terga verterunt, maxime glandium violento jactu eminus territi.

^c Clepsydra fonte] Xylander quod in Clepsydræ morem, mo in nota ad hunc Plutarchi locum, dō amitteret aquam, modo recipere Clepsydrā fuisse ait fontem in peret. Hæc ille ex Scholiast. aree Athenis, sic dictum ex eo Aristoph. *Opytæ*. Crev.

Plut. An-ton. et Ap-pian. Parth.

Dio,
XLVIII.

Front.
Strat. I. 1.
et Dio.

Plut. Dio.

Justin.
XLII. 4.

Front. II. 2.
Flor. IV. 9.

Front.
Dio et
Just.

23. Ceterum, uti mos Parthis, in diversa intenderunt fugam, insequentibus Romanis. Idcirco Pacorus castra Ventidii discessu legionum sine defensoribus reperturum sperans, eo impetum convertit. Enimvero Romanus, ceteris subito emissis legionibus, consternatos, et locis iniquis circumventos cecidit. Pacorus inter primos fortissime pugnans occubuit: reliquorum pauci pro corpore ejus propugnantes, magna multitudo, cum pontem peterent, occupati, totoque inter Euphratem et Orontem sinu concisi sunt: nonnulli ad Antiochum Commagenes regem perfugerunt.

Plut. Appian. Just. Flor. Eutr. Oros. Vell. II. 78. Dio. Flor. Dio. Oros. Plut.

24. Ventidius, quanquam tertio jam prælio vitor in Medium Mesopotamiamque Parthos compulerat, invidiæ vitandæ causa non amplius institit; sed ad perdomandos defectores arma circumferens, pleraque ex itinere recepit, viso capite Pacori, quod circa civitates mittebat, ut persisse regulum intelligerent. Namque Syri Pacorum justitiæ ac clementiæ nomine plusquam alium ullum regem diligentes, nequaquam deserturi nisi mortuum videbantur. His receptis, in Commagenen ductus exercitus, Parthos, quos eo confugisse diximus, non tradente Antiocho. Sed plus celebratae regis opes avaritiam Ventidii stimularunt, ut Samosata obsidione clauderet. Inde, quia nihil jam indigebat tot legionibus, duas cum equitibus mille, Machæra duce, ad Herodem misit, cum Antigono bellantem.

Plut. Joseph. Antiq. XIV. 27. et de B. Jud. I. 12.

Sed Machæra, plus damni amicis quam hostibus inferendo, movit Herodem, ut ad Antonium properaret, quem venisse Samosata compererat. Quippe Ventidius offerenti mille talenta^d Commageno pacem dare non erat ausus; prohibente Antonio, qui jam haud longe semotus, suum

Oros. Plut.

hoc videri opus volebat, nec per Ventidium omnia fieri. Sed obsessi, pace desperata, fortius repugnantes, eo tandem adegerunt obsessorem, ut acceptis talentis trecentis,^e et duobus admodum obsidibus non valde illustribus, acquiesceret: concesso vicissim, ut ab Antiocho quidam Alexander, qui transfugerat ad Romanos, occideretur.

^d *Mille talenta*] Marcas argenti 93750. Crev.

^e *Talentis trecentis*] Marcis argenti 28125. Crev.

25. Jam dimiserat Ventidium Antonius, tanquam ad Plut. Oros. triumphum quem meruisse: ceterum felicitati ejus haud Dio. obscure videbat. Neque postmodum opera tam boni ducis usus est, quanquam ob ejus gesta supplicationes sibi triumphumque Romae decretum noverat. Sed eadem ipsi quoque decreta Ventidio erant. Pensasse Crassianam Flor. Dio. cladem Pacori imperfecto videbatur: addebatque mo- Oros. Eutr. mentum aliquod admirationi, quod eadem die res utraque Dio. Plut. gesta dicebatur. Igitur primus hic omnium hoc de Par- Plin. vii. this decus retulit, et suo quidem aeo solus, extincto prius 3. Dio. Antonio, quam decretum sibi triumphum duceret. Ita P. Ventidius P. F. pro consule ex Tauro monte et Par- Fast. Cap. this triumphavit A. D. v. Kalendas Decembres, magna admiratione pristinam hominis fortunam cum praesente Plin. comparantium, quod qui, sicut Massurius tradidit, iterum, A. Gell. xv. 4. semel certe triumpho Pompeii Strabonis ductus ipse fue- Val. Max. rat, nunc de ferocissima gente splendidissime triumpharet, vi. 9. Eidem, cum postea fato concederet, is quoque honor est A. Gell. habitus, ut publico funere sepeliretur.

26. Ceterum uti laetitiam summam populo Romano Pacori finis, ita patri Orodi luctum incredibilem attulerat. Denique amenti similis, sine cibo, sine voce, ut Just. prorsus obmutuisse videretur, complures dies exegit. Postea ubi loqui rursus incepit, nihil aliud quam Pacorum in ore habuit, quasi cum praesente sermones conferens. Hunc enim filiorum omnium haud dubie praestan- Vell. Just. tissimum, jam successorem suum declaraverat. Itaque luctu tandem remittente, nova exercuit hominem solicudo, quem ex triginta filiis faceret Pacori loco regem: cum senilis animus a tot pellicibus, pro suo quaque filio nitente, diversas in cogitationes distraheretur. Postremo Phrahatem praetulit, suo totiusque domus malo. Mox Plut. Dio. enim sclestissimus parricida patrem, quasi contantem Just. mori, fratresque, primum Antiochi filia prognatos, quod materno genere nobiliores erant, deinde ceteros omnes, interfecit: suum quoque filium mox adjecit, jam adultum, ne quis superaret, qui contra se ab offensis optimatibus rex nominaretur.

27. Inter haec Antonius, obiter constituta Syria, in

- Joseph. *Ægyptum properans*,^f C. Sosium, in Ventidii locum Syriæ
 Antiq. xiv. et Ciliciæ præpositum, Herodi restituere regnum, et ul-
 27. et de B. Jud. i. 13. cisci Antigonum jussit; qui per absentiam Herodis, Jo-
 Dio. Josephum fratrem ejus cum quinque cohortibus Romanis
 interficerat. Igitur Sosius, præmissis duabus legionibus,
 Dio. cum reliquo exercitu subsequi statuit, quantum per anni
 tempus (jam enim vergebant æstas) liceret. Sed dum
 subigendis Aradiis, qui jam diu perpessi omnia, tamen
 Joseph. desperatione magis quam viribus resistebant, Sosius deti-
 netur; Herodes magno prælio ducem Antigoni Pappum
 Plut. vicit, eoque timoris adegit hostes, ut recepturus caput
 gentis Hierosolyma videretur, nisi propter vehemens fri-
 gus, in hyberna deduci exercitum oportuisset. Per idem
 tempus Antonius Athenas rediit, auspicio suo quam duc-
 tu gestis rebus illustrior. Unde vulgo existimabatur com-
 mune hoc ei cum Cæsare fatum esse, ut per legatos quam
 Dio XLVIII. per se ipsum esset uterque felicior. Nam et Agrippa
 Plut. præclare se gessit ubivis pro Cæsare: et a C. Sosio atque
 L. Canidio Gallo Antonianis ducibus incliti reges victi
 sunt.
- Dio. 28. Jam primum M. Agrippa, consulatu suo et Canidii,
 Galliam rebellantem compescuit, primusque a dictatore
 Cæsare transiit Rhenum. Sed et Aquitanos insigni præ-
 Appian. lio vicit.* Idcirco Cæsar evocatum, et triumphare jus-
 Civ. l. v. sum, classi fabricandæ, exercendisque remigibus præfecit.
 Dio. Vell. II. 79. Sed Agrippa, vir prudentissimus, scientissimus parendi,
 Dio. minime convenire putavit, ut moerente Cæsare triumpha-
 Tac. Ann. ret, cuius beneficio tantus e tantulo factus esset. Nam
 1. 3. Sen. de humili loco ortus, ut etiam Vipsaniæ gentis, tanquam ob-
 Ben. III. 32. seurissimæ, nomen ipse tolleret, M. Agrippam L. F. ubi-
 Val. Max. que præferens, ad maximos honores evectus amicitia Cæ-
 iv. 7. Senec. saris fuerat.
- Contr. II. 29. Igitur prætermisso triumpho, toto conatu in man-
 12. datum sibi munus incumbens, naves per omnem Italiam

^f In *Ægyptum properans*] De matrimonium duxerat, non ante
 hoc Antonii in *Ægyptum* itinere rediisse ad Cleopatram, quam
 solus Josephus mentionem facit. De eo Dio, Appianus silent. cum, post Tarentinum fædus, in
 Plutarchus vero satis significat, Syriam adversus Parthos venit. Antonium, ex quo Octaviam in Crev.

* A. U. C. 715. A. C. 37.

oram ædificabat. Maximus enim fiebat apparatus ad Liv. Epit. tam vicinum et formidabile bellum. Nam et amici Cæ- Appian. saris, et quedam civitates ultro promissas naves construe- bant. Sed quoniam plerumque littus Italæ importuosum Dio. erat, et stationes tantæ classi non reperiebantur ; Agrippa Cassiod. præclarum opus orsus, quomodo ex Lucrino lacu portum Chron. faceret, excogitavit. Quippe in agro Cumano Misenum Dio. inter et Puteolos locus in lunæ speciem curvatus, Lucri- num Avernumque lacus habebat. Hoc Agrippa mirabili Virg. prorsus opere commisit mari, ‘ portumque Julium’ appell- Georg. 11. lavit, tum quidem recipiendis navibus aptissimum ; hodie 161. et ibi Philarg. paludem cœnosam ac tenuem, ex quo subterraneus ignis, Suet. Aug. facta per montes eruptione, vicina late cineribus altissimis Cluv. Ital. opplevit. Nunc quidem Mons Novus appellatur, anno Anton. et factus centesimo septimo priusquam hæc scriberemus. g Geogr. Anton. 11.9. Hujus operis multi scriptores confusius quam explicatius fecerunt mentionem : res ita ferme habuit.

30. Lucrinum lacum ab externo mari dirimebat agger Strabo, v. antiquus, octo stadiorum longitudine, nec latior, quam ut p. 245. incedere per eum currus posset. Vetus erat fabula struc- Diod. iv. tum ab Hercule, Geryonis armenta per regiones illas agentem. Hanc molem duabus angustis fossis, per quas in- Dio. trare naves possent, scidit Agrippa ; deinde, fossis aliis ductis, Lucrinum Avernumque conjunxit : simul quo un- Strabo. dique facilius ad portum iter esset, sylvas circum densissimas, nihil reveritus antiquas locorum cærimonias, exscidit. Inde profectum existimo rumorem, simulacrum anti- quum, sive Calypsus illud fuit, sive ipsius Averni, sudasse. Neque negligenda res visa, pontificesque, licet natura loci Dio et calidis aquis referti miraculi fidem elevaret, locis iisdem Philarg. piacularia sacra fecerunt : maxime quia sub idem tempus tanta ibi facta tempestas fuerat, ut prodigii loco haberetur. Sed Agrippa, portu strenue effecto, naves eo deductas Sueton. consternere, remigesque tota hyeme exercere instituit. Vell. Nam Cæsar viginti millia servorum ad hos usus manumi- Dio. serat.

^g Anno . . centesimo septimo pri- sive die vigesima nona Septem- usquam hæc scriberemus] Anno bris : quod docuit nos Cellarius. Domini 1538, a. d. III. Kal. Oct. Crer.

Liv. Epit. 31. Iisdem consulibus et Judæi subacti. Vere novo
 Joseph. rex Herodes, castris ad Hierosolymam positis, tres aggeres
 Antiq. xiv. 27. et de B. excitari jusserset, eodem loco et exemplo quo Pompeius
 Jud. i. 13. olim ceperat urbem. Deinde ad nuptias cum Alexandri
 Heges. i. 31. filia celebrandas Samariam profectus, consummato matri-
 Joseph. monio, cum ingentibus copiis in castra rediit. Venit mox
 eodem C. Sosius cum legionibus undecim, et sex equitum
 millibus, magnoque auxiliorum numero, ad borealem op-
 pidi murum opposito vallo.

Dio, xlix. 32. At Judæi, gens pertinax, et odii semel concepti re-
 Joseph. tinens, nihil omittebant, quo nocere obsessoribus possent :²
 nec audacia tantum, sed et patientia laboris formidabiles,
 cuniculis maxime molesti erant, unde subito exsilientes,
 necopinantibus damnum inferebant : et priusquam ferme
 pars aliqua muri machinis impelli posset, interiorem no-
 vum opponebant. Hac contumacia in quintum usque
 mensem contra tantos exercitus locum tenuerunt, cum in-
 terim et fame premerentur, quod forte septimanus iis annus
 erat,^b quo prætermitti solebat agricultura. Sed fiducia
 templi alebantur, cui non defore divinum auxilium ; et si
 quis in hujus defensione occubuissebat, hunc vero præ cete-
 ris felicem Deoque amicum prædicabant. Nec nisi per
 partes capi Hierosolyma potuit. Quadragesimo die vi-
 ginti admodum delectorum Herodis exteriorem murum
 transcederunt ; quos statim secuti sunt Romani quidam
 centuriones a Sosio. Sed adhuc resistebat interior murus,
 nec superari ante quintum decimum diem potuit. Tum
 vero urbs inferior cum vestibulo templi capta, porticibus
 quibusdam circa delubrum inflammatis : cuius rei invidiam
 Herodes in Antigonus detorquebat.

2 Omittebat ... posset edd. ante Crev.

^a Septimanus iis annus erat] teste Josepho, mense tertio, qui
 Cœpta erat obsidio antequam vocabatur a Judæis Casleu, die
 septimanum hunc annum numerare inciperent Judæi. Sed tres
 postremi menses obsidionis eum solenni jejunii, qui est vigesi-
 muis octavus illius mensis, et in-
 currebat hoc anno in ipsas Kal.
 Januarias anni Juliani. Vid. Us-
 ser. Annal. ad A. C. 37. Crev.

33. Interim Judæi, qui partim in templum interius, partim ad superiorem urbem confugerant, legatis ad Sosium missis, sacrae rei faciendæ otium petierunt. Eundem exoraverunt et qui capti apud Romanos erant, ut interesse sacro simerentur. Ille sperans hæc esse signa ditionem agitantium, utrumque concessit. Sed ubi nihilo secius in Dio.
rebellione persistebant, die quadam Saturni facta vis est, Joseph.
templumque pugnando captum: nec urbs defendi diutius potuit. Magna omnis ætatis sexusque cædes fuit, Romanis propter obsidionis moram iratis; Judæos accidente factionum inter se crudelissimarum odio. Antigonum ad pedes se abjicientem immisericorditer accepit Sosius, complosis manibus Antigonam nominans, vinctumque in custodiam dedit.

34. Sic iterum a Romanis capta est Judeorum metropolis, eadem die, qua septimo et vicesimo anno anteⁱ ex-pugnata a Magno Pompeio fuerat. Herodi curæ fuit prohibere alienigenarum turbam, arcana templi et sacrorum spectare contendentem. Idem vix impetravit a Sosio, prædam urbis militibus suis asserente, ut, a se acceptis pecunias, direptionem remitteret. Inde Sosius, aurea corona in templo dedicata, captivum Antigonum Antonio adducens, discessit, regno Judeorum Herodi tradito. Atque ille minime certam ejus possessionem sibi spondens, quādiu Antigonus superesset, maximis muneribus expugnavit Antonium, ut interfici juberet. Igitur Antiochiæ deliga-tus ad palum, flagrisque cæsus, et securi percussus est: Dio. Plut. Joseph. Antiq. xv. quo suppicio neminem adhuc regum quisquam Romanus 1. et de B. affecerat. Cum hoc extincta nobilissimæ stirpis dignitas, Jud. i. 13. Joseph. penes quam supra annos centum viginti sacerdotium et Antiq. xiv. principatus Judeorum fuerat, in Herodem, plebeiæ gentis 28. hominem, Idumæis parentibus ortum, concessit.

35. Sequenti anno, qui L. Gellium L. F. L. N. Popli-colum, M. Cocceium Nervam consules prætulit,* quietæ res in Syria fuerunt, absente Antonio, metuente Antonium Sosio, si magnis gerendis rebus obscurare gloriam imperatoris legatus videretur. Sed Parthi bellum ingens in-

ⁱ *Septimo et vicesimo anno ante]* to. Crev.
Anno 27. incipiente, 26. exple- * A. U. C. 716. A. C. 36.

ter se moverunt, ob Phrahatis novi regis crudelitatem et vecordiam, qui post multa parricidia nemini jam parcere poterat, nobilissimo cuique infestior, quo magis sibi ab hoc genere metuebat.

Plut. et Appian. Parth. 36. Igitur multis quaquaversum diffugientibus, ad Antonium Monæses venit. Erat vir illustris ac potens, et prioribus adversus Romanos bellis magna virtutis fama.

Dio. Plut. Quapropter Antonius eum Themistocli, se magno regi comparans, tres ei donavit urbes, Larissam, Arethusam, Hierapolim, quam et Edessam, et prius Bambycem appellatam supra scripsimus.

Dio XLVIII. 37. Interim Roma multiplici prodigiorum denuntiatione est exterrita. Quippe delphines concurrisse invicem cruenta pugna circa Clypeam ferebantur: Romæ sanguinem inter pluviam lapsum cœlo, varie distulerunt volucres: ludis Romanis, senatorum in Capitolio, sicuti mos erat, epulatus est nemo. Liviæ quoque oblatum omen, sicut ipsi lætum, ita civibus formidabile habebatur. Quippe

Plin. xv. circa tempus nuptiarum cum Augusto, in Veientanum
30. et Suet. Galb. 1. et Dio. suum eunti, prætervolans aquila gallinam albam, ramulum lauri cum baccis suis rostro tenentem, in gremium abjeccerat. Eam cum ali Livia, serique ramum haruspicum monitu jussisset; tanta pullorum soboles provenit, ut ea villa diu postea ‘ad Gallinas’ vocaretur, quæ Via Flaminia, juxta nonum ab Urbe lapidem, fluvio Tiberi inædificata fuerat. Ramus etiam, quanquam ita crescere laurum

Theoph. de Causis Plantar. 1. Democritus et Theophrastus ambigant, tale lauretum prouidit, ut postea diutissime triumphis Cæsarum ad coronas sufficeret. Ea res potentiam Cæsarianæ domui stabilem videbatur promittere.

38. Percellebantur etiam homines crebra mutatione magistratum, cum nonnulli eodem die inirent ejarentque; nihil inde quærentes amplius, quam honorem nominis, et spem adipiscendi provinciam, ac cetera non nisi magistratu functis tribui solita. Contra erant qui magistratus capessere paupertate, aut alia qua causa vetabantur. Nam et qui apud Pompeium erant, quasi merito arcebantur despensis honoribus; et quidam, bonis amissis, sumptus tolerare non poterant.

39. Inter quos M. Oppius, propter pietatem in parentem gratus plebi, cum ædilitatem prætermittere statuisset, stipe collata seque et impensam munerum exhibuit : cum etiam in theatrum ingressi quidam histrionum specie cum personis, pecuniam contulerunt ; animorum suorum obsequentes judicio ; periculum, ne inimicis triumvirorum favisse dicerentur, hac cautione vitantes. Nec hic stetit in Oppium populi amor : quin et mortuum paulo post in Campo Martio funeravit. Sed invidia nobilitatis ossa sepulti translata sunt alio, pontificibus monentibus, locum sacrum esse, neque contaminandum mortuorum reliquiis : cum tamen multos ibi sepeliri et passi jam et passuri essent.

40. Eodem vere M. Antonius Athenis egressus, cum trecentis navibus, Brundisii non receptus, Tarentum ap- pulit, promissum Cæsari auxilium ferens. Sed Cæsar expectare dum sua classis præsto esset, maluit : licet semel iterumque invitatus, ut apparatu Antonii, suffecturo ad id bellum, uteretur. Apparebat aliquid subesse querelæ ac suspicionum. Idecirco Octavia, quæ comitata virum ex Græcia fuerat, exoravit eum, ut ad fratrem mitteretur. Alteram ea jam filiam apud Antonium pepererat, et tum etiam erat prægnans.

41. Hæc in itinere occurrens Cæsari, primariis amicis ejus adjunctis Mæcenate et Agrippa, multa precum humilitate contendit, ‘ ne se miserrimam omnium matronam ex omnium felicissima redigi patcretur. Nunc enim,’ inquit, ‘ totus orbis me beatam prædicat, suspicisque duorum imperatorum, alterius sororem, alterius conjugem. Sin vero, quod Dii ne sirint ! prava consilia vos in bellum egerint, uter vestrum sit futurus superior, in incerto erit ; unum erit certissimum, me, utecumque res ceciderit, in perpetua sollicitudine et luctu fore ; cui in qualibet viri fratrisque fortuna, semper plus offeretur quod cruciet, quam quod reficiat.’ Cæsar ad hæc ob- jicere, ‘ se desertum ab Antonio, maximum in discrimen incidisse : sed et missum in Africam esse Calliam,’ ut

^k *Calliam*] Libertum Antonii. *Crev.*

Appian.
Civ. iv. et
Dio.

Appian.
Civ. v.
Plut.
Dio.

Appian.

Plut.

Dio.

Appian.

Civ. v.

Plut.

Dio.

Appian.

fœdus contra se cum Lepido jungeret.' Tum Octavia : ' Calliam ad Lepidum non alia causa missum esse scio, quam ut de matrimonio ageret. Cupiebat enim Antonius desponsam adolescenti Lepido filiam collocare, priusquam Parthicum ad bellum proficiseretur. Prius autem crimen ita diluit Antonius, ut tibi per Mæcenatem satisfactum eo nomine credam.'

42. His obtestationibus, et quia Calliam etiam miserat Antonius, ut ex ejus quæstione deprehenderetur veritas, ita Cæsar emollitus est, ut, non accepto Callia, cum Antonio se collocuturum diceret, inter Tarentum et Metapontum, circa flumen Evonymum, si et illi videretur. Accepta conditione, cum eodem forte tempore ad flumen uterque venisset, Antonius carpento desiliens, in scapham forte stantem eo loco se conjecit solus, trajecturus ad Cæsarem : contendit et ille vicissim prævenire cupiens Antonium ; et aliquamdiu occurrentium sibi in amne certamen fuit, uter in alterius ripam fidemque se traderet prior. Sed vicit Cæsar, ' ad duos unum se profici' dicens, ' non ad Antonium modo, sed et ad sororem suam.' Itaque consenso Antonii carpento, cum eodem Tarentum profectus, ea nocte apud illum mansit sine corporis custodibus. Postridie rursus apud Cæsarem eadem omnia Antonius fecit. Adeo duo illi summæ fortunæ competitores, ut³ rationibus suis conducere putabant, intimam familiaritatem levibus suspiciunculis, et professa odia summæ benevolentiae significationibus vicissim obruebant.

43. Ceterum, quia Cæsar bellum Siculum sequentem in annum differebat, Antonius in Parthos properabat ; ille navibus indigebat, hic legionibus ; instituta est permutatio, ut Cæsar Antonio duas legiones Italicas daret, hic Cæsari rostratas cum remigio centum. Sic et classem adeptus est Cæsar, qua egebatur ; et sumtu liberatus Antonius, milites nactus, quos, Italiani obtinente Cæsare, licet ex prioribus pactis delectum jns haberet, difficulter confidio. Plut. fecisset. Octavia quoque, præcipuum et instrumentum

Plut.
Appian.

Dio. Plut.
Appian.
Plut.
Appian.

et vinculum instauratae amicitiae, viro mille delectos milites Appian.
impetravit a fratre; fratri vicissim decem phaselos a
viro: quod genus navium inter longas et onerarias ferme
medium est.

44. Accesserunt nova ex sponsalibus firmamenta, et Dio.
Antyllo, quem Antonio Fulvia pepererat, filiolam suam
despondit Cæsar; et Antonii Octaviaeque filiola Cn. Do-
mitio pacta est, qui modo hostis acerbissimus triumviris,
et proscriptus inter parricidas fuerat. Sed facile fuit
quidvis polliceri, nihil servaturis, nisi quod postea quoque
sibi profuturum censuissent. Sub idem tempus, opinor, Corn.Nep.
etiam auctore Antonio, Pomponiam Agrippa duxit, T. Att. c. 12.
Attici filiam, equitis Romani affinitatem generosarum
nuptiis anteponens, cum, propter summum in amicitia
Cæsaris gradum, nullius non conditionis potestatem ha-
bere videretur. Præterea convenit, uti Sex. Pompeio Dio.
sacerdotium et consulatus, nuper pacta, eriperentur: ipsi Appian.
nihilominus, elapo tempore triumviratus,¹ in aliud quin- et Dio.
quennium potestatem retinerent.² His peractis profectus
Antonius, liberos suos ex utroque matrimonio, et Octavi-
am conjugem ad Cæsarem remisit Coreyra, ne molestia-
rum ac periculorum qualia bellum affert, haberet partici-
pes: nisi forte, quod eventus affirmat, plus de Cleopatræ
amoribus, quam de bello solitus, amoliendum hoc in
tempore impedimentum judicavit.

45. At Cæsar, novis copiis navalibus auctus, quanquam
prius quiescere eo anno statuerat, bellum incepit, non Dio.
pœnitendis initisi, nisi quod Menas ingenio levis, et cum Appian.
fortuna mutans animos, præterea Sabino parere non fe-
rens, impetrata fide, cum sex aut septem navibus iterum
ad Sextum transfugit. Existimatum etiam est, minis Oros.vi.18.
Antonii perterritum, et quotidianis ceterorum Pompeii Appian.
libertorum exprobationibus promissisque præbuisse au-
res: præsertim ultione sumta de Menecrate, quem præci-
puum inter Pompeianos inimicum habuerat. Cæsar,

¹ *Ipsi nihilominus, elapo tempore triumviratus]* Jamdiu elap- anni, quo Ap. Claudius Pulcher
et C. Norbanus Flaccus consu- latum gesserunt. Vid. not. ad
viratus, ultima nempe die ejus c. 38. lib. præcedentis. *Crev.*

offensus hac perfidia, in Sabinum effudit iram, ablata tanquam indiligi classis præfectura, quod fugam tot navium non senserat. In ejus locum Agrippa maritimum imperium accepit: a quo interim nova confecta classis Romano more lustrata est. Constitutis ad ipsas undas altaribus, naves instructæ circumstabant magno omnium silentio. Interea sacerdotes, re divina juxta mare facta, ducibus assumtis, piacularia exta navigio imposita ter circum classem circumvehabant. Invocabantur potentia maris numina, ‘uti quæ detrimenta, quæque pericula destinata classi fuissent, ea in hostium caput expetant.’ Postremo pars extorum, turba favente linguis, in mare projiciebatur; partem adolebant altaribus.

Dio. ^{xliix.} 46. Tum educta portu classis animi speique Cæsarem et Appian. implevit, undique cincturum navibus Siciliam. Quippe et Antonianæ naves jam ad fretum processerant: et Lepidus, quantumlibet invitus, auxilia promiserat. Sed maxime nova classe confidebat, mira firmitudine specieque compactis navibus, quæ neque rostrorum timerent impetum, et magnum numerum propugnatorum caperent, et turres portarent, unde tanquam e muro in subjecta hostium navigia pugnari posset. Ceterum omnes istas

Plin. vii. cogitationes momento quasi tempestas circa Palinurum 45. promontorium adorta difflavit. Res hoc modo gesta est. Vell. ii. 79. Oros. Constitutum erat, uti A. D. Kalendas Julias (quod ob patris memoriam sibi faustum fore ominabatur) tribus diversis classibus Pompeius oppugnaretur. Ille contra Plennium quendam cum una legione, et magna multitudine velutum Lilybæum et vicina loca tueri jussit: et præsidia ad orientem et occidentem disposuit, insulis etiam occupatis, Lipara præsertim et Cossura, ne harum opportunitate hostes juvarentur. Messanæ vero (hanc habebat areem belli) quod roboris erat in classe secum habebat; inde quamlibet ad necessitatem occursurus.

Strabo, vi. 268. Appian. 47. Interim, die dicta, Lepidus ex Africa solvit, Vell. ii. 80. mille dicens onerarias, septuaginta longas, in quibus Appian. erant semiplenæ legiones duodecim, equitum Numidarum quinque millia, magnusque apparatus aliis. Interim et a Tarento Statilius Taurus cum navibus Antonianis cen-

tum duabus affuit; ceterarum enim remigium pestilentia nuper exhauserat. Cæsar Puteolis facto sacrificio, portrectisque e prætoria in mare extis, profectus est, Ap. Claudio cum magna multitudine navium postremum agmen cogente.

48. Ubi tertia dies venit, vehemens auster aggressus est omnes, Lepidique multis onerarias depressit. Tenuit tamen ille Siciliam, conclusoque intra Lilybæum Plennio, multa circum oppida armis aut deditione cepit. Taurus, animadversa tempestate, mature Tarentum reduxit classem. Appianæ naves afflictæ circa Minervæ promontorium, et quædam in scopulos aut brevia compulsa sunt, disjectis nec sine gravi damno ceteris. Cæsar in Velinum portum se et naves suas receperat, præter hexrem unam, quæ circa Palinuri promontorium vi tempestatis soluta est.

49. Erat ea portus natura, ut ad cetera tutus versus occidentem^m pateret. Idecirco, cum repente versus in Africum auster esset, neque portu exire naves, prohibente vento, poterant, neque aut remis aut anchoris contineri, quominus inter sese aut ad saxa comminuerentur. Ita naves majores sex amissæ, minores sex et viginti, cum aliquanto Dio. majore numero liburnicarum. Nam et ab Vell. II. 79. hoste damnum datum erat, Menasque multas ex disjecta Appian. classe naves abstraxerat aut exusserat. Tanta hæc erant Dio. incommoda, ut ante tricesimum diem emendari non posse Appian. viderentur, quo tempore pæne in exitu futura æstas erat, ideoque rectius videbatur, venientem in annum expeditiōinem differri.

50. Sed Cæsar, 'vel invito Neptuno victoriam se adepturum' jactans, ceterum populum timens, si diutius Aug. 16. annonæ penuria premeretur; continuo subduci reficieque Appian. naves jussit: remiges ex naufragio receptos ad Taurum Dio. misit, complendis navibus quæ penes eum vacuae remanserant. Mæcenas in Urbem ire jussus est, ad plebem in

^m Versus occidentem] Ita habet illo portu Cæsarianæ naves. Ma-Appianus ἐσ τὴν ἑσπέραν: nec le ergo prius hic legebatur versus aliter esse potest, cum ab Africo orientem. Crev. vento jacentur et vexentur in

officio continendam, quæ ob adversa Cæsar is et memoriam Pompeii Magni tumultuabatur. Ipse magna celeritate atque diligentia novos per Italiam colonos hortatus, ad visendam Tauri classem Tarentum transcucurrit: mox Vibone allocutus legiones, navium apparatus festinavit: brevi tempore sic confirmatis atque constitutis omnibus, ut iterum invadere Siciliam posset.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXIX.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Ex diverso Pompeius hac felicitate non ad industriam, Appian.
sed vanitatem et ineptias excitabatur: jam haud dissimu- Civ. v.
lanter Neptuni filius appellari volens, cuius spreto numini Plin. ix. 16.
duplex naufragium Cæsaris, et alterum quidem per aesta- Porph. ad
tem imminissum imputabat. Idecirco et paludamentum in- Hor. Epod.
9.
duit cyaneum pro purpureo, et Neptuno Salaciæque, ^a pa- Appian.
rentibus scilicet suis, bobus auratis et equo fecit. Sed et Oros. vi. 18.
equos vivos, quidam et viros addunt, conjectit in fretum. Sueton.
Nec tamen securus audiit iterum instare Cæsarem, quam Aug. 16.
cum strenuo et irrequieto res esset, considerans. Idecirco Appian.
Menodorum ire speculatum quid fieret in Italia jussit. Dio xlviii.
Sext.

2. Ille dolens sibi classis imperium non esse redditum, Pomp.
sed solummodo paucarum navium, quas reduxerat, præ- Dio.
fecturam relictam; ne contra Lepidum quidem opera ejus Appian.
Pompeium uti voluisse; iterum agitare proditionem animo Dio. xlvi.
cœpit. Ceterum quo majoris apud Cæsarem fieret, si Appian.
prius edidisset plura documenta, quantum in eo præsidii
partibus esset; omne quod secum habebat aurum inter

^a *Salaciæque*] Appianus habet Civ. Dei vii. c. 22. uxor Neptu-
Θαλάσση. Interpres ejus eo mo- ni dicitur. De ea vid. et Fes-
do verit, quo hic Freinsheimius. tum. Crev.
Salacia revera ab Augustio, de

suos distribuit, ut promtioribus ad omnia uteretur. Ergo centum octoginta et septem passuum millibus^b tridui spatio eremigatis, impressionem in naves Cæsaris sœpe fecit, ad tuenda loca, ubi novæ aliæ fabricabantur, dispositas. Ex his binas ternasve subinde abripiens, simul onerarias in stationibus incursu intercipiens aut corrumpens, omnia pavoris atque consternationis implebat. Non enim Cæsar modo, sed etiam Agrippa petendæ materiæ causa tum aberat. Quoque majus audaciæ simul et artis specimen ederet, aliquando nave in mollius solum sponte impacta, in luto se obhærere simulavit; donec decurrentibus, velut ad certam prædam, hostibus, inhibendo se expedivit, abiitque eum plausu et cachinnis, non sine stupore et reverecundia Cæsarianorum.

3. Sed ubi maturum esse putavit, dimisso senatore, quem ceperat, Rebilo, præstruxit ad novum consilium viam. Deinde commentus apud suos, Mindium Marcellum, jam a tempore dictatoris familiarem Cæsaribus, ad se transiturum, cuius nuper amicitiam Romæ comparaverat; sine suspicione cum eo in quadam parva insula congressus, mentem suam aperuit, ‘se coactum injuriis Calvisii, quas pati non potuisset, ad Pompeium refugisse. Nunc amoto Calvisio, nihil obstare quin redeat ad Cæsarem non male de se meritum; modo fides a M. Messalla detur.’ Nam hic per absentiam Agrippæ classi præerat. Nec diu dubitavit Messalla, Cæsari gratum se facturum admonitus aut conjiciens.

4. Ergo ubi cum aliquot triremibus Mindius affuit,
Dio. Oros. tanquam a Cæsaris partibus transiens, adjunxit ei se
Appian. proditor, et suos partim volentes, alios repugnare validiori non ausos, transduxit. Postquam in conspectum Cæsaris admissus est, ad genua procidens oravit veniam, nihil excusans. Et eam quidem haud gravatim tribuit Cæsar: ceterum ingenio tam mutabili nihil postea majoris rei credidit, deditque negotium certis hominibus, dissimu-

^b Centum octoginta et septem dicente priores editiones Frein-passuum millibus] Leucis nostræ-shemii, duodeviginti passuum militibus 62. Appianus Græca mensura enuntiat stadia 1500. Ri-

lanter eum custodiendi: præfectos triremium qui manere nolebant, quo cuique visum est abire, dimisit.

5. Jam refecta classis erat, et Cæsar Vibonem appul-
sus, Messallam cum duabus legionibus transmittere in
Siciliam jussit, Lepidique copiis conjunctum stationem
agere in Tauromenitano sinu. Tres alias legiones ad sta-
tuam (Stylida^c vocant Græci) excubare jussit; quod is Plin. III. 5.
locus, ad duodecimum a Rhegio milliare^d distans, brevis-
simum in Siciliam trajectum habebat. Sed Taurus a
Tarento Seylacium, obversum Tauromenitanæ regioni
promontorium, petiit, itineri simul prælioque paratus.
Nam et mari speculatoria navigia præmittebat, et littora
curabat exploranda per equites. Ideoque Cæsar a
Vibone transgressus, probata Tauri diligentia securior,
eodem rediit. Pompeius adversum hæc, iisdem locis
præsidia constituit, quibus per eandem æstatem habu-
erat. Interim quatuor Lepidanæ legiones, deceptæ spe-
cie occurrentium navium, nam a Lepido missas existi-
maverant, in Papiam Pompeii ducem inciderunt; ma-
leque mulctatæ, ne Lepidi quidem navibus, quæ postea
venerant obviam, ausæ confidere, vario et miserabili er-
rore multas onerarias amiserunt. Sed et duæ ferme le-
giones desideratae; plerisque in mari varia peste consum-
tis, et si qui enare potuerant, exceptis a Tisieno Gallo
Pompeianarum partium duce. Ceteri statim aut postea
pervenerunt ad Lepidum, cum ad Sextum Papias abna-
vigasset.

Strabo, VI.
p. 257.
Appian.

6. Sed cum universa classe Cæsar explorato profectus
ad Strongylen, quæ septem Æolidum una est; cum ex Plin. III. 8.
magna specie copiarum, quas circa Pelorum et Mylas et Appian.
Tyndaridem agere videbat, ipsum adesse Pompeium con-
jectaret, relicto cum imperio Agrippa, Vibonem repetiit, Dio.
pedestres copias adducturus. Inde ad castra Tauri ci- Appian.
tatis itineribus transgressus, cum tribus legionibus et M.
Messalla fretum transire statuit, ut per absentiam Pom-

^c *Stylida*] Ab Appiano στυλὶς, ‘Columna Rhægina’ dicitur.
a Strabone στηλὶς scribitur. U- ^d *Ad duodecimum . . . milliare*]
traque vox Græce sonat colu- Ad leucas nostrates quatuor.
mellam. Ab scriptoribus Latinis Crev.

peii Tauromenio capto, duabus ex partibus illum angeret. Interim et Agrippa e Strongyle transjicit Hieram, eaque capta, se paravit ut postridie Mylas transvectus Democharem adoriretur, qui stationem ibi cum quadraginta navibus habebat. Sed ubi cum dimidia parte classis Hierae prefectus, non exire Democharem vidit, contenta hostis ignavia rediit, sequenti die classem universam adducturus. Viciissim Demochares non alias Agrippae naves esse ratus, et has ipsas tardas et graves, noctu evocavit Pompeium, eo proposito ut conjuncti Agrippam aggrederentur.

Appian. 7. Igitur postridie sub idem ferme tempus utrumque classibus eductis, cum Agrippa et Apollophanem cum quinque et quinquaginta navibus adesse, et cum aliis septuaginta Pompeium sequi cognosset, nuntio celeriter ad Cæsarem misso, in magnis animi fluctibus fuit: idemque et Demochari similibus causis acciderat: et nisi fuga præter turpitudinem haud minus periculi quam prælium habuissest, non dubitabatur utrobique, quin præstaret recedere. Sed quia digredienti secuturus hostis timebatur, pari aliquamdiu Marte concursum est. Pro Pompeio celeritas navium, artesque gubernatorum et remigum erant; Agrippa plures et firmiores habebat: et robur Cæsariani militis adæquabat Pompeianorum desperatio. Fugitivi enim plerique erant, quibus, si caperentur, ne simplex quidem sperari mors poterat.

Appian. 8. Memorabilis in hoc prælio casus unius navis fuit, quam Agrippa præ ceteris petebat, quod ea Papiam invehi coguoverat; incurritque impetu tam violento, ut, prora discussa, carinam aperiret, et qui in turribus ejus constiterant in mare excuterentur. Igitur et navem, aqua copiosa admissa, celeriter mersit: cum thalamitis, (sic appellantur ordinis imi remiges,) ceteri tabulato perfacto enatarunt. Et Papias in proximam navem receptus, pugnam repetiit. Pompeianorum enim scaphæ passim oberrabant, quibus exciperentur nantes, fractis aut amissis navibus. Nam et integræ relinquebantur, quoties ferreis manibus comprehensæ defendi adversus tanto validiores non poterant. Idcirco Pompeius ex edito loco conspiciens quæ fierent, signum receptui dedit, jam advesperas-

Pollux v.
17.

Appian.
Dio.

Appian.

Liv. Epit.
Vell. 11. 79.

cente die. Redierantque, servatis ordinibus, ad littora Dio et non aspera aut saxosa, sed quæ multo cœno limosa erant, Appian. applicantes.

9. Agrippa, cuin cuperet, insequi non potuit, ne cum magnis suis navibus in brevia delaberetur. Idecirco, jactis in alto anchoris substitit, tanquam iterum invasurus Appian. vel per noctem. Sed monentibus amicis, ne militem nimis vigiliis et laboribus debilitaret, neve nimium crederet infido mari, vix tandem se recepit. Sunt qui dicant, Cæsar Dio. invidiam veritum, absolvere victoriam noluisse. Sed et dicere solitum inter familiarissimos, ‘secundum locum tenentibus magna prudentia opus esse: velle enim præpotentes laboribus et periculis eorum maxima consequi, sed hoc sciri credique ab hominibus nolle: dandam igitur esse operam, ut perficiendis ingentibus operibus strenue desudent, perfectorum titulo cupide solerterque cedant.’

10. Hoc prælio Pompeius, cum naves amisisset triginata, hostiles quinque corrupisset, laudavit tamen suos, donavitque, ‘pro victoribus sibi esse’ præfatus, ‘qui cum tantis navibus aequo Marte dimicassent: non enim prælium istud, sed hostilium murorum oppugnationem videri. Subjecit, ‘se quoque navium suarum altitudini nonnihil astructurum esse.’ Interim Cæsar, ubi Messana digressum Oros. Appian. Pompeium, fretumque sine idonea custodia relictum sentit; cum Antonianis navibus Tauromenium petere constituit. Ceterum Pompeius id ipsum conjectans,¹ parte Appian. navium Mylis relicta, quæ præsentis imperatoris speciem Agrippæ facerent; cum post prælium leviter cœnasset, continuo Messanam redierat. Agrippa vero pro præsenti copia milite refecto, Tyndaridem, quæ dedebatur, adventus, oppidum volentibus incolis recepit; sed mox a præsidariis strenue pugnantibus ejectus est. Aliis tamen opidis recepta sunt ejus præsidia. Quibus rebus consumta die, sub tenebras pridianam stationem repetiit.

11. Jam Cæsar e Scylacio provectus Leucopetram attingerat, ubi certioribus nuntiis Pompeium ad Mylas Agrippæ concurrisse doctus, statuit noctu transire fretum,

¹ Conjectatus edd. ante Crev.

et in agro Tauromenitano copias exponere. Sed, cognito prælii eventu, haud satis decorum victori putans per tenebras subrepere, expectata luce, quantum capere militum naves potuerant, vacuo mari transjicit, ceteris cum Messalla relictis, quos remissis mox navibus arcesseret.

Fazell. Ceterum Tauromenii non receptus, præternavigato annis
Hist. Sicul. Onobalæ ostio (Cantarum hodie vocari autumant) et fano
Dec. 1. 1. 11. c. 3. Veneris, ad Archegetam appulit. Id loco nomen erat a

Appian. parvo simulacro Apollinis, quod ibi posuisse Chalcidenses ferebantur, Theocle duce² ad condendam coloniam ex Thucyd. vi. init.

Strabo. Eubœa profecti, cum Naxum, quæ postea Tauromenium vi. p. 267. Plin. III. 8. est appellata, occupassent.

Appian. 12. Hic, exscensione facta, simul terram Cæsar attigit, lapsante vestigio procubuit. Nec exterritus sacra fecit Deo, castrisque ibi collocatis, oppidanorum tentare animos decrevit. Nondum absolutum vallum erat, cum

Dio. Pompeii magna classis cum ipso imperatore affuit, in defensorum locum integris repositis remigibus : simul et

Appian. equitatus ejus conspectus est, pari celeritate per littora transcurrentes : et alio loco pedestres copiae apparuerunt. Ea repente res objecta magnopere Cæsarianos exterruit, qui victum prælio Pompeium nusquam discedere posse per Agrippam putaverant. Neque absurde creditum est, si undique simul factus impetus esset, deleri Cæsaris exercitum potuisse. Tres omnino legiones erant, cum equitibus quingentis, quorum nondum advecti equi erant : velites mille : voluntarii ex novis coloniis duo millia, cum classiariis. Sed equitatus tantum, impetu in munientes facto, interturbavit opus, nequicquam, navibus, ne sero diei prælium inirent, sub Coccyno capientibus stationem : peditatu in oppidum Phœnicen abducto.

Dio. 13. Cæsar, hac opportunitate usus, non intermisso per noctem labore, castra permuniit. Deinde traditis L. Cornificio copiis, ante lucem cum classe profectus est, occupaturus transitum, antequam præcluderetur, et minus timens Pompeii naves, ut paucas numero, et recens victas. Igitur dextra acie Titinnio commissa, sinistra Carcio, si

² *Hoc pro Theocle, in edd. antea inventum, ex Strab. edidit Crev.*

modo recte traditum nomen est, veetus liburnica classem circumiit, solitus hortator: quo tempore, ne forte agnitus ab hostibus in periculo esset, imperatoria insignia depositit.

14. In eo cursu, cum obviam se Pompeius tulisset, bis congressi, ad noctem usque depugnarunt. Tum vero Cæsar
Liv. Epit.
Vell. Oros.
Dio.
 saris haud dubie inferior fortuna fuit; multisque captis aut mersis navibus, pars ceterarum, ipso frustra hortante, Appian.
 versus Italiam fugit, quas Pompeiani neutquam longe insecuti, ad reliquas oppugnandas redierunt. Et harum pleræque tum mersæ sunt, aut in hostium devenerunt manus. Et, si quis enatare ex his potuit, ab equitatu Pompeii littus obeunte capti aut interemti sunt. Pauci ad Cornificii castra penetrarunt, a velitibus ejus deducti: nam gravem armaturam educere adversus legiones victoria suorum alacres, minime tempestivum judicabat. Ipse Cæsar in multam noctem jactatus, et animi pendens, utrumne Cornificium, an vero Messallam peti oporteret, bona quadam fortuna sub portum Abalam cum uno tantum satellite delatus est. Quem a montibus decurrentes quidam exceptum, et in acatum ex acatio translatum, quominus deprehendi ab hostibus posset, animo et corpore ægrum, ad Messallæ castra deportarunt. Nec quicquam habuit antiquius, quam, missa ad Cornificium liburnica,
Dio. Vell.
Appian.
 significare salutem suam, et maturum auxilium polliceri: misit etiam circum vicinos montes, ‘Cornificio’ jubens ‘opitulari quotquot possent.’

15. Curato deinde corpore post modicam quietem, ad Columnam Reginam profectus est, deducente Messalla, ubi Carrinas cum tribus legionibus constiterat, jussu Cæsaris in Siciliam trajecturus. At tum Liparam præmissus est a Cæsare mox secuturo. Sed hanc animi agitationem consolata est res parva dietu, nisi superstitione inflaretur: pisces e mari exsiliens ad pedes ambulantis se abjeeit. Hoc arguento spöonderunt vates, ‘sub pedibus Cæsaris futuros, qui tum tenerent maria.’ Ideo jam tranquillior animo scripsit ad Agrippam, ‘ut ad eximendum periculo Cornificium, expeditas copias duce Laronio mitteret.’ Mæcenatem iterum ablegavit Romam: atque is

correptos aliquot novarum rerum auctores supplicio affecit publice. Messalla Puteolos navigavit, ut legionem primam a Vibone adduceret, praeclaræ fidei specimine edito : nec enim omni ope humana destitutum interficere arduum fuisset, si proscriptorem suum potius, quam imperatorem cogitare maluisset.

Liv. Epit.
Vell.
Dio et
Appian.

16. Interim in magno periculo cum expositis militibus Cornificius versabatur. Armis castrisque tutum fames oppugnabat : nec ignarus ejus rei Pompeius, provocante Cornificio, detrectavit certamen. Idcirco, navibus incensis, quæ forte delatae ad castra ejus e prælio fuerant, Mylas instituit petere, lacescentibus undique Pompeianis. Nam sive per campestria loca pergebatur, equites assultabant : sive per montana et aspera, Maurus jaculator molestus erat. Nec itineris facultas, nec pugnæ dabatur ; cum levis et expeditus hostis subsistentes refugeret, abeuntes iusequeretur. Et erant defendendis inermibus occupati, quos ex naufragiis servatos in medium agmen receperant. Maximus erat in fluminibus transeundis metus, cum divulsi invicem, et cum aqua aut luto luctantes multi vulnerarentur.

Diod. iv.
p. 201.
Appian.

17. Triduum inter hæc pericula consumtum est. Quarta deinde dies certi interitus metum attulit. Deventum in ea loca erat, quæ profluvio quondam Ætnæorum ignium exusta fuerant, usque in mare decurrentibus rivis. Rhyaca^e vocabant accolæ, non nisi noctu transire ea soliti, vitandi aestus gratia. Sed Cornificiani nec inter tenebras suspicere iter propter ignorantiam locorum audebant ; neque sustinere interdiu poterant vim pulveris quo suffocabantur, et fervorem plantas, nudis præsertim pedibus incedentium, perurentem. Et tamen morari vetabat sitis, et hostilium copiarum formidabilis conspectus, ad angustias, quæ regionem illam ambustum finiunt, ab ipso interim Pompeio adductarum.

Dio et
Appian.

18. Magnus erat in agmine numerus sauciorum, qui ad progrediendum invalidi commilitonum humeris portaban-

^e *Rhyaca*] Appianus, ῥύακα πύρος, id est, profluvium, sive torrentem ignis.

tur. Sed tum extrema desperatio coëgit, his depositis oneribus, ne sui quidem ulla jam parsimonia in hostes irrumpere. Hoc impetu repulsi Pompeiani primos aditus Appian. reliquerunt: nec ideo minus aliæ fauces haud procul inde custodiebantur. Idcirco non labore tantum vulneribusque et siti affectos, sed etiam frustra niti autumantes, vix excitatit Cornificius, ostenso fonte propinquo, ut, semel collectis viribus, unicam salutis spem pugnando capessent. Sed dum multa suorum jactura manum cum præsentibus conserunt, fontem ab alio præsidio hostium occupari viderunt.

19. Tum vero penitus omnis defluxit corporibus animisque vigor: torpentesque fatigatione et tædio, quod in ipsis erat, perierant; cum eminus conspecta signa legionum, dubia primum, mox ubi cognosci potuere, certa spe deficientes exererunt. Laronius erat ab Agrippa missus cum tribus legionibus et frumento, cujus egere Cornificia- Dio et nos sciebat. Nam Agrippa, Democharem alio profectum Appian. sentiens, Tyndaridem ceperat, refertam copiis, et opportuno ad mare situ. Idcirco Pompeius ipsum adesse Agrippam existimans, tanta celeritate discessit, ut etiam Dio. pars impedimentorum in castris relinqueretur. At Cor- Appian. nificiani milites fonte potiti, quanquam monentibus de periculo ducibus, adeo biberunt intemperanter, ut multi, præcluso spiritu, inter hauriendum exanimarentur. Ceteros ad Agrippæ castra perductos superveniens paulo post Cæsar laudavit donavitque ex merito: vim enim Dio. maximam non hostium modo, sed, quæ sunt hominibus intolerabilia, famem, sitim, æstum sustinuerant. Cornificius quidem tantum sibi servatis hisce copiis tribuit, ut postea Romæ, quoties a cœna rediret domum, elephanto vectaretur.

20. Interea Cæsar ingentem exercitum in Siciliam Appian. transduxerat, legiones unam et viginti, leviter armatorum plures quinque millibus, equitum viginti. Ceterum totum ferme littus Pompeiana præsidia tenebant, continuos ignes alentia, ut metu incendi naves Agrippæ, quem maxime timebant, deterrent. Tauromenitanas quoque fauces, et quæ ad Mylas sunt, Pompeius occuparat; montanosque calles, muris eductis, præcluserat. Sed et profectum

Dio. Tyndaride Cæsarem, oppositis apud Dianum castris, levibus equitum præliis distinuit, pugnæ se nolentem committere: donec fama adventantis Agrippæ excitus, ad Pelorum transcurrit. Sic relictas hostium discessu Mylensium fauces Cæsar occupavit, recepto etiam Dianio, parvo oppidulo, sed magnæ in fabulis famæ, propter Solis armenta, quæ socii Ulyssis ibi mactasse ferebantur.

Dio. 21. His rebus cognitis, et comperto adventum Agrippæ falso jactatum fuisse, Tisienum Gallum Pompeius accivit.

Appian. Ei Cæsar obviam iturus, aberravit a via circa Myconium:

Plin. vii. et, quia cum expeditis copiis, ut ad prælium, processerat,

45. noctem tempestatibus horridam sine tabernaculo exegit,

Appian. scuto tantum Gallico, sustinentibus per vices militibus, tectus. Emicabant inter præcipitatos imbræ ex Ætna prorumpentes flammæ, cum terribili mugitu: adeo quidem, ut Germani, locorum imperiti, præ consternatione cubilibus exsilirent; nec amplius fabulosa crederentur, quæ de montis ejus incendiis, igniumque torrentibus antiquitas tradiderat. Inde progressus ad vastandum agrum Palæstanum, Lepido forte per ea loca frumentanti occurrit.

Dio. 22. Namque is tempestatibus et insultu Democharis amissa parte navium, non ad Cæsarem continuo, sed Lilybæum contendit, necessitate incertum an consilio, eoque ipso ancipiti, sive ut Cæsarem luctari solum cum Pompeio sineret, sive ut ab illo virium hostilium partem abstraheret in sese: Tisienum certe hactenus detinuerat.

Appian. Igitur conjunctis ambo copiis Messanam obsidione clau-

Oros. Dio. serunt. Sed cito exortæ sunt suspiciones et discordiae,

cum Lepidus pari cum Cæsare potestate ageret; Cæsar eum legati potius loco habere destinasset. Ea causa fes-

tinationis. Cæsari fuit, ne Lepido spatium daret cum hoste transigendi. Absque hoc enim fuisset, spes erat

citra sanguinem debellari posse; quod et frumentaria res et pecuniaria incipiebat esse apud Pompeium angustior.

Appian. Taurus enim missus ad hoc a Cæsare, commeatus Pompeii frequenter intercipiebat, civitatesque occupabat, unde alendus illi exercitus esset.

Dio. 23. Ergo cum alteri prælio decernere lubitum, alteri

necessum videretur ; ad summam dimicacionem haud ægre deducta res est. Continuis aliquot diebus Cæsar instructas legiones ante castra, naves in mari Agrippa ostentaverat, reformidante congressum Pompeio, quod erat utrobique infirmior. Tum vero metuens ne, si subterfugere prælium pergeret, tanquam sua confessione victus, a sociis desereretur ; misit ad Octavianum quæsituros, ‘ utrum navalium Appian. pugna velit decernere :’ qua parte sibi plusculum confidebat. Cæsarem quoque, licet semel iterumque improspere tentato mari, conditionem recusare puduit. Dies ergo conducta est, in quam trecentis utrimque navibus concurreneretur. Terra quoque instructæ sunt acies : sed spec. Oros. taturæ tantum maritimo prælio dimicantes. Dio. Appian.

24. In eo labore sita utrisque summa rerum videbatur : nec ad instruendas classes quicquam reliqui fecerant. Igitur acriter et diu certatum est : quanquam Agrippæ recenti commento Pompeiaui graviter infestarentur. Harpago erat, sed ea forma, ut et vis ejus robustior esset solito, et inevitabilis impetus. Tignum enim cubitorum quinque ferro coopertum, duobus in utroque capite ferreis annulis firmissimis instruxerat : ex horum altero pendebat uncus ferreus ad comprehendendas hostium naves ; alter multos habebat funiculos, quibus harpago semel injecta navibus, aptabatur machinis, quarum opera violentissimo nisu attraheretur. Neque præcidi tignum ferro munitum poterat ; neque propter ejus longitudinem ad funiculos pertingi.

25. Victa igitur Pompeii classe, pedestris etiam exercitus, timore correptus, Messanam versus abivit. Eodem et pauci ex navalii prælio se receperunt, septendecim navibus : quos ipse quoque mox Pompeius comitatus est a Naulocho descendens. Ceteri varia clade deleti : cum ejectas in littora naves Cæsar incenderet, altum tenentes Agrippa persequeretur. Inter hæc relictus cum exercitu Tisienus Gallus, in potestatem Cæsaris se transdidit : exemplumque hoc præfecti equitum imitati sunt. Hac pugna naves Cæsaris tres tantummodo mersæ referuntur, Pompeianæ duodetriginta : ceteræque omnes, præter septemdecim quas diximus, incensæ fractæque sunt, aut in manus hostium pervenerunt.

Liv. Epit.

Oros. Vell.

Dio et

Appian.

Dio et
Appian.
Appian.

26. Pompeius inter hanc calamitatem, exercitus quoque defectione cognita, protinus, abjecto imperatorio cultu, Messanam certos homines præmisit, qui filiam, amicosque, et pecunias, et quicquid pretiosum erat, jam enim hunc in casum consarcinata habebat, in naves servatas impo-
nerent. Misit etiam Lilybæum ad Plennium inde arcus-
senduni, octo legiones ejus fugæ comites habiturus. Neque tamen expectavit ad se properantem, pavidus ducum suorum præsidiorumque nuntiis frequenter ad victorem defi-

Sen. Nat.
Quæst. IV.
Præf.
Appian.
Dio.
Appian.
et Dio.

cientium. Igitur cum reliquis navibus relicta Sicilia cursum in Asiam direxit, Antonium, ob servatam in simili periculo matrem, sibi sperans æquiorem fore. Nec insecurus quisquam est fugientem, alia per negotia impe-
ditis victoribus, et inter se parum amicis. Quippe Cæsar in castris ad Naurochum remanens, Agrippam ad obsi-
dionem Messanæ miserat; quod oppidum intraverat jam Plennius, unaque secum hostem attraxerat Lepidum. Igitur a duobus exercitibus se videns obsideri, de pace oratores misit. Ibi tendente Agrippa, ut in adventum Cæsaris res integra servaretur, Lepidus et pacem Plènnio statim dedit; et conciliandis ejus legionibus, annuit ut una cum suis militibus Messanam tota nocte diriperent. Accessit et incendium, studio, an inter militarem licentiam temere ortum: et utraque audita clades excivit Cæsarem, ut sequenti statim die advolaret.

Vell. II. 80.
Oros.
Sueton.
Aug. 16.
Appian.
et Dio.

27. At Lepidus, adventu Cæsaris cognito, reliquit op-
pidum, et in colle quodam munito castris positis, obterere Cæsarem in concione militum cœpit, acceptasque ab eo injurias exponere. Animus enim ei creverat, tot circum se videnti signa legionum, quarum multitudinem, acceptis in fidem Pompeianis, usque ad numerum viginti duarum adauxerat. Igitur et Siciliam retinere cogitabat, jure facturum dictitans, quod et venisset in eam insulam prior, et plures civitates in deditiōnem accepisset.

Appian.

28. Cæsar, cum et hæc audisset fieri, et fauces contra se præsidii insessas videret; amicos de injuriis questum misit. Remisit alios Lepidus, ad disceptationem provocans. Venit Cæsar, et exprobrandis utrimque male-
ficiis, eo processum ut ultro citroque minæ jacerentur. Ergo tanquam in vicinia hostilium castrorum excubiæ

diligenter actæ sunt: et eductæ portu naves ad anchoras steterunt, ne a Lepidanis incenderentur: iterumque civile bellum Romani exercitus horruerunt, nunquam concordi inter pares potentia. Lepidus tamen a suis quoque post-
ponebatur Cæsari, segnitiem ejus cum industria et vir-
tute adolescentis comparantibus. Hoc ubi Octaviano
innotuit, sperans promissis præmiisque ad se pertrahi
Lepidi copias posse, per idoneos homines cum singulis
tribunis atque præfectis egit. Cesseruntque haud pauci,
præsertim qui Pompeium secuti, parum sibi cautum,
pace cum Lepido facta, credebant, nisi consensus Cæsaris
accessisset.

29. Postquam satis parata omnia visa sunt, cum magno equitatu profectus ad castra Lepidi, sed relictis extra vallum alis, cum paucis suggestus, quod videretur de pace acturus, intromissus est. Sed inter incedendum astute jactis vocibus, invitum se cogi ad bellum modo singulos, modo universos testabatur: et imperatorem appellantibus quotquot viderant, Pompeiani, quos corruptos fuisse diximus, accurrerunt, veniam orantes. Ille ‘mirmari’ respondit, ‘veniam hos ab se petere, qui nihil ad promerendum eam fecissent.’ Intellecta vox est, et alii mox signa transtulerunt ad Cæsarem; alii facturi eadem, detenderant tabernacula: cum excitatus tumultu Lepidus ad arma prosiliuit, telaque jaci cœpta, et armigero Cæsaris occiso, ipse quoque percussus innoxio ictu, quia thorax pectus defenderat, cursu se recepit ad equites. Id præsidiarii milites in proximo castello conspicati, deriserunt Cæsarem, et in fugam ejus jocati sunt. Nec mora, irritatus adolescens castellum oppugnavit equitum opera, nec ante quievit, quam illud expugnasset. Ceterorum quoque præsidiorum præfecti statim, aut nocte proxima se dediderunt, intacti plerique, pars in speciem tantummodo paulisper oppugnati ab equitibus.

30. Non defuerunt tamen qui serio vim repellerent, donec, universo adducto exercitu, castra Cæsar obsedit. Tum vero descitum est vulgo; et quanquam, durante adhuc in Lepidum reverentia, communiter nihil moveretur, per partes transibatur: et auxilia quæ summitteban-

Vell.

Dio.

Appian.

Dio.

Tac. Ann.

I. 10.

Appian.

Vell. Dio.

Oros.

Appian.

Appian. tur a Lepido plerumque transfugiebant, cum illis ad quos custodiendos venerant. Jam et Pompeianorum reliqui agminibus factis deseruerant, et apparebat finem deficiendi nullum fore: cum signa abeuntium retinens imperator exclamavit, ‘Hæc ego nunquam dimittam vivus.’ Abscessit tamen, territus violentissima voce signiferi, ‘Dimittes ergo mortuus.’ Postremi omnium equites, tanquam ad redimendum moræ crimen, miserunt ad Cæsarem, utrumne occidere deberent Lepidum consulentes,

Sen. Nat. jam exutum imperio. Sed id quidem vetuit Cæsar. At Quæst. IV. Praef. Lepidus, repentina fortunæ mutatione dejectus, cum pullo amiculo ad Cæsarem venit. Cui cum ad genua vellet Dio. accidere, sublevatus est ab assurgente; vitaque concessa et Appian. Vell. Suet. bonis, Romam remissus, ut inde Circeios in perpetuum exilium ablegaretur, triumvirali potestate ademta. Pontificatum tamen maximum, Octaviano concedente, usque ad finem vitæ retinuit.

Liv. Epit. 31. Sublato in hunc modum Lepido, Cæsar ex sua unius Appian. sententia ordinavit Siciliam. Equites et senatores qui Sueton. fuissent in Sexti partibus, supplicio affecit, præter paucos: milites in suas legiones distribuit. Urbium quoque Dio. pensata merita: pertinacioribusque poenæ constitutæ, spons Strabo, vi. te deditis venia præbita. Reginis deinde, paucitate in p. 259. colarum laborantibus, supplementum Cæsar ex sociis na Di. valibus dedit. Antonio naves ab illo acceptas remisit, Appian. substitutis aliis in locum earum quæ perierant. Pompeium neque per se neque per alios persecutus est, sive quod e numero patris interfectorum ille non fuerat; sive ne querendi causam præberet Antonio, si videretur in partem illius cum armis transcendere.

32. Donativum inde militibus dedit, coronasque et honores distribuit, concessisque Pompeianis veniam, et plura promisit in futurum, pollicitis, quam præsente copia, ad tantam exsaturandam multitudinem instructior.

Oros. Conducatis enim in unum copiis, legiones numerabat quinque et Appian. quadraginta, equitum millia quinque et viginti, levis ar Vell. II. 81. maturæ septem et triginta circiter. Nec tulit miles dif Oros. ferri spes suas, poposcitque missionem et præmia, quibus Dio et Appian. donati post Philippensis arma victores fuerant. Cæsar,

quanquam hoc bellum illi minime conferendum videretur, tamen respondit ‘accepturos digna præmia, simul Antonius cum suis exercitibus affuisset, quos participes ejusdem liberalitatis haberi par esset: missionem non impetraturos nisi finita more majorum militia,’ minis additis, ‘si tumultuari tam inquis causis pergerent.’

33. Ne tamen horum contumacia recens dediti exercitus accenderentur, vocata concione, lenius egit. ‘Non abesse longe tempus quo satisfieri postulatis eorum debeat. Scitis enim,’ inquit, ‘mihi cum Antonio sic esse divisas partes, ut tamen quæ summam reipublicæ, pacem bellumque, cogendosque et dimittendos exercitus concernant, de communi sententia statui oporteat. Igitur quam primum erit occasio, erit autem propediem, ne dubitate quin de commodis legionum sim cum eo diligenter acturus. Interea sub signis neque otiosi reipublicæ, neque vobis inutiles manebitis. Quando enim beneficio Deorum cœlia tandem arma quieverunt; ad externa bella vos ducam, ubi neque formidetis ullum scelus, neque hostes pari robore parique scientia armorum habeatis. Illyrios, Pannonios, Dalmatas, neque debita præstare stipendia, et ultiro incur sare fines nostros, dum internis discordiis di stringimur, audistis. Eos ulcisci in animo est: et ad hæc bella, si parum esset imperatorem hæc jubere, ipsi operam vestram offerre, atque, ut ita dicam, obtrudere deberetis; quo Romani nominis ignominiam vindicaretis in illos, qui nisi vestros animos vestrosque lacertos contemnerent, injuriis in populum Romanum abstinuissent. Adversus hos laudabilis erit ferocia, quam contra imperatorem vestrum turpiter et frustra consumitis. Ad lætitiam ulti doloris, ad gratulationem civium, ad defensæ reipublicæ gloriam, accedent et a me præmia, et in opulentis gentibus minime expers prædæ victoria erit.’

34. Acclamatum est, ‘satis sibi exhaustum laboris, nec ad nova bella profecturos, nondum acceptis priorum præmiis ac honoribus.’ Atque illo respondente, ‘se et honores dedisse multos, et additum coronas alias legionibus; itidemque his qui navali prælio vicissent, oleaginas; præterea tribunis et centurionibus prætextas, jusque adipis-

cendi ordinis in sua cuique patria;’ tribunus Ofilius nomine ‘corollas et prætextas puerorum delinimenta esse’ exclamavit; ‘militibus agris opus esse et pecunia.’ Ea vox assensu circumstantium excepta cum esset, Cæsar indignatus de tribunalī descendit. At laudantibus Ofiliū plerisque, et ceteros incusantibus, qui ad communem causam contabantur accedere, pari temeritate tribunus negavit ‘opus aliis fore: se enim vel solum ad impetranda hæc tam justa sufficere.’ Sed ille quidem tam ferociter locutus in præsentia, postridie nusquam comparuit; neque rescire vulgus potuit, quid eo factum esset.

35. Admonuit hoc exemplum ceteros, ut nemo unus præcipue, sed confertim uno ore acclamarent, ‘mitti velle.’ Cæsar satis intelligens, nondum militiæ pertæsos, ideo tantum postulare missionem, ut se paulo post cum Antonio dimicaturum (id enim fore olim apparebat) redimere operam eorum atque benevolentiam quoquo modo cogerent, minime cedendum judicavit: sapienter existimans, si semel vinci passus esset, nunquam militum licentiam avaritiamque cessuram, quin aliud ex alio flagitarent. Igitur severitatem liberalitate temperans, ut diversa erant genera ætatesque militum, varie cum iis agere instituit. Et Mutinensis quidem militiæ sociis, ut vetustissimæ legionum parti, missionem dedit; nihil secius exsoluturum præmia pollicitus. Cum hi discessissent ex insula (statim enim jusserat avehi) ceterique in petenda missione persisterent, dimisit omnes qui dena stipendia explévissent; quo numero ferme erant, qui ad Philippos navarant operam. His quoque facessere jussit ex insula.

Oros.
Appian.
et Dio.

36. Sic dimissis circiter viginti millibus, ceteros pro concione adhortatus, ‘ne perfidiam non sponte imperatoris militiam deserentium imitarentur,’ laudavit, donavitque quingenis denariis,^f spe insuper facta, fore ut brevi honore opibusque cumulati dimitterentur. Adjunxit ‘nullius eorum opera deinceps usurum, quos invitus dimi-

^f *Quingenis denariis]* Marcis nostratisbus 7. unciiis 6. semuncia 1. Crev.

sisset, etiamsi instantissime deprecarentur: neque datu-
rum præmia, nisi quos, causa cognita, dignos judicasset.^a
Interim ut præsentibus promissum donativum repræsesta-
retur, quam ad rem pecunia deerat, statim a concione Sueton.
Siculis tributum imperavit talenta mille sexcenta.^g Sed Aug. 24.
Agrippæ coronam auream rostrata, itemque vexillum Appian.
cœruleum, virtutis causa dedit: qui honos nemini ante 25.
eum erat habitus.^b His ita gestis, Statilium Taurum, Liv. Epit.
cujus armis interim Sicilia tota cesserat, in Africam pro Dio.
consule misit: a quo, statim recepta vetere provincia, ne 32.
Numidia quidem moram fecit. Ita præmissa parte ex- Sueton. ib.
ercituum, ceteros ipse secum ex Sicilia deduxit. Hæc 25.
victoria Cæsari, non modo ad ingentem accessionem Sen. de
virium profecit, sed etiam opportuna fuit ad motus Benef. 111.
Italiae coërcendos, incipiente jam tumultuari Etruria:
sed ad famam adventus ejus omnia confestim conquie- Virg. Æn.
runt. Vell.
Appian.
Oros. Dio.
Dio.
Appian.
32.

37. At Romæ quo die parta, eodem etiam annuntiata victoria est. Miles enim quidam nescio quo furore correptus, ut tum singula maxime gerebantur, ita vocibus ac gestu expressit: postremo cursu Capitolium petens, ad pedes Jovis ensem depositus, tanquam cessaturo posthac ejus usu, pacatisque reddituris temporibus.

38. Tanto maturius meditari adulationem potuit senatus, qui olim assuefactus servire fortunæ, et, quibus illa faveret, immodicos honores redeundi decrevit; ipsi delato arbitrio, partem eorum quam delegisset, aut simul omnes accipiendi. Obviam etiam egressus est longissimo itinere, simul incedente maxima multitudine populi: salutantemque Deos, et e fanis domum se recipientem, prosecuti sunt. Appian.
et Dio.

39. Postridie tam in senatu, ut moris erat, extra Ur-

^a *Talenta mille sexcenta*] Mar-
cas argenti 150000. Crev.

^b *Qui honos nemini ante cum
erat habitus*] Ita volunt, præter
Livii Epitomen, Velleius, Sene-
ca, Dio. At Plinius, non semel,
sed vii. 30. et xvi. 4. Var-
ronem, illum eruditorum princi-
pem, corona navalí rostrata pi-
ratico bello a Pompeio donatum

esse memorat, ut dictum est su-
pra xcix. 31. Quin et, si recte
supplevit Festum, in voce *Nava-
li corona*, Scaliger, Atilio idem
decus, in bello adversus Nabîn,
delatum fuerat. Sed Agrippæ
rerum gestarum splendor et no-
minis claritudo ceteris nimirum
præumbrauit, et plerosque scrip-
tores in errorem induxit. Crer.

Sueton.
Aug. 84.
Dio et
Appian.

bem evocato, quam pro concione res suas atque consilia exposuit, idque, sicut solenne fuit ei in omnibus majoris momenti negotiis, de scripto, quod mox edidit. Argumentum erat plenum amoris et benevolentiae. Gestis suis enumeratis, gratias agebat patribus, propter honores delatos. Laudationem enim, statuas, primam ubique sedem, triumphalem arcum, ovationem, coronam lauream perpetuo gestandam, ferias anniversarias, qua die vicisset, atque ea die ut in cella Jovis Capitolini cum uxore et liberis epularetur, decreverant.

40. Sed ex his tum quaedam recusavit Cæsar modesta oratione: promisitque consuetis honoribus contentum fore cum præclara civilis extincti belli conscientia: quo sublato nunc tranquillitatem atque pacem jubebat expectari, et quæ inde bona proficiscuntur. Atque ut ea jam inciperent persentiscere, se tributa quotquot indicta, nec dum persoluta essent, debitoribus remittere dixit; itemque vectigalia nonnulla, et mercedes habitationum. Accepit tamen ex honoribus, ut ovans iniret Urbem, et annua solenia victoriæ suæ, cum aurata statua in foro, habitu triumphali, cingentibus columnam navium rostris, et inscriptio-

Fasti Capit.
Sueton.
Aug. 22.
Oros.
Dio et
Appian.

nem hanc præferente basi: OB PACEM DIV TVRBATAM TERRA MARIQVE PARTAM. Ingressus est Urbem iterum triumvir reipublicæ constituendæ causa, ovans ex Sicilia, Idibus Novembribus.

Sueton.
Aug. 31.
Appian.
Dio.

41. Sub eos dies, offerente maximum pontificatum populo, quod eum adimi vivo cuiquam inauditum erat, recusavit: et quibusdam Lepidum pro hoste publico necari jubentibus, constantissime renisus est. Nec deerant, qui hæc secus interpretarentur. Facta hæc, ut Lepido atque Antonio, tanquam dispari præditis ingenio, conflarent invidiam: neque sponte fuisse liberalem, sed quod exigi a depauperatis civibus non potuerit, donare quam perdere maluisse.

Oros.

42. At patres ob ejusmodi moderationem multa decreverunt: 'uti sacrosanctus haberetur, et qui eum verbo, quive facto læsisset, eadem poena teneretur, ac si tribunum plebis violavisset:' quorum et potestatem, et in subselliis una considendi jus ei dederant. Additum etiam, 'uti

habitaret in publicis aedibus,' postquam destinatam domus aream Apollo vindicarat. Flures enim domos per procuratores suos in Palatio, ubi habitare decreverat, jusserset emi. Sed fulmine tactus est locus, responderunt que haruspices, 'eum a Deo desiderari.' Nec his contenti patres, in Agrippam quoque, quem gratissimum Cæsari videbant, versa veneratione, decreverunt, 'uti quoties aliquis triumphansⁱ cum corona laurea invehetur, ille acceptam a Cæsare navalem gestaret.'

Sueton.

Aug. 27.

Dio.

Vell.

Sueton.

Aug. 29.

Dio.

43. Inter hæc Valerium Messallam, propter navatam eo bello operam, augurum fecit Cæsar, cum proscriptus nuper fuisset, etiam aucto sacerdotum numero. Sed et Uticenses civitatem Romanam beneficio Cæsaris acceperunt: et militibus promissus ager dividi cœptus: et, deficiente publico, aliunde coëmi Cæsar jussit. Passim enim per municipia et colonias, deminuto capitum numero, agri supererant. In his Capua cum esset, magnum modum agrorum, quos publice possidebant Campani, ab his adeptus est, eosque militibus in supplementum coloniæ ascriptis distribuit: Cnoscia invicem his attributa regione Cretæ, Vell. unde duodecies^k redibat annum, multo largiore fructu, quam quem ex agris suis perceperant; et, qua maxime postea gloriati sunt, aqua Julia. Hæc enim profecto plurimum et ad salubritatem oppidi, et ad amœnitatem contulit. Quorum aqueductuum etiamnum in ruinis an-

Leandri Ital.

tique Capuae vestigia et fragmenta sub terra reperiuntur.

44. Inde circum exercitus literas misit, una die ubique Appian. aperiendas. Jubebantur omnes fugiti, quamlibet his fœdere Pompeiano concessam libertatem senatus confirmaverat, jamque se pro militibus illi gerebant, comprehendi. Hi posteaquam adducti sunt in Urbem, interrogati unde Dio. Oros. et a quibus profugissent, dominis sunt restituti: quotquot Appian. reperire dominos non poterant, alii Romæ crucibus affixi sunt, pars magna per Italiae Siciliæque civitates, unde

ⁱ *Uti quoties aliquis triumphans]* soliti essent, iisdem Agrippa sumi navalem gestaret. Vid. not. Hoc loco mutila est Dionis oratione, sed ita ut satis intelligi possit mentem ejus hanc esse, ut quibuscumque diebus triumphales viri coronam lauream gestare

ad l. cxxvi. c. 35. supra. Crev.

^k *Duodecies]* Marcæ argenti 4687, unciae 4. Crev.

Dio. quisque fugerat, penas dederunt. Et ut amplissimo ordini plus dignitatis accederet, vetuit amiciri Cæsar purpura, nisi magistratus senatorios; quoniam vestis illa etiam ab humilioribus usurpari cœperat.

Dio. 45. Eisdem consulibus, P. Canidius Crassus legatus
 Plut. Antonii, relictus ab eo in Armenia, et hanc devicit, et in
 Anton. Iberos exercitu ducto, regem Pharnabazum prælio fusum
 Appian. ad societatem belli contra vicinos Albanos adegit: et ho-
 Parth. rum rege superato Zobere, progressus ad Caucasum us-
 Dio. que, Antonii nomen famamque iis locis celeberrimam
 Plut. effecit.

Plut. et 46. Ceterum ea res fraudi potius Antonio, quam honori
 Dio. et lucro fuit: quatenus successus ille vanum animum ad
 bellum Parthicum, quod jam olim secum agitaverat, ve-
 hementius impulit. Etiam in Monæse ingentem spem
 collocaverat, quem peritum regionum, et de Parthorum
 erga se affectu multa et præclara pollicentem, ejus belli
 ducem habere decreverat, regno promisso. Sed hæc qui-
 dem tota destinatio mox evanuit, postquam Phraates,
 Parthis moleste ferentibus Monæsis exilium, miserat ad
 eum nuntios, dextram datus, integrum ei apud regem
 gratiam, et magna ab isto commoda fore. Pupugit ea res
 Antonium; ceterum ne alios forte ad sese transituros de-
 terneret, dissimulavit offensam, simul oblatam occasionem
 decipiendi Phraatis existimans. Ut enim incatum im-
 paratumque invaderet, sibi gratum esse prætulit redire ad
 suos Monæseni, pacis pararium: unaque misit legatos
 amicitiam promissuros, si captivos et signa, Crassi calamitate amissa, Parthus reddidisset.

Plut. 47. Ipse interim Syriæ appropinquans, Fonteum Ca-
 Dio. Plut. pitonem misit, ut Cleopatram adduceret: cuius amore
 deperibat, super cetera irritamenta communium etiam
 liberorum recordatione devinctus. Geminus ex ea sustulerat: e quibus puellam appellari Selenen jussérat, puerum Helium, siderum nominibus. Venit illa, nec modicam postulans laboris mercedem, Herodi quidem Judæo
 Joseph. maximi discriminis causa fuit, cuius regno inhibebat. Effe-
 Antiq. xv. 4. cit enim ut propter imperfectum Aristobulum affinem suum
 Dio. capit is arcesseretur: quemadmodum et Lysaniam Ptolemæi

filium, quem Ituræis Antonius dederat regem, Parthis fa- Joseph.
vere calumniata perdiderat. Nam inexplebilis avaritiæ ibid.
fœmina cunctis Syrorum regulis struebat insidias, ut, his
sublatis, eorum ditiones dono Antonii obtineret. Igitur
licet dimissum semel Herodem continuo infestavit, ut redi-
mere pericula sua sæpius pecunia cogeretur.

48. Neque minus iniqua Arabi Malcho, duorum regna et de B.
sibi flagitabat. Tandem Antonius, hinc muliebribus inci-
tatus furiis, inde pudore retentus; ne aut daret omnia, aut
negaret, Judæo Hierichunta et feracem balsami regionem
ademit, Nabataeo maritimam: sed et Phœnicum urbes,
cis Eleutherum fluvium usque ad Ægyptum, Cleopatram
habere jussit, Tyro et Sidone exceptis, quas ab antiquo
sciens esse liberas, eam gratiam quantumvis blandienti re-
ginae noluit gratificari. Sed illa tamen ad Euphratem us-
que prosecuta proficiscentem, non ante dimisit, quam ali-
quot Ciliciæ Cretæque partibus,¹ ad hæc Cyrene et Cypro Plut. Dio.
auctior discederet.

¹ *Aliquot Ciliciæ Cretæque par- posteriora paulo tempora refe-
tibus] Has Antonii largitiones ad runt Plutarchus et Dio. Crev.*

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXX.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

Plut. 1. AT M. Antonius,^a remissa in Egyptum Cleopatra,
Anton. cum Euphratis transitum diligentius quam pro sua opinione
Appian. custodiri accepisset, in Armeniam iter flexit, a cuius rege,
Parth. contra regem Medorum, (Artavasdes^b nomen utriusque
Dio, XLIX. contra regem Medorum, (Artavasdes^b nomen utriusque
Vell. II. 82. contra regem Medorum, (Artavasdes^b nomen utriusque
Dio. fuit,) invocabatur. Ibi lustrato exercitu, reperit legiones
Justin. sedecim validissimas, cum Gallorum et Hispanorum co-
XLIII. 5. flor. IV. 10. hortibus millia decem impletibus. Equites legionarii si-
Liv. Epit. mul cum auxiliis millia sedecim : neque multo minor levis
Plut. armaturæ multitudo.

2. Sed hic tantus apparatus, cuius fama Bactrianos et
Indianos perterrefecerat, postremo in Iudibrium abiit, cor-
rumpente occasiones Antonio, dum amore Cleopatræ, velut
insania, correptus, citius seriusve justo agit omnia, non ad
occasionses rerum, sed suas libidines deliciasque respiciens.

^a At M. Antonius] Appianum in Parthicis hic tantum allegamus, eum postea ideo omissuri, quod quicquid apud eum legitur de Antonii in Parthos expeditione, ad verbum exscriptum est Plutarcho est, sive ipse, quod parum verisimile est, hoc furtum fecit, sive potius aliquis consarcinator e Crasso et Antonio Plu-

tarchi collectam hanc Parthico- rum bellorum historiam sub nomine Appiani venditavit. Crer.

^b Artavasdes] Ideum nomen est Artabazes et Artavasdes : et Artavasdes hic Armeniae rex idem est qui supra memoratus est Crassi socius, nec satis auditus monitor, cvi. 27. 28. 36. Crer.

Nam et magnam ejus anni partem, dum luxuriatur cum *Liv. Epit.*
 Cleopatra, perdiderat: et, quanquam æstas reliqua ne- *Plut.*
 quaquam par esset tantaæ expeditioni, festinabat, ut apud
 illam hybernare posset. Idecireo licet longe fuisse consultius in Armenia reficere militiæ, qui decies centena millia passuum^c raptim confecerat; atque hyeme ibi transducta, primo vere, priusquam ex hybernis Parthi moverent, occupare Medium, sine mora profectus est, nuntiis *Dio.*
 etiam instigantibus, qui Medium longe a suis finibus auxilium adduxisse Parthis attulerant. Sed nec indicere bel- *Flor.*
 lum curæ habuit, quo prorsus inopinus invaderet; non *Plut.*
 ante professus hostem, quam Atropatenen attigit, quæ ab *Strabo,*
 Armeniis Araxe fluvio disjungitur. *xii. p. 523.*

3. Progressus aliquantum, cum celeritatem, qua per *Plut. et Dio.*
 Medium irrumpere cogitabat in Parthos, mole impedimentorum tardari cerneret; relieto ad ea cum parte ex- *Vell.*
 ereitus Oppio Statiano, majorem et firmiorem equitum *Plut. et Dio.*
 peditumque numerum agens, ad Praaspa^d contendit. Erat ea Medorum regia, sita in munito et arduo colle, dis- *Strabo.*
 tans ab Araxe et finibus Armeniae passuum millibus trecentis.¹ Hic primum ipsa res arguit imprudentiam con- *Plut.*
 sili, quo tormenta, quæ trecentis plaustris vehebantur, et arietem pedum octoginta reliquerat. Nec enim idonea materies aderat, in regione humiles tantum arbores et mollis ligni educante. Quod proximum erat, aggerem *Dio et Plut.*
 jecit, ut velut ex æquo loco consereret cum propugnatoribus manum.

4. Interea Partbus Medusque reges implicitum validæ urbis oppugnatione hostem sientes, in Statianum mittunt haud ita magnam manum, sed satis validam adversus ex itinere fessos, et tale nihil expectantes. Igitur et Statianus, et quos secum habebat, (erant autem legiones duæ,) *Liv. Epit.*
 irrumpentibus sub serum diei barbaris, occidione eæsi *Flor. Vell.*
 sunt: nec evasit quisquam, præter unum Polemonem, *Dio et Plut.*

1 *Quadringentis* edd. ante Crev. Ex Strab. emend. ille.

^c *Decies centena millia passuum]* pianum *Phraata;* apud Plutar-
 Leucas plus 230. Crev. chum *Φράρτον πόλιν.* Strabo

^d *Praaspa]* Sic legitur hoc no- autem nominat *Vera Ovēpa.* Crev.
 men apud Dionem: apud Ap-

Ponti regem, quem ceperunt vivum, acceptoque mox pretio, dimiserunt. Direptis deinde impedimentis, et corruptis machinis, pleni spiritus ac ferociæ, ad liberanda Praaspa contenderunt.

5. At Armenius Artavasdes, licet præcipuus suscipiens belli auctor, in regnum, desertis Romanis, abiit, non sine crimine prodigionis, cum neque ad Antonium addu-

Strab. xi. ceret copias, neque Statiano (potuisse enim creditur) subvenisset. At periculo suorum exterritus Antonius, licet p. 544. et xvi. 748.

Dio. ad primum Statiani nuntium propere signa moverat, nihil praeter mortuos, et vestigia cladis reperit; ne hostibus quidem usquam comparentibus. Quarum rerum sicut altera mœstitudinem dubitationemque indidit animo; sic altera, quasi fugientibus ob metum barbaris, utrumque exemit.

Plut. 6. Sed ubi redditum ad Praaspa fuit, et annona, vicinis omnibus devastatis, cœpit esse gravior; cum decem legionibus, tribus cohortibus prætoriis, et universo equitatu frumentatum iit; hoc maxime modo hostes ad pugnam elici posse sperans. Nec amplius unius diei progressus iter, cum circumfundi Parthos undique, vimque minitantes cerneret, signum pugnæ in castris proposuit. Ceterum detendi tabernacula jussit, ut speciem non pugnaturi, sed proficiscentis præberet. Ita lunatam barbarorum aciem præteriens, imperavit equiti, simul animadverteret tam prope accessisse signa legionum, ut inferri in hostem possent, inventus ficeret initium prælio. At Parthi, stupentes spectaculo, disciplinam Romani militis considerabant, servatis exacte ordinibus prætereuntis, et cum silentio quatientis pila: cum subito cum clamore irrupit eques, et usum arcuum propere suggestus abstulit. Repugnabant tamen: sed ubi et funditores, violentiore ictu et longius pertingente, quam Parthicæ sagittæ possent, incubuerunt, et legiones clamore scutorumque strepitu hostium exterruerunt equos; priusquam ad manus venire miles posset, solutis ordinibus abierunt. Ibi magnam in spem Antonius venit, posse profligari bellum, si fugientibus instaretur. At ubi ad sex millia passuum² insecurus pedes, et triplo

Dio.

Plut.

² Octingentos passus edd. ante Crev. Ex Plut. emend. ille.

spatio eques, non ultra triginta viros cepisse, nec occidisse plusquam octoginta cerneret; gravis incessit omnibus solicitude, siquidem victores tantillum inferre detrimenti possent, victi tot amitterent armatorum millia. Dies insequens Praaspa repetentibus eosdem labores attulit: et, vix dimotis hostibus, ad castra sua magno cum labore redierunt.

7. Interim et obsessi, eruptione facta, relictos ad opera turbaverant, aggeremque incenderant. Igitur Antonius, rebus ubique parum ex voto fluentibus tristior, advocatos in eencionem severissima oratione castigavit. ‘Quid hoc est flagitii, milites,’ inquit, ‘aut qua vecordia acti tantum militiae dedecus admisistis? Iguaviane vestra factum, an vero negligentia dicam, quod ex oppido pene capto facta eruptio, opera incensa, vos ipsi a mollissimo genere hominum fusi fugatique estis?

8. ‘Medos enim, si nescitis, a multis aetatibus, priusquam Pompeium et Romana arma experirentur, non Græci modo, sed etiam Syri Cappadocesque omnibus ferme præliis vicerunt. Desinamus Romani jactare Parcorum et Parthicas laurus, si ab his superari patimur, quos servire Parthis non pudet. Scilicet, si sub Ventidio militares, timeri ab hoc hoste postulares, cui nunc et auspiciis et ductu M. Antonii par esse non potes. Hoc vulgari per provincias placet, hoc narrare hostes, audire socios, in Italiam, in Urbem, ad senatum Cæsaremque perferriri? Adeone tot legiones cum essetis, me unius diei itinere distante, tueri opera non potuistis? Eequid futurum erat, si me ratio belli longiorem aliquam in expeditiōnem abstraxisset? In unius igitur oppidi obsidione mihi cum tanto exercitu hærendum erit: aut, si usquam abscessero, metuendum, ne vos, tanquam relicta a pastore pecora, dissipemini? At ego tribunos militum vobis, ego legatos reliqui, penes quos hærere culpæ vestræ partem nolim, neque commisisse quenquam, ut sim ei asperior, quam consuetudo mea patiatur.

9. ‘Sed quemadmodum ingenio meo lenitas congruit; ita disciplinæ, quæ tutelam imperii et exercituum continet,

Front. iv.
I. 37.
Liv. Epit.

necessaria est severitas. Nam hæc exempla si impunita patiaris, quid erit deinceps flagitii, quod animadversione dignum esse quisquam existimet? Spe corrupta celeriter expugnandi Praaspa, utilitatem publicam, et armorum nostrorum famam, et populi Romani formidatum prius his gentibus nomen prodidistis. Quantum nobis afferre potuerit moræ sterilis arborum regio, et propterea multo labore ac tempore vix effectus agger, magno dolore nostro sensimus: nunc ad eadem reficienda opera unde otium nobis, unde materia erit?

10. ‘Vestrum hoc facinus erit, quicumque huic culpæ affines estis. Per vos irrisi contemtique aut munitæ urbi sine machinis et operibus assidebimus, aut infecto negotio discedemus. Hoc ego nisi jam in auctores vindicavero, non recuso quin nullius usus imperator habear. Erit tamen apud me non innocentiae tantum securitas, sed etiam levioribus delictis venia. Quos autem constabit gravius peccavisse, quam ut condonari iis debeat, causam non dicent, quominus, quam exemplo suo labefecerunt disciplinam, eam suppicio suo sanciant.’ Mox legioni, cuius eo

Plut. et Dio.
Frontin. tempore statio fuerat, pro tritico hordeum admensus est, legato cum ignominia dimisso, punitisque duarum cohortium centurionibus omnibus, et manipulis decimatis.

Dio et Plut. 11. Inter eas calamitates, cum et eruptionibus Medorum, et præliis Parthorum Antonius fatigaretur, multique milites, frumentandi causa progressi, paulo longius intercep- perentur, sustinebatur tamen: donec, præterito jam æquinoctio, subvereri Parthus cœpit, ut suos, omnia potius quam hyemem sub pellibus laturos, continere in castris posset. Suberat etiam metus, ne vel indignatione robur augente, vel accitis alicunde auxiliis, Romanus oppidum vi subigeret. Subornatis igitur notissimis quibusque Parthorum, parcius incessi Romanos frumentatores, et nonnulla citra pugnam concedi jubebat: præferrique benevolum animum in milites; in Antonium convicia jaci, qui tot egregios viros contumacia sua perderet. ‘Mittendis enim ad regem legatis, pacem haud dubiam impetrari posse. Nunc illum expectare in aliena regione famem ac

hyemem, duos atrocissimos hostes, etiamsi præterea nulli essent. Quod si tum retrocedere conentur, quomodo tandem emensuros iter, satis difficile futurum vel amicis et deducentibus Parthis?" Hæc ubi per multos et sæpe ad Antonium relata sunt, jussit a barbaris, si forte eadem hæc iterarent, exquiri, utrumne illa, sciente ac probante Phraate, dictitarent? Tum demum ex amicis quendam misit, qui ad tegendam turpitudinem, ne contentus tuta fuga videretur, captivos et signa Crassi repeteret. Legationem Dio. hanc Phraates superbo exceptit apparatu, aurea sella sedens, ac nervum arcus pulsans. Nec oratione quam aspectu minus terribilis, longo sermone increpavit Romanos, 'Antoniumque' jussit 'satis habere, quod suos milites, suaque signa retineret; ac si cordi foedus esset, primo quoque tempore Parthorum finibus excederet. Sic Plut. et tutum ei discessum, pacemque fidam fore.'

12. Dura conditio erat, sed duriora timebantur. Idcirco paucis inde diebus vasa colligens, præ pudore milites alloqui non potuit, vir alioquin præstans facundia, et civilibus militaribusque concionibus exercitatissimus: vicemque suam hortandi milites Domitio Ahenobarbo demandavit. Ea res multis displicuisse dicitur, contemni se putantibus, post tot toleratas ærumnas. Plerique, rem ut erat conjicientes, æquioribus animis imperium secuti sunt. Cum recessisset a Praaspis Antonius, Medi, reicta ab eo opera, aggere disjecto, incendere.

13. Tum vero maxima exceperunt Antonium pericula, Liv. Epit. insanique labores: et erat actum de universo exercitu, ni insanius labores: et erat actum de universo exercitu, ni e mediis hostibus auctor salutis extitisset. Parthos in præliis opera servorum uti consuevisse, supra etiam indicavimus: et inter equitum millia quinquaginta, quæ occurrerunt Antonio, solos quadringentos liberos fuisse relatatum est. Igitur et milites Crassiani hoc in numero Vell. Hor. cum essent inventi; quidam eorum natione Marsus^e noctu Carm. III. 5.

^e Quidam eorum natione Marsus] Velleins et Florus a captivo Romano e Crassianæ cladis reliquiis monitum esse Antonium memorant. Hinc judicavit Freinshemius in not. ad Flor. iv. 10.

male legi apud Plutarchum ἀνὴρ τῷ γένει Μάρπος, rescribendum que esse Μάρπος: eo quidem magis, quod Plutarchus addit enī Parthorum moribus longo usu assuefactum fuisse, quod vide-

Flor. iv.
10. et ibi
Freinsh.
Plut.
Dio. Plut.

accessit ad vallum, monuitque ne, itinere quo venerant, reverterentur. Quippe per campestria et plana reddituros inevitabilis manebat a Parthis equitibus pernicies: montanis et sylvestribus locis tutior Romanis receptus erat, hostibus impeditior persecutio. Neque vero simulatae paci fidendum, idem Marsus admonuit; simul viarum offerens ducem, et, cum fides postularetur, vinciendum se præbens, donec Armeniam attigissent.

14. Ita vix itinere bidui progressum est, per pacata in speciem omnia: die tertio cum, juxta fluvium incedente agmine, ruptum recens aggerem Marsus animadvertisset, effusasque in viam aquas, haud procul abesse hostem monuit. Vixque spatium Antonio fuit diducendi ordinis, ut procurrere levis armatura posset, cum Parthi se intulerunt: et a velitibus atque funditoribus post multa utrimque vulnera repulsi, denuo fecerunt impressionem. Tum vero Gallus eques emissus est, disjicitque atque dissipavit Parthicas alas, ut eo die quicquam præterea tentare desinerent. Hoc documento admonitus imperator, quadrato deinceps agmine semper incessit, non a tergo tantum, sed etiam in lateribus levi collocata armatura. Equitibus injunctum, ut hostes repulisse contenti, longius ne persequerentur.

15. Cum eundo pugnandoque proximum quatriduum ita præterisset, ut Parthos, non minoribus acceptis quam illatis detrimentis, tæderet incepti, simul instans hyems desiderium repetendi domos faceret; rem prope restitutam Fabii Galli^f temeritas afflixit. Vir erat fortis et strenuus. Ideo facile persuasit Antonio, ut sibi ad tutelam postremi agminis majorem numerum levis armaturæ, simul aliquot equitum alas concederet: cum his se sperare operæ pretium facturum. Incumbentibus deinde Parthis, cum summovisset hostem, non ex priorum dierum instituto recepit se ad suos, sed cupidius institit pugnæ. Igitur qui in ea

tor arguere hominem non indi- genam. *Crev.*

^f *Fabii Galli*] Aliter legitur hoc nomen apud Plutarchum et Appianum: apud illum, *Φλαοῦτος*

Γάλλος; apud hunc, *Φλάβιος Γάλ-*

λος. Mintavit Freinshemins prop- terea quod *Galli* cognomen in Flavia gente non repperit; a- pud Fabios in usu fuit. *Crev.*

parte eurabant, a se divelli Gallum videntes, revocabant hominem: et Titius quæstor, manu signis injecta, convertere jubebat; increpans Gallum, cuius stoliditate tot viri fortes in discimeni adducerentur. Ille sua curare quæstorem jubens, persistit in sententia, donec ab hostibus circumventus, auxilium postulavit.

16. Ibi vero magna tum ceterorum ducum imprudentia, tum P. Canidii, qui apud Antonium plurimi fiebat, paucæ cohortes alæque subsidio missæ; deinde, dum illæ vincuntur, aliæ aliæque. Ita factum ut priorum quorumque consternatione etiam recens advenientes auferrentur. Nec sisti potuit, donec fulsere signa legionum, quas a prima acie raptim Antonius adduxerat. Inprimis tertiae legionis virtus, per medium fugientium agmen enisa, barbaros ab inseguendo deterruit. Ea pugna non pauciores tribus millibus amissi: sauciorum ad quinque millia recepta, in quibus auctor cladis Gallus, quatuor transfixus sagittis, haud diu superfuit. Ceteros Antonius obiens, multa commiseratione, nec sine lacrymis consolatus est.

17. Nec deerant Antonio artes, quibus militari vulgo probaretur. Nobilitas, facundia, simplicitas, et quod in donando erat largissimus, in colloquendo comis, mirificum ei conciliabat favorem. Tum vero se curæ videntes esse imperatori, sic affecit penitus, ut oblii vulnerum, ‘eum sui ipsius curam agere’ juberent: ‘eo salvo, salvos milites, salvum omnem exercitum fore.’ Mox cum pulla veste proditurus in concessionem, vetantibus propter omen amicis, imperatoriam purpuram sumvit: verbisque factis, cum victores laudasset, pulsos incusaret; adeo commoti sunt qui arguebantur, ut causis fugæ indicatis, tamen se vel decimandos, vel arbitratu ejus puniendos offerrent, modo tristari imperator et ægro esse animo desineret. Tum ille vicissim tactus hoc animo obsequioque militum, sublatis in cœlum palmis, ‘Vos vero,’ inquit, ‘Dii Deæque omnes, precor, ut, si quid istinc præterea impendet calamitatis, id omne meum in caput vertat: at vos tam bonis tamque amantibus mei militibus parcite.’ Sed hæc mutua inter imperatorem et exercitum benevolentia sic confirmavit animos, ut hostes, qui post hanc victoriam

nihil non sibi pollicebantur, spe sua judicioque magnopere fallerentur.

18. Illi contra suam consuetudinem prope castra Romana pernoctaverant; et, affluentibus in horas aliis, (nam et ex perpetuo comitatu suo, tanquam ad paratam prædam, multos rex mittebat) ad numerum quadraginta milium equitum aucti, Romanos iter facientes invaserunt. Sed alacriter ab his repugnatum est, donec per declivia euntibus rursum acerrime institerunt Parthi, tanta multitudo sagittarum immissa, ut pæne obruerentur.

19. Ibi jussu Antonii legionarius miles, receptis in medium velitibus et equitatu, testudinem fecit, in quam cadentibus sagittis, hostium pharetræ sine noxa militis exhaurirentur. Inusitatum id spectaculum non uno errore decepit Parthos. Primo enim, cum in sinistrum genu omnes procubuissent, essetque idem ab equis, ad hoc exercitis, factum, barbari vulneribus et fatigatione deficere Romanos simul omnes rati, omissis arcubus arripuerunt contos, sic interfecturi jacentes. Sed ubi cominus ventum, consurgens subito miles, pilis conjectis, complures interemit; reliquos miraculo rei et suorum casu attonitos conjectit in fugam, eo terrore, ut deinceps aggredi legiones non auderent. Igitur denuo pacis in speciem frumentum aut pabulum potentibus occurribant, remissos ostendentes arcuum nervos: ‘neque se ulterius infestos fore abeuntibus. Paucos Medorum secuturos, unius alteriusve diei itinere: nec inferendi periculi causa, sed tutandis vicis suis paulo longius distantibus.’

20. Sed suberat ingens dolus, et exitiosus omnibus, si declinassent in campos. Quod spe Parthicæ pacis, et ob commoditatem aquandi factum esset, nisi nobilis Parthus in castra Romana venisset, Monæsis se propinquum esse dicens, et ejus in gratiam salubre consilium afferre. Collibus deinde eminus osteus, ‘Sub his,’ inquit, ‘universæ Parthorum copiæ latent, excepturæ vos, si quidem in campos signa demiseritis. Altera qua instituistis pergere via, molestias habet, quibus assuevistis. Hanc vero si prætuleritis, scitote vos M. Crassi fato perituros.’ Cum eadem dux viæ Marsus diceret, neque magnopere aliud

timendum superesse, præter iter unius diei per loca arida; secutus consilium Antonius, aquam portari jussit in utribus et galeis, quod omnia vasa defecerant. Sed Parthi, animadverso suas insidias non succedere, præter morem suum noctu secuti agmen, sub ortum solis extremis incubuerunt, vigilando et eundo defatigatis. Quippe eadem nocte circiter triginta millia passuum³ confecerant.

21. Huic labori periculum additum priusquam exspectabatur, (longius enim abesse hostem putaverant,) ad hæc sitis, non aquarum modo penuria, sed etiam calore certaminis accensa, (pugnandum enim simul et incedendum erat,) paene ad desperationem impulit universos: donec flumen esse in proximo, eoque jam primos pervenisse ordines auditum est. Sed ne sic quidem miseriarum finis: accessio quin immo fuit. *Salinacidas enim aquas^h amnis* Flor. Plut. vehebat, quæ potæ stomachum exulcerabant dolore, sitimque ultro adaugebant. Nec ignorabat hæc Marsus, aut monere omittebat. Sed impatientia sitis vicit: neque præsens molestia sinebat curare aut metuere futuram. Donec Antonius rogando, docendoque ‘non longe flumen abesse salubrius, atque ultra viam asperam, ubi necessario finem insequendi facere Parthos oporteret: ne igitur, ob tantillam voluptatem, tam in propinquu sitam spem incolumentis corrumperent,’ permovit eos, ut, coercita potandi lubidine, castra ponerentur. Jam et Parthi ex more recesserant, cum iterum Mithridates affuit, post modicam quietem properari jubens ad proximum traciendum amnum: nec longius Parthos secuturos. Contra Antonius aurea illi vasa quamplurima dono misit: ex quibus ille, quotquot occultare veste poterat, secum abstulit.

³ Ex Plut. correxit Crev. pro *septem et viginti millia passuum* in edd. priorr.

^g *Triginta millia passuum*] Leucas nostrates 10. Crev.

^h *Salinacidas ... aquas*] Freinsheimius in not. ad Flor. iv. 10. hanc Salmasii emendationem probat, reponentis *Salinacidas*

pro *salmacidis*, quod præferunt vulgata Flori exemplaria. Fir-

mat Plutarchus, apud quem dicitur hujus fluminis ἀλμυρὸν καὶ φαρμακῶδες οὐδωρ. Crev.

22. Ceterum iter ejus diei quietum fuit: sed nox inse-
quens terrorem habuit maximum, ipsis militibus auctori-
bus, qui passim occidebant spoliabantque eos penes quos
aurum et argentum esse sciebant: diripiebantque pecunias
Antonii, et argentum ejus factum concidebant dolabris.

Flor. Plut. Tum vero correptus ultima desperatione, qui hostium eam
irruptionem esse crediderat, Rhamnum libertum suum,
qui fuerat gladiator, jurare coëgit, ‘confestim mortem il-
laturum, ubi jussus esset; ablaturumque caput:’ ne aut
vivus perveniret in potestatem hostium, aut mortuus ag-
nosceretur. Inter haec amicis complorantibus, dux iti-
neris suaviorem et humidiorem auram sentiens, haud pro-
cul abesse miseriarum finem docuit, flumine vicino: simul
allatum est, tumultum e militari licentia natum esse. Igi-
tur ad hunc cohibendum, castrorum metationis dari signum
jussit.

23. Dum tentoria figuntur, simul cum oriente die Par-
thi affuerunt. Idcirco, sicut fuerat superioribus diebus
factum, iterum testudine se Romanus texit, donec vis
major præterisset. Tum iter et pugnam continuando pri-
mum agmen fluvium attigit; objectisque ad arcendum
hostem equitibus, quod vulneribus aut morbo debile erat
in exercitu trajectum est. Ibi demum, remissis arcuum
nervis, quieverunt Parthi, acclamante quodam ex duci-

Flor. Plut. bus: ‘Ite et bene valete Romani: merito virtutem ves-
tram in celum effert fama, qui Parthorum tela incolumes
sustinuistis.’ Sed illi promissis hostium minime fidentes,
otio læti, transmiserunt universi, curatisque jam ex com-
modo corporibus, reliquum ad Araxem iter die sexto per-
egerunt.

24. Eo loco postremum timuerunt, sparso rumore Par-
thos insidiari vorticosem et profundum amnem transituris.
Sed vanus ille timor fuit: transgressique sine noxa, cum
tandem in pacatoria veuisse intelligerent, præ gaudio pro-
cidentes osculabantur amicum Armeniae solum, et in mu-
tuos complexus ruebant cum lacrymis, tanquam erepti ex
inferorum faucibus, vitæque redditi. Nam profecto mi-
serimus hic et patientissimus exercitus longo tempore
ærumnas incredibiles pertulerat; per ignotas regiones, et

hostilia omnia, viginti et uno diebus trecenta circiter milia passuumⁱ fugiendo emensu. Liv. Epit.

25. Inter haec fames etiam incubuerat, crebris præliis impeditibus frumentationem, et inopia jumentorum, quorum pleraque variis modis interierant, reliqua sauciorum corporibus et sarcinis onerabantur. Reperio chœnicem frumenti venisse denariis quinquaginta: ^{Oros. vi.}^{19.} panes hordeaceos pari pondere argenti fuisse permutatos. Et per se satis grande malum fames erat, et aliorum causa. Quippe plerosque ad nefandos cibos adigente necessitate, radices herbæque vellebantur, nullo salubrarium noxiorumque discriminé. Sed eminebat una pestis, quæ in cibo sumta mirum insaniae genus, et ex eo mortem inferebat. Inde qui gustassent, omnium aliorum immemores, vertendis lapidibus, tanquam re maxime seria, occupabantur; donec transmisso veneno ad vitalia, bilem evomentes conciderent. Et didicerant quidem adversus hanc ægritudinem vinum esse remedium: sed illud quoque jam defecerat.

26. Super haec instabant vi ac dolis barbari præoccuperantes angustos transitus, fossis et operibus obstruentes viam, aqua pabuloque prohibentes. Quod si forte per commodiorem aliquem locum processurum agmen videbatur, spargebant Parthi famam, ibi maximum esse periculum ab insidiis; subornatis qui per speciem benevolentiae monerent loca peti, veris periculis minime caritura. Jam et perfugere quidam, tot incommodorum tædio, tentaverant: et nisi Parthorum sagittis in conspectu ceterorum cooperti fuissent, periculum erat ne plerique sequerentur. Idcirco saepius exclamasse Antonium ferunt, ‘O decem millia!’ Græcos adsignificabantem qui, duce Xenophonte, longius iter, et a pluribus infestati confecerant. Perisse dicuntur militum

ⁱ *Trecenta . . . millia passuum]* major est decima parte modii Centum leneas. Crev.

^k *Chœnicem frumenti venisse denariis quinquaginta]* Chœnix est meusura Græca, quæ aliquanto

Vell. II. 83. viginti millia, quatuor equitum, calonum pars ferme
tertia: impedimentorum prope nihil superfuit.

27. Ceteros etiam, cum se jam omni molestia defun-
ctos crederent, haud multo leviora prioribus mala exceper-
Plut. runt. Primum ex longa inopia cibus potusque immoder-
ate sumtus concitavit atroces morbos, ut multi colicis
Liv. Epit. doloribus et hydrope extinguerentur. Deinde tempesta-
Plut. tibus amissa sunt octo circiter hominum millia, dum ex
Flor. ardoribus Armeniae Cappadocum frigora succedunt, et ex
subita mutatione cœli corpora olim variis debilitata modis
Dio. concipiunt morbos. Ferunt Antonium adeo tulisse hæc
ægre, ut vetuerit referri ad se pereuntium numerum,
cum mederi, qua voluisse ratione, non posset; qua po-
tuisset, nolle.

28. Quippe in Syriam, atque inde Ægyptum prope-
rans, ut apud Cleopatram hyemaret, neque hyberna ha-
bere in Armenia voluit, nec cum eo rege bellum; multis
Plut. instigantibus ne perfidiam hominis inultam pateretur.
Nec enim dubitabatur, quin ille victoram Parthicam
corrupisset: quando inter proficiscendum profligaverant
hostem decies octies, sed levi cedentium damno, quos
propter velocitatem equorum assequi Romani non potu-
erant. Quod si Armenii equites, assueti Parthico hosti,
neque celeritate impares, affuisserent, ingens periculum
Parthis incubuerat, ne propulsantibus Romanis, perse-
quentibus Armeniis, grandi aliquo infortunio mactaren-
Dio. tur. Sed Antonius, in alia tempora vindictam differens,
Plut. pecuniam et commeatum ab rege, tanquam socio et
amicō, accepit; neque proditionem reprobrando, neque,
ullis aliis in rebus, priorum temporum prætermissa aut
imminuta comitate.

29. Ex Armenia, licet jam adulta hyems esset, per
Flor. Plut. continuas nives Cappadociam raptim transiens, Antio-
Oros. Plut. chiam pervenit: nec ibi commoratus, cum paucis ad mare
descendit, et in castello quodam inter Berytum et Sidonem ('vicum album' vocabant) Cleopatram expectavit;
sæpe a poculis, quibus intemperanter delectabatur, exsiliens, ut specularetur adventum ejus. Postquam illa

affuit, vestem et pecuniam exercitui divisit, quinque et triginta denarios¹ singulis, tanquam allatum a Cleopatra donativum. Sed alii vestem a regina suppeditatam aiunt, pecuniam negant: ceterum illius nomine distributam, ab Dio. imperatore profectam esse. Hic expeditionis Antonianæ exitus cum Romæ non ignoraretur, et fama nuntiante veritatem, et diligenter explorante cuncta Cæsare; tamen supplicationes in Urbe, tanquam bene gesta republica, fuerunt. Quippe Marcus, occultatis cladibus, tantummodo, si qua erant paulo meliora, inflatius perscripserat: Vell. Flor. quod vivus e tantis periculis evasisset, victoriam vocans. Dio.
Et supersedebat arguere Cæsar, durante adhuc Sexti bello: dein ratus fore, ut Antonius sua sibi vecordia malum arcesseret.

30. Nec deerant quæ domi curarentur, ubi quotidie multa ex antiquo more mutabantur. Nam neque ædiles ullos iste annus habuit; quod civilibus bellis attritæ multorum facultates insanis ludorum sumtibus terrebant petituros: neque præfectus Urbis feriarum causa fuit. Sed illorum partibus prætores et tribuni plebis functi sunt; hujus, delecti quidam e collegio prætorum. Reliqua negotia publica tum in Urbe, tum per universam Italiam, illo et sequentibus aliquammultis annis, C. Cilnius Mæcenas eques Romanus administravit.

31. Eodem anno Cn. Domitius triumphavit, ob res in Hispania gestas, A. D. xvi. Kalendas Sextiles. Hic aurum coronarium non ab aliis quam Hispaniæ civitatibus acceptum, partim instruendo triumpho insumsit; reliquum contulit ad refectionem Palatii.^m Ejusdem operis ornamentis et mutuo sumtas ad triumphum a Cæsare tabulas et statuas immiscerunt; repetentique Cæsari facete respondit, ‘mitteret ipse et juberet tolli; sibi enim ad hoc ministerium deesse famulos.’ Et Cæsar, ne res dedicatas Diis auferre videretur, acquievit. Huic victoriæ

Fasti Capit.
Dio XLVIII.

¹ *Quinque et triginta denarios]* vox Græca βασίλειον, qua ntitur Uncias argenti nostrates 4. gros- Dio, melius verteretur regia: sos 3. *Crev.* nempe Nunæ regia in radicie-

^m *Palatii]* Sequitur interpre- bns Palatii, sive Palatini mon- tem Dionis Freinshemins. Sed tis, sita. *Crev.*

Usser. deberi rationem apud Hispanos computandi tempora,
Ann. a. C. quam Æram vocant, viri docti non male existimant; victa
38. gente Romanis ritibus paulatim mutante patrios: quemad-
Id. ib. a. modum et paulo post, Antonio superato, Ægyptii Julia-
C. 28. num annum receperunt.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXXI.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. **C**UM deinde L. Cornificius L. F. Sex. Pompeius Sex. Dio, xix.
F. anno darent nomina, novam in spem opprimendi Par-
thorum regis Antonius venit: * quod Polemon, Zenonis Strabo,
Laodiceni oratoris filius, quem Ciliciæ Pontique parte xii. pp.
attributa regem appellaverat, venerat Alexandriam, ‘a 578. et 556.
Medo se mitti’ dictitans, ‘cui male cum Parthis conve- Appian.
niret, ob prædam inique divisam, et inde orta jurgia, ex Civ. l. v. p.
quibus in amittendi regni timorem Medus incidisset.’ Is 715.
igitur Antonium exciri jusserset, omnes opes suas in belli Dio.
societatem offerens. Idque facere tanto cupidius credeba- Plut.
tur, ut Armeniæ regem ulciseretur, iratumque ei Anto- Anton.
nium attraheret, a quo contra se quoque nuper adductos Appian.
eosdem Romanos dolebat. Parth. et
Dio.

2. Igitur Antonius, nihil addubitanus victoriam suam
fore, si Medorum sagittariis et equitibus, quæ superiore
bello sola ipsi præsidia defuerant, adjuvaretur, novam ex-
peditionem parabat, ut ad Araxem fluvium Medo con-
junctus, impetum in Parthorum regionem faceret. Inter-
rim ut Artavasdem Armenium dolo caperet, evocavit eum, Dio.
quasi de rationibus suscepti belli deliberaturus. Sed illi

* A. U. C. 717. A. C. 35.

fraus suboluit, nec se commisit Antonio. Quapropter hic, dissimulata ira, sub specie belli Parthici, oppressurus imparatam Armeniam, ex Ægypto movit.

3. Interim et Sex. Pompeius hoc maxime modo cala-

Dio xlii. mitatibus bellisque suis finem imposuit. Cum Messanæ
P. 270. suorum fidei diffisus, per altum vela facturum dixisset,

Flor. iv. 8. Dio. extincto navis prætoriæ lumine, oram Italiæ legit : spolia-

Appian. Civ. l. v. p. 747. Dio. toque obiter Junonis Laciniæ fano, Corcyram atque Ce-

- phalleniam advectus, in quosdam suorum forte vi tempes-

tatis eodem ejectos incidit. Nec tamen assumit omnes ;

sed exposito periculo, si pauciores quam ut se defendere,

plures quam ut latere possent, simul incederent, pleros-

que aliam alibi æquiorem querere fortunam coëgit. Cum

Appian. et Dio. ceteris Mitylenæorum portum tenuit, qua in civitate bello

civili pater Pompeius hunc puerum adhuc cum noverca

Cornelia deposuerat :^a et, Lesbiis eum ob patris memo-

riam cupide recipientibus, hyemem ibi exigere statuit,

quod Antonius, ad quem ibat, in Medium processisse nun-

tiabatur. Sed postquam præfectum Asiæ C. Furnium

sibi parum amicum expertus, Antonii improsperam fuisse

Parthicam expeditionem didicit ; in spem adductus est, si

quidem perisset Antonius, in ejus se potentiam succedere

posse : sin superesset, saltem in imperii venire societatem.

Duabus præterea rebus animus ei augebatur : recenti me-

moria Labieni, qui Asiam omnem celeriter subegerat ; et

^a Qua in civitate bello civili pa-

ter Pompeius hunc puerum adhuc

cum noverca Cornelia deposuerat]

Hæc non uno modo peccant ad-

versus historiæ fidem. Primo

Sex. Pompeius non erat puer

tunc, cum Pharsalica pugna de-

certata est, siquidem periit,

ipso teste Appiano, anno ætatis

suæ quadragesimo. Vid. infra

18. Ad Pharsaliam antem pug-

natum est anno ante hunc deci-

mo quarto. Itaque illo tempore

Sex. Pompeius annum ætatis

agebat septimum et vigesimum.

Secundo hinc patet Sex. Pom-

peium tunc ea fuisse ætate, qua

partem laboris et periculi ca-

pessere posset, neque deberet extra bellum aleam deponi in insula.

Et vero supra, l. cxii. c. 8. Freinsheimius ex Lucano memo-

ravit eum fugienti se patri ad-

junxisse postea paulo, quam ille

a Lesbo solverat cum uxore Cor-

nelia. Itaque dubitari non po-

test quin Appianus hoc loco, et

post eum Freinsheimius, memo-

ria lapsi sint. Appianus vero et

in eo quoque erraverat, quod

eum cum matre (quam multo

ante Pompeius res suas sibi ha-

bere jusserat) depositum fuisse

narrat apud Mitylenæos. Sed

hunc ejus errorem vidit et emen-

davit Freinsheimius. Crer.

quod ad eum quotidie multi confluabant ex Sicilia et aliis provinciis.

4. Igitur imperatorio habitu resumto, ad occupandam Dio. continentem oppositam se accingebat,^b missis interim Alexandriam legatis, Antonio societatem et amicitiam offerens: cum paulo ante, jubenti arma ponere Antonio, et sic promittenti veniam, dicto audientem fore rescripsisset. Tum vero, speculandi causa, suos per speciem Appian. legationis misit; et eodem tempore legatos in Thraciam Pontumque; legatos ad Parthorum regem, eo se recipere Dio. Appian. cogitans, hac spe, futurum ut Romanus, et Pompeius, exercitui Parthico dux, ut modo Labienus, præficeretur. Nec omittebat augere classem, exercere remiges; quoties argueretur, prætexens a Cæsare metum, aut Antonio parari ista dictitans.

5. Legatorum Pompeii talis ad Antonium oratio fuisse traditur: ‘ Missi sumus a Pompeio, qui fortuna iniquiore coactus relinquere Siciliam, ad tuam dexteram confugit, non quasi deesset quo se reciperet, sed quia magnitudinem animi tui fidemque et simplicitatem morum, multis experimentis cognitam, semper probavit. Nec enim longinquus erat aut difficilis in Hispaniam cursus, quæ patrem ejus, quæ fratrem constantissime dilexerat; quæ protexit ipsum post cladem fratris rerum omnium inopem; quæ mox adjuvit enixissime, et, quam semper exhibuit, nunc quoque pollicetur operam. Ceterum ille sic est affectus animo, ut tuam fortunam atque adeo voluntatem sequi malit: tecum, si pax placet, quiescere; tecum, si bellum anteponis, adire pericula postulet. Neque vero recens hunc induit animum. Jam olim, cum Siciliam adhuc firmiter obtineret, Italiam populararetur, amicitiam tuam ambiit, matre quoque tua, quam servatam ad te misit, parria pacis atque societatis usus.

^b *Ad occupandam continentem oppositum se accingebat]* Dederat Freinsheimus de Peræa occupanda consilia agitabat. Sed nulla est in his locis Peræa. Rhodiorum autem Peræa, pars Cariæ, longius distat; neque ad eam accessit in tota hac, sive

dumicatione, sive funga, Pompeius. Nimirmus fraudi fuit Freinsheimio Græca ap. Dionem vox Περαια, quam tauen probe intellexit et vertit Dionis interpres; cuius verba pro Freinsheimianis, aperte falsis, nobis religioni non fuit hic supponere. Crev.

6. ‘ Atque utinam eadem tibi mens fuisset ! Utriusque res longe nunc haberent commodius : neque Pompeius expulsus Sicilia foret, neque tu adversum Parthos expeditione irrita teque et exercitum fatigavisses. Nam sine tua classe nihil adversus Pompeium Cæsar potuisset ; nec adversus te Parthi, si fuisses adjutus his copiis, quas tibi Cæsar promiserat. Sed præterita, quoniam mutari nequeunt, ne vituperemus : documentum potius inde sumamus ad ea quæ sunt in manibus. Ecce nunc iterum eadem illa Pompeius monet, quæ utinam illo tempore ad animum admisisses ! Toties deceptus, tot appetitus insidiis, aliquando dispar tuo Cæsaris ingenium, artes dissimillimas agnosee. Ita neque simulatis fœderibus ejus, neque subdola affinitate capieris.

7. ‘ Nam ab hoc quidem homine fidum pacatumque nihil expectaveris. Simul ipsi vires placebunt suæ, frustra tot amicitiae vincula jactabis : infestus implacabilisque fiet. Eequid enim Pompeii fortuna mentem aperire Cæsaris potuit, quem sine causa bello petivit, neglecto fœdere ? Eequid Lepidi, quem potestatis et victoriæ socium, imperio et dignitate spoliavit ? Idque te inconsulto, citra cuius assensum tantarum rerum nihil oportebat geri : te fraudato præmiis utriusque victoriæ, quem decebat commodorum omnium participem consortemque haberi. Sed ille unus imperare omnibus, unus obtinere quicquid tot sæculis rei Romanæ partum est, postulat. Ideoque summotis jam ceteris hominibus, qui resistere ambitioni ejus poterant, te propediem, ne dubita, petiturus est, qui nunc cupiditatibus illius unus obstas.

8. ‘ Hæc quidem te quoque clare perspicueque videre existimat ; sed tamen a se etiam moneri voluit, quo duo hæc penitus intelligeres : primum, neque moleste Pompeium ferre, quod naves Cæsari præbuisti, eujus ad bellum Parthicum tibi necessaria tum videbatur amicitia : alterum, spem esse Pompeio permagnam, te, considerata fraude Cæsaris, et perpetuo consiliorum ejus tenore, damnisque et periculis Parthici belli, quorum ille non mitten- do promissos exereitus maxima causa extitit, non esse commissurum, ut diutius injuriaæ tuæ vindictam, amicis

solatium, inimico ludibrium debeas. Denique, ut compendio Pompeii mentem omnem edisseramus, sic habe : Sextus cum tota classe, fidelissimisque copiis, quæ ne adversa quidem fortuna usum reliquerunt, in tuam se fidem tradit. Tu vero, sive quietæ res manebunt, insigne pacis *Liv. Epit.* ornamentum habebis, servatum Magni Pompeii filium : sive turbabuntur, juvenis acer, industrius, invitus infestusque Cæsari, tot una adductis navibus, tot fortissimis viris, minime pœnitenda partium tuarum erit accessio.'

9. Antonius ad hæc respondit, ' se mandasse M. Titio, *Dio.* ut cum parte Syriacarum navium militumque descendenter *Appian.* in Asiam, Sextumque, si se armis tueretur, invaderet; sin *Oros. vi.* vero, honorifice ad se dederet. Jam igitur in manu ^{19.} *Appian.* Pompeii esse, utram experiri sortem malit.'

10. Hæc cum maxime agerent, adducti sunt, quos in Parthos Sextus miserat, ostensique legatis excusantibus tempora juvenis in maximas angustias conjecti. ' Nec indignari Antonium debere, si ille dubitatione quadam, ne plus apud Antonium veteres offensæ, quam preces suæ valerent, ad barbaros respexisset. Omnem certe eam cogitationem, quemadmodum sit ex desperatione nata, ita, simul cognoverit ab Antonio se recipi, in nihilum abitaram.' Et satisfieri sibi passus est Antonius, placabilis ingenio, neque suspicionum tenax.

11. At Sextus, audito, contra se Titium mitti, quem ob *Dio.* defectionem a suis partibus oderat ; Ahenobarbum in *Appian.* suam redigere potestatem conatus est, eo pignore suam salutem in tuto fore ratus. Caius enim Furnius, Antonii nomine Asiam obtinens, appellantem eo Pompeium arcere insuper habuerat, neque satis ad hoc validus, neque comperta dum Antonii voluntate. Sed ubi eum bello se parare animadvertisit, provincialium habitu delectu, Domitium quoque Ahenobarbum accivit propinquai exercitus ducem, cum rege Amynta. Et convenerant illi, cum amicorum quidam Ahenobari Curius prodere illum Pompeio conatus est : sed proditus ipse convictusque, de consilii sententia pœnas dedit. Pompeius, imperfecto suo liberto Theodoro, quem unum arcani ejus concium indicasse rem rebatur, abjecit de cetero inutile fallendi con-

silium, et proditione Lampsaco potitus, magnis stipendiis invitavit Italici generis homines, quos eo C. Cæsar dictator in coloniam deduxerat. Jamque sub signis trium legionum instar habebat, cum equitibus ducentis. His copiis subito comparuit Cyzici, oppidum commodissimo situ proditione recepturus. Sed repulsus a militibus, qui custodiæ gladiatorum, quos forte ibi habebat Antonius, erant additi, portum Achæorum repetiit.

12. Venit eodem et Furnius semper observans eum, ne quam urbem occuparet, et frumentationem impediens. Hunc quoniam alicere Pompeius ad pugnandum nequiverat, in castris suis adortus, misit aliam manum, quæ sibi resistentem a quæstoria porta invaderet. Et successit dolus: irrumpentibus Pompeianis a tergo, coactus castra relinquere Furnius, multos milites amisit. Per Scamandrios enim campos imbribus madentes perquam impedita fuga fuerat.

13. Hujus victoriæ fama Sexto multorum conciliabat animos, et ex Furnii auxiliis pars magna, egeni tributisque exhausti homines, gaudebant stipendia facere sub Sexto, qui pecuniosus et liberalis habebatur. Satis jam belle procedere cetera videbantur: sed equitatus deerat. Igitur, comperto, alam equitum Italicorum ad Antonium pergere, quam Athenis Octavia miserat, ablegavit ad eos corruptores cum auro: sed deprehensi sunt ab his qui sub Antonio Macedoniae præerant, aurumque inter equites proditionem abhorrentes distributum.

14. Interim Sextus, Nicæa atque Nicomedia, præclaris Bithyniæ urbibus, occupatis, pecunias colligebat, invalido ad prohibendum Furnio, qui propinquis locis castra muniverat: donec ei primum advenerunt e Sicilia naves septuaginta, reliquæ classis quam Antonius Cæsari commodaverat; neque multo post cum aliis centum et viginti e Syria Titius affuit. His ad Proconnesum apulsis, Sextus classe desperans, incendit naves, quas gravioribus sarcinis oneraverat; remigesque ad pedestrem militiam transtulit: ne tum quidem consilio bellandi deposito. Quapropter amicorum ejus principes Cassius Parmensis, Nasidius, Saturninus, Thermus, Antistius,

Dio.
Appian.

Dio.
Appian.

ceterique, et præcipuo apud eum honore habitus Fannius, postremo sacer ipse Scribonius Libo, pacta salute, ad Antonianos duces transierunt. Ille destitutus, castris nocte relictis, in mediterranea Bithyniæ contendit, Armeniam, ut existimatum est, petens.

15. Luce reddita, Titius Furniusque et cum his Amyn- Oros.
tas persecuti fugientem, circa vesperam attigerunt: et Appian.
quia omnes pariter ab nocturno prælio abhorreabant, eas-
tra utrimque sunt posita. Tum quoque consilium audax
Pompeio susceptum fuit, nec futurum inutile, si tam ur-
gendifis cœptis pertinax, quam ad tentandum promptus,
fuisse. Tribus enim cætratorum immissis millibus, hos-
tes castris expulerat, poteratque fortassis absolvere victori-
am, si fusis fugatisque insisteret. Sed ille contentus
aliquid præripuisse itineris, brevem ejus lætitiae inanemque
fructum sensit. Mox enim collectis viribus hostes inse-
cuti, carpendo extrellum agmen, confirmando provinciales, frumentum, aquam, pabulum eripiendo, in eas angus-
tias redegerunt hominem, ut spretas antea conditiones
repetere cogeretur.

16. Demum circa Midæum, haud incelebre Phrygiæ Dio.
majoris oppidum, colloquium Furnii expoposeit, quem Appian.
ut paternum amicum, et majoris dignitatis, Titio præfere-
bat. Cum utrimque ad ripas amnis Sangarii accessis-
sent, Pompeius ostendit, ‘se, legatis ad Antonium missis,
cum interim alimentis egeret, nemine præbente, hæc ad
consilia prolapsum. Ceterum petere ut ad Antonium de-
ducatur, nec alteri quam Furnio cogatur se credere.’
Furnius ad hæc: ‘siquidem ipsi pacis studium cordi
fuisse, aut statim ad Antonium proficiisci, aut Mitylenis
responsum ejus opperiri debuisse. Id quoniam esset præ-
termissum, suadere se, ut veniat in fidem Titii, cui nego-
tium istud permissum sit ab Antonio: neque duces ejus-
dem imperatoris tentet inter se committere.’

17. Parum hæc placebant Pompeio, qui Titium a se
aliquando servatum, pro ingrato aversaretur. Neque ho-
norificum putabat, in potestatem hominis non nobilissimi
se transdere, neque tutum: ne forte sive pro moribus suis,
sive propter veterem aliquam offensam, fidei Titius vin-

dictam anteponeret. Igitur iterum dedebat se Furnio, aut, hoc abniente, saltem Amyntæ. Ceterum reponente Furnio, ‘nihil aut’ se facturum, aut Amyntam, quod esset conjunctum cum illius injuria cui mandatorum suorum executionem Antonius commisisset,’ colloquium solutum est. Sequenti nocte cum minime dubitaretur, quin venturus qualibet conditione in fidem Sextus esset, relictis ille per castra ignibus, et tubicinibus ad significandas ex more vigilias, cum expeditis profectus est; ne sociis quidem itineris indicans quo ducerentur. Habebat autem in animo, redire ad mare, et incustoditam Titii classem incendere. Sed profugiens ab eo Scaurus, quanquam consilii ignarus, iter prodidit: insecurusque cum mille quingentis equitibus Amyntas, equitatu carentem celeriter deprehendit.

18. Hujus ad conspectum clam palamque deserto Pompeio transierunt ejus milites: illumque jam omnes metuentem dedere se in manum Amyntæ sine conditione coëgit necessitas,² qui conditiones Titii respuerat. Titius, adactis ad sacramentum Antonii Pompeianis, ipsum in custodia habuit, donec imperatoris mandata venissent. Sed

Dio.

Antonius, his rebus auditis, primo iræ impetu, scripserat ut interficeretur: mox ductus pœnitentia, servari jussit incolumem. At forte fortuna interitum ferentes literæ posterius advenerunt. Idcirco Titius, sive recentiores has

Vell. II.
79. et 87.
Appian.
Flor.
Oros.
Strabo,
III. p. 141.
Liv. Epit.
Appian.

esse credens, sive propter veterem offensam simulans, jugulavit eum Miletii, ætatis ejus anno quadragesimo. Quidam non ab Antonio, sed a Planco missas literas crediderunt, qui sit solitus in gravioris momenti negotiis uti Antonii annulo, nomenque ejus subscribere. Causam autem occidendi Sexti, sive Antonio, sive Planco, fuisse magnitudinem Pompeiani nominis, et metum, ne paternæ fraternæque amicitiae Cleopatra memor, hunc aliquando præferre Antonio inciperet; neve Cæsar hostem suum recipi causaretur.

19. His rebus in Urbem nuntiatis, Cæsar ob mortem

1 *Ante pro aut legebatur ante Crev.*

2 *Deerat necessitas in edd. ante Crev.*

Pompeii Circenses exhibuit, et Antonio currum pro ros- Dio.
tris, et in delubro Concordiae statuas posuit: decernen-
dumque curavit, ut Antonio ‘cum conjuge et liberis
ibidem epulandi jus esset.’ Quales ipsi quoque Cæsari
attributi honores erant. Adhuc enim pro amico se gere-
bat, literisque consolatus est eum de clade Parthica, suam
sortem comparans, cui, ex invidia propter victoriam et
honores ea causa decretos, propemodum plus molestiæ,
quam ex ipso bello, extitisset.

20. Ipse deinde in Siciliam profectus est, inde petiturus Africam, ubi turbas quasdam enatas esse didicerat. Sed Sueton.
aliquamdiu tempestate detentus, neque tunc neque postea Aug. 47.
provinciam illam adiit: mutataque sententia, et Statilio Dio.
Tauro permisis Africæ rebus, in Illyricum prævertit, ubi Pigh.
cum Liburnis Iapodes, et sub idem tempus in Alpibus Sa- Ann. 718.
lassi Taurisciique tumultuabantur, jam a superioris Cæsaris et 719.
temporibus inquieti.

21. Sed hoc bellum apparantem ingens veteranorum Dio.
seditio tenuit, ex eo genere, quos in Sicilia dimisso fuisse
prædiximus. Nulla se dum accepisse præmia quereban-
tur: utque hæc vel novis laboribus mererentur, iterum
adigi sacramento petebant. Hos igitur Cæsar, ne per-
mixti alios etiam seditiosos redderent, seorsim habere
sub signis instituit. Hoc ipsum incitamento illis fuit,
ut acrius moverentur; multisque et diversis artibus ad
coercendum opus esset. Nam initio paucos eorum, qui
plurima habebant stipendia, circum Galliæ colonias dis-
tribuit: futurum ratus, ut ceteri, spe paulo post adipis-
cendi eadem, quiescerent. Ubi ne sic quidem conse-
runt animi, correptos quosdam ex seditiosissimis affici sup-
plicio jussit; terrore quæsitus obsequium, quod provo-
care per lenitatem nequivisset. Tum vero palam fremen-
tes, per simulationem concionis habendæ legionibus cir-
cumfudit, armisque ademtis, cum ignominia omnes dimisit.

Hoc demum facto invictum Cæsaris animum, suamque Sueton.
imbecillitatem veris indicis aestimantes, seria pœnitentia Aug. 24.
exoraverunt imperatorem, ut milites fieri pateretur. At- Dio.
que ille mitigatus precibus, et opus habens exercitu, præ-
tereaque subveritus, ne ad Antonium, occasione data, se

conferrent, haud gravatim annuit : semperque postea militum eorum fortis fidelique opera usus est.

Appian. 22. Duodetrigesimum ætatis annum Cæsar tum agebat, laetus successibus, et ubique, propter extincta bella, magnis cultus honoribus. Nam et passim a civitatibus inter tutelares Deos habebatur. Eo impatiens ferens, non alibi modo, sed in ipsa Italia lassissimam pacem ; dimissis adversus alias gentes ducibus, ipse statuit Iapydas aggredi, bellicosissimos homines, adeoque firmis corporibus, ut laboribus vix sub extremam ætatem cedant ; et reperti sint, qui sub centesimum vitæ annum nulla militiae munia detrectarent. Hi Aquileiam usque excurrerant, etiam Tergeste Romanam coloniam depraedati.

Civ. l. v.

Dio.

Strabo, vii. p. 214. Tibull. iv. 1. v. 113.

Appian. Illyr.

Cluv. Ital. Anton. i. 19. Appian. Dio. Appian. Flor. iv. 12. Appian. Flor. Appian.

Sed Aveneatae quidem cum iis qui Monetium incolebant, quod hodie Croatiae oppidum est, haud procul advenienti se dediderunt. In ceteris, præsertim qui montana incolebant, perdomandis plurimus labor fuit. Horum Arupini, vicis incensis, nemoribusque succisis, qua parte venturus Cæsar credebatur, in oppidum se receperunt : deinde alias per sylvas abruptis torrentibus invias, iter molienti occurrentes, simulata fuga se subduxerunt, insidiis excepturi consequentem. Sed ille præsentiens dolum, clam præmisit expeditos qui summa montium juga occuparent. Cum ceteris copiis instituto itinere suggrediens, dum excidit arbores, viaque munienda et struendis pontibus iter aperit, ab hostibus repente invaditur. Inter eam consternationem Cæsar contanti ascendere in arduum militi scutum ademit, et in primam aciem provocans, summovit hostem. Tum vero decurrentes ex superioribus locis, qui ad hoc erant præmissi, magnum Iapodum numerum occiderunt. Igitur illi, relicto oppido, per sylvas fuga dispersi, curam injecerunt Cæsari, ne reperiri non possent,³ vetuitque incendi oppidum, hoc saltem pignore sperans attracturum eos. Nec frustra consilium fuit : ut patrias sedes, inque iis relicta reciperent, in fidem venerunt.

³ Ne reperiri possent Cler. Ut reperiri possent reliquæ ante Crev. edd.

24. Inde Metulum ductus exercitus, maximum ejus Dio.
regionis oppidum, quod situ simul munitissimo, et egregia Appian.
juventute defendebatur. In monte nemoroso duos colles
murorum ambitus occupabat, modica intercedente valle.
Id spatium tria millia armatorum, viribus animisque
præstantium, tutabantur. Aggerem jacere Romanus in-
stituerat. Id opus nocturnis diurnisque eruptionibus im-
pediebatur. Neque subire muros tutum erat, quod ma-
chinas habebant barbari, relictas a D. Bruto, quo tempore
circum ea loca congressus cum hoc Cæsare et Antonio
fuerat. Neque de aggere perfecto proderat discussisse
mœnia, quod interior subinde murus ab hoste ducebatur.

25. At Cæsar, occupato exteriore succensoque, ad no-
vum murum binis aggeribus jactis, turres erigit, unde qua-
tuor simul pontes in mœnia porrigerentur. Paratis om-
nibus, a diversa parte cieri tumultum jubet, ut a defensione
loci, unde periculum struxerat, obsessi deducerentur.
Cum successisset consilium, læti Romani protrudere in-
cipiunt pontes. Sed dum inter festinationem minus caute-
res administratur, labare machinæ, pontesque unus super
alium ruere cœperunt. Tribus ita perditis corruptisque,
ne quarto quidem fidere quisquam audebat; cum accur-
rens Cæsar, qui ex loco edito spectaverat omnia, post-
quam verbis nihil profectum est, exemplo incitatus suos,
protinus exsilit in pontem, prætentio scuto mœnia petens.
Tum vero et Agrippa, et duo alii duces, cum uno armi-
gero, provolant primi; tum horum imitatione milites ita
certatim, ut præ multitudine pons ruptus in præceps om-
nes effunderet, multis statim examinati, maleque mulctatis
compluribus, in quibus et Cæsar ipse fuit, crux dextrum Flor.
et utrumque brachium sauciatus. Sed animi firmitudine Plin. vii.
debilitatem membrorum sustinens, continuo iterum con- 45.
tendit in turrim, seque militibus et hosti monstravit, ne Dio.
aut hic inani spe ferocior, aut illi segniores desperatione Sueton.
fierent. Aug. 20.
Appian.

26. Sed et alium pontem ædificari protinus jussit, et
multas insuper copias arecessi: eaque res Metulinos ter- Dio et
ruit, reputantes quam cum invicto res esset, ut missis lega- Appian.
tis facturos imperata pollicerentur. Cæsar obsides quin-

gentos postulavit, utque præsidium acciperent: adducti que sunt obsides, et præsidio recipiendo duarum arcium excelsior tradita. Sed ubi arma quoque tradere jussi sunt, conclusis in curiam uxoribus liberisque suis, præsidium Romanum noctu interfecerunt: inde, curia incensa, ne hostium arbitrio morerentur, sibi consciverunt necem. Etiam fœminæ pleræque, liberis interemtis, aut in ignem conjectis, eodem modo finierunt: et incendium nemine restinguente sic absursumsæt ædificia omnia, ut tanti modo oppidi vix vestigium ullum superesset. Cæsar ex labriosissimo bello spolia nulla retulit: ne captivis quidem abductis, quippe voluntaria morte consumtis qui comprehensi fuerant. Metulinorum tamen exitus ceteros Iapodas ita exterruit, ut, damnata spe armorum, in potestatem se traderent victoris.

Dio.
Appian.
et Dio.
Liv. Epit.

Nic. Damasc. de Inst. Aug.
Dio.
Appian.

27. Inde in Pannonios, et ipsos antea Romani imperii exsortes, castra movit, nulla belli causa, nisi quod ita commodum videbatur, exercere simul et alere militem alienis impensis. Segestican tamen obtendebantur, qui semel iterumque Romanis armis petiti magis quam domiti, cum nec obsides dare, nec aliud quicquam facere pro victis coacti essent, ferocius agebant.

Dio et Appian.

28. Nam Pannonicorum regio ab Iapydia usque in Dardanos porrigitur, fluminibus et sylvis impedita. Cœlum et solum, hodie satis clemens ac ferox, tempore Dionis, qui regionibus his præfuit, asperum atque immite habebatur. Inde homines etiam, ut solet, ferocissimos gignebat, cædisque et pugnandi cupidos. Pæonas nonnulli Græcorum vocant: quorum tamen prope Rhodopen montem, ubi Macedoniae regiones ad mare pertinuerunt, sedes fuit. Sed Pannonicorum et ab se ipsis, et ab Romanis dicebantur. Urbes tum nullas habebant: neque vicis eorum et villis injuriam inferri Cæsar patiebatur, quas in plano sitas deseruerant; hac clementia sperans conciliaturum animos.

Strabo,
vii. p. 314.
Dio et
Appian.

29. At illi, cum se recepissent in sylvas, ad Sisciam proficiscente Cæsare, quæ haud procul abest Segestica, palantes ab agmine Romanos intercipiebant. Idecirco Cæsar, per continuos octo dies, quibus ad Savum fluvium usque processit, omni clade vastavit eorum agros, et ædi-

ficiis immisit ignem. Ubi Segesticam perventum est, oppidum ad confluentes plurium amnium, sed præcipue Colapis et Savi, quorum ille munimenta ipsa alluebat, legati ab oppidanis affuerunt, ecquid venisset cum exercitu, quidque se facere vellet, quæsitum. Ille, præsidium ut acciperent, imperabat, obsidesque centum, cum certo frumenti modo. Neque distulerunt primores, acceptis conditionibus, obsides tradere.

Strabo,
vii. p. 313.
et iv. p.
207.

Dio et
Appian.

30. Sed ubi, conspectis militibus, qui ad præsidium ibidem agendum mittebantur, exhorrescere vulgus ad speciem præsentis servitudinis cœpit; dissensione inter oppidanos nata, portæ clausæ sunt, et in mœnibus armati comparuerunt. Quando enim optimatum liberi obsides dati fuerant, discors populus, horum periculo, quod ad se pertinere non putabat, nihil movebatur. Sed Cæsar, qui opportunissimum bello Dacico locum quolibet pretio redigere in potestatem cupiebat, ponte facto Savum transgressus, castris communitis, Segesticenses intra moenia coëgit. Et quanquam inter flumen et urbem omne spatiū fossis vallisque interceptum erat, improbo labore bini aggeres erecti sunt. Nec enim terra tantummodo res gerebatur, sed navibus etiam, quas a sociis ad subvehendum exercitui commeatum paratas, adverso Istro subigi in Savum amarent, atque inde in Colapim jusserat.

31. Neque segniter se defendebant obsessi, saepius eruptione cum facibus in aggeres facta: armatis etiam linctibus prælia aliquot navalia fecerunt, in quibus, præter alios, Menas etiam occisus est, qui a Sexto ad Cæsarem semel iterumque transfugerat. Et habebant in vicinis Pannoniis fiduciam haud sine causa. Gens enim prævalida erat, si unius imperio regerentur: poterantque ad bellum educere centum millia delectæ juventutis. Sed sparsa in plures potentia nihil in commune consuli patiebatur. Una tantum natio copias suas subsidio misit: hisque profligatis, et obsessi se dediderunt, et reliqui mox Pannones exemplum secuti sunt.

32. Cæsar, tricesimo die post difficilem obsidionem recepta Segistica, sive virtutem admiratus hominum, sive precibus emollitus, clementer victoria usus est: impera-

taque pecunia, commigrare omnes in semotam oppidi partem jussit: ceteras attribuit quinque et viginti cohortibus ibi collocatis, quibus Fufius Geminus præfектus est. Reverso deinde in Urbem Cæsari triumphus decretus: quo commodius in tempus dilato, (nam ad cetera perdomanda redire in Illyricum statuerat,) sorori uxoriique statuas decernendas curavit, atque rerum suarum administrationem liberam, parque tribunis jus, quo ab antiquo sacrosancti habebantur.

Dio.
Appian.
Dio.

33. His actis, in Galliam est profectus eo consilio, ut ad patris exemplum bellum inferret Britanniæ: sed Pannonum et Dalmatarum motibus revocatus est, cum modo M. Antonius M. F. triumvir, L. Scribonius Libo consulatum inissent.* Fama enim atrox sparsa erat, relictam in Pannoniis copiam rebellione barbarorum esse deletam. Idcirco nihil moratus hyemem, cum præcipiti itinere eo pervenisset, audit improvisa irruptione partem præsidii Segesticæ desideratam esse: ceterum postridie Geminum, prælio victorem, recuperasse et pacasse omnia.

Dio et
Appian.

34. Versis ergo in Dalmatas armis, qui post signa quinque cohortium ademita Gabinius nunquam arma deposuerant, neque coërceri ab Agrippa potuerant, Priamonem duxit, quam Versus quidam nomiue, Dalmatarum ductor, rursus occupatam vallo fossaque clauerat, occupatis et aliis circa locis, quæ natura et situ inexpugnabilia videbantur. Regio enim montosa omnis, frequentes ubique colles erigens, pinnarum in speciem acuminatur. Supra millia duodecim erant, pugnacissimi homines: itaque et oppidum et hos colles, dispositis opportune præsidiis, retinebant. Cæsar igitur, inaccessa loca videns, se circumvallare totum istum collium ambitum velle simulat. Interim clam emittit idoneam manum, quæ summos ad tumulos reperire viam conetur. Ii homines, sylvis occultati, stationes Dalmatarum somno languentes noctu invadunt, sternuntque; et, occupatis superioribus locis, signum, quod convenerat, edunt. Idcirco Cæsare vim inferente, barbari clamore desuper incurrentium perterriti,

Liv. Epit.
Appian.

Dio.
Appian.

* A. U. C. 718. A. C. 34.

aliis subinde aliisque collibus deturbantur: pars quæ eminentissimos, sed aquarum inopes insederat, obsidionem et sitim verita, cursu se recepit Priamonem.

35. Eodem et Cæsar exercitum adduxit, oppidoque cum duobus collibus proximis, qui adhuc ab hoste tenebantur, per spatium quinque fermie millium circumvallato, cum Teutino, alio dñe Dalmatarum, obsessis succurrere auso, conflixit; dupli prælio geminam victoriam consecutus. Nam et obsessi eodem tempore eruptionem in opera nondum commissa fecerunt. Sed et hi, tertia suorum amissa parte, dum in oppidum refugiunt, aditum consequentibus Romanis apernuerunt. Oppido capto, Dalmatis in arcem fuga delatis, opposita est cohors una, quæ portas observaret. Ea circa quartam vigiliam eruptione subita turbata loco cessit: nec ultra profecerunt hostes, statim occurrente Cæsare; et omni ope defecti postridie se dediderunt. At Cæsar, cohortem decimatam per eam deinceps æstatem hordeo pavit: ex centurionibus quintum quemque affecit supplicio.

Sueton.
Aug. 24.
Dio.
Appian.

36. Hunc ad modum capta Priamone, Tentinum haud longe prosecuti victores. Nam et fuga sparserat copias, et locorum fraudes timebantur: eo vehementius, quod inter duos arduos montes longa vallis insidias Cæsari struntas texerat, eodem loco, ubi et antea Gabinius vexatus fuerat. Idecirco Cæsar, incensis circum villis, aperuit viam: deinde, per juga montium utrimque præmissa parte copiarum, quæ decurrere quaudocumque ad auxilium laborantium posset, cum cetero exercitu incessit per vallem, obvia quæque diripiens, vicosque et oppida vastans incendio. Ceterum præter Priamonem, etiam Nimia oppidum, et Sinotium duplex, (veteris ac novi cognomini- bus distinguebantur,) et ipsa caput olim gentis Salona, conflagravit. Sed ad Setoviam, magna occurrente hos- tium manu, acriter pugnatum: et Cæsar dextrum genu lapide sancius per aliquot dies ægrotavit.

Hirt. de
B. Alex. c.
43.
Appian.

37. Interea Salassi quoque sub imperium accepti: gens Inalpina, ingenioque et loci natura ferox. Idecirco et vectigalia poscebat a transeuntibus, et publicanis aquam vendebat ad aurarias. Ipsi quoque Valerio Messallæ, dum

Sueton.
Aug. 20.
Dio. Suet.
Aug. 21.
Strabo,
iv. p. 205.

- Appian. vicinis locis agebat, non nisi pretio accepto, ligna ad focum, et ad exercitationes ulmea hastilia præbuerunt. Sane non ita pridem Antistius Vetus aggressus necopiantes, cum, angustiis occupatis, continuo biennio eos obsedisset, salis maxime inopia fatigatos, ad deditio[n]em perpulerat. Sed insidiati occasionibus, cum munimenta Romanorum expugnassent, omnem deinde Veteris conatum irrisui habuerunt. Sed et Cæsar[is] aliquando pecunias diripuerunt; et specie reficiendarum viarum atque pontium, e summis moutium jugis in vallum Romanum saxa devolverunt.
- Strabo. Appian. 38. Sed tum quidem, ob L. Antonii bellum, Cæsar, his indulta libertate, veniam præteriorum dederat. At illi temporum causa hoc factum suspicati, neque manusum, ubi plus otii nactus Cæsar esset, non omiserunt alias asciscere civitates in societatem, et abnuentes hostiliter invadere. Tum igitur Valerio mandatum id bellum est: isque magno labore ad famem redactos in deditio[n]em accepit.
- Dio. 39. Dum ita Cæsar cum variis geutibus decertat, Antonius expeditionem denuo suscepit in Armeniam: initio que eodem die et posito consulatu, P. Sempronium Atratinum suffecit; unde quorundam annalibus eo anno non Antonius, sed Atratinus consul prescribitur. Ceterum Tac. Ann. ut dolo Artavasdem caperet, viribus diffusis, amicitiae II. 3. specie offensas tegens, Q. Dellium misit, qui filiam ejus Liv. Epit. Plut. Auton. Dio. filio suo Alexandro conjugem peteret; multa et præclara pollicitus. Quin et ipse reversus in Armenios evocavit eum Nicopolim, nec destitit omnibus artibus solicitare, literis atque sermonibus nihil nisi summæ benevolentiae signum præferens. Nihil ad hæc moto Artavasde, (quippe alia commeruisse memor, fidere non properabat ei quem offendisset,) iterum ab Antonio Dellius adest cum blandissimis mandatis: nec eo segnus Antonius Artaxata tendit. Ita rex, partim pollicitationibus adductus, partim metu legionum quæ cum Antonio erant, in castra ejus venit.
- Tac. Ann. 40. Tum vero pecuniam sibi deesse simulans, neque libenter datus Armenios, nisi pignoris loco regem reti-

nenti, circumduxit eum circum castella, quibus thesauros asservari noverat. Sed infructuosam ei hanc fraudem *Oros. vi. 19.* purpuratorum regis constantia fecit, neque castellis traditis, et vicem capti patris Artaxia regnare jusso, qui maximus natu filiorum erat. Tum vero, omissa penitus simulatione, catenæ sunt Artavasdi additæ^c, sed argenteæ, quibus videlicet vinciri regem minus indignum haberetur. Ita bello contracto, cum subitus rex Artaxias, et patris insperato casu perculsus, adversus prævalidum hostem, et in penetralia regni receptum improspere dimicavisset, Armenia tota cum conjugè et aliis liberis Artavasdī in potestatem Antonii concessit. Artaxias, in Parthos exulatum abiit. His ita gestis, ut ad reliqua belli socium sibi Medorum regem asciceret, quem Armenii antiquitus hostem, cum Parthis nuper ex prædæ Romanæ divisione simultatem contraxisse cognoverat, ejus filiam suo filio *Plut.* despondit.

41. Relictis deinde legionibus, quot Armeniæ tuendæ satis fore credebat, cum cetero exercitu Aegyptum repetiit, *Appian.* Parth. *Dio.* Alexandriamque triumphans Romano more inventus est.

Prælata fuit ingens præda, quam ex opulentissimo regno *Plut.* *Dio.* rapuerat. Artavasdes ipse cum uxore liberisque et purpuratis ante currum incessit in catenis aureis. Inde protinus⁴ ad Cleopatram deducti, quæ magna populi multitudine circumfusa, in argenteo tribunali, sellaque aurea *Oros.* *Joseph.* *Dio.* *Strabo,* *xii. p. 532.* consederat.

42. Sed barbari, tametsi huic se dono dari cum omni regio instrumento intelligebant, non adorarunt eam, licet minis promissisque solicitarentur, nec aliter nisi nomine salutare sustinuerunt, memores magni se Tigranis progeniem esse. Quæ res apud alios gloriam illis, odium apud *Joseph.* Cleopatram, et ex eo magnas calamitates peperit. Nam *Strabo xi.* pp. 530. et in custodia sunt habiti, et sub Actiaci belli tempus *Artavasdes* imperfectus est. *532.* *Dio.* *Tac. Strab.*

4 *Prorsus pro protinus legebatur ante Crev.*

^c *Catenæ sunt Artavasdi additæ]* Zonaram, quem hic in ora libri ascripsignis, ubique fere omisimus, quod ille in horum tempo-

rum historia Dionem et Plutar-chum tantummodo in compendiū redigēt, servatis plerumque ipsis eorum verbis. *Crev.*

Dio. 43. *Triumpho peracto, cum etiam epulum populo Alexandrino dedisset, in concione Græcorum, assumta in argenteum tribunal Cleopatra liberisque ejus, hujusmodi orationem habuit : ‘ Si nullum adhuc animi mei judiciique documentum habuissetis, Alexandrini, proximum certe spectaculum ducti in hanc urbem triumphi sufficere vobis potuisset. Decus enim atque lætitiam uni hactenus populo Romano exhiberi solitam, ad vos transferri beneficio meo vidistis. Deinceps igitur Alexandria quoque, tanquam altera Roma, triumphantes imperatores accipiet, captivos videbit reges, tantarum rerum voluptate, comodis, gloria decorabitur. Neque vero me fecisse pœnitet, aut aliquid a me commissum arbitror, quod jure reprehendi debeat. Nec enim vel conditoris nomine, vel magnificentia oppidi, hoc honore indigna est Alexandria ; et, quod omnium primum est, reginæ merito vel anteferenda omnibus.*

44. ‘ Hæc enim hac orta domo, penes quam per trecentos fere annos, nusquam interrupta serie, regimen rei Ægyptiæ fuit, cum animi magnitudine, prudentia, industria nullo majorum inferior, pulchritudine vero ac venustate foeminas omnes supergressa, complura virtutum suarum specimina edidisset ; hoc inter alia maximum omnium atque palmarium opus confecit, ut Ægyptum imperio Romano indissolubili societate connecteret.

Liv. Epit. 45. ‘ Atque etiam conatibus ejus atque consiliis Dii affuerunt : nisi forte humana industria tantam parari felicitatem putavistis, ut duobus Romanis imperatoribus, C. Cæsari prius, deinde mihi nuberet. Hanc enim mihi uxorem esse Deos hominesque omnes testor : neque nobilitas ejus, neque virtutes patiantur, ut pellicis loco haberi cuiquam mortalium debeat. Sed neque Cæsari in deliciis magis quam in matrimonio fuit : et ego, quem hoc scire propter familiaritatem Cæsaridis maxime oportuit, tum ejus rei testis sum, tum etiam Cæsarionis hujus ab ipso agniti. Idque non ego solummodo, sed C. Matius, sed C. Oppius, aliique Cæsaridis amici sciunt.

Sueton.
Cæs. 52.

46. ‘ Quod igitur felix faustumque sit senatus populoque Romano, totique adeo imperio, cuius et vos haud spernenda pars estis ; Cleopatram, tam pro dignitate sui

generis, quam amplitudine virorum, honoribus afficere decrevi. Hanc igitur in posterum ‘reginam regum,’ et Dio. hunc filium ejus Ptolemæum Cæsarionem ‘regem regum’ appellandum jubeo. Neque vero haec vocabula vel imperatoris Romani uxorem, vel hunc unicum superstitem et verum Divi Julii sanguinem dedeceant. Hos igitur ^{Plut. et Dio.} Ægyptum Cyprumque semper a majoribus eorum posses-
sas, Africam præterea, et Cœlen Syriam obtinere æquum est. At meis hisce liberis ego prospicere debo. Te ergo, Ptolemæe, regem Syriæ,^d et quicquid regionum inter Eu-
phratem atque Hellespontum mei juris est, constituo. Tibi, Cleopatra, Libyam dono, quæ Cyrenes finibus ad-
jacet. Alexander Armeniam habeat, et quæ trans Eu-
phratem occupata occupandave nostris armis ad Indianam ^{Liv. Epit. Plut. et Dio.}
usque porriguntur.^e Tum vero novi reges ex humilioti-
bus, quæ positæ ipsis fuerant, sedibus progressi, Antonium Cleopatramque aureis sedentes thronis, hanc etiam cum novæ Isidis nomine stolam ejus Deæ gestantem, venerati sunt. Discedentes inde Alexandrum Armenii stipatores circumdedere, Medico cultu tiaraque recta et cidari conspicuum: Ptolemæo crepidas, causiam, et chlamydem, ac diadema habenti, Macedones apparuerunt.

47. Hæc tam fatua non Alexandriae modo dicere et Dio. facere illum, sed ne Romam quidem perscribere puduit. Ceterum a consulibus^e occultatae sunt literæ, quanquam produci eas Cæsar, vanitatemque æmuli sui cunctis innoscere valde euperet. Multis enim nominibus offendebatur. In suam invidiam attolli Cæsarionem sentiebat. Artavasdis quoque casu, quocum adversus Antonium consilia miscuerat, et Antonii triumpho, dolorem et misericordiam et invidiam percipiebat. Sed et literas ad eum ^{Sueton.} contumeliosas Antonius scripserat, adulteria objiciens, ^{Aug. 69.} sibique legitimam uxorem Cleopatram esse. Sed neque Plut. populus eruptum Urbi honorem triumphi, communicatum-

^d *Te . . . Ptolemæe, regem Syriæ]* Plutarchus scribit Antonium filios suos ‘reges regum’ appellari jussisse: quod sane verosimilium est, quam Cæsarioni hunc honorem ab eo tributum, quo supra filios ipsius Antonii

evehheretur. *Crev.*

^e *A consulibus]* Domitio et Sosio, quod memoration a Dionie hie omitti non debebat. De illis consulibus Antonio addictissimis vid. lib. seq. *Crev.*

que cum Alexandrinis, parum indignanter tulit : et super tot alia immodica præmia, hanc etiam stupri mercede in Cleopatrae dari.

Dio. 48. Hæc cum ita ab se acta, ab ceteris accepta ignorare Antonius non posset, scribere ad senatum sustinuit, ‘paratum se abire magistratu, graviorem diuturnioremque potestatem habente, quam in libero populo esse oporteret, sublata quæ hæc expressisset necessitate.’ Neque vero hoc cum animo suo destinaverat ; sed invidiam Cæsari quærebat, quem existimabat, quod ad Urbem esset, primum de abdicando compellatum, aut obsequendo potentiam, aut obnitione studia civium amissurum esse. Ceterum hæc quidem consilia vana fuerunt.

Tab. 49. At in Urbe ludos Veneri Genitrici fecerunt suffici^f consules Paullus Æmilius Lepidus, C. Memmius, Marm. ap. qui Kalendis Juliis inierant. In eodem consulatu suo Pigh. Æmilius porticum Paulli appellatam privatis impensis perfecit. Eodem anno consulatum et M. Herenius gessit ex Dio. Kalendis Novembribus. Multi per id tempus, cum in imperiis non amplissimis fuissent, triumphum a Cæsare, alii Tab. ab Antonio impetrarunt : eoque prætextu auri coronarii Marmor. FastiCapit. nomine provinciis fuerunt graves. Quorum C. Norbanus Dio. C. F. T. N. pro consule ex Hispania triumphavit A. D. Vell. II. 127. IV. Idus Octobres : de cujus gestis prorsus nihil reperio. Numm. At vero T. Statilius T. F. Taurus, C. Sosius, C. F. T. N. ap. Pigh. Africa et Judæa pacatis, ille A. D. pridie Kalendas Ju- FastiCapit. lia, hic III. Nonas Septembres, non sine causa triumpharunt. Inter alias antiqui moris ruinas annotatum est, Dio. sub id tempus pueros impuberes a Cæsare præfectos Urbi fuisse Latinis, ne senatorii quidem eos generis, sed equitum Romanorum filios.

Supra, 50. Anno sequenti Cæsar secundum inito consulatu,^s cxxvii. quem collega Sex. Pompeio gerere debuerat, hoc interim occiso, L. Volcatium Tullum ascivit.* Ipse, cum 41.

⁵ *Magistratu edd. ante Crev.*

^f *Ludos Veneri Genitrici fecerunt suffici consules]* Quinam consules ludos illos ediderint, Dio non exprimit. *Crev.* * A. U. C. 719. A. C. 33.

mane pro æde Capitolini Jovis paululum curuli sella præ- Sueton.
sedisset, honore abiit, quem gratificari pluribus cupiebat. Aug. 26.
Eam veriorem causam esse arbitror, quam quod exemplum Appian.
secutus Antonii fuerit. Quippe convenerat, ut hie et Illyr.
Sextus per amicos quos vellent, magistratum gererent, Dio.
quod absfutri toto eo tempore videbantur. Suffectus est Supra,
in locum Cæsaris P. Autronius, statimque magistratum cxxvii.
occepit. Tab.
Pigh.

51. Sed ædilitatem jam pæne neglectam M. Agrippa Dio.
suscepit ultro, quo Cæsari sibique populum ludorum et
operum magnificentia conciliaret. Omnia enim ædificia
publica, viasque omnes sua pecunia refecit : aquæductus Front. de
Appiæ, Marciæ, Anienis, pæne dilapsos emendavit : Ju- Aquæd.
liam a quindecim passuum millibus duxit, opere supra
terram passuum VII. m. subtractione passuum DXXVIII.
reliquo opere arcuato. Lacus septingentos fecit, salientes Plin.
centum quinque, castella centum triginta, complura etiam xxxvi. 15.
cultu magnifica. Operibus iis signa trecenta ærea aut
marmorea imposuit, columnas ex marmore quadringentas.
Neque ulla ferme domus exinde Romæ fuit, quin suffi- Strabō, v.
cientem haberet ad omnia aquam. Cloacarum etiam a p. 235.
Tarquinio Prisco structarum maximum ac firmissimum Dio. Stra.
opus, corrvatis atque per meatus immissis septem amni- bo. Plin.
bus, qui torrentium modo raperent ac auferrent omnia, sic
expurgavit Agrippa, ut per eas suburbana navigatione in
Tiberim pervehi non dubitaverit.

52. In Circo, ne multitudo metarum erroris causam ul- Dio.
tra præberet hominibus, delphinas ac ova, quæ vocant,
designandis curruum conversionibus posuit, ludos omnis
generis editurus. Nam, ut ipse in ædilitatis suæ comme- Plin.
moratione scripsit, ludos fecit diebus undesexaginta, gra-
tuita præbuit balinea centum septuaginta toto anno ; ludis Dio.
etiam tonsores conduxit sua pecunia, ne quis de populo
sumtus in eos faceret. Induxit et senatores largitionibus,
ut Trojanis Circensibus, quos pueri majores minoresque Sueton.
Freinsheimius. *Lacus* exponit Aug. 43.

^g *Lacus septingentosfecit*] Hæc clar. Harduinus *des abreuvoirs* ;
verba inseruimus ex Plinio, quæ salientes, *des fontaines* ; castella,
profecto prætermissa noluit *des regards*. Crev.

- Dio. ludere consueverant, filios suos notescere paterentur. Tesseras etiam in theatro ex superiore loco misit, quas referentibus pecunia, aut vestis, aut aliud quid daretur. Sed et rerum variarum copiam redemptam ab institoribus, diripiendam populo proposuit. Mox ad severiores curas conversus, mathematicos (sic vulgo tum astrologos vocabant) et magos Urbe expulit; quos inter et Anaxilaus Larissæus Pythagoricus fuisse creditur; nullo maleficio, sed quibusdam ab arte medica miraculis, apud ignarum vulgus magi appellationem meritus.
- Euseb. Chron. et ibi Jos. Scal. Appian. Illyr. Dio. Liv. Epit. xxxii. Appian.
53. Interea Cæsar iterum profectus in Dalmatas, jam a Statilio Tauro, quem eo præmiserat, fame fatigatos et propemodum domitos offendit. Nec diutius dilata deditio est. Obsides septingentos ex principum liberis dederunt: signa restituere Gabinio Vatinioque olim ademta, et tributa persolvere ab eo tempore, quo Cæsari patri promiserant, coacti. Traxit ea ruina Derbanos etiam, conterminam gentem, paribusque conditionibus in potestatem illi venerunt.
- Dio. Appian. Dio. Sueton. Aug. 29. Plut. Mar- cell. fin. Dio.
54. His manubiiis Cæsar porticum Octaviæ, appellatam sic a nomine sororis, exstruxit, ibique recepta ab hostibus Romana signa appendit. Mox etiam insignis bibliotheca collocata ibidem est, sive Augustus eam, sive, quod Plutarchus scribit, memoriae filii sui Marcelli causa Octavia dedicaverit. Sub idem tempus cum senatores quidam latrocinii arguerentur, obrui potius tam foedam ordinis notam, quam sontium vindicari culpam placuit, edicto proposito, ne quis senator postea hoc crimine postularetur. Sic et qui tum erant rei exempti, et quibusdam aliis ostensa in posterum prædandi impunitas.
- Tab. Marm. ap. Pigh. Dio.
55. In numerum patriciorum, qui frequentibus bellis exhaustus erat, plebeii quidam allecti⁶ sunt senatusconsulto. Magistratus etiam varie habiti mutatique. Ex Kalendis Maiis L. Flavius consulatum iniit: ex Kalendis Juliis C. Fonteius, M. Acilius. Kalendæ Septembres L. Vinucium consulem, Octobres L. Laronium produxerunt. L. Asyllius (sive fortassis Asellio fuit) cum diuturno mor-

bo vexatus præturam deponeret, filium suum successorem accepit: in alterius eujusdam locum, qui erat extremo anno mortuus, alius paucas in horas suffectus est.

56. Dum ista Romæ geruntur, M. Antonius nuntiis et literis Mediæ regis excitus, prolixè offerentis omnia, magnam in spem venerat conficiendi Parthici belli, si sagittariorum equitumque tantum numerum legionibus suis adjunxisset. Id enim præcipue defuisse nuperis conatabus intelligebat. Interea nuntiatur Octaviam ab Urbe digressam ad virum navigare. Id concesserat petenti frater, semper indulgens, et hunc etiam prætextum belli favorabilem in vulgus habiturus, si, quod rebatur, despacta ab Antonio et contumeliose tractata fuisset. Nec fefellit eum conjectura: vix Athenas appulerat mulier, cum Antonii literas accipit, ibidem jubentis expectare, donec ab expeditione Parthica redisset. Illa, licet agre ferens hæc mandata, misit tamen quendam ex familiaribus Antonii, Nigrum nonine, qui multam vestem militarem, jumentaque et pecunias, tum amicis atque ducibus imperatoris dona doceret deportasse: præterea lectorum virorum in prætoriam cohortem impetrata a fratre millia duo cum insignibus armis, et equitum alam.

57. Hæc ubi Antonio exposuit Niger, multas idem et meritas laudes præstantissimæ matronæ intermiscens; omnes artes adhibere Cleopatra cœpit, ne quem occupaverat loco depelleretur. Igitur amore Antonii deperire simulans, venientem velut stupente obtutu exeiپiebat; abeuntem linquentibus et languidulis ocellis prosequebatur. Sæpe flens videri affectabat, sed tanquam abscondere cupiens lacrymas, celeriter et furtim abstergebat. Id maxime faciebat in Syria, unde in Armenios proficisci Antonius constituerat. Hæc amatoria beneficia vocibus assentatorum ejus, familiarium Antonii, juvabantur, ‘hominem durum atque crudelem’ appellitantium, ‘qui tales fœminam ad mortem desperatione adigeret. Nec enim sine illo victuram. Prorsus indignam eo fato, quæ, nomen conjugis Octavia retinente, vel pellicem Antonii se vocari regina tot populorum non dignaretur.’

Plut.
Anton.

Dio, p.
277. Plut.

58. Fascinatus his Antonius, in tantum animo relanguit, ut Medo nequicquam occasionem urgente, donec Parthorum dissidia faciles præberent invadentibus, protinus Alexandriam reverteretur, astatem opperendam esse rescribens. Tum quoque vix ad Araxem progressus est; cum irritatus Cæsar's actionibus, de bello adversus ipsum suscipiendo cœpit cogitare. Cujus hæ proximæ fuisse causæ feruntur.

59. Ut Octavia, relicto in pellicis amplexibus marito, Romam irrisa rediit, Cæsar eam ad se commigrare^b jussérat. Illa tamen, non quotidiani exempli mulier, oravit, ‘ut se remanere in domo viri pateretur.’ Eadem obtestata fratrem est, ‘ne propter se bellum Antonio faceret, nisi majoribus causis impelleretur: decorum enim neutri fore, si mulierum causa bello civili rem Romanam involvisse dicantur.’ His dictis facta etiam laudabiliora adjecit. Antonii liberorum, non modo quos ipsa, sed etiam quos ei Fulvia pepererat, curam egit: amicorum ejus desideria, quos honorum petendorum, aut aliarum rerum gratia Romam mittebat, apud Cæsarem enixe juvit: nullaque re optimæ uxoris officio deesse visa est. At sic invita nocebat Antonio, cui populus irascibatur talem fœminam negligenti, jam ob cetera quoque facinora causæ illius iniquior.

Dio, l. l. et
Plut. 281. Plut. 60. Sæpius enim triumphum ejus Alexandrinum, divisionesque regnorum, et cetera incivilia Cæsar in senatu et ad populum traducere non omiserat. Nec Antonius recriminari oblitus est: missis qui quererentur, ‘victo Pompeio, exacto Lepido, omnia unum retinere Cæsarem: eadem arrogantia suis eum veteranis pæne totam Italiam divisisse, nullo respectu eorum qui cum Antonio militarent.’ Sed et ex delectibus, quos Cæsar in Italia habuisset, dimidiam militum partem sibi deberi præferbat.

61. Cæsar ad ea cavillabatur, ‘Sextum et Lepidum jure a se coërcitos; nec tamen abnuere se parti belli

^b *Ad se commigrare]* Haud sat accurate vertit Plutarchi verba Freinsheimius. Τὴν οἰκεῖν est habere domum priam, domo Antonii relicta. Crer.

parta, si Ægyptum secum Antonius, si Armeniam dividat. Nam quod militibus suis colonias in Italia queratur non dari, habere eos Medium et Parthos, satis amplas regiones, sua nimirum et imperatoris sui virtute quæsitas.⁷ Nec Pompeii mentione abstinebat, ‘quem a se dimissum Antonius crudeliter occidisset. Ab eodem Artavasdem fraude captum in vineulis attineri, summa cum Romani nominis infamia.’ Præcipue Cleopatra exagitabatur, liberisque ejus donatus oriens, et insertus in Juliorum gentem Cæsario.

62. His aliquoties ei per partes objectis invicem purgatisque, magis magisque accendebantur: neque jam legati concordiae causa, sed ut alter alterius exploraret consilia, mittebantur: donec Antonius non ultra differendum Dio, **XLIX.** putans, societatem cum rege Medorum in has leges junxit, ‘ut ab eo contra Cæsarem acciperet auxilia, contra Parthum ei daret.’ Sic abductis secum Medis equitibus atque sagittariis, partem legionarii militis apud eum reliquit, parte etiam Armeniæ recens pacatae eidem concessa. Filiam quoque regis Jotapen, admodum puellam, Alex- Plut. Dio. andro desponsam, una cum militaribus signis quæ Statiani pugna amissa fuerant, deportavit. Polemoni, qui pararius pacis ejus fuerat, præmii loco minor Armenia concessa.

63. Hæc amicitia exitiosa Medo fuit. Quippe post felix contra Parthos et Artaxen prælium, cum Romanos milites avocaret Antonius, regios non remitteret, vim hostium ferre non potuit: fususque et captus occasionem Parthis Armeniam simul Medianique recipiendi præbuit. At Romani maxima præda aucti discesserunt, Armeniorum opulentissimo regno spoliato, direptisque etiam fanorum opibus. Anaitidis delubrum erat, ceteris religiosius Strabo, cultum, eoque donariis dives. Id diripuit Antonii miles, **XII. p. 559.** Plin. et inter cetera statuam auro solidam, etiam antiquitate **xxxiii. 4.** venerabili, concidit. Nec omiserim referre stultam pietatem mendaciis tueri cupientium a numinibus proditam sacrorum suorum existimationem. Eum qui primus vio-lasset id simulacrum, oculis membrisque captum expirasse vulgarunt. Sed veteranus quidam, cum paucis post annis

Augustum excepisset convivio Bononiæ, essetque illata fabulæ hujus mentio, ‘se illum esse’ respondit, ‘et de crure numinis cum maxime cœnare Cæsarem, sibique omnem ex ea rapina censum esse.’

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXXII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. INTER hæc Antonius, Canidio cum sedecim legionibus Plut.
ad mare præmisso, occurrentem Cleopatram excipiens, Anton.
Ephesum cum ea perrexit, ibi contracturus classem. Hæc 19.
audita Romæ Cæsarem patresque moverunt, ut, legatione Plut.
missa in Urbem eum revocarent, inter præsentes facilius dis- Dio, L.
ceptari controversias rati : mox ire abnuentem, finito jam Liv. Epit.
triumviratus tempore,^a sicuti nuper promisisset, deponere
magistratum juberent. Interim Kalendis Januariis novi Supra,
Romæ consules inennt Cn. Domitius L. F. Ahenobarbus, cxxxii. 48.
Dio.
C. Sosius C. F. Quorum Domitius, civilium certaminum
experientia cautior, modestius agebat : * alter nullis dum
conflictatus infortuniis, primo statim senatu multa cum
laude Antonii Cæsarem arguit ; tendebatque ut senatus-
consultum rationibus ejus perquam adversum fieret, ni
Nonius Balbus præscriptione tribunitii nominis inter-
cessisset.

2. Aberat tum consulto Cæsar ; nolens se præbere
altercationibus, quibus neque cedere sine dignitatis immi-
nitione posset ; et, si quidem imperium inhiberet, incho-
are bellum videretur. Etiam ad omnia maturius pensi-

^a *Finito jam triumviratus tem- supra. Crev.*
pore] Vid. not. ad cxxvii. 38. * A. U. C. 720. A. C. 32.

tanda spatium petisse videbatur. Quo prudenter usus, simul reversus Romam est, convocari senatum jussit. Eo tempore præter militare præsidium, amicis etiam pugiones sub veste gestantibus, in medio consulum curuli sella sedentem, multa pro se suisque actis modeste locutum tradunt. Flexit se deinde ad Antonii accusationem, præsentisque consulis, quibus plurima ac gravia contra se et rem publicam commissa objectabat. Cum ad hæc silentium pertinax omnium esset, eadem se scripto comprehensurum ait, et certa die, in quem senatum iterum habere volebat, recitaturum. Tum consules, non expectata die, quod tacere ad talia tam indignum ipsis, quam obloqui intutum videbatur, ad Antonium profecti sunt, multis patrum hoc exemplum sequentibus. Sed Cæsar, ne propter suam aliquam injuriam ab his desertus putaretur, a se sponte dimissos credi maluit: quoque faceret fidem, aliis etiam indulgere se dixit, ad Antonium proficiisci cupientibus. Ita discedentibus ex Urbe propinquis ejus amicisque, C. Asi-
 Vell. II. 86. nius Pollio, qui post Brundisinam pacem rebus Antonii misceri desierat, in Italia mansit. Idem neque Casari deinceps, roganti ut secum ad bellum iret, obtemperavit, mutua cum Antonio beneficia excusans, neque se interpolos situm armis, et prædam futurum victoris.

Plut.

3. At Domitius, cum Antonium Ephesi convenisset, hortari cœpit, ut Cleopatram, nihil aliud quam impedimentum belli futuram, in Ægyptum remitteret. Nec aliis amicorum ea ratio displicebat. At Cleopatra metuens, ne, si usquam discederet, iterum pararia pacis pigriusque Octavia fieret, Canidium induxit ingentibus præmiis, ut ab ea mente Antonium revocaret. Atque ille specioso obtenu negavit 'æquum videri, quasi per ignorati hanc removeri a bello, quæ ducentas naves, viginti millia talentorum,^a et præterea commeatum in omnes copias præbuisset. Neque vero ex usu esse alienari animos Ægyptiorum, non contemnendam efficientium maritimum virium partem. Sed et alioqui' negabat 'videre,

^a Viginti millia talentorum] Marcas argenti nostrates 1875000.
Crev.

cuinam illa sociorum regum prudentia concedat : ingenio solers, usu perita, quæ tantum regnum longo tempore sola gubernasset.'

4. Hæc oratio apud mulierosum hominem, et vitiorum suorum advocatis faventem, valuit : unaque Samum profecti, coactis undique scenicis artificibus, et quicumque ludis operam præstare soliti erant, inter compotationes epulasque tam fœdo luxu solvebantur, ut vulgarentur sermones mirantium, ‘quales igitur hi post victoriam essent futuri, qui tam hilariter et profuse inter comparandam genio indulgerent.’ Sed Antonius, Bacchicis artificibus data ad habitandum Priene, Athenas instituit cursum. Ibi renovata ludorum atque conviviorum est intemperantia ; et Cleopatra, ne minoribus ibi honoribus afficeretur, quam acceptam esse Octaviam audiverat, Athenienses multis muneribus coluit. Idcirco jam a multis ætatibus summus potentiorum adulator populus, immodicos ei honores decretit. Id plebiscitum inter primores oppidi Antonius etiam, civis Atheniensis scilicet, ad reginam detulit, orationemque habuit nomine civitatis.

5. Tum vero non diutius sustinere potuit, quin repudium Octaviæ mitteret ; eamque suis ædibus juberet excedere. Illa plorans, et lamentabunda se quoque inter causas belli esse, exivit ; ne tum quidem cura deposita privignorum, quos una secum eduxit, præter maximum natu, qui profectus ad patrem fuerat. Triste spectaculum id populo fuit : neque illam modo miserabantur, sed Antonium magis, qui talem uxorem amens dimitteret in Cleopatræ gratiam, quæ ne forma quidem, qua una nitetur, aut ætatis flore Octaviam vinceret. At luxus et tarditas Antonii magno metu Cæsarem liberavit, ne imparatiō ordiri bellum cogeretur. Nam Antonii oscitantia spatium ei dedit, et cogendi pecunias ab invitis, et plancandi spoliatos, quorum dolor inter exigendum acerrimus, ubi dedissent, modico interposito tempore, mitigabatur.

6. Dum hæc aguntur, velut in solātium Urbe excedentium, fortuna Cæsari quosdam illustres ex cohorte amicorum Antonii restituit. Inter quos L. Plancus, qui fuerat in turpissimis adulatoribus Cleopatra, propter vocem An-

Liv. Epit.
Dio. Oros.
et Plut.

Dio. Plut.
et Vell. 11.
83.

tonii jactam in convivio, qua sibi rapinas exprobrari senserat, ad Cæsarem transfugit: eumque paulo post M. Titius, sorore Planci genitus, imitatus est. Sed ii causam defectionis hanc ediderunt: ‘ Antonium actione Cæsar, post discessum consulum de scripto recitantis ejus facinora, irritatum, amicorum consilium coëgisse; ibique, multis in utramque partem disputatis, bellum, repudiata Octavia, decresse. Ejusmodi consultis, et Cleopatræ tandem, mutasse partes deteriores melioribus. Nam et sugillatos a regina esse, quod Antonio consilium remittendi eam in Ægyptum dedissent.’ Cæsar non interfuit, quibus quisque causis discessisset: opportunitate hominum usus est, qui acta secretissima et abstrusa consiliorum Antonii noverant.

7. Iidem testamento adhibiti testes, judicium ejus Cæsari prodiderunt. Nec ille conquievit, priusquam reperturn resignaret; nec in senatu tantum, sed etiam in conacione populi recitaret. Apud Vestales, uti consueverant, depositum fuerat: et negabant illæ tradituras; ne veniens ipse auferret, non posse prohibere. Nec piguit ire, et, quo inimicum premeret, facinus committere plerisque culpandum. Sed et tunc fuisse ferunt, quibus res prorsus indigna videretur, aliquem in vita cogi rationem reddere eorum quæ post mortem fieri voluisset.

8. Ceterum ea scripserat Antonius, quæ Cæsari non modo conficerent apud plerosque inhumanissimi facti veniam, sed ipsum quoque inexpugnabilibus hominum odiis onerarent. Legebatur ibi justis Cæsar, et Cleopatræ nuptiis editus Cæsario: tum suis ex eadem liberis infinitas dabat opes: nec minus offendebat, quod, etiam si Romæ fuissest mortuus, corpus suum Alexandriæ et in eodem cum illa conditorio humari jubebat. His infensi, ceteris etiam facilius adhibebant fidem: inter quæ C. Cluvius donatam Cleopatræ Pergamenam bibliothecam dabat criminis, quæ ducenta millia simplicium voluminum habuisset. Itemque amatorias nugas seriis negotiis immixtas, et sæpe prælatas: relictum in gravi causa C. Furnium, notæ dignitatis et eloquentiæ, ut lectica per forum delatam Cleopatram imperator Romanus satellitis instar deduceret.

9. Sed Antonii familiares hæc quidem pro fictis et falsis rejectabant; populum deprecantes, ne quid immedicabile properanter statui paterentur. Quin et Plancum, multa Vell. II. 83. in senatu gravia objicientem Antonio, Coponius vir prætorius acri voce repressit; ‘multa scilicet perperam fuisse Antonium’ dicens, ‘pridie quam a Planco relinqueretur.’

10. Miserunt etiam e numero suo Geminum in Græ- Plut. ciām, qui rerum urbanarum statum Antonio, et imminens ei periculum exponeret. ‘Id enim agi, ut, ademto imperio, hostis judicetur.’ Geminus, ubi se propter Cleopatræ suspiciones, Octaviæ causa venisse putantis, rejici, atque etiam in convivio propterea sede minus honorata collocari, cavillisque subinde peti sensit; causam adventus super cœnam rogatus, ‘cetera quidem non nisi sobriis agenda’ respondit: ‘unum se etiam in vino præclare scire, omnia recte habitura, si remissa domum Cleopatra foret.’ Excandescente ad hæc verba Antonio, ‘gratias se agere Geminio’ Cleopatra dixit, ‘qui sine fidiculis ista esset confessus.’ Hinc ille non ignarus quanto cum periculo istic degeret, proxima arrepta opportunitate, Romam refugit. Alios etiam Antonii amicos Cleopatra et ejus adulatores expulerunt; in his M. Silanum, quem postea Augustus consulatus sui collegam optavit. ‘Se quoque mox fuga vitasse insidias, quas indicio Glauri medici cognosset,’ Q. Dellius in historiis retulit; offensa Cleopatra, quod Dellius ‘sibi, atque ceteris vappam ministrari’ super cœnam jecerat; ‘Sarmentum’ (is propter facetias in deliciis erat Octaviani) ‘Romæ Falernum bibere.’

11. His modis effectum est, ut etiam amicis Antonii Dio. diversam in sententiam transductis, omnium consensu consulatus olim destinatus, simulque potestas omnis, quam videretur in mulierem transtulisse, abrogaretur. Ne et hostis judicaretur, illustribus viris datum, quos tum adhuc apud ipsum commorantes pari sententiæ asperitate feriri oportuisset: quos allicere benignis atque blandis rationibus cupiebant. Igitur et præmia decreverunt laudationesque relicturis Antonium: et Cleopatræ bellum propa-

*Infra,
cxxxv. 8.
Se
Plut.
Vell. II. 84.
Plut.*

lam indixerunt. Ad saga tum itum : et solennes bello sumendo cærimonias in æde Bellonæ facialis Cæsar pergit.

12. Tum, quo animus amplior omnibus esset, in hunc sensum verba fecisse dicitur : ‘ Quanquam miserrima et sit et censeatur civilis belli conditio ; tamen ea tempora inciderunt, ut dubitem, an non potius optandum illud fuerit, quam ut adversus mulierem, et, si recte rem pensatimus, ne ipsam quidem, sed vilissima ejus mancipia induere arma cogamur. Nam illi quidem suum foventi Antonium vix cogitatio præter hanc ulla libera erit. Eunuchus Mardio et Pothinus exercitum ducent ; signum pugnæ dabunt Ira tonstrix Cleopatræ, et Charmium. Nam de Antonio pudet ! sed tamen tam metuendum nihil, quam sperandum est. Olim ille mentis inops, et pharmaciis potionatus arbitrium sui perdidit.

Plut.
Dio.

13. ‘ Nisi forte putetis suæ potestatis fuisse, cum Alexanderinus ipse gymnasiarcha Cleopatram reginam ac dominam salutavit : cum eam in foro, inter ludos, in judiciis, in transvectionibus equitum, secum perpetuo habuit : cum vino et amore saucius, inter eunuchos currum reginæ pedes secutus est : cum aureum baculum tenens, acinace cinctus,

Flor. iv. 11. purpura gemmisque externum in morem exultus, in aureo lecto, aureaque sella curnli diadematus præsedidit. Jam cetera quis pro rerum indignitate satis execretur ? Romani milites Ægyptiæ apparent : mulieris hujus nomen inscriptum scutis præferunt : et, si quæritis quis exercitui præsit, non prætorium in iis castris, sed regia vocatur : nec Antonii, ne fallamini, sed Cleopatræ imperium est. Si tamen Cleopatram vocari, non Lunam potius et Isidem fas est : nam hæc nomina imponit ei furiosus amator, non mehercule stolidius, quam quod se Dionysum, si Diis placet, et, ne parum Ægyptius videatur, Osiridem appellat.

Dio.

Serv. ad
viii. Æn.
678. Dio.

14. ‘ Iisdem beneficiis contactos amicos ejus putes, qui itidem ab hac Circe quælibet in monstra mutari patiuntur ; et, cum in convivio saltatur, quos illa jusserit, aut homines aut Dii fiunt. Hi non modo, rem nostris mori-

Vell. ii. 83.

Hor.

Carm. v. 9.

bus turpissimam, versari in castris foeminam, sed imperare

vident: hi tanta Romani nominis opprobria siccis oculis *Serv.*
 aspiciunt: hi applaudunt cum imperium nostrum amen-
 tissimis donationibus concerpitur; cum alibi rapiuntur
 patrimonia regum, alibi prodiguntur; cum foedissimum *Macr. Sat.*
gulæ certamen, non profusis tantum dapibus, sed inaudito ^{11.} *13.* et
hactenus luxuriæ ingenio, una sorbitiuncula census gen-
 tium mergit. Centies sestertium^b fuisse margaritam, quam *Plin. ix. 35.*
nuper illa vorago hausisse in aceto dicitur, fama non du-
 bitat.

15. ‘Inter hanc licentiam vitiorum, et hanc fœditatem *Dio. Flor.*
 adulantium, quid mirum est, si eo usque muliebris excessit *Hor. 1.*
 temeritas, ut pretium obseceni conjugii Romanum impe- *Carm. 37.*
 rium petat, et per jura, quæ sit in Capitolio datura, jurare *Propert.*
 consueverit? Hæc etiam auditu vobis gravia esse anim- *III. 11.*
 advero, ut mihi certe dictu sunt. Sed quemadmodum *Eutrop.*
 omen istud procul a nobis patriaque abesse volumus, ita *Ov. Met.*
 necessum est, ut armis atque manibus, summaque rerum *xv. 826.*
 ope, et, si aliter nequeat, vel nudi corporis objectu, hanc
 pestem atque hoc nefas abarceamus.’ Hæc et similia
 locutus, non tamen institit, ut *Antonio bellum indiceretur. Dio.*
Præstare credebat, si hominem Cleopatræ penitus ad-
 dictum in eam invidiam conjiceret, ut externæ reginæ
 causa contra patriam civesque nulla re læsus arma corri-
 puisse videretur.

16. Maximum id civilium omnium, atque externorum *Plut. et*
etiam bellorum populo Romano fuit. Galliam omnem *Dio.*
Hispaniamque, et, excepta Cyrenaica, Africam, Illyri-
cum, etiam et insulas occidentis Cæsar trahebat. Sed et *Sueton.*
Italia publice pro partibus ejus conjuraverat. Quo tem- *Aug. 17.*
pore necessitatis ejus gratiam Bononiensibus fecit, prop-
terea quod antiquitus in Antoniorum clientela fuerant.
At Antonium, quicquid per Asiam Romanæ ditionis erat, *Plut. et*
Thraciæque populi, et cum Græcis Macedones, ad Illy-
rios usque et Ionium mare, Ægyptusque et Cyrene, cum
adjacentibus insulis, sequebantur. Reges quin immo
atque tetrarchæ, socii Romanorum, aut finitimi saltem,
omnes auxilia mittebant. Igitur navium haud minus

^b *Centies sestertium]* Marcarum argenti nostratum 39062. un-
 ciarum 4. *Crev.*

quingentis coegerat; in his multas quæ octo, vel etiam decem remigum ordinibus agebantur, non ut in bellum magis, quam pompam et ostentationem armatae. Pedestres copiæ centum millia militum, duodecim equitum continebant.

17. Reges etiam ad commilitum venerant ex Africa Bogus, ex Asia Tarcondimotus Ciliciae rex, Archelaus Cappadociae, Paphlagoniae Philadelphus, et Commagenes Mithridates. His Europa Sadalem a Thracia junxit. Amyntas et Polemon alios pro se duces^c ex Gallograecis et Ponto miserunt. Sed neque Nabathæorum atque Ju-
dæorum auxilia defuerunt, quanquam dolo Cleopatrae
commissis bello regibus.

18. Tantaque fuit utriusque contentio, ut jurejurando milites astringerent; atque Antonius suis vicissim obstrin-
geretur, in caput suum execratus, ‘ si aut pacem cum hoste faceret, aut, confecto bello, amplius bimestri potestatem retineret, senatu populoque Romano cuncta traditurus.’

Atque id, licet ab ejus proposito plurimum abhorrebat,
tamen vix a se passus est multis precibus impetrari, ‘ ne imperium ante sextum a bello mensem deponeret.’ Nam victoriæ quidem, aestimatis Cæsaris suisque viribus, maximam spem conceperat, numero militum, equitum, navium, longe superior; et pecuniis, quibus abundabat, corrupturum se sperans Cæsaris præsidia. Quarum rerum causa magnas summas circumquaque, sed maxime in Italiam atque Urbem ipsam mittebat. Unde Cæsar intentiores ubique custodias disposuit, militibusque suis, ne alienam liberalitatem respicerent, nummos divisit.

19. Cum inter tantos utrimque apparatus imminentium malorum gravis expectatio, variis hominum indiciis atque sermonibus differretur, etiam prodigiorum atroces minæ metum auxerunt. In Urbe simius fanum Cereris ingressus, inter sacrificandum omnia confuderat. Bubo ex Concordiæ templo, ad omnia præcipue religionis delubra circumvolans, cum undique expelleretur, postremo in æde Genii publici consedit: neque captus est, et sero ex con-

^c Amyntas... alios pro se duces] affuit ipse bello, et ad Cæsarem Amyntas, si Dioni credimus, transit. Vid. infra c. 32. Crev.

spectu hominum discessit. Thensa Jovis ludis comminuta est. In Judæa terræ motus ingens infinitum animalium numerum, et hominum triginta millia absorbuit. Pisaurum, quam ad Adriaticum Antonius coloniam deduxerat, terræ motu hausta est. Super Ionium fax per aliquot dies suspensa sursum in ætherem recurrit. Albae statua marmorea Antonii sudorem, frustra detergentibus quibusdam, sanguinemque multum emisit. Tempestatibus percussa pleraque: in his tropæum in Aventino, Victoria in scena, pons sublicius in amne. Incendia quoque multis locis fuerunt, et mons Ætna finitos gravi terrore detimentoque mulctavit.

20. Athenis ex Deorum et gigantum dimicazione, quam fecit in scuto Minervæ Phidias, Dionysi simulacrum ventis excussum in theatro jacuit; cuius numinis habitum nomenque Antonius usurpare consueverat. Eadem tempestas Eumenis Attalique colossos, quos Antonio transcriperat civitatis adulatio, ex multis solos evertit. Præsentibus curis adjecit præteriorum memoriam solicitude, quod nuper in Etruria draco biceps, longus pedes octoginta quinque, subito conspectus, post multa et varia damna data, fulmine ictus fuerat. Romæ pueri, partium nominibus assumtis, biduo concurrerunt: Antoniani victi sunt.

21. Tot portentis pavefactæ mentes cum in quotidiana belli expectatione essent, factum est, ut neuter eo anno quicquam inciperet. Cæsar ab Antonio venisse pecunias audiens, non audebat, nisi diligenter omnibus provisis, ab Italia discedere. Antonium vix emersum e luxu, et improviso adventu hostes territare conantem, Cæsarianæ classis nuntium decepit, quam ad Ceraunios montes stare, speculatoriis navigiis conspectis, quidam affirmaverant. Igitur in Peloponnesum directo cursu, passim dispertitus copias, quo et plura loca tutaretur, et divisis in expedito alimenta forent, Patris hyemare instituit. Ibi quoque eum prodigia impendentium malorum excepsisse credita sunt, quod interea dum illic agit, Herculis fanum, quem generis sui auctorem ferebat, conflagravit. Inter has belli moras, ex omni ordine utrimque transfugerunt quidam: et

Joseph.
Antiq. xv.
7. et de B.
Jud. i. 14.
Plut. et
Dio.

Plut.
Plin.
xxxvi. 5.
Plut.

Dio.

L. Messium exploratorem deprehensum Cæsar, ostenso ei prius omni suo apparatu, missum fecit; quanquam eundem etiam bello Perusino captum dimisisse meminerat.

Plut. et
Dio.

22. Ad Antonium sub id tempus epistolam misit Cæsar, optionem offerens, ‘venire ipse in Italiam, an se in Græciam transjicere mallet, ea conditione, ut qui admis- surus alterum esset, stationes securas portusque præberet adnaviganti, et a mari copias suas tanto intervallo redu- ceret, quantum expeditus eques confidere una die posset. Intra quintum deinde diem de summa re cerneretur.’

23. Hoc potius eo faciebat, ut animum suis augeret, quam quod Antonium tali conditione usurum credebat. Irrisitque ille, dictans, ‘Equis igitur judex noster erit, si forte neglexerit alteruter pactorum fidem?’ Ne tamen timere hostem videretur, contra poposcit, ‘ut secum singuliari pugna congrederetur. Hoc si facere non esset ausus, at ille¹ Pharsalicis campis, ubi prius inter Cæ- sarem et Pompeium decretum armis esset, exitum totius belli committeret.’ Hæc acta sunt C. Sosio, Cn. Do- Pigh. Ann. mitio consulibus; cum interim ex Kalendis Juliis L. Cor- nelius, ex Kalendis Novembribus N. Valerius suffecti consules magistratum gessissent.

Dio. 24. Hic annus cum inter apparatum minasque belli Vell. II. 84. præterisset, matura omnia C. Cæsar tertium, M. Valerius Dio. Appian. Civ. IV. p. capientibus omen hominibus, quod ademtus Antonio 611. consulatus ad eum pervenerat, quem paucos ante annos ab eodem Antonio proscriptum meminerant. Nec temere factum existimarunt, quod ludis quidam mente captus in theatrum insiliens coronam Divi Cæsar is suo capiti impo- suerat, statimque disceptus a circumstantibus fuerat. Circa eosdem dies lupus in æde Fortunæ occisus, ludis equestribus canis a cane devoratus est. Incendium etiam Strabo, inter prodigia propter magnitudinem damni, nam Cereris VIII. p. 381. etiam et Spei aedes cum pulcherrimis donariis conflagra- Zon. Dio.

¹ Aut ille Cler. Aut hoc si facere non esset ausus, ille reliquæ edd. ante Crev.

rant, computatum est: quanquam fraude libertorum ex-
citatum esse constitisset. In furorem eos egerat tributo-
rum acerbitas, quod ab omnibus hoc genus, qui quidem
Italiam incolerent, quibus res quinquaginta millium dena-
riorum^d aut eo amplior esset, octava pars facultatum in Plut. Dio.
præsente pecunia exigebatur. Tantaque fuit hominum
importunitas, tumultu cædibusque et incendio grassan-
tium, ut armis eam coërceri oporteret. Illa demum seve-
ritas et hos compressit, et ingenuorum prævenit motus:
ægre ferentibus plerisque, quod ex prædiis Italicas quar- Plut. Dio.
tam annui proventus pendere cogebantur.

25. At Cæsar, ut hostem inopinatus percelleret, non-
dum mari navigabili, Brundisio provectus, cum Coreyram Flor. iv.
usque venisset, tempestatibus coactus cedere, retro cursum
flexit. Vere demum iterum educta classis Epirum tenuit,
expositisque legionibus ibi castra metaturis, ad Leucadem
insulam, Ambraciique sinus cornua constituit. Nec occur-
rit statim Antonius, remigum inopia, quæ variarum natio-
num colluvies, cum procul ab imperatore hyemem trans-
egisset, neque exercuerat sese, et morbis atque transfugiis
admodum decreverat.

26. Igitur M. Agrippa, cum parte navium præmissus a Oros. vi.
Cæsare, minime negligendam occasionem ratus, observato^{19.}
onariarum adventu, quæ ab Ægypto Syriaque et Asia
cum armis atque commeatu ad Antonium tendebant, mul-
tas abripuit; et plerisque locis exscensiones faciendo, ve-
hementer Antonianos perterrit. Mox in Peloponnesum Dio.
irrumpens, Methonen, Messeniæ non incelebre oppidum, Strabo,
quanquam validissimo præsidio munitum, in oculis adver- viii. p.359.
sæ classis, subito appulsu cepit, Bogudemque ibi Mauri- Oros. et
taniæ regem deprehensum occidit. Dio.

27. His auditis, Cæsar in spem erectus, contractis Brun-
disium senatus atque equestris ordinis primoribus, aliis, ut
horum uteretur opera, ceteris, ne res interim novas domi
molirentur, ad transjiciendum omnia comparabat, ostен-
tans una secum sentire, quicquid in Urbe nobilitatis esset.

^d Quinquaginta millium denariorum] Marcaruni argenti nostra-
tium 781. unciarum 2. Ccrv.

Definito deinde quantum eorum quisque servitii, quantum
commeatum portaret, universas copias trajecit. Forte

Vell. Plut. pars major Antonianæ classis ad Actium (Epiri est locus)
Dio. stabat; non firmissima remigio, quod inopia rerum neces-
sariarum valde erat imminutum. Igitur conditionibus aut
vi sperans suam in potestatem hos venturos esse Cæsar, eo
Plut. Vell. cursum direxit. Naves in universum ille ducentas quin-
Dio. Oros. quaginta paraverat modicæ altitudinis, ceterum expeditas
Flor. Hor. et agiles; peditum octoginta millia, cum duodecim milli-
Epod. 1. bus equitum.

Oros. 28. Antonius, tametsi legionum numero præstabat, ta-
men ut Cleopatræ gratificaretur, in classe locaverat arcem
spei suæ, quanquam penuria remigum vulgo e Græcia
corriperentur a præfectis ejus quilibet, ita ut neque viato-
ribus abstineretur, agasonibusque, et messoribus, quo ex
genere plerique erant qui mare nunquam vidissent. Nec
sic quidem succurri poterat indigentiæ, quin magna pars
classis pessime navigaret. Aiunt, cum paulo post Anto-
ninus Actium venisset, trientemque fere nautarum absum-
tum fame reperisset, crudelem sane atque prorsus inhumana-
nam vocem effudisse: ‘Remi modo salvi sint. Remiges
non deerunt, quousque Græcia homines habuerit.’ Ergo
Dio. Cæsar, pedestri exercitu ad Ceraunios montes exposito,
qui dehinc ad Actium procederet, obiter recepta, quæ re-
licta a fugiente præsidio fuerat, Corcyra, in Thesproti-
dis portu, quem propter Thyamin et Acheronta fluviosque
Thucyd. 1. p. 32. alios in eum incidentes, aut ex ipso mari ebullientes
Strabo, vii. p. 324. aquas, ob argumentum ‘dulcem’ appellant, classem con-
Pausan. Arcad. stituit. Interea Cæsaris adventum tumultuosi nuntii ad
Dio. Antonium pertulerunt: ‘illumque jam apud Torynen’
Plut. (Epiri oppidum fuit) ‘considerere.’ Quos eludens Cleopa-
tra, ‘Quid magni est,’ inquit, ‘si in toryne sedet Cæsar?’
ad culinariæ supellectilis instrumentum, quod hac appella-
tione Græci notant, significationem detorquens.

29. Sed hujuscemodi dictis servari classis, suggrediente
Cæsare, non potuisset. Antonius cum præsentibus copiis
impigre profectus, veteris ducis solertia subvenit, rostris
tanquam ad procursum obversis, et, quo speciem instruc-
tarum ostentaret, remis ab lateribus navium demissis, et

remigibus armatis per tabulata dispositis. Ita delusus Dio. Cæsar, abjecto pugnandi consilio, evocatos ad colloquium Antonianos corrumpere conatus, cum nihil succederet, neque propter aquarum penuriam, quas magnis operibus in- Plut. accessas hostis² effecerat, commorari circum ea littora posset, ad locum, ubi mox Nicopolis exædificata est, secessit. Castris hic communitis, muroque alium ad portum Dio. (Comaro nomen est) perducto, terra simul marique gravis Actio vicinus imminebat. Adeoque nihil ab eo prætermissum est, ut trans eundem murum a mari in sinum Ambracium naves transvexisse sit creditus,^e coriis bubulis recentibus oleo inunctis, per quorum lubricitatem facilius tantæ moles provolverentur.

30. Ceterum is erat locorum situs, ut pro eo qui prior occupasset, magnopere facturus videretur. Actium enim, Strabo, circa quod ea gesta res est, Apollinis fano celebre pro- viii. p. 325. montorium Acarnaniæ, os Ambraciæ sinus efficit, portus et x. 451. Thucyd. apud Nicopolim qui sunt, respiciens : totusque is sinus, 1. p. 21. Flor. Dio. et quicquid ante eum loci est, cum accipiendis, tum tuttandis navibus eximiam commoditatem præstat. Sed totum hoc spatium operibus etiam Antoniani permuniverrant, ad utraque sinus cornua inædificatis turribus, et mari quod intererat, navibus præcincto. Castra juxta fanum posuerant spatio plano et aperto, pugnæque committendæ, quam stativis aptiore. Ut enim depressis et palustribus locis consuevit, tam hyeme quam æstate insalubris ibi aër erat, et morbi per castra vulgabantur.

31. Dum ita ex propinquo castra castris opposita sunt, nihil non expertus Cæsar, educendo instructos ordines ut pugnæ faceret potestatem, adnavigando classe, et onerarias hostium abstrahendo, non tamen elicere in aciem eos potuit, quin adventum suorum præstolarentur. Tum vero proprius admotus cum parte legionum Antonius, etiam equitatum ab utroque sinus latere præsidio collocavit.

² Pro vulgat. ante Crev. *hosti*, dedit Crev. *hostis* ex Plut.

=====

^e *Transvexisse sit creditus*] Id scribit Dio, sed sibi commentitia quibusdam memoratum esse Crev.

Cæsar, nullum eo loco sibi casum ad tentandam prælii fortunam cernens aperiri, in Græciam atque Macedoniam partem copiarum misit, ut Antonium a præsentium rerum cura revocaret. At Agrippa Leucadem, et quotquot ibi

Vell. II.
81. et Dio.
naves erant, repentina incursu cepit. Inde Patras, victo

navali pugna qui occurrerat Q. Nasidio, neque diu post Corinthum in potestatem redegit. Quibus rebus, et quod a M. Titio et Statilio Tauro cæsi Antonii equites fuerant, iuclinare multorum animi ad fortunæ momenta cœperunt. Transfugiebant ad Cæsarem quotidie aliqui; sed inter notissimos, Paphlagoniæ rex Philadelphus Titio Tauro-

Plut. Vell. que se conjunxerat. Plus tamen affecit Antonium Cn. Domitii transitio. Qui Cleopatræ in visus, quam solus

Sueton. Antonianorum nunquam nisi nomine salutare voluerat, Ner. c. 3. quanquam febre correptus, parvo acatio ad Cæsarem traiectit. Antonius tamen magnum animum præferens, contra sententiam Cleopatræ, quicquid rerum Domitius reliquerat, ad eum remisit. Nec diu superfuit ille, non tam opera, quam exemplo prælatis partibus utilis. Nec enim tantus vir abjecturus priorem amicitiam fuisse, nisi desperatione, credebatur.

32. Ergo frequentibus jam transfugiis, Antonius metu cohibiturus quos benevolentia non posset, cum aliis quibusdam etiam partis Arabiæ regem Jamblichum excruciatum occidit: et Q. Postumius senator jussu imperatoris manibus quorundam disceptus est. Inde Q. Dellio et Amyntæ regi timens, quos in Thraciam et Macedoniam, ad conduceudos mercede milites miserat; an ipsorum quoque perfidiam veritus, ipse statuit eo proficisci, ut præsentia sua, sive metum eorum, sive defectionem præveniret. Male omnino hoc ei consilium vertit. Nam et

Vell. illi cum rege Thracio Rhymetalce, et Dejotarus ad Cæsarianas partes se transtulerunt; et per absentiam ejus Anton. et Apoph. navale prælium ausus Sosius, iniquo Marte dimicavit. Rom. in Aug. Quippe L. Taresium cum paucis navibus in statione relicta

Vell. Dio. tum oppressurus, licet inter densam nebulam aggressus in fugam egisset, assequi non potuit: et Agrippæ forte redeundi oblatus, cum multis aliis et Tarcondimotum regem Liv. Epit. perdidit. Hac pugna, simul quod ipse reversus equestri

prælio inferior discesserat, vitare propinquitatem hostium Dio. Oros.
coactum, post unius bidui moram majora castra accepe- Dio.
runt.

33. Ibi cum etiam inopiam timerent, de ratione gerendi porro belli consultatum est. Cum variatum sententiis esset, vicit, ut semper, apud Antonium Cleopatra, præsidii firmari jubens opportunissima locorum, et in Ægyptum naves militesque reduci, ubi omnia pro ipsis essent habituri. Ceterum ad hoc consilium non muliebri tantum timore delapsa erat, sed etiam injecta frequentium prodigiorum cura: quod in prætoria sua navi, quam vocabat Antoniada, cum hirundines nidum sub prora fecissent, aliae supervenientes et has expulerant, et pullos earum discerpserant; et statuas Cleopatræ Dearum insignibus adornatas fulmen dejecerat. Hinc illa diffidens præsentibus, Antonium quoque sui terroris implevit. Nec tamen confessò timore, ne suorum animos desperatione abalienarent, aut fugientium specie abiri placuit; sed, instructa ad dimicandum classe, si quis propositum iter interpellasset.

34. At Canidius, remissa in Ægyptum Cleopatra, perdestri Marte decernendum censuerat. 'Neque enim turpe ad famam fore, si Cæsari, Siculis bellis nautica certamina edocto, mari cederet: id immo, si neglecta damnataque fortissimarum atque fidelissimarum legionum opera, tot pedestrium præliorum victor, in classe summae rei spem reponeret.' In Macedoniam igitur ac Thraciam jubebat transferre bellum, regem Dicomen, maxima offerentem Getarum auxilia, socium discriminis habituros. Sed hæc repudiata est, ut prædiximus, sententia. Sub idem tempus Antonius propinquum periculum effugit, cum per longa brachia, quibus castrorum munitionem portui conjunxerat, pro more securus incederet. Cæsar enim admonitus excipi eum posse, clam miserat subcessores: atque illi, paulo festinantius exsurgentes, anteambulonem imperatoris corripuerunt; ipse celeri cursu vix se recepit ad suos.

35. Interim, delectis ex omni numero præstantissimis quibusque navibus centum septuaginta, ceteras, quod in minuto transfugiis pugnisque exercitu compleri non pote-

Plut.
Anton. et
Dio.

Dio et
Plut.

Dio.

Plut.

Dio.

Plut.

Dio.

Plut.

Dio.

Plut.

Dio.

Plut.

Dio.

Plut.

Dio. rant, igne consumi placuit: præter Ægyptias sexaginta, quas malo consilio Cleopatræ relinquebat. Noctu deinde pretiosissimis rerum in naves comportatis, postquam omnia satis instructa parataque videbantur, Antonius adhortandos prius milites ratus, advocata concione, hunc in modum fecisse verba dicitur: ‘Quæ a duce parari oportuit, præsto esse omnia, ne mihi credi postulem, ipsi novistis, atque adeo videtis, commilitones. Sive numerum copiarum respicitis, sive cuilibet generi pugnæ idoneas manus, haud dubie superiores sumus. Taceo quod tam strenui bellatores plerique estis, pugnisque clarissimis nobilitati, ut vel singulorum celebratam virtutem hostes nostri horreant. Viribus igitur, in quibus sunt omnia, potiores, etiam pecuniarum non magnitudine modo, sed facilitate parandi utendique libertate vincimus. Nam ex ubere copia desumptis neque parcere cogimur, neque seditiones per vim ereptas querentium formidamus: qualia multa visuri mox in Italia sumus, ubi jam olim tumentibus animis metum, quo illi solo adhuc tenentur, arma nostra detraxerint.

36. ‘Post ista pæne supervacaneum est de me dicere, nisi referre arbitrarer, hoc etiam ab omnibus intelligi, et vos esse ejusmodi ut quolibet imperatore vincere possitis; et me, ut quibuslibet militibus. Et ego non amplius juventa calidus, nondum senecta segnis, hos ipsos annos habeo, quibus et corporibus adhuc robur constat, et mentium longe acerrima vis est.

37. ‘De ingenio et usu, quanquam in meis laudibus debeam esse restrictior, id tantummodo dicam, neutrum mihi defuisse, quominus et utilia providere, et opportuna dicere, et domi bellique facere quæ oporteret, possem. Nec ferme particula ulla negotiorum utrobique offerri potest, quam non experiendo didicerim: sæpe aliorum ductu, sæpe meis auspiciis res gerendo, parendi imparandique cognitas omnes rationes habeo. Multa caute, haud pauca audacissime gessi, ut temporibus recte uti assuescerem. Neque Fortuna defuit, quin et victoriis me multis, et nonnunquam infortuniis, ad omnes bellorum casus erudiret.

38. ‘Sed ista cum apud consicos dicam, non ero pro-

lixior, ubi unum hoc addidero, cum adversæ partes numero et robore militum, apparatumque varietate multipliciter vincantur, a nulla tamen re impariores, quam ab imperatore, in certamen descendere. Unde enim ei in his annis necessaria huic loco experientia? Quem et corpore invalidum esse scimus omnes, nec aut in continenti, aut in mari ullius prælia victorianam per se obtinuisse. Certe in Philippicis campis dum ego vinco, ille fusus, fugatus, castris exutus est: nec, quid intersit inter duos, aut brevius possem aut verius exponere. Jam etiam victoriæ futuræ certissimum præsagium sumi ex paratibus solet. Illis igitur, si quid roboris est, forte sit in legionibus, et pedestribus copiis. At vero navibus, ut ipsi videtis, tanta differentia est, ut nostris quidem no- ceri minime posset a tanto infirmioribus, si sola mole sua defenderentur. Jam vero cum tantus sagittariorum numerus e turribus telorum imbrem eminus sparget, ec quis hostium suggredi sustinebit?

39. ‘ Neque vero Sicula victoria quenquam terreat, quæ et ipsa non Cæsaris decus, sed Agrippæ ministerium, immo classis meæ facinus fuit. Cum mancipiis et libertis Pompeii decertatum est: et quid ejus copiæ ad nos- tras? Et sic tamen semel iterumque fœde multatus est iste Cæsar, cum unius Siciliæ vires oppositas haberet. At quota pars imperii nostri est Sicilia? Ut, si quis hanc subegerit, formidandus esse nobis videatur! Ego vero tam parum istis eventis moveor, ut, cum possim et pedestri bello vincere, maritimo experiri maluerim, cuius victorianam secum tracturam omnia prospicio. Nam hos- tium legiones in angusta conclusas quasi quadam insula, cum omnia circa nostra sint, sedendo³ deinceps, et arcendo tantum commeatus, quod mare tenantibus facillimum erit, expugnabimus.

40. ‘ Dixi, milites, quanta brevitate potui, quantis ar- gumentis victorianam nobis certam deberi arbitrarer. Nunc etiam, quod omen Dii avertant! quid victis expectandum sit, cogitate; quo fortius pugnam capessatis, hisque ani-

³ In angusta conclusas insula sedendo edd. ante Crev.

mis ineatis prælium, ut omnino victoribus inde discedendum existimetis. Sicula illorum victoria nobis documento sit, quæ in vos sint exempla edituri, qui tam multos, etiam illustrium virorum, interemerunt; nec eorum tantum qui apud Pompeium fuerant, sed etiam ex Lepidanis, socios suos, consortesque periculorum, quibus haud minimam deberent partem ejus ipsius victoriæ, qua tam insolenter abutebantur.

41. ‘Quid jam de ipso Lepido loquar? Cujus cum injuriam nullam, beneficium magnum et recens haberent, (nec enim sine hujus auxilio everttere Pompeium potuisserent,) ingratissimi mortalium hominem innocentem, benemeritum, mitem, imperio exuerunt, et nunc quoque captivi modo habent in custodia. Neque mitiores in ceteros, quos pecunias crudeliter exigendo cum in arma egissent, pro hostibus occiderunt. Qui ergo talia in amicos sociosque perpetrant, quid non audebunt in adversarios? Nobis scilicet parcent, quibus illi viles fuerunt? Abstinebunt nostris, qui suorum facultatibus minime pepercerunt? Tam impotentes manente bello, victoria moderate utentur?

42. ‘Sed quid ego in enarrandis quæ adversus alios deliquerunt, verba consumo? Quis enim indignius meipso acceptus est et habitus? Triumvir constituendæ reipublicæ, pari atque Cæsar jure creatus, tanto tempore sic usus potestate, ut pœnitere ejus non debeat; quantum in collega est, magistratu privor, destinato etiam consulatu careo: non de senatus sententia, cuius nomen frustra præscribi, tot primorum ejus ordinis, ipsorumque adeo consulum profectio ex Urbe demonstravit. Satellites Cæsaris sunt, qui hæc molienti patrum auctoritatem falso circumdant, in se quoque, non tantum in rem publicam injurii, quando sic se cervicibus suis regem imponere non sentiunt. Jam pro se quisque rationem ineat, quid sibi possit ab hoc monstro polliceri; cuius inhumana atque impia temeritate testamentum M. Antonii e penetralibus Vestæ vi raptum est, vivi, valentis, Armeniæ tum maxime Victoris, et tanta potentia subnixi: nec raptum modo, sed resignatum, lectumque publice? Cujus

quidem exemplum rei, ne feracissima quidem scelerum tempora produxisse memorantur.

43. ‘ Haec ergo designavit in collegam suum, cognatum, amicum etiam, si Diis placet. Ecce enim negat arma adversus me induisse! Quid ergo vobis fiet, comilitones, quibus aperte minatur, quorum honoratissimum quemque inter hostes judicatos nominatim retulit? Quod si non eodem decreto bellum indixit omnibus, ne ideo factum putetis, quod in aliquos futurus sit lenior. Discordiae semina jacere voluit vafer adolescens, satis gnarus conjunctis se parem esse non posse: sin dissentiamus, adversus omnes occasionem aperiri. Ergo et credulos nonnullos levesque spe ac promissis pellexit: non reputantes hac se perfidia justum imperatorem, et redendae reipublicæ studium jurejurando professum, cum eo commutare, qui nihil aliud quam servitutem simul omnium quærat.

44. ‘ At ego cum ceteris illustribus viris, tametsi edicto Cæsaris omni metu vacare jubemur, rebus potius quam verbis accredentes, neque vos deserere, neque ceteros qui servituti libertatem anteponent, decrevimus. Rem igitur sane æquissimam postulamus, ut eodem in nos animo sitis, duo maxime ponentes ob oculos, et quantas exituri miseras bene pugnando, et quanta adepturi bona sitis. Nihil in vos hosti superbo atque crudeli licebit: vos immo ad summa gloriæ potentiaæque provecti, rerum arbitri eritis: neque vobis tantummodo in liberata patria, sed ipsis quoque quos viceritis, ingentium commodorum auctores.’

45. Hanc in sententiam locutus, principes amicorum, ne superiorum exemplo profugerent, in naves imposuit: iussis una descendere sagittariorum duobus, legionario- Plut. rum viginti millibus. Quod enim Cæsarem Siculo bello Dio. victorem fecisse magnitudo maxime navium, et multitudo propugnatorum credebatur; ipse quoque utrumque imi- Plut. Flor. tari constituit. Ergo et triremes raras ædificarat, ceteras Vell. ab quaternis usque ad denos ordines, cum præaltis turri- Virg. Æn. viii. 693. bus. Ferunt, cum præter illum legiones in classe pugna- Hor. turæ incederent, veteranum centurionem magna et queri- Epod. 1. bunda voce exclamasse; ‘ Ergone his cicatricibus’ (os- Dio. Plut.

tendebat enim frequentes toto adverso corpore) ‘ gladioque diffusis, imperator, spes tuas his nullius usus lignis concredes? At ista Phœnicibus et Ægyptiis digna est militia: nobis terram præbe, in qua aut vincere aut occumbere dicimus.’ Ille nihil ad haec: sed nutu tantum, manuque mota ostendens bonum animum ei habendum, præteriit. Sed ipse tristium potius quam meliorum objecta imagine, vela comportari jubebat in naves, ut scilicet persequendi fugitivos hostes facultas foret.

Dio.

46. At Cæsar, consilio Antonii ex transfugis cognito, sibi quoque ante discrimen agendum cum exercitu ratus, ejusmodi orationem habuit: ‘ Eventus bellorum pro bonitate causæ plerumque justitia numinum dispensari, non hodie demum herive credi cœpit, sed ex omni temporum memoria constanti priorum observatione veluti per manus traditum est. Igitur licet ita parati simus, ut vel injustum bellum satis felix fore confidere debeamus; plus tamen fiduciae in eo repono, vobisque reponendi sum auctor, quod non facturi injuriam, sed intentatam repulsuri, hoc quicquid est periculi subibimus.

47. ‘ Ecquid enim Romano populo, gentium omnium principi, plerarumque victori, accidere indignius potuisset, quam quod adversus Cleopatram, quasi hostem, tanto cum apparatu proficisci cogimur? Sane ego hac nuntii fœditate non solum, si qui manium sensus est, valde permoveri Fabricios, Scipionesque, et Æmilios putem; sed etiam Pyrrhum, et cum Philippo Magnum Antiochum, et clarissimos Pœnorum principes erubescere, si mulierem Ægyptiam intelligent cum his contendere, quorum a majoribus tanti ipsi reges imperatoresque victi sunt. Neque vero meriti hanc ignominiam sumus, quibus Gallia subacta, quibus Pannones ad Istrum usque domiti, transitusque Rhenus, et in Britanniam trajecti exercitus^f satis illustria testimonia sunt, nihil nos a priorum virtute defecisse.

^f *Transitusque Rhenus, et in Britanniam trajecti exercitus]* Transitum ab Agrippa cum Cæsarianis copiis Rhenum supra memoravit ex Dione Freinsheim, cxxviii. 28. De trajectis

in Britanniam exercitibus nihil reperimus, nisi quod idem Dio, l. xlix. narrat Cæsarem in Gallianum profectum esse eo animo, ut in Britanniam, patris exemplo, trajiccret, sed revocatum

48. ‘ Proh Deos immortales ! Adeone nos a vilissimis hominibus despici, ut ab Ægyptiis et Alexandrinis provocemur ? Quid enim ad exprimendam istorum mollitatem ignaviamque dici verius aut expressius potest ? Hi igitur mortalium turpissimi simul atque inertissimi, qui tanta sunt vecordia, ut reptilia ferasque colere pro Diis possint ; qui condiendis corporibus immortalitatis affectant inane ludibrium, quam ab animis suis gestisque sperare non audent ; qui semper ut ad res novandas levitate præcipites, ita ad gerendas præ timiditate ineptissimi fuerunt : hi, inquam, procedere in conspectum nostrum, ostendere arma sua, expectare nostra sustinent.

49. ‘ Quanquam quid ego horum amentiam reprehendo, quæ per se facile quietura, nostrorum fatali quodam furore stimulatur ? Romanas illi, proh pudor ! Romanas intuentur manus, commilitones ! Nostri generis homines reginæ suæ stipatores conspiciunt : hinc equites Romanos, hinc senatores spadonum eam vilitate adulari. Quid quod M. Antonium, bis consulem, saepius imperatorem, reipublicæ constituenda mihi datum collegam, tot terras imperio, tot exercitus obtinentem, a moribus nostris descivisse vident, omnemque et natalis soli caritatem, et priorum numinum reverentiam abjurasse. Etenim si quis forte vestrum est qui aliis auctoribus parum credidit, scitote M. Antonii jussu et exemplo pro Iside aut Diana adorari Cleopatram : Antonio imponente, natos ejus Solis atque Lunæ ferre nomina : Antonium his amplissimas insulas, magnam continentis partem, tanquam privatum patrimonium, distribuisse.

50. ‘ Etiamsi certissima sunt haec atque compertissima, credere contantibus ignosco. Sed eadem facinorum magnitudo, sicuti vix invenire fidem objecta potest, sic nota eadem et probata veniam enormibus peccatis negat. Quia in re plus aliquanto patriæ salutique omnium, quam affectui meo deberi intelligo. Quid enim non feci tulique ut hic a me servari posset, quem patrem appellare soli-

fuisse nuntiatis Dalmatarum nondum plane subactorum motibus. Vid. supra cxxxii. 33.

Tamen quod hoc loco jactat Cæsar, id ex Dione ad verbum exscriptum est. Crev.

Appian.
Civ. III.
Dio.

tus,⁵ participem consiliorum, collegam potestatis habui; cui sororem carissimam junxi matrimonio; cui, ut alia taceam, totos exercitus dono dedi? Quam ergo contanter ad vindictam Romani nominiis accesserim, inde manifestum esse cunctis credo, quod neque contumelia sororis, neque susceptorum ex ea liberorum neglectu, non Ægyptiae mulieris, quam sorori meæ anteposuit, insolentia, non amentia ipsius, provincias populi Romani liberis istius fœminæ distribuentis, in arma compelli potui. Neque enim eodem mihi tum numero ducendi videbantur Antonius et Cleopatra: quod adversus externam arma potius expediri dignitas nostra jubebat; civi ad pœnitentiam spatiū dari postulabat humanitas. Et, indicto Cleopatræ bello, sperabam hunc, si non ultiro, coactum certe ad meliorem mentem redditum esse: ideoque nec hostem judicari passus sum.⁴

51. ‘Quando autem ille nec misericordia nostra nec patientia utitur; sed sive impudentia, sive pharmacis, ut ferunt, istius beneficæ mota mente, beneficium nostrum repudiat, in mulieris gratiam nobis patriæque periculum intentans: quid superest, commilitones, quam ut hunc Cleopatræ volonem, iisdem quibus et dominam ejus armis, summoveamus: et, quando ipse majorum suorum et Romani nominis, et honorum a patria acceptorum non meminit, nos quoque Romanum hunc et Antonium consulemque atque imperatorem fuisse obliviscamur, et, quod ipse omnibus his titulis prætulit, cum Canopico cymbalista negotium esse cogitemus?

52. ‘Unde neque cuiquam ea reputatio subeat, talem isthunc hominem aliquid ad partes corroborandas Cleopatræ sua præsentia momenti adjecturum. Qualis antea quoque bellator fuerit, multi vestrum satis norunt, a quibus ad Mutinam victus ac fugatus est. Quod si forte

⁴ Passus sum ex Dione edidit Crev. cum antea legeretur *passurum.*

⁵ Patrem appellare solitus] Ubi primum Octavins ad Urbem post mortem Cæsaris venit, Antonium patris nomine affatur in

ea oratione quam ipsi Appianus tribuit: et vicissim Antonius respondens filium eum appellat. Crev.

dum a nobis stetit, aliquid habuisse virtutis visus est; id omne olim jam voluptatibus mollitieque deperit. Nam inter regias voluptates, inter muliercularum amores, quæ durare virtus, aut quid manere consilii animique⁵ virilis queat? Nec enim fieri potest, ut alius sit quisquam, atque se esse studet. Delicias inertia atque negligentia sequitur; laboribus atque periculis virtus ali gaudet. Igitur et ille quondam non instrenuus Antonius, tanto jam tempore unica suscepta expeditione, multa millia civium pugnando ad Praaspa, plura deinde fugiendo perdidit. Nec mirum sane. Nam si quis vestrum lascivam saltatiunculam aliquam, aut Bacchicæ choreæ ductorem desiderat, vix nancisci meliorem alium posset: illis enim rebus apprime est exercitus. At cui duce sit opus, si sapiat, alium quæsiturus est.

53. ‘ In hoc enim quid est, quod placere cuiquam debeat? Ætas? at illa defloruit annis, emarcuit luxuria. Animi magnitudo? Tanquam illa cum stupris et mollitie considereret. Pietatem ergo cultumque Deorum aliquis nominet? Quasi vero hos non æque ac patriam oderit. Fidem? Hujus enim egregium edidit specimen in Armeniæ rege. At benevolentiam erga amicos? Laudetur sane illa atque praedicetur, si non intimos alias contumeliis a se pepulit, alias etiam crudelissime interfecit. Erant, qui apud milites magnam ejus esse caritatem existimarent. Sed his quoque, aut vehementer fallor, hunc errorem quotidiana ad nos transfugia exemerunt. Atque ego ceteris quoque similem esse animum non dubito: iterumque eveneturum ei, quod Brundisio in Galliam proficiscenti contigit. Tum enim etiam, quamdiu emolumentum sine periculo sperabant, adhaeserunt omnia profuse pollicenti: postquam prædam tenuem et laboriosam, vulnera et mortes nusquam non occurrere viderunt, sibi cœperunt consulere, neglectis illius rationibus.

54. ‘ Talis ergo militum animus erit. Auxiliorum vero quæ secum trahit, qualis sit, quid attinet dicere? Asiaticum id omne genus est, e qua parte terrarum toties tri-

⁵ Unicuique edd. ante Crev.

umphatum, quoties in conspectum venire signorum nostrorum sustinuerunt: reliquæ eorum, quos Philippensi bello ad satietatem vestram cecidistis. Unum esse fatator in hostilibus castris, cuius nec inficiari veritatem, nec elevare magnitudinem ausim. Ingens in illis navibus auri pondus est, maximæ divitiæ. Sed illa neminem vulnerant, et, si viri estis, vestra sunt. At quorsum ego hæc commemoro, quæ tantummodo excitare avaros possint? Debentur quidem ista vobis, atque ultro mox aderunt. Sed digniora vobis victoriae præmia esse reor, quod majestatem principis terrarum populi, quod vestras injurias, vestram gloriam, vestrum imperium defendisse dicemini.

55. ‘Huc igitur adeste,⁶ quotquot aut nuper mecum Illyricas Dalmaticasque nationes, aut paulo ante Siciliam vicistis; quique⁷ Mutinam huic eidem latroni eripuistis: et quam pro castellis obscuris capiendis, pro una aut urbe defendenda, aut recuperanda provincia, reipublicæ fortè fidelemque præstítistis operam, eandem nunc in universo omnium discriminè adhibete. Nam, si verum dicere⁸ volumus, ut apud nos pro libertate populi Romani, et tantum non humani generis, sic inde in ruinam utriusque pugnabitur. Cum ea foemina bellum est, quæ Flor. Dio. et concupiscere Romanum imperium, et cupiditatem profiteri audet; cum eo homine, qui non minus stolidè promisit hæc omnia, quam illa nequiter postulaverat. Absit vero ut hæc tam dira dictuque etiam vix tolerabilia ulla dies videat, ut in tam impuris manibus populi Romani sit respublika, ut scurris horum, quos digno sane nomine ‘copreas’^b ipsi vocant, vos conjugesque vestræ, liberi, patrimonia divexanda dentur.

56. ‘Sic animati neque multitudinem hostium timueritis. Turba enim est, et vulgus, haud parum aptius

⁶ Adestis in edd. ante Crev. legitur.

⁷ Quippe pro quique legebatur ante Crev.

⁸ Abest vox dicere in edd. ante Crev.

^b *Copreas*] Homines nihil, in Tiber. c. 61, et Claud. c. 8. merum sterlus. Græca vox est, Crev. orta a κόπτος, usurpata Suetonio

sarcinis quam armis portandis genus. Neque magnitudinem navium pueriliter suspereritis. Inhabilis illa moles per se neminem oppugnat aut sauciat, et ultiro parum est ad impellendum inhibendumque, cum oporteat, idonea. Quid igitur facient in his conclusi magis, ne effugiant, quam impositi ad pugnandum cum spe victoriae; ubi tanquam equestri agilitate omni a parte triremes nostras liburnasque assultantes videbunt? Ubi velut in immobiles et ictibus se præbentes hinc rostra incurrent, inde tela ac faces injicientur? Non expedient hercule consilium, ad fugiendum æque et insequendum inepti,¹ et velut in vestigio hærentes. Atque hæc non quasi divinans ante experimentum prædico, commilitones: duobus jam præliis comperta loquor, et nemini vestrum ignota. Sic igitur nos paremus, tanquam uno prælio, quicquid ab imperio nostro exerravit, sub jugum revocaturi.

57. ‘Nec Asia solum et Græcia nostra erit, sed Ægyptus etiam, veteribus opibus, et quas nuper ubiubi rapere potuit Antonius, dives. Nec enim pedestris exercitus, sua quoque confessione nobis impar, victoriae præmia morabitur, neque vincere difficile est, quales diximus, nauticas copias: de quibus ipsa etiam cum marito Cleopatra desperavit. Namque, ne quicquam vos cœlem eorum quæ certis indiciis cognita teneo, fugæ potius quam prælia causa naves concenderunt, certo sane argumento, quod ex omni supellectili quicquid paulo pretiosius fuit, eodem importandum curaverunt. Idecirco qui fortassis nudos abire pateremur, nunc præmia victoriae nostræ secum ablatores non dimitteremus, donec et hæc et ipsos strenue pugnando nostram in potestatem redegerimus.’

58. Sic dimissa concione, utrumne obsisteret exituris, an vero viam aperiret fugæ, agitare cœpit. Quod enim velociores habebat naves, facile se consecuturum abeuntes rebatur: et, si Antonium cursus abstulisset, ceteros omnes nullo amplius retinente ad se transituros. Sed Agrippa subjiciente, ‘ favore ventorum eripi sibi classem velis usuram posse,’ prælium committere statuit, majore ali-

¹ *Inepti]* Sic postulat sensus ratio. Male hactenus *ineptis*, nisi adjiciatur *navibus*. Crev.

- Plut. et
Dio. quanto spe vincendi, postquam illo die tempestas oborta,
et proximo deinde triduo desæviens, effusis imbris et
multa grandine navibus Antonianis molesta incubuit.
Quinto demum die, cum redditæ serenitas esset, Cæsar et
Plin. xi. 37. ipse, postquam in hostia reperto felle duplice egregie
Dio. litarat, magnam vim militum in navibus collocat: amicos
in scaphas imponit,^k ut celeriter discursando monerent pug-
nantes quid fieri vellet, et ad se quid ubivis rerum gera-
Vell. ii. 83. retrur, referrent. His ita paratis, cum dextro cornu M.
Plut. Brut. Lurium, sinistro L. Arruntium præfecisset, Agrippa uni-
fin. et Ap- versæ classi præposito, ipse cum Valerio Messalla, et aliis
pian. Civ. iv. p. 611. illustribus, futurus ubi res postulasset, egressum hostis
Vell. Dio. expectabat.

^k *Amicos in scaphas imponit]*
Intelligimus minores amicos de
cohorte imperatoris. Freinshe-
mius cum interprete Dionis Græ-
cam vocem ἑταῖρος verterat aux-
iliares, sed repugnante et sensu
totius narrationis, et ipsius vo-
cis usu. Crev.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXXIII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. DUM apud Cæsarem hi apparatus fiunt, ex diversa parte Antonius, classis suæ dextro cornu cum L. Gellio Plut. An-
Publicola præfuturus, laevum C. Sosio, mediorum regimen ton. et
M. Octavio et M. Insteio tradiderat: pauloque extra Vell. II. 85.
portum provectus,¹ pro faucibus ejus instructa acie stabat.
Tradunt etiam, quasi in perniciem ejus omnia conspi- Plin.
rassent, ab echeneide pisciculo retentam prætoriam fuisse, xxxii. 1.
qua circumire ad exhortandos suos cœperat, donec in
aliam navem transiret. Ejectus igitur Cæsar, ubi nus- Plut. et
quam progredi hostem animadvertisit, incertus consilii, Dio.
tamen expediri remos præcepit. Deinde, ubi nemo ex
adverso procedebat, (nam scapha circumvectus Antonius
gubernatores tenere locum circa angustias portus, tanquam
anchoris jactis immobiles, jusserat, hortatus milites, ut
propter gravitatem navium, inde velut stataria pugna
agredientes exciperent,) signum datum, ut cornua inver-
herentur.^a In alterum jam Agrippa transierat: quem

1 *Projectus* edd. ante Crev.

^a *Uti cornua inverherentur]* Clarius rem expressisset Freinsheimius, si Dionis vestigia pressius secutus esset; τὰ κέρατα . . . ἐπεξ-

αγαγὼν ἐπέκαμψεν. Cornua explicata inflexit Cæsar, ut hostem circumveniret. Crev.

porrigere videns aciem Publicola, dum suos etiam ordines expandit, a mediis divellebatur. Tum Antonius, ne multitudine hostilium navium circumveniri suam classem aut diduci pateretur, invito propior in advenientes Cæsarianos movit. Ibi vero L. Arruntio occurrente, atrox et obstinatum certamen ortum, ducibus utrimque atque gubernatoribus ex sua alacritate aut arte spem pugnantium intendentibus; et animos instigante conspectu atque acclamationibus pedestrium copiarum, quarum regimen hinc P. Canidius, inde Statilius Taurus, obtinebant.

Vell. et
Plut.

Flor. iv. 10. 2. Sed erat sicuti navium utrimque, sic etiam pugnæ ratio dispar. Cæsariani minoribus et levibus navigiis hostilium moles impetu subibant, tectique et sub ipsa eorum magnitudine latentes, impune detrimentum inferebant: aut, si frustra conatus fuisset, priusquam manibus ferreis comprehendenderentur, se recipiebant, mox eandem iterum navem, aut, si qua alia opportunior videretur, libero cursu tentaturi. Adversus hæc Antonianis curæ erat ex

Oros. vi. 19. præaltis navibus (decem pedes aliquæ a mari aberant^b) Dio et Plut.

catapultis hastas aut saxa jacere, succedentem hostem missilibus incessere, harpagones injicere navibus. Ea res quoties procedebat, haud dubie vincebantur Cæsariani: ubi subducentibus se his, atque celeritate sua eripientibus, aberraverant machinæ; aut rostris hostilibus perforabantur Antonii naves, aut singulas a pluribus circumventas amittebat. Erant in altera parte gubernatores periti, remex alacer, dux intentus: in altera præter milites nihil. Sic igitur pugnabatur, ut hinc sola legionariorum virtute res sustineretur, inde plurimus nautarum atque remigum labor esset.

Oros. 3. Cum ab hora quinta diei usque in septimam multa utrimque cæde dimicatum, neutro inclinante victoria, es-
Dio. Plut. set; Cleopatra, quæ post aciem, anchoris in salo jactis,

^b *Decem pedes aliquæ a mari aberant]* Si hæc altitudo fuit maximarum Antonii navium, videant docti quonam modo decem remorum ordines, quos habebant illæ naves, intra decem

pedum spatium strni potuerint. Ceterum hoc nititur parum firmo ant perito auctore Orosio, apud quem etiam numeri nota facile vitiari potuit. *Crev.*

naves suas constituerat, haud ultra ferens spei terrorisque Oros.
 ancipites moras, cum sexaginta suis navibus, in medio Flor. Vell.
 pugnantium subito conspecta, exterruit Cæsarianos, donec Virg. viii.
 eam minime pugnandi animo progressam Peloponnesum Æn. v.709.
 versus sublatis dolonibus fugere animadverterunt. Forte Hor. Catin.
 Plut. i. 37.
 propitius ventus subortus longe has statim a loco ubi pug-
 nabatur abripiebat. Igitur sive deceptus Antonius, et
 suos excedere prælio ratus, sive Cleopatram anteponens Dio.
 omnibus, ipse quoque detracto insigni prætoriæ navis, Vell. Plut.
 Alexandro Syro et Scollio quodam solis familiarium co-
 mitantibus, intendit fugam.

4. Neque segnius resistebatur, nolente imperatorem re- Dio. Plut.
 linquere milite, a quo relictus atque proditus ipse erat. Vell.
 Tandem sub horam decimam, clamante atque rogitante Plut. Vell.
 Cæsare,^c ‘cujus igitur auspicii, cuius in gratiam pugna-
 rent post imperatoris fugam?’ vix inducti sunt, ut oblatam
 ultro veniam accipere faterentur. Pars tamen ad suble- Dio.
 vandas naves, projectis in mare turribus atque armamentis,
 abierunt: quibus omissis, Cæsariani, carentes velis, et tan-
 tum ad pugnam parati, ceterarum fugam impedire satis
 rati, jam audacius et apertius, multitudine navium et
 vento favente freti, oppugnabant. Ergo crudelior quam
 antea pugna esse cœperat; nec jam gubernatorum artibus
 et suarum celeritate uarium contentus Cæsar is miles, con-
 scandere hostiles, et tractis in præceps aut repulsis pro-
 pugnatoribus, evadere in tabulata nitebatur. Sed peribant
 inter hæc multi, dum contus protrusa navigia, aut securi-
 bus cæsa, præterea conjectis in has ex ante parato ponde-
 ribus prægravata fatisunt: alii, dum præaltas naves
 scandunt, dejecti, pars collato pede trucidantur.

^c *Sub horam decimam, clamante atque rogitante Cæsare]* Plutarchus hora decima Antonianos despondisse aniomm et pugnandi voluntatem abjecisse seribit. Velleius quoque innuit tunc pugnandi finem factum esse, cum adhortatus est eos Cæsar ad veniam accipiendam. Itaque ea quæ postea ex Dione Freinsheimus adjicit usque ad c. 8. vi-

dentur hand suo loco posita es-
 se, et ante hanc Cæsar is adhor-
 tationem revocanda. Nisi forte
 alii dediderint se hora decima,
 alii in serum diei, atque etiam
 in multam noctem extraxerunt
 certamen, ut Orosius auctor est,
 qui, illucescente demum die,
 victoriam Cæsar is consumma-
 tam esse memorat. Crev.

5. Igitur Cæsar, ut minore suorum periculo rem conficeret, ignem afferri jussit e castris, quo auxilio antea absinthere, ne præda corrumperetur, cogitaverat. Tum vero passim a Cæsarianis ignes variis ingenii jacti. Nam

Virg. Æn. VIII. 694.
Dio. præter jacula ignita facesque manu jactas, vascula quoque pice referta ac carbone tormentis vibrabantur. Et quanquam, dulci prius aqua consumpta, deinde marinam infunderent extincturi, plus augebatur incendium, vires ex salsa aqua capientibus flammis. Tum vero, cum omnia experiri necessitas cogeret, centonibus atque adeo corporibus occisorum injectis suffocari visus est ignis; sed mox victis quæ obstiterant, vento quoque exsuscitante, impotunior eluxit.

6. Igitur multiplicato metu mortis externati, donec quidem pars aliqua navis ardebat, repugnabant incendio, quasi corporum objectu arceri posset, cædendo tabulas, transferendo onera, aut in mare, interdum in ipsos etiam hostes immittendo, ut vel sic laderentur. Erant qui semper se recipientes in ea loca, quo nondum ignis penetraverat, manibus ferreis contorumque uncis hostiles retinere naves summa contentione laborarent: ut in has insilientes aut salutem consequerentur ex victoria, aut, si una perdere inimicos potuissent, solatum mortis. Ut autem leves Cæsaris naves periculum facile effugerunt, et ardentiū tabulata ac latera ad ipsam usque carinam depasta flamma, locum quo concederent ultra non habentes afflabant; miserrimis hominibus gravissimæ calamitates incubuerunt.

7. Multos, et præcipue nautas, intactos adhuc igni fumus enecat: alii medium inter incendium tanquam in camino assantur: videres etiam quos ipsa, quæ tuendo corpori sumserant, arma conceptis ignibus torrerent. Quæ qui abjecerunt, eminus hostium telis convulnerabantur. Ne quidem in mare desiluisse proderat: cum aliqui hauriret unda, vel incidentia tela inter ipsas aquas conficerent: pars a marinis belluis intercepta laceraretur. Soli, ut tali tempore, mitiore fato perierunt, qui priusquam ista paterentur, mutuis vulneribus, aut sua manu peremti, simplicem mortem, et in ipsis navibus suis bustum inve-

nerunt. Tum demum, postquam eum in statum deductares erat, tuto suggredi se posse rati victores, ut pecuniam, quam sciebant esse in navibus, diriperent, studiose adnavigarunt. Nec aliunde major ea die clades his partibus extitit: non modo milites plurimi, dum extinguere ignem parant, ambusti, sed et totæ naves, hostilibus correptæ harpagonibus, conflagrarentur.

8. Hæc pugna A. D. iv. Nonas Septembres commissa Dio, li.
hujusmodi exitum habuit, per noctem etiam obstinatione Oros.
pereuntium continuata, donec illucescente die, qui in navi
pernoctaverat Cæsar, jam sine exceptione victor, adeoque Sueton.
solus reliquus Romanæ rei rector intelligeretur. Nam Aug. 17.
illa dies salutaris est habita reipublicæ, et inde tempus Dio.
imperii ejus præcise computatur. Cæsa fuerunt hostium Vell. II. 86.
millia quinque, naves omnis generis captæ trecentæ, sicut Dio.
ipse Cæsar in commentariis suis retulisse traditur. Nam Plut.
alii cecidisse millia duodecim ex victis prodiderunt, sex
vulnerata, ex his inter curandum mille mortuos.

9. At Cæsar, misso cum liburnis Mæcenate, qui longius insequeretur fugientes, ad honores Deorum, a quibus adjutus credi volebat, se contulit. Et ante ceteros Apollin. in linem colere solitus, a quo et genitus gaudebat existimari, tanquam præsenti numini (nam apud Actium ædem habebat antiquitus) decem naves ex præda dedicavit, ab uno remorum ordine ad decem: quæ postea cum ipsis navalibus deflagrarentur.² Templum deinde ejusdem Dei ampliando nobilitavit; et pro vetere triennali agone, ludos gymnicos musicosque instituit, et certamen equestre, quod singulis quinquenniis in suburbio Nicopolis loco ad hoc parato ageretur, Actiacos vocari ludos jubens: eorumque cura Lacedæmoniis demandata.

10. Dedit etiam deinceps urbi condendæ operam, Nicopolin ex argumento vocans, quam in loco castrorum positam, migrare eo jussis vicinorum Ambraciæ et Anactoriæ regionis castellorum habitatoribus, quibusdam etiam longius a Calydone et Ætolia arcessitis, frequentavit. Ubi vero tabernaculum imperatoris fuerat, Apolliniis sa-

Acron in Hor. Epop.
1. et Ped.
Albin. in Mæcen.
Obit. v. 45.
Dio.
Sueton.
Aug. 70. et

94.
Supra,
cxxxii. 30.
Dio.
Strabo,
vii. p. 325.
Plin. iv. 1.
Sueton.
Aug. 18.
Strab. Dio.
Cassiod.

Chron.
Strabo.
Plin.
Sueton.
Strabo.
Dio.
Pausan. v.
et vii.
Dio.

cellum faciendum curavit sub dio, quod rostris captarum
 navium exornatum est. Eodem loco hominis et asini
 signum ex ære posuit, qui ad prælium procedenti omen
 fecerant, alter Eutychi nomen habens, alter Nicontis :
Zonar. quæ statuæ postea Constantinopolin transvectæ, in theatro
Strab. Circi steterunt. Ipsam quoque urbem non manubiis
Paus. vii. tantum, sed etiam convectis in eam oppidorum ornamenti,
Paus. x. qñorum et incolas eo transtulerat, conspicuam reddidit.
Paus. x. Et quo majorem novo populo dignationem circumdaret,
 inter Amphictyonas locum ei dedit, suffragiis Dolopum,
 quæ gens pridem interierat, in Nicopolitanos collatis, et
 quæ Magnetes, Maleensesque, et cum Ænianibus Achæi
 Phthiotæ habuissent; quas civitates communi Thessalorum
 contribuebat.

Paus. vii. 11. Patras etiam, quæ magno partibus adjumento fuerant, immigrare coëgit ex finitimis oppidulis homines. Sed et Rhypis eversis multitudinem deduxit Patras: oppidum commodo appellantibus situ interire, ut cœperat, minime passus. Igitur et solis Achæorum libertatem cum jure coloniae Romanæ tribuit, et de spoliis Calydoniorum, tum alia ornamenta, tum Dianæ Laphriæ simulacrum dono dedit. Verum hæc ad sequentia tempora pertinuerunt.

Plut. 12. At Antonium, ex prælio profugum, signo navis
 eminus conspecto, Cleopatra noscens, inhibuit cursum, donec regia prætoria venientem acciperet: transcenditque ille, nec videre reginam sustinens, nec ab ea videri, tacitus et cogitabundus, suffulto manibus capite, in prora se-debat: donec, ad tumultum consequentium navibus circumagi jussis, ceteros haud ægre summovit: navis una perseveranter instabat, cuius in tabulato quidam minitabundo gestu lanceam vibrans eminebat. Is interroganti Antonio, ‘Tu quis es, Antonium qui persequeris?’ ‘Eurycles,’ inquit, ‘Lacharis filius, Laco, Cæsaris fortuna mortem patris mei persequor.’ Eum enim Antonius latrociniis crimine securi pereisserat. Neque tamen prætoriam, in qua tum Antonius erat, sed alteram (binas habebat) invasit: eaque et alia quadam, quæ pretiosam supellectilem vehebat, abrepta, recessit.

13. Tum iterum priori tristitiae redditus Antonius, tri-
duum solus exegit in prora, sive offensus Cleopatræ, sive
pudore visum subterfugiens: donec ad Tænarum proces- Dio. Plut.
sum est. Ibi demum opera mulierum colloquio, et mox
mensæ lectoque communi admoti sunt. Jam amicorum
nonnulli cum onerariis multis ad eum pervenerant, mari
res perditas, pedestrem exercitum in officio esse nuntiantes.
Missis igitur, qui Canidium cum legionibus et equitatu
per Macedoniam in Asiam properare juberent; navem
multa pecunia regioque instrumento onustam inter se di-
videre amicos jussit, salutique suæ prospicere. Nec de-
siit restitantes, flentes, solatia et preces miscens, urgere
donec discederent: eosque Theophilo, procuratori suo,
qui Corinthi remanserat, commendavit, ut eos tantisper
absconderet, donec placandi Cæsaris reperissent viam.

14. Pauci fugisse Antonium senserant: neque facile
erat credere veterem imperatorem, et vices fortunæ haud
semel expertum, relictis integris legionibus undeviginti,
millibus equitum duodecim, in fuga præsidium arcemque
salutis collocasse. Milites certe desiderio et expectatione
ejus, etiam postquam abisse eum pernotuit, per septem
dies conditiones a Cæsare oblatas recusarunt: donec pro
Antonio, quos diximus ab eo³ missos affuerunt, maturari
fugam præcipientes. Tum quidem mœstus et subiratus
imperatoris miles efferentem signa Canidium aliquantisper
secatus, ubi castra sua, in quibus pani remanserant, in Dio.
potestate Cæsaris esse didicit, et Canidius, suos haud mi- Vell. 11.85.
nus quam hostem metuens, nocturna fuga se proripuit, Plut.
inops omnium, sine imperio, sine commeatu victori se Dio.
citra prælium permisit. Neque major moles in recipien-
dis Antonii sociis fuit. Domum ab infelice prælio regressi,
nihil moverunt postea, sed in fidem potestatemque Cæsa-
ris, alii statim, quidam haud multo inde tempore se de-
diderunt.

15. Cæsar victoria perquam clementer usus est, inge- Vell. 11.86.
nione suo, an ut Antonium oneraret invidia eorum, quæ
duo post Mutinensem atque Philippicam victoriam pec-

³ Ad eum pro ab eo legebatur ante Crev.

- Dio. caverant. Civitatibus⁴ Græciæ, dein Asiæ pecunias
 Pausan. iv. tantum imperavit, gentiumque concilia sustulit. Thuria-
 Dio. tas, Messeniæ populum, Lacedæmoniis, quorum odio se-
 cuti Antonium fuerant, subjecit. Tetrarchis atque regibus,
 præter Amyntam et Archelaum, quiequid oppidorum ab
 Antonio acceperant ademit. Philopatora Tarcondimoti
 Strabo, filium exuit regno. Idemque fatum Lycomedis fuit, Ponti
 xii. pp. 558. et 560. Cappadocii partem obtinens: et Alexandri, quem, ac-
 Dio. cusato fratre Jamblico, præmium accepisse regnum ejus⁵
 cognoverat ab Antonio, quem et mox in triumpho ductum
 interemit. Sed quæ sub Lycomede fuerant, Medio cui-
 dam tribuit Cæsar, qui priusquam res prælio permettere-
 rat, Mysis concitatis, bellum contra Antonianos suscep-
 Strabo, xii. p. 574. Cleoni quoque Gordiucomensi ob simile meritum
 Mysiæ concessæ partes, ut ex latrone regulus fieret, et
 Dio. Cellar. Jovis Abretteni sacerdos, a quo aucta mox patria Julio-
 Geogr. Anton. ii. polis appellationem accepit. Cydonios atque Lampæos,
 Dio. jussit, etiam restituta Lampe, quam belli turbo everterat.
- Vell. 16. Adversus Romanos varie se gessit, alios pecunia,
 Dio. haud paucos etiam vita multando. Tamen et quibusdam
 facile principes, C. Sosius, cum L. Arruntii fide interim
 latuisset, postea enixis ejus precibus, et clementia Cæsaris
 iram vincente, servatus est: M. Scaurum, Sex. Pompeii
 fratrem uterimum, destinatæ neci Mucia mater eripuit.
 Sen. de Ben. ii. 25. C. Furnius, patris impetrata salute, memorabili voce gra-
 tias egit: ‘Hanc unam, Cæsar, habeo injuriam tuam.
 Effecisti ut viverem et morerer ingratu.’
- Appian. 17. Hæc exempla lenitatis Marco⁶ (nam nomen ejus,
 Civ. iv. p. 618. quæ Græcorum scriptorum negligentia est, aliud non re-
 peri) fiduciam dederunt, pro Barbula, qui inter duces An-
 tonii militaverat, deprecandi. Quam rem cum admodum
 anxie ac diligenter ageret; miratus Cæsar hominis soli-
 citudinem, ‘ecquod igitur ei tantum cum Barbula ami-

4 Additur in edd. ante Crev. vox *tamen*.

5 Tà regnum ejus ex Dione add. Crev. Deerant antea.

6 Murco et inf. Murcus pro Marcus edd. ante Crev. Ex Appian. emend. Crev.

citiæ jus esset,' interrogavit. Ibi Marcus, 'Quod inter Ovid.
homines sanctissime conservari interest, tuque probare Trist. 1. 4.
etiam in hostibus consuevisti, fides me incitat, et refe- 25.
rendæ pro meritis gratiæ desiderium. Tres sunt quibus Appian.
omnia me debere arbitror; tibi, qui me numero proscrip-
torum exemisti; M. Agrippæ, cuius precibus exoratus es;
et huic, cuius pro salute nunc solicitus sum. Nam is
mihi patronum Agrippam paravit, et antea quoque fuit
in me liberalis. Quippe clade Bruti captus, cum agnoscí
timerem, pro servo venii. Emit me Barbula, et indu-
strium esse cernens, dispensatorem constituit. Deinde
cum aliam in me indolem deprehendisset, id quod erat
suspiciatus, ut verum faterer, salute promissa, monuit.
Contra ego latere adhuc sub hac persona cupiens, ne-
gare, obtestari, nomen, genus, et priores dominos fingere.
Nec exenta Barbulae suspicio est, Romamque profici-
cens secum ire jussit, siquidem proscriptus essem, haud-
quaquam promte securum arbitratus. Ceterum bona
mea fortuna factum est, ut quidam amicorum Barbulae,
qui salutandi eum causa ad portam processerant, me cog-
noceceret, idque ei clam indicaret. Tum ille non prius
acquieavit, quam securitatem mihi tuo beneficio redderet.

18. 'Ejusdem benignitatis occasio en iterum offertur
tibi, Cæsar. Barbulae inter Antonii præsidia deprehenso
meam imitari solertia placuit; servum finxit. A me
dissimulante notitiam ejus, emtus est. Per te, Cæsar,
fortunam tuam, tamque faventes ad omnia Deos, oro,
aut salutem unius hujus capitis concede mihi, aut me una
interfici jube. Tolerare dolorem non potero, si tam fuero
infelix, ut, cui vitam debeo, servare nequeam. At vero
tua me consolatur humanitas, quam sæpe alias, et modo
adversus inimicissimos demonstrasti. Macte hac clemen-
tia quæ te in cœlum aliquando feret, et interim æquitate
Deum præstabit, ut tam misericors victor, nec offendи
debeas a quoquam, et, cum fueris offensus, semper possis
ignoscere.' Non repulit tam honestas preces Cæsar; fa-
vitque exemplo, quod his etiam annalibus ab oblivione
vindicandum existimavi. Additur apud Appianum, so-
lum hujus gesti reliquum auctorem, id par amicorum una

quoque consules majores^d fuisse. Ceterum inter magistratus eorum temporum, nullum, quod hic accommodari possit, collegium reperio.

Dio.

19. Inter hæc documenta mansuetudinis, etiam vindicta partes suas obiit, occiso inter clarissimos Curione, cuius pater pro Cæsare dictatore pugnans in Africa occubuit.

Vell. II. 86. Sed et alii quidam interfecti: excusantibus Cæsaris amicis, perisse bis meritos, qui hostilia ausi, ne deprecari quidem voluissent.^e Sed inter omnes maxime miserabilis

Dio et
Sueton.
Aug. 13.

Aquiliorum exitus,^f quibus cognomen Floris, fuit. Pater et filius erant, nec nisi uni Cæsar, sortiri jubens, vitam indulserat. Sed pietate filii se statim ad supplicium offerentis, et occisus ipse, nec servatus pater est. Namque suis manibus, præ dolore orbitatis, sibi concivit necem.

Dio.

20. Cæsar inter hæc, Antonianis militibus, qui nondum expleta stipendia habebant, suas in legiones distributis, et disjunctis per varia castra legionibus, veteranos Brundisium præmisit. Admonitus erat Sicula seditione, ne tantam vim militum eodem loco haberet. Etiam ad liberorum motus penitus sedandos, quartam iis pensionem,

^d *Consules majores*] Intelligit Freinshemius consules ordinarios, qui Kal. Januarii inirent, et toti anno nomen darent. At dubitamus utrum Appiani verba hoc necessario significant. Τὴν ἐπάνωμον ἀρχὴν credimus simpli- citer intelligi posse *consularem potestatem*: eam nempe potestatem, cuius est nomen anno dare. Quod si admittatur, jam irrita erit illa difficultas quæ Freinshemium moratur. Jam Marcus et Barbula potuerint simul esse consules, sed suspecti. Suffectorum autem consulum nomina omnia non habemus: pleraque a scriptoribus historiarum neglecta sunt. Crev.

^e *Perisse bis meritos, qui hostilia ausi, ne deprecari quidem voluissent*] Non ea est Veilleii mens, sed eos solos esse a Cæsare interemos, qui tam graviter in eum peccassent, ut deprecari

mortem ne audenter quidem. Verba vilissimi adulatoris hæc sunt: 'Victoria vero fuit clementissima: nec quisquam intererunt est, nisi pancissimi, et hi qui deprecari quidem pro se non sustinissent.' Crev.

^f *Aquiliorum exitus*] Suetonius hoc refert ad Philippensem victoriam: cui auctori libentins sane credimus, quam Dionis, cuius incuriam jam aliquoties notare coacti sumus. Atque præter hujus auctoritatis pondus, talis immunitas jubentis sortiri patrem et filium inter se uter interficeretur, magis sapit Philippense tempus, quo Cæsar sanguine se et cædibus immaniter satiavit, quam Actiacam victoriam, quæ longe clementior fuit. Freinshemius id factum supra jam Suetonii verbis memoravit, cxxiv. 30. Crev.

quæ adhuc ex imperata pecunia debebatur, remisit. Et hi quidem datorum haud ultra memores, retentam partem in lucro hilares computabant. Militum vero qui adhuc sub signis agebant, diligentia tribunorum, et spe Ægyptiæ prædæ quiescebant: dimissi post victoriam sine præmio stomachabantur. Quæ indignatio cum non multo post in seditionem erupisset, non tamen imparatum Cæsarem nacta est. Nam is provisu futurorum Agrippam per causam aliorum negotiorum in Italiam miserat; veritus ne Mæcenas, Urbis Italæque præfector, quoniam manebat in equestri loco, contemneretur.

Tac. Ann.
III. 30.

21. Ex omni cohorte amicorum duo hi præcipua apud Dio. eum gratia erant. His secreta ejus innitebantur; horum fidei tantum credebat, ut cum duas indiscretæ magnitudinis gemmas insculpta sphingis imagine haberet, altera signaret ipse, alteram penes hos relinqueret, ut per absen- tiam suam, quæ postulassent tempora, epistolæ et edicta ejus nomine proponenda signarentur. Ad hos aut alios si quid occultiorum literarum daret, ridenda nunc pueris calliditate, pro unaquaque litera, quam volebat legi, sequentem ponere solebat. Ipsius autem epistolas ad senatum scriptas aperiebant illi, et, mutatis quæ volebant, iterum obsignatas reddebant. Unde cum pro diversitate temporum sæpe variaret oratio, communiter jactari cœpit, ‘Sphingem afferre ænigmata.’ Neque minus aut nota per Italianam, aut propter collationem pecuniarum, quam frequenter imperabat, terribilis erat Mæcenatis rana. Nec tam, quomodo signata edicta essent, quam quid juberent, referebat. Tamen Cæsar, cavillationes non ferens, postmodum imagine sua signare instituit. Quod et se- quentes imperatores fecerunt, Galba excepto, qui gen- tilium insigne retinuit, e prora navis prospectantem canem.

Sueton.
Aug. 50.
Dio.

22. Dimisso in Italiam Agrippa, Cæsar, velut ista eura exsolutus, Graciā obiens civitates ordinabat; frumentum quod bello supererat, afflictis exhaustisque dis- tributebat; saera fanaque visebat. Etiam initiatus est Cereris et Proserpinæ Eleusiniis. Inde cum in Asiam transmisisset, certiora de Antonio cogniturus, auditō ve-

Plut.
Dio.
Sueton.
Aug. 93.
Dio.

Plut. teranorum tumultu, et crebris Agrippæ literis revocatus,
 Sueton. ne se procul amoto, si forte ducem idoneum essent adepti,
 Aug. 17. Dio. magnas turbas darent, in Italiam redire, quanquam hye-
 Pigh. Ann. mante mari, constituit. Sed exacto interim anno, qui
 suffectos etiam consules, ex Kalendis Maii M. Titium,
 Dio. ex Kalendis Octobris Cn. Pompeium habuit; imperator
 Sueton. Cæsar quartum consulatum iniit in Asia, cuius M. Li-
 Aug. 26. Oros. vi. 19. cinium M. F. Crassum collegam habuit, quanquam ille
 Dio. Pompeianis, dein Antonianis in partibus, neendum prætor
 fuisset.*

23. Illa quoque peregrinatio Cæsaris dignum relatu

Appian. pietatis ac clementiæ exemplum habuit. Forte Sami dum
 Civ. iv. p. 613. captivos cognoscit Cæsar, Metellus adesse jussus, senex
 squalidus sordidatusque processit, qui inter duces Anto-
 nianos in potestatem venerat. Ad id nomen exsiliens
 filius ejus, qui tum in consilio sedebat, vix in ista illuvie
 agnitum patrem complexus, ‘Hic,’ inquit, ‘Cæsar, hostis
 tibi paulo ante, ego miles fui. Non magis ille poenam,
 quam ego præmium meriti sumus. Aut igitur me propter
 illum occidi jube, aut illum propter me vivere. Loquere
 tecum, oro quæsoque, et, utrum moribus tuis sit conveni-
 entius, judica.’ Motis ad commiserationem omnibus, Cæ-
 sar, cum paulum addubitatasset, infensissimum hominem, et
 nullis pollicitationibus ab Antonio abduci quitum, in filii
 gratiam venia prosecutus est.

Strab. xiv. 24. Antiquitus tres colossicæ statuæ in eadem basi
 p. 637. Sami fuerant, quas abreptas nuper ab Antonio Cæsar
 inter spolia erat nactus. Ex his Herculem ac Miner-
 vam in eadem sede curavit reponendos: Jovem, qui
 postea in Capitolio stetit, imponi in navigium jussit.

Strabo, xiii. p. 595. Plin. Idem et aliis civitatibus ademta ab Antonio signa red-
 Plin. xlii. S. denda curavit: et Ephesiis Apollinem, Myronis opus,
 sonnio monitus.

Dio. 25. Adulta jam hyems erat. Sed nihil territus anni
 Sueton. tempore Cæsar, quanquam bis inter trajiciendum tempe-
 Aug. 17. state conflictatus, semel inter Ætoliae et Peloponnesi pro-
 montoria, iterum ad Ceraunios montes, amisis aliquot

* A. U. C. 722. A. C. 30.

liburnicis, fracto navis suæ gubernaculo, fusisque armamentis, littus Italiæ tenuit. Jam præcesserat venientis Dio. fama. Idecirco Brundisii totum ferme senatum, totum equestrem ordinem, majorem partem plebis reperit. Neque magistratus remanserant dñi, præter duos tribunos plebis, totidemque prætores, retentos senatusconsulto. Magnum quoque ex aliis urbibus agmen aderat, legatione fungentium, aut sponte currentes.

26. His igitur studiis omnium, et præsentia Cæsaris turbæ statim conticuerunt: ipsique adeo milites, alii vultu Tac. Ann. ac sermone imperatoris exterriti, quidam spe, pars evocati ^{1. 42.} Dio. ad eum profecti sunt. Igitur levius expectatione negotiū fuit. Pecunia, et omnium bellorum sociis agro insuper promisso, desideriis militum satisfactum. Pauci ^{Sueton.} Dio. Italorum cum Antonio suserant. Horum ager et oppida militi distributa: ipsi Dyrrachium, et Philippos, et alias urbes transmarinas trajecti. Nec omnibus repræsentari nummi potuerunt. Quanquam enim magnus pecuniæ modus postrema partus erat victoria, majoribus impensis exhaudiebatur. Idecirco Cæsar suas et amicorum posses-siones subhastavit, facta etiam potestate militibus ex his accipiendi quod deberetur. Nec emtum quicquam ab ullo, nec in solutum acceptum est. Quis enim esset ausus? Tamen ista species prætextum honestum diffe-rendæ solutioni præbuit, donec paulo post ex Ægyptia præda promissa præstarentur. Sed et legiones deinde Oros. alias aliis imperii partibus præsidio futuras, dicto audi-entes habuit.

27. His ita ordinatis, et his quos, venia data, extra Dio. Italianam manere jussérat, hoc interdicto exsolutis, urbanos qui ad ipsum non venissent, negligens, intra tricesimum Sueton. diem, quam ex Græcia solverat, eodem rediit. Et, ne Dio. iterum fleetendis promontoriis hyemem adversam experi-retur, translatis per Isthmum navibus, tam rapido cursu vectus est, ut Cleopatræ ac Antonio simul discessisse ex Asia, et redisse nuntiaretur.

28. Illi (quippe, quæ fuerit horum interim fortuna, quæve consilia, exponi maturum est) eum ad Parætonium Plut. et pervenissent, quanquam invitis animis, in diversa cursum Dio,

- Plut. intenderant. Antonius in Libyam delatus, in solitudinem quandam se condidit, duobus stipantibus amicis, Lucilio, de cuius in Brutum eximia fide supra narravimus, et rhetore Græco Aristocrate. Sed Cleopatra, ne res novas allatus de clade rumor apud populos notæ levitatis excitaret, protinus in Ægyptum contendit, cum aurea Flor. iv. 11. puppe veloque purpureo, sicut exierat, coronatis etiam Plin. xix. navibus, et perstrepentibus, ut lætis rebus solet, tibiis, 1. mentita victoriam. Ast ubi se iterum tenere regni habendas rata est, multos principum, olim infensos sibi, et nunc cognitis quæ gesta ad Actium erant ferociores, interfecit; bona occisorum publicavit; viventium rapuit: ne Deorum quidem donariis abstinuit sacrilegas manus, olim Strabo, assueta per Antonium ex fanis omnibus convasare, quic- xiii. p. 595. quid pretio aut opere æstimari audiverat. Inter hæc Dio. Antonius, missis ad Pinarium Scarpum, qui aduentum suum nuntiarent, postquam neque se recipi, et a Pinario cum nuntios suos interfectos, tum quosdam militum ægre rem ferentium, cognovit, vix prohiberi per amicos potuit, ne sibi violentas inferret manus. Ab his raptus, et in navem impositus, Alexandriam pervenit. Dio. Pinarius Cyrenen, quam tenebat cum legionibus qua- Oros. vi. 19. tuor, Cn. Cornelio Gallo (hic erat a Cæsare præmissus) contradidit.
- Dio. 29. At Cleopatra, quo Medi regis amicitiam grato Strabo, pignore obligaret, Artavasdis ei caput misit, qui nuper in xi. p. 532. Armenia discors Medo regnaverat. Deinde ingens opus Dio. aggressa, per isthnum, quo Mare Rubrum ab Ægyptio Plut. Dio. discriminatur, transportare naves cœperat, ut, impositis Flor. Oros. militibus et pecunia, sedem quietam alio in orbe quære- Plut. ret. Sed incensæ a Petræis Arabibus naves, Antoniusque talia molienti superveniens cum spe salvas adhuc sibi pedestres copias esse, consilium mutare coegerunt: Nilique potius ostia firmis communiri præsidii placuit. Dio. Jam ad bellum terra marique gerendum apparatus stre- pebant omnia: vicini quoque populi et reges in auxilium solicitabantur, neque penitus interquiescebant fugæ con- cilia, quominus nunc de Rubro Mari, nunc de Hispania cogitaretur; quam partim vi, partim pecunia superabi-

lem imaginabantur. Hæc consilia quo diutissime late-rent, simul etiam periculum strueretur Cæsari, miserunt qui, per causam tentandarum conditionum, copias ejus corrumperent.

30. Dum hi redeunt, Antonius minime præsentibus Plut. latètus, et ex crimine desciscentiū amicorum, etiam in-a-nentibus iniquior, urbe atque frequentia relieta, jacto Strabo, juxta Pharum in mare aggeri domunculam imposuit, ibi ^{xvii. p. 794.} se Timonis acturum vitam professus, cui omnes homines Plut. odio fuisse dicuntur. Ideo Cleopatra, per absentiam Dio. ejus aurea sella sceptroque et corona, tanquam seque regnumque dedens, ad Cæsarem missis, ab hoc sibi veniam clam Antonio comparabat. Sed ille, donis reginæ omnis causa retentis, palam minatus, armaque et regnum depo-nere jubens, occultis promissis spem faciebat mulieri, ‘fore ut integrum ei regnum relinqueretur, si quidem Antonium occidisset.’ Inter hæc Canidius ipse, certis- Plut. simus actorum nuntius, ad Antonium venit: simul et Herodem deficere, et alias omnes civitates regulosque auxilia negare allatum est. Hæc Q. Didio satagente Dio. fiebant, qui Syriam obtinens Antonii beneficio, nunc for-tunam sequebatur. Idem et Arabibus incendendi regias naves auctor fuerat.

31. His rebus sic immutatus est Antonii animus, ut Plut. magis hoc nuntio recreatus esse, quam percusus videretur. Projectis enim cum spe simul curis, relieto Timonio suo, (sic enim appellaverat,) a Cleopatra in regiam receptus, civitatem in convivia et epulas, se in liberalitatem, intem-peranter effudit. Causa utrique relatus in numerum viro- Dio et rum Cæsario, et virilis toga Antyllo data, quem ex Fulvia Plut. generat. Plus animi futurum Ægyptiis Romanisque putabant, si etiam post Antonium et Cleopatram ducibus Dio. non carituri viderentur. Id consilium rebus inutile, ado-lescentibus perniciosum fuit, tanquam viros objiciendo iræ odioque victoris, quos melius puerilis prætexta defendis-set. Hoc tempore regina et Antonius collegium quod Plut. instituerant ‘Inimitabilis Vitæ,’ in aliud verterunt, quod ‘Commorientium’ vocavere, manente luxu: quem ductis in orbem conviviis cum amicis exercebant, in hoc ut com-

morerentur nomina dantibus. At hic torpor nova subinde blandiente spe excussus est.

Dio.

32. Inter defectionem fere omnium qui per amicitiam Antonii Cleopatræ creverant, gladiatores destinatum voluptati spectacularorum sanguinem ad usum belli obtulerunt. Cyzici disceabant, ad ludos triumphales, si vinceret Antonius, præparati. Sed ejus calamitate cognita, manu facta Ægyptum petere instituerunt, opem fessis rebus allaturi. Per omnia circum hostilia, (nam et Amyntas, et Tarcondimoti liberi, quos ex conjunctissimis amicis acerbissimos hostes Antonio et Cleopatræ fortuna fecerat, transeuntes infestaverunt) tamen non sine hostium damno repulsis omnibus, in Syriam enisi sunt. Ibi Didius eos exceperit, intercluso Ægypti aditu arma simul pertinacibus, et præmia transituris ostentans. Illi neque minis perlici, nec promissis passi, Antonio assignicandum curant, ‘si venire eo placeret, haud difficillimum conjunctis in Syria bellum fore.’ Diu præstolati responsum, cum nec Antonius, nec ab eo quisquam compareret, perisse rati, sic quoque contanter Didio se permiserunt; pacti, ‘ne postmodum in arena pugnarent, atque, dum eis de rebus certior fieret Cæsar, Daphne’ (suburbium est Antiochiæ) ‘ad habitandum sibi concederetur.’ Sed hi deinde decepti a Valerio Messalla, cum se putarent militatum ad legiones mitti, dispersi varie, atque per occasionem interfici sunt.

Oros.
Dio.

33. Antonius, ne in Syriam iret, sicuti constituerat, alia suscepta expeditione præpeditus, et illos perdidit, nec ad Parætonium fuit felicior. Ea prima Ægypti civitas occurrit a Cyrenaica venientibus, quo se cum legionibus Pinarii contulisse Cornelium Gallum audierat. Ratus igitur suos modo milites, ad conspectum noti imperatoris novum sacramentum abjecturos, præsertim ubi validis instructum viribus vidissent, opinione sua difficiliora omnia invenit. Colloqui enim cupiens, obstrepentibus tubis exaudiri non potuit: et improvisa hostium eruptione detrimentum accepit: et cum ad Parætonium victoribus detinutum classem admoveret, arte Galli superatus est.

34. Ille, proviso Antonii consilio, catenis noctu per

angustias portus sub aqua tensis, de cetero incustoditum reliquerat. Igitur in vecti sine metu Antoniani, attractis per instrumenta præparata catenis, conclusas naves, et undique simul a terra marique et imminentibus ædificiis oppugnatas, tueri ne quiverunt; cum incendio perirent aliae, aliae undis mergerentur.

35. Interim nec a legationibus cessatum. Postquam sine fructu prima reverterat, aliquamdiu consultatio tenuit, Plut. quis mitteretur, quando pauci supererant amicorum, et horum suspectam fidem perfidia transfugientium effecerat. Euphronius igitur delectus, filiorum Antonii præceptor. Dio. Per hunc, magna pecuniaæ vi oblata, regnum liberis suis Plut. Dio. Cleopatra orabat: Antonius, dedito ad supplicium Turullio senatore, qui inter percussores superioris Cæsaris fuerat, eum necessitudinis et amicitiae pristinæ admonuit: et mutuum amorem, seriaque et lusus communicata referens, ut sibi saltem Athenis, si in Ægypto nollet Cæsar, priva- Plut. tam agere vitam liceret, postulabat. Magis tamen pro Dio. Cleopatra, quam de semetipso solicitus, non recusabat mori, dum illi parceretur. Huic quoque legationi nihil respondit Cæsar. Sero tentari conditions visæ. Turul- Sueton. lium interfici jussit. Turulli mortem locus ubi periit, Aug. 17. Dio. insigniorem fecit, quod ira Æsculapii tractus ad supplicium videretur. Quippe Actiaco bello præfectus Antonii ad Val. Max. naves fabricandas lucum Æsculapii in Co insula succide- l. 1. 19. et Dio. rat. Igitur eodem in luco occisis pœnas dedisse violato numini credebatur. Cum dueæ jam legationes irritæ fuis- Dio. sent, Antyllum filium cum multo auro Antonius misit. Aurum acceptum: Antyllo non plus quam prioribus responsi datum.

36. At Cleopatram quemadmodum semel iterumque minis atque pollicitationibus versaverat, ita tum quoque iisdem artibus aggressus Cæsar, Thyrsum ex libertis ho- Plut. et minem non ineptum allegavit, qui correptum ejus amore Dio. Cæsarem mentitus, ad Antonii cædem impelleret mulie- rem impudicam, fiducia formæ multiplicibusque experi- mentis satis persuasam, se ab omnibus hominibus amari. Joseph. Antiq. xv. Quippe, si vera fama est, tantæ libidinis hæc regina fuit, 5. ut sæpe prostiterit; tantæ pulchritudinis, ut multi noctem Auet. de Vir. Ill. in ejus morte proposita emerint. Cleopat.

Dio. 37. Ceterum Cæsari major erat solicitude, ne per desperationem seque et pretiosissima rerum triumpho suo eriperet. Quippe jam a multis eam diebus nihil majore Plut. cura agere cognorat, quam ut omnis generis venena ex-
Dio. Plut. periretur. Inter quæ ferunt aspidem placuisse præ cete-
ris, quod aliis celerem mortem cum cruciatu afferentibus, aliis haud satis præsentibus, hujus serpentis morsu citra contractionem vultus, aut membrorum jactationem, torpo-
rem ictis obrepere viderat; eosque, deficientibus placide sensibus, si commoverentur, hoc non minus ægre ferre, ac
Dio. si ex profundo sopore essent excitati. Jam in regia con-
ditorum sibi struxerat, eoque inferri ex opibus suis jusse-
rat carissima, aurum, argentum, smaragdos, uniones, ebe-
num, ebur, odores, secum omnia crematuram præferens,
si vel minimum fortuna titubasset. Id ne fieret, spem mulieris alere Thyrsus, et procul ab his cogitationibus ab-
ducere jussus erat.

Plut. 38. Hoc dum sedulo magis quam caute agit, longis ejus cum Cleopatra sermonibus, et hinc testificatione benevolentiae, irritatus Antonius, arripi hominem jussit; et, quæ gravissima injuria haberetur, si cuius eam patronus intulisset, flagris cædi imperavit. Remisit eum deinde cum literis factum excusantibus, ‘non mirum esse, si malis prope amentem insolentia et insultatio hominis liberti ad iram compulisset. Id si gravate ferat Cæsar, esse penes illum Hipparchum, suspensumque posse ad satieta-
tem flagellari.’ Hic inter Antonii libertos^s in maxima gratia patroni fuerat: atque idem, rebus inclinatis, primus omnium transierat ad Cæsarem.

Joseph. 39. Dum ista geruntur, Herodes, Rhodum, ubi tum Antiq. xv. Cæsarem agere didicerat, trajecit, rerum suarum an-
10. et de B. xiis. Igitur, licet reliquo retento cultu, diadema se-
Jud. 1. 15. posuerat. Ubi vero convenire Cæsarem datum, et dicendi copia facta, non pro magnitudine rerum quæ tum in dis-
crimen veniebant, humiliter supplex, sed vultu ac voce intrepidus:

40. ‘Si non modo cum Antonio bellum gerere decresti,

^s *Hic inter Antonii libertos]* Filius Theophili, de quo supra, c.
13. Crer.

Cæsar, sed etiam cum his qui amicitiam Antonii cum fide colentes, nihil inexpertum reliquerunt, quo ille rerum potiretur; absoluvi me vix posse satis intelligo. Quanquam enim, Arabum impediente motu, ad bellum cum eo profectus non sum, votis tamen pro eo steti: et, cum pecunia et commeatuum quem maximum modum poteram, mittem, pauciora me facere, quam meritis ejus deberetur, existimavi. Unum in primis non pro quolibet amico fecisse videor, quod etiam post Actiacam pugnam in illo transitu rerum immobilis steti, si non firmissimum socium, fidelem certe consiliarium Antonio servans. Cui si ille paruissest, sublata Cleopatra, et gessisset omnia melius, et facilius redisset tecum in gratiam. Hæc ego et frustra negem, multis argumentis atque testibus facillima deprehendi; et, si exitiosa mihi erunt, non erubescam adeo præclararam culpam, viroque bono dignam, apertissime confiteri. Sin vero me prius experiri cupis, jam non ignarus, quo sim erga bene meritos animo; nihil vetat, quin eandem fidem, quam hactenus Antonio præstisti, tibi posthac, quem fata dominum terris ostenderunt, constanter approbem.'

41. Plus apud grandem et magnificum Cæsaris animum haec erectæ indolis index oratio valuit, quam si causam suam abjectissimis precibus egisset. Igitur licet non Sueton. novum esset Cæsari, reges ipsi quotidiana officia togatos, Aug. 60. ac sine regio insigni, clientium more præstare; resumere Joseph. diadema jussus, eundem mox honoris gradum apud Cæsarem habuit, quem apud Antonium habuisset. Adjecit Cæsar etiam ab Didio perscriptum esse, sibi adversus gladiatores auxilia Herodis usui fuisse.

42. Alexandro tamen Laodiceno ex familiaribus Antonii veniam impetrare non potuit, jusjurandum obten- Plut. dente Cæsare, quo se obstrinxerat vindicaturum in Cleo- Joseph. patrae lenonem. Nam hic Alexander maxima reginæ machina ad ejiciendam Antonii animo sororem Cæsaris fuerat. Is nuper ab Antonio missus ad Herodis retinendum animum, ipse quoque exuerat fidem, Cæsaremque adierat, Herode deprecatore confisus. At Herodes multa Cæsari ejusque amicis dilargitus, ad Ægyptiacum bel-

Plut.

Joseph.

Plut. Dio.
Oros.

Plut.

Dio.

Plut.

lum proficiscenti comes fuit, donec in Syriam perventum. Inde ad res domi ordinandas in regnum recurrit. Cæsar interim per Syriam ducens exercitum, Alexandrum, quem in vinculis adduxerat, in patria ipsius supplicio jussit affici.

43. Inde contendenti in Ægyptum circa Ptolemaidem Herodes occurrit cum amplissimis muneribus, etiam militibus necessaria hospitaliter præbens. Ipsum quoque Cæsarem cum amicis centum quinquaginta magnifico convivio excepit: et, quia per loca arida ducendum erat, ita providit, ut neque vinum, neque, qua magis erat opus, aqua exercitum deficeret. Discedens deinde Cæsari talenta octingenta^b dono dedit: omnibusque rebus ita se gessit, ut, eum opes regni, quod tenebat, animi magnitudine multum exsuperare, æqui iniquique faterentur.

44. Cæsar, ad Pelusium adducto exercitu, ditione Seleuci, quem præsidio regina præfecerat, oppidum cepit. Inde cum Alexandriam peteret, equitatus itinere fatigatus eruptione pulsus est Antonii, qui ad famam istarum rerum motis a Parætonio castris, urbem intraverat. Ergo, uno hoc inter tot adversa prospere decertato certamine lætior, quam pro magnitudine gestæ rei, Cleopatram in armis complexus, commendavit ei quandam, qui præ ceteris fortissime illo die pugnaverat. Sed ille dono Cleopatræ loricam auream, et ex eodem metallo galeam nactus, cum his nocte proxima ad Cæsarem transfugit. Contra suis adeo fidebat Cæsar, ut libellos in castra conjectos, quibus ad se transituris denarios mille quingentosⁱ viritim Antonius pollicebatur, ipse recitaverit palam; et tempori congruentia locutus, etiam promtiores ab ira solicitatæ fidei habuerit. Ideoque Antonius, postquam omnia tentanti nihil satis procedebat, ad singulare certamen Cæsarem provocavit. Ille deridens hominem, multis patere ad exitium vias morituro respondit.

^b *Talenta octingenta*] Si talenta Attica intelligamus pro more solito, exurgent marcæ argenti 75000. Crev.

ⁱ *Denarios mille quingentos*] Marcas argenti 23. uncias 3. semunciam 1. Crev.

45. Sub hæc tempora semper obversante cogitatione extermorum, pridie quam terra marique Cæsarem adorari statuerat, super cœnam jussisse servos fertur, invitarent se hilarius: ‘ perincertum enim esse, utrumne postridie eidem domino sint ministraturi.’ Eadem nocte inter mœstiam suspensorum et tristissima opperientium, subito cantus strepitusque per medium urbem bacchantium auditus, deinde per obversam hosti portam magno tumultu exeuntium, curiosis talium conjectoribus persuasit excedere Deum, et ad hostes transire, quem præ ceteris Antonius, vitæ habitusque affectata similitudine, coluissest.

46. Prima deinde luce Kalendis Sextilibus, cum, educ- Oros.
tis in collem quendam copiis, naves suas hostilibus ob- Dio et Plut.
viam procedere vidisset, prælum futurum existimans,
spectandi causa substitit. At illæ, postquam Cæsari-
anis appropinquarent, salutantes ac resalutatæ illis se
conjunixerunt, conversisque proris protinus una facta
classis oppidum infesta petere visa est. Dum in his Plut.
oculos animumque defixa habet, ecce autem et equites
ab eo transfugerant. Properans igitur configere, donec
aliquid militum superesset, hic etiam adversante fortuna,
se recepit in urbem, ‘ proditum se a Cleopatra iis ipsis’
clamitans, ‘ contra quos bellum illius causa suscepisset.’
Sane mulierem amari a Cæsare ratam, iterumque per Dio.
imperatoris Romani connubium summa quæque speran-
tem, et Pelusium prodiisse creditum est, et Alexandrinos
palam ad resistendum hortatam, occultis mandatis
deterruisse, et classi auctorem exitisse transfugiendi.

47. Ceterum priores suspiciones apud hominem credu-
lum summi amoris demonstratione facile diluerat. Nam- Plut.
que suo natali pro præsenti magis tempore, quam ex pris-
tina consuetudine, acto, natalem Antonii magnificenter-
sime celebravit, ut multi qui ad cœnam invitati pauperes
accesserant, discessisse divites referantur. Seleuci etiam
uxore et liberis ad supplicium Antonio deditis, Pelusia-
cum crimen extinxerat. Tum vero desperantem, et pro-
pinqua mortis expectatione nulli parsurum metuens, in
monumento suo se conclusit, uno tantum eunucio dua- Strabo,
xviii. p.
795.

Flor. Oros. busque ancillis comitata: nec mora, perferendum ad An-
Dio. Plut. tonium curat, ' reginam vixisse.'

Dio. Plut.

48. Hoc ictus ille nuntio, ' Quid ergo est,' inquit,
' cur moreris in vita miser, causa vivendi sublata?' Lor-
ricæque resolvens nexus, ' Non id mihi dolet,' ait, ' quod
amisi te, Cleopatra; ecce enim sequor: sed quod in morte
consciscenda tantus imperator a muliere prævenior.' Tunc
conversus ad fidissimum servum, quem pridem jurare sibi
coëgerat, ' mortem ei, simulatque jussus esset, acceleratu-
rum,' promissa exegit. Ille gladium eductum alte vi-
brans, ictum quem Antonius expectabat, suo corpori in-
tulit. Tum Antonius, ' Macte,' inquit, ' Eros, qui do-
minus ferire non sustinens, nihilominus, quid fieri oportet,
Flor. Oros. teat, admonuisti.' Cum his dictis ventre percusso, lectulo
Strab. Dio.
Vell. II. 87.
Plut.

se excipit: et quia se nondum mori sentiebat, orat præ-
sentes, ut sibi commodarent manus. At illi protinus
omnes diffugerunt.

Dio.

Oros.

Dio. Plut.

49. Dum ita se torquet et lamentatur, a Cleopatra
scriba Diomedes affuit, deportatus eum in mausoleum,
ubi illa se incluserat. Quippe audito tumultu, quem
Antonii desperatio exciverat, id quod erat conjiciens,
ex fastigio sepulcri, quod nondum erat absolutum, pro-
spexerat: sic comparata janua, ut semel clausa non pos-
set iterum aperiri. Antonius, audito Cleopatram vivere,
nam prospicientem ingenti clamore populus exceperat,
ipse quoque colligere animum cœpit: et, multo sanguine
profuso deficiens, tamen ardenter expetivit ad reginam
deferri. Sublatus manibus servorum, deinde ab ipsa
Cleopatra et ancillis, per funes, qui attrahendis saxis ibi
defixi erant, in monumentum subductus est. Nihil eo
spectaculo se vidiisse miserabilius testati sunt, qui inter-
fuerunt: cum tantæ modo vir majestatis, oppletus san-
guine, semianimis attolleretur ab infirmis et pavidis mu-
lierculis, manus tendens ad Cleopatram, et sublevando
ejus labori frustra nitus assurgere. At illa manibus in-
cumbens, et prono vultu, correptos funes vix ad se per-
traxit; cohortante turba, quæ ante monumentum concur-
rerat, et vicem amborum solicita.

50. Ubi tandem deponi in stratum potuit, illa vestem

dilanians, faciemque et pectus percutiens, cruentum abs-
tergebat, virum, dominum, imperatorem appellando :
tam verisimili dolore, ut suorum oblita malorum illius
miseratione videretur. Sunt qui tradant ipsam, non ig- Dio.
naram quantopere amaretur, ideo commentum de morte
sua excogitasse, ut Antonium ad necem sibi inferendam
compelleret. Sed quia postea quoque, licet multis Cæ-
saris amicorum promissis lactata, perseveravit mori ; pro-
babilior ea visa est narratio, quam sum executus. An-
tonio certe luctus iste solatum in extremis attulisse di- Plut.
citur ; postulatoque mero, sive urgente siti, sive quo
celerius expiraret, hortatus est, ' uti, quantum citra tur-
pitudinem posset, rationem haberet salutis suæ : atque ex
omnibus amicis Cæsaris C. Proculeio maxime confideret.
Se vero ne magis ob novissimum casum putaret deflendum
esse, quam pro fortunato habendum, qui tanto tempore
maximi imperii compos, postremo Romanus a Romano
superatus esset.'

51. Jam in sinu Cleopatræ efflabat animam, cum idem Dio. Plut.
ille Proculeius missu Cæsaris affuit. Nam inter trepi-
dationem vulnerati exportatique Antonii, Dercetaeus qui-
dam, ex satellitum numero, pugionem cruentum ad Cæ-
sarem detulerat, exposito quid accidisset. Aiunt Cæ-
sarem ad nuntium non tenuisse lacrymas, recordatione
priorum, et quot quantasque res hoc collega atque socio
peregisset; amicis deinde convocatis recitasse literas, os-
tensurum, quam ad æqua sua postulata benignasque con-
ditiones, semper ille contumaciter et absurde respon-
disset.

Dio.

Plut.

Dio. Plut.

Dio.

Plut.

Dio. Plut.

Dio et Plut.

52. Proculeio mandarat Cæsar, daret operam, ut viva in potestatem veniret Cleopatra, thesauris timens, quos illa secum crematuram jactaverat; et ipsam cupiens in triumpho ducere. Igitur nihil ei promittere statuerat, ne sibi faciendi, quod voluisse, adimeret potestatem servando pollicita, aut fide posthabita merito reprehenderetur. At illa, diffidens omnibus, cum Proculeio per ostium firmiter occlusum, ut tamen percipi sermo posset, collocuta, regnum liberis suis petebat. Ille bonum habere jubens animum, et omnia Cæsaris humanitati permittere, locum interim diligenter contemplatus, imperatori renuntiavit. Ab hoc continuo missus est Cornelius Gallus; quo de industria producente sermonem, Proculeius cum duobus ministris, per fastigium ædificii, qua parte paulo ante receptus Antonius fuerat, scalis admotis ingressus, ad ostium, ubi cum Gallo colloquebatur Cleopatra, properavit. Sed ad vocem ancillæ, ‘O te miseram, Cleopatra! viva ecce, viva reprehenderis!’ sicam illa, qua cincta erat, haud impigre stringens, deferebat in pectus; cum complexus eam ambobus brachiis Proculeius, ‘Bis,’ inquit, ‘iniqua es, Cleopatra, tibique et Cæsari: lætioris fortunæ vices tibi, mansuetudinis et clementiae gloriam illi auferens.’ Erepta deinde sica, vestibusque excussis, ne quid ad mortem sibi consciscendam aptum relinquenter, Epaphroditus eam tradiderunt; qui missus ad hoc a patrono fuerat, ut mollissime et blandissime habitam, summa diligentia custodiret. Dum ad hunc modum regina corripitur, eunuchus ejus, aspidis irritatae morsu fatum citans, in foveam ante ad hoc præparatam se dimisit.

53. Post hæc ingressus est Alexandriam Cæsar, Areum philosophum indidem manu tenens, sermonesque cum eo serens; quo majorem illi apud cives suos auctoritatem statim ab hoc conspectu conciliaret. In gymnasio tribunal erigi jussérat: eo conseruo, Græca oratione, quo intelligi ab omnibus posset, Alexandrinos humi stratos, et veniam suppliciter orantes, exsurgere jussit: ‘se enim universos noxa liberare tres ob causas: quod Alexandum conditorem urbs habuisset; quod esset ipsa maxima ac pulcherima; postremo, quod Areum, tam carum sibi caput, produxisset.’

54. Antyllus deinde jussu Cæsaris statim interfectus : Dio. Plut.
nec profuit, quod filiam ejus desponderat olim, et in de- Oros.
lubrum Cæsaris confugerat. Id Cæsari priori tanquam Sueton.
Heroi a Cleopatra structum, sub Cæsarei nomine diu Aug. 63. et
postea superfuit, donec post octingentesimum a Christo 17. Dio.
nato annum,^k fortuito incendio conflagraret. Theodorus, Plut.
pædagogus ejus, idemque proditor, cum detractam occiso
pretiosam gemmam vesti suæ insuisse post inficiationem
convictus esset, in crucem actus pœnas perfidi avarique
animi dedit. Neque amantior Cæsarioni pædagogus con- Dio et Plut.
tigerat Rhodon, qui eum, ut Cæsari traderet, revocari ab
eo ad regnum fingens, ex Æthiopia, per quam a matre
cum magno auri pondere in Indiam mittebatur, retraxit.
Antonium interea multis regibus atque ducibus funerare Plut.
cupientibus, non permisit Cæsar, Cleopatræ qualecumque
solatum servans : illaque suis eum manibus regali sumtu, Dio et Plut.
nihil prohibente Cæsare, sepelit.

55. Tot doloribus confecta, luctuque, et exulcerato Plut.
contusoque frequentibus plagis pectore, cum in febrim in-
cidisset, per causam ejus morbi cibo abstinere cœpit, ine-
dia mori cupiens ; sicut familiaris ejus medicus Olympius,
qui tum ægrotanti affuit, scriptum reliquit in commentario,
quem postea de rebus istis edidit. Sed interpellata soli-
itudine Cæsaris, iramque ejus, ne forte in liberos expe-
teret, metuens, curam corporis intermissam aliquamdiu
resumxit. Cum deinde Cæsaris colloquium exposceret,
quo magis inciperet confidere, ad illam se dixit iturum. Dio.
Ad conspectum ingredientis erubescens, e thoro minime Plut.
comto, in simplici tunica exsiluit, projectique se ad pedes
ejus, dominum salutando, quod ei nomen Dii tribuissent. Dio.
Ille reponere se in lectulum jubens, juxta assedit, excusa- Plut.
tionemque tentanti, et in vim et metum Antonii factorum
culpam conjicienti, sic respondit, ut, omissa defensione,
tota se ad preces converteret.

56. Multas variasque prioris Cæsaris imagines eodem Dio.
in cubiculo dispositas habebat : ad has manus tendens,
patris memoria propitiare victorem conabatur ; voces

^k Donec post octingentesimum a Christo nato annum] Hoc unde sunserit Freinsheimius, incom-
pertum nobis est. Crev.

- Flor. etiam interjiciens, ad misericordiam provocandam, et, si posset, amorem, comparatas. Quanquam enim, ut in profundo luctu, neglecto capillo, facie sordidata, corpore vibicibus deformi, rubentibus tumidisque multo fletu oculis erat; attamen nativa ejus gratia, non pauca sui vestigia, tanquam inter nubem radios, emittebat. Inter haec et voces jaciebat fractas perplexasque, Cæsaris etiam literis adhibitis, e quibus multas amatorum delicias legens, ex osculabatur tabellas, imagines adorabat, semetipsam modo deflebat, quod non ante illum esset mortua; modo respi ciens ad adolescentem, sibi gratulabatur, quod in hoc saltem redivivum Cæsarem contueretur. Adversum artes minime improvisas certum Cæsari erat tenere affectum, et animum firmiter occludere. Igitur, dejectis in terram oculis, nihil de amore jam, nihil de regno, sed tantum, ut bono esset animo, respondit, nihil passura.
- Plut. 57. Tum illa commentarium ei porrexit, thesaurorum pecuniaeque descriptionem et summas continentem. Forte Seleucus aderat, unus procuratorum ejus. Hunc occultari quædam arguentem, in capillum involans, cum multis plagis contudisset; subridenti Cæsari et intercedenti, ‘Quid mirum est,’ ait, ‘indigne me ferre, quando hic contemtui habet, quam tu tali in tempore dignatus es invisere? Si quid de muliebri mundo seposui, non mihi servabam, sed ut munera inde Liviæ Octaviæque dare pro me deprecaturis.’ Non offensus his Cæsar, in quibus elucere cupiditatem vitae existimabat, et haec se concessurum ei, et alia quam plurima confirmavit. Magnopere enim timebat, ne se interficeret illa, sibique maximum triumphi ornamentum eriperet. At illam se decepisse putans, deceptus ipse est.
- Plut. 58. Inter nobilissimos amicorum Cornelium Dolabellam adduxerat Cæsar. Is reginæ studiosus hoc ab se roganti officium clam significandum curavit, ‘Imperatorem per Syriam reverti constituisse: ipsam cum liberis proximo triduo mari præmissurum in Italiam.’ Hinc plane con jiciens triumpho se destinari, quod vel multis mortibus intolerabilius credebat, decrevit antevertere. Igitur, consti tuto secum tempore ac modo exitus, et occultissime
- Dio. Flor. Dio. Plut.
- Dio et Plut. Flor. Hor. i. Caron. 37. Plut.

præparatis ministris, oravit Cæsarem, ut bona cum ejus gratia parentare Antonio sineretur: acceptaque venia, ad tumulum cum domesticis mulieribus perrexit. Ibi prostrata super sepulcrum, ‘ Paucis ante diebus,’ ait, ‘ captiva his te manibus tumulavi, care Antoni: nunc etiam parento, ne luctu quidem et planetu satis libero, quando custodibus appositis alieno jam corpori detrimentum inferre prohibeor. Nec ultra quid expectaveris a Cleopatra tua, quæ mox imperio victoris abducetur. Ergo quos in vita distrahere nulla vis potuit, eos in morte disjungi placuit Diis; et sic permutteri sepulera, ut tu Romanus in Ægypto jaceas, me infelicem Itala tellus contegat! At tu, siquidem ista numina placatoria nostratibus habes, ne desere conjugem tuam, neque in his calamitatibus vivere, aut in illa te triumphari patere: quin ereptam his malis etiam sepulcro junge tecum. Nunquam enim acerbiorem vitam egi, quam post istos dies, quibus te careo.’

59. His editis lamentis, postquam coronas et oscula tulit tumulo, balneum parari jussit, lotaque magnifice epulata est. Sub id tempus quidam ex agris cophinum afferens, percontantibus quid portaret, dimotis foliis ficus ostendit: quarum magnitudinem et elegantiam mirantes, sumere ille, si quid placeret, jubens, eitra suspicionem intromissus est. Tum Cleopatra, quo Epaphro-

Dio. Flor.
Plut.

ditum amoveret, vigilantissimum vitae suæ custodem, literas ei dedit obsignatas, preferendas ad Cæsarem, quibus enixissime rogabat ut se juberet cum Antonio sepeliri.

60. His inspectis, statim intellecto quid ageretur Cæsar, ipse statuit accurrere; mox, mutato consilio, propere visuros mittit. Illi, reseratis foribus, transacta omnia repererunt. Jacebat in pretiosissima veste regioque cultu Dio. Plut. Cleopatra, in aureo differtoque odoribus solio: juxta Flor. Plut. pedes humili stratum corpus erat Iradis, alterius ancillarum: (nam ceteram omnem multitudinem expulerat:) altera jam vicina morte titubans, tamen adhuc diadema dominæ componebat. Ibi per iram dicenti eidam, ‘ Pulchra ne tibi hæc videntur, Charnium?’ ‘ Pulchra,’

inquit, ‘ illa profecto, ac tot regum sanguine digna.’

Dio. Plut. Neque plura locuta, juxta lectum heræ concidit. Aspidis Flor.

Eutrop. morsu perisse Cleopatram, quæ inter ficus illata fuerit, Vell. II. 87. constantior fama tenuit: et credidisse hoc Cæsarem mon-

Sueton. stravit in triumpho prælata reginæ effigies cum admota ad Aug. 12. Galen. de brachium aspide: alii venenum in acu habuisse putarunt.

Theriac. I. Maculam vero in corpore nullam, aut aliud veneni signum I. c. 8. comparuisse satis constat. Cæsarem nuntiata mors tam

Oros. Strabo, xvii. p. 795. velox perculit, ivitque ipse, et adhiberi a medicis remedia imperavit. Psyllos quin etiam admovit, qui venenum

Hor. I. Carm. 37. Virg. Aen. viii. 697. exsugerent. Cum nihil proficeretur, miratus animum mul-

Plut. Dio. Sueton. lieris, uti petierat, juxta suum collocari Antonium, et fastigium, quod mausoleo deerat, perfici jussit. Etiam

Oros. ancillis honorifica sepultura data.

Dio. Plut. Dio. Sueton. Plut.

61. Sic illa magnis et virtutibus et vitiis celebrata Cleopatra, successorum Alexandri potentiam suo casu finiit, undequadragesimo ætatis anno. Regnavit domi duos et

viginti: ex quibus amplius quatuordecim per Antonium in reges ipsos plurimasque nationes imperium tenuit. Antonio nonnulli tres et quinquaginta tribuunt annos vitæ: alii triennium ad numerum adjecerunt. Cujus de ingenio fortunaque, quarum rerum nescias utra fuerit mutabilior, post tot utriusque documenta relata, disserere quid attinet? Imagines ejus statuæque detractæ sunt et abolitæ; Cleopatræ manserunt, redemptæ, ut ferunt, ab Archibio quodam mille talentis.¹ Is inter amicos reginæ fuerat, caritatemque bene de se meritæ, quod bonis ingeniis solitum, post mortem ejus retinebat.

62. Ceterum mors Cleopatræ Cæsarioni quoque exitio fuit. Aiunt ab Areo impulsu esse Cæsarem, qui ad notam principis poëtæ sententiam alludeudo,² ‘ minime utilem esse Polycæsariem’ dixerit. Ego monitore nihil indiguisse crediderim, ad tollendum, qui Cæsare dictatore genitus esse prædicaretur.

7 Adducendo edd. ante Crev.

¹ *Mille talentis]* Marcis argenti 93750. *Crev.*

² *m Ad notam principis poëtæ sententiam alludento]* Versus Home-

ricus II. II. 204. omnibus notus est, Όνκ ἀγαθὸν πολυκοιρανή. Unde Arens, Όνκ ἀγαθὸν πολυκαισαρίη. *Crev.*

63. Ceteris autem Antonii liberis, etiam quos ex Cleopatra sustulerat, nou pepercit modo, sed omnem benevolentiam favoremque præstítit, ut felicior in posteris fuisse Antonius, quam in vita videatur. Nam præter alios summæ potentiæ gloriæque viros, etiam pronepos ejus, deinde nepos,ⁿ imperium populi Romani obtinuerunt. Sed omnem suam felicitatem Octaviæ præcipue debuerunt; quæ ingratissimi viri liberos, non educavit modo materna cura, sed etiam apud fratrem fovit atque promovit. Fuit enim egregium matronalis virtutis exemplum Octavia: unde et fratri carissima fuit, et apud externos etiam in tanto honore, ut Corinthii quidem ei templum exædificasse legantur. Hac igitur faciente, Cæsar Cleopatra, ex Ægyptia regina genitam Antonio, in matrimonium elegantissimo regum omnium Jubæ tradidit, quem educatum in Italia, suamque militiam secutum, patrio regno donavit: eique fratum Cleopatræ Ptolemæi atque Alexandri concessit incolumentatem. At puellis duabus, quas ex Octavia suscepérat Antonius, paternorum bonorum partem attribuit. Filio Fulviæ Iulo Antonio libertos patris repræsentare coëgit, quantum quisque relinquere ei moriens secundum leges debuisset. Sed horum pleraque, postquam Ægypto decesserat, facta sunt.

64. Tum vero ex adversarum partium ducibus P. Caenidium infestissimum sibi, sed nec Antonio satis fidum, interfici jussit: qui timidius excepsisse mortem traditur, quam viro militari conveniret. Cassius etiam Parinensis, elegantis homo ingenii, qui solus percussorum Cæsaris superabat, poenas dedit. Alii post Actiacum prælium Athenis, quo confugerit, interfictum tradiderunt. In Ægypto etiam Q. Ovinius suppicio affectus, quod senator populi Romani lanificio reginæ præfici sustinuerat. Ex magna deinde multitudine regiorum liberorum, quos obsidum loco

ⁿ *Eiam pronepos ejus, deinde nepos]* Pronepos, Cainus Cæsar, vulgo dictus Caligula, ex Germanico patre nepos Antoniæ minoris, Antonii et Octaviæ filia. Nepos Antonii, Claudius, ejusdem Antoniæ filius. His

jungi debet Nero, abnepos Antonii ex Agrippina matre, sorore Caligulæ; pronepos ejusdem Antonii ex Domitio patre, qui matrem habuit Antoniam majorem. *Crev.*

Sueton.
Plut.

Paus. II.

Dio et
Plut.

1. 7.

Hor. Sat.

1. 10. et Ep.

1. 4.

Val. Max.

missos a parentibus, aut libidinis causa evocatos ab Antonio reperit, alios remisit domum, Jotapen patri Medorum regi, qui post Antonium victum ad se transfugerat, ultro reddidit: quosdam inter se junxit matrimonio: nonnullos retinuit. In quibus Artaxiae fratres, quanquam petenti, non remisit; quod ille Romanos, qui post Antonii expeditionem remanserant in Armenia, jugularat.

Dio et
Sueton.
Aug. 18.

65. Corpus Alexandri Magni videre inter hæc concupivit, idque contrectatum, ita ut particulam nasi frangeret, corona imposta, floribusque aspersis honoravit.

Leo Afer,
l. viii.

Nec prætermittendum, ejus regis monumentum tot sæculis venerabile, hodie etiam extare inter medias oppidi ruinas, et a Muhammedanæ superstitionis cultoribus, magna religione, non solum ut regis, sed et prophetæ maximi sepulcrum visitari.

Dio et
Sueton.

Digressus ab hoc Cæsar, Alexandrinis ad invisenda Ptolemaicorum regum conditoria studiose invitatus, respondisse traditur; ‘Regem videre voluisse, non mortuos.’ Apin etiam aspicere supersedit, ‘Deos a se, non vero boves adorari’ solere dicens.

Dio.

66. Conversus deinde ad res Ægypti ordinandas, quam, imposito stipendio, in provincia formam redigere decretat,

Euseb.
Chron.
Dio.

Cn. Cornelium Gallum ex infima fortuna productum, præfecti nomine, sed ad similitudinem imperii proconsularis, imposuit, equestris loci virum: quia propter multitudinem hominum ac oppidorum, fertilitatemque soli et situs

xvii.p.819.
Eutrop.

opportunatatem, metuebat eam majoris dignitatis homini credere.

Tac. Hist.

Unde et senatores equitesque Romanos illustres

1. 11.
Dio.

credere.

Tac. Ann.

Ægyptum intrare, nisi permisso, vetuit.

11. 59.

Sub hoc præfecto juridicus Alexandriæ fuit, apud quem pleraque

Strabo,

judicia agebantur: itemque Rationalis Cæsaris, qui bona

xvii.p.797.

vacantia, et quicquid in fiscum imperatoris oportet redigi,

curabat.

His omnibus liberti Cæsar, atque procuratores, diversis officiorum titulis apparebant.

67. Præsidium militare, unam in urbe legionem, duas

in agris collocavit. Præterea tres Romanæ cohortes seorsim

Alexandriæ excubabant, tres ad Syenen et Æthiopiae fines:

totidem per alias regiones. Erant et equitum alæ tres, idoneis locis et ipsæ dispositæ.

Et quo magis mobilitas gentis constringeretur, non modo in senatum

Romæ legere Alexandrinos,^o sed ne Alexandriæ quidem Dio. senatum esse voluit; cum ceteras urbes more patrio administrari pateretur. Sed erat quidam appellatus ‘Exe- Strabo. getes,’ cui necessitates urbis curandæ mandabantur, et inter alios honores gestare purpuram permissum erat. Post hunc erat commentariensis, Hypoynnematographum ipsi vocabant, et Archidicastes, quartusque prætor nocturnus. Sed hi magistratus etiam sub regibus fuerant. Nov. xiii. Romani præterea per provinciam et duces quosdam No- Strabo. marchasque et Ethnarchas constituerunt, sed nou maxima hos omnes potestate.

68. Hanc mutationem rerum Ægyptii portendisse Deos Dio. credebant, pluvia sanguinis effusa his locis, quibus ne gutta quidem aquæ cecidisse cœlo existimaretur. Acces- serunt arma simul conspecta in nubibus,⁸ exauditusque tympanorum et cymbalorum sonus, et qualis fistularum ac tubarum concentu excitatur. Draco etiam subitoappa- ruit immane sibilans: et cometæ in cœlo, humi mortuo- rum spectra visa. Statuarum etiam et imaginum mœstus aspectus est notatus, et Apis cum lamentabili mugitu la- crymas fundens.

69. Ceterum hæc victoria non opulentissimum modo regnum Romano adjecit imperio, cuius e vectigalibus Vell. II. 39. tantundem ferme rediret ad ærarium, quantum a patre Cæsare devicta Gallia præstabat; verum etiam in præ- Dio. sentia copiosissimis spoliis locupletavit Cæsarem. Nam præter vetustas divitias, quicquid nuper Cleopatra corra- serat, in thesauris repertum. Præterea quibus objici quicquam potuerat, bonis exuti; etiam ceteri conferre bessem jussi omnium facultatum, ita ditavere victorem, ut quicquid omnibus usquam militibus debebat, inde persol-

⁸ Navibus edd. ante Crev.

^o Non modo in senatum Romæ legere Alexandrinos] De legendis in senatum Romanum Alexan- drinis, Cæsar profecto ne som- niavit quidem, cum tunc nullus extra Italiam populus ius Ro- manæ civitatis haberet. Primi

externi in senatum lecti sunt Ædni a Claudio principe, teste Tac. xi. Annal. 25. Id itaque non opus fuit vetare Cæsarem, quod ne in mentem quidem eni- quam tunc temporis venire po- terat. Crev.

veret; et his insuper quorum hoc bello usus opera erat, ducenos quinquagenos denarios^p divideret, quo direptio urbis averteretur. Grandes etiam summas acceperat mutuo. Ea omnia hinc expuncta debita, et senatoribus ac equitibus victoriæ sociis ingentia dona data: superfuitque unde et ærarium augeretur, et multa passim delubra novis donariis nitescerent.

- Sueton. Aug. 18. Strabo, xvii.p.795. loco pugnæ struxit, iudis etiam ad similitudinem Actiæ-Dio.
Just. ii. 1. cerum constitutis. Et, quo habilior uberiorque ad annonam Urbis sustentandam Ægyptus fieret, fossas Nili, quas ad irrigandos agros antiquissimi reges duxerant, vetustate oblimatas, labore militum aperuit: novasque locis quibusdam adjecit. Hac cura effectum, ut Urbi annua ducenties centena millia modiorum^q frumenti inferrentur: quæ summa ferme populum Romanum alere quatuor anni mensibus poterat. Sed nullo magis Ægyptiarum opum Romanis infusa rebus magnitudo patuit, quam quod fœnus ad trientem recidit:^r possessionum aliarumque rerum venalium pretium, propter abundantiam pecuniae, duplicatum est.
- Joseph. de B. Jud. n. 16. Sueton. Aug. 41. Dio. Oros. vi. 19. Dio. Joseph. Antiq. xv. 11. Dio. Just. xlii. 5. et Dio. Phrahates^s crudelissimus ingenio, et post victoriam Ro-

^p *Ducenos quinquagenos denarios*] Marcus argenti 3. uncias 7. grossos 2. Crev.

^q *Ducenties centena millia modiorum*] Modii Romani 2000000. æquantur modiis nostratis 15416666. Ceterum Lipsius de Magnit. Rom. I. II. c. 10. suspicatur numerum hunc apud P. Victorem vitiosum esse, et retrahendum ad dimidium, sive centies centena modium millia. Crev.

^r *Fœnus ad trientem recidit*] Cum prius pro centum denariis

unus singulis mensibus, duodecim in annum penderentur, eo recidit res, ut tertia denarii pars singulis mensibus, quatuor in annum pro centenis penderentur. Usura erat centesima, ut loquuntur Romani, tum ad trientem recidit. Verba Dionis sunt, τάτε δανείσματα ἀγαπητῶς ἐπὶ δραχμῇ πρότερον ὅντα, τότε ἐπὶ τῷ τριτημορίῳ αὐτῆς γένεσθαι. Crev.

^s *Phrahates*] De Phrahate vid. supra cxxviii. 26. et 35. Crev.

manam ferocior, a popularibus in exilium actus, auxilio Seytharum cum Tiridate, quem Parthi regem constituerant, bellum gerebat. Utrique socia Cæsaris arma optarunt: sed excusatione rerum Ægyptiacarum usus, præpotentem gentem atteri civilibus armis malebat. Interea Phrahates, missis ad Cæsarem legatis, ‘in Syriam profugisse cum magna manu Tiridaten servum suum, abrepto simul filio suo minimo natu, quem negligentius custoditum rapuisset,’ significat: remitti utrumque postulans. Cæsar, benigne exceptis barbaris, Tiridaten nullo auxilio juvit. Ceterum neque dedit eum; et filium Phrahatis ab illo muneris loco acceptum Rōmam secum deportare constituit, obsidis loco habiturus.

72. Inter hæc, unde minime timeri debuisset, gravis *Liv. Epit.* orta conspiratio quieta Mæcenatis industria Romæ op- *Vell. II. 88.* primitur. M. Lepidus juvenis, multis irarum in Cæsarem *Sueton. Aug. 19.* causis, a quo remotum a republica patrem, eversum avunculum Brutum, nunc etiam sacerum Antonium¹ sublatum *Dio, LIV.* dolebat, perniciem ei, simul in Urbem redisset, machina- *P. 360.* *Dio, XLIV.* batur. Hujus consilia dissimulanter speculatus Mæcenas, *fin.* *Vell.* qui tum ad custodiā Urbis redierat, tam tempestive, tamque nulla reipublicæ perturbatione oppressit, ut, capite conjurationis sublato, maximi belli semina in ipso ortu suffocarentur. Servilia Lepidi uxor cum superesse viro non sustineret, et diligenti familiarium custodia, nihil adipisci mortiferum posset, prunis ardentibus devoratis, vita abiit.

73. Neque reticendum suffectos hoc anno consules fu- *Pigh. Ann.* isse, ex Kalendis Juliis C. Antistium, ex Idibus Septem- *Plin. XXII.* bribus M. Tullium, ex Kalendis Novembribus L. Sænium, *6.* non historiæ tantum causa, sed ut mira quædam his tem- *Pigh.* *Plut. Cic.* poribus conversio fortunæ notetur. Tullio consule, cuius *fin. et Ap-* patrem Ciceronem Antonius proscripserat, cum Antonii *pian. Civ.* nuntiata mors esset, iisdem Idibus, quibus Cicero magis- *IV. p. 619.* *et Dio, LI.* tratum init, senatus consulta facta sunt, ‘ut Antonii sta-

¹ *Sacerum Antonium*] Antonius Lepido juveni filiam suam collocarat, teste Dione, *XLIV.* Sed illa nimurum aut obierat, aut a

viro quacmqne de causa discesserat. Infra enim hoc ipso capite uxor hujus Lepidi vocatur Servilia. *Cr. v.*

tuæ detraherentur, honores abolerentur, dies natalis nefastus esset, nemo postea gentis Antoniæ Marci prænomen ferret.'

Appian. 74. Balbinus (id Sænio cognomen fuerit^u) eadem pro-
Civ. iv. p. 618. scriptione adductus in rerum omnium discrimen, tum in consulatu suo M. Lepidum ad pedes suos supplicem vidit, desperantem de filio, pro salute conjugis anxum. Nam eam quoque, tanquam consiliorum filii conscientiam, Mæcenas ream agebat: et, cum juvenem ad Cæsarem mittere constituisse, 'sexum imbecilliorem non esse vexaturum itinerum molestia' dicebat, 'modo vades Junia consuli dedisset, Cæsari eam, quandocumque postulasset, exhibitum iri.' Cum nemo reperiretur, Lepidus senex, quem nota segnities scelere excusabat, sæpius circa fores, deinde tribunal consulis excubans, cum ab apparitoribus repelleretur, vix ad hæc verba spatium aliquando nactus est: 'Meæ quidem innocentiae testes qui dare possem locupletiores his, a quibus uxor et filius accusantur? Nec ego te proscripsi, et quibusdam, qui tum sunt proscripti, sum humilior. Tu vero instabilitatem humanæ sortis respice, consul, meque coram tribunali tuo stantem: et aut me vadem accipe pro uxore, aut una cum illa vincutum ad Cæsarem mitte.' Nec reticenda consulis humanitas. Tantæ mutationis misertus, vadimonium mulieri remisit.

Dio. 75. Sub hæc tempora, atque adeo jam ab Actiacæ victoriæ nuntio, sicut acerbe in Antonium, sic in Cæsarem honorifice multa decreta sunt: 'Triumphus de Cleopatra, arcus triumphalis Brundisii, et in foro Romano. Divi Julii quoque fanum exornari rostris captarum navium' placuit, 'aut columnis ex illo ære fusis; quinquennales haberi ludos in honorem imperatoris; diem natalis ejus, itemque nuntiatæ victoriæ, inter feriatos haberi.' Additum, 'ut in Urbem ingredienti Virgines Vestales, senatusque et populus Romanus cum conjugibus ac liberis occurrerent.' Jam supplicationes, et statuas,⁹ alia-

9 Statuæ edd. ante Crev.

^u Id Sænio cognomen fuerit] Freinsheimus. Nam nec tabula Ita conjicit ex rebus ipsis marmorea apud Pigh. cognomeu

que hoc genus prius etiam usurpata, referre putidum fuerit. Titulum inscriptum basi,^x non ita pridem reper- Sigan.
tum Romæ, annotare non pigeat. SENATUS. POPULUS- Comment.
in Fast.
QUE. ROMANUS. IMP. CÆSARI. DIVI. JULI. F. COS.
QUINCT. COS. DESIG. SEXT. IMP. SEPT. REPUBLICA.
CONSERVATA. Hæc post Actiacum prælium decreta. Dio.

76. Postquam autem obisse Antonium innotuit, alias quoque de Ægyptiis triumphus decretus est, quia ne de illo triumpharet, nomini Romano parcebatur. Dies etiam Alexandriae captæ relatus inter festos, et ab hac deinceps Ægyptii tempora sua computare jussi. Data insuper potestas ei tribunitia perpetua, sic ampliato jure, ut ad 3974. Dio. mille passus extra pomœrium appellari posset: jussique sacerdotes et Vestales, quoties vota pro senatu et populo susciperent, etiam pro Cæsare facere. Et, ne tempus ullum aut locus honorum ejus expers esset, inter alia quæ prætero, ut in conviviis, nec publicis modo, sed privatis, ei libaretur, senatus censuit. Maxime delectabat homines, quod in scriniis Antonii repertas literas combussisse fin. dicebatur. Quanquam plures callide servarat: quibus etiam postmodum, ubi opus putaret, uti non dubitavit. Eodem anno L. Statilius Taurus amphitheatum in Campo suis impensis perfecit, et in ejus dedicatione munus gladiatorium exhibuit: novum inde honorem plebiscito adeptus, ut quotannis præturæ candidatum unum, sine repulsa creandum commendaret.

77. Kalendis deinde Januariis, quibus Cæsar Sami quintum consul, Romæ Sex. Apuleius Sex. F. inierunt,* in ejus acta juratum: et, quoniam de rebus Parthicis literæ ab eo venerant, decretum ‘ut inter nomina Deorum Saliari carmine celebraretur: tribus ex ejus vocabulo fieret Julia: coronatus spectaret ludos: senatores, quibus adjutoribus bellum confecisset, currum triumphantis prætextati sequerentur: die introitus ejus populus Romanus sacrificaret; eaque deinceps quotannis festa esset: sa-

Balbini L. Sænio attribuit, nec Balbino Appianus nomen prænomineque L. Sænii. Crer.

* *Titulum inscriptum basi]* Titu-

Ins hic referendus est ad annum sequentein. Hoc enim anno Cæsar consul est quartum. Crer.

* A. U. C. 723. A. C. 29.

cerdotum omnia collegia, quem ad numerum ei videatur, augeret.' Hæc, paucis exceptis, admisit Cæsar, sacerdotiis quidem intemperanter dandis eo proiectus, ut de numero illorum quicquam exinde certi nequeat reperiri: unum palam remisit, ut universi sibi obviam exirent.

78. Omnium autem maximam lætitiam ei duo hæc attulerunt, quod de Jano claudendo, et Salutis augurio

Sueton. Aug. 22. et 31. Dio. repetendo decretum erat. Hoc enim propter continua bella intermissum per annos quatuor et triginta fuerat:⁹

Liv. i. 19. Janus tantummodo bis antea clausus, Numa rege, deinde Plut. Num. Punico primo perfecto bello. Tum vero imperator Cæsar Virg. AEn. i. 297. tertium clausit, pace terra marique parta, conditisque ci Oros. vi. 20. vilibus armis, vicesimo, postquam mota fuerant, anno. Liv. Epit. Sane tum etiam in armis Treviri cum Germanis quibusdam erant, et in Hispania cum Cantabris Vaccæisque Vell. ii. 89. Dio.

Astures; sed hos Statilius Taurus, illos Nonius Gallus haud sane memorabilibus præliis domuerunt. Alibi quoque secundum singulas nationes tumultuatum est: sed quia mediocres motus erant, neque patribus eorum causa bellum decernere visum fuit, etiam historiis hæc parum argumenti dederunt.

79. At Cæsar Romæ patrisque sui commune templum (Divum Julium appellabat) ab Asiæ populis apud Ephesum, a Bithynis Nicææ, clarissimis utробique urbibus, poni passus, ea numina etiam ab Romanis, qui regiones illas habitabant, coli jussit. Se ipsum a civibus divino honore coli noluit. Peregrinis permisum, ut illi et Romæ templa statuerent, Asiatici quidem Pergami, Bithyni

Sueton. Aug. 52. Tac. Ann. iv. 37. Dio. Nicomediæ. Quo dato exemplo, sicut nihil est ad imitandum adulacione velocius, toto mox orbe cœlestes ei sunt honores habiti, passimque per urbes celeberrimas vivo mortuoque sacerdotes et collegia sacrata, erecta fana, Lips. i. 10. et ib. quæ veterum Deorum delubra ferme structura ornatique superarent. Alexandrini quoque Sebastium exstruxer-

^⁹ *Hoc . . . intermissum per annos quatuor et triginta fuerat]* De Salutis augurio vid. supra cii. 47. Consule Cicerone illud augurium celebratum fuerat. A consulatu

antem Ciceronis ad hunc annum effluxerant anni 34. Male ergo hic legebatur *per annos quatuor et quadraginta*. Crev.

runt, templum Cæsaris navigantium præsidis, (Epibate- Philo ad
rium ipsi cognominabant) cui¹⁰ aliud nusquam par fuit, Caium.
celeberrimo loco situm, magnitudine et sublimitate con-
spicuum, refertum donariis, auro atque argento ornatum,
circumquaque porticus habens, et bibliothecas, aulas,
lucus, vestibula, ambulacra, spatiostissima omnia, et sum-
tuosissima. Etiam ludos quinquennales, quos tum, per-
mittente Cæsare, Pergameni fecerant, provinciarum ple- Dio.
ræque propemodum oppidatim constituerunt. Nec tamen Sueton.
ista, tanquam homine se putaret augustiorem, recepisse Aug. 59.
creditur, sed ut tam late imperanti utilis regendis rebus Curt. VIII.
veneratio quæreretur. Alioquin domini etiam, nedum 5.
Dei appellationem constantissime repulit: et quanquam Sueton.
etiam proconsulibus decerni templa solere sciret, in Urbe Aug. 53.
nullum, in provinciis nonnisi communi suo Romæque no- Philo.
mine recepit.

80. Sed imperatoribus secutis passim non modo Græci, Dio.
sed etiam quælibet provinciæ templa posuerunt. De
Urbe et Italia Dio hactenus negat, ut quisquam nullius
pretii fuerit hujusce rei auctor. Sed quoniam ipse
statim subjicit,² ‘imperatoribus cœlestes honores, atque
etiam heroa decreta fuisse,’ mirari subit, quid igitur
interesse putet, ne qui hæc facere potuerunt, illud
etiam fecerint: præsertim, cum et in Urbe fuisse tem-
pla Augusti haud contempnendi auctores, a quibus visa Plin.
sunt, prodidere. xxxv. 4.

81. Per hæc exacta hyeme, Cæsar in Græciam atque Dio.
inde a Corintho Brundisium transmisit. Cum Urbem in- Strabo,
traret, inter occursum omnis ordinis, ætatis, sexusque, x. p. 485.
19. Oros. vi.

10 *Cujus pro cui legebatur ante Crev.*

² *Sed quoniam ipse statim sub- jicit]* Immerito hic arguitnr Dio, quasi secum ipse et cum aliorum scriptorum testimonio pugnet. Distinguit ille templo viventibus imperatoribus posita, quæ in Urbe atque etiam in Italia nulla fuisse ait, saltem ab alienjus pretii hominibus structa; et he-

roa mortuis decreta, quem ho- norem iis principibus qni recte et ex ordine rempublicam gu- bernasse judicati essent, habi- tum fuisse fatetur. Templum Augusti fuisse in Urbe testatur Plinius, sed viventi structum fuisse non dicit. Crev.

Vell. II. 89. passim sacrificia ex senatusconsulto facta : et Valerius Dio.

Potitus, qui tum in anni parte consulatum gerebat, nomine senatus populi Romani, majoribus hostiis fecit, novo ad hæc usque tempora honore. Magna per eos dies omnium ordinum lætitia fuit, aucta liberalitate Cæsaris, cui

Sueton. tum pares animo divitiae obtigerant. Ergo munifice do- Aug. 25. et

38. navit duces suos, et, ut solitus erat, collaudavit, honori-

Dio. busque exquisitis extulit ; Agrippam hoc eximio, quod cœruleum ei vexillum dono dedit,^a navalis victoriæ testi-

Tac. Ann. monium. Nec militibus modo divisit pecuniam, sed et populo nummos quadringenos^b ex bellorum manubiis de-

I. 3. dit : adultis primum, deinde et pueris Marcelli nomine,

Senec. quem sorore sua natum, si nullos ipse filios susciperet, jam Cons. ad tum ad gratiam civium producebat. Municipiis etiam,

Marc. c. 2. sed et provincialibus, quorum in agros deductæ nuper co-

Vell. II. 93. lioniæ erant, ingentem pecuniam numeravit : quod equi-

Lapis An- dem solum et unum omnium fecisse, qui deduxissent, haud

cyr. cys. gloriatus est. His de causis, et quia nec auri coro-

Dio. narii nomine quicquam accipiebat ab Italib, quin et sua debita reddens, quæ sibi adhuc ex imposito tributo debe-

Oros. vi. bantur, remittebat ; præteriorum malorum oblivio cepit omnes ; triumphique ejus, tanquam de peregrinis duceren-

20. tur, hilariter spectati.

Sueton. 82. Tres autem tribus continuis diebus duxit : Dalmati-

App. 22. cicum et Illyricum, deque Pannoniis, Japodibus, et finiti-

Dio. mis eorum, itemque de Gallorum atque Germanorum po-

Oros. vi. pulis, quos auspiciis ejus C. Carrinas vicerat. Postridie

Liv. Epit. Actiacus triumphus actus, quo Tiberius Liviæ filius jam

Virg. Aen. pubescens currum comitatus est sinistriore funali equo ;

viii. v. 714. Appian. cum Marcellus, Octavia natus, dexteriore veheretur. Ter-

Illyr. tia dies Alexandrinam et Ægyptiam pompam vidi, prior-

Dio. es, licet sumtuosissime instructas, apparatum impensa et

Suet. Tib. 6. pulchritudine superantem. Inter hujus ferula Cleopatrae quoque imago, in lecto ad similitudinem morientis

Dio. pulchritudine superantem. Inter hujus ferula Cleopatrae quoque imago, in lecto ad similitudinem morientis

^a *Agrippam hoc eximio, quod cœruleum ei vexillum dono dedit]* dono bis Agrippa donatus est. Crev.

^b *Nummos quadringenos]* Uncias argenti nostrates 12. semunciam 1. Crev.

translata est: ductique liberi ejus Alexander et Cleopatra, quibus Solis ac Lunæ nomina indiderat. Euseb.
Chron.

83. His in triumphis nihil ex antiquo mutatum anno-
tatur; nisi quod ex nupero decreto currum secuti sunt
primum senatores quotquot eo bello navarant operam;
deinde consul cum magistratibus: cum alias hi præcedere
inter hujusmodi pompas solerent, ceteri senatores subsequi.
Militibus triumphale congiarium ex manubiis viritim mil-
lia nummum singula ^c dedisse ipse tradit: accepisse id Lapis An-
hominum circiter centum et viginti millia. cyr.

84. Idem deinde mensis et Carrinatem et Autronium Fasti Capit.
triumphantes vidit. Carrinas, Morinis sociisque eorum ad Dio.
patientiam imperii bello revocatis, etiam trans Rhenum
aliquoties victos repulerat. Ideoque et Cæsar, uti dixi-
mus, ex his gentibus triumphavit, et Carrinatem triumphare jussit; magno iterum documento, ne quis ob res
adversas nimium flaccescat animis. Hujus enim pater a
Sylla fuit occisus inter proscriptos, quorum liberis lege
lata tum quidem aditus ad honores præcludebatur. Mox
A. D. xvii. Kalendas Septembres ex Africa L. Autro- Fasti Capit.
nius P. F. L. N. Pætus pro consule triumphavit. At e
regulis ducibusque triumphatis, supplicio quidam affecti
sunt: in his Adiatorix cum filio, qui ab Antonio partem Strabo,
Heracleæ Ponticæ nacti, Romanos colonos occiderant. xii. p. 543.

85. Inde, versa ad honorem Deorum cura, Minervæ Dio.
templum, et, quod Chalcidicum vocatur, tum curiam ex
patris nomine Julianam, hanc quidem A. D. v. Kalendas Inscript.
Septembres dedicavit. In ea Victoriae reposuit simula-
crum, spoliisque Ægyptiis exornavit, quod olim a Tarento Grut. p.
advectum fuerat; huic numini se debere imperium assig-
nificans. Etiam D. Julii fanum multis ex eadem præda
donariis excoluit. Sed longe maximæ opes in Capitolium
illatæ. Nam ex senatusconsulto e tribus cellis, quicquid
Jovi, Junonique, et Minervæ dicatum olim fuerat, pro
polluto efferendum curavit: ipse una donatione sedecim Sueton.
millia pondo auri, ^d gemmasque ac margaritas quingenties Aug. 30.
Manil. v. 509.

^c *Millia nummum singula]* Mar- Marcos nostrates 25000. *Quin-*
cas argenti 3. uncias 7. semun- *genties sestertium.* Marcarum ar-
ciam 1. *Crev.* genti 195312. unciarum 4. *Crev.*

^d *Sedecim millia pondo auri]*

Dio. sestertium contulit. Hæc omnia ex thesauris Cleopatræ
 Plin. ix. desumta, ejus etiam alter unio, vix luxuriantis fœminæ
 35. faucibus eruptus, propter magnitudinem dissectus, ex utra-
 que aure Veneris, quæ in Pantheo deinceps culta est,
 pependit.

Dio et 86. Ceterum in dedicando Julii templo ludi varii gene-
 Sueton. ris editi : Trojam patricii pueri luserunt : viri equos desul-
 Aug. 43. torios bigasque et quadrigas agitarunt : et senator quidam
 in arena depugnavit. Venatio quoque insignis edita : et
 inter alias feras, rhinoceros et hippopotamus occisi, quæ
 genera animalium nunquam ante Roma viderat.^e Turnæ
 quoque Suevorum, quos in triumpho Carrinas duxerat,
 Dacorumque captorum Actiaco bello, infestis armis in
 voluptatem victoris populi concurrerunt.

Plin. iv. 12. 87. Dacos et Getas non sanguinis diversitas, sed regionum
 Dio. situs distinguit : Dacis ad Danubium et Germaniæ
 Cluv. finem ; Getis versus Pontum et orientem habitantibus.
 Germ. Ant. Partis harum gentium rex Cotiso non amicitiam modo
 i. 1. Strabo, pactus cum Cæsare, sed etiam geminam affinitatem ^f fue-
 vii. p. 304. rat, sibi desponsa Julia, vicissimque sua filia Cæsari.
 Sueton. Ceterum, cum, deludi se postea sentiens, legatos frustra mi-
 Aug. 63. sisset, ad Antonii partes popularium inclinavit animos. Sed
 Dio. nec illi multum profuit istarum gentium societas, et ipsis
 tantummodo causam Romani belli præbuit. Medium
 spectaculorum hilaritatem delibavit magis, quam abruptum,
 Cæsaris ægritudo, per quam nihilominus, eo jubente, cu-
 rati ab aliis ludi sunt : interque id tempus senatores præ-
 Liv. iii. suis quisque foribus in propatulo epulati sunt : ut alias
 29. xxiv. quoque, invitandorum prætereuntium causa, factitatum in
 16. xxv. publica lætitia fuerat.
 12. &c.

^e Quæ genera animalium nun-
 quam ante Roma viderat] Hippo-
 potamus Romæ jam antea vi-um
 fuisse ludis M. Scanri ædilis, re-
 tulit ex Plinio Freinsheimius c. 43. *Crev.*

^f Geminam affinitatem] Id non
 pro certo affirmat Suetonius,
 sed ab Antonio objectum esse
 Cæsari. Nec sane ipsa res est
 verisimilis. *Crev.*

S U P P L E M E N T U M

LIBRI CXXXIV.

H I S T O R I A R U M

T. LIVII PATAVINI.

1. **D**UM ita populus Romanus, post sævissimas bellorum tempestates, præsentis otii lætitia futurique spe perfrui-tur, etiam foris per M. Licinium Crassum bene gesta res-publica felicitatem temporum auxit. **P**ræter Dacos in Dio, *l. i.* armis etiam Bastarnæ fuerant: finibusque suis egressi, superato Istro, juxta colentes Triballos atque Dardanos subegerant. Tum vero, transcensis montis Æmi jugis, Dentheletarum nationi inferebant bellum. Thraciæ hæc gens erat, Romanis fœdere conjuncta. Regem tum Sitam habebant, propter cæcitatem minus aptum arcendis hostibus. Igitur Crassus, qui ex consulatu Macedoniam obtinebat, non magis socii regis quam provinciæ Romanæ periculo excitatus, adventus sui terrore exceedere Dentheletarum regione Bastarnas coëgit. Sed ipse non contents hac gloria, sequi recedentes instituit; Segesticaque redacta in potestatem, etiam in Mysorum fines impetu *l. i. Dio.* facta, munitum quoddam oppidum oppugnavit.

2. Interea longius præmissarum copiarum partem adorta gens insigni feritate, Crasso necessitatem imposuit, ni hos amittere vellet penitus, toto cum exercitu succurrendi. **D**um acies instruuntur, unus ducum, postulato silentio, *Flor. iv. 12.* ‘Qui vos,’ inquit, ‘estis?’ Responsum, ‘Romanos esse,

gentium dominos.' 'Ita,' inquit ille, 'si nos viceritis.' Accepit omen Romanus: et, cum ante aciem immolato equo votum barbari concepissent, 'ut Romanorum dum extis et litarent et vescerentur;' vix tubam sustinentes disjecit: reversusque ad obsidionem, oppidum cepit.

Dio.
Flor.

Et, quo lectores admoneantur, quanti sit inanibus non moveri, quamque id beneficium non ferociæ sed ingenio concesserit Deus, tam præcipitis Mysorum fugæ nulla fuisse certior causa traditur, quam quod centurio quidam Romanus, foculum gerens super cassidem, excitata motu corporis flamma, tanquam vomente incendium capite, stolidos mortales exterruit.

Dio.
Flor.

3. Averso in Mysos exercitu, Bastarnæ exitum speculantes ad Hebrum fluvium substiterant. Tum igitur, de victis illis, ad se veniri cernentes, legatione missa denuntiarunt, 'injuste facere Romanos, se persequendo, a quibus nullam injuriam accepissent.'

4. Crassus oratores humaniter acceptos, gnarus eas nationes vini cupidissimas esse, tanquam postridie responsum, adhibuit mensæ, et ab ebriis omnia Bastarnarum consilia expiscatus est. Eadem autem nocte, dum illi poculis vacant, ad sylvam proximam exercitu promoto, in ulteriora prospeculatum expeditos præmisit. His visis, hostes, cum longe abesse robur legionum arbitrarentur, proruunt; refugientesque intra sylvas secuti, ab iunctis ordinibus excipiuntur. Magna ibi statim, magna dein ceps fugientium cædes fuit: carris maxime, quibus castra sua a tergo sepserant, receptum impedientibus, et quod his impositos cum conjugibus liberos haudquaquam æquis animis deserbant.

5. Nobilis eo loco Romani ducis pugna fuit, occiso Crassi manibus hostium rege Deldone: et, si suis auspiciis rem gessisset, optimorum spoliorum decus meruerat.^a Quod

^a Et, si suis auspiciis rem gessisset, optimorum spoliorum decus meruerat] Crasso decus spoliorum optimorum debitum fuisse censem vir eruditione et acumen ingenii juxta nobilis, Periznius, Animadvers. Histor. pp.

269. et 270. Sed ideo ei non concessum esse, quod jam tum falsa opinio invaluisse, spolia optimæ eos solos consequi posse, qui suis auspiciis rem gererent. Præterquam quod rara illa tam eximii decoris laus, inclinatis

hostium illud prælium non consumserat, partim in sylva incensa concrematum; alii, expugnato, in quod confugerant, oppido, interierunt. Fluvius etiam Ister, et sparsa per agros fuga, multis exitium attulerunt. Maxima molles in superandis iis fuit, qui munito ex loco per aliquot dies vim Romanam repulerunt, donec Rolis adventu Getarum reguli, hæc quoque deleta manus tum quidem ei bello finem imposuit. Rolen illum Dicomæ filium fuisse quanquam tradi videam,^b assensum sustineo; quando nullum ejus rei¹ neque testimonium idoneum, neque argumentum affertur. Ad Cæsarem inde profectum esse satis Dio. constat, amicumque ac socium discussisse.

6. His ita gestis, Crassus Mysorum regionem repetens, cum nonnullos suadendo, ceteros minis, pertinacissimum quemque armis subegisset, neque magna pars domanda superesset, hyemem iis locis nimiam veritus, exercitum in pacatiōra reduxit. Sic quoque, priusquam Macedoniæ fines attingeret, a frigore nomihi, sed atrociora a Thracibus, quanquam sociis, percessus, propositum ulterius has gentes adeundi depositus. Ob hanc victoriam Cæsar imperator appellatus est; eique supplicatio triumphusque decreti: idem honor et Crasso habitus, nisi quod imperatoris nomen datum Dio negat, ab aliis hoc quoque traditum haud dissimulans. Igitur his potius crediderim, cum causam Dio nullam attulerit, et sub Augusto ac Tiberio Tac. Ann. III. 74. quoque nominis ejus decus concessum quibusdam ducibus fuisse non ambigatur.

7. Sub idem tempus Cæsar, sive frequentibus morbis iratus, sive^c ut objectam ab Antonio cupiditatem dominandi rebus refelleret, de reddenda republica cum amicis

Sen. de
Brev. Vitæ,
c. 5.
Sueton.
Aug. 28.
Dio, LII.

1 Vox rei abest ab edd. ante Crev.

jam in servitium rebus, privati hominis fastigio altior videri poterat. Crev.

^b Rolen illum Dicomæ filium fuisse quanquam tradi videam] Qnem hoc loco refellat Freinsheimius, ignoramus. Crev.

^c Sive frequentibus morbis iratus, sive] Distinguit tempora

Suetonius. ‘Bis,’ inquit, ‘de reddenda republica cogitavit: primo post oppressum statim Antonium, memor objectum ab eo sibi sæpius, quasi per ipsum staret ne redderetur: ac rursus tædio diuturnæ valetudinis.’ Crev.

deliberavit. Duo ipsi erant arcanorum omnium parti-
 Vell. 11.90. cipes : M. Agrippa, quem amplissimis honoribus extule-
 Vell. 11.88. rat ; et C. Mæcenas, non minus carus Agrippa, sed mi-
 nus honoratus, quia manere suo in ordine Romanus eques
 Dio. maluerat. His in secretum advocatis, ubi consilium suum
 exposuit Cæsar, fidemque testatus amicitiæ, ut rectum
 verumque consilium promerent, oravit ; in tam exiguo nu-
 mero tamen variatum sententiis fuit. Prior Agrippa ^a
 his fere argumentis Cæsarem ab imperio continuando de-
 hortatus esse traditur :

8. ‘ Si tantis a te opibus honoribusque cumulatus insis-
 tere cœptis juberem, Cæsar ; tametsi mens forsitan inte-
 græ foret, oratio posset esse suspectior, tanquam ea quæ
 mihi privatim crederem profutura suadentis. Nunc quia
 diversa mihi rectior videtur via ac salubrior, laborare non
 debo, ne parum explere partes amici benevolique con-
 sultoris videar. Ego sane semper hanc indixi mihi legem,
 ex quo me penitorem in amicitiam assumpsisti, ut tantæ
 benignitati, quando meritis non poteram, fide responde-
 rem : neque mihi retinendum quicquam esse crederem, ex
 quo tibi periculum aut invidia nasceretur. Igitur in hac
 etiam summa deliberatione, propriorum commodorum im-
 memor, ea tantum in consilio habiturus sum, quæ tuam
 atque publicam ad salutem pertinere judicavero.

9. ‘ Age igitur omnia, quæ summo imperio insunt, non
 præcipiti cogitatione expendamus, ut eam seque partem
 liceat, quam ratio nobis meliorem atque feliciorem fore
 ostenderit. Nec enim ita nos potentiae cupido occæcave-
 rit, ut incubandum esse imperio, tametsi nobis malo futu-
 rum appareat, existimemus. Esset hoc male sustinentium
 fortunam suam, ejusque convulsorum obsequio ; nisi ma-
 limus pietatem in patrem et reliqua obtentui sumta, cete-
 rum imperandi lubidine egisse omnia videri. Utrumvis
 horum, crimen ac periculum habet : nec aut laudare talia
 quisquam bonus, aut perferre liber potest. Qui vero pa-
 triam suam nec aliis servire, nec sibi, patietur, ad justam

^a *Prior Agrippa]* Hæ oratio-
 nes Agrippæ et Mæcenatis, non
 a Freinsheimio fictæ, sed ex Di-
 one, saltem quoad longe maxi-
 mani partem, exscriptæ sunt.
Crev.

æqualitatem omnia referens ; is profecto, tanquam maximorum bonorum auctor, semper apud cives in honore ac pretio erit.

10. ‘ Idque ex utriusque comparatione facillime intelligi potest. Quippe juris æqualitas naturæ consentanea, sicut oportuit iisdem legibus natos, educatos, institutos, paremque corporum atque animorum præstantes usum reipublicæ, pari omnes jure atque potestate esse sanctit, neque quenquam cuiquam, nisi virtutis causa, anteponi. Ergo quoties unius potentia ceteri deprimuntur, tanquam in re, quæ contra naturam acciderit, anguntur, nequaquam æquis animis passi, penes se majorem summum laborumque ac periculorum partem, penes unum aliquem pleraque commodorum esse. At quia carere magistratibus respublica nulla potest, vicissim regere et regi æquissimum putant : nec contemtui futuri imperantibus, cum et his imperare aliquando possint ; nec efferendi potestate, quam mox in se accepturos alios sciant. Sic et meritis honores invidia nulla tribuent, sibi quoque idem ad hos per virtutem iter patere memores ; et onera promte sustinebunt, quæ non a dominis imponi, sed æqua justaque lege, sentiant.

11. ‘ Necessum igitur est, tali populo prospera atque adversa transire in omnes : neque sibi privatim quenquam esse quicquam procuraturum, quod dissentire a publicis rationibus intelligat. Tum et odia tollentur civium, et prava æmulatio. Nemo gaudebit malis alterius, nemo aut alienæ virtutis obtrectatorem aget, aut aliud timebit suæ : querelæ, suspiciones, insidiæ aberunt : nihil appetetur contra morem, nihil recusabitur : imperabitur sine superbia, parebitur sine murmure : tam pro unoquoque stabunt omnes, quam unusquisque pro omnibus.

12. ‘ Hæc tanta commoda popularem statum sequuntur. At in unius imperio vix potest obtineri, quin diversa his omnibus exeant et contraria. Jam primum omnibus in unum intuentibus, ille sit morum atque vitæ regula : sic tamen, ut ejus vitia exprimantur vulgo ; si quæ sint virtutes, eas imitari nec possint multi, nec fere qui possunt audient, ne videantur animi magnitudine, artibus imperato-

riis, prudentia, liberalitate, cum principe contendere. Inde fit ut ad publica munia segnes, voluptatibus aut quæstu omnem indolis ingenuæ vigorem deterant; atque sic condiscant, rempublicam nullam putando, domestica spectare lucra, et felicitatem alienam ægris oculis intueri, tanquam sibi decedat quicquid apud alios conspicitur. Quæ si privatos tantummodo incesserent molestiæ, quamquam sane iniquum esset conflictari populos, ut unus aliquis suaviter ac delicate vivat; fortassis auctor essem non amittendi e manibus, quod propitia tibi fortuna contulisset. Ceterum ad ipsum imperantem curas infinitas, labores incredibiles, invidiam, odia, pericula sine numero, sine modo, pertinere video. Mittamus præterita, quæ si tibi satis felicia viderentur, non deliberares in præsentia: quid expectare paulo post debeamus, appareat. Urbanæ res parum adhuc compositæ: Italia varie turbata: provinciæ aliæ exhaustæ, aliæ dubiæ: nationes circa validæ armis. His occursuro multa deerunt, quæ non facillime comparaveris.

13. ‘A re nummaria ordiar, quæ tibi extraordinariis quærenda remedii erit: nec enim ad tot alendos exercitus aliasque necessitates vectigalia populi Romani sufficient. Eadem igitur necessitas fuerit, inquies, et restituta republica. Immo vero longe dispar est ratio. Tum enim non defuturi essent divites, qui laude liberalitatis, aut honoribus, quales liberae civitates pro meritis hoc genus rependunt, contenti, pecuniam conferrent in publicum: et, si tributa populo indicerentur, haud gravatim quilibet a se abire nummos pateretur, quos in re communi sibi quoque putaret impendere.

14. ‘At in regno rarus ostentator opum est, quarum magnitudine stimulari posse avaritiam potentioris existimet: nec ferre tales largitores principi facile foret, quos favore populi crederet ad res novandas incitari. Tributa vero quoties indicuntur, publica ferme querela est: æquum enim putant suis eum facultatibus tolerare sumtus quolibet, ad quem ex toto imperio fructus omnis pervenit. Adde quod iniqui plerumque acceptorum expensorumque putatores sunt. Reditus enim ferme norunt et diligenter

numerant : at impensas alias in totum nesciunt, alias multo, quam sint, leviores temere credunt. Hæc una difficultas est, quæ rerum habenas tenentem, si quid prospicio, magnis curis iisque frequentibus exercebit. Hac nihilo jam erit minor de judiciorum ordine solicitudo.

15. ‘ Facinorosos enim puniri sicut ubivis necessarium, ita nunc perdifficile est : rara inter nos innocentia, et præpotentibus reis. At horum causas si ipse cognoveris, pro crudeli traduceris, et inquo, et māgis ex suo commodo odiisve, quam legibus, decernente. Sin alios constituis judices, damnatos afflixisse dicentur a te jussi : absolutos populus æquitati judicum imputabit, aut etiam gloriae, maxime si quos dimiserint quibus tu infensus esse existimeris. At in populari statu, cum suffragiis civium aut sorte lecti judicent, qui neminis unius in manu positas fortunas suas esse norunt, integra religione, nec potentiae cujusquam, nec gratiæ jus dare creduntur.

16. ‘ Sed ludus hic et jocus fuerit præ his æstibus, in quos te conjectura est ista dubitatio, quemadmodum his oporteat uti, qui cetera boni ac honesti viri principatum unius pati nequeunt. Hos equidem et si relinquis, imprudens ; et si tollis, iniquus habebere. Neque medium ingredi viam tutum erit. Namque nobilitatem si contemnere videbere, si circumscribere divitias, coercere magnos spiritus, populi benevolentiam amiseris. Ecquis enim hunc amet per quem unum omnibus carendum existimet his vitæ bonis, quæ præ ceteris et æstimantur, et expetuntur ? Certe si uno corpore posses ad cuncta simul agenda occurrere, nec adjutoribus haberet opus, minus laboraremus : nunc in tam amplio diffusoque imperio, cum plurimis indigeas, quos adhibebis, unde non aut securitati tuæ, aut existimationi metuas ? Gnavis enim et industriis cum gloria spiritus crescunt, efficiuntque ineptos obsequio, cum se dignos imperio censere coeperunt. Socordes igitur et timidos præficies rebus ? Tum vero negotium hostium egeris : socios alienaris : civibus fueris odio ; his præcipue qui se postpositos deterioribus nunquam sine dolore recordabuntur.

17. ‘ Hic iterum melior est rerumpublicarum constitu-

tio, quibus ornatui atque usui est fortium ac opulentorum civium frequentia, quorum virtute augeri, quorum gloria illustrari sentiunt; nec quenquam ex his amissum immunitumve cupiant, nisi forte quis ad tyrannidem animum adjecerit, cuius præcipue criminis acerrimi consueverunt esse vindices. Horum omnium assiduos producere testes possem, cunctos ferme Græcarum aliarumque nationum populos; quibus in libertate, quam sub dominis, semper omnia felicius atque gloriosius evenerunt. Sed externis abstineo, cum satis ad hæc docenda locuples sit Romanæ rei diverse habita gubernatio. Sub regibus multa passi, angustissimisque coerciti finibus, in libertate crevimus: illa Romanum extulit nomen, illa senatus auspiciis populique suffragiis caput orbi terrarum imposuit.

18. ‘ Hæc tam inextricabilis malorum series jam deprehensa nobis est; et nondum ad te respexi, Cæsar. Tua vero quam intolerabilis erit conditio, diebus atque noctibus tautam solicitudinem sustinentis? Quis ad omnes istas cogitationes animus, quod ad hos labores corpus sufficiet? Taceo, quod ab adolescentia usque parum firma valetudine uteris. His igitur circumdatuſ obſeſſusque moleſtiis, eequando quicquam eorum deguſtabiſ, propter quæ mortales amant vivere? Aut hiſ carere coactuſ, quam eris inter falsam felicitatiſ imaginem vel ſine exempluſ miſer? Quis enim præter te erit aliuſ, qui nullo tempore aut minimam voluptatem percipere poſſit, aut maximis carere moleſtiis? Magnuſ enim imperiuſ regenti nulli æque ſatellites, ac cura et metuſ, præſto ſunt; raro laetiſ aliquid, quo vere afficiatur animuſ: indigna, pudenda, gravia nunquam non et videt, et audit, et ſentit. Quæ quoties necum expendo, mirari deſino, quod a qui-buſdam, cum offerrentur regna, recuſata ſunt. Hæc igitur te cum animo tuo conſiderare priuſ veruſ eſt, quam eo te conſijicias, unde non ſit poſtea receptuſ.

19. ‘ Neque vero parum perſpicio, quam in aliam ſentientiam proferri ſpeciosa poſſint, quantosque ſtimulos ha-beant potentia, opes, hominumque ſalutantium ac proſequentium turbæ, et omnium in unum obverſa ora: præſertim ſi hæc ſola conſpiciantur, comitesque ſuos tegant

ac dissimulent. Quippe potentiam solicitudo, divitias impensæ, honorem livor sequitur: et in multitudine circumfusa, sœpe insidiae insunt; semper adulatio, vix minus istis malum. Quod si vero quis ideo expetendam esse dominationem arbitretur, ut beneficiorum et injuriæ in quoslibet arbitrium habeat, is profecto magnopere fallitur. Certe quam fœdum, quam Diis ac hominibus invisum sit, libidinibus ac flagitiis se tradere, apud te dicere supersedeo, quem scio neque his moribus præditum esse, neque propter hæc imperium cupere: præsertim quia non ea referre constitui, quæ pessimi principes faciant, sed quæ caveri nequeant etiam a probatissimis.

20. ‘ Beneficia autem hominibus tribuere dignissimum esse magna indole, non equidem negaverim. Sed id quoque privata fortuna si non æque abundanter, verius tamen ac meliori fide præstet: et si pauciora faciat, plura non exigentur. In principatu sœpe deest unde cupiditas omnium expleatur, cum etiam in levi merito nemo suam operam parvi aestimet. Non possunt effugere reges, quin multos prætereant, etiam munificentissimi. Quid enim est quod dare queant? Honores, magistratus, pecuniæ. Ceterum illi in paucos cadunt; et ærarium largitionibus exhaustum per rapinas supplendum erit: majusque orietur odium a plurimis, quibus et datum nihil et aliquid ablatum fuerit, quam a paucis quos locupletaveris, gratia: cum alioquin etiam natura sit hominibus ad beneficia sensus, quam ad injurias, hebetior. .

21. ‘ Adde, quod principes, et cum restrictiores sunt, avari judicantur, et cum liberalius utuntur opibus, disspare patrimonium publicum, et plura indignis tribuendo nescire veram dandi rationem modumque differuntur. Atqui sœpe his uti judicio suo non licet. Multa nescire, multa credere familiaribus coguntur: aliquando donant, quia dignos intelligunt, aliquando ut intellexisse videantur. Sœpe affectum magis quam merita sequuntur: et sibi verius dant beneficia, quam his ad quos eorum fructus pervenit. Quicquid horum fit, plerumque cum aliqua solicitudine conjunctum est: ita ut neque hoc satis sincerum sit, ac expetendum, quod unum omnium commendare

posse homini non pessimo principatum videretur. Cetera talia omnino sunt, ut qui secum ista perpenderit, regis cuiusdam dictum^e valde probet: ‘diadema, nobilem magis quam felicem pannum, si penitus intelligeretur, neminem reperturum, qui vellet humo tollere.’

22. ‘Et, quo certius omnem regnandi libidinem extubes animo, pauca me dictis, sed, quantum opinor, valida hercle adjuugere sinito. In re populi rarius existere posse reor pessimos magistratus, quam in regnis optimos principes. Et illorum imperium breve tempus finit: deinde leges sunt et judicia, quorum ultio non modo peccata suppliciis sontium vindicat, sed etiam exemplum deterreret eos qui peccaturi postea fuissent. Præterea sicuti provisum est, ne malorum diuturna sit potentia, sic in bonorum locum, quoties aliquis quolibet casu subducitur, alium haud deteriorem reperire plerumque non est arduum. Nec enim, excepto universo interitu, qui res humanas omnes inevitabili fato premit, ingruere tanta calamitas ulla potest, quin seminarium aliquod magistratum relinquit. Sed regnis minime tam beata sors est: in quibus et mali principes non nisi cum vita imperium ponunt; et boni magnitudine ac diuturnitate potestatis persæpe convelluntur. Te quidem, quicquid acturus es, optima mente suscepturum esse certissimum habeo. Ceterum si cogitas quorundam te pœnitere, quæ tum etiam admissa sunt, cum respicere collegas cogebare; cum adversus potentissimos viros dimicanti virtutis ac justitiæ opinione benevolentia retinenda civium esset; quid futurum arbitris, si, remoto metu æmolorum, supremæ tibi potestatis conscientia, a destinato laudis itinere violentis affectibus abripieris?

23. ‘Sed esto (quod equidem, si sperandum in ullo est, in te minime desperandum esse largior) hanc imperii negotiorumque molem citra tuam civiumque querelam sustineas; quanta solitudine de successore laborabis? Scio enim te non alium majorem ex laboribus tuis fructum pe-

Sueton.
Aug. 28.

^e *Regis cuiusdam dictum]* Dic-
tum illud sane præclarum cu-
jusnam regis sit, vellemus Frein-

shemius indicasset. Ille hoc de
suo addidit, Dio non habet.
Crev.

tere, quam ut optimi status auctor dicaris; et moriens spem feras tecum, mansura in vestigio suo fundamenta reipublicæ quæ jeceris. Id vero consequi, quam non dicam homini, sed propemodum Deo cuidam sit improbum, haud difficulter intelliges, ubi ad ea quæ dicam animum adverteris. Filium adhuc non habes; fac habiturum. Quis tibi sponsor erit, tuum illi animum, tuam prudentiam moresque fore? Nihil ab natura ei, ab ingenio, a fortuna negabitur? Non saltem ipsa hæc reputatio, se principe natum esse, lubricam ætatem adulazione præsertim omnium impulsam in præceps trahet? Scis quid in vicina Sicilia Dionysii filius reprehendenti mores suos patri, et qualis ipse in adolescentia fuerit jactanti, responde-
rit: 'illi enim non fuisse patrem regem, sibi esse.' Itaque Seniore. si destinatum successioni tradere se ignaviæ, contaminari flagitiis, lascivire, sævire, furere cerneret, quantus inde pudor tibi, quantus dolor esset?

Plut.
Apoph.
in Dionys.

24. 'Sed quid ista refero? Patribus omnibus optare quam præstantissimos liberos licet; iique ornamento, gloriæ, lœtitiae sunt adeptis: solis principibus ea denegata felicitas est, quibus ut ignavi liberi verecundiam, sic egregii quique timorem afferunt. Vera me dicere omnes opinor toto orbe terrarum regiæ fatebuntur. Quota enim quæque tristissimorum malorum exemplo caret, ut inter perpetuos motus atque suspiciones insidiæ nullæ intervenient, ut non aliquando filius occupato patre, aut pater filio, ne pateretur parricidium, fecerit? Scilicet exprimere conditionem imperantium posito ob oculos exemplo voluisse videntur, quorum instituto Nemorense regnum armis ac cæde paratur. Omnibus hoc regibus propositum a Fortuna certamen est, ut summi fastigii gratia alii ab aliis interficiantur. Quid vero futurum censes, si plures educaveris? An non, ut in te pietas constet omnibus, suopte ingenio, et aliorum instinctu, qui tali loco deesse nunquam possunt, inter sese æmulationes ac discordiam exercebunt? Sed finge quantalibet bonitate naturæ, tuique reverentia interim quieturos: an evitari poterit, ne saltem post mortem tuam de regno digladiantur?

Strab. v.
p. 239. et
ibi Casaub.
Serv. ad
Æn. vi.
137.

25. 'Sin vero filium non reliqueris, ecquem sperare

poteris tibi successorem? Nam si ex primorum numero quemlibet nomines, reliqui, rebus omnibus pares, uni alicui, quem se nihilo præstantiorem aut potentiorem judicabunt, parere dignabuntur. Efferes igitur illum vivus adhuc, extolles opibus, regimen provinciarum ac exercituum dabis, materiam locumque concedes, quo explicare virtutem animi, comparare gloriam, comparare favorem hominum queat? At quorum modestiae credas, etiam atque etiam vide. Multi ab aliis acceptas opes, in auctores beneficii verterunt. Plures ergo veluti paribus momentis attolles, quo spes alicujus improbores ceterorum metu coërcantur? Timendi igitur plures erunt; maxime si consentiant. Quod si pugnant, neque te quietum esse unquam, neque sub te quicquam patientur: et, si fato concedas, iterum in eadem illa, quæ supra diximus, discordias, seditiones, arma civilia, difficultate quadam consiliorum inexplicabili relabemur.

Dio.

26. ‘ Nihil ergo melius fuerit, quam te simul atque rempublicam omnibus hisce molestiis ac discriminibus uno facto exsolvisse. Nunc ut arma, provincias, magistratus, ærarium populo reddas, in tua manu est: eaque ratione gloriosam securamque senectutem in patria beneficiorum memori sperare poteris. Quod si forte reddere rempublicam donec potes non vis, timeo ne aliquando, cum voles, nequeas; neque tuum tempus expectet populus, sed cum dedecore tuo damnoque res repetat, quas putaverit a te per injuriam retineri.

27. ‘ Nec enim divinare futura magnum est, ubi præteriorum eventus, hoc ingenium esse populi Romani, hanc fortunam, docuit, ut diuturnos dominos pati nequeat, imperium deponentes non oderit, cedere gravatos opprimat. Sylla, acerbissime acta dictatura, post ejuratam potestatem securus ac honoratus vixit: Pompeius, quamdiu restituere solitus est acceptam potentiam, amore ci-vium floruit: idem, postquam solus voluit omnibus esse potentior, cum tota domo interiit. Nec alii Carbonis aut Cinnae, Mariique ac Sertorii exitus fuerunt. Nec enim populi Romani genio res ulla tam cordi est, quam libertatis custodia. Ecquos, ut improbos cives taceam,

aut majores aut meliores viros respublica nostra Camillo ac Scipione tulit, ac patre tuo Cæsare? Sed illos etiam civilem egressos modum exilio aut morte vel amici ac propinqui depulerunt.

28. ‘ Nequaquam tamen auctor ego tibi fuerim abjiciendæ potentiae, priusquam ex usu patriæ ac dignitate tua rempublicam constitueris. Qua in re tibi Syllam imitandum censeo; cujus tametsi leges quædam abrogatæ sunt postea, pleræque tamen manent. Sic occurri potest motibus omnino orituris, si velut orbam rempublicam, antequam se sustinere ac regere ipsa posset, repente destitueres. Certe popularis etiam status discordiæ ac seditionibus obnoxius est: nec mortalibus tam licet esse felicibus, ut quicquam omni periculo vacuum comminiscantur. Sed hæc incommoda quantula videri necessum est, si cum tyrannide, ad quam proclivis ab unius imperio transitus, contendantur? Sed ego de hac nihil in præsentia dicere constitui, cujus mala nemo est quin possit coarguere. Hoc ostendere conatus sum, eam esse naturam principatus, ut, etiamsi bonos in viros ceciderit, non diu tales esse patiatur, quin celeriter, aut licentia mutet, aut molestiis curisque ac periculis opprimat. Tam anceps igitur, Cæsar, ac horribile discrimen, dum licet, exi. Hoc M. Agrippa suadeo, qui te principe adeptus atque retenturus, quicquid summo loco minus est, in libera respublica, inter tot illustres viros, et antiquissima gloria majorum præfulgentes, vix æqualitatem tutari potero. Ceterum indignus his ipsis essem, nisi ea possem amittere pro salute ac tranquillitate illius a quo accepi.’

29. Hæc Agrippæ sententia fuit. At Mæcenas, postulante vocem ejus Cæsare, hunc in modum disseruit: ‘ Si quidem in militari consilio quæsitum esset terrane an vero mari gerendum bellum, idque maturandum an trahendum videretur; quæ loca præliis aptiora, quæ præsidiis; ubi ponenda castra, aut conserenda pugna, aut quomodo instruendæ acies forent; post tam peritum omnis militiæ ducem sententiam meam promere, mihi quoque ineptum atque supervacuum videretur. Nunc quando his de ne-

gotiis deliberatio est, quorum ego omnibus istis annis, quibus tu cum Cæsaris hostibus pugnas, usum aliquem comparare debui; non verebor, bona cum pace tua, ab his quæ tibi visa sunt discedere, M. Agrippa. Nec aliud magnopere proferam, quam cujus ipsa me experientia admonuit, multa subinde tentantem, quomodo homines

Tac. Hist. nec ad libertatem integrum, nec ad servitutem nati
I. 16. regerentur. Non autem metuo, ut mili des libere loquendi veniam, quam uterque nisi nobis a Cæsare polliceremur, neque tu verba hunc in modum fecisses, neque facturus ego essem.

30. ‘Plane locus ille, qui tibi tuendus est, Cæsar, præceps est et lubricus, et cuivis impari futurus ignominiae ac exitii causa; neque postulandus cuiquam, cui secure degere in bene constituta republica permitteretur. Ceteram non ea sunt Urbis nostræ tempora, ut hoc sperare liceat: et, quemadmodum parentibus, quoties senio desipiunt, necessaria tutela liberorum est; sic etiam patria vetustate debilis, moribus ægra, tumultibus bellisque civilibus concussa, custodem desiderat, cujus pia prudentique cura gubernetur. Nam ea qua de rerum publicarum bonis M. Agrippa proposuit, in nostra locum habitura non existimo. De rebus hominibusque non ignotis loquimur. Antiqua illa magnitudo animi, integritas, modestia, olim amissa sunt: pro innocentia priorum temporum, pro paupertate, patientia laboris, frugalitate, ambitio, luxuria, voluptates invaluerunt. His pro se quisque omnibus viribus servit, dum hæc salva sibi maneant, nihil curatur, quicquid respublica durum indignumque patiatur. Neque tantummodo tales ipsi sunt; sed melioribus indociles, et optimæ cuique sententiæ, si vires dentur, adversaturi. At hoc ingenio qui sunt, nisi prudentiorum auctoritate contineantur, seque et alios celeriter maximas in calamitates conjecerint. Hæc igitur maxime res cogere te, Cæsar, debet, ut perituros, si sibi relinquantur, et te quoque secum et republica perdituros, tuis vigiliis tuaque providentia serves.

31. ‘Hic si quis a me ad voluptates fruitionemque deliciarum, quas præstare summa fortuna videtur, vocari te

existimet, magnopere aberrat. Aspera sunt laboribus, anxia curis, ad quæ posceris: nisi quod laborare, quam perire satius est; retinere potentiam, quam abusuris tradere, tutius; servare rempublicam, quam prodere, gloriōsius. Igitur si tuum tibi decus ac tutela, si reipublicæ salus cordi est, quibus pro rebus tot ac tanta bella depugnasti, tot exudasti labores, suscipe curam patriæ, nec dimitte, donec eam meliorem beatoremque in statum reduxeris. Atqui hoc etiam M. Agrippa volebat. Sed inter illius et meam sententiam hoc interest, quod ille putabat legibus ferendis id te consequi posse: ego neque leges accommodari necessitatibus omnibus sciam, neque diu futuras usui arbitrer, nisi tu vivæ legis instar omnibus locis occurras, illarumque reverentiam præsentis imperii majestate tuearis.

32. ‘Hoc nimirum illud est, quod notissimæ sapientiæ homines sciverunt, viros bonos pœnæ vitandæ causa imperium expetere; quemadmodum peritus gubernator in se pariter aliosque valde peccaturus esset, si formidabilem inter tempestatem ipse discursans inter vilioris ministerii nautas, imperitum aliquem sedere ad clavum pateretur. Nam qui viro sapienti rerum summam permittit, communis omnibus salutis auctor est; qui fatuo, communis pernicie. Alter, velut infanti aut furioso gladium permittere, in quorumvis exitium eum armat; alter facultatem prudenti præstat, etiam amentes invitatosque conservandi. Utrum horum sit præstabilius, neminem puto dubitatum esse, etiamsi quod deterius esse constat, fortassis honestiore vocabulo donaretur. Ad res enim magis quam ad nomina respiciendum est decipi nolentibus; quemadmodum fidelí medico non attendendum, quid insanientibus et mente captis verborum inter curationem excidat. Igitur neglecto imperitorum murmure, tibi dandam esse operam autumo, ut, plebis temeraria cohibita ferocia, sic omnia disponas, ne cujusquam otiosum et inutile reipublicæ bonum sit, sed sapientes consulant, boni duces imperent, pauperes ac robusti stipendum mereant. Sic mutua omnium opera communis felicitas parabitur, stabitque cum libertate, quantam esse in republica nostra expedit.

33. ‘ Absit enim ut nimiae meræque dominationis tibi sim auctor; id neque sentire meum, neque facere tuum est. Hoc volo, ut cum optimatibus regimen obtineas in omnia: multitudo, sicut opus est non perituræ, juste ac utiliter imperantibus pareat. Hac enim ratione foris tuta, domi tranquilla respublica erit; cum operari dabis, ut neque faciat injuriam vulgus, neque patiatur. Nam ut in partem imperii veniat, neque ipsi utile, et reipublicæ indecorum est. Indecorum dixi! exitiosum poteram: et, ob hoc vitium, nisi te patriæ vindicem Dii commodassent, aut nulli essemus, aut hoc tempore, non dicam Antonio, sed externæ mulieri, sed regiis spadonibus Roma serviret. Hoc fieri non potuisset, nisi, propter nimiam potentiam vulgi, magistratus, imperia, sacerdotia mercede prostitissent, venalisque tota facta esset respublica. Hic igitur tot seditionum bellorumque fons, hic fomes fuit, quæ tot per annos imperium exederunt. Donec enim modica plebs, operique rustico ac bello intenta, tractari res civitatis senatus arbitrio tulit; et domi status optimus fuit, et omnis fere Italia sub ditionem jusque nostrum concessit. Postquam autem passim et emisimus colonias et recepimus, atque hæc Urbs quasi communis omnium gentium effecta est habitatio; factiones domi natæ eo processerunt, ut totus ferme terrarum orbis armorum nostrorum seditionumque tumultu conquassaretur. Unde mihi similis esse magnæ navi Roma videtur, quæ, varia repleta colluvie, nec idoneum habens gubernatorem, fluctuat, et modo aquis conflictatur, modo cautibus alliditur, interdum in syrtibus obhæret. Hanc tu, datus divinitus rector, si, quod absit omen, deserere decreris, actum est: neque procul a naufragio sumus. Quod igitur tibi gloriosum, reipublicæ salutare sit, suscipe supremum populi Romani regimen, aut potius olim susceptum tene. Nec enim opus est, ut quemadmodum hoc adipiscare delibera- mus; nec, si me audis, an retinere debeas: quin id potius, quanam optima ratione præstantissimaque constituas imperium atque tuearis.

34. ‘ Nisi forte credis utile fore, deponi potentiam: quam ego rem ne tuto quidem fieri posse arbitrer. Iis

temporibus ad rempublicam accessisti, ut necessum tibi fuerit multos offendere: ea nunc quoque sunt tempora, ut multi cupidissime sint affectaturi quem reliqueris locum; et quia te incolumi hoc se perficere posse desperabunt, nihil prius, quam de tuo interitu deliberabitur. Igitur illorum odiis, horum cupiditatibus, nudum te exarmatumque objecturus es? Tanquam aut Pompeio bene cesserit relictam quam habebat in manibus potestas: aut Syllæ alia futura fortuna fuisse, nisi maturum fatum, vel etiam, ut nonnulli crediderunt, maturatum,^f huic eum periculo exemisset. Attamen et vivus adhuc multa a se constituta negligi vidit, quædam et antiquari.

35. 'Sed judicabunt homines, te cupidine imperii actum, quicquid ausus es suscepisse. Judicent autem. Id ego malim, quam tuo publicoque periculo suspicionem eam redimi. Quid enim? An non commune tibi hoc cum magnis viris, et proprius honesto crimen erit? Plurisne fiat apud te quod homines imperiti aut maligni judicabunt, quam cuius ipse tibi es conscientius, cuius testes nos habes, et alios consiliorum tuorum a principio participes? Certe enim, nisi fuisse a conjuratis occisus pater tuus, nisique deinceps Lepidi atque Antonii fuisse in temperie coactus; aut nunquam sumsisse arma, aut maturius posuisses.

36. 'His igitur difficillimis bellis, et virtute industria que tua per tot discrimina rerum eluctatus, adversarios tuos omnes oppressisti, ceteros audientes dicto habes. Eequid satis approbatum est, unum te esse dignissimum, penes quem imperium populi Romani sit, quod et a malis civibus, et a pugnacissimis hostibus summo consilio summaque constantia vindicasti? Sin vero Deorum magis eam gloriam quam tuam esse volumus; illos tibi mentem illam inspirasse; illos prudentiam, animum, denique fortunam dedisse, quibus hec tanta perficeres: ecquem judicabimus principatu digniorem, quam cui Deos tam esse proprios

^f *Maturatum*] Ipso Sylla sibi necem consicente. Hoc diserte exprimit Dio, haud satis clare a Freinsheimio redditum.

Cnus tamen rei nullam usquam mentionem a quoqnam alio fac tam meminimus. *Crev.*

faventesque tot documentis compertum est? Neque ad magnitudinem imperii expaveris: tanto plus ex sese tibi adjutorum, plus virium opumque dabit. Neque novus ad ejusmodi regendam molem accingeris. A multis annis Urbem Italiamque cum maximis provinciis obtinuisti: quibus temporibus inter infesta ac turbata omnia plus in his tuendis laboris ac curarum fuit, quam esse possit in universo gubernando imperio, postquam munere Deum, ac virtute tua, terras aliquando pax tamdiu desiderata resperxit. Atque ut ista non me dicere magis, quam demonstrare, paratum putas, en etiam per partes præcipuas exequar, qua potissimum ratione singula sic constituas, ut appareat virum qualis tu es, citra maximas difficultates imperium recte ac salubriter administrare posse.

37. ' Igitur ante omnia senatum tibi repurgandum esse censeam, atque eliminanda dehonestamenta illa curiae, quæ superiorum anuorum calamitatibus irrepserunt. Quotquot autem bonos viros idoneosque repereris, eorum ne quem propter inopiam removeto: pecunias potius largitor, ut senatorium censum habeat. In vacantia vero loca optimum quemque ac nobilissimum non ex Urbe tantum aut Italia, sed etiam e provinciis leges.^g Sic enim paucioribus extra ordinem adjutoribus egebis, et omnium ferme gentium præstantissimos viros in uno velut theatro repositos habebis. Idem tanquam fidei popularium obsides erunt: neque, his amotis, civitates eorum facile res novas agitabunt: et earum principes, tanquam communicata cum his republica, præcipua te fide ac benevolentia prosequentur.

38. ' Idem in equitibus faciendum reor, ut quicquid ubique genere, virtute, ac opibus, gradu isto dignum repereris, recipias. Neque numerum utrobique certum tibi

^g Sed etiam e provinciis leges] Monebit infra Dio, c. 74. non omnia, quæ hic suadet Mæcenas, a Cæsare novata esse. Sic, quæ de re hic agitur, de legendis e provinciis senatoribus non obsecutus est Mæcenati Cæsar. Vid. not. ad c. 67. l. cxxxiii. Immo et ex hoc loco, et ex com-

pluribus aliis hujus orationis, suspicamur eam, magna saltē ex parte, a Dione afflictam esse Mæcenati: et quidem haud satis perite, cum plurima sequentia temporum instituta, quæ suo ævo vigere Dio videbat, in hæc Mæcenatis consilia omnino improbabiliter transtulerit. Crev.

praestitueris, modo viros nanciscare locum ornatus. Plurimum ministeriis et facilius effeceris placita, et hanc excitatibus apud omnes populos plenam humanitatis opinionem, non servorum loco provinciales a nobis, aut velut secundum hominum genus haberi, sed his quoque aditum ad rempublicam dari. Quae res plurimum afferet momenti, ut eam amare pro communi, ac tueri summo studio incipient. Et ne parvum meditata temere effudisse videar, auctor etiam tibi fuero, omnibus qui sunt in orbe Romano civitatem communicandi,^b ut hanc sibi Urbem veram atque unicam omnium patriam existiment, sua oppida tanquam agros vicosque hujus habeant. Qui tamen hujus liberalitatis modus, quodque tempus esse debeat, ne discrimina rerum omnium tollere videamus, paulo post accuratius exponam.

39. ' Illud moneri interest, neque minores octodecim annis inter equites ascribendos, neque inter senatores ante vicecum quintum, videri. Nam prior illa ætas ad corporis robur, ingeniique vigorem ostendendum apta est; altera jam habere nonnihil prudentiae debet: junioribus autem, cum suarum rerum administrationem jura nostra non concedant, quam deforme esset et ineptum, his rempublicam credi ?

40. ' Prætorem ante tricesimum annum fieri non placet; nec nisi post quæsturæ et ædilitatis honorem, potestatemque tribunitiam gestam, in quibus animi sui morumque specimina edant. Præturam autem atque consulatum solis Romanis dari æquum arbitror; ut aliqua supersit veteris reipublicæ species, nec omnia prorsus flectere ad præsentem usum videamus. Horum comitiaⁱ in tua unius potestate sunto, ne factionibus aut ambitu turbentur. Ceterum in vetustis nominibus, ne potestatem eandem relinquis, summa tibi cautio erit. Honore servato, potentiam hactenus accides, ut, quantum ad dignitatem tuendam satis est, maneat; quod ad res novandas animos facere posset,

Tac. Ann.
iv. 16.
Dio.
Tac. Ann.
1. 3.
Dio.

^b *Omnibus qui sunt in orbe Romano civitatem communicandi]* Longe ab hac mente abfuit Augustus, qui, teste Sueton. c. 40. 'civitatem Romanam' parcissime

dedit.' *Crev.*

ⁱ *Horum comitia]* De comitiis sub Augusto et Tiberio, vid. Tac. Ann. 1. 15. et ibi Lipsium. *Crev.*

tollatur. Hoc ita maxime consequeris, si magistratum omnem in Urbe gerere præcipias: neque aut, inter illud tempus, aut, brevi deinceps intervallo, sed, quantum cuique congruere videbitur, exercitus eis committas. Sic enim interposito inter honorem et provinciam spatio, privatos agere condissent: neque continuandis magistratibus atque imperiis ad audendum majora solicitabuntur. Hi, donec in magistratu agent, et ludos ex more curabunt, et causas quaslibet decident, excepto cædis judicio. Tunc enim ex senatoribus legendi judices erunt, equitibus etiam admixtis, ut tamen penes illos summa sit potestas.

41. ‘Præfector etiam Urbis’^k ex primariis viris creabitur, et tanto muneri longa rerum huc pertinentium experientia par. Nec enim sicuti nomen ei vetus, sic etiam potestatem dabimus; ut per absentiam tantummodo magistratum, sed perpetua solicitudine tum ceteris urbanis negotiis præsit, tum etiam causas potiores quasque dijudicet. Nam et ad hunc a magistratibus erit provocatio, et capitales causæ, tam intra Urbem, quam ad centena millia passuum^l ad hujus animadversionem pertinebunt. Alius itidem ex summatibus deligatur, huic honore proximus, qui senatorum atque equitum genus, substantiam, moresque observet; nec ipsorum modo, sed conjugum quoque liberorumque ac familiæ. Huic corrigendi potestas dabitur, quaecunque erunt ita comparata, ut neque gravi animadversione digna sint, et tamen neglecta magnorum malorum materiam gignant. Idem, si quid majoris inciderit rei, ad te referat. Hunc, a tua censura (censura enim ad te pertinere omnino debet) nomine deducto, fortassis haud inepte succensorem^m appellaverimus. Hos duos nihil vetabit perpetuam habere potestatem: nec enim

^k *Præfector ... Urbis*] Depræfectura Urbis vid. Tac. vi. Annal. 11. Crev.

^l *Ad centena millia passuum*] Dio potestatem præfectori Urbis definit stadiis ab Urbe 650. seu passuum paulo plus octoginta millibus. Sed l. i. ff. de Offic. Præf. Urbis, ad centum passuum millia ab Urbe res producuntur, quæ efficiunt leucas nos-

trates plus 33. Et ad eam mensuram videtur emendandus hic Dionis locus, cum idem scriptor panlo infra, Italiae quicquid ab Urbe septingentis et quinqa-ginta stadiis, id est, quatuor fere et nonaginta passum millibus, distat, dividi voluisse Mæcenatem dicat in regiones, quibus curandis alii magistratus præficerentur. Ibi enim debet inci-

timendi erunt, inermis alter prorsus, alter parva militum instructus manu, et plerumque sub oculis tuis agens.

42. ‘ De provinciis porro ita constituendum arbitror. Quicquid Italæ plus centum milliaribus ab Urbe disjungitur, ceteramque omnem imperii molem, secundum nationes divide in ejusmodi particulas, quibus vir unus præesse commode queat. In unaquaque portione militum, quem volueris, numerum colloca. Consularis unus, prætorii duo præficiantur. Horum junior, et tum primum ab Urbe ad hujusmodi negotia missus, desideria privatorum audiat, rebusque necessariis parandis occupetur : alter, hoc iam officio alieni functus, civitatum rempublicam procuret, et in milites potestatem obtineat ; exceptis causis ex quibus infamiam irrogari, aut mortem, oporteat. Nam istas quidem ad consularem referri consultius erit. Ne has quidem promiscue consulari² permiseris. Centurionum atque adeo etiam ex provincialibus honestiorum pœnas tibi reserva : ut nemini præterea concessum in se jus cernentes, te unum et diligent tanto impensius, et metuant.

43. ‘ Ceterum quæ de dividendo inter prætorios officio proposui, iis tantum locis esse rata velim, ubi non magna simul manus militum in hybernis erit. At si forte duæ legiones civium una habebuntur, (plures enim nemini uni consularium credideris,) tum vero suæ quisque legioni præsit ; et ceterarum quoque rerum administrationem ex æquo partiantur. Ab ipsis autem ad consularem erit provocatio. Neque miratus fueris, cur Italianam tot in partes dividendam existimem. Amplissima regio, uribusque et hominibus referta, per hos magistratus, qui Romæ degent, coerceri nequit. Convenit enim præsentem esse, quisquis regit, ut quæ tempus postulet, præcipiat. Omnibus autem his, quos extra Urbem præficies, mercedem constitues pro modo dignitatis. Nec enim degere peregre ex suis facultatibus poterunt : nec infini-

2 *Prætorio* edd. ante Crev.

pere illorum magistratum po-
testas, ubi præfecti Urbis fini-
tur. Crev.

^m *Successoreni*] Hujus succen-

soris nullam aliam a quoquam
scriptore mentionem factam esse
novimus. Crev.

tos illis concedi sumtus e provinciis, ut nunc fit, æquum est.

44. ‘ Earum curationum nulla vel brevior sit triennio, vel quinquennio longior. Qui citius removentur, vix ad discere partes officii sui possunt: et successores ferme priorum instituta commutant, consilia nesciunt, mores ac ingenium hominum atque regionum ignorant. At diuturniora imperia superbiam multis ingenerant, et impatiens aequi loci: et quidam hinc plusquam civilia cogitare didicerunt. Unde neque majora imperia eidem continua duo permittenda esse censem, etiamsi diversis in provinciis fiat. Præstat enim tempus aliquod interponi, quo reversis in Urbem detumeat animus, et inter aequales versando loci sui admoneantur. Hæc de senatoribus animadversa mihi sunt.

45. ‘ Ex equestri ordine duos tibi viros strenuos deliges, prætoriis cohortibus præficiendos: nam uni tantum armatorum committere periculo non vacat; pluribus, importunum esset, et obnoxium rixæ. Duo igitur sunto, hanc etiam ob utilitatem, ut, si alter forte morbo attineatur, non desit tamen idoneus corporis tui custos. Sint autem multorum stipendiorum, atque rerum etiam aliarum curationibus exerciti. His et prætoriani pareant, et quicquid præterea militum per Italiam erit; suppliciorum etiam jure permisso, præterquam in centuriones. Ab eorum etiam potestate eximetur, quicquid militum senatoriis magistratibus tributum est: quibus in suos liberum pœnarum præmiorumque arbitrium concesseris. In ceteros igitur milites præfectorum imperium erit; atque etiam in procuratores tuos, atque alias paulo honestiores. Viearios his addi necessum erit, ne mole negotiorum prægraventur. Praefecturam autem illam perpetuam esse oportebit. Nec enim tantis opibus quisquam ejus loci esse poterit, ut inter tot nobiles imperium speret: et, quia perpetuo sub oculis tuis aget, ne cogitare quidem aliquid tale tuto queat. Ex eodem ordine splendidissimum post priores duos equitem, præfectum vigilum constituas; ei deinde proximum, annonæ. Atque haec curationes iisdem finibus temporum, quibus senatoriæ, cohibebuntur.

46. ‘ Aerarii quoque fiscique præfectos equester ordo

tibi dabit; ⁿ qui rei pecuniariæ in Urbe et per Italiam præsint. His etiam congruum functioni ejusque stipendium numerari conveniet. Cum enim minor sit his senatorio census, ne in Urbe quidem publicæ alicui functioni vacare familiaribus impensis poterunt. Neque hos facere sumtus te pigeat. Alias enim eisdem et exercitus et pecunias committi opus esset, rem nec facilem factu, nec ex utilitate tua futuram; et pauciores haberet negotiorum peritos. Nunc, ubi inciderit usus, ex affluente copia diligere magis idoneos licebit. Accedit, quod inde pluribus eris carior, tanquam multa commentus, per quæ publica opulentia in majorem partem civium uberioribus rivis profluat. Ceterum, sicut Romæ nec ærarium nec fiscus plures singulis præfectos desiderabit; sic etiam in unaquaque provincia unus ex equestri ordine fiat: sed ut his deinde adjungantur ex equitibus ac libertis tuis, quot opus esse existimabitur. Nam et libertos his functionibus adhiberi proderit: quo et fidei suæ operæque præmium auferant, et habeas ex quibus vel invitatis, si quid peccatum fuerit, liceat tibi cognoscere. Qui autem equitum per multa ministeria publice dignos se curia probarint, in senatum legantur. Etiam ex his, qui ordines duxerint in legionibus, si mereantur, in amplissimum ordinem recipi utile fuerit: modo ne inter manipulares stipendia fecerint. Id enim probrosum summo imperii consilio videbitur. Sed qui primo statim stipendio centuriones facti sunt, eorum præstantissimum quemque patribus inseri nihil prohibebit.

47. Porro tam senatorum quam equitum liberos in pueritia frequentare ludum literarium cuges: dein adolescentiam egressos equis armisque docendos curabis: et utrumque genus magistri publico stipendio conducentur. Sic a teneris annis ea discentes ac exercentes, quæ viris erunt tractanda, tibi ad omnes usus aptiores atque paratores erunt. Magnum enim et salutarem civitati principi-

ⁿ *Ærarii . . . præfectos equester ordo tibi dabit]* Varie habitam sub Augusto et ejus successoriis ærarii curam docet Tacitus, XIII. Ann. 29, cui addere licet

Lipsium in excursu ad eum ipsam Taciti locum. Sed in illa, quæ magna fuit varietate, nullum habet locum equester ordo. Crv.

pem, non operam modo dare convenit, ut ipse sit optimus; sed etiam providere, ut cives optimos efficiat. Hoc autem, prospicio potius ne peccetur, et officium eos suum ante edocendo, quam puniendo quos peccare siveris, obtineas. Neque patiaris quenquam generis, opum, aliusve cuiuslibet præstantiae obtentu se huic disciplinae subducere. Continuo enim in socordiam moilitiemque fluent; aut ad parum liberales artes otium ingeniumque conferent.

48. ' Id vero ne eveniat, etiam atque etiam tibi allabordandum est. Nam illos quidem misericordia sequetur, tanquam invidiani aut periculum fugientes ex bonis artibus, ignaviam pro scuto arripuerint: at tibi cum impedimentum inde bonorum virorum copia carituro, tum etiam infamia proveniet; tanquam ignaro quemadmodum præesse liberis hominibus oporteat, et, (quæ tyrannorum amentia est,) cives magis quam hostes timenti. Nam et, si quid metuendum in civitate erit, ab his potius proficiscetur, qui rudes bonarum artium et intemperantiæ dediti, nec sui nec aliorum habere rationem ullam didicerunt. At bene atque liberaliter educati edoctique neminem afficere injuria velint; omnium autem minime illum, quem sibi tam præclaræ institutionis auctoren extitisse norint. Quod si forte naturæ pravitas in quibusdam educationis curam vicerit; his nihil earum rerum, quibus abuti ad scelus possint, committetur. Qui vero ne sic quidem quieverit, ferociam, quam disciplina noluit, supplicio ponat: quod citra tuam invidiam intrepide irrogabis. Nec enim principi, ut medico, vitio vertitur, si recidat quicquid insanabile et corpus contagio infectum deprehenderit. Illum potius onerabit omnium indignatio, qui similiter atque ceteri educatus, tantum et a bona mente, et a modestia ceterorum desciverit. Sed de senatoribus et equitibus hactenus.

49. ' Ad milites transeo, quos tibi perpetuo retinendos esse sub signis autumno, per provincias aestivis hyperboreisque constitutis, ut cujusque loci conditio hortabitur. His certum stipendiorum numerum definies, ut eis aliqua pars ætatis vacua labore post missionem supersit. Sed ex sociis etiam ac provinciis auxilia delecta nostris legi-

onibus adjunges, quæ parata sint ad quoslibet usus. Nec enim in ipso bellorum discriminé facile nobis erit auxilia contrahere, qui et provincias longe distantes, et vicinos hostes habeamus: neque consultum sit armorum usum omnibus promiscue concedere, ne ad seditiones atque intestina bella abutantur. Sin autem armorum tractatione simul omnibus interdicitur, imbelle atque imperitum vulgus auxilia imperantibus mittent.

50. ‘ Utilissimum igitur erit ex omni numero deligi robore corporis validos, facultatum inopes; atque hos exerceri in armis, reliquis omnibus militiae vacationem dari. Ita et belli et pacis artes melius excolentur, divisis inter cives officiis, et, quam quisque Spartam nactus fuerit, continenter ornaturo. Hinc eveniet, ut pars hominum ferocior, et latrociniis propter audaciam et inopiam dedita, citra cujusquam injuriam alatur; et ceteris non ab his securitas modo sit, sed etiam adversus externos hostes præsidium.

51. ‘ Jam pridem sentio te expectare, quos sim ostensurus reditus, immanibus expensis pares. Idcirco mihi præfandum hoc loco est, nullam reipublicæ formam carere pecunia posse, quin ad omnia, quæ agenda sunt, his veluti nervis moveatur: ne principatus unius hæc esse putetur, aut præcipua invidia. Ceterum hic quoque partim fortuna tua providit, partim providebitur industria. Multæ sunt ex omnibus superioribus bellis possessiones publicæ. Ex his sepone paucas maximi usus futuras: ceteras venire jube. Pecuniam æquo fœnore crede his qui Tac. Ann.
cavere populo poterunt. Sic et terra gnaviter exculta vi. 17.
dominis prædiorum præsentibus, abundantiores ac perennes reipublicæ fructus afferet: et ex fœnore non aspernanda summa proveniet. Ante omnia vero tum horum redditum, tum eorum etiam qui ex metallis aut undeunde ³ percipi constanter solent, ineunda ratio est: pari deinde subtilitate indagandum, quid in omnis generis erogationes atque necessitates expendi, aut ad incertos subitosque causas præparari oporteat. Sic enim sciri ferme poterit,

Dio.

³ Aut unde percipi edd. ante Crev.

quantum adhuc super ordinarios proventus ex tributis atque vectigalibus conficiendum sit pecuniae.

52. ‘ Atque id quidem contrahere nec operis magni, nec criminis fuerit: si simpliciter in omnes patrimonii partes, quae fructum possessoribus afferunt, pensionem imponamus omnibus hominibus. Quæ enim invidia est, omnes et privatos et populos conferre, unde redditurus ad omnes salutis atque incolumitatis fructus est? Ubivis autem constituentur, qui statis temporibus debita per partes exigant. Ea res et his faciliorem officii sui functionem efficiet, et debitoribus proderit, ne, aliquamdiu non compellati, simul multa tempore alieno cogantur exsolvere. Neque me fugit, omnino futurum, ut principio moleste multi tributa ferant. Ceterum, cum se nullo alio onere gravari, et hac impensa pacem publicam, ceterorumque bonorum suorum securam⁴ fruitionem redimi sentient, sine murmure hæc præstabunt, et insuper gratias agent: præcipue quoniam honestissimi quique per varias præfecturas aut magistratus militiamve, stipendii nomine, pecunias a te accipient. Ubi vero te temperanter etiam vivere, privatimque parcum, publice liberalem videbunt; nemo tam erit bonaे mentis inops, quin lubenti animo tali principi tributa pendat, cuius in opibus suam sitam esse securitatem, suam copiam intelliget.

53. ‘ Sic igitur coacta, quanta opus erit, pecunia, non omnia necessitatibus tantum publicis, sed etiam ornamenti decorique insumes. Urbs tibi præcipue cum ædificiorum magnificentia, tum ludorum, celebrabitur. Nam dominos tot gentium omnibus rebus exsuperare ceteros convenit: atque hæc quoque in speciem inania habent aliquid, quod in mentibus sociorum reverentiam, apud hostes terrorem excitet.

54. ‘ Ita domi constituta republica, ceteris nationibus optime moderaberis, si nulla populorum consilia, nullos conventus publicos esse patiaris. Hinc enim neque boni quicquam expectandum erit usquam, et subinde turbarum aliquid ac motus orietur. Id minus ægre ferent, si ne

⁴ Tantam edd. ante Crev.

Romanum quidem populum ad ullam consultationem publicam vocari cognoverint. Prohibenda etiam erit ædificandi cupiditas, ne plura aut sumtuosiora, quam sit opus, excitent. Neque in ludorum impensas ferri debet apud hos ulla profusio, ne per inanum rerum studia et futilem ambitionem in rixas aut paupertatem incident. Celebrent sane ludos quosdam ac spectacula, exceptis in nostrum morem equestribus: sed hactenus, ne aut res publicæ aut privatae domus detrimentum sentiant; aut peregrinus aliquis apud eos quicquam hoc nomine sumtum faciat; aut omnibus ludis victores promiscue perpetua alimenta accipient. Nam locupletes extra patriam suam aliquid impendere cogi iniquum est: et certantibus sufficere debent præmia, quæ ubivis locorum constituta sunt: præterquam si qui Olympia aut Pythia, aut hoc genus celebre certamen vicerit. Hos enim solos alimenta capere fas esto: ne civitates frustra sumtibus onerentur. Neque homines nisi præstantissimi quique exerceantur, ceteris in alia sibi et publico utiliora tempus impensuris. Circenses autem nulli aliarum urbium permittendos censeo, ne magna vis pecuniae nequicquam insumatur, et aurigarum studiis homines insaniant; maxime vero, ne optimi quique equi usibus bellicis subducantur. Numisma mensurasque et pondera seorsim habere neminem sinito. Romanis utuntor.

55. ' Ad te legationes, nisi res cognitione tua digna incederit, ne mittant: aut ad proconsulem, aut legatum desideria sua deferant, atque is aestimet, de quibus rebus ad te referre debeat. Hac ratione simul et sumtibus parcetur, et malis artibus ibitur obviam; responsaque gratis et citra ambitum auferentur. In reliquis ita mihi videberis optime consulturus, si regum nationumque legatos primum in curiam introducas, (nam et alioquin magnificum erit, senatum rerum omnium arbitrum videri; et inique agentibus multos resistere,) deinde quicquid agendum erit secundum leges, ex senatus auctoritate fiat. Sic enim et dignitas imperii servabitur; et planum erit omnibus certumque, te, quicquid statueris, ex praescripto legum statuisse.

56. ' Sed et senatores conjugesque eorum aut liberos,

qui majore quadam animadversione digna commisisse dicentur, ad senatus cognitionem adduces, eique rem integrum committes. Nec enim verendum erit, ne cujusquam gratiam tuæ anteferant patres: et, ipsis in noxios vindicantibus, hi citra tuam invidiam punientur; et alii, ne et ipsi publico senatus judicio exponantur, tanto diligentius flagitio abstinebunt. Hæc autem de his crimibus me sentire memineris, de quibus introducta legibus judicia exerceri consueverunt. Nam, si quis in te forsitan aliquid inclementius dixisse aut contumeliosius arguatur, id neque si deferatur audiendum, neque ullo modo vindicandum aio. Hæc talia ad animum admittere, male imperantium est, qui dicta possunt credere, quæ dici in se merito posse sentiunt. Conscium bene gestæ reipublicæ magno esse animo decet, nec aut credere falsis horum criminum indiciis, aut veris commoveri. Nam et qui hæc impatienter ferunt, nudum præbent maledicis latus, efficiuntque ut hos delectet rumulos spargere, quos tibi dolori futuros esse confidant. Te vero sublimiorem omni verborum contumelia videri refert. Ne itaque aut in animo tuo concipiás hanc opinionem, aut aliis concipiendi causam præbeas, ullius te immodestia peti posse: ut assuescant homines idem de te sentire, quod de Diis immortalibus sentiunt; augustum te atque venerandum esse.

57. ‘ Sin vero tibi quis insidias struxisse dicatur, (nam et hoc evenire potest,) in tua causa judex idem et accusator esse noli: hoc enim recta ratio repudiat: sed in senatu cognosci jube, convictumque puni, sed quam poteris mansuetissime. Sic enim persuaseris omnibus, te non ab ira aut odio in hostes animadvertere, si contanter et invito simillimus ad vindictam prodeas, neque cupide in quenquam, aut crudeliter consulas. Fictum enim alias crimen putabunt propter occultas causas: nec enim probabile est, quenquam inernem armato insidias struere. Diversa erit exercitus obtinuentium causa: horum enim quisquis insurgere in te conabitur, non judicio, sed armis, professi hostis instar, percellendus est. Hæc igitur, et ceterorum plurima et maxima publicorum negotiorum senatui trade. Communia enim communiter tractari est

æquius: et multiplicem humanitas ea tibi fructum afferet. Jam primum magna parte molestiæ, quæ propter multitudinem rerum imperantes premit, te exoneraveris, deinde magnam ab his inibis gratiam: insitum enim hoc est homini, si fastigio potentioris specie quadam æquati juris se videat admoveri. Postremo, quod ita statuetur, tanquam sua decreta, tuebuntur ac defendant.

58. ‘ De his igitur omnibus referendum ad senatum arbitror, sententiæque dicendæ fieri potestatem omnibus, qui unoquoque tempore aderunt: præterquam si causam dicat ædilitius aliquis, aut eo majoribus honoribus functus: tum enim inferioris dignitatis nemini de hoc sententiam ferre liceat, sed his tantummodo, qui eundem atque reus, aut hoc ampliorem magistratum gesserint. Ab omnibus autem majoribus magistratibus prefectisque, ubiubi erunt, ad te provocatio esto: neque eorum quisquam summa et absoluta cum potestate judicet. Sed nec quibuslibet appellare liceat, nec ob qualibet; verum ea tantummodo, quæ ad vitam famamve Romanorum equitum, aut centurionum, et ex paganis atque provincialibus honestissimi cujusque, pertinebunt. Assessores autem adhibebis ex patribus et equite præcipuos, consulares etiam ac prætorios: nec eosdem semper, sed alios aliosque. Nam hoc pacto, multorum ingenio moribusque cognitis, rectius deinceps, cui quisque administrationi sit idoneus, æstimas: et illi vicissim tua consilia atque instituta noscentes, ad impositas sibi functiones instructiores erunt. Sententias autem non palam, in causis utique difficultioribus, perroga; ne fortassis antecedentium placita sequenda putent, qui postea rogabuntur; sed tabellis inscribi jube, quas solus legas, lectasque continuo delendas cures. Sic enim nemo sententiam suam simpliciter aperire verebitur, si videat nullius eam taxationi obnoxiam fore.

59. ‘ Ceterum ad judicia, ad epistolas, ad urbium decreta, ad desideria singulorum, ad reliqua deinceps, quorum imperanti sustinenda solicitude est, equitum Romanorum operam atque ministerium adhibebis. Id ad negotiorum celeriorem expeditionem plurimum proderit: præterea multorum memoria et attentione subnixus, et

falleris minus, et fatigaberis. In primis autem cura, ut, quicumque tibi consilium dare cupit, id sibi licere secure atque libere facere intelligat. Nam sive recta suadere videatur, maximam hinc utilitatem ceperis; sive secus, nihil tamen perveniet ad te detrimenti. Bonis consiliis apud te honos et gratia esto: ineptis contra et fatuis, modo prava mens abfuerit, offensa etiam et ignominia absit: nec quid suaserint magis, quam quo animo suaserint, respicio. Eadem etiam in ducibus moderatione erit opus; ne fortunæ eorum irasci, ne virtuti invidere videaris. Valde enim infringi animos, titubare consilia necessum est, ex adversis rebus pœnam timentium, ex prosperis invidiam.

60. 'Quod autem ab his quos magnis rebus præficies verbo factoque præferri volueris, id tu prior dictitare atque factitare consuesce. Deterior enim officii magister metus legum, quam exemplum imperantis est: neque satis credunt homines vitari debere, quæ fieri ab his videant, qui prohibuerunt. Hanc igitur tibi legem dico, nihil inconsulto neque loquendum tibi, neque agendum esse: nullius delicti veniam tibi dato, memor vivere te in clarissima luce summi imperii, ac velut in communi terrarum orbis theatro: ut impetrari nequeat, quin facta dictaque tua omnia excipientur producanturque, nec tuum quicquam, sive sit laudabile, sive reprehendendum, lateat. Quicquid enim ages, magna circum erit hominum frequentia. Quin et secretiora principum, ac interiorem vitam rimari curiosa mortalium satagit indeles. Ergo ubi semel alia te præcipere, alia facere sentient, jam haud perinde præcepta tua metuent, quam facta imitabuntur. Aliorum autem vitam introspicere tibi conveniet. Ne tamen molestius inquiras, neve quid, te solo teste aut quæsitore, vindices: dissimula potius, nisi ad periculum reipublicæ spectet. Hæc enim talia omnino tibi eruenda atque coërcenda sunt.

61. ' Privata autem ejusque peccata te quidem non ignorare intererit, ne deceptus ineptum aliquem cuivis administrationi admoveas: produci autem atque coargui non attinebit. Neque vero in hac imbecillitate naturæ

quenquam ferme carentem vitio repereris : quæ nec puniri propter multitudinem delinquentium poterunt ; et æquitatem jusque bene temperando multi fortassis meliores ad mores revocabuntur. Lex enim utcumque graves constitutæ pœnas, emendare naturam non ubique potest ; et tollere malos ei, quam efficere bonos, multo est proclivius. At illa quam præcipio lenitas incidere in talia ingenia potest, quæ latere vitia sua existimando, aut etiam moderate castigata sentiendo, iterum peccare pudeat : eadem, publicatis delictis suis, aut acerbius punitis, verecundiam metumque abjiciant, et tanquam gravius nihil passura, frænum cupiditatibus laxent. Hac ego te moderatione circa delicta hominum versari, at eundem in ornandis recte factis immodicum profusumque volo. Nam ut ibi mansuetudine tua quosdam a peccando avocabis, ita hic omnes ad officii virtutisque curam beneficiorum magnitudine pertrahes. Neque vereare, ne, quando te pecuniæ deficiant, aut alia, unde benefacias, (qui enim possint tot terrarum atque marium imperatorem ? et ego ante timuerim ne desint digni quibus des) aut ne⁵ malam tibi gratiam sic habiti referant. Nullum enim tam agreste ac ferum est ingenium, quod non, ut alia vincula spreverit, duobus his sit domabile : si nempe nec injuriam patiatur, et beneficia sentiat. Propemodum exegisse videor, quem adversus varia ceterorum genera te gerere debeas : reliquum est ut edisseram, quemadmodum versandum in his, quæ ad te pertinent, sentiam.

62. ‘ In universum recipere nulos honores a senatu aut quibuscumque delatos debes, qui verbis aut rebus aliquid habeant insolitæ arrogantiæ. Nam ceteris quidem a te profecti honores ornamento sunt : tibi vero quid dari potest iis quæ habes augustius ? Quin et adulacionis suspicionem vix effugit, quicquid imperanti decernitur. Nec enim aliter decreturos fuisse creditur : eodemque rem redire, atque si sibi ipsi princeps ista gratificetur, non modo nullum inde relatus decus, sed ludibrium ultro debiturus. Tu vero egregiis factis augere famam memen-

⁵ Neque ut pro aut ne legebatur ante Crev.

to : statuas vel aureas vel argenteas poni veta. Magnum enim illæ impensam postulant, et, ubi vixeris, avaritia aut necessitate superstitionem confabuntur. Tuum opus sit benefaciendo tibi in animis tuorum pulcherrimas fabricare imagines, quas nulla aut hominum aut temporum injuria corrumpat.

63. ‘Sed neque templum exstrui tibi sine : præstat in res necessarias ejusmodi sumtus comparcere. Magnas enim divitias rectius, pauca erogando, quam multa accipiendo paraveris. Sed neque divitiæ gloriam hominibus, quin immo virtus conciliat : quæ multos in pars Diis fastigium reposuit. At suffragiis mortalium Deus nemo factus est. Igitur recte atque ordine imperanti totus orbis sacer erit, omnes urbes templa, omnes homines simulacra. Nam ipsorum in mentibus cum gloria collocaberis. Secus autem utentes potentia, nec honestant talia, licet omnibus in populis ponantur : sed eorum augent crimina, quod tanquam tropæa quædam improbitatis eorum, et monumenta injustitiae aspicuntur : et, quanto diutius extant, tanto longiorem ipsorum efficiunt infamiam.

64. ‘Ergo si tibi veram immortalitatem proponis animo, et quæ dicta sunt hunc ad modum perfice ; divinumque numen, semper et ubique, secundum patris mores cole ; aliosque, ut ita colant, adige : novatores autem odio habe ac puni, non solum propter Deos, quos qui spernunt, aliorum etiam contemtores esse necessum est ; sed quia, nova introducentes, multis ad peregrinos desciscendi ritus occasionem præbent. Atqui ea licentia conjurations, coitionesque, et sodalitia procreat, res unius imperio mirum quantum inimicas. Sed neque Deos esse negantem ullum, neque præstigiatorem toleraveris. Nam neque divinatio tollenda est ; immo constituendi augures et haruspices, qui a volentibus consulantur. Magos autem penitus exesse oportebit. Id enim genus, aliquando vera, saepius falsa respondentes, ad rerum novarum cupidinem multorum animos erigunt. Quin et philosophos simulantium haud pauci eadem tentant : unde et illos quoque tibi cavendos esse judico. Nam si Areum et Athenodorum bonos ac honestos viros comperisti, ne ideo similes his

credas quotquot sapientiae studium profitentur, multorum saepe malorum et privatis et civitatibus auctores.

65. ‘ Externos quod attinet, pacis te cupidissimum esse volo, contentumque praesentibus, sed eundem ad bella paratissimum. Ita neque temere tibi quisquam ausit inferre injuriam : et inferentem sine molestia tua et mora ulcisceris. At quoniam habere tibi necessum est emissarios atque indices omnium, quae ulla in parte imperii tui remedium postulant, ne ignorata neglectaque damnum dent aut accipient ; his non esse credenda omnia memento. Odiis, amicitiis, gratia, pecunia, aut, si negentur haec potentibus, offensa, saepe innocentes deferent, aut indignis patrocinabuntur. Adversus horum insidias nullum erit telum contatione utilius. Nam etiam vera tarde credenti nullum insigne detrimentum eveniet : festinantem, ea facere continget, quibus deinde, quantumvis optes, mederi nequeas.

66. ‘ In pretio equidem apud te esse libertorum tuorum ceterorumque domesticorum optimum, et fas, et opus est ; eaque res tibi cum ornatui, tum emolumento erit. Ceterum nemini tam prægravis potentia esto, ut per ejus licentiam aut luxuriem tu reprehensionibus obnoxius vivas. Omnium enim, quae illi fecerint, penes te aut laus aut culpa residebit : quod nihil ab his fieri existimabitur, quam quod tibi probari intellexerint. Potentissimos igitur eorum, neque injuriam facere cuiquam, neque calumniam, sine : ac eos hoc etiam crimine libera, ne, tametsi non noceant, nocere tamen posse existimentur. Tenuiorum injurias summis viribus defende : querelis tamen eorum fidem adhibere ne propera, sed rem ipsam attentius scrutare, neque suspicionibus indulgens in potentiores, neque in humilem misericordiae. Ex omni autem hominum genere bono atque utili operi intentos honora : inertes, aut pravam industriam exercentes odio habe. Sic ad illa præmio invitati, ab his poena deterriti, et rem familiarem curabunt melius, et tibi publicis in necessitatibus utiliores erunt. Pulchrum etiam erit privatorum minui lites, easque quam celerrime componi : honestissimum autem, populorum compescere impetum, et quoties forte pro im-

perii salute ac fortuna suscipiendis votis, aliquos facere quid aut impendere præter vires cogunt, id inhibere. Simultates autem eorum et æmulationes prorsus exscindendæ sunt, neque sinendum, aut cognomina nova, aut aliud quid ad discordias commovendas idoneum.

67. ‘ Facillime vero in his et aliis obsequium tibi privatim publiceque præstabitur ab omnibus, modo nemini veniam constituta tua transgrediendi unquam dederis. Nihil enim æque dissolvere natum est etiam bene apta atque coalita, atque hæc inæqualitas. Immo ne rogari quidem patere, quod concedere nolis. Sed hoc ipsum gnariter tenere pugna, ne quisquam quicquam rogare ausit eorum, quæ prohibueris. In omnibus autem negotiis tibi consulo non abuti potestate, nec imminutionem putare imperii, nisi semel omnia simpliciter quæ possis, et facias: sed, quo tibi expeditius est agere quicquid velis, eo diligentius expende, quid fieri deceat, semperque rationem a te factorum repeate, recte an secus egeris; et qualia facta hominum amor, qualia reprehensio sequatur, ut ista facias, hæc vites. Non enim quia nemo te ad judicium vocat, idcirco existimabis licere tibi, quicquid libeat: nec expecetes donec ita aliquis insaniat, ut palam tua tibi vitia exprobret. Id enim vix quisquam, etiam intolerabili affectus injuria, fecerit. Contra enim est, et plerique post injuriam gratias agunt potentiori, nihil æque carentes, quam ne succensere videantur. Sed principem animos suorum non tam ex verbis cujusque æstimare convenit, quam ex reputatione eorum, quæ penitus eum sentire sit probabile.

68. ‘ Hæc agere te pervelim nimirum, Cæsar, atque his similia. Multa enim præterii, quod cuncta simul uno sermone comprehendi non poterant. At unum in quo censeas esse omnia, quæque dieta, quæque prætermissa sunt, subjiciam: si qualia ab aliis fieri velis, ipse sponte facias, neque peccabis in ulla re, et omnia recte ac prospera geres. Hæc erit jucundissima eadem atque tutissima regnandi ratio. Qui enim fieri possit, quin te omnes ut patrem et servatorem intueantur ac diligent, si te viderint modestum, integrum, bellicosum, pacificum, non contumeliosum, non avarum, et in tanta potentia civiliter viventem? Quis enim ferat incubantem divitiis, atque ab aliis

exigentem tributa? Voluptatibus deditum, at aliis labores injungentem ac molestias?

69. ‘Hæc si præstiteris, in tua innocentia maximum habebis præsidium securitatis: nec succensebit tibi quisquam, crede mihi, nec insidiabitur. Hæc autem ubi obtinueris, beate ut vivas necessum erit. Quid enim suavius, quam per virtutem omnium humanorum bonorum fruitionem adeptum, ea dilargiri aliis etiam posse? Hæc igitur, et quæ dixi cetera, tecum ruminatus, sequere sententiam meam, neque fortunam, quæ te ex omnibus delectum summæ rerum imposuit, abaliena. Si vero tibi regis appellatio Romanis odiosa displicet, vim amplexus, sub nomine Cæsaris eadem omnia ages. Aut si aliud mavis, id quoque dabitur, sive imperatoris, quod prius est delatum patri tuo, sive quodlibet aliud ita comparatum, ut aliquo vocabulo ceteras potestates præmineas; regni omnibus bonis, citra invidiosum ejus nomen, potiaris.’ Ubi finem dicendi Mæcenas fecit, actis utriusque gratiis Cæsar, quod accurate libereque dixissent sententiam, se consideraturum ostendit.

70. Eo tempore P. Maronem poëtam, per Mæcenatis Virgil. Vit. commendationem inter familiares Cæsaris receptum, interrogatum ab eo inter diversas sententias fluctuante, ‘expeditne privato rempublicam occupare, si casus detur?’ aiunt hunc in sensum respondisse: ‘Quicumque hactenus Romæ rerum potiti sunt, ita se gesserunt, ut seque et cives magno in timore vivere, perpetuisque suspicionibus, cogerent. At si quis exoriretur et gratus a principio civibus, et quem sibi juste præfuturum confidarent; ejus imperium ipsi populoque perinde jucundum ac salubre fuerit. Tu igitur si, quemadmodum instituisti, justitiam atque liberalitatem constanter amplecteris, te dominari et tibi conduceat et orbi.’

71. Sane sunt qui tum, propter auctoris obscuritatem, ista rejiciant, tum quia nimis absurdum putant, de tantis rebus requisitam poëtæ sententiam credi. Sed ille, quisquis est, Virgilianæ vitæ scriptor, non finxisse hæc,^o ve-

^o Sed ille . . . scriptor, non finxisse hæc] Vix cuiquam hoc pertinaciter Freinsheimius, ut de rem singulare et inaudita scripsit.

rum ab antiquioribus tradita narrare videtur : et qui Magno Alexandro assidui consiliarii vicem Homeri opera circumgestata meminerunt, non admodum mirabuntur Virgilium Augusto, qui neque se infra Alexandrum forte, neque Romanum vatem infra Homeri gloriam poneret, idoneum visum, cuius sententiam in re difficili exquireret :

Macrob. Sat. 1. 24. fœcundo ingenio virum, et acri perpetuaque meditatione rerum humanarum exacti judicii : quod usus etiam, multa videndo ac audiendo quotidie, multa legendō, confirmaret.

Lamprid. Alex. Sev. 16. 72. Ex quibus historiarum maxime lectio quantum valeat, imperatoris Alexandri consuetudo declaravit, qui ad deliberationem de re militari literatos etiam, in primis

qui historiam norant, utiliter adhibere consuevit. Non temporo mihi, quin fide minime incerti auctoris, non abhorrens præsentibus exemplum ex recentiori ætate ascribam.

Henr. Steph.Orat. adv. Foliet. pp. 163. 161. 73. Avorum memoria Brissaeus, Gallicæ militiae magister, præceptorem liberorum Buchananum poëtam habuit. Accidit ut, consilium de rebus bellicis agente Bris-

saco, Buchananus in contiguum ei loco cœnaculum, nescio quid imperaturus famulis, descendenteret. Ibi forte verbis aliquot exceptis, nutu atque murmure sententiam repudiabat, quæ tum communi omnium consensu erat comprobata. Risus eorum, qui hoc viderant, Brissacum movit, ut causam ejus inquireret ; intellectaque re, vocari Buchananum, et expromere juberet intrepide, quid igitur sibi videretur. Tum vero inter multorum stipendiorum duces ita disse-ruisse eum ferunt, causasque arguendæ prioris sententiæ protulisse tam efficaces, ut ea rejecta, consilium ejus universi sequerentur. Sed ad historiam redeo.

Dio. 74. Cæsar, probata Mæcenatis sententia, non tamen tanta simul movenda ratus, quædam statim instituit agere ; plura successu temporis introduxit : nonnulla et ad sequentium imperatorum curas transmissa sunt. Quibus in rebus omnibus Agrippa perstrenuum et fidum administrum

tori obscenissimo et vanissimo credat. Neque vero hinc facit exemplum Alexandri Homerum pâne venerantis. Longe major poëtas insignes, philosophos, et

ceteros, ingenii laude commendedatos, viros post fata prosequitur gloria, quam viventes eosdem comitatur. Crev.

exhibuit, quanquam in alia ipse sententia fuisse. Ab hoc igitur tempore res Romana sub unius arbitrium, firmo Oros. vi. 20. et in multas inde aetates duraturo instituto, rediit: quam Dio. sub imperatoris vocabulo regendam sibi Cæsar ceusuit. Erat ea vetus etiam appellatio; sed nuper occultari sub ea regii imperii titulus cœperat, cum id prænomen dictatori Cæsari, liberisque ejus decerneretur. Neque omiserunt propterea Romani mox principes, ob victorias etiam prisco more imperatorum accipere appellationem: p. quemadmodum et hic Cæsar, qui mox cognominatus Augustus est, Imperatoris nomen semel et vicies recepisse legitur. ^{1. 9.} Dio.

75. Censuram deinde, sed sine magistratus honore, collega M. Agrippa exercuit, senatum ex consilio Mæcenatis ordinaturus. Multi enim equites, atque etiam ex inferiori plebe, civilium armorum turbulentia intrusi in senatum erant; adeo ut supra mille numerarentur. Complures post necem Cæsaris, tanquam ex commentariis ejus, per gratiam aut præmium Antonius allegerat. Hos contumeliosa appellazione vulgus Orcinos vocabat; quod iis nomen fuerat, qui dominorum testamentis manumittebantur. Hæc depelli dedecora publicæ dignitatis intererat: tam multos offendere audaces homines, ac injuriā haudquaque aequo animo laturos, periculosum habebatur. Media excoxitata ratio est, monuitque Cæsar universos, ‘ut suæ quisque conditionis atque vitae judicem agens, ubi se hoc loco indignum reperisset, sponte abeundo censoriam notam luerifaceret.’ Iis diebus lorica sub veste tectus, accinctusque pugione præsedisse creditur, decem robustissimis ex amicorum cohorte senatoribus sellam ejus circumstantibus: et ne sic quidem admissum quenquam senatorum, nisi solum⁶ et excussa veste, ne ferrum occultaretur.

6 Simil edd. ante Crev.

^v Imperatorum accipere appellationem] Sed notandum est, quod in nummis et inscriptionibus observatur, imperatoris titulum, cum principis est, præponi; cum victoris, subjungi: hoc modo: IMP. CAESAR DIVI F.

AVG. PONT. MAX. COS. XIV. IMP.
XX. TRIBVNIC. POT. XXXVIII.
P. P. Hæc exscripsimus e nota
Lips. ad Tac. Ann. iii. 74. et
Casanboni ad Suet. Jul. c. 76.
Crev.

Dio. 76. Quinquaginta viris persuasum est, ut semet ipsos excusarent: idque exemplum animos Cæsari defensionemque dedit, alios etiam centum quadraginta parem ad modestiam adigendi. Neutros notari visum est: posteriorum tamen nomina publice proposita: prioribus, quia non repugnaverant, hic quoque pudor remissus, indulsumque, ut, lato clavo retento, spectandi in orchestra, publiceque inter senatores epulandi jus haberent. At Q. Statilium, tribunum plebis designatum, a gerendo magistratu, licet invitissimum, Cæsar arcuit.

Sueton. 77. In senatu deinde recensendo, probatissimi cuiusque Aug. 35. et arbitrio rem commisit, ut vir virum legeret: nec offensum 54. et Dio, LIV. se ostendit, cum Antistius Labeo, M. Lepidum, hostem olim Cæsaris, tunc exulem nominans, interrogatusque a Cæsare, ‘an essent alii digniores?’ ‘Suum quemque iudicium habere’ respondisset. Duos in consularium numerum retulit, C. Cluvium, C. Furnium, quia designati, quod ab aliis præveniebantur, consulatum gerere nequiverant. Patricios etiam jussu populi et senatus, ex lege Lapis An. Cyr. Tac. Ann. xi. 25. et ibi Lips. Dio. multæ primariae familiae defecerant: nec tamen carere patriciis respublica poterat, quod more majorum multi ritus, nisi per hos, obiri recte nequibant.

Tac. XII. 23. et ibi Lips. L. 15. Cod. de Dign. XII. tit. I. Dio et Appian. Pun. fin. 78. Sic recensito constitutoque senatu, peregre abire quenquam injussu suo vetuit, idque diu postea servatum: nisi quod in Siciliam prius, deinde Galliam Narbonensem ad res suas invisendas libera concessa est profectio, his saltem qui oriundi indidem prædia in illis provinciis haberent: donec omnibus id promiscue Theodosii et Valentiniani lege permisum est. Inter hæc revolventi patris commentarios oblatum est consilium Carthaginem deducendæ coloniæ. Id tum quoque ratus opportunum fore, propterea quod violentis Lepidi ludibriis, magna parte priorum colonorum abducta, sublatum jus coloniæ videbatur. Igitur Statilio Tauro iterum Africæ proconsuli scripsit, ut mœnia instauraret, frequentaretque habitatoribus. Igitur ad tria ferme millia colonorum Romanorum, quæ missa ex Sicilia fuerant, aliam ex vicinis oppidis coactam multitudinem adjecit.

79. Sub hæc tempora Commagenæ rex Antiochus evo- Dio.
 catus a Cæsare, atque in senatu causam dicere jussus,
 suppicio interiit, quod legatum Romam missum⁷ a fra-
 tre Mithridate, quocum lis erat Antiocho, per fraudem
 occiderat. Et, ne quid ex traditis prætermittatur, tunc
 etiam Capreae patrimonio Cæsaris, instituta cum Neapo-
 litanis permutatione, accesserunt, quam insulam haud
 maximi pretii, postea secessus Tiberii Cæsaris nobilitavit.
 Ab iisdem Neapolitanis Leucogæum collem redemit, as-
 signatis ex fisco suo vicenis millibus⁸ annuis; deditque
 colonis, quos Capuam deduxerat, alicam se confidere posse
 sine creta, cujus ille collis vim maximam habet, negan-
 tibus. Hæc ferme quinto Cæsaris consulatu gesta re-
 peri.

80. Sexto deinde, cujus collegam M. Agrippam esse Dio, LIII.
 voluit, ad pristinæ reipublicæ speciem cum alia multa red-
 egit, tum etiam, divisum cum Agrippa fascibus, cum abiret
 magistratu, solenne jusjurandum adhibuit.* Agrippam Eutrop.
 autem aliis etiam honoribus æquare sibi solitus, sororis VII. 5.
 elocata filia, affinitate junxit; et, quoties una ad exerci-
 tum esset, simili secum tabernaculo uti, unaque secum Tab. Ca-
 dare signum jussit. Tum autem temporis censum una puan. ap.
 peregerunt populi, lustrumque post annum alterum et qua-
 dragesimum, a L. Gellio Cn. Lentulo censoribus, censoria Lapis An-
 potestate fecit: quo lustro censa sunt civium Romanorum cyr. Euseb.
 quadragies centena sexaginta tria millia. Princeps sena- Chron.
 tus ipse lectus est, ut formam antiquæ reipublicæ ostenta- Suid. in
 ret: id enim contentissimo studio affectabat.⁸ *Aθγοντος.*
Lapis Au-
cyr. Dio.
Vell. n. 89.

81. Tum etiam templum Apollinis olim inchoatum, ex Dio.
 Lunensi candido marmore perfectum est, multis gradibus Serv. ad
 sublime. Ipsius numinis effigiem Scopas olim celebris Virg. AEn.
 artifex fecerat: id in eo templo positum. Lucus insuper vi. 69. et
 Sueton. VIII. 720.
 Aug. 29.
 Ovid.

7 Verba *Romam missum* deerant in edd. ante Crev. quæ repo- Trist. III.
 suit ille ex Dione. 59.

8 Add. *senatus* edd. ante Crev.

Vicenis millibus] Sestertio- 78. semunciam 1. Crev.
 rum scilicet: quorum poudus * A. U. C. 721. A. C. 28.
 æquat marcas argenti nostreates

Plin.
 xviii. 11.

Eutrop.
 Dio.

VII. 5.

Lapis An-

cyr. Euseb.

Chron.

Suid. in

Aθγοντος.

Lapis Au-

cyr. Dio.

Vell. n. 89.

Sueton.

Aug. 29.

Ovid.

Trist. III.

59.

Plin.

xxxvi. 5.

Dio.

Sueton.

Plin. additus, et porticus cum bibliotheca Græca Latinaque.
 xxxvii. 1. Inter alia donaria Marcellus Octavia genitus dactyliothecam ibi consecravit. Ludos etiam Actiacos cum Agrippa
 Dio. tum edidit Cæsar, quibus pueri virique patricii certaminis equestris simulacrum luserunt: idque deinceps ludicrum in multas ætates per quinquennia celebratum est, quatuor sacerdotum collegiis, pontificibus, auguribus, septemviris, quindecimviris, per vices curantibus. Gymnici quoque ludi, cum stadium in Campo excitatum e materia esset, dati, et in arena capti bellis proximis depugnarunt.^r

Sueton. 82. Has etiam populi voluptates, quis compluribus diebus exhilaratus est, diffindi valetudine sua non passus Cæsar, Agrippæ suas quoque vices demandavit. Summus ad hæc tanquam ex familiaribus fiscis præbuit, non ex ærario: quin eo quoque pecuniam^s ex arca sua quasi mutuam sine usura daturus intulit. Et quo meliori fide pecunia publica tractaretur, curam ærarii a quæstoribus urbanis ad prætorios prætoresque transtulit, quorum e collegio binos quotannis senatus deligeret; forte propria tercia duobus ad priorem prætorum numerum additis, ut Aug. 36. deni crearentur.

Tac. Ann. xiii. 29. Vell. II. 89. Dio. 83. Ipse magnitudine opum liberaliter diffundens beneficia, frumentum accipere solitæ plebi quadruplum ad-

Lapis An. mensus est. Et cum frequenter tale munus populo daret, cyr. medimnum nunquam minus quinquaginta et ducenta mil-

Tac. Ann. lia^t distribuit. Senatorum etiam quorundam paupertatem

Dio. 11. 37. juvit, ne, ut sæpe factum erat, ædilitatem petere vererentur; eaque onera prætoribus duobus, majora quidem urbano, ut solebat, cetera ei qui inter peregrinos jurisdictionem esset sortitus, accrescerent. Urbanum autem prætorem, et tum et postea saepius ipse sine sorte constituit. Sponsiones etiam reipublicæ factas ante prælium

^r In arena capti bellis proximis depugnarunt] Intelligendi videntur captivi ex gentibus exteris, pnta, Dalmatæ, Pannones, Ægyptii, &c. Neque enim credi potest Cæsarem tunc temporis sanguine Romano luisisse. Crev.

^s Quin eo quoque pecuniam] Non satis fideliter exprimit mentem

Dionis Freinsheimius. Melius interpres, cum ærarium publicum pecunii egeret, ipse 'mutuo sumtas in id intulit.' Crev.

^t Medimnum . . . quinquaginta et ducenta millia] Modios Romanos 1500000. Parisienses 1156250. Crev.

Actiacum, exceptis quæ pertinerent ad ædificia, remisit :
 et, præcipuam calumniandi materiam, tabulas veterum Sueton.
 ærarii debitorum, exussit. Ægyptia sacra quanquam in Aug. 32.
 Urbem non reciperet, aliorum tamen religiosus cultor, Oros. vi. 20.
 plurimam templorum curam egit. Et conditorum Dio.
 posteros ad majorum recolenda monumenta hortatus, quibus Sueton.
 nulli aut parum locupletes curatores erant, ipse refecit : Dio.
 laudabili quidem modestia, sub priorum auctorum titulis, Lapis An-
 sine ulla inscriptione nominis sui. cyr.
 Dio.

84. Post hæc ingenti consilio, ut omnia deinceps meliora sperarentur, et quicquid antea iniquius decretum factumve esset, collegarum improbitati, aut temporum necessitatibus ascriberetur, omnia quæ ante sextum suum consulatum constituta essent, uno decreto abolevit. Igitur, cum ob hæc, laudibus omnium in cœlum ferretur, septimo consulatu suo, et M. Vipsanii Agrippæ tertio, aliud præbere civitati magnitudinis suæ documentum statuit; * per simulationem imperii deponendi hoc agens, ut rogatus et coacto similis potestatem retinens, eam deinceps justi regis instar in volentes exerceret.

85. Igitur, præparatis ex ordine senatorio idoneis, cu-
 riam ingressus, hanc de rebus suis orationem^u de scripto
 recitavit : ‘ Sat scio, patres conscripti, vix mihi credi-
 turos esse plerosque vestrum, id nimirum molienti, quod
 forsan illorum nemo facturus esset : præsertim quia po-
 tentiorum fortunam sequi solitus livor, eorum de se verbis
 atque promissis plerumque fidem abrogat. Quapropter
 ego talia prolaturus metuendum etiam haberem, ne pro
 vano, ut fit, et impostore traduceret ; nisi factis sermonem
 continuo secuturis, etiam iniquissimas calumnias repellere
 possem vellemque. Idcirco in simplici certoque meæ
 mentis habitu, nullis verborum ambagibus utar. Non
 dubito, quin præclare intelligatis omnes, ita fundatas
 opes meas esse, ut retinere mihi imperium, quam depo-

* A. U. C. 725. A. C. 27.

^u Hanc . . . orationem] In qua multa sane parum Angusto digna deprehendet cordatus lector. Sed nimirum non cuiuslibet in-

genii est decoras principibus vi-
 ris orationes accommodare. Di-
 onis captum hic conatus supe-
 rabat. Crev.

nere, sit facilius. Quicquid unquam adversus me constituit, armis aut mansuetudine mea domitum est: adiutores mei mutuis meritis, et communione consiliorum operumque arctissime conjuncti, neminem sperare res novas, nedum moliri, patiuntur. Sed fac esse qui ausit. Quid igitur timebo, maximos pugnacissimosque habens exercitus, eosdemque fidelissimos; instructus pecunia, sociis; et, quid multa? vestra subnixus populique Romani benevolentia, qui me præesse rebus communibus non sinitis modo, sed jubetis? Istud igitur imperium, quod invito nulla vis ademerit, ego ecce, quod mihi reipublicæque bene vertat, lætus lubensque depono.

86. ‘ Eant postea, qui tot ab annis me dimicasse pro mea potentia mussant, querantque sibi credituros. Ego enim protinus potestatem omnem, Urbem, Italiam, exercitus, provincias, quasque accepi a vobis, quasque adjeci prioribus a me confectas, vestrum in arbitrium transferens, validiora mei animi testimonia produco, quam ut ulla calumniantium malignitate convellantur. Ne tamen a me tot ærumnas laboresque ac discrimina temere ac sine causa suscepta putetis, ulcisci patris mei (fatebor enim) indignum necem volui: simul eripere rempublicam ex tam longa malorum serie, quæ et diu ante cœperant, neque desitura unquam, nisi vi ac armis victa, videbantur.

87. ‘ Atque utinam vel quieta reipublicæ tempora fuissent, vel ea saltem mala, quæ curari consuetis remediis possunt! Quanto maluisse sub legum imperio adversus hostes experimenta virtutis edere! Sed quando eo deventum erat, ut sine adolescentuli opera populus Romanus nec imperium servare, nec libertatem posset, super annos promte alacriterque suscepit negotium, idque, Diis faventibus, supra vires feliciter perfeci. Quo quidem in opere, dum vestrīs commodis patriæque consulerem, nullus me labor, nullæ hostium minæ deterruerunt; non amicorum preces, non factionum timor, non adversariorum amentia me dimovit ab instituto, quominus corpus animalque perpetuo pro vobis periculo exponerem, eaque facerem ac paterer, quæ apud conscos ac memores referri nihil attinet. Quando igitur et ego propositum

tenui, et vos mea opera salvi concordesque agitis, et nunc demum post tot annorum contentiones populus Romanus certa firmaque pace ac consensione fruitur; etiam libertatem atque rempublicam recipite, atque secundum leges more majorum gerite. Hæc a me dici fierique minus mirabimini, ubi recordatione et comparatione præteriorum adverteritis, eodem ab animo hæc proficiisci, unde prior profecta est lenitas, et a negotiis et honoribus nisi necessariis abstinentia: unde et ex omnibus, quæ mili decrevistis, nihil insolens aut publicæ libertati grave recepi.

88. 'Sed neque judicium meum accusaveritis, qui tanto imperio, nulla nec re cogente nec homine, sponte absistam. Magnas consilii hujus atque præclaras causas habeo. Nam, sive jus respicias, nihil est æquius, quam res vestras arbitrio maxime vestro administrari: sive utilitatem, et mihi conducere arbitror, ut curis invidiæque et insidiis me subtraham; et vobis, quibus jam licet libere temperanterque ac concorditer administrare rempublicam. Quod si gloriam quoque intuemur, (cujus causa multi pericula non sustinent modo, sed expetunt) quicquamne poterit esse honestius, quam ultiro abdicanda potestate, quæ meliorem orbis terrarum partem continet, approbare generi humano animum fortuna majorem; qui sui juris et rerum arbiter, et parare magna imperia, et regere norit, et suo arbitratu deponere? Igitur si quis forte vestrum ab alio talia sentiri dicique vere posse non eredat, at saltem a me eredat posse. Quippe, cum enumerare plurima mea patrisque mei merita in promitu esset, propter quæ non injuria supra ceteros quoslibet nos amatis atque extollitis; tamen nihil est quo æque gloriandum putem, quam quod summam potestatem a vobis oblatam, et ille non accepit, et accep- tam ego dimitto.^x

* *Summam potestatem a vobis oblatam, et ille non accepit, et acceptam ego dimitto]* Hæc non modo inuidiora sunt, quo vitio tota oratio laborat, sed ingatoria et falsa. Si enim regnum hic *summæ potestatis nomine intelligas*, diadeina quidem ab Antonio oblatum rejicit Cæsar dic-

tator, sed nunquam accepit Cæsar Octavianus. Si rerum omnium supremum, sine regis nomine, regimen, illud acceptum dimittit quidem hic junior Cæsar, sed non rejicit prior. Itaque nihil sani est in hac sententia, quæ tamen infra mox iteratur. Crev.

89. ‘ Cum hoc enim facto quis aut Galliam subactam comparet, aut Mysos Ægyptiosque domitos, imperiique fines non Rheni fluentis, non Istri, ne oceani quidem objectu coërcitos? Fateor hæc equidem tanta esse, ut antiquorum gloriam haud dubie vinctant: ea tamen huic modestiae nostræ longissime cedere judico. Cui equidem nec civilia bella confero, cum ex aliis alia magno terrore surgerent, ita feliciter confecta, victoriāmque clementia temperatam, ut nihil aut constantius aut melius in ejusmodi tempore ne optare quidem liceat. Unum hoc non morem modo, verum etiam ingenium humanum egredi ait, quod duo Cæsares, cum possemus imperare nolentibus, etiam volentibus imperare noluimus. Si igitur magnis animis et quærere gloriam, et uti quæsita conceditur, quid est quod mihi præstare mortalitas splendidius celebriusque possit? Ut enim de patre sileam, quis animi magnitudine contendere mecum ausit, qui tanta rerum omnium licentia, tot terrarum, tot marium imperio, firmissimis exercitibus, immota domi pace, studiis procerum, benevolentia populi, tantis opibus cupide caream, majorem in memetipso mihi felicitatem esse repositam sentiens? Fuit mihi cum quibusdam superiorum temporum claris viris honesta contentio: nec dignum his temporibus, quæ me genuissent, nec honestum nomini Romano credidi, si olim quidem Horatios, Mutios, Curtios, Regulosque, ac Decios, horumque similes respublika nostra producere potuisset; nunc velut effeta senio, et nullis ad nobilem nixum viribus, nihil proferre posse pristinam gloriam decens crederetur.

90. ‘ Ut tamen me non abjecere reipublicæ curam, sed ponere appareret, non ita festinavi decedere, ut improbis hominibus rapiendam potestatem in medio relinquem. Vobis illa, patres conscripti, vobis destinatione mea consilioque traditur, quos virtute atque sapientia ceteris excellere cognovi. Priusquam enim insanorum hominum licentia, quam tot laboribus vix depuli, rem Romanam diripi convellique paterer, aut millies morerer, aut, quod minus etiam optandum puto, perpetuo imperarem. Vos igitur hoc a me translatum onus, ut bonis civibus et reipublicæ studiosis dignum est, excipite; mihique hanc veniam date,

ut tot exantlatis laboribus defatigatum animum, totque morbis vexatum corpus, aliquando per honestum otium recreem; simul invidiam ac odium executiam, optimis quibusque non nisi cum imperio declinandum. Etiam insidiis me petitum esse scitis: iniquis profecto. Sed tanto magis exire locum propero, tanta pericula ne merentibus quidem afferentem. Hæc igitur ratio probanda erit omnibus, quæ et mihi securitatem cum gloria, et utilitatem imperio affert, quanto certe melius est, junctis plurium consiliis, quam unius nutu administrari.

91. ‘Quæ cum ita sint, unam hanc pro tot laboribus ab unoquoque vestrum gratiam expeto, vosque rogo, ne mihi quietiorem postmodum acturo vitam invideatis. Non imperare tantum, sed et parere (mihi credite) scio: nec enim enīcūquam præcepi, nisi quod, imperante alio, mihi quoque faciendum existimassem. Evidem si pro mea conscientia, vestroque favore fingere mihi futuram conditionem licet, sine metu, sine periculo privatam inter vos acturus vitam videor. Si quid secus accidat, (nec enim unus homo, tot confectis civilibus bellis, toties asserta contra voluntatem multorum republica, vitare offensas omnium potuerit) bene habet: mori potius ante tempus privatus cupio, quam regium imperium in eives meos diutissime obtinere. Quid enim evenire mihi ad laudem efficiens posset, quam imperfectum me non ob aliud in privata conditione ferri, quam ne in regno^y quenquam interficere cogerer? Et pro brevi vita sempiterna mihi gloria cum ultione publica contingent: quemadmodum et pater meus celestes honores adeptus est; percussores ejus fuga, morte, infamia penas dederunt. Mortales evidem omnes sumus: sed, quam natura negavit, immortalitatem, bonis factis, vitæque consentanea morte nanciscimur. Hac igitur spe atque fiducia, reddo vobis rempublicam, patres conscripti: quam sic accipiatis velim, ut neque mole curarum terreamini, neque facilem atque perfuctoriam rerum tractationem fore cogitetis.

¹ *Regium imperium . . . in regno]* et de se loquentem usurpasse. Hæc nomina semper exhorrit Sed hæc culpa est Freinsheimii, Cæsar Octavianus: ac proinde non Dionis, qui verbo μοναρχίας nihil minus verisimile fingi potens est. Est enim id longe ministest, quam ipsum ea agnovisse invidiosum. *Crev.*

92. ‘Quid autem vetat me de partibus quoque nobilio-ribus præcepta vobis quædam tradere, quid fieri expediat, ipso opere usque, nisi quid fallor, edoctum? Principio igitur leges immutabili observantia colite. Plurimum in hoc uno utilitatis est: et felicius agunt civitates, quæ leges etiam aliqua parte vitiosas reverentur, quam quæ semper aliquid mutantes, delectari magis emendandis legibus quam emendatis uti videntur. Nec publice tantum auctoritatem earum defenderitis, sed ipsi quoque domi, sermonibus, actionibusque omnibus sequimini. Provincias pace belloque regendas optimo cuique atque periti-ssimo mandate citra invidiam et private rei studium, quod apud probos et prudentes utilitate publica vincitur. Honores poenasque pro merito cujusque repræsentare me-mineritis. Familiaria bona, si necessitas postulet, pro publicis habere ne cunctemini: publicis autem haud secus atque alienis abstinet. Vesta gnaviter tuemini: aliena ne concupiscite: sociorum spoliis ac contumeliis abstine-tes: hostes injuria ne provocate; provocati ne timete. Arma semper in manibus sunt; sed hæc nec in vos ipsos invicem, nec in quenquam pacatum vertitote. Milites alendi vobis erunt, ne aliis insidiari necessitate adigantur: at iidem et cohibendi, ne quid mali per audaciam lasci- viamque cuicunque inferant.

93. ‘Sed quid ego longo sermone, quæ sint facienda vobis, exequor? Ex his enim quæ dicta sunt, etiam ceterorum rationem, quæque agenda vobis, quæque vitanda erunt, haud difficulter collegeritis. In hoc igitur uno præceptoque votoque finiam, ut sic gerentes rempublicam felices ipsi sitis, et mihi gratiam habeatis, cuius opera ex miserrimo statu proiecti in felicissimum fueritis: ne forte (quod absit, aberitque) gubernationi rerum impares, et mihi pœnitentiam injiciatis consilii mei, et populum Ro-manum novis iterum periculis et bellis implicetis.’

94. Hæc oratio non aliter atque pro magnitudine inex-pectatae⁸ rei audientium animos vario motu perculit. Pauci mentis ejus concii ex compacto astipulabantur: ceterorum credentium dictis, aut diffidentium, a diversis

causis par et admiratio et molestia fuit, illis animi magnitudinem, his artificium stupentibus; et alteris ægre feren-tibus calliditatem Cæsarum, alteris eum abire potestate do-lentibus. Jam enim, recordatione tot turbarum atque bellorum, apud plerosque tedium popularis status inces-serat: hisque non mutatio tantum reipublicæ, sed etiam auctor mutationis Cæsar haud displicebat. Ceterum nemo vera proponi putantium hæc promte excipiebat, aliis mi-nime gaudentibus hoc consilio, aliorum gaudium occul-tante metu: neque fictam hanc atque simulatam modes-tiam existimantibus arguendi voluntas aut fiducia aderat: omnium in eundem vultum similesque voces coacta adulatio est. Et orationem quidem laudabat nemo, pars quia rem non probabat, ceteri ne cupidius accepisse viderentur. Tantummodo frequenter adhuc recitanti oclamatum est: et ubi peroravit, certamen obtestantium fuit, ‘ne rempub-licam, unus ei rector munere Deum oblatus, destitueret.’ Multa etiam passim argumenta suadentium hortantiumque ingerebantur, quibus cum aliquamdiu restitisset, ad ex-tremum proditione sua victus, imperium retinuit. Tunc inter magnam gratulantum lætitiam et alia decreta, et præcipue duplex praetorianis stipendum, quo alacrius pro salute principis excubarent.

95. Hac arte Cæsar infamiam potentiae suæ detraxit, ut volentibus postea atque etiam obsecrantibus, invitus ipse otique cupidior, imperare videretur. Neque tamen⁹ res adeo incredibilis est,² extitisse, qui pauciora, quam posset, vellet; et præ se ferre perseveravit hanc voluntatem Cæ-sar plurimis dictis scriptisque. Nam et in epistola qua-dam, ‘otium suum non fore dignitatis expers, neque priori gloriae inconveniens’ pollicitus, hæc ipsa verba posuit: ‘sed ista fieri speciosius, quam promitti possunt: me ta-men cupido temporis optatissimi mihi provexit, ut, cum

Sen. de
Brev. Vit.
c. 5.

9 Aut inseritur in edd. ante Crev.

² *Neque tamen res adeo incredibilis est]* Melius judicat Dio, qui que ei, quæ flagrantissime con-hanc modestiam fictam esse et cupisceret, ea specie reconsantis simulatam tradidit. Mirus ar-sibi quasi invito ingerenda cu-tifex fuit hic Cæsar simulandi ac rare. *Crev.*

rerum lætitia moretur adhuc, perciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine.'

- Dio. 96. Interim, sive ut partem invidiæ declinaret, sive ut curas levaret, negavit ' se provincias omnes suscipere regendas; aut quas suscepisset, retinere perpetuo posse. In decennium tamen operam suam offerre reipublicæ, ea tamen lege, ut si pacare citius omnia posset, celerius ei liceret abire potestate.' Divisis igitur cum senatu provinciis, sibi inquietiores, in quibus bella erant, aut timebantur, recepit, ambigua æstimatione, reipublicæ cura hæc faceret; an ut, relictis inermibus et obnoxiiis, quicquid ubique militum ac armorum esset, secura potentia complecteretur. Igitur senatui populoque Romano permisæ sunt Africa Numidicaque, et Cyrenaica regio, et cum Epiro Græcia, Dalmatia, Macedonia: præterea Bithynia cum Ponti proxima parte, ac Hispania Bætica: tum ex insulis Sicilia, Sardinia, Creta. Cæsar reliquam Hispaniam omnem, itemque Galliam Germaniasque retinuit; cum Cœlesyria, Phœnices, Cilicia, Cyproque et Ægypto. Sed mox Cyprus populo reddidit Cæsar; Dalmatiam, ubi exortum bellum erat, recepit. Ad eandem formam diversis temporibus aliæ quoque permutatæ provinciæ sunt, ut suis locis referetur.
- Strabo, xvii. p. 840. et iii. 166. Sueton. Aug. 47. Cassiod. Chron. Dio. Strabo, xvii. et Dio. Strabo, iii. Dio. Sueton. Dio.

97. Ceterum tum quidem census utriusque provincias a senatoribus obtineri voluit, Ægypto demta, cui præfectum mittebat ex equestri ordine. At in populi provincias annui magistratus exibant, sorte divisis provinciis; nisi quod extra ordinem multitudinis liberorum habebatur ratio, orbique patribus, et maritis cœlibes posthabebantur. Hos omnes esse senatorii ordinis oportebat: eoque habitu ac cultu utebantur, non accincti gladio, non militibus stipati. Proconsules appellari placuit, latius extensa significatione vocis,^a ut non hos modo, qui ex consulatu

^a *Proconsules appellari placuit, latius extensa significatione vocis]* Plutarcho in ejus vita. Et quis ignorat Pompeium, adhuc pri-Hoc, vigente quoque republica, vatum et adolescentulum, mis-receptum et in usu fuisse pro-batur exemplo Paulli Æmilii, missum esse in Hispaniam, 'non pro consule, sed pro consulibus?' Crev.

issent in provinciam, sed prætores etiam, quique eorum loco haberentur, comprehendenderet. Lictores his totidem quot in Urbe solebant apparere, concessi. Et, quamvis in sua tantum provincia potestatem exercere poterant, insignia tamen Urbem egressi sumere, cademque, donec in L. i. de
Off. Pro-
cons. lib. i.
tit. 16.

Urbem revertentesur, retinere jussi. Sed initio duæ harum consulares appellabantur, Africa, demto Jubæ regno; et Asia, quæ gentes intra Halym ac Taurum continebat, exceptis Gallogræcis, et nationibus Amyntæ parentibus, Bithyniaque ac Propontide. Decem reliquas prætorias fecerat; Bæticam, Narbonensem, Sardiniam adjuncta Corsica, Siciliam, Illyricum, Macedoniam, Achiam, Cretam cum Cyrene, Cyprum, Bithyniam cum Propontide vicinaque parte Ponti.

98. Suas autem provincias a se uno delectis tradidit Dio. Cæsar, appellarique legatos, etiamsi forte consulatum gessissent, voluit. His non temporis, sed voluntatis suæ modo finiebat Cæsar potestatem: militari habitu cinctu quo conspiendi, ut quibus in milites animadvertisendi concessum jus esset: id enim ejus potestatis insigne est, nec ab aliis usurpatum. Senos autem lictores^b habebant, quotquot eorum non essent consulari funeti, atque hinc eis apud Græcos nomen fuit. Sæpe autem accidit, ut voluntate Cæsaris etiam consules prætoresque in magistratu suo provincias obtinerent. Idem tamen auctor fuit instituti, ne magistratus, deposito honore, statim in provincias mitterentur; sed quinquennium saltem interponeretur. Sueton.,
Aug. 36.
Dio.

99. Et initio quidem, quanquam plures essent provinciis, tamen omnes ad sortendum admittebantur: postea propter quorundam delicta, Cæsar eam quoque rem suæ potestatis fecit hactenus, ut ex omni numero totidem

^b *Senos . . . lictores]* Apud Dionem legitur πέντε, quinque. Sed vitium esse in nota numeri recte videntur judicasse Dionis interpres et Freinsheimius. Quinque litorum cuiquam magistratui Romano attributorum nullum in tota Romana historia exemplum occurre meminimus. Sed et

quæ sequuntur apud Dionem, ‘magistratus illos a numero litorum nomen apud Græcos habuisse,’ emendationem firmant. Apud Græcos enim scriptores frequens mentio est ἔξαπελεκέων, nulla, quod sciamus, πεντεπελεκέων. Crer.

eximeret, quot provinciarum sortes erant, eosque sortiri solos juberet. Postea et hic mos inolevit, ut ejusmodi provincias Cæsar cui vellet daret, et quam vellet diu. Quin et equitibus Romanis quarundam gentium aliquando commissa cura fuit. Hæc igitur tum sunt constituta circa officium senatorum, quibus in provinciales capitalis poenæ potestas erat. Mittebantur enim et alii in populi quidem provincias, quibus id juris non esset, ex quæstoribus sorte ducti, aut proconsulm legati, quos rectius consiliarios ab argumento vocaveris. Hos autem sibi quisque deligebat, prætorii quidem singulos æqualis dignitatis, aut inferioris etiam; consulares vero ternos ejusdem loci, quos imperator probavisset. Sed et in Cæsaris provincias, in quibus plus una legione esset, senatores mittebantur, quos legatos legionum appellabant. Hos deligebat ipse ex prætoriis plerumque: nonnunquam quæstorios etiam, aut alio mediorum honorum functos adhibebat. Hæ ferme senatorum functiones erant.

100. At ex equitibus, qui eorum tribuni militum, aut nuper in senatu fuerant, aut alioqui præstantiores ceteris habebantur, nonnullos mœniorum Romæ curatores, alios etiam in externis urbibus constituit. Ex eodem ordine procuratores, interdum et ex libertis suis, in omnes provincias dimisit, redditibus colligendis certisque faciendis impensis: nisi quod a proconsulibus provinciarum quibus præerant tributa cogebantur. His etiam procuratoribus, non secus atque proconsulibus, mandata princeps dabat: eosque certis cum stipendiis emittebat, idque etiam in ce-

- Liv. xliii. 1.* teris provinciarum rectoribus servari placuit. Antiquitus *Sueton.* enim redemptores erant, qui proconsulibus mulos et tabernacula, vasaque, et omne aliud instrumentum publice *Aug. 36.* locata præberent. Tum vero parare hæc e stipendiis suis *Lamprid.* Alex. Sev. 42. omnes jussi. Has insuper communis omnibus leges accepserunt, ‘ne quis delectum militum ageret: ne pecunias cogeret, nisi ex præscripto: ne quis accepto successore contaretur decedere, neve tempus in itinere tereret, sed intra trimestre utique in Urbem reverteretur.’
- Cic. in Pis. 35.* Dio.

101. Hanc igitur faciem tum quidem temporis ista re-

ceperunt. Re vera regnum erat, et Cæsar militibus instructus et pecunia, etiam ea quæ reddidisse senatu populoque videbatur, imperio obtinebat. Ærarium quidem publicum ab suo distinctum habebat: ^c sed par erat ei in utrumvis potestas, quæ nec rerum limitibus, nec temporum spatiis coerceretur. Nam tametsi dixerat ista se tantum in decennium recipere, mox in aliud quinquennium, deinde iterum in decennium ei prorogatum imperium est, ita ut continuatis decenniis ad finem usque vitæ in summa potestate persisteret.

102. Senatus tamen, quasi adjicere aliquid fortunæ ejus posset, jam post orationem ab eo habitam, promissaque de provinciis dividendis facta, multos ei honores decreverat: in quis maxime insignes, ‘ut ante domum Val. Max. ejus in Palatio lauri, quernam coronam sustinentes, sta- II. 8. Dio. tuerentur, eæque quotannis A. D. Kalendas Martias re- Pigh. Ann. novarentur,^d quo simul et in hostes victoriæ, et in cives Plin. xvii. 4. clementia, significarentur.’ Ejusque rei memoriam tem- Pigh. porum eorum triumviri auro argento æri flando feriendo tam diuturnam effecerunt, ut hodie spectentur nummi, quernam coronam cum lauri ramis exhibentes, titulo inscripto, OB. CIVES. SERVATOS.

103. Tum vero, redactis in promissam formam pro- Liv. Epit. vinciis, et ad tutelam imperii distributis quatuor et qua- Oros. vi. draginta legionibus; ^e ab senatu populoque Romano Au- 20. Auct. de gustus appellatus est. Romulum vocari oportere quidam Vir. Ill. censuerant, quasi et ipsum conditorem Urbis: nec dis- Appian. Civ. i. Dio.

^c Ærarium quidem publicum ab suo distinctum habebat] Ærarium erat populi, fiscus principis. Sed nimirum, ut Tac. vi. Ann. 2. et hic Dio observant, nihil intererat, cum utriusque dominus et arbiter Cæsar natus esset. Crev.

^d Eæque quotannis a. d. Kalendas Martias renovarentur] Hoc Pighius, sive Schottus, unde petitum memoret, observare neglexit. Ovidius III. Fast. 137. et seq. testatur lauros renovari solitas illo die variis locis, quibus ponit nos erat: quæ cum enumeraret, nullam tamen facit mentionem ejus lauri quæ ante domum Angusti statuebatnr. Crev.

^e Et ad tutelam imperii distributis quatuor et quadraginta legi- onibus] Hoc ab Orosio refertur ad id tempus quo Cæsar, victo Sex. Pompeio, amoto Lepido, totum occidentem obtinuit. Dio, IV. p. 384. aliquot post hoc tem- pus annis, testatur legiones, im- perante Augusto, per totum or- bem Romanum sparsas non ex- cessisse numerum 23. aut 25. Crev.

- Sueton. plicebat nomen Cæsari, nisi quod regis illud fuerat, cuius
 Aug. 7. Flor. iv.12. vocabulum studiose fugiebat, cum rem teneret. Sed Mu-
 Dio. natii Planci sententia prævaluit, ut Augustus potius dice-
 Vell. ii.91. Sueton. retur, non tantum novo, sed etiam ampliori cognomine,
 Censor. de quod locis consecratis sanctisque rebus antea tribui con-
 Die Nat. c. 21. sueverat. Nam ab augendo deductum hoc nomen, se-
 Flor. Dio. Ovid. quentibus sæculis nequicquam existimatum. Actum id
 Fast. i. 609. Idibus Januariis ex Ovidio satis constat: mansitque huic
 Heges. v. vocabulo per complura sæcula tanta veneratio, ut solis
 15. Berneg. imperatoribus Romanis relictum ne potentissimi quidem
 ad Sueton. reges affectarent. Etiam mensem Septembrem, quo natus
 Aug. 7. Ov. Fast. ille esset, Augustum appellandum censemibus, ipse Sex-
 tilem prætulit, ob causas senatusconsulto comprehensas,
 1. 590. Oros. quod in hæc verba factum est: ‘Cum imperator Cæsar
 Dio, lv. Liv. Epit. Augustus mense Sextili et primum consulatum inierit, et
 Macrob. triumphos tres in Urbem intulerit, et ex Janiculo le-
 Sat. i. 12. giones deductæ, secutæque sint ejus auspicia et fidem, et
 Egyptus hoc mense in potestatem populi Romani redacta
 sit, finisque hoc mense bellis civilibus impositus sit; atque
 ob has causas hic mensis huic imperio felicissimus sit, ac
 fuerit: placere senatui, ut mensis Augustus appelletur.’
 Eadem de re et plebiscitum factum est, rogante Sex. Pa-
 cuvio tribuno plebis.
- Dio, lxxi. Strabo, 111. p. 165. suam adulacionem cupiens, Hispano Celticoque more se
 Cæs. de devovit Augusto: et, hoc prohibente, ad circumstantem
 B. Gall. l. subsellia populum prosiluit, et persuasis quos potuit,
 iii. Tacitus, etiam circum angiportus et vias discurrens, sequi suum
 Germ. 13. et 14. exemplum obvios coëgit. Atque inde mos ortus dicitur,
 Dio. ut, imperatorem alloquentes, ‘se numini ejus majesta-
 tique devotos’ dicerent. Idem effecit, ut, propter de-
 cretos Augusto honores, passim sacrificaretur: atque pro
 concione palam professus, ‘se Augustum ac filium suum
 hæredes instituisse æquis partibus,’ cum nihil haberet,
 eo fecisse existimatus est, ut acciperet: quod etiam
 contigit.
- 105. His temporibus Augustus, cum vim summi im-
 perii teneret, omni conatu elaboravit, ut, quam posset
 maximam, libertatis speciem efficeret: hoc maxime va-

framento usus, ut magistratus etiam capesseret saepius, aliosque honores, atque nomina eorum antiqua reciperet, quo videlicet non sibi vindicare omnia, sed ex legibus et senatus populique voluntate habere videretur. Quod exemplum et successores ejus imitati, consules saepe, et, quoties extra pomœrium agerent, pro consulibus gesserunt. Imperatoris etiam suscepserunt appellationem, vel quibus nulla ex hoste parta victoria esset, ne regis aut dictatoris nomen assumerent, et tamen proprium aliquod summo fastigio vocabulum haberent. Sub horum nominum antiquo jure conscribere exercitus, cogere pecunias, bellum aut pacem facere, civibusque pariter et sociis imperare consueverunt: etiam, ut equites atque adeo senatores vel intra pomœrium necare possent: et, quicquid unquam ista nomina gerentibus usurpatum potestatis fuit. Censuræ vero præscriptio facultatem dabat in vitam moresque singulorum inquirendi, census agendi, in equitem aut senatum legendi, quos vellent, aut contra inde removendi.

Tac. Ann.
I. 9.
Dio.

106. Ne autem ulla pars reipublicæ videretur eorum eximi potestati oportere, sacerdotia capiebant omnia, et pleraque conferebant, ipsi pontificatum maximum soli retinentes. Tribunitia deinde potestas dabat eis in omnia senatus decreta arbitrium, ut liceret eis, quicquid eorum displiceret, tollere: præterea sacrosanctos effiendo ab omni defendebat injuria: adeo ut, si vel leviter se læsos verbo factove cujusquam existimarent, possent eum, indicta causa, tanquam impium et nefarium hominem occidere. Et tribunatum quidem, tanquam patriciis haud concedi solitum, non suscipiebant; potestatem autem, quanta unquam fuit maxima, vindicabant: quam quia quotannis, quoties tribunorum comitia perfecta erant, resumebant, per annos tribunitiæ potestatis imperium eorum dinumerari obtinuit. Hæc igitur, tanquam a populo accepta, ad imaginem antiquæ reipublicæ, principes haberunt. Ceterum rem paucissimis olim, et tantum certas in causas concessam, assumserunt in omnia, ut legibus solve-rentur. Patris autem patriæ¹⁰ appellationem honoris plus

10 Vox patriæ abest ab edd. ante Crev.

afferentem quam potentiae servarunt ominis causa: Cæsaresque et Augusti vocari voluerunt, alterum significandi gratia quibus successissent; alterum exprimendæ amplitudini sue dignitatique aptum rati.¹¹

107. Hæc igitur commutatio rerum, cum publice esset utilissima, (deventum enim eo erat, ut salva esse Roma Tac. Hist. non posset, nisi ab uno regeretur,) rerum gestarum ex-^{1.} ^{1.} ^{Dio.} positioni fraudi fuit; ut angustior esse inciperet, et incertior. Superioribus enim temporibus, cum quæ fierent omnia senatui populoque Romano renuntiarentur, a multis excipi consignarique potuerunt: et quanquam, ut fit, a nonnullis timori gratiaeque aut simultatibus aliquid daretur, tamen apud alios, et in publicis commentariis reperire integriora fas erat. Postquam ad unum omnia referri cœpere, paucis illa tanquam ex abdito proferentibus, maligne creditum; quod unde arguerentur non esset, omnia ad arbitrium principum composuisse existimatis: cum etiam Claudium Cæsarem, historiam, hortante T. Livio, scribere aggressum, ne vere ac libere, quæ mortem Cæsaris secula erant, traderet, sæpe castigatum ab avia et matre didicerimus.

Suet. Dio. 41. 108. Accessit ex ipsa imperii magnitudine cuncta accurate tradendi quædam desperatio. Nam ex eo tempore multa domi bellique gesta sunt, quorum causas atque seriem pauci præter auctores nossent; plerosque totum negotium pertinaciter falleret. Unde nemini vertendum vitio erit, si non obvia fide sine delectu omnia exceperit: præsertim quoties ntcumque tradita, manifestioribus rerum indiciis arguuntur.

109. Sed, ut ad seriem temporum revertamur, qua die Cæsari cognomentum Augusti est impositum; Tiberis, proxima nocte exundans, plana Urbis inundavit. Res fortuita vatum interpretationibus in prodigium tracta est, incrementumque Cæsari significari creditum, civitatem totam in potestate habituro. At ille non jam potentiam, quæ prius affuerat, sed justi imperii duces atque bona cogitans, non omnia, ut olim, privato consilio agebat.

11 Carent edd. ante Crev. τῷ rati.

De plerisque patres consulebantur: precante ipso ‘ne quis sibi patriæque, si quod haberet consilium rectius, invideret:’ neque difficilem se exhibuit, quicquid illi parum apte cogitatum judicassent, corrigendo. Maxime autem a consulibus, aut, si locum alterum ipse occuparet, a collega postulabat admoneri. Sed et ex aliis magistratis singulos, et ex reliquo senatu quindecim^f sortiri jussit, quibus in proximum semestre adjutoribus uteretur, de negotiis ad frequentem senatum referendis ante tractatus. Eosdem etiam aliquando judicaturus adhibuit.

Sueton.
Aug. 35.
Dio.

110. Exercebat tamen et senatus judicia, quemadmodum olim:^g quin et legationibus interdum regum atque nationum responsa dabat: populus comitiis interererat: nihil tamen nisi de sententia principis constituebatur. Magistratus partim ipse designabat, partim suffragiis sinebat creari; semper animum intendens, ne indigni fierent, aut factionibus ac ambitioni locus esset. His in universum ita ordinatis, deinceps singula, quæ memorari digna occurserunt, suis annotata temporibus referentur. Non enim abs re miratus Alexandrum hic princeps, plerisque in adolescentia subactis, ne materiam agendi postea non esset habiturus timentem; majus esse existimavit imperium partum bene constituere, quam donec defuit quærere. Idque rebus ipsis laudabiliter præstitit.

Plut.
Apoph.
Rom. in
Aug.

111. Igitur eodem consulatu, vias extra Urbem ex manubiali pecunia sternendas triumphalibus viris distribuit; excepta sibi Flaminia, quæ ad Ariminum usque pertinebat, quod per eam ducturus exercitum erat. Celeriter ea permunita est, obque eam causam in duobus capitibus viæ positi sunt arcus cum statuis Augusti, unus

Sueton.
Aug. 30.

Strabo, v.
p. 217. Dio.

^f *Sed et ex aliis magistratis singulos, et ex reliquo senatu quindecim]* Imitatus est hoc in insti- tuto Augustus morem antiquitus usurpatum, ut magistratus duntaxat cum senioribus de quibusdam negotiis deliberarent: quæ ad consilia habenda destinatos locos habebant, dictos senacnla, sive potius senatula. Testis est Festus in voce *senacula*. Crev.

dicia, quemadmodum olim] Stante republica non exercuit senatus judicia. Sola in augusto illo consessu negotia publica tractabantur, leges, bella, paces, &c. Sub Cæsaribus aliter se res habuit: nec raro judicia quædam graviora apud senatum discep- labantur: quo ex more videtur ortus esse Dionis error, superiore tempora ex suis æstimatoribus.

^g *Exercebat tamen et senatus ju-*

Pigh. ad Ann. 725. in ponte Tiberis, alter Arimini: quorum adhuc in numeris imago visitur, cum hac inscriptione: S. P. Q. R. CAES.

Dio. AVGVSTO. QVOD. VIAE. MVNITAE. SVNT. In ceteras etiam vias, contanter sumtum præbentibus aliis, multum de sua aut publica pecunia impendit. Ille tamen de sua dedisse malebat videri: eoque et argenteas statuas suas

Plin. xxxiiii. 12. (quo ex metallo nulli antea Romano positæ fuerant) sustulit, et conflavit omnes: et ex ea pecunia cortinas aureas

Dio. Sueton. Aug. 52.

in æde Apollinis Palatini posuit.

Dio. Lapis Vet. ap. Pigh. profectus ab Urbe Cæsar, Britannis inferre bellum con-

Hor. iii. Carm. 5. stituerat. Sed ubi perventum in Galliam est, obvios

Strabo. iv. eorum oratores habuit, pacem petentium. Idcirco, de-
p. 200. Dio. posito priore consilio, in Gallia substitit, quam recens

Liv. Epit. subactam, secutis deinde civilibus bellis, nondum bene
certa ac stabilis forma continebat. Igitur Narbonem

Dio. evocatis populis trium Galliarum, quas pater Cæsar vi-

Dio, LIV. Druso Li- cerat, censum egit: moribusque eorum ac reipublicæ fir-
bone et Pi- mius constituendæ operam dedit: certumque vectigalis
sone Coss. modum, et inferendi tempora quibusque ac loca præ-
scripsit.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXXV.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. EADEM æstate M. Licinius Crassus M. F. M. N. Fasti Capit.
pro consule ex Thracia et Getis, A. D. iv. Nonas Julias
triumphavit. Bastarnæ nuperæ cladis dolore Denthele-
tas et Sitam, quibus calamitatis suæ causam imputabant,
adorti, excitarunt Romanum, illis gentibus atque regi-
onibus belli minime appetentem. Ceterum ut inquietas
nationes graviore damno eastigatas in longius pacaret, di-
ligenter instructis omnibus, operam dedit ut imparatis
superveniret. Juvitque consilium fortuna: et, profligatis
levi negotio barbaris, leges pacis, quales Romanus volue-
rat, impositæ. Victis Bastarnis, cum arma semel cepis-
set, ulcisci Thracas quoque statuit; qui priori expeditione
e Mysia ^a revertentem latrociniis vexaverant, et tum quo-
que nihil pacati agitare nuntiabantur. Igitur in Merdos
Serdosque exercitu inducto, nationes istas prælio non uno
victas, magno labore domuit; amputatis multorum mani-
bus, quod aliter frangi feritas crudelissimorum mortalium
non poterat. A Serdis istis vocatam regionem, quam
Serdicam et Sardicam variante scriptura celebrant his-

^a *Mysia*] Latini scriptores fre- a *Mysia* in Asia. Vid. Cellar.
quentius scribunt *Masia*: qua Geogr. Antiq. l. ii. c. 8. Crev.
scriptura distinguitur hæc regio

Liv. Epit.
^{cxxxiv.}
Dio, li. fin.

Flor. iii. 1.

toriae; pro Merdis, quod nescio an usquam præterea occurrat vocabulum, Mædos intelligere malim, vicinos Dentheletis, et a Serdis flumine tantum Nesso separatos.

Dio. 2. Ceterum subjecta quæque populando, cum ad Odrysas Crassus penetrasset, his in pacis speciem occurrentibus pepercit. ‘Bacchi se clientes’ asseverabant, ‘neque dignum ab ejus imperatoris exercitu sacras terras vastari, cuius imperii prædictionem M. Octavio de filio consulenti exhibuissent. Ritu enim loci vinum aris infusum, superato ædis culmine in cœlum emicasse lætissima flamma: quod ostentum nemini post Alexandrum Magnum factum fuerit.’ Lucum eum tum temporis Bessi obtinebant: itaque Crassus his adeuntum, prioribus cultoribus restituit. Hæc agentem Roles excivit, cui cum alio Getarum regulo (Dapygi erat nomen) bellum inciderat. In hos invictus Romanus, cum equites pulsos in peditum ordines impegisset; non prælium ultra, sed cædes turbatorum atque diffugientium fuit. Dapyx in castellum munitum se contulit: quod cum obsideret Crassus, quidam de muro Græce salutans eum, colloquium expetivit. Per hunc proditi barbari, ne in manus incidenter hostium, mutuis vulneribus semetipsi conciderunt. Dapygis fratri, nisi captus fuisset, par cum aliis fatum sortituro, Crassus salutem et libertatem restituit.

Sueton. Aug. 94. Dio. 3. His ita gestis, ad Ceiram signa promota. Est in regionibus eis spelunca ejus magnitudinis et muniti, ut Titanes a Diis victi eo confugisse dicerentur. Huc omnes opes suas finitimi, et, quod in his pretiosissimum erat, armata et pecora incluserant. Crassus, perquisitis omnibus speluncæ ostiis, (tortuosa enim et occulta erant,) obstructisque, necessariorum parandorum facultate exclusos, fame subegit. Invitatus hoc successu, Zyraxis etiam regionem, licet Dapygis bello se nihil immiscuerat, invasit. Robustissimum ejus regionis oppidum Genucla fuit, ubi signa Romana esse dicebantur, quæ C. Antonio apud Istrianos Getæ ademerant. Ea terra simul et ab Istro, cui adjuncta fuerant, oppugnata, parvo quidem tempore, sed non parvo labore cepit, absente quidem Zyraxe, qui ad primam belli famam, cum pecunia, comparandorum auxi-

liorum causa, in Scythas profectus, nondum redierat. Interea Mysorum etiam populos, qui defecerant, per legatos recepit. Artacios, illibatam libertatem nullaque violatam deditione jactitantes, ipse aggressus, ne vicinis fastidium conditionis suæ facerent, quanquam fortissime repugnantes, in potestatem redegit, eum partem eorum superasset armis, ceteros captivis suis metuentes accipere conditions pacis coëgisset.

4. Ob eas res triumphum ei concessit Augustus; itemque M. Valerio Messallae propter Gallorum rebellantium partem domitam. Circa amuem Aturum¹ et Pyrenæos saltus res gesserat, Aquitanorum maxime ferocia fracta. Triumphavit igitur pro consule ex Gallia A. D. VII. Kalendas Octobres: et ex manubiis viam silice sternendam locavit, quam ne fuisse Valeriam existimemus, Tibulli poëtae, qui bello Aquitanico sub Messalla meruit, auctoritati damus, per Tusculanum Albanumque agrum ductam testantis, cum Valeria Tibure in Marsos et Pelignos pertineret. Dum haec aguntur, Augustus in Hispaniam ex Gallia profectus, eam quoque provinciam proratione praesentium ordinavit. Adhuc Tarracone agentem Kalenda Januariæ deprehenderunt, quibus consulatum ipse octavum, T. Statilius Taurus iterum inierunt.* Tum Agrippa, cui nulla munienda obtigerat via, aliud non minoris sumtus opus, Septa, dedicavit. Locum eum in Martio Campo Lepidus antea comitiorum habendorum causa porticibus instruxerat. Agrippa incrustavit, tabulisque et statuis exornavit, adeo pretiosis, ut pro quibusdam capite spondere tutelarii cogarentur. Sed Agrippa, nihil honori suo tribuens, Septa Julia vocavit, omnia referre ad Cæsarem solitus, eoque et apud ipsum integra gratia; nec minus in magna gloria apud ceteros, quod optimorum consiliorum auctorem esse Cæsari scirent.

Appian.
Civ. iv. p.
611.

Dio xl ix.
fin.

Tibull. i.
Eleg. 7. et

ii. 1.
Fasti Capit.
Sueton.

Aug. 24.
Tibull. i.

Eleg. 7. v.
9. et 57.

Strabo, v.
p. 238.

Dio, lxxii.
Sueton.

Aug. 26.

Dio.

Plin.
xxxvi. 5.

Dio.

5. Longe diversis moribus Cn. Cornelius Gallus, pro instituti sui vanitate exitum habuit. Is immemor cuius

¹ Montem Atacem legebatur ante Crev. qui ex Tibullo reposuit annem Aturum.

* A. U. C. 726. A. C. 26.

- Ovid. 11. opus esset, auctori suo obtrectare non verebatur : et, inter
 Trist. 446. alia maleficia, Thebas, Ægypti nobilissimam urbem, plu-
 Euseb.
 Chron.
 Marcell. vi.
 Dio.
- Strabo,
 xvii. p.
 819.
 Dio.
- Sueton.
 Aug. 66.
 Dio.
- Serv. ad
 Virg. Ecl. x.
 Dio.
- Suet. Mar.
 cell.
- Serv. Dio,
 &c.
 Euseb.
 Chron.
- Dio.
- Plin.
 xxxvi. 24.
 Dio.
- Sueton.
- opus esset, auctori suo obtrectare non verebatur : et, inter
 alia maleficia, Thebas, Ægypti nobilissimam urbem, plu-
 ribus ornamentiis opibusque spoliatam exhauserat. Nec
 interim defuit statuas sibi, per omnem prope dixerim
 Ægyptum, ponere, et acta sua insculpere in pyramides.
 Nam Heroum urbem deficientem parva manu receperat :
 domueratque Thebas, propter tributum tumultuantes.
 Hæc, cum accepto successore Petronio in Urbem redi-
 set, Valerius Largus ex familiaribus ejus objecit; factum-
 que est, ut Augustus Gallo amicitia et provinciis suis
 interdiceret. Sic cadere incipientem aliæ, ut fit, adortæ
 accusationes prorsus afflixerunt, multorumque criminum,
 inter quæ et conjurare contra Cæsarem voluisse, insimu-
 latus, sententiis patrum, quibus causam judicandam im-
 perator dederat, exulare jussus est : bona ejus in fiscum
 Cæsaris referri placuit, et ob hanc vindictam honorem
 haberi Diis immortalibus ; iisque majoribus hostiis senatus
 nomine fieri. At Gallus, ignominiam non ferens, ferro
 incubuit. Hic casus primum ex Romanis Ægypti præ-
 dictum, inter paucos Cæsari carum, poëtam nobilem, bello
 spectatum, quadragesimo ætatis anno sustulit, cum tot
 egregia naturæ ac fortunæ munera utendi nescius inexcu-
 sabili vecordia corrupisset.
6. Atque hoc sicuti ad modestiam documentum, sic
 illud ad cautionem hominibus fuit, quod multorum suffra-
 giis adactus ad extrema fuerat, qui prosperitate magna
 usum adulatioñi propioribus officiis impense coluerant.
 At illi Largum videntes crescere, ad hunc se transtule-
 runt, eundem illum, si quando ferret occasio, haud segni-
 us condemnaturi. At apud alios propter amicum ever-
 sum tanta esse in invidia Largus cœperat, ut C. Proculeius,
 Cæsaris amicitia notus eques, cum forte factus ei esset
 obviam, manu os atque nasum compressisse dicatur :
 quasi indicans, tali præsente delatore, ne respirare qui-
 dem tuto quenquam posse. Alius testibus adhibitis Lar-
 gum interrogavit, ‘an se cognosceret?’ et, negante illo,
 rem consignavit in tabulis, quasi homo improbus calum-
 niari vel ignotum nequiret. Casu Cornelii cognito, lau-
 datam quidem ab Augusto patrum pietatem ferunt, tanto-

pere pro se indignantium ; sed et illacrymasse eum, nobilique voce questum, ‘ sibi soli non licere amicis, quatenus vellet, irasci.’

7. Tantum exemplum nihil M. Egnatium Rufum de- Dio.
terruit, (adeo plures aliorum improbitatem æmulari, quam
vereri pœnam didicerunt) quominus ad similem furorem
prolaberetur. Ædilis nuper et alia non inepte fecerat, Vell. II. 91. et Dio.
et, oborto forte incendio, per servitia sua et mercenarios
opem tulerat laborantibus. Ob ista populi jussu pecunia
ex publico data, factusque præter leges statim ex ædili-
tate prætor, in tantum sibi placuit, ut Augustum contem- Dio.
neret, edictoque proposito, ‘ sua opera salvam integrum
que Urbem successoribus tradi’ gloriaretur. His quan-
quam offensus cum nobilissimo quoque patrum Augustus,
satis tamen in presentia habuit ædilibus injungere, ‘ da-
rent operam, ne qua incendia existerent, aut, si extitis-
sent, in tempore restinguerentur.’

8. Eodem anno Ponti rex Polemo, inter socios ac
foederatos populi Romani ascriptus, in universo regno suo
prima in theatris loca senatoribus Romanis dari præcepit.
Et Romæ Sex. Apuleius Sex. F. Sex. N. proconsul ex Fasti Capit.
Hispania A. D. VII. Kalendas Februarias triumphavit.
Sub idem tempus clausæ nuper Jani portæ denuo patue- Oros. VI.
runt. Britannos promissa non servantes bello petere Au- 21.
gustus destinarat. Sed præpeditus Salassorum, Cantabro- Dio.
rumque, et Asturum rebellione, ad hos prius pacandos
consilia convertit. Igitur nono consulatu, ejus collegam
M. Junium Silanum habuit,* etiam Tarracone inito, ipse
Hispanos domitus Alpina bella Terentio Varroni Mure- Sueton.
næ demandavit. Aug. 26.
Dio.

9. Salassi nuper Gallico bello M. Messallæ castra Strabo, IV.
propinquis locis habenti, ligna ad focum, et hastilia ad p. 205.
exercitationes, non nisi pretio accepto, dederant; et nu-
per per simulationem viarum, aut pontium reficiendorum,
cum magnis copiis juga montium insidentes, saxis in sub-
jecta devolutis, pecuniam, quæ ad Cæsarem portabatur,
interceperant. Hos igitur divisis copiis Varro, quo plu- Dio.
ribus locis invadens distraheret, haud difficulter paucos

* A. U. C. 727. A. C. 25.

numeroso succinctus exercitu superavit. Pacem deinde potentibus cum certam pecuniam imperasset, tanquam nihil ultra passuris; dimisit, per causam exigendi, milites, comprehendique omnes, et adduci Eporædiam jussit.

Strabo. Ibi sub hasta venierunt omnis ætatis sexusque millia sex et triginta; præterea hominum bello aptorum octo millia, lege addita, ‘ne aut in vicina regione servirent, aut vi-

Sueton. Aug. 21. cesimum intra annum manumitterentur.’ Ita perdomitis Dio. tandem Salassis, Augustus tria colonorum millia, maxi-

Sueton. Aug. 21. me ex praetoriis cohortibus, in optimam ejus agri partem Liv. Epit. misit; et, quo loco castra habuerat Varro, condi oppidum, et muris, quatenus natura locorum patiebatur, muni-

Dio. ri jussit. ‘Augusta Prætorianorum’ appellata.

Dio. 10. Difficilior adversus Cantabros Asturesque labor Augusto fuit: cum asperi homines, et pari situ defensi, nec pacem amplecterenetur, nec in discriminem pugnæ se Flor. iv. 12. darent adversus validiores. Cantabrorum præcipua contumacia fuit: qui libertatem usurpare non contenti, quoties Romanus metus aberat, Vaccæos, et Turmodigos, et Autrigonas assidue depopulabantur. At ubi, Sagesama recepta, castrisque ibi positis, tripartitas copias immisit

Dio. Cæsar; modo altioribus jugis præoccupatis, modo per cava locorum aut sylvestria positis insidiis, in has eum difficultates conjecere, ut præ curis laboribusque per majorem partem ætatis exantlatis in morbum incideret.

Strabo, iii. p. 165. Sed et frumenti penuria laboratum in castris est, quod per difficiles vias parce ex Aquitania subvectum, incredibilis exorta murium multitudo diripiebat. Ergo et cum hoc tantulo animali belligerandum fuit; hominesque conducendi, pretio in certum captorum numerum constituto.

Dio. 11. Ceterum Augustus Tarraconem regressus, C. Antistium bello præfecerat: eaque res ad celeritatem victoriæ profuit. Quippe barbari, contemto Antistio, cum prælium commisissent ad Belgidam (quod oppidum ab aliis Segidam vocari^b doctis placet) magna clade victi,

Flor. et Oros.

^b *Belgidam, quod oppidum ab aliis Segidam vocari]* Cum valde incertus sit et Belgida, sive Bel- runt quædam Flori et Orosii exemplaria,) et Segidæ sive Segedæ situs, nihil incertius quoque hac conjectura, qua Belgica et Segi-

Vinnium altissimum montem fuga petiverunt. Ibi tuti loco, necessariorum inopes, quam ditionem ferrum extorquere nequiverat, fame subigente fecerunt. Alia deinde sunt ab Antistio oppida capta: sed cuius titulis Dio.
 Arracillum accedere debeat, quando sub hæc tempora et Flor. et Oros.
 C. Furnius et M. Agrippa his in regionibus res gesserunt, Vell. II. 90.
 inter silentium auctorum parum liquet. Id tantum repe- Flor. et
 riro, cum diu magna vi repugnasset, captum ac direptum Oros.
 esse. Post hæc, ulteriora quoque Gallæciæ victores per-
 vaserunt, classe etiam admota ab oceano, cui præfuisse
 C. Furnium arbitror; qui una cum Antistio Medullium
 montem flumini Minio adjacentem obsedit. Isthæc obsi-
 dio magno labore periculoque Romanis constitit. Magna
 hominum multitudo huc confugerat; quæ, cum armis re-
 sisteret, operibus expugnanda fuit. Igitur, obducta per
 quindecim millia passuum fossa, cum aliter captivitatem
 effugere barbari nequirent, inter epulas se certatim igne,
 ferro, ac veneno peremerunt.

12. Taxus arbor in Hispania nascitur: hujus e baccis Plin. xvi.
 venenum exprimebant, cetera quoque tam maleficæ natu- 10. et Flor.
 ræ, ut, vasis ex eo ligno factis, vina diffusa mortem affe- Plin.
 rant. Hinc ‘taxica’ vocata putant, quæ vulgo ‘toxica’
 nominantur. Alii toxicon ex herba fieri similitudinem Strab. III.
 apii referente tradunt. Id quoniam citra dolorem necet, p. 165.
 asservare Hispanos in remedium acerbioris casus: eos
 maxime, quos gentili more supervivere post mortem ejus,
 cui se devoverint, nefas habetur. Hoc modo consumatis
 plerisque, ne quidem servari magna pars eorum, qui in
 potestatem venerant, potuere. Annotatum est a puero, Strabo,
 gladium forte nacto, jussu patris parentes cum fratribus III. p. 164.
 omnibus interemtos: itemque alias una captos, a muliere.
 Nec enim ille sexus erat mollior: et interficti sunt eo
 bello a matribus liberi, ne in potestatem hostis inciderent.
 Inter hæc relevatus nonnihil Augustus ad castra rediit:

da pro uno eodemque oppido sumuntur. Cellarius in tabula sua Hispaniæ geographicæ Belgiam esse oppidulum regni sive Segidam ad meridiem Cæsar- fluvium locat. Doctissimus an- zen de la Martinière, suspicatur Belgidam esse oppidulum regni Arragonici ad meridiem Cæsar- Belchite, ad amniculum dictum Dictionarii Geographicæ, Bru- agnstaæ positum, quod vocatur Atmanazir, sive Almonazir. Cœv.

- Flor. fractosque jam hostes et in ditionem acceptos partim in plana deduxit, ne montium fiducia rebellarent; aliis ob-sides imperavit; ferocissimum quemque sub corona ven-didit.
- Flor. et 13. Sub idem tempus Astures, montibus suis degressi,
Oros. castra juxta flumen Asturam (unde nomen genti) posue-rant. Inde trifariam divisum copiis totidem Romana cas-trum oppugnaturi, maximum terrorem imparatis periculum-que intulissent; nisi T. Carisius, Trigæcinis sociorum con-silia prudentibus, instructo cum exercitu occurrisset. Cruentum ibi certamen fuit, multis utrimque cadentibus, donec in fugam acti hostes Lanciam, urbium suarum maxi-mam, confugerunt. Eam milites ab ira pertinacis prælia delere incendio cupiebant: donec Carisius, non parvo apud utrosque negotio, barbaris ditionem, suis clemen-tiam persuasit; ut victoriae Romanæ stans potius Lancia, quam incensa monumentum esset. Hanc victoram, om-nibus circum exterritis, secuta gentis est deditio, conces-sis ei ad inhabitandum castris suis, quæ in plano essent. Sic mansuefacti paulatim Astures solum exercere, et met-talla, didicerunt; tum demum opibus suis cognitis, dum alieno lucro eas eruunt. Aurum enim fert Hispania co-loresque, quorum Indico similis ex arena excoquebatur.
- Isid. Ety- Plin. xxxv. Miniarium certe metallum maximi proventus in Bætica
mol. ix. 2. 6. fuit: in Gallæcia vero Minium flumen inde nominatum
Flor. putant, quod in eo magna vis ejus pigmenti reperiatur.
- Dio. 13. 3. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000. 1001. 1002. 1003. 1004. 1005. 1006. 1007. 1008. 1009. 1000. 1001. 1002. 1003. 1004. 1005. 1006. 1007. 1008. 1009. 1010. 1011. 1012. 1013. 1014. 1015. 1016. 1017. 1018. 1019. 1010. 1011. 1012. 1013. 1014. 1015. 1016. 1017. 1018. 1019. 1020. 1021. 1022. 1023. 1024. 1025. 1026. 1027. 1028. 1029. 1020. 1021. 1022. 1023. 1024. 1025. 1026. 1027. 1028. 1029. 1030. 1031. 1032. 1033. 1034. 1035. 1036. 1037. 1038. 1039. 1030. 1031. 1032. 1033. 1034. 1035. 1036. 1037. 1038. 1039. 1040. 1041. 1042. 1043. 1044. 1045. 1046. 1047. 1048. 1049. 1040. 1041. 1042. 1043. 1044. 1045. 1046. 1047. 1048. 1049. 1050. 1051. 1052. 1053. 1054. 1055. 1056. 1057. 1058. 1059. 1050. 1051. 1052. 1053. 1054. 1055. 1056. 1057. 1058. 1059. 1060. 1061. 1062. 1063. 1064. 1065. 1066. 1067. 1068. 1069. 1060. 1061. 1062. 1063. 1064. 1065. 1066. 1067. 1068. 1069. 1070. 1071. 1072. 1073. 1074. 1075. 1076. 1077. 1078. 1079. 1070. 1071. 1072. 1073. 1074. 1075. 1076. 1077. 1078. 1079. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1085. 1086. 1087. 1088. 1089. 1080. 1081. 1082. 1083. 1084. 1085. 1086. 1087. 1088. 1089. 1090. 1091. 1092. 1093. 1094. 1095. 1096. 1097. 1098. 1099. 1090. 1091. 1092. 1093. 1094. 1095. 1096. 1097. 1098. 1099. 1100. 1101. 1102. 1103. 1104. 1105. 1106. 1107. 1108. 1109. 1100. 1101. 1102. 1103. 1104. 1105. 1106. 1107. 1108. 1109. 1110. 1111. 1112. 1113. 1114. 1115. 1116. 1117. 1118. 1119. 1110. 1111. 1112. 1113. 1114. 1115. 1116. 1117. 1118. 1119. 1120. 1121. 1122. 1123. 1124. 1125. 1126. 1127. 1128. 1129. 1120. 1121. 1122. 1123. 1124. 1125. 1126. 1127. 1128. 1129. 1130. 1131. 1132. 1133. 1134. 1135. 1136. 1137. 1138. 1139. 1130. 1131. 1132. 1133. 1134. 1135. 1136. 1137. 1138. 1139. 1140. 1141. 1142. 1143. 1144. 1145. 1146. 1147. 1148. 1149. 1140. 1141. 1142. 1143. 1144. 1145. 1146. 1147. 1148. 1149. 1150. 1151. 1152. 1153. 1154. 1155. 1156. 1157. 1158. 1159. 1150. 1151. 1152. 1153. 1154. 1155. 1156. 1157. 1158. 1159. 1160. 1161. 1162. 1163. 1164. 1165. 1166. 1167. 1168. 1169. 1160. 1161. 1162. 1163. 1164. 1165. 1166. 1167. 1168. 1169. 1170. 1171. 1172. 1173. 1174. 1175. 1176. 1177. 1178. 1179. 1170. 1171. 1172. 1173. 1174. 1175. 1176. 1177. 1178. 1179. 1180. 1181. 1182. 1183. 1184. 1185. 1186. 1187. 1188. 1189. 1180. 1181. 1182. 1183. 1184. 1185. 1186. 1187. 1188. 1189. 1190. 1191. 1192. 1193. 1194. 1195. 1196. 1197. 1198. 1199. 1190. 1191. 1192. 1193. 1194. 1195. 1196. 1197. 1198. 1199. 1200. 1201. 1202. 1203. 1204. 1205. 1206. 1207. 1208. 1209. 1200. 1201. 1202. 1203. 1204. 1205. 1206. 1207. 1208. 1209. 1210. 1211. 1212. 1213. 1214. 1215. 1216. 1217. 1218. 1219. 1210. 1211. 1212. 1213. 1214. 1215. 1216. 1217. 1218. 1219. 1220. 1221. 1222. 1223. 1224. 1225. 1226. 1227. 1228. 1229. 1220. 1221. 1222. 1223. 1224. 1225. 1226. 1227. 1228. 1229. 1230. 1231. 1232. 1233. 1234. 1235. 1236. 1237. 1238. 1239. 1230. 1231. 1232. 1233. 1234. 1235. 1236. 1237. 1238. 1239. 1240. 1241. 1242. 1243. 1244. 1245. 1246. 1247. 1248. 1249. 1240. 1241. 1242. 1243. 1244. 1245. 1246. 1247. 1248. 1249. 1250. 1251. 1252. 1253. 1254. 1255. 1256. 1257. 1258. 1259. 1250. 1251. 1252. 1253. 1254. 1255. 1256. 1257. 1258. 1259. 1260. 1261. 1262. 1263. 1264. 1265. 1266. 1267. 1268. 1269. 1260. 1261. 1262. 1263. 1264. 1265. 1266. 1267. 1268. 1269. 1270. 1271. 1272. 1273. 1274. 1275. 1276. 1277. 1278. 1279. 1270. 1271. 1272. 1273. 1274. 1275. 1276. 1277. 1278. 1279. 1280. 1281. 1282. 1283. 1284. 1285. 1286. 1287. 1288. 1289. 1280. 1281. 1282. 1283. 1284. 1285. 1286. 1287. 1288. 1289. 1290. 1291. 1292. 1293. 1294. 1295. 1296. 1297. 1298. 1299. 1290. 1291. 1292. 1293. 1294. 1295. 1296. 1297. 1298. 1299. 1300. 1301. 1302. 1303. 1304. 1305. 1306. 1307. 1308. 1309. 1300. 1301. 1302. 1303. 1304. 1305. 1306. 1307. 1308. 1309. 1310. 1311. 1312. 1313. 1314. 1315. 1316. 1317. 1318. 1319. 1310. 1311. 1312. 1313. 1314. 1315. 1316. 1317. 1318. 1319. 1320. 1321. 1322. 1323. 1324. 1325. 1326. 1327. 1328. 1329. 1320. 1321. 1322. 1323. 1324. 1325. 1326. 1327. 1328. 1329. 1330. 1331. 1332. 1333. 1334. 1335. 1336. 1337. 1338. 1339. 1330. 1331. 1332. 1333. 1334. 1335. 1336. 1337. 1338. 1339. 1340. 1341. 1342. 1343. 1344. 1345. 1346. 1347. 1348. 1349. 1340. 1341. 1342. 1343. 1344. 1345. 1346. 1347. 1348. 1349. 1350. 1351. 1352. 1353. 1354. 1355. 1356. 1357. 1358. 1359. 1350. 1351. 1352. 1353. 1354. 1355. 1356. 1357. 1358. 1359. 1360. 1361. 1362. 1363. 1364. 1365. 1366. 1367. 1368. 1369. 1360. 1361. 1362. 1363. 1364. 1365. 1366. 1367. 1368. 1369. 1370. 1371. 1372. 1373. 1374. 1375. 1376. 1377. 1378. 1379. 1370. 1371. 1372. 1373. 1374. 1375. 1376. 1377. 1378. 1379. 1380. 1381. 1382. 1383. 1384. 1385. 1386. 1387. 1388. 1389. 1380. 1381. 1382. 1383. 1384. 1385.

totidemque legatis. Ludos etiam in castris Marcellus ac Dio. Tiberius, ædilium vicem, ediderunt.

15. Jubæ deinde regi, quod pleraque paterni ejus regni provinciæ populi Romani ascripta fuerant, Gætulicæ quædam concessæ partes, et quicquid Bocchus ac Bogud Strabo, vi. p. 288. Mauritaniæ reguli obtinuerant. Per idem tempus Amynatas, multis Cilicum et Pisidarum castellis occupatis, ad Strabo, xii. p. 569. Homonadenses progressus, interfecto tyranno, dolo muliebri perierat. Ejus regnum, quanquam liberos reliquerat, Dio. in provinciæ formam rededit Cæsar, misso M. Lollo, qui primus eam pro prætore administravit. Huic Lycaones Eutr. vii. 5. Euseb., cum Gallogræcis parere jussi, tum Sagalenses, et Selgen- Chron. ses, et quicquid sub imperio Amyntæ fuerat. Pamphyliæ Dio. tantummodo partes, nuper eidem attributæ, suis legibus Strabo, ib. et p. redditæ sunt. 571. Dio.

16. Ob hæc, et quia Celtarum quosdam, ob negotiatorum Romanos interfectos, armis ultus M. Vinucius imperatoris nomen Augusto et ipse quæsiverat; triumphos ex provinciis subactis Cæsari senatus decrevit; eosque recu- Flor. Dio. santi tropæum super arcum statui jussit in Alpibus. Id tamen complures post annos perfectum arguit inscriptio pontificatum Augusti præferens, quem post mortem demum M. Lepidi assumxit. Talis enim illa fuit: IMPERA- Sueton. TORI. CÆSARI. DIVI. F. AVG. PONTIFICI. MAXIMO. Aug. 31. IMP. XIII. TRIBVNITIÆ. POTESTATIS. XVIII.^c S. P. Plin. iii. 20. Q. R. QVOD. EJVS. DVCTV. AVSPICHIISQVE. GENTES. ALPINÆ. OMNES. QVÆ. A. MARI. SVPERO. AD. INFERVM. PERTINEBANT. SVB. IMPERIVM. POP. ROM. SVNT. REDACTÆ. GENTES. ALPINÆ. DEVICTÆ. TRI- VMPILINI. CAMVNI. VENOSTES. VENNOMETES. ISARCI. ceterorum deinde populorum longa series sequitur, quam ob ignota pleraque veteribus etiam monumentis vocabula Cluv. Ital. prætermisi. Operis reliquiæ prope Monœcum portum vi. Ant. i. 9. suntur in Liguria. Nam duobus supra milliaribus in præruptis collibus adhuc columnæ cochleatae superest, qua spe-

^c *Tribunitiae potestatis XVIII.]* Notam numeri adjectam esse a Dalecampio, cum in omnibus scriptis et antiquioribus editis desideretur, affirmat Clar. Har- duinus, qui quidem præterea affert, tanquam e Dalecampio, XVII. non XVIII. Crev.

Delph. et Var. Clas.

Livius.

culæ et arcis loco utuntur incolæ, corrupta nonnihil voce
Torpia pro Tropæis appellantes.

Dio et
Oros.

Dio.

Strabo, v.
p. 235.
Sueton.
Aug. 29.
Dio.

Plin.
xxxv. 4.

Plin.
xxxiv. 8.
Plin.
xxxvi. 14.
et xxxiv. 3.
Suid.

Dio.

Vid. Ro-
sin. Ant.
Roman.
ii. 5.

Pigh.
Ann. 728.
Dio.

17. Ob ejusmodi tam læta, cum oppressa ubivis bella viderentur, quorum causa nuper apertum Jani templum fuerat, iterum claudi placuit. Ducibus ac legatis Augusti, quorum opera bella confecta fuerant, jus datum,^d singulis annis uno die Kalendis Januariis gestandæ coronæ cum triumphali habitu.

18. Omnibus his annis multus in Urbe suis sumtibus exornanda M. Agrippa fuit, plurima et egregia opera molitus. Inter quæ porticum extruxit, navalium victoriarum præmium, Neptuno, quem Argonautarum celebri pictura decoravit, in omnibus suis operibus exemplo confirmare nisus, quod oratione magnifica sane, et maximo civium digna, de tabulis omnibus signisque publicandis habuit. Igitur et Thermarum suarum calidissima parte marmoribus parvas tabellas inclusit: et ante eas Lysippi

distringentem dedicavit: et templum Ultori Jovi positum, cum Syracusanis columnarum capitibus, sic exornavit, ut

propter omnium Deorum conspicua in eo signa Pantheon appellaretur: quanquam nominis ejus causam alii in simulacra Martis et Veneris Deorum iæunculis varie exculta conferunt: Dio sic dictum a forma rotunda putat,

quæ cœlum Deorum omnium domicilium imitetur. Sequentia tempora, cum Diis omnibus sacratum fuisse existimarent, omnibus Sanctis et Virgini cœlorum reginæ dedicarunt; hodieque durans id opus propter solidæ molis firmissimam stabilitatem, sub vocabulo Sanctæ Mariæ Rotundæ in exemplar perfectæ architecturæ cernitur:

testante titulo M. Agrippam L. F. consulem tertium fecisse. Simulacrum Augusti collocare ibidem Agrippa voluerat, ejusque nomen operi præscribere: sed utrumque illo recusante, dictatoris Cæsaris statuam in æde, suam et Augusti in vestibulo posuit.

19. Hæc tam magnifica opera cum proxime contingere principale culmen viderentur, honori tamen Agrippæ potius apud Cæsarem, quam fraudi fuere. Notus enim erat

^d *Ducibus ac legatis Augusti . . . non ejus ducibus, Dio datum me-jus datum] Hoc jus Augusto ipsi, morat. Crev.*

viri animus, Cæsaris reique publicæ causa facientis omnia, ut hanc operibus institutisque præclaris, hunc gloria et benevolentia civium decoraret. Nani ornatui commodi- Strabo, v.
tatibusque Romanæ Urbis plurimum studens Augustus, p. 236.
per se et amicos in tantum enius est, ut jure gloriaretur,
'marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset.' Sueton.
Igitur et nuptias filiæ suæ, quam M. Marcello, vix pue- Aug. 29.
ritiam egresso, desponderat, quod per valetudinem Romam Dio.
venire prohibebatur, Agrippa vices absentis gerente, ce- Sueton.
lebravit: et ædibus M. Antonii in monte Palatino com- Aug. 63.
bustis, quas M. Agrippæ et M. Messallæ concesserat, Dio.
huic quidem pecuniam dono dedit; Agrippam in suas
ædes recepit. Quæ cum maximo honori tanto viro essent,
nihilominus alios quoque haudquaquam paribus meritis
populus tum celebravit: C. Toranium tribunum plebis,
quod patrem suum, quanquam libertum, juxta se consi-
dere in theatro jusserset: P. Servilium, quod ejus Iudis
ursi trecenti, totidemque Africanæ confectæ fuerant.

20. Proximus deinde annus, quicquid abesse potesta-
tis Augusto videri poterat, obvia senatus voluntate dela-
tum contulit. Kalendis Januariis, quibus magistratum
decimum consul, collega C. Norbano Flacco, absens iniit,
senatus universus in acta ejus juravit: * et, cum adventum
suum nuntiandum curasset, (nam ob valetudinem infir-
mam diutius abfuerat,) et ob eam causam divisurum po-
pulo quadringenos nummos, ^e si senatui videretur; legi-
bus semel omnibus eum solvit: ne quicquam facere quod
nollet, aut quod vellet prætermittere cogeretur. Hæc
absenti data. Postquam advenit, et alia propter salutem
ejus atque redditum facta sunt, et honoris ejus causa pro-
pinquis quædam concessa: Marcello, dicendæ prætorio
loco sententiæ, petendique consulatus decem annis matu-
rius, quam per leges liceret; Tiberio, ut quinquennio prius Sueton.
quam leges annariæ sinerent, in petendis honoribus ratio Tib. c. 9.
ejus haberetur. Simul etiam hic quidem quæstor, Mar- Dio.
cellus jam pontifex, ædilis curulis designatus est. Forte Vell. II. 91.
Dio.

* A. U. C. 728. A. C. 24. cias argenti nostrates 12. se-
^e Quadringenos nummos] Un- munciam 1. Crev.

Tac. Ann. quæstores ad numerum non erant, qui in provincias mittentur.
I. 3.
Dio. Idecirco placuit senatui, ut quotquot proximo decennio magistratum eum gessissent, neque in provincias exissent, sortirentur.

Pigh.
Ann. 729.
Dio. 21. Dum hæc in Urbe fiunt, Astures et Cantabri, simulatque decessisse Hispania Cæsarem audiverunt, novæ servitutis impatientes arma resumserunt. Ceterum priusquam consilia nudarent, arte capere Romanos conati, missis nuntiis ad L. Lamiam, is tum Hispaniensibus legionibus præerat, frumentum et alia quædam dono se dare exercitui significarunt. Deinde milites accipiendi gratia missos, quo quemque voluerant perductos, interemerunt. Sed hujus facinoris haud diuturnum eis gaudium fuit. Quippe vastatione agrorum, et oppidorum incendiis, aliisque belli cladibus celeriter domiti, pœnas turbatæ per insidias pacis dederunt.

Plin. vi.
28.
Dio. 22. Alius eques Romanus, Gallus Ælius, in Arabiam Felicem signa Romana primus intulit. Quam expeditum est ex Strabone potissimum, auctore quantivis pretii,
Strabo, ii. p. 118.
xvi. p. 780. qui Gallo amicus sodalisque fuit, exequemur. Miserat hunc Cæsar, ut eas gentes finitimasque tentaret, simul locorum situm, Æthiopicosque fines, et Troglodytas Ægypto vicinos exploraret, qui sinu Arabico minime lato ab Arabibus separantur. Hos, quia ditissimos esse sciebat, auro argentoque aromata et lapillos permутantes, nec ementes ab aliis quicquam; aut amicos habiturus opulentos, aut, si hostes esse maluissent, ingentia inde spolia reportaturus videbatur. Speim dabat et Nabataeorum societas, quorum Syllæus, fraudulentio ut res docuit consilio, se ducem itineris, socium periculorum offerebat. Ad Albus pagum, id maximum Nabataeorum emporium erat, dirigendum iter cum esset, negavit pedibus penetrare eo exercitum posse; cum tamen mercatores, tanto camelorum et hominum numero, commeare inter Petram et Albus vicum soleant, ut, si multititudinem spectes, differre nihil ab exercitu videantur. Primum in eo peccatum fuit, quod adversus homines minime bellicosos, mari præ-

² Carent edd. ante Crev. voce *expeditionem*.

sertim, naves longas apud Cleopatridem, qua veteri fossæ Nili proxima est, biremes triremesque ac phaselos circiter octoginta construxit. Errore dein animadverso, centum triginta onerarias ædificavit: imposuitque militum Romanorum ac sociorum millia ferme decem, in quibus erant Joseph. eum Syllæo mille Nabataei. Herodes etiam, in magna Antiq. xv. fame frumento nuper adjutus a Petronio, quingentos ex 12. pretoria cohorte delectos auxilio miserat.

23. Hi circumducti per amfractus, et æstuaria, brevi- Strabo. busque aut occultis saxis insidiosos sinus, (propter quæ magnis navibus in eo mari nemo utebatur,) quintodecimo die vicum Album attigerunt, multis amissis navigiis, quamquam nemo dum hostium occurrisset. Id socordia fiebat Strabo, Nabatæorum regum, præfectis suis, quos fratres appellare xvi. p.779. consuerant, committentium omnia, præsertim quæ ad rem militarem pertinerent. Hoc instituto tum rex Obodas Strabo, omnem harum rerum curam in Syllæum inclinaverat. xvi. p.781. Hunc autem id agere suspicio erat, ut, explorata re- gione, Romanos in subigenda parte ejus adjuvaret: deinde illis morbo, fame, et ceteris, quæ structurus ipse esset, malis, absuntis, ipse ab his occupata possideret. Hujus scelere factum, ut per vasta loca et squalentia Dio et æstu circumducti, cum aquarum herbarumque malignitas Strabo. insueta corpora tentaret, quod æstatis reliquum erat, cum secuta hyeme, circa Vicum Album contererent.

24. Inprimis molestæ Stomacace^f et Scelotyrbe fue- Plin. runt, ignotæ nostro orbi hactenus pestes,³ sed illis locis xxv. 3. familiares. Nam in capita primum incumbens vis mali, Strabo et Dio. dentibus dejectis faciem exsiccabat. Plurimi hoc genere morbi statim peremti: aliis a capite citra noxam medi- arum partium ad pedes ea pestis transiit, genuum compagem solvens. Nec remedium inveniebatur, nisi quod oleum in vino potum inunctumque paucis profuit. Neu- trum enim iis locis nascebatur, neque maximam eorum copiam secum attulerant.

³ Molesta Stomacace et Scelotyrbe fuit ignotæ nostro orbi hactenus
edd. ante Crev.

^f Stomacace] Morbus quem tyrbe est quædam genuum cru-
Galli dicimus le scorbut; Scelo- rumque paralysis. Crev.

25. Idcirco, transacta demum hyeme, cum Augustus
 Fasti Capit. undecimum consul collegam Terentium Varronem Mu-
 Pigh. Ann. rænam, et, hoc celeriter defuncto, Cn. Calpurnium Cn.
 F. Cn. N. Pisonem, ultiro ambitum a Cæsare ac rogatum,
 Tac. Ann. haberet,* Ælius Gallus ex Albo vico copiis eductis, ter-
 II. 43. restri itinere similem ducum perfidiam expertus, post ali-
 Strabo. quam multos dies maxima cum defatigatione hominum ani-
 maliumque (nam et camelis aquam portari necessum fu-
 erat) in Aretæ regnum pervenit. Obodam affinitate con-
 tingebat Aretas: eo promptius exceptit Romanos, donisque
 hospitaliter coluit. Nec ideo minus per tam aridam re-
 gionem difficilis eis transitus Syllæi perfidia et artibus
 fuit. Triginta dies per devia consumti: quibus ferme
 Dio. Strab. Zea, et dactylis rariss, et olei loco butyrum præbente re-
 gione vixerunt. Inde penetratum in campos magna parte
 desertos, quibus tum Sabus imperabat. Vagam ibi vitam
 pastoralemque degunt homines, Ararena vocatur. Per
 hanc quinquaginta dierum spatio, per inculta et invia loca,
 Plin. vi. mitem pacatamque gentem attigerunt Negranorum: quo-
 rum rex, cum ad gentis ignotæ famam disfugisset, oppidum
 28. Strabo. primo impetu captum est. Sextis deinde castris ad flumen
 quoddam progressi, cum hostibus magno magis, quam dif-
 ficiili, prælio contenderunt. Arcum et gladium, lance-
 amque, fundas etiam nonnulli, sed plerique bipennes ha-
 bebant. His armis quam imperite et trepide sint usi ne
 dicendum quidem arbitror, cum ea pugna, decem millibus
 suorum amissis, tantummodo duos de Galli exercitu in-
 terfecerint.

26. Hæc victoria eis Ascam oppidum, itidem ab rege
 Dio. Strab. derelictum, aperuit. Hinc Athrullam processum: cap-
 taque insigni, ut iis locis, urbe, copiis oppidanorum, fru-
 mento maxime et dactylis refecti, Rhamanitas invaserunt
 Plin. Ilasaro parentes. Horum caput in Calingiorum natione
 Strabo. Mariaba fuit, superba appellatione: nam dominos omnium
 Plin. interpretantur. Nec abhorrebat oppidi magnitudo, sex
 millia passuum circumitu complectens. Nec in potesta-
 tem Romanorum pervenit; inopia aquæ septimo die sol-
 vere obsidionem coactis. Præter hæc oppida, Nestum

* A. U. C. 729. A. C. 23.

quoque, Magusum,^g et cum Tammaco Labeciam diruisse Gallus traditur, et, quo longissime processit, Caripeta. Sed quantum viribus superior erat, tantum eoque amplius Dio et morborum violentia infestabatur : a quibus ad postremum Strabo. expulsus est. Occupata pristini cultores receperunt. Gal. Strabo. lus, cum tantum itinere bidui ab aromatifera abfuisset, ut ex captivis est cognitum, sexaginta diebus omne id spatium remensus est, quod fraude ductorum toto semestri vix confecerat. Nonis castris Negrana rediit : undecimis inde ' Septem Putcos,' a rebus ipsis denominatum locum. Inde pacata exceperunt: vicus Chaalla, deinde Malotha flumini adjacens. Hinc per deserta et sitientia Negram itum, maritimum vicum, ex Obodæ regno. Inde diebus undecim celeberrimum Ægypti portum, quem Muris appellant, tenuit. Inde Coptum ; a Copto Alexandriam reliquias exercitus reduxit. Nam morbo et fame, tum desperatione ac tædio major pars interierat ; in bello septem omnino desideratis.

27. Hic annus sæpe ægrotantem Augustum decumano [¶]Sueton. quasi morbo propemodum dejicit. Omni certe spe salutis Aug. 81. Dio. abjecta, magistratibus, senatoribusque, et equitum primoribus domum convocatis, testamentoque facto, annuluni Agrippæ, Pisoni consuli rationarium imperii tradidit, quo numerum exercituum, et, quid ubique caperet populus Aug. 28. Dio. Romanus, aut expenderet, conscripserat. Successorem nominavit neminem, admirantibus, qui Marcellum eam in spem educari conjecterant. Antonius autem Musa, cum destillationibus vitiatum jecur calidis fomentis non juvabatur, ancipitem rationem medendi necessario complexus, Aug. 81. et frigidis eum lavacris potionibusque, et multo lactuæ usu, restituit. Pro hoc merito multam hic Antonius et ab se- Plin. xix. natu et ab Augusto pecuniam, cum immunitate, non sibi 8. Dio. tantum, sed et aliis medicinam facientibus in perpetuum decreta, abstulit.

28. Ne tamen artis experimento nimium gloriaretur ; non multo post Marcellus ab eodem Musa simili methodo

^g Nestum quoque, Magusum] one Clar. Harduini, Amnestrum, Paulo aliter hæc nomina effe- Nascam, Magusum. Crev. rontur apud Plinimum, in editio-

Serv. ad curatus, in Bajano suo, intra duodevicesimum ætatis annos. Virg. Aen. num obiit. Hoc tam acerbum fatum, et prius quoque vi. 861.

Propert. parum constans Marcelli valetudo, plani cuiusdam audaciam. Eleg. iii. ciæ colorem præbuit, se Octavia natum asserentis. Nam 18.

Vell. ii. 93. se, propter summam corporis imbecillitatem, ab eo, cui Dio. datus esset nutriendus, retentum, substituto suum in locum Val. Max. ix. 15. illius filio. Sed hæc diu post acciderunt. Tum vero Dio.

Serv. Dio. publico funere, ad quod sexcenti lecti intra civitatem Virg. Aen. ierunt, ingenti cum gloria pompaque elatum in Campo serv. v. 872.

Vell. ii. 93. et ibi peliendum curavit Augustus; ejusque laudationem ipse Serv. Dio. peregit. Civitas ejus mortem vehementer doluit, quod Tac. Ann. affabilitatis et ingenuarum virtutum opinionem, frugalitate ii. 41.

Serv. et et continentia in illa ætate et opibus admirabili, haud existentia in illa comparaverat. Sane ut Augustus eum populo Sen. Con- sol. ad commendaret, præter alias ingentes summas, quas ejus Marc. c. 2. nomine insumserat, paulo ante in ejus ædilitate celebrando.

Dio. curaverat magnificentissimos ludos, quibus et eques Plin. xix. Romanus, et matrona nobilis mimum egit: et, cum æstas 1. præfervida incidisset, velis inumbrarat forum, ut salubrius litigantes consisterent. Memoriæ traditum est, Virgilio Auctor Vit. Virg. carminis sui partem aliquando recitante, quod Marcello sepulcrale magno operi inseruit, Augustum et Octaviam præ nimio fletu vix durasse, donec locus absolveretur.

Dio. Ad leniendum deinde luctum, colendamque adolescentis Plin. vii. memoriam, honores ei decreti, theatrumque jam cœptum a 36. priori Cæsare, juxta Pietatis ædem, Marcelli appellatum: effigies etiam aurea cum corona ex eodem metallo Aug. 29. facta, quæ ludis Romanis in medio magistratum qui ludos facerent, curuli sella poneretur.

Plut. Mar- cell. fin. Dio. 29. Ceterum recreatus e morbo Cæsar, testamentum suum in curiam illatum ne recitaret, reclamante senatu, prohibitus est. Neminem imperii successorem a se relatum sciri volebat; quin aliquanto plus Agrippæ, quam Marcello tributum: ut sibi de se permissum populus inteligeret; et tamen, si libertatem nollet, Agrippæ notas probatasque virtutes, quam spes incertas adolescentis posteriori loco habendas. Credo post mortem Marcelli magnam ei curam fuisse placandi Agrippæ, cuius Marcellum sibi putantis anteferri patientiam desiderabat.

Sueton. Aug. 66.

30. In Syriam eum miserat, compositurum transmari- Dio.
nas provincias, ne Marcello, magnitudinem Agrippæ Joseph.
haudquaquam aequis oculis aspicienti, contentionis occasio xv. 13.
præberetur. Hoc ille pudendam ablegationem, et frigus Vell. II. 93.
Augusti esse interpretatus; ne nimium cupidus negotio- 45. Dio.
rum videretur, legatis suis in Syriam missis, Mitylenen Plin. VII.
processit. Ibi hybernantem Herodes adiit, qui Cæsa- Tac. Ann.
ream urbem recens condiderat, cum templo Romæ et XIV. 53.
Augusti, quo loco prius turris Stratonis steterat. Ob hoc, Joseph.
et quia etiam Agrippæ carus erat, nihil contra eum Ga- Sueton.
darenis creditum; vincetique in potestatem ejus accusatores
traditi. Augustus porro prætoriis comitiis decem iterum Vell. II. 89.
creari jussit, majore numero rempublicam indigere negans; Dio.
octo enim solitis provinciis, duos ærario sufficere.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXXVI.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. Hoc tempore Cæsar, sive continuationem tot consularum invidiosam putans, effectisque in quæ tetenderat inutilem, sive propter frequentes morbos otii cupidior, cum duodecimum designaretur, auta quoque reniti solitus, constanter abnuit, quo ad plures hic pervenire honor posset. Et, quo magis hoc sentire crederetur, magistratu abdicato, in Albanum profectus est.^a L. Sestius suffec-
tus, Publpii filius, qui bello Philippensi pro quæstore
Bruto fuerat, ejusque ne tum quidem, licet damnatam vi
triumvirali memoriam, laudibus et benigna recordatione,
servandisque ejus imaginibus, atque ipsi quondam Augusto
monstratis, recolere desinebat. Unde et Augusto
gloriæ fuit, honore potius quam odio dignam duxisse
viri fidem et in amicitia constantiam.

2. Nec ignarus ille, talibus se testimoniis animi magnitudinem approbare, laudemque sine detrimento potentiae consequi, bene de præcipuis eorum, quos expertus adversarios fuerat, et sentiebat, et loquebatur. Mediolani statua Bruti erat conspicuo loco posita: quam, ex ære diligenter ac artificiose factam, cum Augustus inspexisset,

Sueton.
Aug. 26.
Vell. II. 89.
Dio, LIV.
Pigh. Ann.
Dio.
Appian.
Civ. IV. p.
619.
Dio.

Plut.
Compar.
Dionis et
Bruti.

^a Magistratu abdicato, in Albanum profectus est] Parum inter- Dio 'in Albanum profectus ma-
est. Sed tamen paulo aliter gistratum abdicavit.' Crer.

præteriit: moxque subsistens, multis audientibus vocari magistratus jussit: ‘animum se civitatis ab se alienum deprehendisse ex eo, quod hostem suum secum haberent.’ Perterritis his, ut necessum erat, et pernegantibus, ac in mutuo intuitu defixis, converso ad statuam contracto vultu, ‘Hic ergo,’ inquit, ‘hostis noster non vobiscum est?’ Tum vero impensius illis paventibus arridens laudavit Gallos, quod etiam infortunatis amici esse non desinerent: statuamque moveri loco prohibuit.

3. Idem studenti aliquando nepotum alicui superveniens, cum puer territus volumen Ciceronis, quod manu tenebat, veste tegeret, requisivit, inspectoque, magnam ejus partem stans evolvit: libro deinde reddito, ‘Doctus,’ inquit, ‘hic vir fuit, fili; doctus, et patriæ amans.’ Ob has igitur æquissimi animi demonstrationes hoc anno senatus ei perpetuum tribunatum plebis decrevit; perpetuum proconsulare imperium, etiam in Urbe, neque renovandis auspiciis indigens: jusque referendi ad patres, tametsi consul non esset, de uno aliquo negotio, quod ipse legisset, quoties senatus convocaretur. Ab his temporibus inolevit,^b principes Romanos, et ceteris iis honoribus, et tribunitiæ potestatis titulo ac jure uti; quod et priori Cæsari decretum, Augustus omnium primus exercuerat, tribuni quidem nunquam usurpato nomine.

4. Sed hæc neque per adulacionem tributa videbantur. Dignus erat qui hæc conqueretur libera voluntate tribuentium, quos ubique tanquam liberos imperiique consortes tractare consueverat. Igitur et Teridaten induxit in curiam, et Parthorum legatos, qui adhuc in Hispania agentem accesserant: neque prius cognitionem earum controversiarum, quam ab senatu mandaretur, suscepit. Exitus hic fuit, ut filium Phrahati sine pretio remitteret, captivos pro eo signaque militaria Crassi primo, deinde Antonii cladibus capta, invicem recuperaturus. Teridaten dedi, adversus fidem videri respondit; eidemque,

^b *Ab his temporibus inolevit]* Atque hinc, vel ex anno sequente, numerantur anni tribunitiæ potestatis Augusti, quod

sedulo notandum. Vid. Sigon. Just. xliii. 5. et Dio li. et lxxii.

Comment. in Fastos Capit. ad ann. 730. Crev.

Plat. Cic.
fin.

Supra,
cxii. 59. et
cxvi. 8. et
33.

Tac. Ann.
iii. 56. et
ibi Lips.
Dio.

donec apud Romanos esse vellet, alimenta liberaliter constituit.

5. Eodem anno^c viam ab Emerita Gades perductam, Grut. In temporis illius verbis, quam meis explicare malo. Lapis script. p. est Emeritæ cum hac inscriptione : IMP. CAES. DIVI. F. cxlix. 4. AVGVSTVS. PONT. MAX. COS. XI. TRIBVNIC. POTEST. X. IMP. VIII. ORBE. MARI. ET. TERRA. PACATO. TEM- PLO. JANI. CLVSO. ET. REP. P. R. OPTIMIS. LEGIBVS. ET. SANCTISSIMIS. INSTITVTIS. REFORMATA. VIAM. SVPERIORVM. COSS. TEMPORE. INCHOATAM. ET. MVL- TIS. LOCIS. INTERMISSAM. PRO. DIGNITATE. IMPE- RII. P. R. LATIOREM. LONGIOREMQVE. GADEIS. VSQVE. PERDVXIT. Hæc ejus anni gesta servavit antiquitas : et Dio, LIII. quod novo exemplo C. Calpurnius, cum antea curulis ædi- lis fuisse, tum in demortui plebeii locum suffici passus est ; quodque feriis bini singulis diebus præfecti fuerunt, et in his quidam puer.

6. Anni intemperies his et proximis consulibus tanta fuit, ut vulgatis morbis magna vis hominum interiret. Is casus Liviæ patrocinari visus est, quo minus verisimilis ea cri- minatio videretur, per quam aliqui Marcelli præmaturam mortem artibus ejus mulieris imputabant ; amoliri conan- tis adolescentem, qui suorum filiorum obstaret incremen- tis. Prodigis annumeratus intra Urbem lupus deprehen- sus ; ignique aut tempestatibus afflita ædificia ; et quod, auctu Tiberis, pons sublicius fractus est, Urbsque sic in- undata per triduum, ut navibus transiri posset. Ideisque et sequenti anno factum, quo consules M. Claudius M. F. Marcellus Æserinus, L. Arruntius L. F. L. N. fuerunt.*

7. Tum etiam fulminibus præter alia statuæ in Pan- theo ictæ, et Augusti simulacro hasta, quam manu tene- bat, excussa. Fames deinde, ut solet, secuta pestilen- tiæ, quod ægris aut mortuis cultoribus arva squalebant,

^c *Eodem anno]* Cum in inscrip- XI. Etenim hinc tantum nota- tione quæ sequitur, Augustus tur, eum tunc, cum via illa mu- tribunitiam potestatem deci- nita est, consulatum undecies mun gerere dicatur, illa in- gessisse, non eo ipso tempore scriptio totis decem annis pos- consulem undecimum fuisse. terior est quam hic notatur. Vid. Perizon. Animadv. Hist. Nec moram facere debet, quod c. 7. p. 305. et seq. Crev. Augstus ibidem dicatur Cos. * A. U. C. 730. A. C. 22.

religionem injecit multitudini, merito sic laborare rempublicam, quod Augustum sine magistratu agere pateretur. Igitur dictatorem dicendum conclamat: ad curiam pergunt; patres lege sublatam dictatoram causatos includunt, ni postulatis suis obsequerentur, incendium denuntiantes. Mox ad ipsius fores profecti cum quatuor et viginti fascibus, ‘uti dictatoram et exemplo Pompeii curationem annonæ susciperet,’ oraverunt. Ille, cum constanter excusando parum moveret vulgus, scissa veste, ac nudo pectori, genu nixus deprecatus est. Annonam, licet id quoque invitus, recepit curaturum: constituitque, ut ex prætoriis, qui sortiri provincias deberent, bini quotannis frumento dividendo præsenserent. Interim quæstori Ti. Neroni curandæ frumentariae rei negotium datum.

8. Nec dictaturam tantum abnuit Cæsar, sed censuram etiam perpetuam rogatus accipere noluit. Statimque designavit alios, Paullum Æmilium L. F. M. N. Lepidum, L. Munatum Plancum: quorum alter proscriptus ipse fuerat,^d hic proscripti frater. Hi discordem censuram, parumque reipublicæ utilem egerunt: neque is honor postea cuiquam privatorum tributus est.^e Ne principes quidem ante Claudium Cæsarem receperunt. Id significatum omne credit vulgus, quod prima magistratus die tribunal, in quo censores conserderant, fractum fuit.

9. Augustus, cum Lepido vis atque industria, Planco, propter vitam turpiter actam, auctoritas censoria non inesset, plerasque magistratus ejus partes ipse obiit. Id quam fuerit necessarium, vel inde intelligas, quod L. Do-

^d *Quorum alter proscriptus ipse fuerat]* Ex his Dionis verbis plenique collegerunt Paullum Æmilium Lepidum, hunc censorem, fratrem fuisse Lepidi triumviri. Sed multis probat Perizonius, Animadv. Hist. c. 3. hunc Paulum Lepidum filium fuisse L. Pauli a fratre Lepido proscripti. Itaque vel erravit Dio, dum hunc Paullum Lepidum censem proscriptum fuisse dicit, vel intelligendum est eum cum patre proscriptum esse. Qnod spectat ad Plancum, frater fuit Plotius a

triumviris proscripti. Vid. supra cxx. 36. *Crev.*

^e *Neque is honor postea cuiquam privatorum tributus est]* Hic aliqua notari potest Freinshenii indiligentia. Neque enim verum est, nulli privatorum hunc postea honorem contigisse, cum L. Vitellius, Vitellii imperatoris pater, cum Claudio principe censuram gesserit. Ideo et Dio negat duos postea privatos simul censores fuisse, nou omnino quenquam privatum. *Crev.*

Vell. II. 89.

Sueton.

Aug. 52.

Dio.

Vell. II. 94.

et Sueton.

Tib. 8.

Dio.

Dio.

Sueton.
Ner. 4.
Dio.

mitius Plancum censorem via sibi decidere ædilis coëgit. Tum ergo collegia Augustus antiqua correxit, nova sustulit: ludos curari a prætoribus jussit; sed ita, ut supra certam summam non liceret iis impendere; cetera e publico ærario depromerentur; nec munus gladiatorium in jussu senatus, aut saepius quam bis eodem anno, aut pluribus quam sexaginta paribus ederetur. Ædilibus curulibus ad arcenda incendia sexcentos attribuit servos. Equites Romanos et fœminas illustres scenicas operas facere vetuit.

Sueton.
Aug. 56.
Dio.

10. Hæc cum usurparet summæ potestatis munia, ceteris adeo civilem se exhibuit, ut et amicis adesset in judicium vocatis, et adversariorum convicia patienter exciperet. Forte M. Primus, ob illatum in Macedoniæ proconsulatu Odrysis bellum causam dicens, modo mandatum id sibi ab Augusto, modo a Marcello jactabat. Ea re intellecta, sponte ad judicium Augustus venit, interrogantique prætori negavit se mandasse. Tum L. Varro Murena gravibus maledictis adortus Cæsarem, cum ad extremum adderet, ‘Tu vero, cujus vocatu ades?’ ‘Reipublicæ,’ respondit. Hoc ejus factum dictumque collaudarunt patres, eique decreverunt jus, quoties vellet, senatum cogendi. Nec defuere tamen, qui non modo absolverent Primum suis sententiis, sed etiam qui perniciem Augusto machinarentur.

Vell. II. 91. Sueton.
Aug. 19. Vell. et Dio.
Sueton.
Tib. 8.
Dio.
Hor. 11.
Carm. 2.
Tac. Ann.
iv. 39. et
40. Dio.
Sueton.
Aug. 69.

11. Fannius Cæpio conspirationis auctor habebatur; inter socios et Murena nominatus est: fecitque fidem criminationi in homine cetera non improbo nimia dicendi libertas, quam in omnes promiscue sine modo stringebat. Igitur a Tiberio Cæsarlis privigno lege majestatis apud judices postulati, fugerunt; nihil aut causa, aut propinquorum potentia confisi. Nam Proculeius, Murenæ frater, et paterno in eum animo, tam carus erat Cæsari, ut de collocanda ei Julia deliberaret; et Mæcenas affinis in flagrantissima Cæsarlis gratia, cujus ille et conjugem, sororem Murenæ, Terentillam ^f adamabat. Hanc tamen ape-

^f *Terentillam*] *Terentia* huic amantis blanditias detortum. mulieri nomen erat: *Terentilla* *Crev.*
idem nomen est, per ineptas

ruisse fratri creditum sibi a Mæcenate secretum compertæ Sueton.
 conjurationis, eoque maturius fugisse reos, Cæsar suspicatus, Aug. 66.
 cum neque defuturos putaret qui absolverent, si latere Dio.
 potuissent; legem tulit de his qui judicium defugerent,
 uti hos damnari absentes fas esset, et in talibus causis ju-
 dices palam suffragia ferrent. Id utilitatis publicæ causa,
 non a propria ira fecisse Cæsarem, argumento fuit quod
 sequitur.

12. Cum aqua et igni reis interdictum esset, Cæpionem Macrob.
 servus in cista detulit ad Tiberim: pervectumque Ostiam, Sat. i. 11.
 in Laurentinum patris Cæpionis noctu perduxit. Inde
 clam pervenere Cumas, consensoque navigio, tempesta-
 tibus ad Neapolin ejecti, cum proderentur; in ea urbe
 servus Cæpionem abscondit: exceptusque a centurione,
 nec vi nec minis, ut dominum proderet, expugnari potuit.
 Hero tamen pietas ea non profuit, quin alterius servi sce- Dio.
 lere deprehensus, pœnas morte daret. In his duobus pa-
 ter Cæpio liberrime animi sui judicium exercuit, manu-
 misso fideli servo; proditore ad supplicium crucis per
 medium forum rapto, et titulum meriti palam præferente.
 Unde et ipse non inglorius, et celebrata sermonibus
 Augusti æquitas fuit, hæc omnia civili animo ferentis.
 Neque dubitatur, quin etiam iniquissimis satisfactorus Sueton.
 fuerit: nisi mox in judicio Castricii, per quem de conju- Aug. 56. et
 ratione cognoverat, exorato coram judicibus accusatore,
 reum eripuissest. Etiam Murena deprehensus periit. Cui Dio.
 Athenæus philosophus Romam deductus, cum fugæ tan- Strabo,
 tum, non etiam sceleris socius fuisse videretur, ab Cæsare xiv. p. 670.
 dimissus est. Eodem tempore, Cyprum et Narbonensem Dio.
 Galliam, pacatas jam provincias, populo restituit Cæsar:
 et ex eo proconsules in has missi.

13. Tum et ædem Jovis Tonantis in Capitolio, marmo- Sueton.
 reis ex solida gleba parietibus structam, dedicavit; bello Aug. 29.
 Cantabrico votam, cum per nocturnum iter lecticam ejus Dio.
 fulgur perstrinxisset, servumque prælucentem exanimas- Plin.
 set. Tum quoque inter ipsa sacra tonuisse memorant: xxxvi. 6.
 oblatumque postea somnium ei, Jovem Capitolinum queri Sueton.
 visum, quod cultores ab se abducerentur. Nam propter Aug. 91.
 nominis et formæ novitatem, et quod nobilissimum Leocrae Dio.
 Plin. xxxvi. 8.

Dio et Sueton. opus^g præstantia tam artificis, quam dedicantis commen-dabatur, præterea fanum illud ascendentibus in Capito-lium proximum erat; ab omnibus frequentari Tonans ille cœperat. Ipse visus est respondere Capitolino; ‘Tonan-tem ei pro janitore appositum.’ Orto igitur die, somnia neque sua, neque aliorum de se negligere solitus, tintinna-bulis fastigium ædis Tonantis redimivit: quibus, uti jani-tores consueverant, noctu præsertim, si quid forte signifi-candum dominis incidisset.

Dio. 14. Sub id tempus iterum mota est Hispania, defectione Asturum, quos Carisius fastu et crudelitate, tum Asturum

Flor. iv. 12. imitatio Cantabros ad arma egerat. Cantabris C. Furnius erat impositus. Hunc ii, tanquam rerum suarum rudem, spernebant. Sed in ipso opere longe alias apparuit, et per eum maxime, nam et Carisio suppetias tulerat, utra-

Dio. que natio jugum recepit. Cantabrorum tamen plerique libertatis desperatione mortem sibi conciverunt. Mitius aliquanto genus Astures, simul ab obsidione loci, quem adorti fuerunt, rejectos C. Furnius prælio vicit, in deditio-nem venerunt.

Strabo, 15. Eodem anno in Æthiopiam primum signa Romana penetrarunt, his causis. Dum partem copiarum Ælius xvii. p. 820. Gallus Arabico bello occupat; Æthiopes, spretis, quæ in

Dio et Strabo. Ægypto remanserant, castra cohortium Syene constituta subito adventu expugnarunt. Pari velocitate deinde Ele-phantina ac Philis potiti, captos in servitutem redegerant, statuis Cæsaris ubique dejectis. Igitur Petronius cum

Plin. vi. 29. peditatu minus decem millium, equitibus octingentis accur-rens, triginta hominum millia fugere ipsa adventus sui fa-ma coëgit. Ipse secutus, ad Pselcham, oppidum Æthio-piæ, legatos res repetitum misit. Illi se a nomarchis lacessitos justa piaque arma corripuisse responderunt. Vicissim Petronius, Cæsarem esse dominum regionis, no-marchas non esse regerens, tridui spatium petentibus ad deliberaendum dedit.

16. Pervenit tamen res ad pugnam: sed propter et im-

^g *Nobilissimum Leocræ opus]* artificis contendit cl. Hardui-Statua Jovis Tonantis, ut di-nus esse *Leocharem*, et sic edi-serte exprimit Plinius. Nomen dit. Crev.

peritiam instruendi et inepta arma hostium, facilis victoriæ. Scuta ingentia ferentes e crudo bovis corio, securibus alii, aut contis rem gerebant, rari gladiis.. Nec eundem omnes locum fuga petierunt. Pauci in deserta abdiderunt sese: plures vicinum oppidum accepit: fuerunt qui in proximam insulam nando trajicerent, quod ea parte propter velocitatem amnis minime multi crocodili erant. In his duces etiam fuerunt reginæ Candaces, quæ virili animo mulier Æthiopibus tum imperabat, altero oculo capta. Hos in potestatem statim redactos (nam ratibus et quibusdam navigiis partem armatorum transjecerat) Alexandriam misit. Nec Pselcha moram fecit, tantaque multitudo captivorum fuit, ut, addita numero interfectorum, paucos ex illo exercitu evasisse constaret. Ab hoc oppido, per arenæ cumulos, qui Cambysis copias intexerant, profectus, Preminin, munitam situ urbem, ex itinere oppugnatam cepit. Inde præter Aboccin, Phthurin, Plin. Canbusin, Attenam, Stadisin, ubi Nilus maximo cum fragore se præcipitans auditum accolis auferre dicitur, captis quæ memoravimus oppidis, Napata perventum. Dio. Plin. Strabo.

17. Regia Candaces hæc erat: et ipsa propinquo se castello tenens, legatos de pace misit, captis ad Syenen hominibus statuisse restitutis. Nec ideo minus, filio reginæ puero Napatis profugiente, capta urbs ac diruta. Jam circiter nongenta passuum millia^b processum ab Plin. Syene fuerat: igitur, intellecto, ulteriora propter are- Strabo. nam vix adiri posse, cum præda recessit Romanus, relicto Premni præsidio, quod oppidum diligentius permuniverat, copiisque, quantæ viris quadringentis in biennium sufficerent, instruxerat. Captivorum major pars Alexandriae vendita: mille delectos ad Cæsarem Petronius misit, tum recens e Cantabris reversum: ceteri morbo intererunt ex peregrini cœli impatientia. Dum ad hunc modum præmiis victoriæ Romanus perfruitur, Candacen, numerosissimo exercitu coacto, præsidium oppugnaturam, summa celeritate usus, antevertit, ipse Preminin ingressus, cum multo rerum necessiarum apparatu. Quod ubi

^b *Nongenta passuum millia]* Leucas nostrates 300. *Crev.*

erat factum, Candace desperans armis legatos iterum misit, qui Cæsarem adire jussi, nec quis esset Cæsar, nec ubi esset scire se, responderunt. Idcirco datis duabus ad Augustum deducti, facilem ad desideria sua repererunt; isque tributum etiam, quod erat imperatum, remisit.

Dio.

18. In Samo tum hybernabat Cæsar, ad obeundam imperii partem Urbe profectus. Illa peregrinatione patuit, quam necessaria Romanis potestas unius esset, libertatem ultra ferre nescientibus. Vix in Siciliam Cæsar transmisserat, cum Romæ consularibus comitiis tanto ambitu certatum est, ut parum a tumultu res abisset. M. Lollius jam inierat, gerebatque solus: * quod Augusto servari locum populus voluerat. Postquam ab illo non suscipi consulatum innotuit, studia candidatorum miris certaminibus exarsere. Q. Lepidus, L. Silanus petebant, ea magnitudine et vehementia factionum, ut acciri Cæsarem prudentissimo cuique placeret. Ille competitores evocare in Siciliam maluit: castigatosque verbis, et abesse, dum comitia peragerentur, jubens, dimisit. Ne sic quidem satis quietæ res fuere: postque multas turbas vix creari consul Q. Lepidus potuit.

19. Ergo Cæsar, nec passurus talia, nec soli vacaturus Romæ, cum in tam diffuso imperio sæpe adeundæ provinciæ essent, cum Mæcenate deliberavit: ‘utrumne M. Agrippam, quo plus ei ad tantum regendum populum auctoritatis esset, data in matrimonium filia, Urbi præficeret?’ Quo tempore responsum a Mæcenate Cæsari ferunt: ‘Tantum jam Agrippam fecisti, ut aut gener habendus sit, aut occidendus.’ Id consilium cum dedisset, excivit Agrippam ab Asia Cæsar, misitque Romam, dimissa Marcella, Julianum ducere jussum, Urbisque curam capessere. Habeo auctores Marcellæ matrem Octaviam

Plut.

Anton. fin. id consilium dedisse Cæsari, cum videret anxie cogitantem, quemnam amicorum tanta conditione attolleret. Eadem filiam ab Agrippa dimissam Julio Antonio M. F.

Plut.

Dio. collocavit. Ceterum minime fefellit Cæsarem opinio: motus urbanos Agrippa mature composuit: præfectum

* A. U. C. 731. A. C. 21.

Urbi Latinarum causa, cum ea quoque de re certamina exorta non quiescerent, creari vetuit: *Ægyptia* sacra, iterum in Urbem dissimulante*r* introducta, ultra quingentos passus summavit.

20. Cæsar interim, constitutis Siciliæ rebus, et Syracusis aliisque civitatibus coloniæ Romaniæ jure concesso, in Græciam trajectus, Lacedæmoniis, quod Liviam suam, quo tempore cum viro ex Italia profugerat, hospitaliter habuissent, de quatuor et viginti Eleutherolaconum ^{Pausan.} _{III. 21.} oppidisⁱ Cythera cum aliis quinque dedit; principes civitatis cœnæ suæ adhibuit. Atheniensibus contra, propter Antonii favorem, *Æginam* ac Eretriam ademit: interdicto etiam, ne jus civitatis sue cuiquam venderent. Eam sibi calamitatem fuisse significatam prodigo Athenienses putavere, quod Minervæ stans in arce simulacrum, ab oriente se ad occidentem converterat, sanguinemque expuerat. His aliisque rebus ita confectis, in Samo hymnum exegit Cæsar. Romæ pontem Fabricium refectum ^{Pigh.} _{Ann.} a L. Fabricio C. F. curatore viarum, Q. Lepidus M. F. M. Lollius M. F. Coss. ex senatusconsulto probaverunt: et L. Sempronius L. F. L. N. Atratinus pro consule ex Fasti Capit. Africa ^{iv.} Idus Octobres triumphavit.

21. Jam M. Appuleius Sex. F. P. Silius P. F. Nerva consules erant; * cum Samo progressus Cæsar Asiam ac Bithyniam et Syriam invisit. Quanquam enim hæ populi provinciæ dicebantur, non minori curæ erant omnium principi, atque animo regis omnia complectenti. His etiam locis, ut meriti quique videbantur, his beneficia dedit, aliis injunxit majora prioribus onera. Trallianos terræ motu graviter afflictos, gymnasio partibusque aliis ea peste dirutis, pecunia juvit: itemque Laodiceenos e Phrygia: pro quibus Thyatirenisque et Chiis senatum Tiberius erat deprecatus. Contra Cyzicenis Tyriisque ac Sidoniis ademta libertas: his ob continuas seditiones: Cyziceni cives Romanos flagris ceciderant.

ⁱ De quatuor et viginti Eleutherolaconum oppidis] Hie paullum aberrat Freinsheimus a mente Pausania, qui tantummodo memorat quatuor et vi-

ginti olim fuisse Eleutherolaconum oppida; sola duodevigi- res est parvi momenti. *Crev.*

* A. U. C. 732. A. C. 20.

Euseb.
Chron.
Strabo,
xii. p. 579.
Sueton.
Tib. 8.
Euseb.
Chron.
Dio.

- Just. xliii. 22. Profectio Cæsaris ad eos imperii fines Phrahati
 5. et Dio. suspicionem injecerat, ne propter neglecta pacta bello
 Liv. Epit. cxxxix. peteretur. Igitur aquilas et signa militaria, captivosque
 Sueton. Aug. 21. præter paucos, qui pudore sibi conciverant necem, aut in
 Vell. ii. 9. Parthis alicubi se occultaverant, ad Tiberium remisit.
 Hor. Carm. ii. 5. Major ea lætitia Augusto fuit, res olim amissas, citra
 Strabo, vi. certamen, sola nominis sui magnitudine recipienti, quam
 p. 288. et si bello Parthiam superasset. Auctum dein decus, ultro
 xv. p. 748. Flor. iv. 12. filios suos nepotesque mittente barbaro, ac his obsidibus
 Oros. vi. 21. firmante amicitiae fidem. Constat tamen id magis suorum
 Eutr. vii. Cassiod. metu quam Romanæ potentiae fecisse, ne Parthis ex
 Chron. Dio. Arsacidarum regia stirpe (cui uni erant addictissimi)
 Sueton. Tib. c. 9. quenquam relinqueret, quem regem adversus se creare
 Just. Dio. possent. Vocato igitur in colloquium Tiberio, qui tum
 Vell. ii. 94. Tac. Ann. Syriae et provinciis Orientis præerat, Saraspadem, Ce-
 ii. 1. Justin. rospadem, Phrahatem, et Vononem, legitimo matrimonio
 Sueton. Aug. 21. Strab. Vell. genitos, cum duabus horum uxoribus, filiis quatuor, tra-
 didit, quos regio cultu deinceps Augustus, et post hunc
 Sueton. Tib. 9. Sue Strab. Tac. Tiberius Romæ, habuerunt.
 Ann. ii. 1. Dio. 23. Hæc igitur, sed maxime signa recepta, variis læ-
 titiae testimoniiis celebrata, nummis quoque transmissa ad
 Torr. in posteros memoria: quorum nunc quoque supersunt multi.
 Sueton. Aug. 21. Dio. Romæ supplicationes decretæ Diis: ovatio Cæsari, cur-
 rusque triumphalis. Mox et templum Marti structum,
 Ovid. Fast. v. 595. Sueton. Aug. 29. Dio. inque eo, tanquam ad exemplum Feretrii Jovis, affixa
 signa recepta cum Parthicis spoliis. ‘Bis ultiorem’ cog-
 nominari placuit, quod jam erat Martis Ultoris ædes,
 quam bello Philippensi pro ultiione paterna suscepto vo-
 verat. Sed haec postea facta. Tum vero, cum viarum
 curator constitutus Cæsar, duos e prætoriis cum binis lic-
 toribus præfecisset; ab his opera multa facta aut relecta
 sunt, in quibus et milliarium aureum nominatur. Sub
 idem tempus, cum Julia Caium Agrippam peperisset,
 inter alia natalem ejus stato sacrificio quotannis colen-
 dum patres censuerunt. Augusti quoque natali Circen-
 ses et venationem privato sumtu adiles ediderunt.
24. Interim Cæsar paci ornandæ, procul ablegata bel-
 landi cupidine, provincias secundum leges et jura con-
 stituit, liberas civitates amicosque reges suis institutis uti

permisit: atque hoc sibi consilium manere senatui quoque scripsit. Jamblichi et Tarcondimoti filiis patrum nomina referentibus, quas in Cilicia et Arabia regiones illi haberant, reddidit: nisi quod maritima quedam Cilicieæ donavit Archelao, cui et minorem Armeniam concesserat, post mortem Medi Artavasdis, cuius in potestate regnum istud fuerat. Nec Herodes sibi defuit, quin commoditate temporis, et Augusti amicitia ad regnum augendum uteretur. Gadarenos accusatores suos ab Agrippa sibi traditos impune dimiserat. Id beneficium, cum animos eorum implere amore tam benigni regis debuisset, incitamento fuit, ut iterum auderent de eodem apud Cæsarem queri. Zenodorus his aderat, inter Galilæam et Trachonem haud parvæ regionis tetrarcha. Sed semel audit delatores, cum purgationem regis accipi viderent, metu ne iterum dediti eradelissimum experirentur, noctu semet- ipsos interfecerunt. Zenodorus Antiochiæ, ruptis morbo aut casu visceribus, effudit spiritum. Ditionem ejus Herodes dono Cæsaris accepit, et ob hæc merita ei templum in eadem illa regione posuit. Commagenes regnum Mithridati tradidit Cæsar, pñero adhuc, quia patrem ejus Antiochus occiderat.

25. Artaxias, majoris Armeniae rex, qui Parthorum opibus steterat, his Cæsari de Armenia concedentibus, factio ni suorum resistere non potuit, fratrem ejus miuorem natu Tigranem ad regnum vocantium, quem, Alexandria capta, Cæsar Romam adduxerat. Igitur Cæsar privigno suo Tiberio Neroni negotium id permisit, Archelao quoquæ monito ut adjuvaret. Sed priusquam hi quiequam molirentur, Artaxias dolo propinquorum occisus est. Tibérius Tigrani vacuanm possessionem regni tradidit, dia demate pro tribunali imposito. Supplicationes ob hæc decretæ spes adolescentis inflarunt, quas nuper, dum in Syriam exercitum per Macedoniam ducit, apud Philippos conceperat; cum ara quondam ab Antonio victricibus in castris posita, adolente-nenine, subitis ignibus colluxisset. Jamque crescendi facultatem et vitricus dabat, legionibus provinciisque præficiens, et relicta per aliquot annos ori entis cura. Quo tempore et Tigranes Armeniae rex, et Tac.

Joseph. Antiq. xv. 13.

Dio. Joseph. Dio. Joseph. Dio. Dio. Supra, cxxxiii. 61. Euseb. Chron. Strab. xvii. p. 821. Joseph. xv. 5. Dio. Tac. Ann. 11. 3. Sueton. Tib. 9. Dio. Sueton. Tib. 14. Dio. Vell. II. 94. Tac.

liberi ejus, cum in regnum atque matrimonium Ægyptio
Vell. Tac. more sociati essent, interierant. Tum jussu Augusti Ti-
berius Artavasden imposuit : sed ipse quoque paulo post
dejectus est, non sine clade Romana. Ceterum hæc post-
modum acciderunt.

- Dio. 26. Tum vero Augustus ex oriente reversus iterum
Euseb. hybernavit Sami, libertatemque velut in mercedem hos-
Chron. pitii Samiis dedit. Nec ibi per segne otium traductum
Dio. tempus est, multarum nationum regulis eo legatisve con-
Sueton. fluentibus. Tanta enim majestas Cæsar is fuit, ut Scythæ,
Aug. 21. Garamantes,^k et Bactriani, oratores de fodere mitterent.
Flor. iv. 12. Auct. de Sed præ ceteris Indica celebrata legatio est, a Pandione
Vir. Ill. missa et Poro regibus ; quorum alter utique prius in ex-
Eutr. vii. tremum usque occidentem, amicitiae petendæ causa, ad
Oros. vi. 21. Euseb. Augustum, in Hispania belligerantem, legaverat. Ni-
Chron. colaus Damascenus, qui se hos vidisse Antiochiæ scribit,
Dio. Strabo, tres tantum pervenisse auctor est, ceteris in itinere mor-
xv. pp. 686. et 719. tuis. Plurium enim mentio fiebat in literis, quas Graeco
Dio. Oros. sermone scriptas attulerant in hunc sensum : ‘ A Poro
Euseb. et ibi Scal. scribi : qui tametsi regibus sexcentis imperet, plurimi ami-
Strabo. citiam faciat Cæsar is, transitum datus ei, quocumque
pergat, et adjuturus in quolibet justo negotio.’

- Dio et Strabo. 27. Dona quoque, per octo servos, præter pubem nudos
et odoribus conspersos, quæ vocant diapasmata,^l obtu-
lerunt : Herman, sive hominem sine brachiis genitum,
qui pedibus tendebat arcum, emittebat sagittas, tuba
canebat, qualia nostra ætate sæpe, et his difficiliora vi-
Plin. viii. dimus, Dio vix fide digna judicavit. Fuit inter munera et
17. tigris, tum primum Romanis, et, sicut existimat Dio,
Dio. Græcis etiam conspecta ; et vipera immodicæ magnitudinis,
Strabo. Sueton. cum angue quinquaginta cubitorum, et testudine fluviatili
Aug. 43. Strabo. in tres cubitos porrecta, perdixque vulture major. Gemmas
insuper, et margaritas, et elephantes dono dederunt. Sed
Flor. præ omnibus longinquitatem itineris imputabant, quod
vix quadriennio confecissent.

- Dio et Strabo. 28. His domum repetentibus, apud Augustum Zarmanus

^k *Garamantes*] Sarmatas jun- constant quæ *diapasmata* vocan-
git Seythis Florus. Crev. tur. Plin. xiii. 2. Crev.

^l *Diapasmata*] Siccis odoribus

Chegan permansit, unus Indiae sapientum; spectaculum Cæsari exhibitus, quale Calanus olim Alexandro. Cum enim Athenas ventum esset, initiari sacris, quanquam, ut aiunt, alieno tempore, voluit: votoque potitus, cum 'se rebus secundis semper usum, priusquam adversæ succederent abiturum vita' testaretur, nudo unctoque corpore ridens in rogum insiluit. Sepulcrum ei structum est Athenis, nomenque ascriptum genusque mortis, adjecto, 'Indum ex Bargosa' fuisse. Quæ si ea est, quam autores alii Barygazam appellarunt, in littore Calecutensi ^{Ptolem.} VII. I. non procul ostiis Indi quærenda creditur.

29. Jam consulatum in Urbe C. Sentius C. F. Saturinus, quod itidem, ut superiore anno erat factum, Augusto reservabatur locus, solus gerebat, fortiter sane et constanter.* Nam et publicanorum fraude coercita, pecunias publicas in ærarium retulit; et comitiis quæstorum, quos indignos judicabat, profiteri vetuit; et perseverantibus, consularem vindictam, si in Campum descendissent, interminatus est. Consularibus comitiis major etiam moles fuit: postquam Augustum nolle fieri, tum quoque renuntiatum est. Seditiones etiam et cædes factæ: præcipua Rifi Egnatii violentia, qui favore populi subnixus, quanquam vetante Sentio, profiteri perseveravit. Tum pari veteribus consulibus animo, juravit Sentius, 'si quidem suffragiis populi consul factus esset Egnatius, non renuntiaturum.' Cum finis pugnandi non fieret, senatus præsidium consuli decrevit: eoque repudiante, miserunt ad Augustum legatos, binis additis licitoribus. Ille superioris anni consilio non posse sanari præsentia putans, Q. Lucretium, qui in numero legatorum erat, quanquam in triumviratu proscriptum, consulem designavit, et ipse quamprimum ire Romam constituit.

30. Advenienti decreta multa: nihil acceptum, præter aram Fortunæ reduci, et anniversarium eo die sacrum, sub Augustaliorum vocabulo, cum ludis solennibus. Pugnabat tamen senatus populusque Romanus, ut obviam iri pateretur. Idcirco declinaturus hanc moles-

Dio et
Vell. II. 92.

Dio.

Val. Max.

VI. 7.

Appian.

Civ. IV. p.

615. Dio.

Cassiod.

Chron.

Dio.

Sueton.

Aug. 53.

Dio.

* A. U. C. 733. A. C. 19.

tiam, ne se et populum inquietaret, noctu ingressus est. Postridie, cum de rebus, in oriente gestis, referret, præatoria insignia Ti. Neroni decernenda curavit; Druso, uti celerius quinquennio, quam sineretur legibus, honores peteret.

31. Ipsi deinde, postquam sibi displicere significabat, quæ absente se per seditiones, et reverso per metum acta erant, præfecturam ei morum cum censoria potestate detulerunt in quinquennium: consulare jus in perpetuum, cum fascibus duodecim, et sella curuli in medio consulum. Censoriam deinde potestatem in perpetuum accepit; ¹ quam antea quoque certum ad tempus habuisse constat ex actis ejus, censu præsertim, quem hoc jure egisse in sexto consulatu suo retulimus. Mox etiam legum emendandarum ferendarumque arbitrium senatus ei dedit, in eas et jurare paratus. Jusjurandum remisit Cæsar, servaturos existimans ultro quæ placuissent: cetera mutaturos esse simul possent, etiamsi sexcentis sacramentis adigerentur. Dum ista fiunt, ædilis, excusatione paupertatis usus, ultro abdicavit.

Sueton.
Aug. 27.
Supra,
cxxxiiv.
80.
Dio.

32. Virgilius, vatum Romanorum maximus, Augusto Chron. et Macenate hæredibus, excessit, anno vitæ primo et Auct. Vit. quinquagesimo. Jusserat is testamento cremari Ænei- Virg. dem suam, quod ei summam admovere manum nequi- Plin. vii. visset. Vetuit Augustus, licet legum alias servantissi- 30. et Gell. xvii. 10. mus, ne pulcherrimus nobilissimi ingenii fœtus interi- et Macrobi. et Vit. Virg. et. Sat. i. 24. ret. Sepultus est Neapoli. Apud Tarentum expira- et. verat.^m

Dio. 33. Sub hoc tempus Agrippa, qui rebus urbanis interea præfuerat, in Gallias missus est, discordia principum, et Flor. iv. 12. Germanorum incursionibus laborantes. His celeriter Dio. pacatis, in Hispaniam transit, Cantabrorum ferocia de- nudo turbatam. Magnus enim numerus sub hasta vendi-

¹ Censoriam deinde potestatem in perpetuum accepit] Censoria illa potestas non videtur quid diversum fuisse a morum legumque regimine; quod, nomine quinquennale, re perpetuum fuit, ut observat Freinsheimus lib. seq. c. i. Crev.

^m Apud Tarentum expiraverat] Brundisii eum mortuum esse tradunt Hieronymus in Chron. et Auctor Vitæ Virgilii. Ceteri testes hic in ora libri allegati nihil de loco mortis ejus habent. Crev.

torum, interfectis dominis, in patriam redierant, superstitesque popularium ad arma hortati, castella quædam communiverant. Tantus erat immanis populi terror, ut Agrippa negotium habuerit in coërcendis confirmandisque militibus, qui expeditionem metu detrectabant. Neque levius, quam pro opinione, bellum fuit. Multa, dum apud Romanos serviunt, viderant barbari, quorum adversus hostem usus esset. Hac peritia, et quia victos nullum non supplicium expectare norant, plurimum et detrimenti Romanis intulerunt, et ignominiae, cuius etiam causa legionem, quæ vocabatur Augusta, hoc uti cognomine Agrippa prohibuit. Sed viribus immensum superior, non ante destitit, quam juventute propemodum omni occisa Cantabrorum, ceteros, armis ademtis, ex montibus in plana duderet.

34. Nec tamen ob hæc gesta aut scripsit senatui, aut triumphum, licet auctore Cæsare decretum, duxit: modestiam, sicut assueverat, servare pergens. Cujus et aliud experimentum eodem tempore dedit, cum sententiam consul de fratre rogaret, censere recusans. Idem Plin. etiam Virginem aquam in agro Lucullano conceptam pri-
xxxii. 3.
vato sumtu induxit in Urbem, Augustam vocans. Quod Front. de
adeo gratum Cæsari fuit,ⁿ ut in penuria vini, cum popu-
lio valde vociferaretur, ‘satis’ dixerit ‘provisum a ge-
nero suo Agrippa, perductis pluribus aquis, ne homines Sueton.
sitirent.’ Talis igitur Agrippa fuit. Ceterorum plerique Aug. 42.
ob res haudquaquam huic comparandas, latrociniis forte
compressis, aut seditionibus compositis civitatum, et peti-
erunt triumphos, et impetrarunt. Nec enim parcus iu his
Cæsar erat, quem super triginta ducibus justos triumphos, Aug. 38.
et aliquanto pluribus triumphalia ornamenta decernenda
curasse invenio: quanquam ex plerorumque gestis impe-
rator vocatus non esset.

35. L. tamen Cornelii Balbi P. F. non expers merito-

ⁿ *Quod adeo gratum Cæsari fuit]* Dictum Cæsaris haud sane probat gratum id ei fuisse, quod aquam Virginem in Urbem Agrippa deduxisset, sed eum, ut observat Suetonius, salubrem potius et severum, quam ambitiōsum principem fuisse. Exscripsit Freinsheimus Dionem, qui scriptor haud semper acutus aut limati judicij dat specimen. Crev.

rum triumphus fuit, quem pro consule duxit ex Africa
Fasti Capit. vi. Kalendas Apriles, victis Garamantibus, quos nulla
Plin. v. 5. dum Romana arma perculerant. Nec cum hominibus

modo, sed magis cum siti dimicandum fuit; quod putei
arenis injectis occultabantur. Nec ideo minus Phazani-
orum et Garamantum oppida plurima capta, quorum no-
bilissimum Debris ob fontem miræ naturæ, et caput gen-

Solin. c. 31. tis Garama. Nec triumphatæ tantum nationis, sed etiam
Plin. triumphantis novitas illustriorem hunc ei titulum fecit.

Pigh. Ann. Gadibus natus civitatem Romanam cum majore Balbo
patruo suo acceperat. Nec quenquam ad ea tempora
triumphasse, nisi Romanum natum, meminerant. Ex Ka-
lendis Juliis ejus anni M. Vinucius consulatum gessit:
ceteri, nam haud dubie suffecti plures fuerunt, ignorantur.

Dio. 36. At sequens annus, quo duo Cornelii Lentuli Pub-
lius P. F. et Cnaeus L. F. consulatum gesserunt, Agrip-
pam propemodum in par Cæsari fastigium receptum ab
ipso vidit.* Quippe Augustus in optimo proposito refor-
mandæ reipublicæ insidias timens, ut ab his esset osten-

Vell. II. 90. tatione parati vindicis tutior, Agrippam tribunitiæ potes-
tatis collegam declaravit in quinquennium. Tot enim
Tac. Ann. III. 56. annos sufficere dictabat: cum eandem potestatem per
Dio. decennium jam tenuisset; ° et, elapso hoc quoque quin-
quennio, in aliud decennium esset accepturus.^p

37. Tum autem ingentibus curis districtus, quemadmo-
dum citra periculum repurgare curiam posset, cum Agrip-
pa agitabat. Nam et numerum justo putabat ampliorem
esse, et non tantum infamia vitiorum obrutos, sed etiam

* A. U. C. 734. A. C. 18.

^o Cum eandem potestatem per
decennium jam tenuisset] Hic an-
nus est tribunitiæ potestatis
Augusti quintus ex Fastis Capito-
linis; sextus, ex mente Taciti,
I. Ann. 9. Vid. supra, c. 3. Nec
vero Dio adversatur Fastis et
Tacito. Non enim scribit, ut
hic Freinsheimus, Augustum per
decennium jam tribunitiam po-
testatem tenuisse, sed decenni-
um principatus ejus, τῆς προστα-
σίας, tum in exitu fuisse. Nu-
merant nempe a septimo Au-

gosti consulatu, quo, cum impe-
rium abdicare se simulasset, re-
tinere illud a senatu coactus,
in decennium reipublicæ curam
suscipere se professus est. Vid.
supra CXXXIV. 96. Crev.

^p Et, elapso hoc quoque quin-
quennio, in aliud decennium esset
accepturus] Parum clara sunt hoc
loco Dionis verba. Ejus tamen
mens hæc esse videtur: Augus-
tum regimen rerum in quinquen-
nium tunc acceptum, in decen-
nium extraxisse. Vid. et infra,
CXL. 17. Crev.

adulatione onerosos oderat. At erat res offendionum plena. Nemo enim, sicut factum erat prius, sponte cedebat: et tot simul senatu movendorum invidiam sustinere, nisi pluribus sociis, contabatur. Tandem ea ratio placuit, ut ex omnibus triginta viros optimos ipse deligeret juratus: qui deinde jurati et ipsi scriberent in tabella seorsim singuli quinque aliorum nomina, quos dignos eo ordine censerent; ne tamen inter eos necessarius quisquam scribentis esset.

Sueton.
Aug. 35.
Dio.

38. Hoc ubi factum est, ex singulis quinariis unum sorte duxit, qui et senator esset, et alias quinque, iisdem ut priores illi legibus, in tabella nominaret. Et oportuerat quidem triginta esse, tum qui primi tabellas acceperant, tum etiam qui sorte fuerant educti: sed cum ex utroque numero peregre abessent, alii delecti sunt qui eorum vicem fungerentur. Hoc cum ad aliquot dies factum esset, suspicione fraudis motus Cæsar, neque tabulas ultra penes quæstores esse passus, neque sorte usus est: sed suo ac Agrippæ judicio ceteros allegit, donec sexcenti efficerentur. Trecentos maluisset, ut veteris reipublicæ species redderetur. Sed non audebat tot offendere, bonis quoque in metum adducendis, si plures multo expungentur, quam manerent.

39. Sic quoque caveri non potuit, quin aliqua parum commode fierent. Livineius certe Regulus, scissa in senatu veste, cicatrices ostentans, et stipendia sua exponens, magna cum invidia questus est ‘ se moveri senatu, cum filius suus et alii, quibus se præstare non dubitabat, allegantur.’ At Aurunculeius Pætus veniam exeundi ordinis, locumque suum patri, qui removebatur, oravit. Itaque diligentius inspectæ sunt tabulæ; motisque iterum aliis, alii substituti. Tum etiam quia nonnulli causis non improbabilibus injuria se remotos querebantur; locum his inter senatores ludis epulisque in veste senatoria, et recuperandi ordinis causa honores petere concessit Cæsar. Ita plerique horum iterum in senatum allecti: ceteri medio quodam inter populum patresque loco atatem exegerunt.

40. Erat omnino ea res, quæ multorum animos ad cuiuslibet facinoris audaciam exasperaret. Eo promptius

creditum, Augustum et Agrippam insidiis peti arguenti-
 Vell. II. 91. bus. Interfectique sunt nonnulli, quorum et M. Egnatius
 Sueton. Rufus fuit, eujus de vanitate supra narravimus. Excive-
 Aug. 19. Tac. Ann. rant haec pericula euram senatus: multaque prolata, quæ
 i. 10. Dio. ad salutem Augusti protegendam provideri opus esset.
 Inter quæ, cum forte jactaretur, ‘excubias ei constituen-
 das, patrum quas sua quisque vice obirent,’ Antistius
 Labeo, non magis studiorum claritudine, quam incorrupta
 Tac. Ann. libertate celebratus, ‘se quidem somnolentiores esse’
 III. 75. Dio. dixit, ‘et ad excubias agendas ineptum.’

41. Sed Augustus, gnaviter urgens cœpta, coërcendo
 ambitu sanxit, ‘ut qui pecuniam magistratus adipiscendi
 causa dedisset, promisisset, ejus magistratus petitione in
 Tac. Ann. quinquennium arceretur.’ Majori cura ingenuorum ci-
 III. 25. et ibi Lips. vium augendo numero studuit, præmiis in maritos et patres
 Sueton. adactis, et majoribus pœnis vexato cœlibatu, postquam
 Aug. 34. Dio. Lips. priorum legum sanctiones spernebantur. Et quando plu-
 res mulieribus mares erant, etiam libertinas permisit duci,
 Dio. præterquam senatoribus. Hæc negotia dum tractantur,
 senatores quidam de matronarum atque juvenum repre-
 menda immodestia Cæsarem interpellarunt, quando prop-
 ter hanc etiam pauciora matrimonia contraherentur. Ipse
 Sueton. suggillari putans, quod multorum uxores corrumperet,
 Aug. 69. Dio. hanc quidem solicitudinem declinabat; ‘quod fieri potuis-
 set, provisum’ inquiens; ‘non autem posse omnia pari
 accusatione constitui.’ Urgentibus dein, ‘suam cuique
 conjugem domesticis præceptis formandam esse’ respon-
 dit, ‘quemadmodum ipse moneret Liviā suā.’ His
 excitata potius quam repressa quorundam improbitas,
 orare non destitit, priusquam in hanc rem Cæsar quædam
 dissereret, de cultu uxorū suæ,⁹ egressibusque ejus et co-
 mitatu, quibus illa profecto rebus laudabatur. Estque
 nota sed memorabilis fabula, cum aliquando in spectaculo
 gladiatorum Livia gravibus viris, Julia luxuriosæ juve-
 nitatis grege cinctæ consedissent, scripto hanc admonitam a

⁹ *De cultu uxorū suæ]* Immo
 de cultu qui matronas deceret, dem verisimilius est, quam Au-
 gustum palam in seūatu uxorū
 egressibusque earum et comita- suæ laudationem peregrisse. *Crev.*
 tu. Sic habet Dio: et id qui-

patre; ‘ Videret quantum inter duas principes fœminas interesset.’

42. Cum autem censoriam exercenti potestatem oblatus Dio. esset adolescens, qui prius adulterio cognitam duxerat; diu aestuans, cum nec negligere facinus nec punire auderet, tandem infit: ‘ Talia multa nobis atrocia et pudenda civiles dissensiones attulerunt, oblivione sepelienda: sed in posterum prospiciamus, ne tale quid eveniat.’ At cum quidam infantes adhuc puellas desponderent, et præmia nihilominus maritorum ferrent, rem opusque non præstarent, minores decennibus puellas desponderi vetuit; quo intra biennium (quæ legitima nubendi his ætas) ducerentur. Hæc omnia lege Julia de maritandis ordinibus comprehensa.

43. Proxima frumenti populo dividendi cura fuit, institutumque, ut magistratus nominarent singulos, qui ante triennium minimum prætura functi essent, et ex eo numero sorte deligerentur quatuor, per quos frumentum plebi daretur; additis binis lictoribus, servorumque publicorum, et scribarum ac librariorum, accensorumque et præconum ministeriis. Per hos sæpe levissimo, interdum nullo pretio, menstrua fiebat frumentatio, ut in orbem ad omnes hæc cura rediret. Nam Augustus, cum ter in annum quaternum mensium tesseras dare constitisset, ne frequentius a negotiis homines avocarentur, plebi veterem consuetudinem desideranti cesserat.

44. Alia quoque sub id tempus constituta; ne plus uno Dio. feriarum Latinarum causa quotannis præfetus Urbis fieret: Sibyllini libri, vetustate exolescentes, ab sacerdotibus describerentur, ne qui salius eos inspiceret. Honores petere permisit omnibus qui legibus non prohiberentur, haberentque senatorium censum, quem prius quadringentis sestertiis^r definierat, deinde auxit ad sestertium de-

^r *Quadrungentis sestertiis*] Marciis aëgenti nostratis 1562. nn. ciis 4. *Sestertium decies*. Marcas aëgenti 3906. uncias 2. Ceterum Suetoniis a Dione dissentire videtur; ‘ Senatorum,’ inquit, ‘ censum ampliavit, ac pro octingentorum millium summa,’ id est, pro octingenties sestertio,

‘ duodecies lls. taxavit.’ Lipsius in nota ad hunc Suetonii locum mendosum esse τὸ duodecies existimat, reponitque decies. De cetero rem variasse, atque aliter alii temporibus se habuisse, Freinsheimis ex Dione memorabit infra, c. 68. *Crev.*

Sueton.
Aug. 34.
Lips. Dio.

Suet. Aug.
37. Dio.
Infra,
cxxxviii.
12.
Suet. Aug.
40. et 41.
Dio.
Sueton.
Aug. 40.

- Sueton.
Aug. 41.
Dio.
- Strab. vii.
p. 291.
Euseb.
Chron.
Dio.
Sueton.
Aug. 45.
Dio.
- Joseph.
Antiq. xv.
14.
- Dio.
- Sueton.
Aug. 64.
Tac. Ann.
1. 3.
Dio.
- Sueton.
Aug. 29.
Tac. Ann.
11. 72.
Dio.
- Liv. apud
Censor. de
Die Nat.
c. 17. Dio.
- ties: et utroque tempore pauperibus, sed honestis viris, quod eo minus habebant, dono dedit. Prætoribus indulxit, ut in ludos triplum ejus, quod a publico præbebatur, insumere liceret volentibus. His ac similibus gratiam apud hos etiam iniit, quos priorum aliquot legum severitas alienabat. In provinciis quoque res feliciter procedebant; et Germanos, Melone quodam duce, in arma versos, M. Lollius superasse nuntiabatur. Neque minore omnium lætitia exceptum, quod Pyladem pantomimum revocavit; quem propter spectatorem, a quo exsibilabatur, digito demonstratum fautoribus suis, Urbe atque Italia summoverat. Atque ille castiganti eum Cæsari, 'quod cum Bathyllo Mæcenatis familiari contendens, seditiones vulgo concitaret,' profundioris prudentiæ dicto, quam ab hoc expectaretur, respondit; 'Atqui expedit tibi, Cæsar, circa nos occupatum populum habere.' Dum ista Romæ geruntur, Herodes templum demolitus, majore spatio atque specie instaurare incipit; quod opus vix multis inde annis perfici potuit.
- Jul. Obseq. 45. Caio deinde Furnio C. F. C. Junio Silano consulibus, sub Apennino in villa Liviae ingenti motu terra tremuit.* Fax in cœlo a meridie ad Boream transcurrentes, ad similitudinem diurnæ lucis noctem illustravit. Turris hortorum Cæsaris ad portam Collinam fulmine percussa est. Quibus haud perinde commotus fuit, quam recreatus incremento domus suæ. Tum enim alterum Agrippæ filium Julia peperit, qui Lucius est appellatus. Hunc cum fratre Caio statim adoptavit Cæsar, per æs et libram a patre emtos, veteri more: tutiorem se futurum ab insidiis ratus, si pluribus munimentis insisteret. Virtutis inde et Honoris solennibus, quod incommodo tempore celebrabantur, alium exinde diem constituit. Viris triumphalibus auctor fuit operis alicujus excitandi de manubiis, quo, cum Urbis ornatu, gestorum memoriam perpetuarunt: multaque a multis exstructa sunt.
46. Eodem anno ludos sacerdotes ingenti apparatu fecit, quos centesimo quoque anno (his enim terminis sacerdulum terminatur) fieri mos. Sane hos inter ludos, et quartos

* A. U. C. 735. A. C. 17.

sæculares, sive L. Censorino, M. Manilio consulibus, sive Plin. vii. 48.
 triennio post, celebrati fuerant, nam inter auctores dissen- Suet. Aug.
 titur, circiter centum triginta anni intererant. Sed quin- 31. Censor.
 decimvirorum diligentiae creditum, qui ex Sibyllinis libris de Die
 tempus ludorum investigaverant, ritus eorundem expo- Nat. 17.
 nente Ateio Capitone, qui tum divini humanique juris Zosim. 11.
 consultissimus habebatur. Præfuerunt magistri quindecimvirum Tab. Capit.
 faciendis, Imp. Cæsar D. F. Augustus, apud Sigan.
 C. Sentius C. F. C. N. Saturninus, M. Claudius M. F. M. Comment.
 N. Marcellus, M. Fufius M. F. Strigo, D. Lælius D. F. in Fast. et
 D. N. Balbus. Zosimus Græcus auctor, L. Censorino, Pigh. Ann.
 C. Sabino consulibus ludos sæculares actos narrat. Id si Zosim.
 verum est, suffecti fuerint oportet: nam nec par illud in- Censorin.
 ter majores consules, qui nomen anno dabant, reperias: s Dio. Tac.
 et hoc quidem anno factos ex prisorum monumentorum Ann. xi. 11.
 fide satis constat. His ludis Augusti jussu sæculare car- Vita Hor.
 men Horatius poëta condidit. Ullum eo tempore nocturnum apud Suet.
 spectaculum a juvenibus utriusque sexus frequentari Sueton.
 prohibuit Cæsar, nisi cum aliquo majore natu propin- Aug. 31.
 quorum.

47. Tum quoque Germanos vindictæ magis quam cau- Jul. Obseq.
 tioni intentos M. Lollius legatus Cæsaris circumvenit in- Tac. Ann.
 sidiis, gravique clade vexavit. At in Urbe legis Cinciae caput, ne quis ob causam orandam pecuniam donumve xii. 5.
 accipiat, revocari placuit; addito, ut quadruplum per- Dio.
 derent, qui accepissent: judices, in quem annum sortiti
 essent, domos litigantium non ingredi: senatoribus etiam
 infrequentibus augeri muletam, et qui sine probabili causa
 in curiam serius accessissent.

48. L. Domitio Cn. F. L. N. Ahenobarbo, P. Cornelio P. F. P. N. Scipione consulibus,* in Gallias pro- fecturus Cæsar, templum Quirini refectum a se dedi- cavit; in quo, cum sex et septuaginta columnas posuisset, postquam totidem annos vivendo expleverat, non temere fecisse existimatus est. Inde per Tiberium et

* *Nam nec par illud inter ma- nempe eo anno quem nos nume-
 jores consules ... reperias]* Repe- ramus 713, ab U. C. Crev.
 ritur quidem, sed alieno plane, * A. U. C. 736. A. C. 16.
 si hos ludos species, tempore,

Drusum privignos, quibus hunc honorem decernendum ab senatu curaverat, munus gladiatorium edidit. Itineris causam, qui secretas principis cogitationes rimantur, et nisi reperiant, singunt, nunquam vel evidentibus contenti, partim in leges nuper latas referebant, quas aut exerceri cum offensa, aut negligi cum dedecore opus esset; ideo Solonis exemplo sibi peregrinationem indixisse. Nec deerant, qui ut amore Terentillæ¹ securius frueretur, neque sermonibus in Urbe non vitandis seque et illam traduci sineret, id consilii cepisse dicerent. Hanc enim Mæcenati nuptam sic deperibat, ut eam aliquando certare de forma cum Livia compelleret. Ceterum in propatulo Galliarum erat fortuna, quæ variis a nationibus vexabatur, et Germanorum magnis acta terroribus curam Augusti desiderabat.

49. Sicambri, Usipetes, Tencteri, non tam fracti prioribus præliis quam irritati, comprehensos in ripa sua Romanos in crucem egerant. Hoc veluti sacramento collecta ingens manus Rhenum mox transierat; vastataque proxima parte Galliarum, ne Germanis quidem jamdudum incolentibus parcentes, equitatum Romanorum astu circumventum fuderunt, ad ipsa usque Lollii castra, dum fugientibus instant, præter propositum deducti. Tum vero postquam perniciosum sibi futurum errorem videre, si faterentur, eodem impetu Lollium occurrentem aggressi, majore tamen ignominia quam clade repulerunt; aquila legionis quintæ potiti. Igitur Augustus, sua præsentia opus esse existimans, quem interim Urbi Italiaeque præficeret, dubitabat. M. Valerius Messalla, præfecturæ nomen sibi primo delatum post paucos Dio.

Tac. Ann. Vell. 11. 97. dies deposuerat, potestatem nimiam et incivilem exercendi nescius. M. Agrippam in Syriam remittebat: C. Euseb. Chron. Dio. Mæcenatem comitem erat habiturus² ob Terentillam. Sed et Tiberium, quanquam urbanum prætorem, ducturus in Galliam erat; eoque per Drusum impleri magis-

¹ *Terentilla*] Vid. not. ad c. 11. *Crev.*

² *C. Mæcenatem comitem erat habiturus*] Hoc de suo addit Freinshemius. Dio Mæcenatem Au-

gusto minus carum esse cœpisse scribit ob Terentiam: quem tamen patientem fuisse probat notum illud ejus dictum, ‘non omnibus dormio.’ *Crev.*

tratum illum,^x senatus consulo interposito, voluerat. Id- Tac.
cиро Statilium Taurum, senem triumphalem, dignum eo Supra,
loco censuit, cuius ministerio in gravissimis negotiis usus Tac.
fuerat: nec judicii falsus est.

50. Quae nox prima profactionem Cæsaris secuta est, Dio.
incendio Urbem exterruit, quo Juventatis in Velia tem-
plum arsit: et paulo ante, præter ea quæ supra memora-
vimus, lupus Via Sacra in forum procurrerat, hominibus
aliquot occisis. Nec procul foro magna vis formicarum,
in speciem agminis, ad prælium euntis, se conglobaverat.
Hæc prodigia aliorum pietatem, aliorum adulationem ad-
verterunt, senatusque consultum factum, ‘uti pro redditu
Augusti vota susciperentur.’ Interim et quinquennales
ludos propter principatum ejus votos M. Agrippa fecit,
recens in collegium quindecim, cuius tum vices curandi
ludos eos erant, virorum cooptatus.

51. Circum hæc tempora contra gentes Inalpinas bene
pugnatum est a P. Silio, Camunique et Vennonetes sub
imperium populi Romani redacti. Idem Silius et Pan-
nonios, assumitis Noricis, Istriam incursantes per se et
legatos suos ita domuit, ut pacis conditiones accipere
utrique cogerentur. Dalmatae quoque sub idem tempus,
Hispanique moti; sed modico, nec diuturno tumultu.
Macedoniam Dentheletæ et Scordisci infestavere. Bessi
Cotyos regnum adorti, quod, eo mortuo, liberorum ejus
avunculus et tutor Rhymetalces defendebat, ab Romanis
auxilium ei ferentibus subacti sunt. Sarmatas eadem Flor. iv.
tentantes Cn. Cornelius Lentulus pugna victos trans Is- 12. et Dio.
trum recedere coëgit. Ab eodem Daci Getæque, per
concretum gelu Danubium vicina infestantes, repulsi sum- Flor.
motique. Pari felicitate Germanicum bellum, quod præ Dio.
ceteris erat formidabile, compositum. Quippe intellecto
non modo Lollium strenue parare arma, sed ipsum cum

^x Per Drusum impleri magis- honoratus’ fuisse memoratur, et
tratum illum] Ex his Dionis ver- cxxxvii. c. 9. designatur præ-
bis videretur sequi, Drusum hoc tor urbanus. Hæc inter se con-
anno præturae gessisse. Quo- ciliari vix possunt: nec conari
nam enim modo præturae urba- tanti est, præsertim cum su-
næ vices pro fratre impleret, specta esse merito possit Dionis
nisi ipse prætor esset? Tamen diligentia. Crev.
c. 54. infra ‘prætoriis insigibus

exercitu adventare Cæsarem; ad sua regressi, missis ob-sidibus, quietem spöonderunt. Nec tamen adeo aut cre-dita hæc, aut præstita pax fuit, quin aliqui subinde motus existerent: quorum causa et hunc annum in Gallia, et sequentem contrivit, quo consules M. Livius L. F. Dru-sus Libo, L. Calpurnius L. F. Piso fuerunt.*

52. Sed et ipsa Gallia non satis quieta erat, propter hominis libertini tantam improbitatem, ut significata pro-digio sit credita, cum maxima bellua viginti pedum lati-tudine, longa sexaginta, et præter caput mulieri similis, ex oceano irruens, in vado hæsisset. L. Licinius is fuit Gallus natione, qui captus iis bellis dictatori Cæsari ser-vierat. Sed hunc in honore et usu maximo Augustus habere solitus, procuratorem suum in Gallia constituerat. Is igitur ad explendam ingenitam avaritiam majestate Romani nominis abusus, hoc agebat, ut quotquot se potiores ipso ferrent deprimerentur. Nec contentus ex-egisse ad præscriptum sibi modum, magnam insuper pecuniam sibi suisque extorquebat: tam impudenter quidem, ut, quoniam in singulos menses aliqua debe-bantur, quatuordecim pensiones eodem anno exigeret; veteribus mensium nominibus Julium et Augustum an-numerans.

53. Sane postquam Cæsar advenit, tanta vis in eum coorta accusatorum est, tamque acerba, ut patrocinio potius apud principem, quam periculo esset. Namque partim moleste tulit id Cæsar, in nonnullis excusavit Li-cinium, quædam ignorare se, alia non credere simulans: quin et occultabat haud pauca, pudore etiam ductus, quod tali procuratore uteretur. Sed maxime Licinio cal-liditas sua profuit, qui alias quoque ad novorum operum impensas conferre patrono grandes summas solitus, irato poenasque minitanti magnam vim auri argentique, et ce-terarum rerum ingentes acervos ostendit; ‘ea non sibi, nec avaritiæ causa congesta’ dicens, ‘sed in Cæsar, populi Romani usus; et ne Galli, gens ad res novas mobilis, his instructa copiis facilius ad rebellionem pro-laberetur.’ Sic effectum, ut Licinius in Gallia multos

Macrobi.
Sat. II. 4.
Dio.

* A. U. C. 737. A. C. 15.

annos veluti regnum continuaret. Hoc tempus esse crediderim Augustoduni in Æduis conditæ, quæ caput gentis esset, liberalibusque studiis, quorum ibi præstantissimos magistros collocavit Cæsar, nobilissimam Gallorum juventutem ad mitiorem vitam erudiret. Inde Tiberium, cuius opera ferme per integrum annum in regenda Gallia usus erat, in Rhætiam cum exercitu misit.

Senec.
Lud. de
Morte
Cloud. Tac.
Ann. IIII.
43. et ibi
Lips. Dio.
Sueton.
Tib. c. 9.
Dio.

54. Rhæti circum Alpes Tridentinas inter Noricos Gallosque positi, et hos et Italiam latrocino vexaverant, diu lateque grassati; et transeuntes, negotiorum causa, Romanos sociosque interfecerant: tamque crudelis his erat animus, ut omnes mares captos protinus occiderent, ne his quidem qui essent in utero exceptis, quos, nescio qua divinatione, deprehendebant.^y Hos jam Drusus ab Augusto missus pugna vicerat ad Alpes Tridentinas, ideo prætoriis insignibus honoratus. Ab eodem finibus Italicis summoti, ubi Galliæ infesti incubuerunt, etiam Tiberius in eos missus, quando et Vindelici cum Rhætis se conjunxerant.

Strabo iv.
p. 206.
Dio.
Flor. iv. 12.
Oros. vi. 21.
Dio.
Vell. II. 95.
et Dio.
Hor. IV.
Carm. 4.
et 14.
Vell. et
Dio.

55. Hi, divisis partibus, per se et legatos pluribus locis hostem aggressi, multis urbium et castellarum oppugnationibus, Tiberius etiam per lacum^z navigiis subvectus, carpserunt. Justis quoque præliis dimicatum, a Tiberio præcipue. Nec occurrere locis omnibus barbari cum magna multitudine poterant, et, quicquid ubique intercipiebatur, et animos ceterorum et vires minuebat. Igitur eo deducta res est, ut victi a fratribus, in populi Romani ditionem concederent. Victores frequentiae hominum feritatique diffisi, quicquid ætate ac robore validum fuit, abduxerunt; relictis qui agro colendo magis, quam turbandis rebus sufficerent. Sic in provinciæ formam redacti, unius aestatis bello, sed fida victoria, et multos in annos quietem ab his gentibus et tributa præstante. Coloniæ,

Hor. IV.
Carm. 14.
Dio.
Liv. Epit.
Vell. Dio.
Strabo.

Ptolem. 15.
12.

^y Quos, nescio qua divinatione, deprehendebant] Ita quidem scribit Dio, homo parum emunctæ naris, ut jam aliquoties notavimus, ἐν μαντείᾳ τοῖς ἀνεψιοκράτεσσι. At Strabo, exquisiti judicii et magnæ diligentia scriptor, et ab his ineptiis remotissimus, a

Rhætis interfici solitas esse mulieres scribit, quas marem infantem in utero gestare augures pronuntiarent. Crev.

^z Per lacum] Brigantinum, qui nunc Constantiensis dicitur. Crev.

vincula domitarum gentium, in Rhætia Drusomagus, Augusta in Vindelicis excitatæ.

- Dio. 56. Inter tot hujus anni gesta Vedii quoque Pollionis
 Tac. Ann. mors invenit locum, divitiarum tantum et sævitiae nomine
 i. 10.
 Dio. noti; sed in quo memorabile factum Augusti non im-
 merito celebratur. Libertinus homo, deinde receptus in
 equestrem ordinem, murænas alebat in piscina, quod iis
 Plin. ix. 23. temporibus divites affectabant. Sed ceteris innocentior
 Senec. de luxus erat: hic iisdem ad crudelitatem abutebatur,
 Clem. 1. 18. et de Ira, servos, in quos animadvertere volebat, objiciens, ut
 111. 40. et pariter totius hominis distracti, tanquam egregio, spec-
 Dio. Plin. taculo frueretur. Hoc supplicio perire jussus puer, qui
 Sen. et forte crystallinum calicem fregerat, ad Augusti accu-
 Dio. bantis pedes provolvit sese, non mortem sed fœditatem
 poenæ deprecatus. Susceperat miseri patrocinium Cæsar;
 nec homo superbus et truculentus exorari patiebatur.
 Igitur Cæsar, afferri jubens cetera, quæ haberet, crystal-
 lina, tanquam usurus, omnia sua manu confregit, mis-
 sumque fieri puerum, et piscinam compleri præcepit, po-
 testate sua bene usus.
57. Hic tum Pollio mortuus, hæredem ex magna parte
 Cæsarem reliquit, in qua et Pausilypum fuit, inter Nea-
 polim et Puteolos villa; cuius in vivariis (ut hoc obiter
 Plin. ix. 53. annotetur) positum a Polione piscem post sexagesimum
 annum expirasse Annæus Seneca memoriae prodidit. Ad-
 Dio. misit judicium Augustus, et quia testamento jussus erat
 opus insigne facere publice, abusus hac occasione, paulo
 post ad oblitterandam Pollionis memoriam, cuius ipsum
 amicitiae suppudebat, domo ejus maxima et splendidissima
 ad solum diruta, porticum inaedificavit, non Pollionis no-
 mine, sed Liviæ inscripto, eamque decoravit priscorum
 artificum tabulis.^a

- Dio. 58. Interim in Gallia ac Hispania multæ coloniæ de-
 ductæ, quas a se cognominari ad memoriam ætatis suæ
 Vide Geographos. Augustus voluit. De Augustoduno jam diximus. Præ-
 ter hanc in Gallia fuere Augusta Tricastinorum, Tre-
 virorum, Rauracorum, Veromanduorum, Ausciorum, Ne-

^a Eamque decoravit priscorum serit Freinsheimius, nobis non
 artificum tubulis] Id unde sum- liquet. Crev.

metum, Suessionum: tum Augustobona, Augustomagum, Augustoritum. At Hispaniae Augustam Firmam, et Gemellam, et Novam, et Julianam Gaditanam, Bracaramque habuerunt: præterea Augustobrigam et Cæsar-augustam: itemque Augustanos Setubitanos, et Astures, et Cerretanos, qui plerique sub hæc tempora cum novis aut adactis urbibus hæc nomina receperunt. Sed et Cyprii terræ motu, familiari malo, vehementer afflictis subventum, indultumque ut Paphum urbem, quam ea pestis præ ceteris perculerat, Augustam cognomina-rent. Nondum enim mos inoleverat, ut sibi quot et qualia vellent vocabula civitates asciscerent, sed in beneficii loco senatus hæc imponebat. Cyzicenis interea Cæsarem deprecantibus, quam nuper amiserant, libertas redditia.

Euseb.
Chron.
Sen. Ep.
91. et Nat.
Quæst. vi.
26. Dio.

59. M. Licinius M. F. Crassus, Cn. Cornelius Cn. F. Lentulus Augur consules sequuntur.* Hoc anno curules ædiles, cum vitio creati abdicassent, statim aliis comitiis refecti, exemplo prius inaudito, magistratum gessere. Porticus Paulli conflagravit, incendio etiam Vestæ ædem afflante: propter quem metum, quod maximam virginem cæcitas arcebat eo officio, per ceteras in domum Dialis Flaminis, tum vacantem, delata sacra sunt. Portieus re-fecta Cæsaris et amicorum Paulli pecunia: nam filii ejus, quorum nomine siebat opus, ob paternam calamitatem modicis facultatibus erant.

Supra,
lxxx. 44.
Dio.

60. Ab externis bellis nec quies omnino, nec periculum fuit. Pannoniorum celeriter coercita rebellio: et Ligures, quos Comatos appellant, cum maritimis Alpibus, quas hactenus liberi possederant, in potestatem venerunt. Major aliquanto motus ad Bosporum exortus Scribonii dolo, qui se missum ab Augusto defensorem regni^b mentitus, Asandrum ad necem voluntariam compulerat. Ille enim,

Lucian.
Macrobi.

* A. U. C. 738. A. C. 14.

^b *Defensorem regni]* Lucianus et Dio non plane consentiunt. Ille Scribonii injuriis Asandrum ad necem voluntariam adactum scribit; hic, Scribonium sese fixisse missum Asandro mor-

tuo successorem. Neuter Scribonium sese defensorem regni Bosporani haberi voluisse memorat. Ceterum in Luciani verbis aliquid videtur esse mendosi. Sed res non magni momenti est. Crer.

Dio. licet nonagenario major, sed viribus nondum absuntis, ob eam injuriam cibo abstinuit. Scribonius nepotem se Mithridatis magni ferens, Dynamin Asandri filiam, neptem ejusdem Mithridatis e Pharnace, cui moriens Asander regnum reliquerat, in matrimonium, unaque Bosporum quasi dotalem accepit.

Joseph. 61. His rebus cognitis, Agrippa Polemoni regi Pontico mandavit hoc bellum. Ipse rogatu Herodis, qui ad Antiq. xvi. 2. et Philo eum in Asiam venerat, in Judæam profectus, urbes ab Leg. ad Caium. rege recens conditas inspexit, ubique magnifice habitus. Hierosolymas etiam, inter occurrentium festas voces ingressus, hecatomben obtulit Deo, epulumque populo dedidit. Inde post paucos dies, ne hyeme navigandum esset, in Ioniam trajecit, negotiis provinciæ vocantibus: Beryto interim colonia deducta, quæ Augustana appellata est. Per hæc tempora Polemon, ducto in Bosporanos exercitu, Scribonium quidem nullum ultra reperit, quem, comperta hominis fraude, ipsi necaverant: ceterum cum his pugnandum Polemoni fuit, metu ne illi traderentur, arma capientibus: et, quanquam prælio victi, ferociam retinebant.

Euseb. Chron. et ibi Scal. Dio. Joseph. Antiq. xvi. 3. Dio. Euseb. Chron. Oros. vi. 21. Dio. Joseph. Nic. Damasc. de vita sua in Excerpt. Vales. 62. Hæc anno superiore acta, cum Agrippa didicisset, ipse proficiisci ad bellum decrevit. Igitur ubi commodum navigationi tempus rediit, Sinopen, et inde in Paphlagoniam profectus, propinquo metu Bosporanos arma ponere, signa Romana Mithridatico bello capta reddere, regemque accipere Polemonem coëgit, Dynami etiam in matrimonium ei tradita. Hæc agenti Herodes ad omnia promptus ac diligens aderat, magnam super antiquam familiaritatem gratiam adeptus, quod relicto regno suo, in Asia quæsitus Agrippam Sinope consecutus, auxilium operamque non admonitus obtulerat.

63. Iliensibus ea res plurimum profuit, quibus Romanus propter uxoris periculum iratus, centum millium drachmarum^c mulctam dixerat. Quippe Julia noctu Ilium petens, dum Scamandrum in lectica transit, subito fluminis auctu magnum vitæ discriminem adierat. Ergo le-

^c *Centum millium drachmarum]* Marcarum argenti nostratum 1562. unciarum 4. Crev.

gati ad deprecandum missi, cum Amisum venissent, nec agentem ibi Agrippam anderent compellare; Nicolaum Damascenum orarunt, ut sibi regis Herodis, cui erat ille familiarissimus, patrocinium compararet. Suscepit rex, et, culpa ab Iliensibus ignaris rei translata in casum, Agrippam alioqui proniorem ad clementiam placavit: cum illi, jam desperato negotio, in patriam renavigassent. Joseph. Nicol. Joseph. Agrippa postquam praesentia satis composita ratus est, per Paphlagoniam et Cappadociam Phrygiamque maiorēm Ephesum rediit. Inde trajecit Samum, Herode semper eum comitante.

64. Hæc res animum Judæis addidit, qui jus civitatis in Ionicis urbibus, beneficio regis Antiochi, cui cognomentum Deus fuit, adepti, trahi se ad judicia festis suis, et quam mittere Hierosolymam solerent pecuniam sibi adimi querebantur, quanquam et Romani suis se legibus degere jussissent. Horum causam agente Nicolao, cum et Herodes Agrippæ assideret; æquum censemibus Ioni- bus, civium loco non esse apud se, qui alienis sacris ute- rentur; Agrippa nihil mutandum censuit, scripsitque ad Ephesios aliasque, jubens injuriis Judaorum abstineri. Joseph. Antiq. xvi. 10. Sed et Cyrenensium magistratibus injunxit eadem, Ju- dæis illius etiam provinciæ paria questis. Hinc Bospo- rani belli ad Augustum perscripto exitu, nam ad senatum scribere, sicut priscis imperatoribus solitum, modestiæ causa supersederat, acta rata habuit Augustus; supplica- tionesque et triumphum ei decernendum curavit.

65. Jam et Galliæ Hispaniæque res reductæ in tran- quilliorem statum erant: Germani adhuc tumultuabantur. Igitur ad hos coërcendos, agendumque censum Galliarum, Druso relieto, Cæsar Romani rediit, cum jam Tiberius Claudio Ti. F. Nero, P. Quintilius Sex. F. Varus con- sulatum inissent.* Forte iisdem diebus nuntius de reditu Cæsaris advenerat, quibus theatri sui dedicationem Cornelius Balbus sumtuosis spectaculis celebrabat: vir maxi- mis opibus magnifice usus, qui et in natali solo Gaditanis novam urbem, cum navali in opposita continente, suis im- pensis ædificavit. Is igitur Augustum redire, tanquam Dio.

* A. U. C. 739. A. C. 13.

huic lætitiae interesse cupientem, egregium sibi ducebat : et ab Tiberio quoque consule in honorem exstructi theatri sententiam rogatus est primus. Quippe senatus, adventu Augusti auditu, habebatur, ad honores ei decernendos.

Sueton.
Aug. 57.
Dio.

66. Inter alia placuit ‘aram reditus in curia ponи : neque supplicium sumi de his, qui supplices intra pomœrium Augusto facti essent.’ Neutrum ab illo acceptum : et, ne populus obviam iret, quanquam Tiberis inundaverat Urbem, ita quidem ut Balbi theatrum nisi navigio adiri non posset, more suo noctu introit. Postridie, cum populum, qui in Palatium confluxerat, persalutasset, in Capitolium ascendit, dementaque de fascibus lauream in genibus Jovis reposuit. Eodem die, balneo gratuito tonsoribusque plebi præbitis, senatum convocandum curavit, de gestis suis relatus.

Sueton.
Aug. 53.
Dio.

67. Gravedine laborabat : ideo libellum quæstori recitandum dedit, quo acta sua post profectionem ab Urbe comprehenderat ; addito, ‘ consultum videri prætorianos, expleto duodecimo stipendio, ceteros sexto decimo dimitti : et quia jam in morem venerat agros assignari veterani, pro his certam pecuniam dari.’ Nec dubie acceptum quod petierat, militibus quidem nec indignationem conspicuam, nec lætitiam movit, qui neque nihil eorum quæ postularant, neque omnia consequebantur : possessoribus gratissimum fuit, ita futurum cernentibus, ut timere perniciabiles illas agrorum divisiones aliquando desinrent. Cornelii Balbi ludos alii paulo post exceperunt, Augusti natalem prætore Iulo Antonio Circensibus et venatione celebrante : qui et epulum ei ac senatui in Capitolio ex senatusconsulto dedit.

68. Inde reversus ad curam reipublicæ Cæsar, quædam per absentiam suam, utecumque constituta, mutavit in melius. Post civilia bella quadringentis tantum sestertiis censem senatorium definiri placuerat, plerorumque re familiari valde accisa aut turbata. Nuper idem, quod satis jam refecti diuturna pace videbantur, auctus erat ad sestertiū decies.^d Sed eum adhuc modum habebant non multi : unde et rari affectabant senatorium locum ; et ex

^d *Quadringentis sestertiis . . . sestertiū decies]* Vid. not. ad c. 44. supra. Crev.

conscriptis quidam, quorum patres avique¹ ejusdem ordinis fuerant, ob veram aut simulatam paupertatem ejubabant. Idecirco senatus loco sex et viginti virorum, qui ad minores magistratus quotannis ex senatoribus eligi consueverant, decreverat ‘uti viginti ex equitibus nominarentur: unde triumviri rerum capitalium, et auro argento æri flando feriendo; tum quatuorviri curandis in Urbe viis; denique decemviri ad judicia centumviralia fierent.’ Nam duumviros viarum extra Urbem curandarum, et quatuorviros in Campaniam mitti solitos abrogari placuerat. Nec tamen hi senatores siebant, nisi quem alium magistratum, qui more majorum id jus conferret gerenti, adipiscerentur. Decretum erat præterea, ‘quando tribunitiis comitiis candidati deessent, uti ex quæstoriis, qui quadragesimum ætatis annum non explessent, sorte ducentur.’

69. Augustus autem parum hæc efficacia remedia tot incommodis ratus, totum senatum recensuit: neque veniam cuiquam quinque et triginta annis minori dedit ponendi ordinis, præter qui maneo corpore aut inferiore censu essent. Et, quo minus aliqui fallerent, valetudinem excusantes, inspexit ipse: de facultatibus nemini nisi jurato credidit, ac ne testibus quidem injuratis. Exegit præterea vitæ rationes paupertatisque causas, ut subveniret his, qui nulla sua culpa facti inopes fuissent. Nec minori solitudine domestica moderabatur, increpito etiam Tiberio, ‘quod ludis votivis,’ quos Augusti redditu consules fecerant, ‘Caium juxta se collocasset:’ populo quoque castigato, qui puerō assurrexerat, stansque plauserat, laudibusque prosecutus eum fuerat.

70. Sub haec denum tempora pontificatum maximum A. D. pridie Nonas Martias assumpsit Cæsar, non sustinens vivo extorquere Lepido, quod Romanis moribus sacerdotia ne exilio quidem amittebantur. Ceterum satis eum per tot annos contemtim habuerat, præter alias causas propter adolescentis Lepidi conjurationem infestior. Nam in agris amissæ potentiae pudorem obtegere cupien-

Sueton.

Aug. 56.

Dio.

Ovid.Fast.

111. 415.

Sueton.

Aug. 31.

Sen. de

Clem. 1. 10.

Plin.

xviii. 2.

Dio.

¹ *Quique* in edd. priorr. repertum ex Dione mutavit Crev. in *arique*.

tem migrare in Urbem, venire in senatum coegerat; quo plurium derisui exponeretur. Sed et ultimum ei locum dicendae inter consulares sententiae dedit; cum alios secundum tempora gesti magistratus, aut singularem quandam prstantiam collocaret. Nec adversus haec nitendi vis erat ulla Lepido, qui equidem, si pontificis maximi tanta potestas fuisset, ut imperium adimere cui vellet posset, quod nuper asseri cœptum est, adversus has inju-

Lapis An- rias in promptu telum acerrimum habuisset. Eodem anno
cyr.

Dio. Augustus tribunitia potestate duodecimum,^e quadringenos nummos^f viritim populo dedit. Honores ab senatu delatos, pontificatu accepto, abnuit: insistentibus, surrexit, et e curia se proripuit. Ædes sibi publice præberi non est passus: sed, quia pontificem maximum in publica domo habitare necessum erat, suarum ædium in Palatio partem publicavit. Domum autem, quam rex sacrorum olim obtinuerat, Vestalibus, quarum ab habitatione communi tantum pariete distinguebatur, tradidit.

Sueton.
Aug. 54.

Plut.
Apoph.
Rom. Aug.

71. Et ne per iram quid faceret aut diceret incivilius, cum in senatu propter uxoris sue vitam accusatus Cornelius Sisenna, ductam sibi Augusto auctore confirmaret; exsiluit e sede sua, et, spatio temporis interposito, rediit: ‘hoc licet non concinnum, admittere maluisse, quam aliquid forte gravius,’ inter amicos postea confessus est. Nec subtrahenda memoria vel principis est patientia, vel libertas ingerentium discedenti aliquando, ‘Licere opertre senatoribus de republica loqui.’ Ferunt Augustum hujus vitii concium grataanter amicorum admonitiones exceptisse. Nam et Athenodorum Tarsensem a se digredientem, cum rogatus utile præceptum relinquere, dixisset, ‘uti cum cœpisset irasci, quatuor et viginti Græcas literas memoria recenseret, priusquam aliquid faceret aut loqueretur,’ retentum ab eo, dicente, ‘sibi adhuc ejus præsentia opus esse.’

^e *Tribunitia potestate duodecimum*] Hoc anno tribunitiam potestatem gerebat Augustus decimum ex Fastis Capitolinis; undecimum, ex Tacito. Vid. not. ad c. 36. supra. Itaque haec larium in lapide Ancyrano memo-

rata, in proximum, vel etiam in tertium ab hoc annum rejicienda est. Crev.

^f *Quadringenos nummos*] Marcas argenti nostrates 12. semunciam 1. Crev.

72. Ceterum Agrippa, reversus in Urbem, decretum Dio.
 sibi triumphum ducere noluit: exemplumque dedit, ne
 quis postea privatorum aut ex provinciis scriberet ad se-
 natum, aut vietiis hostibus triumpharet. Igitur simul ob
 virtutis et modestiae singularem præstantiam, summos in
 eum honores Augustus haud maligne contulit, prorogata
 ei in aliud quinquennium tribunitia potestate, in Panno-
 nios mittens, cum majore, quocumque extra Italiam venis-
 set, imperio, quam eorum esset, qui provinciam obtine-
 rent. Nec ille contaenter, quanquam imminebat hyems,
 profectus, solo terrore nominis præsentiaeque suæ coërcuit
 hostem, nihilque abnuenti veniam præteritorum dedit.
 Sed inde revertens, cum jam M. Valerius M. F. Mes-
 salla Barbatus, P. Sulpicius P. F. Quirinus consules
 essent, in Campania morbo correptus expiravit, prius-
 quam eo pervenire Augustus posset: qui ad nuntium Liv. Epit.
 valetudinis ejus, quanquam forte Quinquatribus nomine Dio.
 filiorum Indos exhiberet, festinanter excurrerat.*

73. Corpus ejus in Urbem perlatum est, ac in foro pro-
 positum, dum Augustus laudationem peragit, velo inter-
 posito quod aspectum arceret. Id utrumne fecerit quia
 censor erat, an quia pontifex maximus, quod his, summo-
 rum apud Judæos sacerdotum more, cadaver videre nefas
 esset, parum liquet: præsertim cum utramque opinionem
 Dio arguat, non ignorans istorum, bis consul, semel etiam
 pontificis maximi collega. Ceterum Agrippam in suo
 monumento condi jussit Cæsar, ubi et Marcellum sepelie-
 rat: quanquam et illi datus in Campo Martio sepulturæ
 locus fuerat. Hunc ad modum Agrippa finiit vitam, fama
 quam genere nobilior, amicitiaque Cæsaris Octaviani vir- Vell. II. 96.
 tutibusque suis provectus, quibus domi bellique immensum
 claruit: cetera quoque, si quisquam eo tempore Romano-
 rum, vir bonus, et omnino dignus, quem pronepos Cali- Sueton.
 gula non agnosceret: summum haud dubie locum, si rem- Caio, 23.
 publicam liberam nactus esset, occupaturus: in regno
 unius, et communii ceterorum obsequio, ita medius, ut
 tamen imperio quam servitio propior esset: cuius mag-

* A. U. C. 740. A. C. 12.

nitudinem ne Augustus quidem princeps obumbrare totam potuit.

Dio. 74. Moriens balneum populo legavit, quod Agrippæ dictum est, ubi gratis lavaretur; ob hoc prædia quædam Augusto ascribens, quorum e redditibus impensæ præstarentur. At hic pecuniam insuper divisit populo, tanquam et hoc Agrippa jussisset. Cherronesus etiam ad Hellespontum e bonis Agrippæ ad Cæsarem pervenit. Natum² deinde posthumum nominari Agrippam voluit, quo patris ejus memoria diuturnior et recentior esset, cuius et Cæsarem et populum ex æquo ingens desiderium ceperat. Summa enim prudentia se maximis in negotiis gesserat, ut Cæsaris imperium acceptum civibus faceret: et, cum vigiliis laboribusque suis præcipuum ejus regni firmamentum esset, comitate, mansuetudine, liberalitate popularis haberri meruerat.

75. Ergo et ejus mortem prodigiis, qualia magnas calamitates præcedere soleant, prænuntiatam esse crediderant: quia bubones in Urbe conspecti, fulmine tacta domus in Albano, ubi divertere Latinis consules consueverant, et cometa per complures dies super Urbem conspectus, in faces divisus fuerat. Incendia quoque multa tum extiterunt: et inter alia corvis ex ara quadam cum carne rapta prunas inferentibus, Romuli casa conflagravit. Inter hæc, cum luctus causa spectacula solennia negligenterunt, primoribus patrum interesse nolentibus; nihil ex patrio more remittendi auctor iis Cæsar fuit; et quo minus dubitarent, gladiatorio munere ipse præsededit: quo exemplo etiam ab aliis mox absente ipso ludi facti sunt, pristinamque per omnia speciem civitas recepit.

² Nam pro natum legebatur ante Crev.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXXVII.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. **J**AM exibat Augusto quinquennium^a in quod præfec- Dio, **LIV.**
turam morum receperat. Igitur alterum in quinquennium
prorogata ei potestas, similiter ut imperium, cum certum
ad finem data videretur, rebus ipsis perpetua fuit. Tum Sueton.
institutum, ‘ut quoties senatus haberetur, singuli patrum, Aug. 27.
priusquam assiderent, thure et mero supplicant ad al- Dio et
tare ejus Dei, cuius in templo coiretur: neque prius Sueton.
domum Augusti ventitarent, sed in senatu sedentes salu- Aug. 35.
tem acciperent redderentque: quo et religiosius, et minore Dio,
cum molestia partibus suis fungerentur.’ Tribuuum Sueton.
plebis, propter vim ejus magistratus enervatam, pauci Aug. 53.
petebant. Idecirco constitutum est, ‘uti a magistratibus Dio.
equites Romani singuli nominarentur, quibus haud minus Sueton.
decies sestertium^b res esset. Ex his denique deligeret Aug. 53.
populus in loca quæ senatores non occupassent. His Dio et
deinde post magistratum gestum optio esset, utrius ordinis Sueton.
haberi mallent.’ Aug. 40.

^a *Jam exibat Augusto quinquen-*
nium] Jam diu exierat, cum octauus hic sit annus a delata Au-

elapso priore quinquennio, in ali-
nd ei prorogata fuit, licet id me-
morare omiserit Dio. Crev.

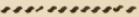
^b *Decies sestertium]* Marcæ
argenti 3906. unciae 2. Crev.

Dio. 2. Asiam deinde terræ motibus misere conflictatam levaturus, annum ejus tributum de sua pecunia inferri in ærarium jussit: et loco proconsulis^c legatum ei ex prætoribus sortito in biennium dedit. Cum paulo ante hæc tempora in judicio quodam Mæcenatem et Apuleium¹ vehementer exagitari ab accusatore comperisset, quod adulterii reo patrocinium præstabant, venit in judicium et ipse, et in tribunal considens, nihil fecit gravius, quam quod suis propinquis^d amicisque non placere conviciari accusatorem effatus, abiit. Ob hæc atque talia popularia facta, statuæ ei ex collatitia pecunia sunt positæ: decretumque, ‘ut in honorem ejus, natalitiis Augusti Iudis etiam cœlibes spectare permitterentur.’

Vell. II. 96. 3. Ceterum mors Agrippæ Tiberium Cæsari propius Tac. Ann. admovit, socio laborum indigenti, et infirma ætate I. 3. Dio. nepotum. Igitur habenti in matrimonio Vipsaniam, Sueton. Agrippæ filiam ex priore matrimonio, dimittere uxorem, Aug. 63. et Tib. 7. et despondere sibi Julianam præcepit. Nuntiabatur interim tumultuari Pannonios, audita morte Agrippæ, cuius Vell. Dio. metu quieverant. Idecirco missus in hos Tiberius, egregia Sueton. Scordischorum opera, qui vicini Pannoniis et armatura Aug. 21. et Tib. 9. totaque reliqua ratione belli similes sunt, evastatis late Vell. Dio. omnibus, gentem ad repetendam, quam abjecerat pacem, coëgit. Arma victis ademta, magnusque juniorum Sueton. Aug. 21. Dio. numerus ea lege dividitus, ne in propinquis patriæ suæ regionibus haberentur. Triumphum ob hæc Tiberio decreverant patres: Augustus ejus loco triumphalia Sueton. Tib. 9. ei ornamenta dedit, novo, nec antea cuiquam, tributo genere honoris.

4. Dum ita Tiberius successu præmiisque operum ac laborum attollitur, haud minus fratri ejus Druso quæsi-

¹ *Agrippam* edd. ante Crev. Ex Dione correxit Crev.

^c *Et loco proconsulis]* Freinshemius hic divinat potius, quid voluisse dicere Dionem existimet, quam ejus verba interpretatur. Res apud Græcum scriptorem parum clara est. Crev.

^d *Suis propinquis]* Apuleius in-

telligitur. Dio, LVI. Sex Apuleium, quo consule mortuus est Augustus, principis propinquum fuisse scribit: et Tac. II. Ann. 50. nominat Apuleiam Varilium sororis Augusti neptem. Crev.

tum decus est, Gallorum consilia, Germanorum arma, solerter fortiterque coërcenti. Census nuper actus a Druso, quem in Galliam Augustus ideo miserat, tanquam Dio. haud incertum servitutis argumentum, Gallorum animos desiderio rerum novarum compleverat; passim, ut solet, erumpentibus indiciis. Ea fiducia, et quod Augustus discesserat, Sicambi eorumque socii ad utramque Rheni ripam incolentes, arma, neglectis quos dederant obsidibus, resumserant.

5. At Drusus, tum rectius in hostes impetum verti ratus, ubi sociorum res compositæ forent, eo curam intendere cœpit. Commodam fortuna occasionem præbuit omnia circumspicienti, quod absolutum Augusti templum Gallis communiter præbentibus e fuerat. Hujus ad dedicacionem evocati principes, cum prætextus honestissimus esset, neque detecta sua consilia sentirent, plerique omnes Lugdunum convenerunt: ibi ad confluentes Araris et Rhodani, ubi nunc cœnobium Atanacense^f est, delubrum excitatum erat, cum insigni ara inscriptionem habente sexaginta gentium, a quibus etiam singulæ statuæ in eodem templo dedicatae visebantur. Spatiosus deinde lacus^g circumjectus cludebat locum. Hunc annuis ludis, atque Rhetorum etiam certaminibus celebrari placuit. Sacerdos e principibus Æduorum C. Julius Vercundarius dubius creatus. Inter hanc remissionem animorum, cum operam dedisset Drusus, ut quos suspicio novorum consiliorum contigerat, plerosque omnes in potestate haberet, motus qui timebatur e Gallia, mira repente tranquillitate consedit.

6. Suetonius Lugdunensis aræ dedicationem ad sequentes consules Iulum Antonium, Q. Fabium, et Kalendas Augustas ejus anni retulit, quo et natum Druso filium narrat, qui multos post annos imperator factus est. Ego

^e Gallis communiter præbentibus] Sumtnm. Priors editiones præsentibus; quod sensu caret. Intuebatur Freinshemius Strabonis verba, τὸ λεπόν τὸ ἀναστιχθὲν ὑπὸ πάντων κοινὴ τῶν Γαλατῶν Καίσαρι τῷ Σεβαστῷ. Crev.

^f Cœnobium Atanacense] L'Abbaye d'Ainay.
^g Spatiosus deinde lacus] Unde hoc sumtum sit, nobis non liquet: sed suspiciamur legendum esse lacus. Crev.

Bucher.
de Hist.

Belg. i. 15.
Liv. Epit.

Strabo,
vii. p. 291.
Dio.

Strabo,
iv. p. 192.
Cassiod.

Chron.

Dio.

Liv. Epit.

Descript.

Hist. et
Geograph.

de la France, P.

i. l. iii.
Juven.

Sat. i. 44.
Strabo.

Sueton.

Calig. 20.
Liv. Epit.

Dio.
Bucher.

hunc annum ex mente, non Dionis modo, sed etiam Livii, nam et hunc ita tradidisse non obscura indicia sunt, tradere malui.

Dio. 7. Tum demum, remoto provinciali metu, totus in bellum versus, ad Rheni ripam addueto clam exercitu, Germanos, quorum eruptio expectabatur aggressus, cum tractos in Gallicam ripam improvisus circumvenisset, cecidit. Ipse deinde transito amne, qua Batavorum insula

Tac. Ann. venientibus e Gallia plaeido flumine faciles appulsus præ-
11. 6.

Flor. iv. 12. stat; mox in ulteriora tendit. Usipetum gens maxime

Tacit. petebatur, Cattis proxima, jam superioris Cæsaris ætate

Germ. 32. Gallos incursum solita. Horum pervastatis finibus, in

Cæs. de B. Gall. iv. Sicambros transitum: eademque et horum agris illata init.

Dio. vastitas. Inde secundo Rheno in oceanum Germanicum

Sueton. primus Romanorum ducum navigavit, in Frisios expedi-

Claud. i. tione sumta, obiterque subactis insulis, quarum Byr-

Dio. chanis, cum segniter defenderetur, vi expugnata est.

Strabo, viii. p. 291. Eam Romani a frugis similitudine sponte provenientis

Plin. iv. Fabariam appellantur. Glessaria^h quoque et Actania

13. inter domitas eo bello memorantur, antea Romanis in-

cognitæ. Ulterius ire cupientem ignoti vastique maris

Tacit. opinio deterruit. Satis tamen magnum operæ pretium

Germ. 34. credebantur, super cetera, victi in Amisia flumine navalí

Strabo, vii. p. 290. pugna Bructeri, nec propinquis littoribus abstenta arma;

Dio. donec natio Frisiorum, pace petita, facturam imperata polliceretur.

8. Per immensos deinde lacus acta classe, in Chaucosⁱ

Plin. xvi. penetratum, summa ope tuentes libertatem, quam ferme

1. solam humanorum bonorum habebant, tota vitæ ratione

insigniter misera. Nam in aestuariis dubiæ possessionis,

solum per singulos dies noctesque vindicante oceano, non agriculturam, non venatum exercebant, mansuetis etiam

animalibus carentes. Piscibus maxime vivebatur. Ne

^h *Glessaria*] Sic dicta a sncino, sive electro; quod ibi colligebatur, quodque barbari sua lingua vocitabant *Glessum*, ut docet Tacitus Germ. c. 45. Vid. et Plin. iv. 16. et xxxvii. 3. *Crev.*

ⁱ *Chaucos*] Populm hunc, eujus tamen miserabilis vita hic ex Plinio describitur, summis ornat laudibns, a nobilitate, a justitia, Tacitus, Germ. c. 35. *Crev.*

arbores quidem fructum aut ligna præbebant: bituminoso luto, quod manibus compressum siccant, ad coquendos cibos, et fovenda corpora ignis alebatur. In magno ibi discrimine Drusus fuit, cum recedens stato tempore oceanus ignaros locorum in sicco destituisse. Frisorum fide factum, ne quid detrimenti acciperetur, qui nuper inita societate cum pedestribus copiis aderant. Has ob difficultates, quas immensum auctura imminens jam hyems videbatur, Drusus, reductis in pacata copiis, Romam rediit; exceptusque multis honoribus, et in annum sequentem prætor urbanus designatus est: cum antea jam insignia præatoria accepisset.

9. Q. deinde Ælio Q. F. Tuberone, Paullo Fabio Q. F. Maximo consulibus,* idem Drusus, simul per tempus anni potuit, Rheno iterum superato, in Usipetes et Tenc- Flor. iv. 12. teros ingressus, non ante destitit, quam, posita ferocia, Dio. leges pacis acciperent. Lupia deinde pontibus juncto, per Sicambros ad Cheruscorum fines et Visurgin usque processit. Sicambi tum forte cum omnibus copiis domo aberant, Cattis inferentes bellum, qui soli finitimorum societatem illorum aspernati fuerant. Hæc occasio pacatum Druso transitum dedit. Superabat et Visurgin, ni super necessariorum inopiam, hyems propinqua vetuisset. Etiam religio injecta redditum suasit, quia in castris examen apum in tabernaculo Hostilii Rifi præfecti castro- Jul. Obseq. rum consederat, ita ut funem prætententem, præfixamque tentorio lanceam amplecteretur.

10. Sed recedenti non eadem a Germanis quies, quam Dio. venienti fuerat, fuit. Exciti Romanorum irruptione pas- Jul. Obseq. sim locis idoneis insidias redeuntibus struxerant, ut magna Dio. cum difficultate pergerent. Semel circa Arbalonem per Plin. xi. 17. angusta et cava loca progressis parum ab exitio res ab- Dio. fuit: magisque hostium imprudentia quam virtute sua servati sunt. Quippe facilem de circumventis victoram rati, cupiditate cædium prædaeque simul omnes confusis ordinibus incurserunt. Inde Romanis ex minaci et plena periculi pugna prosperrima facta. Nec exinde manum

* A. U. C. 741. A. C. 11.

ausi conserere, tantum eminus lacessentes, majorem sibi, quam hosti, molestiam exhibuerunt.

11. Vicissim igitur hos contemnens Drusus, quo loco

Tac. Ann. Lupiae et Alisonis confluentes erant, castellum excitavit :
 II. 7. Dio. atque aliud in Cattis ad ipsam Rheni ripam. Fossam
 Tac. Ann. quoque ab auctore Drusianam vocatam (nunc Isalae flu-
 II. 8. Sueton. minis pars est) immenso opere effecit, quo facilius in
 Claud. I. hostiles terras iter exercitibus esset. His Romae cog-
 Cellar. nitis, ornamenta ei triumphalia decreta, utque ovans Ur-
 Geogr. brem iniret, præturæque consulatum jungeret. Imperatoris
 Anton. II. 3. Dio. nomen, quanquam ex merito exercitus acclamaverat, Au-
 gustus ei non concessit; quemadmodum nec fratri ejus
 Tiberio tum adhuc dederat: cum ex utriusque gestis hu-
 jus appellationis numerum in suis titulis adauxisset.

Front. de 12. Dum ista geruntur, Augustus familiam omnem,
 Aquæduct. aquæductuum tutelæ destinatam, a M. Agrippa testa-
 mento sibi relictam, publicavit: et aquarum jus certum
 ex senatusconsulto lege lata, edictoque suo promulgato
 constituit. Verba senatusconsulti hæc fuerunt :

13. 'Quod Q. Ælius Tubero, Paullus Fabius Maximus
 Coss. V. F. de iis qui curatores aquarum publicarum ex
 senatusconsulto a Cæsare Augusto nominati essent ordi-
 nandis, D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C. placere huic
 ordini eos qui aquis publicis præessent, cum ejus rei causa
 extra Urbem essent, lictores binos, et servos publicos ter-
 nos, architectos singulos, et scribas, et librarios, accensos,
 præconesque totidem habere, quot habent ii per quos fru-
 mentum plebei datur. Cum autem in Urbe ejusdem causa
 aliquid agerent, ceteris apparitoribus iisdem, præterquam
 lictoribus, uti. Utique quibus apparitoribus ex hoc sena-
 tusconsulto curatoribus aquarum uti liceret, eos diebus x.
 proximis, quibus senatusconsultum factum esset, ad æra-
 riun deferrent: quique ita delati essent, iis prætores
 ærarii mercedem ac cibaria, quanta præfectis frumento
 dando dare deferreque solent, annua darent et attri-
 buerent, iisque eas pecunias sine fraude suas facere li-
 ceret. Utique tabulas, chartas, ceteraque quæ ejus eura-
 rationis causa opus esset, iis curatoribus præbenda Q.
 Ælius, Paullus Fabius consules, ambo alterve, si iis vide-

bitur, adhibitis prætoribus, qui ærario præsunt, præbenda
locent.' Primum² ejus rei curatorem Angustus Messallam
Corvinum fecit, cui adjutores dati Postumus Sulpicius
prætorius, et L. Cominius.

14. Eodem anno ludi quos ab urbano prætore curari Dio.
soleenne erat, nomine Drusi magnificentissimi facti sunt.
Etiam natalis Augusti per Circum et alia Urbis loca vena-
tionibus celebratus:³ idque, licet nullo senatus decreto,
fieri quotannis a prætoribus obtinuit: quemadmodum et *Sueton.*
equites Romani natalem ejus sponte atque consensu biduo *Aug. 57.*
quotannis celebrarunt. Sed et Augustalia, sic propter *Dio.*
reditum ejus appellatus dies, tum primum ex senatus- *Supra,*
consulto publicis spectaculis transacta. Ceterum ab ipso *cxxxvi.*
Cæsare facti ceteros, ut æquum est, sumtu ac splendore *30.*
vicerunt, cum theatrum Marcelli, locorum triginta mil- *Dio.*
lium capax, A. D. iv. Nonas Maias dedicaretur. Is- *Plin. viii.*
torum ludorum commissione evenit, ut, laxatis sellæ *17.*
curulis compagibus, Cæsar supinus caderet. Nec ideo *Victor, de-*
minus Trojam patricii pueri luserunt, inter quos et Caius *script. Urb.*
Augusti nepos, octavo ætatis anno.^k Africanæ etiam *Romæ.*
quadringentæ viginti (sexcentas alii scripserunt) inter- *Sueton.*
fectæ. In scenam quoque mansuefacta tigris in cavea *Aug. 43.*
invecta est, idque animal tum primum Romæ publice *Dio.*
spectatum. *Sub Ti.* *Varo coss.* *Plin. Dio.* *Plin. et* *Sueton.* *Aug. 43.*

2 *Primus* edd. ante Crev.

3 *Celebrata* edd. ante Crev.

^k *Octavo ætatis anno]* Immo decimo, siquidem hoc anno theatrum Marcelli dedicatum est. Natus est enim Caius, M. Appuleio, P. Silio coss. supra

cxxxvi. 23. Si theatrum Marcelli biennio ante dedicatum est, ut Dio memoravit, octavum tunc numerabat Caius annum. *Crev.*

S U P P L E M E N T U M

LIBRI CXXXVIII.

H I S T O R I A R U M

T. LIVII PATAVINI.

Dio ^{111.} 1. SUB idem tempus ingens in Thracia bellum finem
Vell. ^{11. 98.} accepit : quod triennio gestum a L. Pisone, his causis
Liv. Epit.
Dio. exarserat. Vologæses natione Bessus, sacerdos Bacchi,
et, ob præcipuum ejus numinis cultum, magna inter po-
pulares auctoritate, specie religionum animos ad rerum
novarum cupiditatem inflammaverat. Coacta igitur
magna et, propter Deorum creditum favorem, projecta
ad audendum manu, occurrentem ad initia motuum extin-
guenda Cotyis filium Rhascyporim prælio vicit oc-
cidiisque. Mox tutorem ejus ac avunculum Rhœmetalcen,
Supra,
cxxxvi. 51. ne prælio quidem, sed superstitione perculis mentibus,
Dio. exercitu nudat ; omnibus eum, ne contra Deum pugnare
viderentur, relinquenter. Fugientem inde persecutus in
Cherronesum, iis quoque locis, aperta vastando, expug-
nando minuta, plurimum malorum intulit.

Plin. iv. 11. 2. His nuntiatis, simul et Selletarum^a nationem in-
Dio. cursiones in Macedoniam facere, Cæsar L. Pisonem, qui
Pamphyliæ præerat, exercitum eo transportare jussit,
quod propinquiores Asia ac Bithynia, populi Romani

^a *Selletarum*] *Sialetas* nominat Dio. *Selletas* a Plinio memora- nus in nota ad eum Plinii lo-
tos, diversos esse ab his Dionis cum qui in ora libri hic allegatur.
Sialetis contendit clar. Hardui- Crer.

provinciæ, sine legionibus erant. Hujus advenientis Supra, fama retrocedere Bessos ad sua coëgit. Idcirco Piso in ^{cxxxiv. 96.} Dio. illorum regionem impetum faciens, non leve bellum expertus est: cum ferox populus etiam rei militaris usu ac ^{Flor. iv. 12.} ratione adjuvaretur, disciplina armisque Romanis usu assuefactus. Primum prælium improsperum Pisoni fuit. Sequente victor omnem circa Bessorum atque sociorum Dio. agrum, ab ira cladis acceptæ, violentius depopulatus, spatiū recolligendi vires non permisit, quin aliis voluntate, pluribus metu, quibusdam acie victis universum eum tractum armis subigeret. Tanta erat feritas, ut captivi ^{Flor.} catenas morsibus perfringere conarentur: quo minus mirere, quosdam nuper deditos, simul occasio brevis ap- ^{Dio.} paruit, arma retractasse. Ceterum et his infelix ausum, iterum domitis, in astrictius servitium cessit. Pisoni ob rem bene gestam supplicatio cum triumphalibus in- ^{Tac. Ann. vi. 10}

signiis decreta.

3. Dum hæc aguntur, Augustus, Romæ censu rursus Dio. acto, suas quoque facultates, descriptis, quæ usquam haberet in potestate, ad privati modum censui subjecit. Senatu deinde lecto, ad levandam patribus molestiam, cum senatusconsultum fieri, quoties minus quadringentis affuisserent, non liceret; ita moderatus est, ‘ut Septembri ac ^{Sueton.} Octobri mensibus nullos adesse necessum esset præter ^{Aug. 35.} sorte ductos, per quorum numerum, antiquo minorem, decreta confici possent.’

4. Pecuniam autem iterum ad statuas oblatam a senatu Dio. populoque in signa Publicæ Sanitatis Concordiaeque ac Pacis impendit; suam exinde statuam nullam fecit. Sæpe ^{Sueton.} enim, et qualibet occasione dona talia afferebant: ad ^{Aug. 52.} Dio. extrellum etiam Kalendis Januariis, non in commune conferentes, sed accedentes singuli pro modo facultatum porrigebant. Quibus ipse tantundem, aut aliquanto amplius reddere solebat. Quod si forte abesset eo ^{Sueton.} tempore, strena in Capitolio ponebatur; qua ex summa ^{Aug. 57.} pretiosissima Deorum simulacra mercatus, vicatim dedicabat; ut Apollinem Sandaliarium, et Jovem Tragœdum, aliaque. Sed ex nocturno visu stipem quotannis die certo ^{Dio et} emendicabat a populo, cavam manum asses porrigitibus ^{Suet. Aug. 91.} præbens.

- Dio. 5. Idem annus duarum principum fœminarum alterius nuptias, alterius exequias vidit. Julia in Tiberii domum deducta est. Octavia post Marcelli obitum nunquam exhilarata, perpetuum luctum morte finivit. Cujus de pudicitia modestiaque prioribus libris multa exposui. Hujus cadaver pro æde Cæsaris propositum est, dum laudes sororis Augustus, interposito iterum velo, exequitur. Sed et a Druso (nondum is prefectus Urbe fuerat) pro rostris, ut in publicis funeribus solet, vestitu mutato laudata est. Generi ejus (Marcellam Antonius Iulus habebat; Antoniarum altera Druso, altera L. Domitio Ahenobarbo nupserat) humeros subjecere lecticæ, cum ad sepulcrum in Campum Martium efferretur. Senatus, pro more temporum, in decernendis ei honoribus liberalior fuit, quam ut omnia, licet in germana sorore carissima et probatissima, recipienda Cæsar existimaret. Quantos tamen convenire putabat maximos, tribuit. Et ne celeriter extingui memoria ejus Romæ posset, satis provisum ædificata porticu, quam vocaverat Octaviæ, rebatur.
- Sueton. 6. Sub idem tempus et vetera quædam instituta resumta, et excogitata nova sunt. Flamen Dialis, post Merulæ cædem, C. Cæsar creatus, adimente Sylla, sacerdotium, priusquam exerceret, amiserat. Ex eo tempore cum per annos amplius septuaginta^b nemo factus esset; hoc tempore iterum id flaminum instauratum est. Cura asservandorum senatusconsultorum ad quæstores ab tribunis et ædilibus translata; quia apparitoribus demandata hac officii parte, causam erroribus et confusione dederant. Decretum etiam erat, ut Janus Geminus deruo clauderetur: sed intercessere bella, Dacis simul Dalmatisque et Pannonis rebellantibus, et commota validius quam unquam Germania: ingentis historiæ materia, nisi veterum monumenta omnium, quibus eæ res fuerunt expositæ, præter exiguos velut indices, universa deperissent.
- Aug. 61. Sueton. Aug. 31. et 36. Supra, lxxx. 44. Dio. 31.

^b Per annos amplius septuaginta] reponendum duximus septuaginta. Hic septimus et septuagesimus annus est a Merulæ morte. Ideo reponendum duximus septuaginta. Crev.

SUPPLEMENTUM

LIBRI CXXXIX.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. QUANTÆ molis per hoc tempus* Germanica bella fuerint, vel hinc intelligi potest, quod per ea plerumque Dio, *LIV.* Cæsar Augustus Lugduni morabatur, ne Drusi quidem, *Oros. vi.* 21. magni profecto imperatoris, fortunæ consiliisque satis confusus. Ille tum, resumta adversus Transrhenanas gentes Seneca Consol. ad expeditione, majus prope bellum, quam nuper confecerat, *Marc. c. 3.* *Liv. Epit.* invenit. Nam et Catti, spreto, quem Romanus assignavit, agro, Sicambris ceterisque populi Romani hostibus se conjunxerant. At Drusus universum bellum acriter complexus, quosdam populos vi coëgit ad obsequium, alios multis illatis detrimentis repressit; Gallorum *Liv. Epit.* etiam ingentibus auxiliis usus, quorum Senectius et Anec-tius tribuni Nerviorum ante prima signa memorabile certamen ediderunt.

2. Ad ceterarum gentium coërcendam rebellionem Ti- Dio.
berium occurrere Cæsar jussit, quem et ipsum, Aquileiam *Sueton.* Tib. 9.
progressus, secum adduxerat; ne longius abasset Ger- *Vell. II. 96.*
manicis ac Pannonicis bellis. Per Istrum glacie con- Joseph.
cretum, ad populanda proxima ripæ excurrere, Dacis in *Antiq. XVI.* 7. Dio.
consuetudinem venerat. Dalmatae propter exacta tributa *Flor. IV. 12.* Dio.

* A. U. C. 742. A. C. 10.

Sueton. irati obsequium exuerant. Pannonii, nuper ab Tiberio
 Aug. 21. domiti, præter insitam genti ferociam, discessu ejus et
 et Tib. c.9.
 Oros. vi. majoris partis copiarum, ac vicinarum nationum defecti-
 21. onibus turbabantur. Idecirco Tiberius, omnibus simul il-
 Dio. lato bello, et ad exortentes ubique motus arma circum-
 Liv. Epit. ferens, Dacos, cæsis cum duce copiis, repulit; Pannonios
 ac Dalmatas ad priorem tributorum imperiorumque pati-
 entiam revocavit. Annotatum est, Tiberium, cum, deleto
 Oros. vi. cruentissima cæde Pannorum exercitu, arma more belli
 21.
 Flor. iv. 12. cremenda poscerentur, abjici in profluentem jussisse, quo
 conspecta ab hostibus infra colentibus, pertinaciam spec-
 Dio. taculi horrore et similium metu frangerent. Ob hæc
 Vell. ii. 96. gesta, eidem, quos fratri diximus decretos, honores tri-
 Sueton. buti sunt. Dalmatia, quæ prius inter populi provincias
 Tib. 9. censebatur, quod, propter ingenium gentis et vicinorum,
 Supra, sine exercitu tuto haberi nequibat, ad curam Cæsaris
 cxxxiv. 96. translata est.

3. Hæc Iulo Antonio, Q. Fabio Maximo consulibus
 Joseph. acta: et Herodes, qui liberos suos accusatum venerat
 Antiq. xvi. 7. et 8. Aquileiam, reconciliata per Augustum inter eos gratia,
 honorifice dimissus: mutuaque cum eo benevolentia, et
 adversus eximios ejus honores, digna principe Romano
 magnificentia certatum. Sub idem enim forte tempus
 Id. ibid. c. 9. Cæsaream, in honorem Augusti sic appellatam urbem,
 Herodes perfecerat, ejusque encænia sumtuosissimis
 ludis, quos in ejusdem honorem per quinquennia volebat
 repeti, celebrabat. Eum omnem sumtum a se preberi
 voluit Cæsar: sed et uxor ejus Livia misit eximia dona,
 ita ut omnium pretium talentis circiter quingentis^a æsti-
 maretur.

^a *Talentis . . . quingentis] Marcis argenti nostratis 46875. Crev.*

S U P P L E M E N T U M

LIBRI CXL.

HISTORIARUM

T. LIVII PATAVINI.

1. **E**XTR EMUS hinc Druso vitæ annus, sed idem honore et gloria præcipuus sequitur. Nam et consulatum colle- Dio, lv.
ga T. Quintio T. F. Crispino gessit: * et egregias de
Germanis victorias reportavit. Fatum ei prodigiis præ-
nuntiatum antiqua supersticio credidit; quod turbinibus
et fulmine concussa pleraque fuerant, in quibus et multæ
Deorum aedes, ut ne Capitolino quidem Jovi,^a consorti- Ovid. ad
umque Deorum cellis parceretur. Quo terrore nil tarda- Liv. v. 401.
tus juvenis, in Transrhenanas civitates iterum inducto Dio.
exercitu, per Cattos ad Suevorum usque fines magno Liv. Epit.
Dio.

* A. U. C. 743. A. C. 9.

^a Ut ne Capitolino quidem Jovi]
Hic in ora libri, et frequenter in
tota hac narratione de morte
Drusi, testis citatur Ovid. ad
Liv. id est, carmen ad Liviam
de morte Drusi, quod Ovidio
ascribitur. Idem carmen cita-
batur in prima supplementorum
horum editione sub nomine Pe-
donis: neque immerito. Illud
enim Pedo ipse sibi vindicare
videtur initio elegiæ in Mæce-
natis obitum, quæ sic incipit:
‘ Defleram juvenis tristi modo
carmine fata, Sunt etiam merito

carmina danda seni: Ut juvenis
deflendus erat tam candidus,
et tam Longius annoso vivere
dignus avo.’ Nec dispar est in
utroque carmine styli color, et
sententiarum plus justo inter-
dum, nt in re tristi, exultans
elegantia, atque etiam lascivia.
Attamen qnia elegiam de morte
Drusi nusquam Pedoni tributam
vidimus, eaque Ovidii operibus
annectitur, vel ascripto Ovidii
nomine, vel tanquam incerti anc-
toris; eam sub nomine Ovidii ci-
tavimus, ut faciliore indicio lec-
tori monstraretur. Crev.

labore iter aperuit: haud incruenta victoria superatis, qui occurrerant.

Flor. iv. 12. 2. Inde tres simul validissimas nationes, Cheruseos, **Oros. vi. 21.** Suevosque, et Sicambros adortus, nimiam hostium fiduci-

Flor. am calamitosam ipsis atque lacrymabilem effecit. Nam illi, centurionibus viginti barbaro more mactatis ad aras, concrematisque, tam certam victoriæ spem conceperant, ut, divisa in antecessum præda, Cherisci equos, Suevi aurum et argentum, Sicambi captivos sibi desponderent. Sed ipsi magna pugna victi seque et sua cum uxoribus liberisque perdiderunt, qui more Germano secuti suos in prælium exeuntes fuerant. Res fœda dictu, sed ad demonstrandam illarum gentium incredibilem feritatem efficax, traditur; mulieres eorum, cum ad plaustra sua victores venissent, deficientibus telis, infantes liberos humi collisos in adversa hostium ora misisse.

Dio. 3. At Drusus, cedentes in penitiora gnaviter insecutus, inter Visurgim et Albim omnia populabatur; Albim quoque transiturus, ni res eum mira quædam et minax oblata deterruisset. Barbaræ mulieris humana amplior species obviam facta, ‘tendere eum ultra’ Latinis verbis prohibuit: ‘hunc enim et operum ejus et vite terminum fati statuisse.’ Nec aliter evenit. Continuo regressus, priusquam Rhenum attingeret, inter hunc et Salam fluvios, in aestivis, quæ Scelerata inde vocata sunt, mortem obiit. Quo tempore et lupos circa castra vagos ululasse tradunt, et juvenes duos per media munimenta equitare visos: muliebrem etiam ejulatum auditum, et speciem in cœlo transcurrentium stellarum apparuisse.

Liv. Epit. 4. De genere mortis haud similia traduntur. Ex lapsu equi crus fregisse quidam scribunt; inde tricesimam ante diem decessisse. Morbo solutum alii narrant, qualis ille fuerit, aut unde profectus, reticentes. Nec defuerunt qui scelus vitrii suspicarentur: quod mira comitate juvenis, si reperisset occasionem, redditurum populo rempublicam non dissimulabat. Ferebantque proditam ejus epistolam ab fratre, quem de cogendo ad libertatem restituendam Augusto solicitarat. Revocatum igitur e provincia: at quia contatus erat recedere, veneno occupatum putarunt.

Oros.

Tacit.

Germ. 7. et

18.

Oros.

Dio.

Sueton.

Claud. c. 1.

et Dio.

Dio.

Strabo,

vii. p. 291.

Sueton.

Dio.

Liv. Epit.

Dio.

Sueton.

Tac. Ann.

i. 33. et ii.

41.

Sueton.

Tib. 50. et

Claud. 1.

Sed ego rem tantam, cum neque credere satis neque refellere possim, in medio relinquam; cetera, quæ certioribus testimonios nituntur, traditurus.

5. Ad famam ægrotantis Drusi Augustus cum Livia, Dio. quam alioquin itinerum suorum comitem habere consue- Val. Max. verat, Ticinum procurrerat. Eodem forte Tiberius, ex Tac. Ann. recenti victoria redux, ad salutandos parentes accessit.^{11. 34. et 5.} Val. Max. Ergo, cognita fratris valetudine, jussu Augusti, et sua Dio. pietate, sive ne in hostili solo sine duce exercitus esset, Liv. Epit. rapidissimo cursu et incredibili celeritate, ni certis aucto- Val. Max. ribus traderetur, advolavit. Cum enim transeundæ Alpes, Plin. vii. transeundum Rheni flumen esset, die ac nocte, mutatis^{20. et Val.} Max. subinde jumentis, ducenta passuum millia,^b per devictas modo feras nationes, uno tantum comite, confecisse fertur.

6. Certe spirantem adhuc fratrem reperit: isque, ad- Dio. ventu illius cognito, legiones extremo jam imperio obviam Ovid. ad procedere cum signis et aquilis comitis, et salutare impe- Liv. v. 89. ratorem jussit; prætoriumque ei dextra parte statui. Val. Max. Nec multo post extinctus est, inter suprema fratris oscula. Corpus, invito prope exercitu, qui cremari in armis, inter Ovid. ad quæ eccliderat, voluissest, a Tiberio primum per centurio- Liv. v. 167. nes et tribunos militum ad hyberna deportatum est. Inde Dio. municipiorum coloniarumque primores exceperunt, susci- Claud. I. pientibus scribarum decuriis, et effusa per officium mul- Sen. Con- titudine, rogisque accensis. Sic Romam perlatum, pedi- sol. ad bus antecedente Tiberio, nec usquam ab eo, postquam Marc. c. 3. Ticinum advenerat, discedentibus vitrico et matre Livia. Tib. 7. Lictores quoque versis ut in luctu fascibus sequebantur. Tac. Ann. 111. 5.

7. Tum in foro, circumfusis Claudiorum Liviorumque^c imaginibus, propositum defletumque funus. Tiberius de- Liv. v. 141. functum laudavit pro rostris; Augustus, nec sine lacry- et 177. Tac. Dio. Ovid. ad

^b *Ducenta passuum millia*] Leucas nostrates plus 66. *Crev.*

^c *Liviorumque*] In Taeito legitur *Juliorumque*. Sed Lipsius emendat *Liviorumque*, propterea quod Julii nihil ad Drusum pertinenter, qui Augusti tantum privignus erat. Ryckius contendit probam esse vulgatam lectionem: et quia domum imperatricem Drusus per matrem contingebat, Juliorum imagines in funere ejus conspici debnisse sentit: atque in suæ sententiæ confirmationem allegat hæc Valerii Max. l. v. c. 5. de Tiberio et Druso verba, ‘fraternum jugum, Claudiæ prius, nunc etiam Julianæ gentis . . . decus.’ Judieet lector. Favennius tamen emendationi Lipsiana, quæ et Mureto prius, et postea Freinsheimio placuit. *Crev.*

Dio. mis, in Circo Flaminio: quod nescio quam ob superstitionem^d ingredi pomcerium fas non esse rebatur. Ea in laudatione precatus dicitur Deos, ‘similes Druso Cæsares suos facerent, sibique tam honestum quandoque exitum darent, quam illi dedissent.’ Cadaver equitum Romanorum illustrium humeris in Campum perlatum, ibique concrematum est: cineres in Augusti conditorum^e illati.

Sueton. Dio. 8. Fortior in hujus obitu Livia fuit, quam in Marcello

Sen. Cons. ad Marc. c. 3. et 4. nuper Octavia fuerat; sive quod adhuc alter filiorum supererat, sive aliis causis. Profuisse sibi sapientia Arei monita dicebat, ne nimio luctu mergeretur. Honores deinde cumulatim memoriae ejus additi; nec per adulatio-

Liv. Epit. Flor. iv. 12. n. magis, quam jure merito. Germanici cognomen Sueton. ipsi posterisque, statuae, arcus marmoreus cum tropæis via Claud. 1. Appia, et ad ipsum Rhenum honorarius tumulus Magun-

Ovid. ad Liv. v. 337. tiaci,^f adhuc vestigiis ejus monumenti durantibus. Eum Dio. exercitus excitavit; decretumque, ‘ut circa eum deinceps Sueton. Tac. Ann. II. 7. stato die quotannis miles decurreret, Galliarumque civitates publice supplicant.’ Augustus elogium ejus tumulo versibus a se compositis insculpsit, vitæque memoriam prosa oratione consecravit.

Eutrop. v. 8. Sueton.

9. Nec dubitari potest, omnibus dignum honoribus humanis fuisse. Ac nescio an quisquam postea Romano-

^d Nescio quam ob superstitionem] Dio causam affert, quæ minime obscura visa est Casabono in not. ad Suet. Claud. c. 1. quod nempe, cum ad bellum Roma exisset Augustus, fas ei non erat ea prætermittere, quæ post bella confecta in ipso pomcerii introitu de more præstabuntur. Nimirum, inquit Casabonus, præcipua cura Urbem ingredientibus post victoriam partam fuit, Jovi Capitolino aliisque Diis gratias in ipsorum templis agere, quod Augustus, funesta ipsius domo, facere non potuit. Id tamen scrupuli remanet, quod eadem religio et Tiberini Drusi fratrem, itidemque ut Augustum ad bellum Urbe egressum, impedire debebat: qui quidem et intravit Urben, et Drusum pro rostris laudavit. Crev.

^e In Augusti conditorum] Quod Augustus ipse sibi sexto consulatu suo extruxerat. Suet. Aug. c. 100. Crev.

^f Honorarius tumulus Maguntiaci] Si ara, de qua loquitur Tacitus II. Ann. 7. ad illum tumulum fuit, non levis oritur difficultas, quia aram illam, non ad Maguntiacum a Tacito, sed inter Amisiam Luppiamque annes colloccari apparebit, si conferas inter se c. 60. I. i. Ann. et c. 7. I. ii. Sed cum Freinshemius adhuc ejus monumenti ad Maguntiacum vestigia durare testetur, qui rem vel per se, vel per idoneos testes cognitam et comprehendere habere potuit, forsitan existimandum est aram Tacito memoratam a tumulo honorario, de quo Suetonius et Entropius mentionem faciunt, diversam et dissimilatam fuisse. Crev.

rum Druso comparari debeat, præter Germanicum, qui huic patri suo virtutibus et gloria, sed et fortunæ fatique similitudine proximus fuit. Ad bellica et civilia negotia pariter promptus, suavis omnibus, sibi amicos æquans benevola estimatione, quantum ipse erat opibus superior, corporis etiam insigni decore, et commendante omnia flore ætatis: quippe tricesimum agens annum interiit. Manu quoque strenuus, qui sæpe maximo cum discriminè Germanorum duces tota acie sequeretur, opima referendi Sueton. avidus.

Ovid. ad
Liv. v. 14.
Vell. ii. 97.

10. Nec adipisci tantum victoriam, sed et firmare consilio idoneus, in tutelam provinciarum præsidia passim dispositus, fluviorum maxime opportunitatem secutus. Præcipue Rhenum, communi in Gallos Germanosque tutela, quinquaginta circiter castellis communivit: ex quibus enatas esse plerasque omnes civitates satis constat, quarum splendore hodie Gallica ripa insigniter illustratur. Pontes in eodem amne duos aedificavit, ad Bonnam et Maguntiacum,^g ut expeditus in Germaniam trajectus esset. Hercynium saltum, inaccessum ad id tempus, frequentibus victoriis percurrens, patefecit. Ejus denique reverentia non pacatae modo gentes, sed etiam hostiles ferocius agere desierunt: per totum adeo morbi tempus velut tacitis induciis quietæ. Justis Druso redditis ad publica munia redditum, voluptatesque resumtae.

Tac. Ann.
iv. 5.
Flor.

11. Tiberio decretam ex Dalmatico vicinisque bellis ovationem diximus. Hanc ille tanto peregit magnificenter, quod apparatus etiam Drusi causa facti, post mortem hujus in unum omnes cesserant. Equo inventus, stratis in Capitolio et per alias Urbis partes mensis, epulum populo præbuit: mulieribus etiam a Livia ac Julia epulum datum. Liviæ mox, in solarium amissi Drusi, statuae decretae, cum jure trium liberorum: et ab hoc exemplo cœpta consuetudo jus istud priscis temporibus ab senatu, mox ab imperatore petendi; quorum indulgentia, quibus natu-

Senec.
Cons. ad
Marc. c. 3.
Supra,
cxxxix. 2.
Vell. ii. 96.
Euseb.
Chron.
Dio.

^g Bonnam et Maguntiacum] Flori exemplaria habent ‘Bonnam et Gesoniam eum pontibus junxit.’ Pro Gesoniam cum Frein- shemius post Cluverium emendat Moguntiacum. Alter sentit Cellarius, quem vid. l. ii. Geogr. Aut. c. 3. Crev.

Joseph.
de B. Jud.
r. 16. et
Antiq. xv.
13.

Sueton.
Aug. 60.
Plin. vi. 9.
Eutrop.

vii. 5.

Strabo

xvii. p.

831.

Dio.

Sueton.

Aug. 35.

et Cæs.

c. 88.

Dio.

Liv. iv. 57.
Dio.

ra tot liberos non concesserat, poenam orborum vitabant, et præmia multos liberos habentium, præter pauca, consequebantur. Sub idem tempus Herodes Cæsareae templum Augusti et Romæ dedicavit, cum magnificentissimis utriusque simulacris. Turrim etiam pulcherrimam, in portu positam, memoriæ Drusi causa nominavit Drusionem. Nec unius Herodis hæc adulatio fuit. Alii quoque reges Cæsareas urbes condiderunt: Artavasdes in Armenia,^h et Juba in Mauritania.

12. Hoc tempore ferunt ab Augusto constitutum, ne senatus legitimus plus quam bis quot mensibus haberetur, Kalendis et Idibus; ut tamen Idus Martiae, propter necem Cæsaris, pro damnatis et atris, exciperentur. Numerum senatorum, intra quem senatus consulta fieri non possent, pro modo negotiorum finiit. Mulctas sine justa causa absentium intendit. Et quia sæpe multitudo delinquentium impunitatem hujusmodi culpis pepererat; quoties hoc contigisset, quintum quemque sorte ductum mulctari voluit. Utque promtius absentium ratio iniretur; album, in quo senatoria semper annotata erant nomina, publice proposuit. Quod si forte ad numerum senatorum non fuissent, auctoritas perscribebatur. Quod idem obtinebat, quoties loco aut tempore alieno, aut alias non legitimo edicto patres celeriter essent evocati, aut cum tribunus plebis intercessisset. Hæc auctoritas deinde secundum leges moresque alio senatu confirmata, nomen vimque senatus consulta accipiebat. Prætoribus inter hæc querentibus, deteriore se loco esse, quam minorem magistratum, tribunos; Augustus decrevit, ‘uti prætoribus jus esset dicendæ in senatu sententiæ.’ⁱ Hæc et alia non tan-

^h *Artavasdes in Armenia]* Plinius, l. vi. c. 3. qui locus hic in prima editione allegabatur ad oram libri, de Cappadocia agit. Itaque Cæsarea illa, de qua hoc loco Plinius loquitur, est Cæsarea Cappadociæ, quæ nihil huc pertinet. Idem eodem libro, c. 9. Cæsarcam in minore Armenia memorat. Sed neque illam ab Artavasde conditam ait, et Cellarius Geogr. Antiq. l. iii. c.

11. ubi de hac Cæsarea tractat, ejus urbis nullam a quoquam alio, præter Plinium, scriptore, mentionem fieri contendit. Idem affirmit doctissimus auctor Dictionarii Geogr. Bruzen de la Martinière. Crev.

ⁱ *Uti prætoribus jus esset dicendæ in senatu sententiæ]* Tantumne prætoribus hoc tempore decesserat iuris, ut qui, stante republica, jus cogendi etiam se-

quam imperans et cogens constituebat; sed in tabulis prescripta legi sinebat ab ingredientibus curiam, potestate facta monendi si quid melius invenissent.

13. Nec in senatu tantum et adversus nobiles modestus, ne clientibus quidem tristem sese aut superciliosum exhibebat. Evocatus quondam ejus scutarius^k injuriarum postulatus patronum Augustum desiderabat. Is, cum esset occupationis, quandam ex cohorte amicorum dedit. Tum ira correptus litigator, ‘Atqui,’ inquit, ‘quoties tu auxilio habebas opus, ego locis omnibus affui, meumque corpus pro tua incolumitate periculis objeci.’ Lenissimum dices principem, qui tantam impudentiam impunitam esse pateretur. At ille, sepositis etiam negotiis, in judicium venit, causamque hominis egit; quasi nec rogatus inverecunde, et objurgatus merito foret.

14. Sed cum Nonius Asprenas propinquitate sibi in- officii sui putaret. ‘Se enim angi ne aut destitueret amicum, aut eripere nocentem crederetur.’ Universis deinde assentientibus per horas aliquot assedit in subselliis rei, sed tacitus, ne translatitia quidem laudatione data. Sic quoque non effugit accusatoris convicia. Nam Cassius Severus, amarissimæ libertatis, idemque non vulgaris fa-

Sueton.
Aug. 56.
Dio.

natus, absentibus certe consuli- bus, haberent, iis non jam licet in senatu sententiam dicere? Hoc nullo modo verisimile est. Aut errat Dio, aut alius ejus verborum sensus est, quem non inaopi conjectura errere videmur. Apud eum prætorum queruntur ὅτι μηδεμίαν γνώμην. ἐσ τὴν βούλην ἐσέφερος, id est, quod jus sibi non esset de ulla re ad senatum referendi. Tribunii in vetere re- publica jus relationis habuerant, etiam præsentibus consulibus, neque illud iis Augustus, qui se religiosum veterum institutorum cultorem haberi cupiebat, ademerat. Prætores vero hoc idem jus olim, absentibus tantum consulibus, videntur habuisse: ac proinde cum tunc consules in Urbe semper essent, nec in provin- cias, nisi post consulatum,

exirent, prætores nunquam ulla de re referre poterant ad senatum. Postulant igitur, ut sibi, quemadmodum et tribunis, jus relationis etiam præsentibus consulibus tribuatur. Jus relationis Angusto quoque et successoribus ejus speciatim con- cesso sum fuit. Crev.

^k *Evocatus quondam ejus scutarius]* Scutarius proprium vide- tur Casaubono nomen, licet ipse testetur in Glossario hæc le- gi, scutarius ἀξίωμα στρατιωτικὸν φέρων, qui dignitate militari est præditus. Evocati sunt vete- rani, gnari prudentesque militiae, qui, expletis stipendiis, saepe in gratiam consulum et ducum militiam resumebant. De iis vide Lips. de Mil. Rom. l. 1. Dial. 8. Crev.

Sueton. et
Dio.
Tac. iv.21.

Plin. cundiae, et ab utroque notissimus, acerbissime questus est,
xxxv. 12. 'ejus adventu reum sibi eripi, cuius una patina centum
Dio. triginta convivae interissent.' Id quoque civili animo Cæ-
sar tulit, ne censoriae quidem potestatis præscriptione homi-
nem ultus, cum ille post paulo propter maleficam vitam
deferretur; 'in civitate vitiorum plena necessariam esse
sermonis libertatem' dictitans. Circa id tempus etiam

Pigh. Ann. quæstores circa maritima Italiae loca provincias sortiri
ad an. 488. jussit, Ostiam, Ariminum, Cales.
et Lips. ad

Tac. Ann. 15. Sequente demum anno, C. Marcio C. F. C. N.
iv. 27. Censorino, C. Asinio C. F. Gallo consulibus,* Augustus
Dio. Urbem introiit, quod facere prius propter obitum Drusi
distulerat. Et lauream quidem in Feretrii Jovis tem-
plum (cum in Capitolium ferri soleret¹) intulit; sed nulla
victoriam Germanicam alia lætitia celebravit; plus dam-
ni rempublicam cepisse morte Drusi, quam commodi su-
peratis hostibus, præferens. Consules tamen et alia cu-
rarunt prosperis bellis decerni solita; et captivorum mul-
titudinem inter se armis infestis coegerunt concurrere.

16. Pulcherrimum eo tempore institutum excogitavit
Cæsar ambitu reprimendo. Nam et consules, et cetero-
rum magistratum plerique largitionibus honorem conse-
cuti ferebantur. Igitur Augustus nec puniri claros viros
cupiens, neque convictis sustinens parcere, tota re dissimula-
ta, in posterum a candidatis certam pecuniam pignoris
loco depoposcit, quam qui largitionum factarum esset con-
demnatus, amitteret. Hoc universi multa laude tulerunt.
Non idem omnium sensus in eo fuit, quod vetus senatus-

Tac. Ann. consultum, quo de servo in caput domini quæri vetabatur,
ii. 30. et excogitata fraude circumscriptis; si e republica videretur,
ibi Lips. actori publico aut Cæsaris mancipari jubens. Hoc alii
Dio. calliditatem appellabant, quæ legum verba calumniando,
jus dominorum iniqua et crudeli simulatione tolleret.
Prudentiores necessitatem excusabant, nec aliter iri ob-
viam insidiis potuisse, quas in illum atque magistratus

* A. U. C. 744. A. C. 8.

¹ Cum in Capitolium ferri sole-
ret] Dio habet tantummodo præ-
ter morem. Explicavit Freinshe-
mius, et recte quidem. Trium-

phantes enim, quod vel pueris
notum, curru in Capitolium ve-
lebantur, ac proinde lauream in
Capitolium inferebant. Crev.

multi hac ipsa celandorum consiliorum fiducia frequentius cupidiusque intentassent.

17. Inter hæc cum decennium resumta postremo tribunitiae potestatis exisset,^m imperium Augustus deponere dixit, satis certus futurum ut recipere illud, nulla interposita mora, cogeretur. Nam et omnia firmamenta reipublicæ sic habebat in manu, ut prorsus non possent extorqueri: et imperio ita per aliquammultos annos præfuerat, ut publice gloria, privatim opulentia populus Romanus cumularetur. Argumento sit hominis libertini testamentum, factum hisdem consulibus, A. D. vi. Kalendas Februarias, quo C. Cæcilius Claudius Isidorus professus est, ‘quainvis multa civili bello perdidisset, tamen relinquere servorum quatuor millia centum sedecim, juga boum tria millia sexcenta, reliqui pecoris ducenta quinquaginta septem millia; in numerato sestertium sexcenties.’ⁿ

Plin.

xxxiii. 10.

18. Ita Cæsar, potestate resumta, Tiberium ad bellum Germanicum misit: ubi interim L. Domitius ^o cum irato, Vell. ii. 97. propter interitum Drusi, exercitu, dolorem hunc cladibus hostium ulturus, Albim primus Romanorum armata manu transcenderat. Ab eodem aggeratus secundum Amisiam Tac. Ann. iv. 44. trames est, vastas inter paludes: ‘ pontes longi’ appellati. Tac. Ann. i. 63. Ob hæc et talia triumphales quidem honores Domitio decreti: ceterum Augusto posthac irritari nationes Transalbinas minime placuit. Satis negotii susceptum cum ci- Ner. 4. Strabo, vii. p. 291. terioribus sentiebat.

19. Idecirco ne Tiberius quidem longius processit, quamquam ejus adventu pleræque nationes inter Albim et Rhenum habitantes, Tiberio permittente, legatos de pace miserant. Sed irritæ horum preces fuere, negante suscep- Dio et Bucher. Hist. Belg. 1. 18. turum Augusto, nisi et Sicambri rogarent; iidemque in

^m Cum decennium resumta pos-
tremo tribunitiae potestatis exisset] Loquitur Dio, non de tribunitia potestate Augusti, sed de principatu. Vid. supra cxxxvi. 36. Crev.

ⁿ Sestertium sexcenties] Marcus argenti 234375. Crev.

^o Ubi interim L. Domitius] Tempus quo res gestæ sunt a Domitio in Germania, nec Sue-

tonius, nec Tacitus definiunt. Nullum probabilius, quam hoc, assignari potest, sive post mortem Drusi, ante Tiberii adventum, sive sub Tiberio legatus ea, qua hoc loco memoratur, Domitius gesserit. Etenim Tiberins, teste Suet. in Tib. c. 20. legatis suis ornamenta triumphalia impetravit. Crev.

satisfaciendo ceteris essent comites, quibus belli suscipiendi auctores extitissent. Hoc cum in Germania percrebuisset, sociorum rogatu profecti ex ea gente multi principum, postquam Augusti jussu per municipia in custodias mittebantur, sibi manus intulerunt. Pace infecta Tiberius, nulla re majori gesta,^p ex Germania discessit.

Hostes haud multo post acceptas clades Romanis ubere

Vell. II. 97. vindicta regesserunt. Tiberio tamen, quod sine detimento Dio.

magnam Germaniae partem peragravit, imperatoris cognomentum Augustus addidit, sibique tum etiam recepit; militibus quoque distributa pecunia, non victoriae causa, quæ nulla insignis parta fuerat; sed propter tirocinium Caii, tum primum profecti in militiam. Tiberio interim alter consulatus cum altero triumpho decernitur.

Dio. Tac. XII. 23.

20. Augustus, cum et ipsi triumphus decerneretur, natali suo solennes Circenses ludos maluit. Pomœrium eodem anno prolatum est, quod non nisi augentibus imperium concedebatur. Etiam Pannonios hoc tempore victos ab Sex. Appuleio reperio, cum impatientia quietis post Tiberii discessum ad arma redissent. Tum et Augustum mensem de Sextili factum quidam auctores tradiderunt; ^q qua de re tamen septimo ejus consulatu cautum esse plebiscito annotavimus. Fortean intermissam, ut fit, ap-

Cassiod.
Chron.

Dio.
Sueton.
Aug. 31.

Supra,
cxxxiv.
103.

^p *Tiberius, nulla re majori gesta]* Ad hanc Tiberii in Germaniam expeditionem refert scriptor erditionis et diligentia, sed in primis Christianæ pietatis laude conspicunt, Sebastianus Tillemonius, ea quæ Suetonius memorat in Tib. c. 9. et Ang. c. 21. de quadraginta Germanorum milibus, in Gallicam Rheni ripam a Tiberio traductis. *Crev.*

^q *Tum et Augustum mensem de Sextili factum quidam auctores tradiderunt]* Id quidem disertis verbis scribunt Censorinus de die Natali, c. 22. et Dio. Idem et ex Suetonio astruitur. Ille enim id factum memorat dum Augustus annum ordinat, a pontificibus per imperitiam turbatum et confusum. Hæc autem anni ordinatio in hunc annum incidit. Si-

quidem Macrobini l. 1. Saturn. c. 14. docet errorem pontificum sex et triginta annis permansiisse ab emendato per Cæsarem dictatorem anno. Primus autem Julianus annus est is quem nos numeramus 708. ab U. C. a quo hic est septimus et tricesimus. Porro error ille pontificum, Macrobio teste, in eo situs erat, quod diem eum qui ex ordinatione Julianae quinto quoque anno incipiente intercalari debet, illi quarto quoque incipiente anno intercalavissent: ita ut cum per sex et triginta annos novem tantum dies intercalari debnissent, intercalati ab illis fuerint duodecim. Cui errori ut mederetur Augustus duodecim annos sine intercalatione transigi jussit. *Crev.*

pellationem, et quasi cum antiqua luctantem, hoc anno ab omnibus usurpari, antiqua penitus explosa, placuerit.

21. Inter hæc tam læta ac splendida rursus Augustum infirmitatis humanæ C. Mæcenatis obitus admonuit, viri Dio. inter paucos memorabilis. Nam per plurimos annos amicissimus Cæsari, dignusque tanto honore vixerat, utilibus subinde ministeriis majoris amici benevolentiae vicem reddens. Et publice quidem obitas partes suis plerumque locis retulimus : hic omnino commemoranda libertas est, qua sæpiissime Cæsarem ea facere prohibuit, quorum postea pœnitere eum debuisset. Ac merebatur insigni lenitate prudentiaque princeps, ut rarissimum illi fortunæ bonum possideret, benevolum candidumque monitorem. Utriusque maximum experimentum ab uno exemplo cpias licet.

22. Sedebat Augustus pro tribunal, damnaturus multis, ut omnes oculorum gestuumque et vocis notæ, quas diu ante perdidicerat Mæcenas, ei significabant. Igitur, cum per confertam turbam pervadere ad eum nequisset, tabellam in sinum ejus misit, his inscriptam verbis, ‘surge, carnifex.’ Surrexit ille, nulla in quenquam lata tristiore sententia, tantumque abfuit ab offensa hominis probatissimi libertas, ut potius, cum illa morte Mæcenatis defecisset, serio desideraretur. Certe cum biennio post filiam suam propter adulteria relegasset, atque decadente mox ira, pudore ac pœnitentia corriperetur, sæpe exclamasse fertur : ‘Horum nihil mihi accidisset, si aut Agrippa aut Mæcenas vixissent.’

23. Virtutis autem optimique animi perspicuum documentum in Mæcenate fuit, quod in maxima apud principem gratia positus, non invidiam ceterorum, non odia persensit. Scilicet modestia ac comitate fortunam temperans, cum aliis ab Augusto sæpe summos honores impetraret, in equestri loco consenuit. Non mirum igitur, si morte hujus ingentem dolorem concepit Cæsar, etiam ex testamento Mæcenatis perspecto, nihil eum sibi propter Terentiam succensere. Paucis enim nec maximis rebus exceptis, omnia ei reliquit, si quid inde distribuere defuncti amicis vellet, illius in arbitrium conferens. Erat

Sen. de
Benef. vi.
32.

Sueton.
Aug. 66. quippe mos Cæsari, quanquam hæreditatum minime cupidio, judicia amicorum pensitare morosius, neque dolorem aut gaudium dissimulare, prout in testamentis neglectum se aut honoratum reperisset.

Pigh. Ann. 24. Post hæc Ti. Claudius Ti. F. secundum iniit consulatum, cum Cn. Calpurnio Cn. F. Pisone, cuius item alter hic consulatus fuisse a quibusdam traditur: * quod argumento est inter superiorum annorum suffectos fuisse. Nam si quis eundem esse putet, qui cum Augusto undecimum consule gessit, illum patrem hujus Pisonis fuisse discat, quod ex probatissimis auctoribus abunde constat.

Dio. 25. Tum igitur Tiberius, Kalendis Januariis senatu in Octaviae gentis fano extra pomorium habito, (nam triumphans initurus Urbem erat,) ædem Concordiae instaurandam sibi sumsit, ut iu eo suum et Drusi nomen inscriberet. Acto deinde triumpho, una cum matre Liviae gentis sacrarium dedicavit, atque ipse senatoribus in Ca-

Pigh. Ann. pitolio, mulieribus Livia seorsim epulum præbuit. Idem 'Ti. Claudius Ti. F. Nero, pontifex, consul iterum, ludos votivos pro reditu imperatoris Cæsaris Divi F. Augusti, pontificis maximi, Jovi Optimo Maximo fecit,' ut hodie-

Dio. que basis marmoreæ inscriptio prodit: quanquam, eo Germanicis motibus evocato, C. Cæsar et consul Piso pro eo fecerunt. In Germania tamen nihil ad memoriā insigne gestum.

26. At Romæ Diribitorium^r eodem anno perfectum est, quod Agrippa inchoaverat. Maximum id ædificium fuisse dicitur eorum, quæ usquam posita sint sub uno tecto: adeoque postquam vetustate collapsum tectum est, instaurari potuisse negant. Sub idem tempus Agrippæ funebres ludi facti, eoque die omnes, ne filiis quidem Cæsaris exceptis, præter ipsum, in pulla veste fuerunt. Spectatum est in Septis, tum in honorem Agrippæ, cuius ibi monumenta visebantur, tum quia multa circa forum ædificia arserant. Incendiī culpa in ipsos dominos con-

* A. U. C. 745. A. C. 7.

^r [Diribitorium] Vasti hujus numerata, alii comitiis diribitas ædificiis quisnam usus fuerit, euntibus in suffragia civibus tædefinire nobis hand facile est. bellas putant. Crev.

ferebatur, qui ære alieno gravati futurum sperassent, ut misericordia accepti detrimenti onere levarentur. Igitur nemini succursum.

27. Adversus incendia, spatium Urbis in regiones quatuordecim, et has iterum in vicos divisit. Regionibus præesse magistratus annuos, prætores, tribunos plebis, et ædiles sortito jussit. Vicorum magistris, qui antiquitus de plebe constituebantur, præter prætextam, quæ et olim concedebatur, binos lictores addidit, quibus in suo quisque spatio certisque diebus uterentur. Ab his familia publica circa portas et muros disposita, ubi necessum esset, evocabatur: donec post aliquot annos, præfecto vigilum constituto, diligentius etiam ab Augusto provisum est.

Sueton.
Aug. 31.
et Dio.

Liv.
xxxiv. 7.
Dio.

28. Adolescebat interim Caius et Lucius Cæsares pari voluptate ac solicitudine principis, qui munimenta domus corroborari lætabatur; insolentiam puerorum spectabat. Quippe gnari quam ad fortunam educarentur, amores ayitos haud curabant usquequaæ æmulari. Lutus utique vix undecim natus annos, cum in theatro plausu et acclamationibus populi exceptus magnos spiritus sumisset, eo progressus est temeritatis, ut Caio fratri, eo quoque adhuc prætextato, petere consulatum auderet. Tum vero non premens iram Cæsar, ‘ Absit,’ inquit, ‘ a republica, qualis meis temporibus evenit calamitas, ut quenquam annis viginti minorem consulem fieri oporteat !’ Sic etiam insistentibus, ‘ tum satis mature magistratum eum capturum’ respondit, ‘ ubi et semet cohibere a peccando, et populi compescere cupiditates didicisset.’

Dio, lv.
sub Coss.
M. Æmil.

et L. Ar-
runt.

Dio, lv.
sub Coss.

D. Lælio
et C. An-
tistio.

29. Interim ut indulgentia præferoces animos retineret, sacerdotium Caio dedit, et designari consulem passus est, ut post quinquennium, anno ætatis vicesimo magistratum iniret. Interim ex ea die deductus in forum, ut interesset consiliis publicis, locoque senatorio spectaret et epula-

Sueton.
Aug. 64.
Tac. Ann.

I. 3.
Zonar.

Lapis An-
cyr.

[•] Et designari consulem passus est] Quæ hic et paulo infra dicuntur ad C. Cæsarem pertinentia, illum designatum consulem fuisse, et principem juventutis appellatum, non in hunc annum cadunt, quo D. Lælius et C. Antistius consules erant, sed in proxime sequentem, quo Augustus duodecimum consulatum cepit; ut constat ex Sueton. c. 26. et Zonara. Crev.

Dio.
Lapis
Ancyr.
Tac.
retur. Hæc honoris Augusti causa senatusconsulto decreta. Equites autem Romani universi principem juventutis Caium hastis argenteis donatum appellaverunt. Hæc aiunt Augustum *vix* admisisse, cum intime gauderet factis; ne speciem civilis animi amitteret.

30. Eodem anno, tum enim D. Lælius D. F. Balbus, Dio. C. Antistius C. F. Vetus consules erant, Tiberio tribunitiam potestatem Cæsar in quinquennium dedit; Armeniamque deficientem ei demandavit.* At ille inter tot

Vell. 11. 99. Sueton. Tib. 10. et Dio in Ex- prospera, incertum quibus causis, repente statuit e medio cerpt. Va- se quam longissime abducere: nec enim studiorum causa Rhodi secessum petisse crediderim, quanquam id præ-
les.

Sueton. Tib. c. 7. Vell. Sueton. Tib. 10. et 12. Dio. existimant, et ipse sic videri, sed postea voluit, Agrippæ exemplo, qui Marcello cesserat, abire voluisse, ne præstantia sua et rerum gestarum gloria obstare adolescentibus Augusti liberis videretur. Et quemadmodum in dissidiis principalium domuum, omnes in partes aliquorum velox suspicio est; non deerant, qui offensum judicarent, quod ipse ab Augusto non esset adoptatus. Contra alii ab illo ejectum sibi persuadebant, ut liberorum ejus insidiatorem. Minus absurda opinio est, vitato assiduitatis tædio, auctoritatem absentia tueri voluisse, atque etiam augere, si, quod futurum rebatur, ad subeunda reipublicæ onera, quibus nemo præterea par esset, revocaretur. Ipse nihil horum, sed honorum laborumque parem satietatem, et quietis desiderium obtendit.

Plin. vñ. 45. Sueton. Tib. 11. Quacumque causa tam pertinaciter certe propositum ursit, ut neque matris precibus, nec querelis Augusti moveretur, cui contumeliosus hic secessus futurus erat: ciboque, postquam se detineri videbat, quatriduo abstineret. Rhodus ei revertenti prius ex Armenia, salubritatis et amoënitatis nomine, maxime placuerat. Huc igitur concedens, modicis ædibus diu ingentes virtutes, nec

* A. U. C. 746. A. C. 6.

minora vitia abdidit; reliquo etiam cultu, officiorumque Dio et
cum Græcis pariatione, privato similior. Sueton.

32. Ceterum præsenti labori meo in his temporibus actisque finem facio, circa quæ Livianam etiam historiam desisse indicio Epitomarum deprehenditur; toto animo versus in majoris et constantioris imperii auctorem dominumque Jesum Christum, quem sub hosce annos (de natali enim ejus haud levibus argumentis inter doctos disputatur) hominem natum suus aspergit potius quam agnovit orbis. Hujus beneficio, si quid utiliter elaboravi, debere me totum profiteor: eumque suppliciter oro, ut porro mentem eam mihi servet, omnia de quibus hic scripsi regna, victorias, triumphos, nullo modo digna reputantem, ob quæ illius sanctissima secta, aut quicquid ea facere ac pati jubet, ulla ex parte negligatur.

T. LIVII PATAVINI
F R A G M E N T A
DRAKENBORCHII STUDIO COLLECTA
ET NUNC PASSIM AUCTA.

[Ex Edit. Ruperti.]

I. QUÆ LAUDANTUR CUM INDICIO LIBRORUM
UNDE PETITA SUNT.

LIBRI IV.

Privato nos tenuissemus.

V. Priscian. lib. xv. Gramm. p. 1009.

LIBRI XVII.

Pridie Nonas. Pridie Idus.

Priscian. lib. xiv. Gramm. p. 992.

LIBRI XVIII.

Imberbes.

Putsch. in Corpore Vett. Gramm. p. 74. et 2789. et ant. Gramm.
ap. Barth. Advers. xxxvii. 14.

LIBRI LVI.

Qui Pompeium morbum excusasse ferunt, ne cum interesset deditio*n*ni, animos Numantinorum irritaret.

Priscian. lib. xviii. Gramm. p. 1198. ed. Putsch. ubi male legitur *ex Livio CVII. et XXVI. pro LVI.* Nota Drak. est
'Omnino verba hæc referenda ad Livii lib. lvi. et ad deditum Numantinis Mancinum. Nam P. Furius Philus consul, qui Hispaniam citeriorem nactus Mancinum dediturus erat, Q. Pompeium

et Q. Metellum legatos secum illuc ire coëgit. V. Valer. Max. III. 7. 5. Pompeius autem quinquennio antea consul eandem provinciam obtainuerat, et, re male gesta, pacem cum Numantinis inierat, quam postea a se initam esse negavit. V. Appian. Hisp. 79. sq. et Cic. de Fin. II. 17. Ne igitur, cum Furio cos. legatus in Hispaniam profectus, Mancini ditioni interesse deberet, et, præsentia sua nuperæ fraudis ac perfidiæ memoria revocata, animos Numantinorum irritaret, morbum excusare potuit.'

LIBRI XCI.

Tamen insequenti ipso pervigilante eodem loco alia excitata turris prima luce miraculo hostibus fuit, simul et oppidi turris, quæ maximum propugnaeculum fuerat, subratis fundamentis, dehiscere ingentibus rimis, et tu jus . . . um igni cœpit: incendiique simul et ruinæ metu territi Contrebienses de muro trepidi effugerunt; et ut legati mitterentur ad dedendam urbem, ab universa multitudine clamatum est. Eadem virtus, quæ irritantes oppugnaverat, victorem placabiliorem fecit. Obsidibus acceptis pecuniae modicam exegit summam, armaque omnia ademit; trans fugas liberos vivos ad se adduci jussit et fugitivos, quorum major multitudo erat. Ipsi imperavit, ut interficerent. Jugulatos de muro dejecerunt. Cum magna jactura militum quatuor et quadraginta diebus Contrebia expugnata, reliquoque ibi L. Justeio . . ad hybernum flumen copias adduxit. Ibi hybernaculis secundum oppidum, quod Castra Ælia vocatur, ædificatis, ipse in castris manebat; interdiu conventum sociarum civitatum in oppido agebat. Arma ut fierent pro copiis cuiusque populi, per totam provinciam edixerat. Quibus inspectis referre cetera arma milites jussit, quæ aut itineribus crebris aut oppu . . f . . an tione inita, qu . di . culo effici possit.

Itaque omnes simul justa . . m . . . tur, neque materia artificibus, præparatis ante omnibus . nixo civitum [civitatum vel civium] . . idio, nec suo quisque operi artifex deerat quæque in oppug-

nandis urbibus hostium gessisset, exposuit, et ad reliqua belli cohortatus est paucis eductos, quantum Hispaniae provinciae interesset, suas partes superiores esse. Dismisso deinde conventu, jussisque omnibus ibi . . . re suas principio veris M. Perpernam cum viginti millibus peditum, equitibus mille quingentis in Ilurcaonum [Ilernonum] gentem misit ad tuendam regionis ejus maritimam oram, datis praeceptis, quibus itineribus duceret ad defendendas socias urbes, quas Pompeius oppugnaret, qui- busque ipsum agmen Pompeii ex insidiis aggredetur.

Eodem tempore et ad Herennuleum, qui in isdem locis erat, literas misit, et in alteram provinciam ad L. Hertuleum [Hirtuleium] præcipiens, quemadmodum bellum administrare [administrari vel administrare ipsum] vellet, ante omnia ut ita socias civitates tueretur, ne acie cum Metello dimicaret, cui neque auctoritate, neque viribus par esset m consilium versus . . . neque in aciem descensurum eum credebat, si traheretur bellum: hosti, cum mare ab tergo provinciasque omnes in potestate haberet, navibus undique commeatus venturos; ipsi autem, consumatis priore æstate, quæ præparata fuissent, omnium rerum inopiam fore.

Perpernam in maritimam regionem sub . . . tum
a geri, cum ab se oppugnarentur Celtiberi ut armis
. æmu maritimamne oram,
ut Pompeium ab Ilercaonia et Contestania arceat, utraque
sicia gente, an ad Metellum et Rusitaniam [Lusitaniam] se
convertat? Hæc secum agitans Sartorius præter hyberum
amnem per pacatos agros quietum exercitum sine ullius
noxa duxit. Profectus inde in Bursaonum et Casuantinorum
[Cascantinorum] et Graccuritanorum fines, evastatis omni-
bus proculcatisque segetibus, ad Calagurim Nasicam soci-
orum urbem benit, [venit] transgressusque amnem propin-
quum urbi; ponte facto, castra posuit.

Postero die M. Masium quæstorem in Arvacos [Arevacos] et Cerindones [Pelendones] misit ad conscribendos ex iis gentibus milites frumentumque inde Contrebiam [Leucada]

appellatur] comportandum, præter quam urbem opportu-
nissimus ex Beronibus transitus erat, in quamcumque re-
gionem ducere exercitum statuisset; et C. Instelum [In-
steium] præfectum equitum Segoviam et in Vacreorum
[Vacæorum s. Vaccæorum] gentem ad equitum conquisiti-
onem misit, jussum cum equitibus Contrebiæ sese opperiri.
Dimissis iis ipse profectus, per Umconum [Vasconum] agrum
ducto exercitu, in confinio Vironum [Beronum] posuit cas-
tra. Postero die cum equitibus prægressus ad itinera ex-
ploranda, jusso pedite quadrato agmine sequi, ad Vareiam
validissimam regionis ejus urbem venit. Haud inopinant-
tibus . . . advenerat, undique et suæ gentis et Autrig . . .

.

Hoc est fragmentum illud, quod a se in Biblioth. Vatic. Romæ a. 1773. inventum esse et P. Jac. Bruns et Vit. Mar. Giovenazzi gloriantur. Ab illo editum est Hamb. 1773. ab hoc bis, Romæ et Neap. 1773. cum permultis verbosisque notis cura Franc. Cancel-
lieri; quæ editio repetita est Lips. 1775. cum pref. J. A. Ernesti.
Emendationes Giovenazzi Abbatis inserui uncinis inclusas: sed
alias adjecit J. Jhre, qui idem fragmentum notis criticis illustravit
Upsalæ 1777. Is lin. 1. post ‘insequente’ excidisse putabat
‘nocte,’ et deinde alias commendavit lectiones, v. c. ‘vetera
arma’ cet. Cf. Gotting. gel. Anz. a. 1774. p. 11. sq. et a. 1777.
Additam. p. 669. sq.

LIBRI XCIV.

Livius in libro xciv. Inarimem in partibus Mæoniæ
esse dicit; ubi per quinquaginta millia terræ igni exustæ
sunt. Hoc etiam Homerum significasse vult.

Serv. ad Virg. Æn. ix. 715. Cf. Salmas. ad Solin. p. 68. 6.

LIBRI CIII.

Horrendus magis est, premit qui corpora, carbo.
Urit hic inclusus, vitalia rumpit acerbus.
Hunc veteres quandam variis pepulere medelis.
Tertia namque Tibi simul et centesima Livi
Charta docet, ferro talein candente dolorem

Exactum, aut poto raporum semine pulsum;
Infecti dicens vix septem posse diebus
Vitam produci. Tanta est violentia morbi.

Q. Seren. Samon. de Medic. c. 39. v. 725. sq.

LIBRI CXII.

Castra quoque diversis partibus Cassius et Bogud adorti
haud multum abfuere, quin opera perrumperent.

Quo tempore firmandi regni Bogudis causa exercitum in
Africam velociter trajicere conatus sit.

Cassius gessisset cum Trebonio bellum, si Bogudem tra-
here in societatem furoris potuisset.

Priscian. Gramm. lib. vi. p. 686. et 687.

LIBRI CXIII.

Et ipse circa Pulpud oram tuebatur.

Priscian. l. l. qui etiam lib. v. p. 643. docet, ‘Livium Bogud,
Bogudis declinasce in CXIII.’ nisi leg. CXII.

LIBRI CXVIII.

Adversus interfectores C. Cæsaris ultioribus manum com-
parans concibat.

Priscian. Gramm. ix. p. 865. ubi male in MSS. legitur *ex Livii libro XIX. et XVIII. et XCIV.* Cf. Barth. Gramm. v. 35. et ad Stat. Theb. iv. 146.

LIBRI CXXVII.

Quoniam inter Augustum et Antonium reliquiæ adhuc
erant dissensionis, Cocceius Nerva, proavus Nervæ, qui
postea imperavit Romæ, mandavit Augusto, ut mitteret
Tarracinam, qui de summa rerum tractarent. Ergo missus
est Mæcenas cum Agrippa, qui utrumque exercitum juxta
Brundisium in una castra cum magna lætitia coegerunt, ut
ait Livius libro cxvii. Intelligendum autem, quod, Fon-
teio misso ab Antonio, Augustus Mæcenatem et ceteros ad
eundem locum emiserit.

Acro, Porphyrio, et commentator vetus Cruquii ad Horat. Sat.
l. 5. 29. verbis paulum variantibus.

LIBRI CXXXVI.

Eodem anno ludos sœculares Cæsar ingenti apparatu fecit; quos centesimo quoque anno (is enim terminus sœculi) fieri mos.

Censorin. de Die Natali c. 17. Horum ludorum mentio facta videtur in deperdita Epit. Liv. libri cxxxvi.

II. QUÆ PROBABILI CONJECTURA AD SUOS LIBROS REFERRI POSSUNT EX EPITOMIS LIB. LIV.

AD LIB. XIII.

Curribus falcatis usos esse majores, et Livius et Sallustius docent.

Serv. ad Virg. Aen. i. 476. Cf. Freinsh. Suppl. xiii. 38.

AD LIB. XIII. AUT XIV.

Ni Pyrrhus unicus pugnandi artifex magisque in prælio, quam bello, bonus.

Serv. ad Virg. Aen. i. 456.

AD LIB. XVI.

Sichæus dictus est Sicharbas; Belus, Didonis pater, Methres; Carthago a Carthada, ut lectum est: quod inventur in historia Pœnorum et in Livio.

Carthago est lingua Pœnorum nova civitas, ut docet Livius.

Bitias classis Punicae fuit præfectus, ut docet Livius.

Serv. ad Virg. Aen. i. 343. 366. 738.

AD LIB. XVIII.

Serpentis quoque a Tito Livio curiose pariter ac facunde relatæ fiat mentio. Is enim ait, in Africa apud Bagradam flumen tantæ magnitudinis anguem fuisse, ut Atilii Reguli exercitum usu amnis prohiberet; multisque militibus ingenti ore correptis, compluribus caudæ volu-

minibus elisis, cum telorum jactu perforari nequiret, ad ultimum balistarum tormentis undique petitam, silicum crebris et ponderosis verberibus procubuisse, omnibusque et cohortibus et legionibus ipsa Carthagine visam terribilorem. Atque etiam cruento suo gurgitibus imbutis, corporisque jacentis pestifero afflatu vicina regione polluta, Romana inde summovisse castra. Dicit belluae etiam corium centum viginti pedes longum in Urbem missum.

Valer. Max. I. 8. ext. 19.

AD LIB. XIX.

Tertii Iudi sacerulares fuerunt, Antiate Livioque auctori-
bus, P. Claudio Pulchro et C. Junio Pullo consulibus.

Censorin. de Die Nat. c. 17. Cf. Freinsh. Suppl. xix. 31.

Est in Livio, quod, cum quidam cupidus belli gerendi a tribuno plebis arceretur, ne iret, pullos jussit afferri. Qui cum missas non ederent fruges, irridens consul augurium ait, *Vel bibant*, et eos in Tiberim præcipitavit. Inde navibus victor revertens ad Africam in mari cum omnibus, quos ducebat, extinetus est.

Serv. ad Virg. AEn. vi. 198. Hoc ad Claudium Pulchrum spectare, sed ab aliis aliter narrari, monet ibi Burm. Cf. intpp. Suet. Tib. 2. et Duker. ad Flor. II. 2. 29. cui totum hoc, quod ex Livio refert Servius, suspectum videbatur, tanquam ex Claudii Pulchri historia fictum, vel male descriptum.

AD LIB. XLIX.

De quartorum ludorum sacerularium anno triplex opinio est. Antias enim et Varro et Livius relatos esse prodiderunt L. Marcio Censorino, M. (M') Manilio consulibus, post Romanam conditam a. DCV.

Censorin. de Die Nat. c. 17. Cf. Epit. Liv.

AD LIB. LXXVII.

Sylla nobilissimum contrahit conjugium, Cæcilia ducta, Metelli pontificis maximi filia. Hinc cecinit multa in eum probrose vulgus, multique ex primoribus inviderunt ei,

indignum illa foemina existimantes, ut Titus ait, quem consulatu judicassent dignum.

Plut. in Vita Syllæ p. 455. Cf. Freinsh. Suppl. LXXVII. 2.

Sylla cum primum ad Urbem contra Marium castra movisset, adeo læta exta immolanti fuisse scribit Livius, ut custodiri se Postumius haruspex voluerit, capitis supplicium subiturus, nisi ea, quæ in animo Sylla haberet, Diis juvantibus implevisset.

Augustin. de Civ. Dei II. 24. Cf. Plut. I. I. p. 457.

AD LIB. LXXXIII.

Eversis quippe et incensis omnibus cum oppido (Ilio a Fimbria) simulacris, solum Minervæ simulacrum sub tanta ruina templi illius, ut scribit Livius, integrum stetisse prohibetur.

Augustin. de Civ. Dei III. 7. Cf. Epit. et Freinsh. Suppl. LXXIII. 7. Auctor de Vir. Ill. c. 70. Appian. b. Mithrid. c. 53. et 61. Obseq. de Prod. c. 116.

AD LIB. XC!.

Hoc primum prælrium inter Sertorium et Pompeium fuit. Decem millia hominum de Pompeii exercitu amissa et omnia impedimenta, Livius auctor est.

Frontin. Strat. II. 5. 31. Cf. Freinsh. Suppl. xcI. 19.

AD LIB. XCVII.

Triginta quinque millia armatorum (fugitivorum a Crasso devictorum) eo prælio imperfecta cum ipsis ducibus, (Casto et Gannico vel Granico,) Livius tradit, receptas quinque Romanorum aquilas, signa sex et viginti, multa spolia, inter quæ quinque fasces cum securibus.

Frontin. Strat. II. 5. 34. Cf. ad Epit. Liv.

AD LIB. XCVIII.

Livius dicit, nunquam Romanos signa cum hostibus contulisse tanto numero inferiores: nam vigesimam vix militum partem, immo minorem, fuisse victoribus.

Plut. in Lucullo p. 511. ubi memoratur prælium inter Luncullum et Tigranem ad Tigranocerta. Cf. Epit. et Freinsh. Suppl. xcvi. 49.

Livius auctor est, priore prælio (ad Tigranocerta) plures fuisse, in hoc (ad Artaxata) nobiliores hostium cæsos et captos.

Plut. l. l. p. 513. Cf. Epit. et Freinsh. Suppl. c. 73.

AD LIB. XCIX.

Creta primo quidem centum habuit civitates; unde Hecatompolis dicta est: post viginti quatuor: inde, ut dicitur, duas, Gnoson et Hierapidnam. Quamvis Livius plures a Metello expugnatas dicat.

Serv. ad Virg. Æn. III. 106. Cf. Epit.

AD LIB. CII.

Quod cum diluisset.

Agroetius de Orthogr. in Putschii Corp. Gramm. p. 2267. et Gothofred. Auctor. Ling. Lat. p. 1352. qui Livium de morte Mithridatis id dixisse tradunt.

Etenim capta urbe (Hierosolyma a Cn. Pompeio) tertio demum mense, die jejunii, Olympiade CLXXIX., C. Antonio et M. Tullio Cicerone consulibus, cum hostes vi ingressi eos, qui erant in templo, jugularent, nihilo secius rem hī divinam facere perseverabant, neque metu vitæ amittendæ, neque ob multitudinem hominum jam cæsorum in fugam compulsi, et satius esse rati, quicquid pati esset necesse, ad ipsas perferre aras, quam aliquid legibus patriis præceptum negligere. Hæc autem non esse fabulosa, unice ad falsam pietatem prædicandam spectantia, sed vera, testimonio sunt, qui res a Pompeio gestas memoriæ prodiderunt; in his Strabo et Nicolaus, ac præter hos T. Livius, historiæ Rom. scriptor.

Joseph. Ant. Jud. XIV. 4. 3. p. 689.

AD LIB. CV.

Britanniæ licet magnitudinem olim nemo, ut refert Li-
Delph. et Var. Clas. Livius.

17 G

vius, circumvectus est, multis tamen data est varia opinio de ea loquendi.

Jornandes de Rebus Get. c. 2.

AD LIB. CVIII.

Septingentesimo conditionis suæ anno, XIV. vicos ejus (Romæ), incertum unde consurgens, flamma consumsit: nec unquam, ut ait Livius, majore incendio vastata est, adeo ut post aliquot annos Cæsar Augustus ad reparationem eorum, quæ tunc exusta erant, magnam vim pecuniæ ex ærario publico largitus sit.

Oros. VI. 14. et VII. 2. coll. Obseq. de Prod. c. 125. ex quibus colligitur, hoc incendium fuisse anno proximo ante bellum civile inter Pompeium et Cæsarem, cuius initium memoratur primis verbis Epit. CIX.

AD LIB. CIX.

Cæsar, Rubicone flumine transmeato, mox ut Ariminum venit, quinque cohortes, quas tunc solas habebat, cum quibus, ut ait Livius, orbem terrarum adortus est, quid facto opus esset, edocuit.

Oros. VI. 15. Idem refert Guilelmus Malmesburiensis Rer. Angl. II. p. 183. forte non ex Livio, sed Orosio.

AD LIB. CXI.

Primus hostem percussit, nuper pilo sumto primo, C. Crastinus.

Schol. vet. Lucani VII. 471. Crastinus, qui anno priore primum pilum duxerat, primus telum emisit in pugna Pharsalica. V. Appian. B. C. II. 82. Plut. Cæs. p. 729. Cæs. B. C. III. 91. 99.

Patavii C. Cornelius, auguralis scientiæ peritus, Livii historici civis et familiaris, sub idem forte tempus operam dabat auspicio. Hic primum, ut Livius tradit, tempus prælia (Pharsalici) cognovit, præsentibusque geri dixit nunc rem, et prælium duces committere. Ubi iterum cepit augurium, conspexitque signa, fanaticus exsiliit clamans,

‘Vincis, Cæsar.’ Obstupescentibus illis, qui aderant, detracta capiti corona, juravit non prius se repositurum eam, quam arti respondisset eventus. Hoc Livius verum esse affirmat.

Plut. in Cæs. p. 730. Cf. Freinsh. Suppl. cxl. 72. Gell. xv. 18. Lucan. vii. 192. Dio et Obseq.

AD LIB. CXII.

Quadrinventa millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiaæ monumentum. Alius laudaverit, sicut Livius, qui elegantiaæ regum curæque egregium id opus ait fuisse.

Seneca de Tranq. An. c. 9. Cf. Oros. vi. 15. Dio xlvi. 38. Heynii Opusc. Acad. t. i. p. 119. sq.

AD LIB. CXIV.

Hæc de Basso produnt nonnulli; Livius vero, militasse eum Pompeii auspiciis: quo victo privatum egisse Tyri, corruptisque quibusdam legionariis effecisse, ut, interfecto Sexto, ipsum sibi ducem sumerent.

Appian. B. C. iii. 77. ubi pro Λιβωνι legendum esse Αιβίω recte, opinor, conjectit Schweigh. et jam ante eum Periz. Anim. Dist. c. 4. p. 177.

Optarem mihi contingere, quod T. Livius scribit de Catone: cuius gloriæ neque profuit quisquam laudando, nec vituperando quisquam nocuit, cum utrumque summis prædicti fecerint ingenii. Significat autem M. Ciceronem et C. Cæsarem, quorum alter laudes, alter vituperationes supra dicti scripsit viri.

Hieron. Prol. lib. ii. in Hoseam.

AD LIB. CXVI.

Ædibus Cæsarîs, ornatus majestatisque causa, ex SCto adjunctum erat fastigium, ut auctor est Livius. Id per quietem Calpurnia collabi imaginata videbatur, sibi lamentari et flere. Itaque, orta luce, rogavit Cæsarem, si

qua fieri posset, ne prodiret in publicum, sed in aliud tempus senatum rejiceret.

Plut. Cæs. p. 738. Cf. Suet. Cæs. 81. ibique intpp.

Malum omen est, quoties Ætna, mons Siciliæ, non fumum, sed flamarum egerit globos; et, ut dicit Livius, tanta flamma ante mortem Cæsaris ex Ætna monte defluxit, ut non tantum vicinæ urbes, sed etiam Reginæ civitas, quæ multo spatio ab ea distat, afflaretur.

Serv. ad Virg. Georg. I. 471.

Quod de Cæsare olim majore vulgo dictitatum est, et a T. Livio positum, in incerto esse, utrum illum magis nasci rei publicæ profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest.

Seneca Nat. Quæst. v. 18.

AD LIB. CXX.

M. Cicero sub adventum triumvirorum cesserat Urbe, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Cæsari Cassium et Brutum, posse. Primo in Tusculanum fugit, inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim consensurus, proficiscitur. Unde aliquoties in altum provectum cum modo venti adversi retulissent, modo ipse jactationem navis, cæco volvente fluctu, pati non posset, tedium tandem eum et fugæ et vitæ cepit; regressusque ad superiorem villam, quæ paulo plus mille passibus a mari abest, ‘ Moriar,’ inquit, ‘ in patria sæpe servata.’ Satis constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum; ipsum deponi lecticam et quietos pati, quod fors iniqua cogeret, jussisse. Prominenti ex lectica præbentique immotam cervicem caput præcisum est. Nec satis stolidæ crudelitati militum fuit. Manus quoque, scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes, præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus in rostris positum, ubi ille consul, ubi sæpe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione clo-

quentiæ auditus fuerat. Vix attollentes (præ) lacrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant.

Vixit tres et sexaginta annos, ut, si vis abfuisset, ne immatura quidem mors videri possit: ingenium et operibus et præmiis operum felix: ipse fortunæ diu prosperæ, et in longo tenore felicitatis magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atque acerbo. Omnium aduersorum nihil, ut viro dignum erat, tulit præter mortem; quæ vere æstimanti minus indigna videri potuit, quod a victore inimico nil crudelius passus erat, quam quod ejusdem fortunæ compos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, et in cuius laudes persequendas Cicerone laudatore opus fuerit.

M. Seneca Suasor. VII. Cf. Gron. Obss. IV. 13. p. 213.

AD LIB. CXXXIII.

Livius refert, Cleopatram, cum ab Augusto capta indulgentius de industria tractaretur, identidem dicere solitam, οὐ δριαμβεύσομαι, non triumphabor.

Acron, Porphyrio, et commentator vetus Cruquii ad Horat. Od. I. 37. 30. Cf. Flor. IV. 11. extr.

III. INCERTA EX QUIBUS LIVII LIBRIS DESUMTA SINT.

Vir ingenii magni magis, quam boni.

Seneca de Ira I. 16.

Promiteor, mirari me, T. Livium, auctorem celeberrimum, in historiarum suarum, quas repetit ab origine Urbis, quodam volumine sic exorsum: Satis jam sibi gloriæ quæsitum, et potuisse se desinere, ni animus inquietus pasceretur opere.

Plin. in Præfat. lib. I. Hist. Nat.

T. Livius ac Nepos Cornelius latitudinis (freti Gaditani) tradiderunt, ubi minimum, septem millia passuum; ubi vero plurimum, decem millia.

Plin. Præfat. lib. III. Hist. Nat.

Completis consulibus.

Serv. ad Virg. Georg. III. 1.

Verba sunt, ut habemus in Livio, imperatoris transfugam recipientis in fidem, ‘ Quisquis es, noster eris.’

Serv. ad Virg. Æn. II. 148.

Impubes libripens esse non potest, neque antestari.

Priscian. lib. VIII. Gramm. p. 792. De sensu horum verborum v. viros doctos ad Caii Institut. I. tit. 6. p. 57. 58. et impr. Gerard. Meerman. in Diss. de Rebus manicipi et nec mancipi § 268. et 273.

Imperatorem me mater mea, non bellatorem peperit.

Hoc Scipionis dictum ex Livio afferre videtur Guilelmus Malmesburiensis Rer. Angl. lib. II. p. 162.

Dic mihi, cum sæpenumero in Romanis historiis legatur, Livio auctore, sæpiissime in hac Urbe exorta pestilenta infinita hominum millia deperiisse, atque eo frequenter ventum, ut vix esset, unde illis bellicosis temporibus exercitus potuisset ascribi, illo tempore Deo tuo Februario minime litabatur? An etiam cultus hic omnino nihil prodierat? Illo tempore Lupercalia non celebrabantur? Nec enim dicturus es, hæc sacra adhuc illo tempore non cœpisse, quæ ante Romulum ab Evandro in Italiam perhibentur illata. Lupercalia autem propter quid instituta sint, (quantum ad ipsius superstitionis commenta respectant,) Livius secunda decade loquitur: nec propter morbos inhibendos instituta commemorat, sed propter sterilitatem mulierum, quæ tunc acciderat, exsolvendam.

Ex Gelasii Papæ Epist. adversus Andromachum in Baronii Annal. Eccles. ad a. 496. num. 35.

IV. ALIA QUÆ AN LIVII SINT NOSTRI AUT CERTE EX HISTORIA EJUS DEPROMTA, DUBIUM EST.

Apud nympham Atlantis filiam Calypsonem.

Priscian. lib. VI. Gramm. p. 685.

Et reparando suggestu manu haud magna Allisæ mœnia, quasi palans perveniens, ex oppido bellua instructa arma-

mentis erupit, quam consul vi captam, trucidatis qui in ea constiterant, reservat ad pugnam. Sed oppidani, sicut quibus curæ pusillum inerat, in diem alterum umbonibus belluatis paucos fugaces invadunt, elephantemque omne meliori receptant, et Allifas, Rufum quondam vocitatas, ab dextro sequente sinistrum augurio, nomen imponunt accolæ.

Hæc verba Liv. xxii. 13. 5. post illa ‘super Allifas loco alto ac munito consedit’ inserta legi in cod. Laudino 1. monuit Hearne. Eadem deprehendit Drakenb. in Ms. Recanatiano, sed sic variata :

Et reparando suggestus hand magis Alifæ moenia cum palans perveniens ex oppido bellua constā a Romanis erupit, quam consul vi captam, trucidatis qui in ea constiterant, reservat ad pugnam. Sed oppidani, sicut queis curæ pusillum inerat in diem altam umbonibus belluatis paucos fugaces invadunt, elephantemque meliorem receptant. Et Alifas Rufum quondam vocitatas ab dextro sequente sinisterorum augurio nomen imponunt accolæ.

Fragmentum hoc spurium esse censebant Cuper. de Elephantis in Nummis e. 4. Hearne, Drakeub. Stroth. et alii : sed genuinum Dodwell in singulari dissert. quæ etiam in edit. Livii Drakenb. t. vii. p. 182. sq. reperitur. In ea explicare quidem conatur obscurissima hæc verba ; sed multis tentatis, tandem profitetur se vereri, ne operam luserit, et non ipsum forte Livium, sed Æthiopem lavarit.

T. Livius tam iniquus Sallustio fuit, ut hanc ipsam sententiam, *Res secundæ mire sunt vitiis obtentui*, et tanquam translatam, et tanquam corruptam dum transfertur, objiceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum præferat. Laudat, quem non timet, et facilius putat posse a se Sallustium vinci, si ante a Thucydide vincatur.

Seneca Controv. xxiv.

T. Livius de oratoribus, qui verba antiqua et sordida consectetur, et orationis obscuritatem severitatem putant, aiebat, Miltiadem rhetorem eleganter dixisse ‘Ἐπὶ τῷ πλησίῳ μαίνονται.

Seneca Controv. xxv.

EPITOMÆ

LIBRORUM LIVII.

LIB. I.

ADVENTUS Æneæ in Italiam, et ejus res gestæ referuntur. Ascanii regnum Albæ, et deinceps Silviorum.¹ Numitoris filia, a Marte compressa, nati Romulus et Remus. Amulius obtruncatus. Urbs a Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Jovi Feretrio lata. In curias² a populus divisus. Fidenates et Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit; Jano templum constituit; ejusque portam, pacatis omnibus circa populis, primus clausit. Cum Dea Egeria sibi congressus nocturnos esse simulans, ferocest populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petiit. Post hæc trigeminorum³ pugna. Horatius absolutus. Metti Fussetii⁴ supplicium. Alba diruta, Albani in civitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine Tullus absuntus.⁵ Ancus Marcius

¹ Adventus Æneæ in Italiam et res ab eo gestæ; Ascanii regnum Albæ et Sylii Æneæ, ac deinceps Silviorum regum primo libro continentur lectio est teste Rupert. edd. tantum nou omnium; inter quas Gron. Doujat. Crev. Stroth. Sed e MSS. nostram profert Rupert. lectionem, prob. Drak.—2 Ita ex emend. Sigon. quam firmat Livius 1. 13. et probavit Duk. ad Flor. 1. 6. 3. In centurias male MSS. et vett. edd. Rupert.—3 Tergeminorum Gronov. Doujat. Crev.—4 Suffetii edd. ante Sigon. Al. Fussetii.—5 Est add. Gron.

NOTÆ

^a In curias] Legebatur antea in centurias. Sed recte Sigonius emendavit ex ipso Livio cap. 13. hujus li- bri. Centuriæ quippe cum classibus a Servio Tullio institutæ, cap. 43. non a Romulo.

cærimonias, a Numa institutas, renovavit. Latinis victis et ad civitatem ascitis montem Aventinum assignavit. Politorium, urbem Latinorum, bello repetitam, quam prisci Latini occupaverant, diruit. Pontem sublicium in Tiberim fecit. Janiculum collem Urbi addidit. Fines imperii protulit. Ostiam condidit. Regnavit annos viginti quatuor.⁶ Eo regnante, Lucumo, Damarati⁷ Corinthii filius, a Tarquiniis, Etruriae civitate, Romam venit; et, in amicitiam Anci receptus, Tarquinii nomen ferre cœpit; et post mortem Anci regnum excepit. Centum additis, patrum numerum auxit. Latinos subegit, circum designavit, ludos edidit. Sabinorum bello petitus equitum centurias ampliavit. Tentandæ scientiæ causa⁸ Atti Navii auguris,^a consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset: quod cum ille fieri posse respondisset, jussisse eum novacula cotem præcidere; idque protinus ab Atto⁹ factum. Sabinos præterea acie vicit, Urbem muro circumdedit, cloacas fecit. Occisus est ab Anci filiis, cum regnasset annos triginta octo.¹⁰ Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiva nobili Corniculana; cui puero, adhuc in cunis posito, caput arsisse traditum est. Veientes atque Etruscos prælio fudit. Censum primus¹¹ egit. Lustrum condidit, quo civium capita¹² censa octoginta millia esse dicuntur. Clases centuriasque descriptis. Pomœrium protulit. Colles Urbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumque adjecit. Templum Diana cum Latinis in Aventino fecit. Interfectus est a L. Tarquinio, Prisci filio, consilio filiae suæ Tulliæ, cum

^a Ad experiendam auguris Attii Nævii peritiam.

Doujat. Crev. Stroth.—6 *Triginta tres* Gron. Crev. Ante Sigon. passim edebatur *Ostiam condidit*. Turquinius *Priscus in Anci amicitiam receptus*. *Centum additis*.—7 *Demarathi* Crev.—8 ‘Vett. libb. apud Sigon. præponunt tentandæ verbum hic.’—9 Tà ab Atto absunt ab edd. ante Sigon. et apud Gron. Doujat. Crev. legitur ab Attio.—10 Ante Sigon. edebatur *Cloacas fecit*. *Serius Tullius natus ex captiva Corniculana*, cui puero in cunis posito caput arsisse traditum est. *Veientes, &c.* Verbo *Veientes* præponunt is Crev. et Stroth.—11 *Omnium add.* Gronov. Doujat. Crev.—12 *Civium capita del. ead.* Omnia verba inter condidit et classes delentur etiam in edd. ante Sigon.—

regnasset annos quadraginta¹³ quatuor. Post hunc L. Tarquinius Superbus, neque patrum, neque populi jussu, regnum invasit: quo die scelerata Tullia per patris jacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit; et ex eorum præda templum Jovi in Capitolio fecit. Terminus et Juventas non addixere: quorum aræ moveri non potuerunt. Filii Sex. Tarquinii^{14 b} dolo Gabios in potestatem suam redigit.¹⁵ Hujus filiis Delphos profectis, et consulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est, eum regnaturum, qui primus¹⁶ matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Junius Brutus, qui cum iis profectus erat, prolapsum se simulavit, et terram osculatus est. Idque factum ejus eventus rei comprobavit. Nam cum, impotenter se gerendo, Tarquinius Superbus omnes in odium sui adduxisset; ad ultimum, propter expugnatam nocturna vi a Sexto filio ejus Lucretiæ pudicitiam (quæ, vocato patre ad se Tricipitino et viro Collatino, obtestata, ne inulta mors ejus esset, cultro se interemit) Bruti opera maxime expulsus est, cum regnasset annos viginti quinque. Tunc consules primum creati sunt L. Junius Brutus et L. Tarquinius Collatinus.

¹³ *Triginta* Gronov. Crev. Ante Sigon. vulgo edebatur in Aventino fecit. *Lucius Tarquinius Superbus, occiso Serrio socero suo, invasit regnum.* Quo die, &c.—¹⁴ *Filius Sext.* Tarquinius dolo edd. ante Sigon.—¹⁵ *Rededit* Doujat. Crev. Stroth.—¹⁶ *Primum* Gronov. Doujat. Crev.

NOTÆ

^b *Sex. [S.] Tarquinii]* Ita manvlt Sigonius, cum in plerisque codicibus sit *Sextus Tarquinius*. Utrumvis scribas, parum refert. Nam et Tarquinius pater, Sexti filii opera, Gabios subegit: et Sextus filius non modo summam apud Gabinos poten-

tiam artibus suis est adeptus, ut Noster l. 1. cap. 54. memorat; sed et illis postea rex a patre datus est, Dionysio teste. Verum hoc postremum Livius omisi: unde videtur ad ejus mentem magis accedere Sigoniana emendatio.

LIB. II.

Brutus jurejurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passuros.¹ Tarquinium Collatinum, collegam suum, propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coëgit consulatu se abdicare, et civitate cedere. Bona regum diripi jussit: agrum Marti consecravit, qui Campus Martius nominatus est. Adolescentes nobiles, in quibus suos quoque et sororis filios,² ^c quia conjuraverant de recipiendis regibus, securi percussit. Servo indici, cui Vindicio³ nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine vindicta est appellata. Cum adversus reges, qui, contractis Veientium et Tarquinensium⁴ copiis, bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte, filio Superbi, commortuus est: eumque matronæ annum luxerunt. P. Valerius consul legem de provocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena, rex Clusinorum, bello pro Tarquinii suscepto, cum ad Janiculum venisset, ne Tiberim transiret, virtute Coelitis Horatii prohibitus est; qui, dum alii pontem sublicium rescindunt, solus Etruscos sustinuit; et, ponterupto, armatus se in flumen misit, et ad suos tranavit. Alterum accessit virtutis exemplum a Mucio; qui, cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est; dixitque, tales trecentos esse conjuratos in mortem ipsius regis. Quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. Ex quibus virgo una Cloelia, deceptis

¹ Passurum Gron. Donjat. Crev. Stroth.—² Ita ex emend. Crev. pro *et fratris filios*, quod apud Crev. legitur. Drak. sspicatur e cod. Voss. legendum esse suos quoque fratres et filios.—³ Vindicius Gron. Donjat. Crev.—⁴ Tarqui-

NOTÆ

^c *Et sororis filios]* In plerisque codicibus legitur *fratris filios*. Sed nec M. Junium L. Bruti fratrem, qui a Tarquinio Superbo cæsus, liberos post se reliquisse; nec Bruto ullos sororis filios fuisse invenio. Uxorius duntaxat fratres inter conjuratos occurront, de quibus l. ii. c. 4.

custodibus, per Tiberim ad suos tranavit: et, cum reddita esset, a Porsena honorifice⁶ remissa, equestri statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adjecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut essent viginti una.⁷ Adversus Tarquinium Superbum, cum Latinorum exercitu bellum inferentem, A. Postumius dictator prospere pugnavit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob æs alienum in Sacrum montem⁸ secessisset, consilio Menenii Agrippæ a seditione revocata est. Idem Agrippa, cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est virtute et opera C. Marcii,⁹ qui ob hoc Coriolanus vocatus est. Ti. Atinius,¹⁰ vir de plebe, cum in visu admonitus esset, ut de quibusdam religionibus ad senatum perferret, et neglexisset, amisso filio, debilis factus, postquam, delatus ad senatum lectica, eadem illa indicauerat, usu pedum recepto, domum reversus est. Cum C. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium urbi Romæ¹¹ admovisset, et missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne bellum patriæ inferret; Veturia mater et Volumnia uxor impetraverunt ab eo, ut recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est necatusque. Oppia, virgo Vestalis, ob incestum viva defossa est. Cum vicini hostes Veientes incommodi magis, quam graves, essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit; misitque in id trecentos

niorum edd. ante Sigon.—6 *Esset Porsenæ; honorifice Gron. Donjat. Crev. ex emend. Sigon.; et mox equestrique habent ead.*—7 ‘Ap. Claudius ex Sabinis viginti una, hæc in omnibus MSS. et priscis edd. leguntur post extrema periodi seq. verba *apud lacum Regillum*. Aldus ea transposuit, qnia hic est ordo rerum in Livio. Enundem sæpe ab auctore harum Epitomarum fuisse turbatum, sed ubivis, si ultima verba Epit. ciii. excipiantur, restitutum ab editoribus, Drak. ad h. l. et passim monuit. Nos id semel monuisse sufficiat.’ *Rupert.* Pro viginti habent *triginta* edd. ante Sigon.—8 *Sacrum in montem* Gron. Doujat. Crev. Stroth.—9 *Cn. Martii* edd. ante Sigon.—10 *T. Latinus* edd. ante Sigon. et *T. Latinus* vet. lib. apud eund. *Tib. Atinius* Gron. Doujat.—11 In edd. ante Sigon. *primo pro Romæ legebatur, et sup.*

sex armatos, qui ad Cremeram¹² ad unum ab hostibus cæsi sunt, uno impubere domi relieto. Ap. Claudius consul, cum adversus Volscos contumacia exercitus male pugnatum esset, decimum quemque militum¹³ fuste percussit. Res præterea adversum Volscos et Aequos et Veientes, et seditiones inter patres plebemque continet.

omittebatur *qd erat* ante *pulsus*.—12 *Flumen* add. cod. Boend. et pro *ad unum* legitur in 8. MSS. *præter unum*.—13 *Militem* duo MSS. nt ap. *Front.* teste *Rupert.*

LIB. III.

Seditiones de agrariis legibus factæ. Capitolium, ab exulibus et servis occupatum, cæsis iis receptum est. Census bis actus est.¹⁴ Priore lustro censa sunt civium capita centum quatror millia¹⁵ ducenta quatuordecim, præter orbos orbasque. Sequenti, centum septemdecim millia ducenta novemdecim.¹⁶ Cum adversos Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id¹⁷ bellum gerendum arcessitus est. Is victos hostes sub jugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est, ut essent decem, trigesimo sexto anno a primis tribuniis plebis. Petitis per legatos, et allatis Atticis legibus, ad constituendas eas propnendasque decemviri pro consulibus sine illis aliis magistratibus creati, altero et trecentesimo anno, quam Roma condita erat: et, ut a regibus ad consules, ita a consulibus ad decemviros translatum imperium. Hi, decem¹⁸ tabulis legum positis, cum modeste se in eo honore gessissent, et ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad decem adjectis,¹⁹ cum com-

14 *Est* del. Gron. Donjat. Crev. et mox sunt.—15 *Quatuor et riginti millia* Gron. Doujat. Crev.—16 ‘*CXVII. millia CCCXIX.* ap. Eutrop. I. 16. (in tribus MSS. et in Paonii metaphr.) et ap. Liv. III. 24. extr. ubi libri tamen admodum variant, nt et h. I.’ *Rupert.* *Centum triginta duo millia quadringenta norem* Gron. Donjat. Crev.—17 Carent edd. ante Sigon. *τῷ id.*—18 *Ii decem* Gron. Doujat. Crev. *Mox in honore* legitur in edd. ante Sigon.—19 Verba

plura impotenter fecissent, magistratum noluerunt depo-
nere, et in tertium annum retinuerunt; ²⁰ donec inviso
eorum imperio ^d finem attulit libido Ap. Claudii. Qui,
cum in amorem virginis incidisset, summisso, qui eam in
servitutem peteret, ^e necessitatem patri ejus Virginio im-
posuit, rapto ex taberna proxima cultro, ut filiam interi-
meret; ^f cum aliter eam tueri non posset, ne in potestatem
stuprum illaturi veniret. Hoc tam magnæ luxuriæ ² ex-
emplo plebs incitata montem Aventinum occupavit, coëgit-
que decemviros abdicare se magistratu. Ex quibus Appius
et unus collegarum, ³ qui præcipue pœnam meruerant, in
carcerem conjecti; ceteri in exilium acti. Res præterea
contra Sabinos et Volscos et Æquos prospere gestas con-
tinet, et parum honestum populi Romani judicium. Qui,
judex inter Ardeates et Aricinos sumtus, agrum, de quo
ambigebatur, sibi adjudicavit.

intermedia duabus tabulis ad decem adjectis desiderantur in edd. ante Sigon.—
20 *Detinuerunt* edd. ante Sigon. Mox pro *inviso* ‘habent *invito*’ MSS. *invicto*
edd. antt. (cum Gron. Doujat. Crev.) quod Doujat. exponit pertinaci; et
Gron. coll. vi. 16. quod sine provocatione erat. Hic tamen et Mur. malebat
injusto. Mox in *anorem Virginiae* et *Virginiae virginis* quidam MSS.’ Rupert.
—1 ‘In plerisque MSS. *imposituit*. *rapto enim ex taberna proxima cultro filiam oc-*
cidit; prob. Drak. modo ante *necessitatem inseratur miseram*, vel *extremam*,
vel *ultiman*’ Rupert.—2 Drak. legendum forte ex quibusd. MSS. putat mag-
næ *injuriae*.—3 ‘Et unus collegarum: hæc verba in nullo Ms. extant, et a pri-
mis editoribus ex Liv. III. 57. 58. adjecta videntur. Appius, qui . . . meru-
erat, in c. *conjectus est* MSS. Mox verba et Æquos primus addidit Aldus, forte
ex Liv. III. 60.’ Rupert.

NOTÆ

^d *Inviso [invicto] eorum imperio*] Le-
gendum Gronovius ait *injusto*, quale
revera erat tertio anuo decemviro-
rum imperium; non *invicto*, nisi forte
ita dicatur, quod sine provocatione
esset. ‘*Invictum*’ tamen nonnunquam
pro pertinaci accipitur; potestque
imperium figurate dici pro imperan-
tibus: decemviri autem se vinci non
patiebantur, ut imperium depone-

rent.

^e *Summisso, qui eam in servitutem pe-*
teret] Dicitur *summissus* pro subor-
nato, clam inducto calumniatore.
Ayant suscité un homme qui demandoit
qu'elle lui fut adjugée comme son esclare.
Dicitur etiam *summitti deprecator*,
pro clam mitti; ut apud Satiricum:
‘*Et a trepido Thymele summissa La-*
tino.’

LIB. IV.

Lex de connubio patrum et plebis a tribunis plebis⁴ contentione magna, patribus repugnantibus, perlata est. Tribuni militares. Aliquot annis res populi Romani domi militiaeque per hoc genus magistratus administratæ sunt.⁵ Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatinus⁶ populi Romani judicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Mælius,⁶ eques Romanus, frumentum populo sua impensa largitus est: et, ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans a C. Servilio Ahala, magistro equitum, jussu Quintii Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minucius index bove aurata donatus est. Legatis Romanis a Fidenatibus occisis, quoniam ob rem publicam occubuerant, statuæ in rostris positæ sunt. Cossus Cornelius⁷ tribunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda⁸ retulit. Mam. Æmilius dictator, censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni et sex mensium spatio finito, ob eam rem a censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ, eoque coloni missi sunt. Quibus occisis, Fidenates, cum defecissent, a Mam.⁹ Æmilio dictatore victi sunt, et Fidenæ captæ. Conjuratio servorum oppressa est.¹⁰ Postumius, tribunus militum, propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primum militibus datum est. Res præ-

⁴ Deerant ante Sigon. verba a tribunis plebis ante contentione; sed legebatur inf. perlata est a tribunis plebis aliquot annis res populi Romani d. m. p. h. g. m. adm. sunt. Vett. libb. apud Sigon. exhibent perlata est. Tribuni aliquot annos. Ei autem videtur locus mancus.—⁵ Sunt h. l. et inf. del. Gron. Doujat. Crev. Mox Ardeatinus Gron. Crev.—⁶ Melius edd. ante Sigon. et inf. Hala pro Ahala.—⁷ Cornelius Cossus Gron. Doujat. Crev.—⁸ Feretrio add. Gron. Doujat. Crev. Stroth.—⁹ Cum defecissent a populo Romano; a Mamerco,

NOTÆ

^a Ager Ardeatinus [Ardeatinis] Sic deatinus. Est enim ager qui Ardeatinis, sive Ardeatinibus, ablatus fuerat, eisdem nunc restitutus.

terea gestas adversus¹¹ Volscos, et Fidenates, et Faliscos, continet.

&c. Gron. Doujat. Crev.—10 Est del. Gron. Doujat. Crev.—11 Adversum habent ead. et cum Stroth. scribunt Volscos et Veientes, Fidenates.

LIB. V.

In obsidione Veiorum hybernacula militibus facta sunt. Ea res cum esset nova, indignationem tribunorum plebis movit, querentium non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primum equis suis merere cœperunt. Cum inundatio ex lacu¹² Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, de hostibus¹³ captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit: simulacrum Junonis Romam transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimque deditio facta, Faliscorum victoriam justitia consecutus est. Cum alter ex censoribus C.¹⁴ Julius decessisset, in locum ejus M. Cornelius suspectus est. Nec id postea factum est; quoniam eo lustro a Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies a L. Apuleio¹⁵ tribuno plebis dicta esset, in exilium abiit. Cum Senones Galli Clusium obsiderent, et legati, a senatu missi ad componendam inter eos et Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent; hoc facto eorum concitati Senones Urbem infesto exercitu petierunt, fusisque ad Alliam flumen Romanis, cepere Urbem præter Capitolium, in quod se juventus contulerat:¹⁶ majores natu, cum insignibus honorum, quos quisque gesserat, in vestibulis ædium sedentes, occiderunt. Et cum per aversam partem Capitolii jam in summum evasissent, proditi clangore anserum, M. Manlii præcipue opera dejecti sunt.

¹² In lacu edd. ante Sigon.—¹³ ‘Alii MSS. ex, et plerique perperam ab hostibus.’ Rupert.—¹⁴ Deerat ante Sigon. prænomen C.—¹⁵ Apuleo edd.

Coactis deinde propter famem Romanis descendere,¹⁷ ut^b mille pondo auri darent, et hoc pretio finem obsidionis emerent; Furius Camillus, dictator absens creatus, inter pendendum aurum¹⁸ cum exercitu venit, et Gallos post sextum mensem Urbe expulit ceciditque. Ædes Aio Locutio¹⁹ facta, quo loco ante Urbem captam vox audita erat, ‘adventare Gallos.’ Dictum est, ad Veios migrandum esse propter incensam et dirutam Urbem, quod consilium Camillo auctore discussum est. Movit populum vocis quoque omen ex centurione auditæ, qui, cum in forum venisset, manipulariis suis dixerat, ‘Sta miles; hic optime manebimus.’

ante Sigan.—16 *Juvenes contulerant* edd. ante Sigan.—17 *Al. despondere*: legenduni vult Gron. eo descendere.—18 Pro *inter pendendum aurum* habet vet. lib. apud Sigan. *inter ipsum colloquium, quo de pacis conditionibus agebatur*.—19 Liviani libri veteres teste, Sigan. habent *Allocutio*.

NOTÆ

^b *Coactis deinde propter famem Romanis descendere, ut]* Supple eo descendere, aut hnc descendere, ut mille pondo auri darent. Gallice, *contraints d'en venir là; aut reduits à*

ce point. Dicuntur aliquo descendere, qui necessitate adducti gravem aliquam conditionem subeunt: quod Gronovius exemplis probat, parum opinor necessarii.

LIB. VI.

Res adversus Volscos et Æquos et Prænestinos¹ prospera gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt, Stellatina, Sabatina, Tromentina, Arniensis.² M. Manlius, qui Capitolium a Gallis defenderat, cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exsolveret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio dejectus est: in cuius notam senatus³ consultum factum est, ne cui de Manlia gente Marco cognosc-

¹ *Hetruscos* edd. ante Sigan.—² *Subbatina, Promentina, Arniensis* edd. ante Sigan.—³ ‘Vel vitiosa est hæc periodus et del. τὸ senatus, vel defecta est, ac tum verba SCti aliave exciderunt. Jac. Gron. Potius auctorem hujus Epit. ipsum errasse puto, quem a Livio sœpe diversa tradidisse, ad Epit. l. xlv. videbimus.’ Drak.—⁴ ‘Perspicue mendosum Marco cognomen. Potius scriben-

men⁴ esset.^c C. Licinius et L. Sextius tribuni plebis legem promulgarunt, ut consules etiam⁵ ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. Eamque⁶ legem cum magna contentione, repugnantibus patribus, cum iidem tribuni plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt; et primus⁷ ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est et altera lex, ne cui⁸ plus quingentis jugeribus agri liceret possidere

dum esset prænomen.^f Sigon.—5 Vett. libb. teste Sigon. non habent etiam.—6 Deerat ante Sigon. τὸ que.—7 Add. vocem omnium edd. ante Sigon.—8 Cuiquam edd. ante Sigon.

NOTÆ

^c *Marco cognomen esset]* Immo præ-nomen: ut apud Quintil. lib. III. ‘Marci Manlii prænomen e familia in posterum exemptum est.’ Sigonins tamen putat scriptum fuisse *Marco nomen*; librarii errore ultimam prioris vocabuli syllabam *co* repetitam fuisse initio sequentis vocis, ut sæpe fit. Nam Plut. ὄνομα Μάρκον. Etenim nomen et genns est et species; genus, ut cum dicimus ‘apud Romanos tria fuisse nomina’: species, ut si dicamus, ‘unum præcipue fuisse nomen gentilitium,’ qualia Julius, Tullius; alterum prænomen, quod nomini gentilitio præponebatur, Caius, Marcus: tertium cognomen, gentilitio superadditum, ad diversarum ejusdem gentis familiarum distinctiōnem; veluti Cæsar, Scipio, Cicero.

Quin et quarto quasi nomine, quod agnomen dicebant, quidam designabantur, cuiusmodi in Scipionum familia Africannus, Asiaticus, Nasica. Neque his obest quod ab Robortello adducitur ex Valer. Maxim. c. 4. lib. III. ‘In Servio autem Tullio fortuna præcipue suas vires ostendit Statnæ ipsius titulus abunde testatur, Servili cognomine, et regia appellatione perplexus:’ unde concludi videtur cognomen idem esse ac nomen. Verum id et Robortellus ipse satis diluit, cum fatetur a Valerio scriptum fuisse in Tullio Servio; sic enim Servius revera cognomen est: et Sigon. vocem quoque cognominis ad prænomen accommodari posse contendit, quatenus distinguendi causa inditum.

LIB. VII.

Duo novi magistratus adjecti sunt, prætura et curulis ædilitas.^g Pestilentia civitas laboravit, eamque insignem fecit mors Furii Camilli. Cujus remedium et fines cum per novas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primum

^g *Ædilitas curulis* Gron. Douyat. Crev. Paulo sup. vox *novi* deerat ante

facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset a M. Pomponio¹⁰ tribuno plebis propter delectum acerbe actum, et T. Manlium filium rus¹¹ relegatum sine ullo crimine; adolescens ipse, cuius relegatio patri objiciebatur, venit in cubiculum tribuni, strictoque gladio coëgit eum in verba sua jurare, non perseveraturum se in accusatione. Cum telluris hiatu tota ad ultimum territa patria¹² foret, tunc omnia pretiosa missa sunt^a in præaltam voraginem Urbis Romanæ. In eam Curtius armatus, sedens equo, se præcipitavit, eaque expleta est. T.¹³ Manlius adolescens, qui patrem a tribunicia vexatione vindicaverat, contra Gallum, provocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit, eique occiso torquem aureum detraxit; quem ipse postea tulit, et ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pomptina et Publilia. Licinius Stolo

Sigon.—10 *M. Pompeio* edd. ante Sigon. et mox *factum pro actum*.—11 *Rus del.* Gron. Donjat.—12 *Patria territa* Gron. Crev. In Doujat. omnia desunt verba *cum telluris hiatu tota ad ultimum patria territa foret*. Vid. Not. Delph. inf. et mox apud illam legitur, ut in edd. ante Sigon. *Tunc omnia perniciosa omissa sunt*. In patentem vor. U. Romæ *Curtius armatus equo, &c.* *Patentem pro præaltam* habent Gron. et Crev.—13 Deerat olim prænomen *T.*

NOTÆ

^a *Tunc omnia pretiosa missa sunt [perniciosa omissa sunt]* Religio fuit veterem lectionem mutare: quamvis Gruterus, et ex membranaceo codice Gronovius, sic maluerint: *Non perseveraturum se in accusatione*. *Cum telluris hiatu tota ad ultimum territa patria foret: tunc omnia pretiosa missa sunt in præallam voraginem urbis Romanæ*. In eam Curtius armatus sedens equo se præcipitavit, et expleta est. Mihi vero hic suspecta est primo tota ad ultimum territa patria. Quid enim tota patria pro civitate universa? Quid ad ultimum, cum de eo agatur, cuius nulla antea mentio? Nec displicet equo se præcipitavit, pro in equo: denique vetusta lectio minus laciniosa, et brevitate sua mihi probabilis magis. Sed negotium facessit illud,

Tunc omnia perniciosa omissa sunt. Si tamen propius res spectetur, facile expeditur hic nodus. Voluit auctor omissa esse a Pomponio tum consilia accusandi Manlii, non modo ex capite male tractationis in filium; sed ex capite crudeliter habitu delectus, quæ accusatio Manlio patri perniciosa futura videbatur: tum etiam omis- sam querelam adversus T. Manlium filium, quod tribunum plebis, cuius dignitas sacratis legibus sancita esset, vi domi ipsins, et præsenti mortis metu illato atrociter violasset: quod ipsum non poterat non perniciosum esse auctori. Hoc ita explicat Livius in fine cap. 5. ‘Itaque non patri modo remissa causæ dictio est; sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit.’

lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentis jugeribus agri possideret.¹⁴^b M. Valerius tribunus militum Gallum, a quo provocatus erat, insidente galeæ corvo, et unguibus rostroque hostem infestante, occidit,¹⁵ et ex eo Corvi nomen accepit; consulque proximo anno, cum annos viginti tres haberet, ob virtutem creatus est. Amicitia cum Carthaginiensibus juncta. Campani, cum urgerentur a Samnitibus bello, auxilio adversus eos a senatu petito, cum id non impetrarent, urbem atque agros populo Romano dediderunt. Ob quam causam ea, quæ populi Romani facta essent, defendi bello adversus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus in magno discrimine esset, P. Decii Muris¹⁶ tribuni militum opera servatus est. Qui, occupato colle super id jugum, in quo Samnites conserderant,¹⁷ occasionem consuli in æquiore locum evadendi dedit: ipse ab hostibus circumcessus erupit. Cum milites Romani, qui Capuae in præsidio erant relictæ, de ea occupanda¹⁸ urbe conspirassent, et, detecto consilio, metu supplicii a populo Romano defecissent; per M. Valerium Corvum¹⁹ dictatorem, qui consilio suo eos a furore revocaverat, patriæ restituti sunt.²⁰ Res præterea contra Hernicos, et Gallos et Tiburtes et Privernates et Tarquinenses et Samnites et Volscos prospere gestas continet.

—14 Vid. Not. Delph. inf.—15 Interemit Gron. Doujat. Crev. Mox habent eæd. consulque proximo anno creatus est ob virtutem, cum vigesimum tertium ageret annum.—16 In eæd. ante Sigon. deerat nomen Muris.—17 Sederant eæd. ante Sigon.—18 Milites Romani relictæ, cum de ea occupanda Gron. Doujat. Crev.—19 Corvinum eæd. ante Sigon. et sup. Corvini pro Corvi.—20 Ab eæd. ante Sigon. absunt omnia verba post restituti sunt.

NOTÆ

^b Plus quingentis jugeribus [quingentorum jugerum [agri possideret] Si- jugera, aut plus quingentis jugeribus. gonus legi vult aut plus quingenta Quid si plus quingentorum jugerum agrum possideret?

LIB. VIII.

Latini cum Campanis defecerunt, et, missis legatis ad senatum, conditionem tulerunt, ut, si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur. T. Manlius consul filium, quod contra edictum adversus¹ Latinos, quamvis prospere, pugnasset, securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius, tunc consul² cum Manlio, devovit se pro exercitu; et, concitato equo cum in medios hostes se intulisset, interfectus morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in ditionem venerunt. T. Manlio in Urbem reverso nemo ex juventute obviam processit. Minucia virgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus victis, in oppidum ex iis captum Cales³ colonia deducta est.^c Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficium complurium matronarum deprehensum est,⁴ quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de beneficio tunc primum constituta est. Privernatibus, cum rebellassent, victis, civitas data est. Palæopolitani, bello et obsidione victi, in ditionem venerunt. Q. Publilio, qui eos obsederat, primo et imperium prolatum, et pro consule decretus triumphus.⁵ Plebs nexus liberata est propter L. Papirii creditoris libidinem, qui C. Publilio⁶ debitori suo stuprum inferre voluerat. Cum L. Papirius dictator reversus in Urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q.

¹ Adversum Gron. Doujat. Crev.—² Ab edd. ante Sigon. abest vox *consul*; et vet. lib. ap. Sigon. habet tantum *P. Decius derovit se*.—³ In oppidum Cales edd. ante Sigon. Mox ‘iv. MSS. *colonia deductæ sunt*, male, (v. Drak.) nisi potius verba *colonia deducta est delenda sunt*’ Rupert.—⁴ Est del. Gron. Doujat. Crev. et inf. post *constituta* del. ead.—⁵ Q. *Publio*, qui eos *obsed.* *primum imper. prolatum*, et *per consules ei decr. triumphus* edd. ante Sigon. Apud Stroth. et Doer. legitur *P. Publilio*.—⁶ C. *Publilio* edd. ante Sigon.—

NOTÆ

^c *Colonia deducta est*] Hæc dele cum Gron. tanquam ab interprete addita.

Fabius magister equitum, occasione rei bene gerendæ invitatus, contra edictum ejus prospere adversus Samnites pugnavit.⁷ Ob eam causam cum dictator de magistro equitum supplicium sumturus videretur, Fabius Romam profugit: et, cum causa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.

⁷ *Contra edict. ejus præliatus est, qui prospere adversus Samnites pugnavit* edd. ante Sigon.

LIB. IX.

T. Veturius et Sp. Postumius apud Caudinas Furcas, deducto in locum arctum⁸ exercitu, cum nulla spes evadendi esset, foedere cum Samnitibus facto, et sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, ut omnes sub jugum mitterentur. Iidemque, auctore Sp. Postumio consule, (qui in senatu suaserat, ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme foedus ictum erat, publica fides liberaretur,) cum duobus tribunis plebis, et omnibus, qui foedus⁹ spoponderant, dediti Samnitibus, non sunt recepti. Nec multo post, fusis a Papirio Curatore Samnitibus et sub jugum missis, receptisque sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitii abolitus est.¹⁰ Tribus duæ adjectæ sunt, Ufentina et Falerina. Suessa et Pontiæ coloniæ deductæ sunt.¹¹ Ap. Claudius censor aquam¹² perduxit: viam stravit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatum¹³ legit.

⁸ Habet Doujat. ut plerique MSS. in locum iniquum; non improbante Dnk.—⁹ Qui per foedus edd. ante Sigon. et inf. nec etiam multo post.—¹⁰ Est del. Gron. Doujat. Crev.—¹¹ In Doujat. ed. prim. desunt omnia verba Ufentina et Falerina. Suessa et Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Gron. Crev. et Doujat. ed. secund. habent Pontia.—¹² Add. Claudiam Gron. Doujat. Crev.—

NOTÆ

* *Deducto in locum arctum [iniquum] Nihil abludente sententia. exercitu]* Cod. Barb. in locum arctum.

Ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendō observaverunt, quemadmodum ante per proximos censores observatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Etruscos, Umbros, Marsos, Pelignos, Aequos et Samnites, quibus foedus erat restitutum, prospere gestas continet. Flavius scriba, libertino patre natus, aëdilis curulis fuit per forensem factiōnem creatus; quæ cum comitia et campum turbaret, et in iis propter nimias vires dominaretur, a Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, quas urbanas appellavit.¹⁴^b Eaque res Fabio Maximo nomen dedit. In hoc libro mentio Alexandri Magni, qui temporibus his fuit; et, æstimalis populi Romani viribus, quæ tunc erant, colligitur,¹⁵ si Alexander in Italiam trajecisset, non tam facilem ei victoriam de populo Romano fore, quam de iis gentibus, quas ad Orientem imperio suo subjecerat.

13 *In senatu* edd. ante Sigon.—14 *In* edd. ante Gron. desunt verba *quas urbanas appellavit*. Mox habet vet. lib. apud Sigon. *Maximi*.—15 *Colligit* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^b *Quas urbanas appellavit*] Hæc a Gronovio adjecta ex Ms. auctiore.

LIB. X.

Coloniæ deductæ sunt Sora, et Alba, et Carseoli. Marsi in ditionem accepti sunt.¹⁶ Collegium augurum ampliatum est, ut essent novem, cum antea quaterni fuissent. Lex de provocatione ad populum a Valerio consule tunc tertium¹⁷ lata est. Duæ tribus adjectæ sunt, Aniensis et Terentina.¹⁸ Samnitibus bellum indictum, et adversus eos sæpe prospere pugnatum est. Cum adversus Etruscos, Umbros, Samnites, Gallos, P. Decio et Q. Fabio ducibus,¹⁹ pugnaretur, Romanusque exercitus in maximo esset dis-

16 *Ac Alba, Carseoli Marsi* Gron. Doujat. *ac Alba, Carseoli. Marsi* Crev. et sunt post accepti del. Gron. Doujat. Crev.—17 *Tunc primum* edd. ante Sigon.—18 *Terentiana* edd. ante Sigon. Mox est post pugnatum del. Gron. Doujat. Crev.—19 *Vet. lib. apud Sigon. Q. Fabio consulibus ducibus*.—

crimine, P. Decius, secutus exemplum patris, devovit se pro exercitu, et morte sua victoriam ejus pugnæ populo Romano dedit. Papirius Cursor Samnitium exercitum, qui jurejnrando obstrictus, quo majore constantia virtutis pugnaret, in aciem descenderat,²⁰ fudit. Census actus est. Lustrum conditum. Censa sunt civium capita ducenta sexaginta duo millia et trecenta viginti duo.¹

²⁰ *Astrictus fuerat, quo maj. const. virtutis in aciem descenderet* edd. ante Sigen.—I ‘Ex MSS. leg. c. d. septuaginta duo m. et t. viginti. Numerus ab Aldo mutatus ex Liv. x. 47.’ Rupert.

LIB. XI.

Cum Fabius Gурges consul male adversus² Samnites pugnasset, et senatus de removendo eo ab exercitu ageret, Fabius Maximus pater, deprecatus hanc filii³ ignominiam, eo maxime senatum movit, quod iturum se filio legatum pollicitus est, idque præstítit. Ejus⁴ consiliis et opera filius consul adjutus, cæsis Samnitibus, triumphavit. C. Pontium, imperatorem Samnitium, ductum in triumpho securi percussit. Cum civitas pestilentia laboraret, missi legati,⁵ ut Æsculapii signum Romam ab Epidauro transserrent, anguem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportavere: eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco ædes⁶ Æsculapio consecrata est. L. Postumius consularis, quoniam, cum exercitu præcesset, opera militum in agro suo usus erat, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus sœdus quarto renovatum est. Curius Dentatus consul, Samnitibus cæsis, et Sabinis, qui rebellaverant, victis, et in ditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphavit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Hadria. Triumviri capita-

² *Adversum Gron. Doujat. Crev.*—³ *Sibi pro filii habent ead.*—⁴ *Præstítit. Atque ejus Crev. Præstítit, atque ejus Doujat.*—⁵ *Missis legatis Gron. Doujat. Crev.*—⁶ *Sedes ead. Mox Æsculapio constituta est Doujat. Crev.*

les tunc primum creati sunt. Censu acto, lustrum conditum est.⁷ Censa sunt civium capita ducenta septuaginta duo millia. Plebs propter æs alienum, post graves⁸ et longas seditiones, ad ultimum secessit in Janiculum, unde a Q. Hortensio dictatore deducta est,⁹ isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet: item adversus Lucanos, contra quos auxilium Thuriniis¹⁰ ferre placuerat.

Esculapii constituta est edd. ante Sigon.—7 Census actus est; lustrum conditum Doujat. Crev. Mox tria pro duo habent ead. cum Gron.—8 Et graves edd. ante Sigon.—9 Conj. J. F. Gron. reducta est.—10 Tyrrhenis olim legebatur.

LIB. XII.

Cum legati Romanorum a Gallis Senonibus interfici essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor^a cum legionibus ab iis cæsus est. Cum a Tarentinis classis Romana direpta esset, duumviro, qui præerat¹¹ classi, occiso,^b legati, ad eos a senatu, ut de iis injuriis quererentur, missi, pulsati sunt. Ob id bellum iis indictum est. Samnites desecerunt. Adversus eos, et Lucanos, et Brutios,¹² et Etruscos aliquot præliis a compluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidium Reginorum¹³ legio Campana cum præfecto Decio Jubellio missa esset, occisis Reginis, Rhegium occupavit.

11 Duce, qui præerat edd. ante Sigon.—12 Brutios Doujat.—13 Duo MSS. teste Rupert. Reginorum.

NOTÆ

^a *L. Cæcilius prætor]* In ejus occasi locum suffectum fuisse M. Curi-^{so] Veteres libri, teste Sigon. habent} um testatur Polybius.

^b *Duumviro, qui præerat classi, occi-* ^{duumviro qui præerat classi, notatque} ^{duumvirois navales creari cœptos A.} U. C. 440.

LIB. XIII.

Valerius Lævinus¹⁴ consul parum prospere adversus Pyrrhum pugnavit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id¹⁵ prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem invenit, populabundusque ad urbem Romanam processit. C. Fabricius, missus ad eum a senatu,¹⁶ ut de redimendis captivis ageret, frustra, ut patriam desereret, a rege tentatus est. Captivi sine pretio remissi sunt. Cineas, legatus a Pyrrho ad senatum missus, petiti, ut componendæ pacis causa rex in Urbem reciperetur. De qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset, Ap. Claudius, qui propter valetudinem¹⁷ oculorum jam diu consiliis publicis se abstinuerat,¹⁸ venit in curiam, et sententia sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. Cn. Domitius¹⁹ censor primus ex plebe lustrum condidit.^c Censa sunt civium capita ducenta septuaginta octo millia, ducenta viginti duo. Iterum adversus Pyrrhum dubio eventu pugnatum est. Cum Carthaginiensibus quartum²⁰ foedus renovatum^d est. Cum C. Fabricio consuli is, qui ad eum a Pyrrho transfugerat,^e polliceretur, se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Etruscos, Lucanos, Bruttios, et Samnites prospere gestas continet.

¹⁴ *Levinus* edd. ante Sigon. Mox *invisitata* pro *inusitata* conj. Rupert.—¹⁵ *Id del.* Gron.—¹⁶ Verba *a senatu* desunt in edd. ante Sigon. et in Doujat.—¹⁷ *Invalitudinem* Doujat. Crev.—¹⁸ *A consiliis publicis abstinuerat* Doujat. cum edd. ante Sigon.—¹⁹ *P. Domitius* edd. ante Sigon.—²⁰ *Quarto* Gron. Doujat. Crev.

NOTÆ

^c *Cn. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit*] Non fuit primus ex plebe censor Cn. Domitius (sic enim vett. libb. vocant) etenim C. Martius Rutilus, auctore Livio, primus ex plebe censor fuerat. Sed Domitius primus ex plebe lustrum condidit.

^d *Cum Carthaginiensibus quartum fo-*

dus renovatum] *Adversus Pyrrhum*, ut Polyb. III. testatur.

^e *Is, qui ad eum a Pyrrho transfugerat*] Hunc Timocharem Ambraciensem vocat Valerius Antius: Quadrigarius autem Niciam apud Gell. I. III. c. 8. quem vide.

LIB. XIV.

Pyrrhus in Siciliam trajecit. Cum inter alia prodigia fulmine dejectum esset in Capitolio Jovis signum, caput ejus per haruspices inventum est. Curius Dentatus, cum delectum haberet, ejus, qui citatus non responderat, bona primus¹ vendidit.^a Pyrrhum iterum² ex Sicilia in Italiam reversum vicit, et Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu movit, quod is decem pondo argenti³ facti haberet. Lustro a censoribus condito, censa sunt capita civium ducenta septuaginta unum millia,⁴ ducenta viginti quatuor. Cum Ptolemæo Ægypti rege societas juncta est. Sextilia virgo Vestalis, damnata incesti, viva defossa est. Coloniæ deductæ sunt Posidonia et Cosa.^{5b} Carthaginiensium classis auxilio Tarentinis⁶ venit. Quo facto ab iis fœdus violatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, et Bruttios feliciter gestas, et Pyrrhi regis⁷ mortem continet.

¹ Abest ab edd. ante Sigon. τὸ πρῶτον.—² Vet. lib. apud Sigon. prob. Iterum Pyrrhum.—³ Argenti pondo Gron. Doujat. Crev.—⁴ Legendum putat Sigon. ducentu octoginta unum millia.—⁵ Cossa Gron. Doujat. Crev. Antea Consa legebatur ab aliis.—⁶ Mamertinis Doujat. cum edd. ante Sigon.—⁷ Deerat olim τὸ βασιλεῖον.

NOTÆ

^a Ejus, qui citatus non responderat, bona primus vendidit] Val. l. vi. c. 30. non tantum bona, sed et ipsum, qui citatus erat, veniisse a Curio scribit.

dona est Pæstum in Lucania. At pro Consa legendum Cossa ex Vell. quæ urbs fuit Etruriæ, ex cuius ruinis crevit Ansedonia: fuit in ora Senensis agri prope ostia Pesciæ.

LIB. XV.

Victis Tarentinis pax et libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegium occupaverat, obsessa, deditio facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatum ad senatum missos quidam juvenes pulsassent, dediti sunt Apol-

Ioniatis. Picentibus victis pax data est.⁸ Coloniæ deductæ, Ariminum in Piceno, Beneventum in Samnio. Tunc primum populus Romanus argento uti cœpit. Umbri et Sallentini⁹ victi in deditio[n]em accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est,^c ut essent octo.¹⁰

⁸ Est del. Gron. Doujat. Crev.—⁹ Salentini Doujat.—¹⁰ Desideratur in edd. ante Sigon. numerus octo.

NOTÆ

^c Quætorum numerus ampliatus est] Tacito lib. II. Annal. ubi vide Lipsi. Ut octo essent, quod colligitur ex um.

LIB. XVI.

Origo Carthaginiensium et primordia urbis eorum¹¹ referuntur; contra quos et Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus, cum de ea re inter suadentes, ut id fieret, dissuadentesque contentio fuisse. Transgressis¹² tum primum mare equitibus Romanis, adversus Hieronem sæpius bene pugnatum. Pe-tenti pax data est. Lustrum a censoribus conditum est.¹³ Censa sunt civium capita ducenta octoginta¹⁴ duo millia, duecenta triginta quatuor. D. Junius Brutus¹⁵ munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Aesernia¹⁶ deducta est. Res præterea contra Poenos et Vulsinios¹⁷ prospere gestas continet.

¹¹ Eorum del. Gron. Doujat. Crev.—¹² Fuisse, transgressisque Gron. Crev.—¹³ Est del. Gron. Doujat. Crev.—¹⁴ Septuaginta edd. ante Sigon. et nonaginta Gron. Doujat. Crev. et mox habent ead. viginti pro triginta.—¹⁵ M. et D. Junius Brutus legendum putat Duk.—¹⁶ Esernia Doujat. cum edd. ante Sigon.—¹⁷ Volscos Doujat. cum edd. ante Sigon.

LIB. XVII.

Cn. Cornelius¹⁸ consul, a classe Punica circumventus et per fraudem velut in colloquium evocatus, captus est. C.

Duilius consul adversus classem Pœnorum prospere pugnavit, primusque omnium Romanorum ducum navalis victoriæ duxit triumphum. Ob quam causam ei perpetuus honos habitus est, ut revertenti a cœna, tibicine canente, funale præferretur.¹⁹ L. Cornelius consul in Sardinia et Corsica contra Sardos et Corsos et Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnavit. Atilius Calatinus consul, cum in locum iniquum, a Pœnis circumcessum, temere duxisset exercitum, M. Calpurnii tribuni militum^d virtute et opera evasit; qui, cum trecentis militibus eruptione facta, hostes in se converterat.²⁰ Hannibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, a militibus suis in crucem sublatus est. Atilius Regulus consul, victis navali prælio Pœnis, in Africam trajecit.¹

¹⁸ *Marcum Cornelium* vocat App. in Lib.—¹⁹ *Tibicines canerent, et fun. præf.* Donjat. cum edd. ante Sigon.—²⁰ *Convertit* Donjat.—¹ Omnia verba post *sublatus est* referunt Gron. et Crev. ad Epit. XVIII. pr.

NOTÆ

^d *M. Calpurnii tribuni militum*] Li- lib. XXI. Cato Q. Cæditium, alii vius Calpurnium Flammam nominat Laberium appellant ex Gell. III. 7.

LIB. XVIII.

Atilius Regulus² in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum magna³ militum clade occidit, et, cum aliquot præliis bene adversus Carthaginenses⁴ pugnasset, successorque ei a senatu prospere bellum gerenti non mitte-retur, id ipsum per literas ad senatum missas questus est.⁵ In quibus inter causas petendi successoris erat, quod agellus ejus a mercenariis desertus esset.⁶ Quærente deinde fortuna, ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo proderetur, arcessito à Carthaginiensibus Xan-

² Cos. add. Donjat. *Atilius Regulus cos. . . . trajecit.* (vid. ad Epit. XVII.) et ibi serpentem Gron. Crev.—³ *Maxima* Donj. Crev.—⁴ *Praliis adversum Carthaginenses* Donjat. *Adversum* etiam habent Gron. Crev.—⁵ *Conquestus est* Donjat. Crev. *Mox erat del.* Gron.—⁶ *A mercenariis devastaretur* edd. ante Si-

thippo Lacedæmoniorum duce, victus prælio et captus est. Res deinde a ducibus Romanis omnibus terra marique prospere gestas deformaverunt naufragia classum. Ti. Coruncanius⁷ primus ex plebe pontifex maximus creatus est. P. Sempronius Sophus,⁸ M'. Valerius Maximus censores, cum senatum legerent, tredecim senatu moverunt. Lustrum condiderunt, quo censa sunt civium capita ducenta nonaginta septem millia, septingenta nonaginta septem.⁹ Regulus missus a Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, et, si eam non posset impetrare,¹⁰ de captivis commutandis ageret, et jurejurando astrictus, redditum¹¹ se Carthaginem, si commutari captivos non placuisset; utrumque negandi auctor senati fuit: et, cum fide custodita reversus esset, suppicio a Carthaginiensibus de eo sumto, periiit.

gon. *Esset desertus Doujat. Crev.—7 T. Coruncanus* edd. ante Sigon. *Mox est del. Gron.—8 Sophus* del. Doujat. *M. Semp. Soph. Valer. Max.* edd. ante Sigon.—9 Capita CCCXVI. millia CCXVII. edd. ante Sigon.—10 *Et si ea minime impetraret* edd. ante Sigon.—11 *Jurejurando astrictus est red. deleto et,* Gron. Doujat.

LIB. XIX.

Cæcilius Metellus, rebus adversus Pœnos prospere gestis, speciosum¹² egit triumphum, tredecim ducibus hostium et centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher consul, contra auspicia profectus, jussis mergi pullis,¹³ qui cibari nolebant, infeliciter adversus Carthaginenses classe pugnavit; et, revocatus a senatu, jussusque dictatorem dicere, Claudiu[m] Gliciam^{14 a} dixit, sortis ultimæ hominem: qui, coactus abdicare se magistratu, postea

¹² *Speciosissimum* Gron. Doujat. Crev.—¹³ *Qui contra aus. prof. jussit immergi pullos* Doujat. *Immergi* habent etiam Gron. Crev.—¹⁴ *C. Glauциam*

NOTÆ

^a *Claudiu[m] Gliciam [C. Glauциam]* Lege *Cl. Glician* ex Capitolinis mariboribus.

ludos prætextatus spectavit. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Poenis captivorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt Fregenæ,^{15 b} in agro Sallentino Brundisium. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo. Claudia, soror P. Claudii, qui, contemtis auspiciis, male pugnaverat, a ludis revertens,¹⁶ cum turba premeretur, dixit, ‘Utinam frater meus viveret, iterumque classem duceret;’ ob eam causam mulcta ei dicta est.¹⁷ Duo prætores tum primum creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus A. Postumium consulem, quoniam idem et flamen Martialis erat, cum is ad bellum gerendum proficisci vellet, in Urbe tenuit, nec passus est a sacris recedere. Rebus adversus Poenos a pluribus ducibus prospere gestis,¹⁸ summam victoriæ C. Lutatius consul, victa ad Ægates insulas classe Poenorū, imposuit. Potentibus Carthaginiensibus pax data est. Cum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adjectæ sunt, Velina et Quirina.¹⁹ Falisci cum rebellassent, sexto die perdomiti, in deditioñem venerunt.

Doujat. cum edd. ante Sigon.—15 *Fregellæ* Doujat. *Fregena* Gron.—16 *Divertens* edd. ante Sigon. *Sup. prænomē P.* omittitur in Doujat.—17 *Mulcata est* edd. ante Sigon.—18 *Pœnos prospere pluribus gestis* Doujat. *Pœnos pluribus ducibus gestis* edd. ante Sigon.—19 *Exquiliua* al. *Sapinia* conj. Gruch. de Comit. II. I.

NOTÆ

^b *Coloniæ deductæ sunt Fregenæ* [Fregellæ] Sigon. ex veteri libro legit Fregeus, quod Fregellas colonia deducta esset A. U. C. 327. Frege-

narum antem maritimæ coloniæ me-

minit Livins lib. xxxi. Sita fuit inter Alsum, et Ostia Tiberina in Etruriæ Latique confinio, ad ortum oppidi maritimī, quod hodie *Palo*.

LIB. XX.

Spoletium¹ colonia deducta est. Adversus Ligures tunc

¹ *Spoletum* Gron. Crev. *Ppoletium* edd. ante Sigon. *Mox est del.* Gron.—

primum exercitus promotus est. Sardi et Corsi, cum rebellassent, subacti sunt. Tuccia² virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyriis, propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant, occisum, indictum est: subactique in ditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, ut essent quatuor. Galli Transalpini, qui in Italianam irruperant,³ cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sui Latinique nominis⁴ trecenta millia armatorum habuisse^c dicitur. Exercitibus Romanis tum primum trans Padum ductis, Galli Insubres, aliquot præliis fusi, in ditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Virdomaro,^{5d} opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrii, cum rebellassent, domiti in ditionem venerunt. Lustrum a censoribus conditum est, quo censa sunt civium capita ducenta septuaginta millia, ducenta tredecim. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cum antea dispersi per omnes⁶ fuissent; Esquilineam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius censor viam Flaminiam munivit,⁷ et circum Flaminium exstruxit. Coloniæ deductæ in agro de Gallis capto, Placentia et Cremona.⁸

.....

² In MSS. et edd. antt. *Lucia, Luceia, Tutia, Tucia.*--³ Eruperant edd. ante Sigon.--⁴ *Sociorum Latinique nominis* edd. ante Sigon. apud quem vet. lib. habet *ad trecenta millia*.--⁵ *Virdomaro* Gron. Donjat. Crev. et Lapis Capitolin. *Virdumaro*. Mox iterum pro item legebatnr ante Sigon.--⁶ Absunt verba *per omnes* ab ed. Donjat. et edd. ante Sigon.--⁷ Ante Sigon. edebatur *Suburranam Collinam * munivit, &c.*--⁸ Gronovio videntur duo vocabula sequentis Epit. in *Italia* (ut apud al. legitur) ad hanc revocanda, et addenda post *Cremona*.

NOTÆ

^c *Trecenta millia armatorum habuisse]* Notat Sigon. eandem summam colligi ex Polybii 11. ubi quot pedites, quot equites socii quique dederint, exponit: in ipsa tamen summa errorem intervenisse; ait enim pedites omnino ultra quindecim myriades, cum

legendum sit quinquaginta, et equites sexies mille, cum fuerint sexaginta millia.

^d *Duce Virdomaro]* *Virdumarum* vocant non tantum Propertius, qui metri causa breviare potuit, sed lapides quoque Capitolini.

LIB. XXI.

In Italiam belli Punici secundi ortus narratur,⁹ et Hannibalis Poenorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus, a quo Saguntum, socrorum populi Romani civitas, obsessa¹⁰ octavo mense capta est. De quibus injuriis missi legati ad Carthaginenses, qui quererentur. Cum satisfacere nollent, bellum iis indictum est. Hannibal, superato Pyrenæo¹¹ saltu, per Gallias, fusis Volscis, qui obsistere conati erant, ad Alpes venit; et laborioso per eas transitu (cum montanos quoque Gallos obvios aliquot præliis repulisset) descendit in Italiam, et ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit. Iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Hannibal Apenninum quoque, per magnam¹² militum vexationem propter vim tempestatum, transiit. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Poenos prospere pugnavit, duce hostium Magone capto.

⁹ In Italia acta narrantur Douyat. ‘In Italia Ms. Boend. et ed. Mognunt. prob. Gron. si duo hæc vocab. ad finem Epit. præc. revocentur.’ Rupert.—¹⁰ Obsessa del. Gron. Douyat. Crev.—¹¹ Pyreneo edd. ante Sigon. Mox deerat olim verbum Volscis.—¹² Maximam Gron. Douyat. Crev.

NOTÆ

^a In Italiam belli Punici secundi ortus narratur [In Italia b. P. s. acta narrantur] Non video, cur Gronovio probandum magis videatur, quod ait in Barberino codice scriptum esse, ortus narratur; et quod in editionibus quibusdam legitur in Italiam belli P. a. n. Nam neque ortum est in Italia hoc bellum, sed in Hispania: et licet ab Hannibale translatum in Italiam sit bellum, et contra Italiam suscep- ta expeditio; non tamen facile cui-

quam probabitur, opinor, belli in Italiam ortus. Certe quod bellum Punicum secundum totis decem libris, non hoc solo describitur, nihil ad rem. Quinimmo vel hoc ipso retinenda lectio vulgata, ut hæc ejus belli pars a reliquis distinguitur: quandoquidem hoc libro agitur de bello intra Italiam tantum gesto; sequentes bellum præterea continent in Hispania, Sicilia, Africa, Sardinia gestum.

LIB. XXII.

Hannibal, per continuas vigilias in paludibus oculo amissō, venit in Etruriam; per quas paludes quatriduo et tribus noctibus sine ulla requie iter fecit. C. Flaminius consul, homo temerarius, contra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant, et ab equo, quem concenderat, per caput devolutus, insidiis ab Hannibale circumventus, ad Trasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia, quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Hannibalis vincta sunt. Cum ad nuntium clades Romæ luctus esset, duæ matres, ex¹³ insperato receptis filiis, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex Sibyllinis libris ver sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator, adversus Hannibalem missus, nolle acie cum eo configere, ne, contra ferocem tot victoriis hostem, territum adversis præliis militem pugnæ committeret, et, opponendo se tantummodo, conatus Hannibalis impediret; M. Minucius magister equitum, ferox et temerarius, criminando dictatorem tanquam segnem et timidum, effecit, ut populi jussu æquaretur ei cum dictatore imperium;¹⁴ divisoque exercitu, cum iniquo loco conflixisset, et in maximo discrimine legiones ejus essent, superveniente cum exercitu Fabio Maximo discrimine liberatus est. Quo beneficio victus castra cum eo junxit, et patrem eum salutavit; idemque facere milites jussit.¹⁵ Hannibal, vastata Campania, inter Casilinum oppidum et Calliculam montem a Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis¹⁶ et incensis, præsidium Romanorum, quod Calliculam insidebat, fugavit, et sic transgressus est saltum: idemque Q.¹⁷ Fabii Maximi dictatoris, cum circumposita ureret, agro pepercit, ut illum tanquam proditorem su-

¹³ Ex del. Gron. Douyat. Crev.—¹⁴ Ei imperium cum dictatore æquaretur eæd. Mox in iniquo Gron. Douyat.—¹⁵ Idemque milites facere commilitonibus jussit edd. ante Sigan.—¹⁶ Ligatis Gron. Douyat. Crev.—¹⁷ Q. del. eæd.

spectum faceret. Æmilio deinde Paullo et Terentio Varrone consulibus et ducibus, cum maxima clade adversus Hannibalem ad Cannas pugnatum est: cæsaque eo prælio Romanorum quadraginta quinque millia, cum Paullo consule et senatoribus octoginta, consularibus atque prætoriis aut ædilitiis triginta. Post quam cladem cum a nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinqua Italia iniretur; P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nuncupatus est, stricto super capita deliberantium ferro, juravit, se pro hoste habiturum eum, qui in verba sua non jurasset; effecitque, ut omnes minime relictum iri¹⁸ a se Italiam jurejurando astringerentur. Præterea trepidationem Urbis et luctum,¹⁹ et res in Hispania meliore eventu gestas continet. Opimia et Floronia, Vestales virgines, incesti damnatae sunt.²⁰ Propter paucitatem vero militum servorum octo millia armata sunt. Captivi, cum potestas esset redimendi, redemti non sunt. Varroni obviam itum est, et gratiæ actæ, quod de re publica non desperasset.

—18 Vet. lib. apud Sigan. *non relictum iri.* —19 *Lustrum Crev.* —20 *Sunt del. Gron. Douyat. Crev.*

LIB. XXIII.

Campani ad Hannibalem defecerunt. Nuntius Cannensis victoriae Mago Carthaginem missus annulos aureos, a digitis occisorum Romanorum detractos, in vestibulo curiæ effudit: quos excessisse modii mensuram traditur. Post quem nuntium Hanno, vir¹ ex Poenis nobilissimus, suadebat senatui Carthaginiensium, ut pacem a populo Romano peterent: nec tenuit, obstrepente Barcina factione. Claudius Marcellus, prætor, ad Nolam, eruptione adversus Hannibalem ex oppido facta, prospere pugnavit. Exercitus Hannibalilis per hyberna Capuae ita luxuriatus est, ut corporum viribus atque animorum enervaretur. Casilinum, a Poenis obsessum, ita fame vexatum est, ut lora et pelles

scutis detractas, item mures, essent; et nucibus, per Vulturnum amnem a Romanis missis, vixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem suppletus est. L. Postumius prætor a Gallis cum exercitu cæsus est. Cn. et P. Scipiones in Hispania Hasdrubalem vicerunt, et Hispaniam suam fecerunt. Reliquæ Cannensis exercitus in Siciliam relegatæ sunt; ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem et Hannibalem societas juncta est. Sempronius Gracchus consul Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter a T. Manlio prætore adversus Poenos Sardosque res gestas continet, a quo Hasdrubal dux et Mago et Hanno capti. Claudius Marcellus prætor² Hannibal's exercitum ad Nolam prælio fudit et vicit: primusque tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.³

1 *Vir del. Gron. Doujat. Crev.*—2 *Potius consul* judicat Rupert.—3 ‘*Inter Philippum . . . dedit.* Hæc verba in MSS. longe alio ordine leguntur, quem mutavit Aldus.’ Rupert.

LIB. XXIV.

Hieronymus, Syracusanorum rex, cuius avus Hiero amicus populi Romani⁴ fuerat, ad Carthaginenses defecit; et propter crudelitatem superbiamque a suis interfectus est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul prospere adversus Poenos et Hannonem ducem ad Beneventum pugnavit, servorum maxime opera, quos liberos esse jussit. Claudius Marcellus consul in Sicilia, quæ prope tota ad Poenos defecerat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est; qui, ad Apolloniam nocturno prælio oppressus fugatusque, in Macedoniam cum prope inermi exercitu perfugit. Ad id bellum gerendum Valerius prætor missus est.⁵ Res præterea in Hispania a P. et Cn. Scipionibus adversus Carthaginenses gestas continet. Syphax, rex Numidarum, in amicitiam ascitus, et a Masinissa, rege

Massylorum, pro Carthaginiensibus pugnante, victus,⁶ in Maurusios cum magna manu transiit⁷ contra Gades,^a ubi angusto freto Africa et Hispania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti sunt;⁸ quorum auxiliis ascitis, tunc primum mercenarium militem Romana castra habuerunt.

^a *Transit in Maurusiorum regionem obversam Gadibus.*

4 *Populo Romano* Gron. Doujat. Crev.—5 *Est del. eæd.*—6 *Ascitus contra Massanisam regem Musæylorum pro Carthag. pugnans* victus edd. ante Sigon. *Massyliorum* habent Gron. Doujat. Crev.—7 *Maxima . . . transit* Gron. Doujat. Crev.—8 *Sunt del. eæd.*

LIB. XXV.

P. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante⁹ annos ædilis factus est. Hannibal urbem Tarentum, præter arcem, in quam præsidium Romanorum fugerat,¹⁰ per Tarentinos juvenes, qui se noctu venatum ire simulaverant, cepit. Ludi Apollinares ex Marcii carminibus, quibus Cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt. A Q. Fulvio et Ap. Claudio consulibus adversus Hannonem Pœnorum ducem prospere pugnatum est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul, ab hospite suo Lucano in insidias deductus, a Magone interfectus¹¹ est. Centenius Penula, qui centurio militaverat, cum petisset a senatu ut sibi exercitus daretur, pollicitusque esset, si hoc impetrasset, de Hannibale victoriam, octo millibus acceptis, militum dux factus, conflixit acie cum Hannibale, et cum exercitu caesus est.¹² Cn. Fulvius prætor male adversus Hannibalem pugnavit. In quo prælio hominum sexdecim millia ceciderunt:¹³ ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est a Q. Fulvio et Ap. Claudio consulibus. Cladius Marcellus Syracusas

⁹ Add. *legitimos* Crev. eum edd. antt.—10 *In quam præsidium Romanorum fugerat* del. Gron. Doujat.—11 *Interentus* Gron. Doujat. Crev.—12 *Cum Hannibale, qui cum exercitu eum cecidit* edd. ante Sigon.—13 ‘Ita Aldus substituit ex Liv. xxv. 21. pro xx. *millia* quod in MSS. legitur.’ Rupert.—14

expugnavit anno tertio, et ingentem se virum gessit. In eo tumultu urbis captæ Archimedes, intentus formis, quas in pulvere descripsérat, interfactus est. P. et Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumque rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt; prope cum totis exercitibus cæsi anno octavo, quam in Hispaniam iverant. Amissaque ejus¹⁴ provinciæ possessio foret, nisi L. Marcii equitis Romani virtute et industria, contractis exercituum reliquiis, ejusdem hortatu, bina castra hostium expugnata essent. Ad triginta septem millia cæsa, ad mille octingentos triginta capti, præda ingens parta.¹⁵ Dux Marcius appellatus est.

Ejus del. Gron. Doujat. Crev.—15 *Ad triginta sept. millia cæsa ex mille octingentis. præda ingens capta* edd. ante Sigon. *Cæsi* in Gron. Doujat. Crev. legitur.

LIB. XXVI.

Hannibal ad tertium ab urbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. Ipse vero cum duobus millibus equitum usque ad ipsam Capenam portam,¹⁶ ut Urbis situm exploraret, obequitavit:¹⁷ et cum per triduum in aciem utrimque exercitus omnis descendisset, certamen tempestas diremit; nam¹⁸ cum in castra rediissent, statim serenitas erat. Capua capta est a Q. Fulvio et Ap. Claudio consulibus. Principes Campanorum veneno sibi conciverunt mortem. Cum senatus Campanorum delegatus esset ad palos, ut securi feriretur; literas a senatu missas¹⁹ Q.

16 'Id factum dicit Val. Max. III. 7. 10. "Capenam portam armis Hannibale pulsante." Vix tamen credibile est, Pœnum præter castra Fulvii et Esquilinam portam pergere potuisse ad Capenam, nec id Livius concedit; adeo ut, si Epitomator quoque innuere volnerit, eum ab Aniene versus Romanum propins accessisse, haud dubie etiam scripsérat Collinam portam, ut Livius c. 10. Plin. xv. 20. et Serv. ad Virg. Æn. VIII. 110.' Jac. Perizon.—

17 Adequitarit conj. Drak. Mox mavult Rupert. cum Periz. per biduum ex Liv. c. 11.—18 'Tò nam minime h. l. convenit, et vel at aut simile quid legendum videtur, vel, quod Crev. suspicabatur, aliquid intercidit, quale reperimus ap. Liv. c. 11. "In religionem ea res apud Pœnos versa est: nam, &c." Rupert.—19 'Ex Liv. c. 15. literas a prætore missas' conj. Delrius. An

Fulvius consul, quibus jubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit, et lege agi jussit, et supplicium peregit. Cum in cōmītiis apud populum quāreretur, cui mandatur Hispaniarum imperium; nullo id volente suspicere, P. Scipio, P. filius, qui in Hispania ceciderat, professus est se iturum; et, suffragio populi consensuque omnium missus, Novam Carthaginem uno die expugnavit, cum ageret vīgesimum quartum annum, videreturque divina stirpe creatus; quoniam et ipse, postquam²⁰ togam acceperat, quotidie in Capitolio erat, et in cubiculo matris ejus anguis sēpēnūmero videbatur. Res præterea in Sicilia gestas continet, et amicitiam cum Ætolis junctam, bellumque gestum aduersus¹ Acarnanas et Philippum Macedoniæ regem.

leg. literas cum SCto.' Rupert.—29 Posteaquam Gron. Donat. Crev.—1 Adversum ead.

LIB. XXVII.

Cn. Fulvius proconsul cum exercitu ab Hannibale ad Herdoneam² cæsus est. Meliore eventu a Claudio Marcello consule adversus eundem ad Numistronem pugnatum est. Inde Hannibal noctu recessit. Marcellus insecutus est, et subinde cedentem pressit, donec confligeret.³ Priore pugna Hannibal superior fuit, Marcellus insequenti. Fa-bius Maximus pater consul Tarentinos per proditionem recepit.⁴ In Hispania ad Bæculam Scipio cum Hasdrubale Hamilcaris conflixit, et vicit. Inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad avunculum Masinissam cum donis dimisit. Claudius Marcellus, T. Quintius Crispinus consules, speculandi causa progressi⁵ e castris, insidiis ab Hannibale circumventi sunt. Marcellus occisus fuit, Crispinus fugit. Res præterea a P. Sulpicio prætore aduersus Philippum et Achæos gestas continet. Lustrum a censoribus

² Tā ad Herdoneam desunt in edd. ante Sigon.—³ Effugeret edd. ante Sigon.—⁴ Pater consulis Tarentinos per deditionem accepit legebatur ante Sigon.

conditum est : censa sunt civium capita centum triginta septem millia centum et octo : ex quo numero apparuit, quantum hominum tot præliorum adversa fortuna populo Romano abstulisset. Hasdrubal, qui cum exercitu novo transcederat Alpes, ut se Hannibali conjungeret, cum millibus hominum quinquaginta sex cæsus est,⁶ M. Livii consulis ductu, sed non minore opera Claudii Neronis consulis. Qui, cum Hannibali oppositus esset, relicta castris, ita ut hostem falleret, cum electa⁷ manu profectus, Hasdrubalem circumvenit.

—5 Egressi Gron. Doujat. Crev.—6 Quidam MSS. teste Rupert. addunt *capta V millia et CCC.*—7 Ita ut inimicum falleret, electa edd. ante Sigon. Cum etiam del. Gron. Doujat. delecta habet Ms. Boend. probb. Duk. Crev. et Drak.

LIB. XXVIII.

Res in Hispania prospere gestæ a Silano, Scipionis legato,⁸ et ab L. Scipione fratre adversus Pœnos, a Sulpicio proconsule et ab Attalo rege Asiae adversus Philippum regem Macedonum, pro Ætolis, referuntur. Cum M. Livio et Claudio Neroni consulibus triumphus decretus esset, Livius, qui in provincia sua rem gesserat, quadrigis invectus est; Nero, qui in collegæ provinciam, ut victoriam ejus adjuvaret, venerat, equo est secutus, et in hoc habitu⁹ plus gloriæ reverentiaeque habuit: nam et plus in bello, quam collega, fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia virginis, quæ non custodierat, extinctus est: virgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellavit quarto decimo anno¹⁰ ejus belli, quinto post anno, quam ierat; exclusisque in totum possessione ejus hostibus, Hispaniam recepit. Et a Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numida-

8 ‘Verba Scipionis legato post Scipione fratre ponenda esse, putabant Roëll. et Drak. cf. Liv. xxviii. 28. extr.’ Rupert.—9 Vet. lib. apud Sigon. et in hoc actu.—10 ‘Cum Pœnis debellavit XIV. anno omnes MSS. et edd. ante ultimam Gruteri. Is XV. anno reposuit, sed Crev. XIII. anno.’ Rupert.

rum¹¹ duobus naviis transvectus, fœdus junxit. Hasdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto cœnavit.¹² Munus gladiatorium in honorem patris patruique Carthagini Novæ¹³ edidit, non ex gladiatoribus, sed ex iis, qui aut in honorem ducis, aut ex provocatione in certamen descendebant : in quo reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa urbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos et conjuges rogo exstructo occiderunt, et¹⁴ se insuper præcipitaverunt. Ipse Scipio, dum gravi morbo implicitus est,¹⁵ seditionem, in parte exercitus motam, confirmatus discus- sit, rebellantesque Hispaniæ populos coëgit in deditonem venire ; et, amicitia facta¹⁶ cum Masinissa rege Numida- rum, qui illi auxilium, si in Africam trajecisset, pollicebat- tur, cum Gaditanis quoque post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat, ut in Italiam trajiceret, Romam reversus consulque creatus. Africam provinciam petenti, contradicente Q. Fabio Maximo, Sicilia data est ; permissumque, in Africam¹⁷ trajiceret, si ex re publica esse censeret. Mago, Hamilcaris filius, a minore Biali- ri insula, ubi hyemarat, in Italiam trajecit.

.....

Mox anno quinto postquam ierat Gron. Doujat. Crev.—11 ‘In 5 MSS. regem Massiliorum : unde *Masæylorum* emend. Delrius et Drak.’ Rupert.—12 ‘In eodem lecto cœnavit ex 5 MSS. et edd. antt. recepi. Aldus dedit accubavit, et Curio accubuit, quod plerique ediderunt. [ut Gron. Doujat. Crev. Kreyssig. &c.]’ Rupert.—13 ‘Carthagini novæ omnes fere MSS. et edd. ante Sigon. et Gron. quæ substituerunt *Carthagine nova*. Forte leg. *Carthagini nova*.’ Drak. Mox ‘Astapa Mogunt. edidere ex Liv. xxviii. 22. In MSS. et edd. antt. *Oisiana, Giglia, Gisia, Gythia, Gytthia*.’ Rupert.—14 Et del. edd. antt.—15 Es- set Gron. Doujat. Crev.—16 Est add. Gron. Doujat.—17 Ut in Africam Crev.

LIB. XXIX.

Ex Sicilia C. Lælius in Africam a Scipione missus in- gentem prædam reportavit, et mandata Masinissæ Scipioni exposuit, conquerentis, quod nondum¹⁸ exercitum in Afri- cam trajecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Ro-

.....

18 Non pro nondum legebatur ante Sigon. Supra exponit pro exposuit

mano, quod Indibilis excitaverat; ipse in acie occisus, Mandonius exposcentibus Romanis a suis deditus est. Magoni, qui in Gallia et Liguribus erat,¹⁹ ex Africa et militum ampla manus missa, et pecuniae, quibus auxilia conduceret; præceptumque, ut se Hannibali jungeret. Scipio a Syracusis in Bruttios trajecit, et Locros, pulso Punico præsidio fugatoque Hannibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idaea mater deportata est Romam a Pessinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sibyllinis invento, ‘pelli Italia al enigenam hostem posse, si mater Idaea deportata Romam esset.’ Tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem matrem Deum incolæ dicebant. Excepit^b P. Scipio Nasica, Cn. filius, ejus, qui in Hispania perierat, vir optimus a senatu judicatus, adolescens nondum quæstorius,^c quoniam ita responsum jubebat:²⁰ ‘ut numen id ab optimo viro recipereetur consecrareturque.’ Locrenses legatos Romam misserunt, qui de impoteatia Q. Pleminii legati quererentur, quod pecuniam Proserpinæ abstulerat, et liberos eorum ac conjuges stupraverat. Pleminius, in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in Urbem perlatus esset, tanquam is luxuriaretur; missis ob hoc legatis a senatu, qui explorarent, an ea vera essent, purgatus infamia Scipio in Africam trajecit, senatus permissu. Syphax, accepta in matrimonium filia Hasdrubalis Gisgonis, amicitiae, quam cum Scipione ipse junxerat, renuntiavit. Masinissa, rex Massyliorum,^d dum pro Carthaginiensibus in His-

legitur in Gron. Doujat.—19 In Galliam et Liguriam ierat edd. ante Sigon.—
20 Habebat Gron. Doujat. Crev.—1 Massæsulorum edd. ante Sigon. Mox

NOTÆ

^a Qui in Gallia et Liguribus erat] opinor Nasicam nondum finisse ejus ætatis, qua per leges quæsturam gerere posset; id est, annorum 27.

^b Excepit] Cybeles nimirum statu-
an domi suæ.

^c Nondum quæstorius] Significat

Masinissu, rex Massyliorum] Alias
Masæsulorum; male: horum enim rex
Syphax erat.

pania militat, amisso patre Gala, de regno exciderat. Quo per bellum sæpe repetito, aliquot præliis a Syphace rege Numidarum victus, in totum privatus est: et cum ducentis equitibus exul Scipioni se junxit; et cum eo primo statim bello Hannonem Hamilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio, adventu Hasdrubalis et Syphacis, qui prope cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Uticæ depulsus, hyberna communivit. Sempronius consul in agro Crotoniensi prospere adversus Hannibalem pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quatuordecim² millia. Inter censores, M. Livium et Claudium Neronem, notabilis discordia fuit. Nam et Claudius Livio collegæ equum addebat, quod a populo damnatus actusque in exilium fuerat; et Livius Claudio, quod falsum in se testimonium dixisset, et quod non³ bona fide secum in gratiam redisset. Idem omnes tribus, extra unam, ærarias reliquit, quod et innocentem se damnassent, et postea consulem censoremque fecissent.

eæd. habent pro Carthagine.—2 Quindecim Gron. Doujat. Crev. In vet. lib. apud Sigon. legitur sexaginta quinque.—3 Minime pro non Gron. Donjat. Crev.

LIB. XXX.

In Africa Scipio Carthaginienses et eundem Syphacem Numidarum regem Hasdrubalemque pluribus præliis vicit, adjuvante Masinissa, binaque hostium castra expugnavit; in quibus quadraginta millia hominum ferro ignique consumta sunt. Syphacem per C. Lælum et Masinissam cepit. Masinissa Sophonisbam, uxorem Syphacis, filiam Hasdrubalis, captam statim adamavit,⁴ et, nuptiis factis, uxorem habuit. Castigatus⁵ a Scipione venenum ei misit: quo hausto illa decessit. Effectumque est multis Scipionis vic-

⁴ Adamat Gronov. Doujat.—⁵ Castigatusque Gronov. Donjat. Crev. Mox

toriis, ut Carthaginienses, in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Hannibalem ex Italia revocarent. Isque, anno decimo sexto⁶ Italia decedens, in Africam trajecit, tentavitque per colloquium pacem cum Scipione componere: et, cum de conditionibus pacis non convenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est pentibus. Hannibal Gisgonem, pacem dissuadentem, manus sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago, qui bello in agro⁷ Insubrium cum Romanis confixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos revocatus revertitur, ex vulnere mortuus est. Masinissæ regnum restitutum est.⁸ Reversus in Urbem Scipio amplissimum nobilissimumque egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus (incertum militari prius favore, an populari aura ita⁹ cognominatus) primus certe hic imperator victæ a se nomine gentis nobilitatus est.

"Pileo caput opertus, quasi in libertatem vindicatus a Scipione."

renen. ei transmisit, quo quidem hausto edd. ante Sigon.—6 Sexto decimo Kreyssig.—7 Mago bello, quo in agro edd. ante Sigon.—8 Ex vett. libb. apud Sigon. Antea deerant verba *Masinissæ regnum restitutum est.* Sup. revertetur pro revertitur Gron. Doujat. Crev.—9 'Forte del. ita, et sic distinguendum: *Scipio Africanus, incertum . . . aura, cognominatus: primus certe cet.*' Duker.

LIB. XXXI.

Belli adversus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ referuntur¹⁰ hæc. Tempore Initiorum¹¹ duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, et in sacrarium Cereris cum aliis popularibus suis¹¹ intraverunt. Ob hoc, tanquam nefas sum-

"Tempore quo celebrabantur arcana Cereris sacra."

10 Feruntur Gron. Doujat.—11 'Popularibus suis ex emend. Sigon. pluribus MSS. Crev. et edd. vett. cum aliis pluribus vel cum aliis conj. Periz. cum cetera

mum commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnanes, mortibus suorum commoti, ad vindicandos¹² illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, quingentesimo quinquagesimo¹³^a anno ab Urbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur a Philippo, legati auxilium a senatu petissent, et senatus id censisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor gravis erat, dissentiente, tenuit auctoritas patrum,^c ut sociæ civitati ferri opem populus quoque¹⁴ juberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est, qui, exercitu in Macedoniam ducto, equestribus præliis cum Philippo prospere pugnavit. Abydeni a Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum, suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes et Hamilcarem Poenum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Hamilcar eo bello occisus est, et millia hominum triginta sex.¹⁵ Præterea expeditiones Philippi regis et Sulpicii consulis expugnationesque urbium ab utroque factas continet. Sulpicius consul, adjuvantibus rege Attalo et Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.

^c Valuit senatus auctoritas.

turba dixit Livius c. 14.¹ Rupert.—12 Ad vindicandum edd. ante Sigon.—13 Quadragesimo Crev. cum edd. ante Sigon.—14 Quoque del. Gron. Donjat. Crev.—15 Triginta quinque eæd.

NOTÆ

^a Quingentesimo quinquagesimo] Alias perperam legebatur quingentesimo quadragesimo. Correxit Sigonius ex Livii calculo. Si tamen Fastos

Capitolinos sequamur cum eodem, annus erit quingentesimus quinquagesimus secundus.

LIB. XXXII.

Complura prodigia ex diversis regionibus nuntiata referuntur; inter quæ, in Macedonia in puppi longæ navis lauream esse natam.¹⁶ T. Quintius Flamininus consul adversus Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri, fuga-

tumque coëgit in regnum reverti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, sociis Ætolis et Athamanibus, vexavit. L. Quintius Flamininus, consulis frater,¹⁷ Attalo rege et Rhodiis adjuvantibus, in Eubœam et maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit.^{18 b} Achæi in amicitiam recepti sunt. Conjuratio servorum, facta de solvendis Carthaginiensium¹⁹ obsidibus, oppressa est; duo millia necati sunt.²⁰ Prætorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur. Cornelius Cethagus consul Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmoniis et tyranno eorum Nabide amicitia juncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.

16 Enatam conj. Duk. et Drak.—17 Navalii prælio add. Gron. Doujat. *navalii bello* Crev.—18 Eubœam et maritimam oram cepit Gron. Doujat. Crev.—19 Carthaginiensibus eæd.—20 Duo millia necati sunt del. eæd.

NOTÆ

^b In Eubœam et maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit [et maritimam oram cepit] Plenius Gndii alter codex teste Gron. *in Eubœam et maritimam oram trajectus Eretriam expugnarit.*

LIB. XXXIII.

T. Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cy noscephalas in Thessalia acie victo debellavit. L. Quintius Flamininus, frater proconsulis, Acarnanes,¹ Leucade urbe, quod caput est Acarnanum, expugnata, in dediti onem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor a Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus, a Thebis ob subitam valetudinem Pergamum² translatus, decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L. Furius Purpureo³ et Claudius Marcellus consules Boios et Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit. Hannibal, frustra in Africa bellum molitus, et ob hoc Romanis per epistolas

1 Acarnanas malit Drak. Mox del. est Gron. Doujat. Crev.—2 Tò Pergamum abest ab edd. ante Sigon.—3 L. Furius, abjecto Purpureo, edd. ante Sigon. et M. Claudius Crev.

adversæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

LIB. XXXIV.

Lex Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico⁴ de finiendis matronarum cultibus^{5c} tulerat, cum magna⁶ contentione abrogata est, cum Porcius Cato auctor fuisse, ne ea lex aboleretur. Is, in Hispaniam profectus, bello, quod Emporiis orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit. T. Quintius Flamininus bellum adversus Lacedæmonios et tyrannum eorum Nabidem prospere gestum, data iis pace, qualem ipse voluit, liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primum secretus a populo ludos spectavit: ut id fieret, Sex. Ælius Paetus et C. Cornelius⁷ Cethegus censores intervenerunt, cum indignatione plebis. Coloniae pleræque⁸ deductæ^d sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphavit. Res præterea in Hispania, et⁹ adversus Boios et Insubres Gallos feliciter

4 'Obscurus et mutilus loens. Supplemus nos, nota numeri quæ exciderat interjecta, bello Punico II.' Jac. Gron.—5 Stringendis et fingendis al. Cultibus matronarum Gron. Donjat. Crev.—6 Cum maxima Gron. Donjat. Mox M. Porcius legitur in Kreyssig.—7 L. Cornelius edd. ante Sigan.—8 Al.

NOTÆ

^c *De finiendis matronarum cultibus [de stringendis cultibus matronarum]* Sigan. ex veteri libro correxerat *de fingendis*, quam scripturam Gronovius adjuvandam ait una litera, mutato scilicet *g* in *i*, ut sit *de finiendis*. Et sane finire cultum matronarum est modum finemque cultui et luxui statuere; qua ratione paulo post dicitur, 'si ista lex ideo lata esset, ut finire libidinem muliebrem?' et *finire* pro eodem valet ac definire seu præfinire. Sed vulgatam lectionem stare

nihil prohibet, et *de stringendis* eundem efficit sensum ac *de finiendis*: simplex enim verbum *stringere* sumi potest pro composito *astringere*, aut *constringere*, sen quod idem est, *arcere*, *comprimere*: ita recte dicitur infra cap. 3. 'quibus omnibus' (jniibus) 'constrictas vix tamen continere potestis:' et lib. xxxv. cap. 7. 'inpletis fœnebris constricta avaritia.'

^d *Coloniae pleræque deductæ*] Vulgo *coloniae plures*.

gestæ referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem et Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum vicerat, Græciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphavit. Legati Carthaginiensium nuntiaverunt, Hannibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Tentaverat autem Hannibal ¹⁰ per Aristonem Tyrium, sine literis Carthaginem missum, ad rebellandum Pœnos concitare.

plures.—9 Carent edd. ante Sigon. verbis *in Hispania, ct.*—10 Deerat vox Hannibal ante Sigon.

LIB. XXXV.

P. Scipio Africanus legatus ad Antiochum Ephesi cum Hannibale, qui se Antiocho junxerat, collocutus est; ut, si fieri posset, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret, quem fuisse maximum imperatorem Hannibal crederet, respondit: ‘Alexandrum Macedonum regem, quod parva manu innumerabiles exercitus fudisset, quodque ultimas oras,^a quas visere supra spem humanam esset, peragrasset.’ Quærenti deinde, quem secundum poneret, ‘Pyrrhum,’ inquit, ‘castra metari primum docuisse. Ad hoc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse.’ Exequenti, quem tertium diceret,¹¹ ‘semet ipsum’ dixit. Ridens Scipio, ‘Quidnam tu dices, si me,’ inquit, ‘vicisses?’ ‘Tunc vero,’ inquit, ‘me et ante Alexandrum, et ante Pyrrhum, et ante alios posuissem.’ Inter cetera prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bovem Cn. Domitii consulis locutum, ‘Roma cave tibi,’ refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus, incitatus ab Ætolis, qui

11 ‘Puto diceret, ut in Liv. c. 14. a quo crederet et poneret sumsit, quibus

NOTÆ

^a *Ultimas oras]* Versus orientem, nimirum Indicas regiones.

et Philippum et Antiochum ad inferendum bellum populo Romano solicitabant, a populo Romano descivit; et, bello adversus Philopoemenem Achæorum prætorem gesto, ab Ætolis et ab Alexameno duce eorum¹² interfectus est. Ætolis quoque ab amicitia populi Romani defecerunt. Cum quibus societate juneta, Antiochus Syriæ rex, cum bellum Græciæ intulisset, complures urbes occupavit, inter quas Chalcidem, et totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas et apparatum belli ab Antiocho continet.

aptius jungitur duceret quam diceret? Duk.—12 *Et ab Alexameno duce eorum*
del. Gron. Doujat. *ab del. etiam Crev.*

LIB. XXXVI.

Man. Acilius Glabrio consul Antiochum, apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum, Græcia expulit, idemque Ætolos subegit.¹³ P. Cornelius Scipio Nasica consul ædem matris Deum, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus a senatu judicatus, dedicavit; idemque Boios Gallos victos in deditioñem accepit, et de iis triumphavit. Præterea navalia certamina prospera adversus præfectos Antiochi regis referuntur.

13 'Antiochum ap. Th. victimum Græcia expulit, idemque Philippo rege adjuvante
Ætolos subegit conj. Periz. Anni. Hist. c. 9. p. 376.' Rupert.

LIB. XXXVII.

L. Cornelius Scipio consul, legato P. Scipione Africanō, (qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Græcia¹⁴ provincia decerneretur, cum C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur) profectus ad bellum

14 Et Asia add. Gron. Donjat. Crev.—15 Vox Antiochi videtur Dukero
Delph. et Var. Clas. *Livius.* 17 K

adversus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum trajecit. Æmilius Regillus adversus regiam classem Antiochi¹⁵ feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adjuvantibus. Filius Africani ab Antiocho captus, patri remissus est. M'. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, et de Ætolis triumphavit. Victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Pergami, Attali filio,¹⁶ pax data est ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui et ipsi juverant, quædam civitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Æmilius Regillus, qui præfectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat,¹⁷ cognomine fratri exæquatus,¹⁸ Asiaticus appellatus est.

glossa.—16 *Rege Attali Pergameni filio* Gron. Donjat. Crev. Mox habent eæd. *pax data ea*, omisso est.—17 *Bellarerat* edd. ante Sigon.—18 *Coæquatus* Gron. Doujat. Crev.

LIB. XXXVIII.

M. Fulvius consul in Epiro Ambracienses obsessos in¹⁹ ditionem accepit, Cephalleniam subegit, Ætolis perdonatis pacem dedit. Cn. Manlius consul, collega ejus, Gallogræcos, Tolistoboios et Tectosagos²⁰ et Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cum soli citra¹ Taurum montem non parerent, vicit. Eorum origo, et quemadmodum ea loca, quæ tenent, occupaverint, refertur. Exemplum quoque virtutis et pudicitiæ in foemina traditur. Nam cum Ortiagontis,² regis Gallogræcorum, uxor captiva esset, centurionem custodem, qui ei vim intulerat, occidit.

19 *Per pro in scribunt* Gron. Donjat. Crev.—20 *Tholistobogios, Tectosagos* Gron. Doujat.—1 *Circa* Crev. In Crev. min. *citra* legitur.—2 Ita ex emend. Sigan. pro *Orgiagontis*, quod legitur in Gron. Doujat. Supr. et cum ea loca, quæ tenent occupaverantque referuntur edd. ante Sigan.—3 *Forte et CCCXVIII.*

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta quinquaginta octo millia et trecenta viginti octo.³ Cum Ariarathie, rege Cappadociæ, amicitia juncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat, de Gallo-græcis, acta pro se⁴ causa in senatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dicta, ut quidam aiunt, a Q. Petillio tribuno plebis,⁵ ut quidam, a Nævio, quod præda ex⁶ Antiocho capta ærarium fraudasset, postquam is dies venit, evocatus⁷ in Rostra, ‘Hac die,’ inquit, ‘Quirites, Carthaginem vici:’ et, prosequente populo, Capitolium ascendit. Inde, ne amplius tribuniciis injuriis vexaretur, in voluntarium exilium Litternum concessit: incertum ibi, an Romæ, defunctus. Nam ejus monumentum utrobique fuit. L.⁸ Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem peculatus criminè accusatus damnatusque, cum in vincula et carcerem duceretur, Ti. Sempronius Gracehus, tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus fuerat,⁹ intercessit; et ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum quæstores¹⁰ in bona ejus publice possidenda missi essent,¹¹ non modo in iis ullum¹² vestigium pecuniae regiae apparuit, sed nequaquam tantum redactum, quantæ summae erat damnatus. Collatam a cognatis et amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit; quæ necessaria ei erant ad cultum, redemta.¹³

quem numerum ap. Liv. xxxviii. 36. extr. ex cod. Mog. restituit Drak. Ibi tamen et h. l. numerus variat in MSS. et edd. antt. neque etiam semper consentient Livius et anctor Epit. Rupert.—4 Per se edd. ante Sigon.—5 A. Petilio Acteo trib. pl. eæd.—6 Carent eæd. τῷ ex.—7 Vet. lib. apud Sigon. postquam dies renit, is evocatus.—8 L. del. Gron. Donjat. Crev.—9 Erat Gron. Donjat.—10 Prætor add. eæd. et populus edd. ante Sigon.—11 Misisset Gron. Donjat.—12 Nullum Crev. Mox in ærarium post tantum additur in edd. ante Sigon.—13 Quæ necessariæ ei erant ad cultum retenta edd. ante Sigon.

LIB. XXXIX.

M.¹⁴ Æmilius consul, Liguribus subactis, viam a Pla-

14 M. del. Gron. Donjat. Crev.—15 Voss. et ambo Gud. teste J. F. Gron.

centia usque Ariminum perductam Flaminiae junxit. Initia luxuriæ, introducta ab exercitu Asiatico, referuntur. Ligures, quicumque citra Apenninum erant, subacti sunt. Bacchanalia, sacrum Græcum et [quidem]¹⁵ nocturnum, scelerum omnium seminarium, cum ad ingentis turbæ conjurationem pervenisset, a consule investigatum, et multorum poena sublatum est. A censoribus L. Valerio Flacco et M. Porcio Catone, et belli et pacis artibus maximo,^{16 b} motus est senatu L. Quintius^c Flamininus, T. Quintii frater, eo quod, cum Galliam provinciam consul obtinuerat, rogatus in convivio¹⁷ a Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quendam sua manu occiderat; sive, ut quidam tradiderunt, unum ex damnatis¹⁸ securi percusserat, rogatus a meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit: et tanquam jungente fortuna circa idem tempus duo funera maximorum virorum, Hannibal, a Prusia Bithyniae rege, ad quem, victo Antiocho, confugerat, cum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quintium Flaminium miserant, veneno sibi mortem concivit. Philopœmen quoque, dux Achæorum, vir maximus, a Messeniis interemptus veneno, cum ab iis bello captus esset. Coloniæ Potentia¹⁹ et Pisaurum et Mutina et Parma deductæ sunt. Præterea res adversus²⁰ Celtiberos prospere gestas, et

nesciunt *qd quidem*; non est autem nuncius inclusum apud Gron. Doujat. Crev. Doer. Kreyssig. &c.—16 Catone, *vir et belli et pacis artibus maximus*, &c. edd. ante Sigon. Catone, *viro et belli* Gron. Doujat. Crev.—17 *In convivio* del. Gron. Doujat. Crev.—18 *Unum damnatorum* Gron. Doujat. Crev.—19 *Pollentia* Crev.—20 *Adversum* Gron. Doujat. Crev. *Mox venit pro fluxit* edd. ante Sigon.

NOTÆ

^b [Viro] et belli et pacis artibus maximo] Sic emendat Sigon. ut referat ad Catonem, cuius laudes prosequitur Livius hoc loco: antea legebatur vir et belli et pacis maximus, et referendum erat ad L. Quintium, cui minus conveniebat.

^c Motus est senatu L. Quintius] Gron. ex Gudiano minori codice et aliis veteribus, totum hunc locum sic

legit: *septem moti fuerunt senatu, ex quibus fuit L. Quintius Flamininus consularis et insignis nobilitate et honoribus, Q. Flaminini frater, eo quod, cum Galliam provinciam consul teneret, rogatus in convivio a P. Cœnῳ Philippo scorto nobilissimo, quem amabat, Gallum quendam sua manu occiderat; sive, ut Valer. Antias tradidit, quod unum e damnatis securi percusserat.*

initia causasque belli Macedonici continet; cuius origo inde fluxit, quod Philippus ægre ferebat, regnum suum imminui a Romanis, et quod cogeretur a Thracibus aliisque locis præsidia deducere.

LIB. XL.

Cum Philippus liberos eorum, quos occiderat,^{1 d} conquiri obsides jussisset, Theoxena, pro liberis suis et sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis et poculo, in quo erat venenum, suasit iis, ut² imminens ludibriū morte effugerent. Quod cum persuasisset, ipsa se cum viro e navi in mare præcipitavit.^{3 e} Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Persen⁴ et Demetrium^f referuntur; et ut fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus, inter quæ accusatione par ricidii et affectati regni, primum petitus, ad ultimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est; regnumque Macedoniae mortuo Philippo ad Persen devenit.⁵ Item res in Liguribus et in⁶ Hispania contra Celtiberos a compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pom pili in agro L. Petillii scribæ sub Janiculo a cultoribus

1 'Liberos eorum, quos occiderat c. Leid. et ita Liv. xl. 3. et Polyb. xxiv. 8. nisi ex iis lectio deponita est: nam in reliquis libris [ut in Gron. Doujat. Crev.] pro occiderat legitur in vinculis nobilissimorum hominum habebat, et rectius liberos eorum, quos in vinculis tenebat vel habebat, nobilium hominum. Cf. Periz. Anim. Hist. c. 9. p. 376.' Rupert. Mox conquiri ad mortem jussisset Gron. Doujat. Crev.—2 'Locutio non ferenda videtur, et leg. Theoxena liberi suis et s. a. pueris, verita . . . venenum, suasit ut cet.' Drak. Mox Et pro Quod legitur in Gron. Doujat. Crev.—3 'Ipsa etiam se interemit' edd. ante Gron. Verba e navi del. Gron. Doujat. Crev.—4 Perseum h. l. et paulo inf. ead.—5 'Latinæ linguae vel mediocriter periti dicere necatus fuerit et devenierit.' Duk.—6 In del. Gron. Doujat. Crev.—7 'Sc. erant; quod in

NOTÆ

^a Quos occiderat [quos in vinculis nobilissimorum hominum] Refer nobilissimorum hominum ad liberos.

^e Ipsa se cum viro e navi in mare præcipitavit] Ita Gron. ex codice

Barberino: antea legebatur ipsa etiam se interemit.

^f Persen et Demetrium] Pro Perseo saepe scribitur Perses.

agri, in arca lapidea clausi, et Græci et Latini, inventi sunt. In quibus cum plura, quæ dissolvendarum religio-ⁿum,⁷ prætor, ad quem delati erant, legisset,⁸ juravit sena-
tui, contra rem publicam esse, ut legerentur servarentur-
que: et ex senatus consulto in Comitio exusti sunt. Co-
lonia Aquileia deducta est. Philippus, ægritudine animi
confectus, quod Demetrium filium, falsis Persei⁹ alterius
filii delationibus impulsus, veneno sustulisset,¹⁰ de poena
Persei cogitavit, voluitque Antigonom potius amicum
suum successorem regni sui relinquere. Sed in hac cogi-
tatione morte raptus est. Regnum Perscus exceptit.¹¹ ^g

quibusd. edd. sed in nullo Ms. additur.¹ *Rupert.* Erant add. Crev.—8 *Erant,*
cum legisset Gron. Donat. Crev.—9 *Persei* del. ead. Mox in eundem post
filii add. ead.—10 ‘Delevi τὸ εἶδος, quod ante de legitur in omnibus MSS. præ-
ter Leid. [in omnibus etiam eild.] et e fine vocis præc. repetitum videbatur
etiam Dunk.’ *Rupert.*—11 *Accepit* edd. ante Sigon.

NOTE

^g *Regnum Perseus exceptit*] Vulgata libris.
lectio *accepit*: illa altera ex veteribus

LIB. XLI.

Ignis in æde Vestæ extinctus est. Ti. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in ditionem accepit, monumentumque operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit.^a Et a Postumio Albino¹² proconsule Vaccæi ac Lusitani subacti sunt. Uterque¹³ triumphavit.^b Antiochus, Antiochi filius, obses Romanis

12 *A. Post. Alb.* edd. ante Sigon.—13 *De utrisque* ead.—14 *Ab Urbe* del.

NOTE

^a *Gracchurim oppidum in Hispania constituit*] Antea Illurcis nominabatur, ut scribit Festus Pompeius. Ve-
rum in honorem Tib. Sempronii Gracchi, qui eam vel instauravit, vel amplificavit, dicta est Gracchuris; hoc est, ni fallor, Gracchi urbs. Sita

fuit in Vasconibus, non procul lœva Iberi ripa.

^b *Uterque triumphavit*] Ita melius quam ut vulgo, *de utrisque triumphavit*; nam Gracchus de Celtiberis, Postumius Albinus de Lusitanis revera triumpharunt.

a patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab Urbe¹⁴ dimissus; qui præter religionem, qua multa templo magnifica multis locis erexit, Athenis Jovis Olympii, et Antiochiæ Capitolini, vilissimum regem egit.¹⁵ c Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita ducenta sexaginta tria millia ducenta nouaginta¹⁶ quatuor. Q. Voconius¹⁷ Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret.^d Suasit legem M. Cato. Extat oratio ejus. Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos et Celtiberos, a

Gron. Donjat.—15 ‘*Præter religionem, qua multa . . . regem egit.*’ Hæc verba a Ms. Leid. et Gnd. min. absunt, in ceteris codd. et omnibus fere edd. sunt extrema hujus Epit. Nos ea cum Cler. et Crev. h. l. inseruimus auctore Gron. cujus nota est: ‘Ergo, cum hæc epitome fieret, jam multum erat cap. 20. hujus libri. In eodem enim turpi errore versatur, qui temnit aliquamdiu viros doctos, quæ illic narrantur, ad Persen Macedonem pertinere. Verba hæc videntur primogenio aliquo in exemplari scriptoris vitio prætermissa, in marginem deinde conjecta fuisse. Itaque sequentium alios eadem dissimulasse, alios ad finem allevisse suspicor.’ quæ ex ejusdem Gron. emend. quam plerique MSS. *quod quam ceteri et edd. tantum non omnes.*’ Rupert.—16 *Ducenta septuaginta . . . quadraginta* Gron. Doujat. Crev.—17 Ex emend. Sigon. pro Q. Volumnius in edd. priorr.

NOTÆ

^e *Qui præter religionem . . . regem egit?* Hæc recte Gron. subtextit post verbum *dimissus*, [cum antea iu fin. Epitom. post solleitabat edita fuerint,] ut hæc templorum ædificationes non ad Perseum referantur, sed ad Antiochum Epiphanem Magni Antiochi filium, cui debentur ex Polybio apud Athenæum lib. v. ac Diodoro, qui hunc omniō congruit Livii narratio cap. 20.

^d *Q. Voconius Saxa . . . legem tulit, ne quis hæredem mulierem institueret?* Non abscisse adētūm mulieribus lege Voconia fnerat jus capienda hæreditatis quorumvis civium; sed locupletiorum. Censi enim et classici proprie, sive κατ' ἔργον, dicebantur Voconii ævo, non omnes qui in classib[us] erant, sed primā tantum classis homines, qui cxxv. millia æris

ampliusve censi erant. Infra classem autem appellabantur, secundæ classis ceterarumque omnium classium, quæ minore summa æris, quam supra dixi, censebantur, ut notavit A. Gellius Noct. Attic. lib. vii. cap. 13. Asconius vero Pediannus ad 1. Orat. in Verrem hæc eo loco Ciceronis verba ‘Neque census esset,’ sic interpretatur: ‘neque centum millia sestertium possideret.’ Nam more veterum, inquit, censi dicebantur qui centum millia professione detulissent. Sed ne totam quidem classorum hæreditatem mulieribus indistincte ablatam Cicero indicat lib. ii. de Finib. Agens enim de P. Sextilio Rufo, hærede Q. Fabii Galli, cuius testamento rogatus fuerat, ut omnis hæreditas ad filiam ipsius perveniret; ait virorum amplissimorum,

compluribus ducibus prospere gestas, et initia belli Mace-

NOTÆ

quos hæres in consilium advoeaverat, neminem censuisse ‘plus filiae dandum quam posset ad eam lege Voconia pervenire.’ Hinc sane patet pervenire ad eam aliquid lege Voconia potuisse.

Vero quæ ea quantitas fuerit, minus expedita res est. Dionis quippe locus, ex quo ejus rei definitio peti solet, ambiguitate non caret. Is lib. LVI. narrat Augustum mulieribus qnibusdam legis Voconiae veniam fecisse. Eam autem legem ita explicat, καθ' ὃν οὐδεμίᾳ αὐτῶν οὐδὲνδς ὑπὲρ δύο ἡμισυ μυριάδας οὐσιας κληρονομεῖν ἔξην: quod est, per quam (legem) nulli earum (mulierum) licebat, eujusquam hæreditatem capere, supra substantiam duarum myriadum ac dimidiæ. Ibi duo sunt quæ afferunt dubitationem. Primo quo referantur τὸ supra substantiam duarum myriadum ac dimidiæ, an ad totam testatoris hæreditatem, ut scilicet fœminæ succedere varentur iis civibus qui possiderent supra 25000. (id enim significant duas myriades cum dimidiâ); an vero intelligi hæc verba debeant de quantitate bonorum, supra quam succedere mulieres non possent. Licet enim οὐσίᾳ Græcis, cum de bonis dicitur, accipiatur ut plurimum de omnibus facultatibus; videtur tamen pro certa earum parte aliquando sumi. Ambigi deinde potest eujus rei, sive cuius pecuniaæ myriades in æstimatione Dionis intelligantur; denariorum an sestertiorum: ut, si denarii sint, pertineant ad universum patrisfamilias classici (hoc est valde locupletis,) patrimonium: si sestertiæ dicantur, partem designant, ex qua hæres scribi a classico mulier possit. Priorem sententiam asseveranter, quasi ex usu Græcorum perpetuo, qui per drachmas computant, denariis fere

Romanis respondentes, Gronovius tuetur lib. III. de Pecun. Vetere, cap. 16. Posteriorem amplexi sententiam, de numero sestertiorum mulieri relinquendo, Dionem intellexere Cujacius in notis prioribus ad Institut. Justin. § 1. de Lege Falcid. et cum eo Dionys. Gothofredus ad Theophilum, Eod. Tit. Ant. Augustinus lib. de Legib. Lipsius in Plinii Panegyricum: atque his omnibus, quantum ad æstimationem summæ, præiverat Paul. Manutius in suo de Legib. volume, nisi quod ex Asconio cautum scripserat nominativum, ne quis filiam hæredem relinquaret supra HS. viginti quinque millium summam. Hoc in l. de Re Nummaria, Dionem arguit, quasi is vim legis Voconiae non perceperit, cum pro quadrante hæreditatis, qui incertus, et modo major, modo minor est, (quemadmodum ipsa hæreditas,) certam summam posnuit. Ipse vero ex eujuslibet hæreditate decerpi potuisse putat quartam partem, qua fœminam patrifamilias donaret. Id igitur inter hos antecedentes controversum manet, utrum in quadrantem hæreditatis generaliter mulieres admitterentur; an vero ex quantacumque hæreditate, quinque et viginti duntaxat millia sestertiū caperent. Pighius in Annalibus Magistratum Roman. A. U. C. 584. ita legem Voconiam concipit: ‘Ne quis census, (hoc est, qui centum millia æris professione detulisset,) hæredem relinquaret mulierem supra viginti quinque millia sestertiū.’ His ille verbis ponit, ætate Voconii amplius quid fuisse centum millia æris, quam xxv. millia sestertiū. Constat tamen ex Plinio iam tum auctum ad sexdecim asses fuisse denarii pretium; et ex consequenti sestertiū, in quo semper quarta de-

donici continet, quod Perseus, Philippi filius, moliebatur.

NOTÆ

narii pars fuit, quaternis assibus valuisse: unde **xxv.** sestertium millia pretium æquabant centum millium assium ejus temporis. Distinguit ergo Pighius millia æris, tanquam longe majorem sumam, a millibus assium, velut minori summa: ut videatur, æris nomine, priscos asses librales intelligere, quorum partem duntaxat quartam et vicesimam imminuti ætate Voconii asses reddebant. Cum itaque sestertio inesset assium hujusmodi quaternorum pretium, in centum æris illius antiqui millibus continebatur sexies pretium quinque et viginti millium sestertiiorum. Sexenpla enim proportio est inter quatuor et viginti quatnor. Quod ego commentum ad alias quoque explicandas difficultates nentiamam improbaverim. Bachovius, ad Instit. Tit. de Fidei commissariis Hæreditibus, pntat Voconium ac Dionem locentos esse de minimo censu, quartæ scilicet classis, qui fuerit **xxv.** millium assium, ex instituto Servii Tullii; et eatenus mulieres vult esse hæredes potuisse ejus qui census esset: censos quippe generaliter ciues intelligit, æque insimi ac summi census. Sed hæc præter aliorum fere omnium mentem.

Mibi vero, etsi explorati nihil in hisce rebus me allaturum confido, aliud suspicandi occasionem vetusti antores præbent. Horum primo nullus quartæ partis in mulierem conferendæ meminit. Sane vero quinque et viginti sestertium millia, quartam partem faciunt viginti quinque millium drachmarum sive denariorum; aut, quod idem est, centum millium sestertiuum. Sed hic minimus erat censns primæ classis: eorum antem, qui in hac classe censi, multos fuisse nemo ignorat, quorum non solum duplo, triplo, quadruplo

major census, sed qui decies, vicies, immo plures hunc censem superarent. Unde apparet, si locupletior paulo esset hæreditas, contingere facile potuisse, ut in viginti quinque sestertium millibus, ne quadragesima quidem pars hæreditatis inveniretur; veluti si testator ultra decies centena millia possideret. Deinde, ut recte observat Gronovius, antiqui scriptores, apud quos Voconiæ legis vestigia supersunt, negant in universum, mulieribus partem hæreditatis ullam esse a Voconio servatam. Ejus mention extat in primis apud M. Tullium non semel. Is in Orat. pro Cornelio Balbo alind nihil dicit, quam Voco-nium ‘ legem tulisse de mulierum hæreditatibus;’ Verrina autem **i.** ne quis, in posterum, qui, post eos censores, census esset, ‘ hæredem virginem mulieremve faceret.’ Epitomator etiam Livii testatur latam a Voconio Saxa legem ‘ ne quis mulierem hæredem institueret.’ A. Gellius **i. xx. c. 1.** rem non satis perspicue exponit: plebiscitum tantum Voconium dicit ‘ de coercendis mulierum hæreditatibus.’ D. Augustinus lib. **iii.** de Civit. Dei, cap. **21.** latum fuisse scribit, ‘ ne quis hæredem fœminam faceret, vel unicam filiam:’ quod et Asconius affirmat. Existimo igitur ita serem habuisse, ut absolute ab hæreditate ditiorum fœminæ generatim arcerentur; adeo ut nec testamento patris filia hæredis titulo quicquam acciperet. Negari tamen non potest, quin legare ei aliquid, aut per fideicommissum relinquere licuerit. Quamvis enim, certo et communijure, receptum ante Augusti tempora non fuisse fideicommissorum usum tradat Justinianus in Institution, liquet nihilominus ex iis, quæ de Fabio Gallo narrat Cicero Verrina **i.** non ignotum prorsus fuisse priori sæculo

Miserat enim ad Carthaginienses legationem, et ab iis

NOTÆ

jus illud: ita tamen nt, ante Augustum, bona tantum fide hæreditis insti-tuti niteretur. Etenim si pater ex-traneum hæredem scripsisset, nt is filiæ testatoris restitueret hæreditatem, dandum ab hærede filiæ quod ad eam lege Voconia pervenire poterat prudentes censebant. Partem eam, fatendum omnino est, saltem fuisse, quæ ad filiæ dotem sufficeret, jure quodammodo naturæ a parentibus debitam: ejus vero quantitatem olim decies centena sestertium millia non facile exsuperasse conjiciunt, non abs re, Cujacins aliique, ex illo Satirici, 'ritu decies centena dabun-tur antiquo:' quæ summa vix decem librarum Francicarum millia excede-bat: quanta regum quondam nostro-rum filias nupsisse legimus. Qnod si qnis partem illam filiæ assignatam, hæreditatis quadrante æstimandam senserit ex sententia tot doctissimo-rum jurisconsultorum, tantundem mulieribus generaliter attribuentium; duobus argumentis ad eam firmam-dam conjecturam poterit uti. Alterum suppeditabunt lex Falcidia, Se-natusconsultum Pegasianum (quod Justinianus in Trebellianum transfu-dit), Legitimæ ratio, et rescriptum Antonini Pii: quorum jurium priora duo hæredi, tertium filiis, quartum impuberi arrogato, bonorum patris. partem quartam servarunt. Quapropter non omnino improbable vi-deri potest, simile quid lege Voconia fuisse constitutum, quod ad alias non abhorrentes hypotheses porrexerint posteri. Altera ratio magis ad ip-sum Voconii plebiscitum refertur. Peti ea potest ex Quintiliani Decla-mat. 264. qui frandem legis Voconiæ vocat, mulieri plusquam dimidiā partem bonorum dare. Ex quo con-fici posset ea lege ad semissem usque

bonorum permissum fuisse filiæ re-linquare, aut etiam mulieri alteri: si forte legum scitis accurate inhærente soliti essent declamatores. Verum rem aliter se habere, in hac hypo-thesi ostendit quod apnd Dionem Au-gustus, Livia uxore ex triente insti-tuta, impetravit a senatu, ut id sibi præter legem liceret. Illud tamen ex his videtur elici posse, aliquam hæreditatis partem per legem Voco-niam relinqui fœminæ potuisse, ac præsertim filiæ.

Sed et aliud præterea fuit legis Voconiæ caput: quo cavebatur, ne quis census plus cuiquam legaret, quam ad hæredem perveniret: cujus rei auctor est, non modo Theophilus, sed etiam M. Tullius actio III. in Ver-re: idque, ne legatis adeo exhan-rire tur hæreditas, ut scripti hæredes ab ea (utpote nullo aut exiguo emolu-mento) adeunda deterrerentur. Addit Cujacius, quasi ex Panlo J. C. tradit lib. iv. Sentent. tit. 8. Caput legis tertium ne fœminæ, ultra consanguineas (sorores scilicet eo-dem patre genitas) ab intestato snc-cederent. Verum id nequaquam eo loco tradit Paulus. Ejus hæc sunt verba: 'Fœminæ ad hæreditates le-gitimæ ultra consanguineas succe-siones non admittuntur: idque jure civili, vel Voconia narratione vide-tur effectum.' Ubi Cujacius agnos-cit in quibusdam codicibus scriptum esse, 'jure civili Voconiana ratio-ne:' quod sane recte se habet. Nec video cur maluerit vir eruditus le-gere, 'jure civili Voconiana rogatio-ne,' quasi esset ex lege Voconia. Ego vero nihil mutandum puto. Juris quippe civilis non me stricte ac pro-prie dictum de prudentum interpre-tatione accipi solet, lib. II. § 5. in fine Dig. de Orig. ex qua sine dubio

nocte audita erat; sed et alias Græciae civitates solici-
tabat.

NOTÆ

receptum moribus est, ut non ultra
sorores consanguineas fœminæ ad
hæreditatem agnationis jure ab in-
testato vocarentur: idque ‘ Voco-
niana ratione,’ id est, ob eandem ra-
tionem, ob quam per legem Voco-

niam excludebantur fœminæ ab hæ-
reditatibus testamentariis: nimirum,
ut ipse Cujacius observat, ne nimium
ditescerent, ac proinde elatae æqua-
rent se viris.—*Doujatii nota sub fine*
lib. XLIII. antea inventa.

LIB. XLII.

Q. Fulvius Flaccus censor templum Junonis Laciniæ
tegulis marmoreis spoliavit, ut ædem, quam dedicabat,¹⁸
tegeret. Tegulæ ex senatus consulto reportatae. Eumenes,
Asiæ rex, in senatu de Perseo, Macedoniæ rege, questus
est: cuius injuriæ in populum Romanum referuntur. Ob
quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus consul, cui id
mandatum erat,¹⁹ in Macedonia transiit,^a levibusque ex-
peditionibus, equestribus præliis, in Thessalia cum Perseo
parum felici eventu pugnavit. Inter Masinissam et Car-
thaginienses de agro fuit arbiter ad disceptandum a senatu
datus.^{20 b} Legati missi ad civitates socias et reges rogando,
ut in fide^c permanerent, dubitantibus Rhodiis. Lustrum
a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita
ducenta quinquaginta septem² millia ducenta triginta

¹⁸ *Dedicaverat* Gron. Doujat. Crev.—¹⁹ *Cui Macedonia decreta erat* Gron.
Doujat.—²⁰ ‘Ita Ms. Barber. et Leid. dics quidam pro arbiter; non male,
si dictus legatur pro datus. Livius c. 24. nec arbitri dati, nec diei dicti memi-
nit: sed auctor Epitomarum sæpe ab eo diversa tradit.’ Drak.—¹ *An in*
fide Gron. Donjat. Crev.—² *Ducenta quadraginta septem* Leid. et Berg. teste
Rupert.

NOTÆ

^a *Cui id mandatum erat, [Macedonia decreta erat,] in Macedonia transiit]* Membr. *cui mandatum erat:* quibus adductus Gron. scribi jubet, *P. Lici-
nius Crassus cos. cui id mandatum erat,* in Macedonia transiit.

^b *De agro fuit arbiter [dics] ad dis-*

*ceptandum a senatu datus] Loco nomi-
nis dies, legit idem Gronov. ex mem-
brana Barberina, arbiter.*

^c *Et reges rogando, ut [an] in fide
permanerent] Mavult idem ex ejus-
dem libri auctoritate, ut in fide per-
manerent.*

unum. Res præterea adversus Corsos et Ligures prospere gestas continet.

LIB. XLIII.

Prætores aliquot,³ eo quod avare et crudeliter provincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul⁴ complures in Græcia urbes expugnavit et crudeliter diripuit. Ob id captivi, qui ab eo sub corona⁵ venierant, ex senatus consulto postea restituti sunt. Item⁶ a præfectis classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea a Perseo rege in Thracia prospere gestas continet, victis Dardanis et Illyrico, cuius rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico⁷ factus erat,^d ipso interemto consedit. M. Æmilius Lepidus a censoribus princeps in senatu⁸ lectus.

3 Nonnulli Gron. Douyat. Crev.—4 ‘Sigon. emend. *consul*, quia crudeliter avareque in Græcia bellatum ab *consule Licinio* legatur XLIII. 4. et prorogatio imperii in P. Licinio non fuerit necessaria, cum A. Hostilins *consul* hoc anno in Macedoniam cum imperio venerit atque ibi hoc tempore esset.’ Rupert.—5 *Sub corona* deerant in edd. ante Sigon.—6 Carent edd. ante Sigon. τῷ item.—7 ‘In MSS. Olonico, Olomico, Holonomico, Helenico, Elenico, bello Punico. Sigon. emend. in Paonia ab Elonico, at Gron. in Hispania ab Salondico ex Floro II. 17. ad cuius narrationem refert illa Liv. XLIII. 4. ‘culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se ultiro ad pœnam ipsi obtulissent.’ Quæ conjectura non propterea displicere debet, quod *consulem* vocat Florus, qui Livio *prætor* est. Cf. Hearne.’ Rupert.—8 Verba in *senatu* absunt a VII. MSS. et ed. Camp. teste Rupert.

NOTÆ

^d Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat] Veteres libri, teste Signonio, habent ab Elonico, quem vult eundem esse qui extremo libro XL. Clondicus dicitur dnx Bastarnarum, qui a Philippo exciti in Dardaniām venerant, ibique manserant: idcirco pro in Hispania, legit in Paonia, quæ Dardaniæ continens ex Livio I. XLV. Vult itaque, cum in ea regione bellum excitaret, imperfectum fuisse a Perseo. Pighins tuerit antiquam lectionem, refertque ad id quod ab in-

juria ævi superest cap. 4. hujus libri: suspicatur autem in Hispanorum rebellium exercitu, ex seditione ventum ad arma, et ante prælium cum Romanis, Olonicum et alios belli incentores ab iis, quibus pax cordi erat, occisos: eorumque capita ostentata a reversis in castra, pavorem ceteris intulisse. At Gron. huc refert quod Flor. lib. II. cap. 17. scribit de Salondico, qui argenteam hastam quatiens, velut cœlo missam, et vaticinanti similis, Celtiberos ad ar-

LIB. XLIV.

Q. Marcius Philippus per invios⁹ saltus penetravit in Macedoniam, compluresque urbes occupavit. Rhodii misere legatos Romam, minantes, se Perseo auxilio futuros,^{10 a} nisi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam jungeret. Indigne id latum. Cum id bellum¹¹ L. Aemilio Paullo, sequentis anni consuli iterum, mandatum esset, Paullus, in concione precatus,^{12 b} ut, quicquid diri populo Romano immineret, in¹³ domum suam convertereatur, et in Macedoniam profectus, vicit Persen, totamque¹⁴ Macedoniam in potestatem redigit. Antequam confligeret, C. Sulpicius Gallus^c tribunus militum prædictus exercitui, ne¹⁵ miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyriorum, cum rebellasset, ab Anicio prætore victus, venit in ditionem, et¹⁶ cum uxore et

⁹ Aberat ab edd. ante Sigon. vox *invios*.—¹⁰ *Ut Perseo essent auxilio* Gron. Doujat. ‘Annotaverat Murens hanc Epitom. valde sibi suspectam esse. Credo ob hunc ipsum locum, quem tamen sic tentat, *legatos Romam, ut Perseo essent auxilio, minantes populo Romano, nisi cum eo.*’ J. F. Gron. Mox coniungeret Gron. Doujat.—¹¹ Gnd. maj. *cum id belli.*—¹² Vid. Nott. Varr. *Est add.* Gron. Doujat. post *precatus*.—¹³ *Supra pro in* Gron. Doujat.—¹⁴ *Universamque ead. cum* Crev.—¹⁵ *Antequam confligeret, dixit exercitui, ne, &c.* edd. ante Sigon. et apud eum habent vett. libb. *quod luna defectura erat.*—¹⁶ *Td et omittunt* Gron. Doujat. post *missus delent est cum* Crev. et cum

NOTÆ

ma concitavit: sed cum castra consulis adisset, pilo vigilis exceptus, finem bello ab ipsis initiis fecit. Hinc scribendum conjicit, *motus qui in Hispania ab Salondico.*

^a *Minantes, se Perseo auxilio futuros [ut Perseo essent auxilio]* Lege ex Gundiano codice, quem Gronov. citat, minantes se Perseo auxilio futuros, nisi populus Romanus cum eo pacem atque amicitiam jungeret.

^b *Paullus, in concione precatus]* Ea preicatione Paullus in concione usus non est, prinsquam in Macedoniam proficisceretur; sed, ut recte adver-

tit Sigon. ejusmodi preces Paullus, victo Perseo rege, se concepisse narrat in concione habita post redditum, quæ habetur lib. proxime sequentis cap. 41. Qua de re vide Valer. Max. lib. v. cap. 10.

^c *Antequam conflagraret, C. Sulpicius Gallus, &c.]* Recte quoque hujus Sulpicii tribuni nomen inserit hoc loco Sigon. Hic enim C. Sulpicius eclipsin lunæ militibus prædictit, non Paullus; ut præter Livinm, scribit etiam Valer. antea laudatus lib. viii. cap. 11.

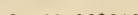
liberis et propinquis Romam missus est. Alexandria legati a Cleopatra et Ptolemæo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quod his¹⁷ bellum inferret. Perses, solicitatis in auxilium Eumene rege Pergami et Gentio rege Illyriorum, quia his pecuniam, quam promiserat, non dabant, ab iis relictus est.

Crev. legunt *Ab Alexandria*.—17 *Eis pro his* Gron. Doujat. Crev. h. l. et inf. *Quod is bellum* edd. ante Sigon.

LIB. XLV.

Perseus ab Æmilio Paullo in Samothrace¹⁸ captus est. Cum Antiochus, Syriae rex, Ptolemæum et Cleopatram, Ægypti reges, obsideret, et missis ad eum a senatu legatis, qui juberent, ab obsidione socii regis absisteret,¹⁹ editisque mandatis consideraturum se ille, quid faciendum esset, respondisset; unus ex legatis Popilius virga regem circumscripsit, jussitque, antequam circulo excederet, responsum daret.²⁰^a Qua asperitate effecit, ut Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum ac regum in senatum admissæ. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum faverant,¹ exclusa. Postero die, cum de eo quæreretur, ut iis bellum indicaretur, causam in senatu patriæ suæ legati egerunt. Nec tanquam hostes, nec tanquam socii dimissi. Macedonia in provinciæ formam

18 *Samothracia* Gron. Donjat. Crev.—19 *Absistere* ead.—20 *Vid. not. Delph. inf.*—1 ‘Quidam MSS. fuerunt et fuerant pro faverant; et exclusæ: sed unam tantum hoc tempore Rhodiorum legationem Romæ fuisse, licet constantem ex pluribus legatis, ex Liv. xlvi. 25. patet.’ Drak. *Fuerant* Gron.

NOTÆ

^a *Jussitque, antequam circulo excederet, responsum daret]* Gron. ait, immo dare: sed tamen sine exemplo non est daret, quod vulgo editur: est enim idem ac jussit ut daret. Qua

ratione apud Plaut. Menœch. act. v. sc. 2. ‘Apollo mihi ex oraculo imperat ut ego illi oculos exuram lampadibus ardentibus.’

redacta est.^{2 b} Aemilius Paullus, repugnantibus militibus ejus³ propter minorem prædam, et contradicente Ser. Sulpicio Galba, triumphavit, et Persen cum tribus filiis ante currum duxit. Cujus triumphi lætitia ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus insignita est; quorum alterius mors patris triumphum præcessit, alterius secuta est. Lustrum conditum est a censoribus. Censa sunt civium capita trecenta duodecim millia octingenta quinque.⁴ Prusias, Bithyniæ rex, Romam, ut senatui gratularetur ob victoram ex Macedonia partam, venit, et Nicomedem filium senatui commendavit. Rex, plenus adulatioris, libertum se populi Romani dicebat.

Donnat. Crev.—2 *Est* add. ead.—3 *Suis* ead.—4 Quidam MSS. CCCXII. m. DCCCCV. et DCCCXCV. ‘De numero nunc nihil in Livio legitur: sed in eo haud dubie scribarum error est: certe mihi non appetet causa, cur nunc multo major fuerit, quam et superiorib[us] et sequentibus Istris. Cf. XLII. 10. pr. et Epit. lib. XLII. XLVI. XLVII. XLVIII.’ Duk.

NOTÆ

^b *Macedonia in provinciæ formam Pseudo-Philippum, de quo in Epit reducta est]* Observat idem id non libb. XLIX. et L. tunc contigisse, sed post victum

LIB. XLVI.

Eumenes rex Romam venit:⁵ qui quia Macedonico bello medium egerat, ne aut hostis⁶ judicatus videretur, si exclusus esset, aut liberatus crimine, si admitteretur; in commune lex lata est,⁷ ne cui regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus consul Alpinos⁸ Gallos, C. Sulpicius Gallus consul Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene, quod fines suos popularetur;⁹

⁵ ‘Non venit Romam; sed cum Brundisium venisset, quaestor ad eum missus est cum SCto, quod, cum fama esset, eum Romam adventare, factum fuerat, quodque mox perperam *lex* dicitur.’ Duk. Mox ‘Quia Maced. bello medium egerat; ita MSS. Leid. Voss. Berg. et Lov. 2. ut in Epit. LII. ap. Liv. v. Drak. qui etiam monet in aliis MSS. legi se medium egerat; [quod Gron. Douyat. Crev.]’ Rupert.—6 *Inimicus* edd. ante Sigan.—7 *Lex in comitio lata est* edd. ante Sigan.—8 ‘Barberinæ membranæ consul Cisalpinos. Forte *Inalpinos.*’ J. F. Gron. Mox verbum *consul* post *Gallus* abest ab edd. ante

dixeruntque, eum conspirasse cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum Rhodiis deprecantibus juncta est. Lustrum a censoribus conditum est. Censa¹⁰ sunt civium capita trecenta viginti septem millia viginti duo. Princeps senatus lectus M. Æmilius Lepidus. Ptolemæus Ægypti¹¹ rex, pulsus regno a minore fratre, missis ad eum legatis, restitutus est. Ariarathes Cappadociæ rege mortuo, filius ejus Ariarathes regnum accepit, et amicitiam cum populo Romano per legatos renovavit. Res præterea adversus Ligures et¹² Corsos et Lusitanos vario eventu gestas, et motus Syriæ, mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore¹³ Demetrius, Seleuci filius, qui Romæ obses fuerat, clam, quia non dimittebatur a Romanis, interemit; et ipse in regnum receptus. L. Æmilio Paullo, qui Persen vicerat, mortuo, tanta¹⁴ ejus abstinentia fuit, ut, cum ex Hispania et ex Macedonia immensas opes retulisset, vix ex auctione ejus redactum sit, unde uxori ejus dos solveretur.¹⁵ Pomptinæ paludes a Cornelio Cethego consule, cui ea provincia evenerat, siccatae, agerque ex iis factus.

Sigon.—9 *Depopularetur* al.—10 *Inseritur* in edd. antt. vox eo. ‘Forte ex Ms. Jac. Susii et Plut. Æmil. p. 275. leg. CCCXXXVII.’ Pigh.—11 *Ægyptiorum* al. Mox a minore fratre e regno pulsus Gron. Douyat. Crev.—12 Et del. al.—13 *Ejus inserunt* al. cum vett. libb. ap. Sigon. Mox qui Romam obses missus fuerat Gron. Douyat. Crev. Deinde minime dimittebatur legitur in edd. ante Sigon. Post hæc verba excidisse vox *elapsus* Gronovio videtur.—14 L. Æmilius Paullus . . . mortuus, cuius tanta Gron. Douyat. Crev.—15 Quatnor membranæ, teste Gron. immensas opes et spolia retulisset, vix ex auctione ejus redactum sit, unde uxori ejus dos solveretur.

LIB. XLVII.

Cn. Tremellio tribuno plebis mulcta dicta est, quod cum M. Æmilio Lepido pontifice maximo injuriose contendebat; sacrorumque, quam magistratum,¹⁶ jus potentius

16 Ex emend. Gron. pro *sacrorumque magistratum*, quod promit Sigon. ex

fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta triginta¹⁷ octo millia, trecenta quatuordecim. Princeps senatus lectus Æmilius Lepidus. Inter Ptolemaeos fratres, qui dissidebant, sœdus ictum, ut alter in Ægypto,¹⁸ alter Cyrenis regnaret. Ariarathes, Cappadociæ rex, consilio Demetrii, regis Syriae, et viribus pulsus regno, a senatu restitutus est. Missi a senatu, qui inter Masinissam et Carthaginienses de agro judicarent. C. Marcius consul adversus Dalmatas parum prospere primum, postea feliciter pugnavit: cum quibus bello conligendi causa fuit, quod Illyrios,¹⁹ populi Romani socios, vastaverant; eandemque gentem Cornelius Nasica consul domuit. Q. Opimius consul Transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida, Antipolim et Nicæam, vastabant, subegit. Præterea res in Hispania a compluribus parum prospere gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octavo ab Urbe condita magistratum, peractis comitiis²⁰ insequentisque anni consulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabant. Legati, ad disceptandum inter Masinissam et Carthaginienses missi, renunsiaverunt, vim navalis materiæ se Carthagine deprehendisse. Aliquot prætores, a provinciis avaritiæ nomine accusati, damnati sunt.¹

vet. lib. enm antea legeretur *sacerorum quoque magistratum*.—17 Viginti Gron. Donat. Crev.—18 Cum Voss. et duo Gud. Pall. sine præpositione habent *Ægypto*; J. F. Gron. legend. putat *alter Ægypti*.—19 *Illyricos* edd. ante Sigon.—20 Post comitiis Pigh. ad a. 600. inserit *depositare*, et deinde legit *consules creati inire cœperunt*. At Drak. post *creatis* excidisse putat *abdicarunt*, et novi *consules Cal. Jan.* vel *Cal. Jan. ante inire*. Consules certe eo die magistratum hoc anno iniisse, Chronica Cassiodori et Mariani Scotti docent.² Rupert.—1 *Quidam prætores . . . accusati et damnati sunt* edd. ante Sigon.

LIB. XLVIII.

Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertii belli Punici referuntur. Cum in finibus Carthaginiensium ingens

Numidarum exercitus, duce Ariobarzane,² Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suasit, ut Carthaginensibus, cum Ariobarzanem, specie³ contra Masinissam regem, sed re vera contra Romanos, accitum in finibus haberent, bellum indiceretur. Contradicente P. Cornelio Nasica, placuit, legatos mitti Carthaginem, qui specularentur quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quod contra foedus et⁴ exercitum et navales materias haberent, pacem inter eos et Masinissam facere voluerunt, Masinissa agro, de quo lis erat, cedente. Sed Gisgo, Hamilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, cum senatus pariturum se judicio legatis⁵ dixisset, ita bellum adversus Romanos suadendo concitavit, ut legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nuntiantes infestum jam senatum Carthaginiensibus infestiorem fecerunt. M. Porcius Cato filii, in prætura mortui, funus tenuissimo, ut valuit, (nam pauper erat,) sumtu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti asseveratione mentiretur, Romam missus. M. Æmilius Lepidus, qui princeps senatus ab⁶ sextis jam censoribus erat lectus, antequam exspiraret, præcepit filiis, lecto se strato sine linteis, sine purpura⁷ efferrent; in reliquum funus ne plus, quam æris denos, consumerent: imaginum specie, non sumtibus, nobilitari magnorum virorum funera solere. De beneficiis quæsitum. Publicia⁸ et Licinia, nobiles foeminæ, quæ viros suos consulares necasse⁹ insimulabantur, cognita causa, cum prætori pro se vades dedissent,¹⁰ cognatorum decreto necatae sunt. Gulussa, Ma-

² Maximus Numidarum exercitus, Archobarzane duce Gron. Doujat. Crev.

³ Ut Carthaginiensibus, qui exercitum, specie, &c. ead.—4 Et del. ead.—

⁵ Legatorum ead. Mox, ut legatis quomin. viol. fugam explicuerit edd. ante Sigon. Al. expedierit.—6 Deearat olim rō ab.—7 'Forte cum Jac. Periz. leg. strato linteis sine purpura: vix enim linteis tanti pretii fuisse videntur, ut se illis efferri Lepidus prohiberet.' Drak.

Mox, 'Ne plus, quam æris denos: in ed. Camp. et MSS. Berg. et Boend. æris decies, in aliis MSS. æris deuncem,

deunce, decas et decus; quod probabat Gron. [et in textum recepit,] et pro

decussis vel decusse positum censebat. Sed hanc pecunia summam nimis

exiguam, illam nimis magnam videri, monet Drak.' Rupert.—8 Publicia

edd. ante Sigon.—9 Ex emend. Gron. cum antea legeretur viros suos necasse,

aut viros suos singulares nec.—10 Prædes vadesque dedissent Gron. Doujat.

sinissæ filius, denuntiavit, Carthagine delectus agi, classem comparari, et haud dubium bellum strui. Cum Cato suaderet, ut iis bellum indiceretur, P. Cornelio Nasica dicente, nihil temere faciendum, placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Postumius Albinus consules, cum delectum severe agerent, nec quenquam gratia dimitterent, ab tribunis plebis, qui pro amicis suis vocationem impetrare non poterant, in carcerem conjecti sunt. Cum Hispaniense bellum, parum prospere aliquoties gestum, ita confudisset civitatem Romanam, ut ne ii quidem invenirentur, qui aut tribunatum exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Æmilianus processit, et excepturum se militiæ genus, quodcumque imperaturum esset, professus est. Quo exemplo omnes ad studium militandi concitavit. L. Lucullus consul, qui M. Claudio Marcello successerat, cum lacessere omnes Celtiberiæ populi videbentur, Vaccæos¹¹ et Cantabros et alias adhuc incognitas nationes¹² in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus¹³ Scipio Æmilianus, L. Paulli filius, Africani nepos, sed adoptivus, provocatorem barbarum tribunus militum occidit; et in oppugnatione Intercatiæ urbis majus etiam¹⁴ periculum adiit. Nam murum primus¹⁵ transcendit. Ser. Sulpicius Galba prætor male adversus Lusitanos pugnavit. Cum legati ex Africa cum oratoribus Carthaginiensium et Gulussa Masinissæ filio redissent, dicerentque, et exercitum¹⁶ se et classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententias placuit. Catone et aliis principibus senatui suadentibus, ut in Africam confestim transportaretur exerci-

Crev. Conj. Gron. *prædictos vades dedissent*; aut *a prætore die dicta rudes dedissent*. Mox quidam MSS. *nuntiavit*, et deinde *haud dubie bellum strui*.—
 11 *Consul cum Claudio Marcello, cui successerat, cum, &c.* Gron. Doujat.
Consul (Claudius Marcellus, cui successerat, pacasse omnes Celtiberiæ populos cum videretur) Vaccæos, &c. Crev.—12 *Cantabros et alias regiones tantum edd.*
 ante Sigon.—13 ‘*Vox Africanus delenda, (ut et in Epit. xl ix. c. 6.) quia nondum id cognomini habebat, aut certe, si per prolepsin excusanda, post Scipio poneenda est.*’ Drak.—14 *In expugnatione captar urbis majus multo edd.*
 ante Sigon. *Majus multo habent etiam Gron. Doujat. Crev.*—15 *Omnium add. ead.*—16 *Vet. lib. apud Sigon. dicerentque se, et exercitum.* Mox, prorogari sententiam edd. ante Sigon. *Perrogatis sententiis conj. J. F. Gron.*

tus, quod¹⁷ P. Cornelius Nasica dicebat, nondum sibi justam causam belli videri, placuit, ut bello abstinerent,¹⁸ si Carthaginienses classem exussissent, et exercitum dimisissent; sin minus, proximi consules de Punico bello referrent. Cum locatum a censoribus theatrum exstrueretur; P. Cornelio Nasica auctore, tanquam inutile et nocitum publicis moribus, ex senatus consulto destructum est, populusque aliquamdiu stans ludos spectavit. Carthaginienses cum adversus¹⁹ foedus bellum Masinissæ intulissent, victi ab eo, annos habente nonaginta²⁰ duos, et sine pulpamine mandere et gustare panem tantum solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

Paulo inf. senatus pro senatui Gron. Doujat. Crev.—17 Exercitus. Quia vero Gron. Doujat. Crev.—18 Abstineretur Crev. Desisteretur Gron. Doujat.—19 Tum adv. edd. ante Sigon. Adversum Gron. Doujat. Crev.—20 ‘Potius duodenonaginta. V. Wessel. Obss. 1. 24. et ad Epit. L. c. 6.... In fine hujus Epit. addunt Exc. Pithœi, Motus præterea Syriæ et bella inter reges gesta referuntur; inter quos motus Demetrius Syriæ rex occisus erat.’ Rupert. Gustare cibum edd. ante Sigon. et tantummodo solito Gron. Doujat. Crev.

LIB. XLIX.

Tertii Punici belli initium altero¹ et sexcentesimo anno ab Urbe condita, intra quintum annum, quam erat cœptum, consummati.² Inter M. Porciū Catonem et Scipionem Nasicam, quorum alter sapientissimus vir in civitate habebatur,³ alter etiam vir optimus a senatu judicatus erat, diversis certatum sententiis est, Catone suadente bellum, et ut tolleretur delereturque Carthago,⁴ Nasica dissuadente. Placuit tamen, quod contra foedus naves haberent, quod exercitum extra fines duxissent, quod socio populi Romani et amico Masinissæ arma intulissent, quod filium ejus

¹ ‘Alii pro altero h. l. conjiciunt quarto, alii quinto secundum Varronis, vel potius tertio secundum Catonis, Livii, et Dodwelli chronologiam.’ Rupert.
^{—2} Legebatur ante Sigon. consummatum omnino est; et consummatur.
³ Quorum alterum sapientissimum virum in civ. habebant edd. ante Sigon. Mox alter optimus vir etiam Gron. Doujat.—⁴ Et ut omnino deleretur Carthago edd. ante Sigon. Mox placuit nihilominus ead. Tamen eo quod Gron. Doujat.

Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum non recepissent,⁵ bellum iis indici. Priusquam ullæ copiæ in naves imponerentur, Uticenses legati Romam venerunt, se suaque omnia dedentes. Ea legatio, veluti omen, grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Diti patri ludi ad Terentum,⁶ ex præcepto librorum [Sibyllinorum] facti; qui anno centesimo, primo Punico bello, quingentesimo et altero anno ab Urbe condita, facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos se Carthaginienses debant. Catonis sententia pervicit, ut in decreto perstaretur, et ut consules quam primum ad bellum proficiscerentur. Qui ubi in Africam transierunt, acceptis, quos imperaverant, trecentis obsidibus et armis omnibusque instrumentis bellicis,⁷ si qua Carthagine erant; tunc, cum ex auctoritate patrum juberent, ut in alium locum, dum a mari decem millia passuum, ne minus,⁸ remotum, oppidum facerent, indignitate rei ad rebellandum Carthaginienses compulerunt. Obsideri oppugnarique cœpta est Carthago ab L. Marcio, M'. Manilio consulibus.⁹ In qua oppugnatione cum neglectos ab una parte muros duo tribuni temere cum cohortibus suis irrupissent, et ab oppidanis graviter cæderentur, a Scipione Africano¹⁰ expliciti sunt; per quem et castellum Romanorum, quod nocte expugnabant,¹¹ paucis equitibus juvantibus, liberatum est; castrorumque, quæ Carthaginienses, omnibus copiis ab urbe pariter egressi, oppugnabant, liberorum is ipse præcipuam gloriam tulit. Præterea, cum ab irrita oppugnatione Carthaginis consul

Crev.—5 *Minime recepissent* edd. ante Gron.—6 ‘*Ad Tarentum perperam omnes* MSS. et Zosim. lib. II. pr. *Vocem Sibyllinorum uncinis inclusi, quia eam scripti codd. ignorant, et libri simpl. dici solent.*’ Rupert. *Mox ‘anno centesimo; adde ante, aut lege ante annum centesimum: nam in MSS. est annum centesimum et anno centesimo a primo P. bello.’* Gron. *Anno primo Punici belli quingentesimo, &c.* edd. ante Sigon.—7 *Ex conſ. Gron. cum in Barb. legetur publicis.* In Gron. Donjat. legitur *et armis omnibus, instrumentisque belli.* —8 *Dum procul a mari . . . nec minus* Gron. Donjat. *Mox ‘pro facerent cum Gron. leg. transferrent, aut ex nonnullis librīs in alio loco . . . remoto, ad rebellandum ex Ms. Leid. recepi pro ad bellandum.’* Rupert.—9 *L. Martio; L. Manlio consulibus* edd. ante Sigon.—10 *Delendum r̄d Africano* Gron. *putat ut in Epit. præced.* ‘*Æmiliano Lov. 2. quod præferrem, si plures codd. id vellet.*’ Drak. Orſtiano Pal. I. et Exc. Pith.—11 *Oppugnabant* Gron. Donjat.

(alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum duceret ad versus Hasdrubalem, qui cum altera¹² manu iniquum saltum insederat, suasit primo consuli, ne tam iniquo loco confligeret. Victus deinde complurium, qui et prudentiæ ejus et virtuti invidebant, sententiis, et ipse saltum ingressus est; cumque, sicut prædixerat, fusus fugatusque esset Romanus exercitus, et duæ cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reversus, liberavit eas et incolumes reduxit. Quam virtutem ejus et Cato, vir promtioris¹³ ad vituperandum linguæ, in senatu sic prosecutus est, ut diceret, ‘reliquos, qui in Africa militarent, umbras militare, Scipionem vigere;’¹⁴ et populus Romanus eo favore complexus,¹⁵ ut comitiis plurimæ eum tribus consulem scriberent, cum hoc per æstatem non liceret. Cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset, ut Lusitani, qui, in fidem populi Romani dediti, a Ser. Galba¹⁶ in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrime suasit. Extat oratio in Annalibus ejus inclusa. Q. Fulvius Nobilior, et sæpe ab eo¹⁷ in senatu laceratus, respondit pro Galba; ipse quoque Galba, cum se damnari videret, complexus duos filios prætextatos et Sulpicii Galli¹⁸ filium, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, ut rogatio antiquaretur. Extant tres orationes ejus, duæ adversus¹⁹ Libonem tribunum plebis rogationemque ejus, habitæ de Lusitanis, una contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos propter sese²⁰ castra habentes cæsos fatetur, quod compertum habuerit, equo atque homine suo ritu immolatis, per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam,

Mox castrisque, quæ Carthaginienses edd. ante Sigon.—12 ‘Voss. alia; Exc. Pith. non male ampla.’ Rupert.—13 Multo additur in edd. antt.—14 Umbris militare, Scip. vigore edd. ante Sigon. Gron. ex Hom. Od. x. 495. conj. volitare pro militare, non male, judice Rupert.—15 Et illum complexus est, quatuor voces pro una complexus edd. ante Gron. Mox complures aut quam plurimæ mavult Gron. et juherent pro scriberent. Deinde minime liceret edd. ante Sigon.—16 Qui ex fædere populo Romano dediti a Sergio Galba edd. ante Sigon. Mox in Gallia Gron. Doujat. Crev. improb. Drak.—17 Etiam ab eo edd. ante Sigon.—18 Ex emend. Gron. pro vulgat. Caii Sulpic. in edd. priorr.—19 Adversum Gron. Doujat. Crev.—20 Vet. lib. apud Sigon. prope se.

ultimæ sortis homo, Persei regis se filium ferens et mutato nomine Philippus vocatus, cum ab urbe Romana,² quo illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendacium miserat, clam profugisset, multis ad falsam ejus fabulam,³ velut ad veram, coœuntibus, contracto exercitu, totam Mace- doniam aut voluntate incolentium, aut armis occupavit. Fabulam autem talem ⁴ finxerat. Ex pellice se et ⁵ Perseo rege ortum, traditum educandum Cretensi cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret,⁶ aliquod velut semen regiæ stirpis extaret. Perseo demortuo, Adramyttei ⁷ se educatum usque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum esse credentem, a quo educaretur, ignarum generis fuisse sui. Affecto deinde eo, cum prope ad ⁸ vitæ finem ultimum esset, detectam tandem ibi originem suam, falsæque matri libellum datum, signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, cum ad puberem ætatem venisset; obtestationesque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus servaretur. Pubescenti libellum traditum: ⁹ in quo relicti sibi duo thesauri a patre dicerentur. Tum scientem mulierem subditum se esse, veram stirpem ignorantis edidisse genus; atque obtestatam, ut prius, quam manaret ad Eumenem res, Perseo inimicum, excederet iis locis, ne interficeretur. Eo se exterritum, simul sperantem aliquod a Demetrio auxilium, in Syriam se contulisse; atque ibi primum, quis esset,¹⁰ palam expromere ausum.

1 Deerat ante Sigon. vox *ritu*.—2 *Roma et Romam* al.—3 *Fanam* quidam MSS. et mox *euntibus* pro *coœuntibus*.—4 *Hujusmodi* Gron. Doujat. Crev.—5 Ante Sigon. deerat et. Mox *Cythesæ* pro *Cretensi* edd. ante Sigon. qui veterem lectionem promit et probat *Crete se*.—6 *Ageret* edd. ante Sigon. prob. Gron.—7 *Adramyttei* Gron. Doujat. Crev. Mox deerat ante Sigon. τὸ εὖν.—8 In Doujat. Crev. deest τὸ ad: in Gron. legitur *quum prope ultimum finem vitæ esset*. Mox ‘detectam tandem ibi, tum originem suam falsæ matri et libellum datum malebat Drak. qui et ibi pro sibi dedit ex emend. Jac. Periz.’ Rupert.—9 Tradidit edd. ante Sigon. Mox mulierem se subditum esse Gron. tum in scientem mulierem subditum se esse Doujat. ex ed. Ven. a. 1498. Scienti multi MSS. prob. Drak.—10 *Quis ipse omnino esset* edd. ante Sigon.

LIB. L.

Thessalia, cum et illam invadere armis atque occupare Pseudophilippus vellet, per legatos Romanorum auxiliis Achæorum defensa est. Prusias rex Bithyniæ, omniumque humillimorum vitiorum,¹¹ a Nicomede filio, adjuvante Attalo rege Pergami, occisus est. Habebat alium filium, qui, pro superiore ordine dentium, enatum habuisse unum os continens dicitur. Cum tres legatos¹² ad pacem inter Nicomedem et Prusiam faciendam Romani misissent, et unus ex iis multis cicatricibus sparsum¹³ caput haberet, alter pedibus æger esset, tertius ingenio socors haberetur; dixit Cato, cam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quæ eo tempore stirpe generis parem Macedonum regi,¹⁴ inertia socordiaque similem Prusiæ regem habebat, jacente eo in ganea et lustris, Ammonius regnabat; per quem et amici omnes regis, et Laodice regina, et Antigonus, Demetrii filius, occisi. Masinissa, Numidiæ rex, major nonaginta annis decessit, vir insignis. Inter cetera opera juvenilia, quæ ad ultimum edidit, adeo, etiam versus in senectam, viguit, ut post sextum et octogesimum annum filium genuerit.¹⁵ Inter tres liberos ejus, maximum natu Micipsam, Gulussam, Mastanabalem, qui etiam Græcis literis eruditus erat, P. Scipio Æmilianus (cum commune eis pater regnum reliquisset, et dividere eos arbitrio¹⁶ Scipione jussisset) partes administrandi regni divisit. Item

11 'Omnium humiliæ morum atque ritiorum Ms. Gud. prob. Gron. si humiliæ legatur. Quædam edd. addunt fautor.' Rupert. Mox Attalo rege, Pergami occisus est distinx. Gron. Doujat. Deinde alterum pro aliis Gron. Doujat. Crev.—12 'Tres legatos pro legatos [quod reliq. edd.] recepi e c. Lov. 2. quod firmari aliis MSS. qui in legatos et inde (in) legatos præferunt, jam monnit Drak.' Rupert.—13 'Sparsum Lov. 2. et edd. tantum non omnes. In reliquis MSS. plenum pene desertum, fractum, sarsum, et farsum, quod recepit Sigon.' Rupert.—14 'Ita Ms. Leid. et Delrii, quos secutus sum, nec aliter Voss. Berg. Boend. et Lov. 2. nisi quod pacem habent. Male vulgo legitur ex stirpe generis Persei, regis Macedonum; [quod reliq. edd.] et nostra emendatio, quam etiam Delrius, Crev. et Drak. probarunt, verisimilior quam Gronoviana, ex stirpe generis incerti, inertia cet.' Rupert.—15 'Genuerit unum filium edd. ante Sigon. Mox ead. del. ejus.—16 Arbitrio edd. ante Sigon. Mox edd. ante

Phamææ Himilconi, praefecto equitum Carthaginiensium, viro forti et cuius præcipua opera Pœni utebantur, persuasit, ut ad Romanos cum equitatu suo transiret.¹⁷ Ex tribus legatis, qui ad Masinissam missi fuerant, Claudius Marcellus, coorta tempestate, fluctibus obrutus est. Carthaginienses Hasdrubalem, Masinissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia occiderunt:¹⁸ quæ suspicio inde emanavit, quod propinquus esset Gulussæ, Romanos auxilio juvantis.¹⁹ P. Scipio Æmilianus, cum ædilitatem petcret, consul a populo dictus, quoniam per annos consulem fieri non licebat,²⁰ cum magno certamine suffragantis plebis,¹ et repugnantibus aliquamdiu patribus, legibus solutus et consul creatus est. M'. Manilius aliquot² urbes circumpositas Carthagini expugnavit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu P. Juventio prætore, a Q. Cæcilio victus captusque est, et recepta Macedonia.³

Gron. administrationem reg. div. Deinde Phaniæ edd. ante Sigan.—17 Suasit cum eq. suo ad Rom. transire ead.—18 Interemerunt Gron. Doujat. Crev.—19 ‘Romanos auxilio juvantis Exc. Pithœi, unde recepi pro vulg. Romanorum auxilia juvantis. [Quod Gron. Doujat. Drak. Crev.]’ Rupert.—20 ‘Ita omnes MSS. et edd. ante Mogunt. quæ decem ante annos inseruit. consuli malebat Gron.’ Rupert.—1 Maxino cert. suffragantibus plebeis. Gron. Doujat. Crev. Mox aliquantulum edd. ante Sigan.—2 Nonnullas ead.—3 Ex emend. Sigan. cum esset captusque relicta Macedonia. Suspiciatur Gron. legendum et redacta in provinciam Macedonia.

LIB. LI.

Carthago, in circuitu millia viginti tria passuum⁴ patens, magno labore obsessa et per partes capta est, primum a Mancino legato, deinde a Scipione consule, cui extra sortem provincia Africa data erat.⁵ Carthaginienses, portu novo (quia vetus obstructus a Scipione erat) facto et contracta clam⁶ exiguo tempore ampla classe, infeliciter navalii prælio pugnaverunt. Hasdrubalis quoque ducis eo-

⁴ Viginti tria millia passus Gron. Doujat. Vid. Nott. Varr.—⁵ Data est edd.

rum castra, ad Nepherim⁷ oppidum loco difficiili sita, cum exercitu deleta sunt a Scipione; qui tandem urbem expugnavit septingentesimo anno, quam erat condita. Spoliorum major pars Siculis, quibus ablata erant, redditæ. Ultimo urbis excidio, cum se Hasdrubal Scipioni dedidisset, uxor ejus, quæ paucis ante diebus de marito impetrare non potuerat,⁸ ut ad victorem transfugerent, in medium se flagrantis urbis incendium, duobus cum liberis, ex arce præcipitavit. Scipio exemplo patris sui naturalis,⁹ AEmilii Paulli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugasque ac fugitivos bestiis objecit. Belli Achaici semina referuntur hæc: quod legati populi Romani ab Achaicis¹⁰ pulsati sint Corinthi, missi, ut eas civitates, quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

ante Sigon.—6 Carent edd. antt. verbo *clam*.—7 *Nesentem* edd. ante Sigon. Mox *difficillimo* Gron. Douyat. Crev.—8 *Minime impetrare potuerat* edd. ante Sigon. Mox *transfugeret* Gron. Douyat. Crev.—9 *Naturalis deerat* ante Sigon. Mox *transfugas ac legebatur* ante Sigon.—10 *Ab Achæis legendum vult* Gron. Mox ‘*pulsati sint Corinthi, missi cet.* ita pro *Corinthum missi e vestigiis* MSS. primus edidit Jac. Gron. monens, in eo *emphasin esse*, ibi id facinus patratum, quæ urbs inde exitium merita. Sed vulgatae lect. [nempe *pulsati sint*; *Corinthum missi*] idem sensus est.’ *Rupert.*

LIB. LII.

Cum Achæis, qui in auxilio Bœotos¹¹ et Chalcidenses habebant, Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello¹² conflixit: quibus victis, dux eorum Critolaus veneuo sibi mortem concivit. In cujus locum Diæus,¹³ Achaici motus primus auctor, ab Achæis dux creatus, ad Isthmon a L. Mummius consule victus est; qui, omni Achaia in dedicationem accepta, Corinthon ex senatus consulto diruit, quia ibi legati Romani¹⁴ violati erant. Thebæ quoque et Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L.¹⁵ Mummius abstinentissimum virum egit; nec quicquam ex iis opibus or-

¹¹ *Bœotios* edd. ante Sigon.—¹² *Bello* ab ed. Gron. abest.—¹³ *Dracus* edd. ante Sigon.—¹⁴ *Romanorum* edd. ante Sigon.—¹⁵ *Vet. lib. apud Sigon.*

namentisque, quæ prædives Corinthos habuit, in domum ejus pervenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphavit; P. Cornelius Scipio Africanus Æmilianus¹⁶ de Carthaginæ et de Hasdrubale. Viriathus in Hispania primum ex pastore venator, ex venatore latro, mox justi quoque exercitus dux factus, totam Lusitaniam occupavit; M. Vetilium¹⁷ prætorem, fuso ejus exercitu, cepit: post quem C. Plautius prætor nihil felicius rem gessit: tantumque terroris¹⁸ is hostis intulit, ut adversus eum consulari opus esset et duce et exercitu. Præterea motus Syriæ et bella inter reges gesta referuntur. Alexander, homo ignotus et incertæ stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. Hunc Demetrius, Demetrii filius, qui a patre quondam ob incertos belli casus ablegatus Gnidon fuerat, contemta socordia inertiaque ejus, adjuvante Ptolemæo Ægypti rege, cuius filiam Cleopatram in matrimonium acceperat, bello intereredit. Ptolemæus, in caput graviter vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, exspiravit, atque in locum ejus¹⁹ frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ab crudelitatem, quam per tormenta in suos exorcebat, a Diodoto quodam, uno ex subjectis, qui Alexandri²⁰ filio, himulo admodum, regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam confugit. L. Mummius de Achæis triumphavit: signa ærea marmoreaque et tabulas pictas in triumpho tulit.

caret prænomine *L.* Mox al. se virum.—16 *P. Corn. Sc. Æmil. Af. Gron.*
P. Corn. Af. Sc. Æmil. Donjat. Suspiciatur Gron. verba *P. Corn. Af. ex*
margine irrepsisse. Mox τὸ de ante *Hasd.* ignorant Gron. Donjat. Crev.—
 17 *Vitilium* Gron. Donjat.—18 *Terrorēm* ead. cum Crev.—19 ‘*Voss. et*
Gud. conantur, expirarit. In locum ejus.’ J. F. Gron.—20 *Demetrius ob crud.,*
quam exercebat per tormenta, invisus subjectis, a Diodoto quodam, qui Alexandri
cet. emend. Gron. *A Diodoro quodam* edd. ante Sigon.

LIB. LIII.

Ap. Claudius consul Salassos, gentem Alpinam, domuit.
 Alter Pseudophilippus in Macedonia a L. Tremellio quæ-

store cum exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. A Q. Fabio proconsule pars magna¹ Lusitaniæ, expugnatis aliquot urbibus, recepta est. C. Julius senator Græce res Romanas scribit.

1 *Maxima* Gron. Doujat. Crev. *Partem magnam* Voss.

LIB. LIV.

Q. Pompeius consul in Hispania Termestinos subegit: cum eisdem et Numantinis pacem ab infirmitate³ fecit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa civium capita trecenta⁴ viginti octo millia, quadringenta quadraginta duo. Cum Macedonum legati conquestum de D. Junio Silano prætore⁵ venissent, quod acceptis pecuniis provinciam spoliasset, et senatus de querelis eorum vellet cognoscere; T. Manlius Torquatus, pater Silani, petiit impetravitque, ut sibi cognitio mandaretur, et, domi causa cognita, filium condemnavit abdicavitque; ac ne funeri quidem ejus (cum suspendio vitam finisset) interfuit; sedensque domi potestatem consultantibus⁶ ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul rebus in Hispania prospere gestis labem impo-
suit, pace cum Viriatho æquis conditionibus facta. Viri-
athus a proditoribus, consilio Servilii Cæpionis, interfectus
est,⁷ et ab exercitu suo multum comploratus ac nobiliter
sepultus;⁸ vir duxque magnus, et per quatuordecim an-
nos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius supe-
rior.

3 ‘Exc. Pith. et Norv. atqne edd. ante Grut. ob infirmitatem. Utrumque nugatorum est, et forte leg. pacem improbante po. Ro. fecit, vel potius pacem a p. Ro. infirmatam fecit.’ Gron.—4 Quadringenta edd. ante Sigon. Mox tre-
centa pro quadringenta Gron. Doujat. Crev.—5 Romam add. Grou. Conques-
tum venissent de D. Junio Silano prætore Doujat. Crev. *De Junio Syllano* edd.
ante Sigon.—6 ‘Consulentibus’ Exc. Pith. quod præfero: nam ‘consultare JCtos,’ pro consilium ab iis petere, vix credo usqnam alibi legi.’ Duk.—
7 Interemptus est Gron. Doujat. Crev. Mox ab exercitu ejus multum implora-
tus edd. ante Sigon.—8 Nobilissime tumulatus Gron. Doujat. Crev. Mox,
magnus, per quatuordecim edd. ante Sigon.

LIB. LV.

P. Cornelio Nasica, cui cognomen Serapion⁹ fuit ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum, et D. Junio Bruto consulibus delectum habentibus, in conspectu tironum res saluberrimi exempli facta est: nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quod exercitum in Hispania deseruisse, damnatusque sub furca diu virgis cæsus est, et sestertio nummo veniit. Tribuni plebis, quia non impetrarent,¹⁰ ut sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem duci¹¹ jussérunt. Junius Brutus consul in Hispania iis, qui sub Viriatho militaverant, agros et oppidum¹² dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popilius a Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam fieri¹³ censuerat, cum exercitu fusus fugatusque est.¹⁴ C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cavea avolaverunt.¹⁵ Conscendentि deinde navim, ut in Hispaniam proficiseretur, accidit vox, ‘Mane, Mancine!’¹⁶ quæ auspicia tristia fuisse, eventu probatum est. Victus enim a Numantinis et castris exutus, cum spes nulla servandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum a Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Junius Lusitaniam, triginta urbium expugnationibus, usque ad occasum et oceanum perdomuit; et, cum fluvium Oblivionem¹⁷ transire nollent milites, ereptum signifero signum ipse transtulit, et sic, ut transgrederentur persuasit.¹⁸ Alexandri filius,¹⁹ rex Syriæ, decem annos ad-

9 Al. *Serapio et Serapioni*. Mox, *Curatio malit Sigan*.—10 *Impetrarunt* edd. ante Sigan. *impetrarunt* Gron. Doujat. Crev.—11 *Mitti olim legebatur*. Vid. Nott. Varr.—12 *Oppidumque* Gron. Doujat. Crev.—13 *Ignorant quæd*. edd. τὸ fieri.—14 *Tò est del.* Gron. Doujat. Crev.—15 ‘*Avolaverunt e dnobus* MSS. *recepí pro vulg. evolaverunt*: nam portentum in eo est, quod aufgiunt, non quod in altum volant.’ Rupert. Mox, *in navim* Gron. Doujat. Crev.—16 *Accidit audiri ‘Mune Mane Mancine’* Gron. Doujat. Crev. *Mancino aus.* trist. f. probat. est edd. ante Sigan.—17 ‘*Oblivionem* (qui et *Limeas*, *Limeas*, *Limia*, *Limius* et nunc *Lima* vocatur: sed forte leg. *flurium Oblivionis*, quia sic aliis, et Græcis ὁ τῆς Λήθης, dicitur).’ Rupert.—18 *Vet. lib. apud Sigan. Transgrederentur milites persuasit*.—19 ‘*Videtur omissum nomen pueri, Antio-*

modum habens, a Diodoto, qui Tryphon cognominabatur, tutore suo, per fraudem occisus est, corruptis medicis,²⁰ qui, eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant, occiderunt.

chus, Alexandri filius.' J. F. Gron. Mox 'decem annos admodum habens: sed in Epit. LII. extr. *bimulus admodum* dicitur. Difficilis hæc tolletur, si cum Delpii cod. *puero admodum pro bimulo a.* in Epit. LII. scribere liceat.' Drak. Deinde Diodoro edd. ante Sigon.—20 *Corruptis quidem medicis ead.* Mox *ipsum pro eum* Gron. Donjat. Crev.

LIB. LVI.

D. Junius Brutus in Hispania ulteriore feliciter adversus Gallæcos¹ pugnavit. Dissimili eventu M. Æmilius Lepidus proconsul adversus Vaccæos rem gessit, clademque similem Numantinæ passus est. Ad exsolvendum Numantini fœderis religione populum, Mancinus, cum hujus rei auctor fuisset, deditus Numantinis, non est receptus. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta viginti tria millia, nongenta viginti tria.² Fulvius Flaccus consul Vardæos in Illyrico subegit. M. Cosconius³ prætor in Thracia cum Scordiscis prospere pugnavit. Cum bellum Numantinum vitio ducum non sine pudore publico duraret, delatus est ultiro Scipioni Africano a senatu populoque Romano consulatus; quem cum illi capere ob legem, quæ vetabat, quenquam⁴ iterum consulem fieri, non liceret, sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum servile, in Sicilia ortum, cum opprimi a præ-

1 'Callaicos aut Callacos scribendum pro Gallæcos, quoniam et Græcis vocantur Καλλαῖκοι vel Καλλαῖκοι, et ita ab opp. Calle dicti creduntur. Nomen hoc corruptum videtur, ex quo regio eorum Gallæcia seu Gallicia appellari cœpit.' Rupert.—2 Tà nongenta viginti tria desunt in Gron. Douyat. Crev. Drak. &c. 'Nongenta viginti tria: hæc verba, quæ ob numeri præc. similitudinem exciderunt, adjeci e tribus MSS. Possis et e tribus aliis substituere n. triginta tria.' Rupert.—3 Cæsonius edd. ante Sigon. Mox pro duraret forte legendum putat Gron. duceretur.—4 'Pleraque edd. vett. perpetram post quenquam insernere intra decem annos: nam MSS. fere omnes ignorant hæc verba, et XII. anni interjecti sunt inter priorem et hanc Scipionis consu-

toribus non potuisset, C. Fulvio consuli mandatum est. Hujus belli⁵ initium fuit Eunus servus, natione Syrus, qui, contracta agrestium servorum manu et solutis ergastulis, justi exercitus numerum implevit. Cleon⁶ quoque, alter servus, ad septuaginta millia servorum contraxit; et, copiis junctis, contra populum Romanum exercitumque⁷ ejus bellum saepe gesserunt.

latum.' *Rupert.*—5 *Cujus belli* edd. ante Sigon.—6 *Cleo Gron.*—7 'Brevius uterque Pall. *adversus exercitum Romunum*; quod verius putarim.' *Gruter.* Mox, saepenumero gesserunt edd. ante Sigon.

LIB. LVII.

Scipio Africanus Numantiam obsedit, et corruptum licentia luxuriaque exercitum ad severissimam⁸ militiae disciplinam revocavit. Omnia deliciarum instrumenta recidit; duo millia scortorum a castris ejecit;⁹ militem quotidie in opere habuit, et triginta dierum frumentum ad¹⁰ septenos vallos ferre cogebat: ægre propter onus incidenti dicebat, 'Cum gladio te¹¹ vallare scieris, vallum ferre de-sinito.' Alii, scutum parvum habiliter ferenti, scutum¹² amplius justo ferre jussit; neque id se reprehendere, quando melius scuto, quam gladio, ute-retur. Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus, si extraneus, fustibus¹³ cecidit. Jumenta omnia, ne exonerarent militem, vendidit. Sæpe adversus eruptiones hostium¹⁴ feliciter pugnavit. Vaccæi obsessi, liberis conjugibusque trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplis-

8 *Generosissimam* edd. ante Sigon.—9 *Rejecit* ead. 'Tò a quidam Ms. ignorant, sed defendit Drak.' *Rupert.* Mox omni die pro quotidie edd. ante Sigon.—10 *Ac pro ad* legitur in vet. lib. apud Sigon.—11 *Recte pro te* legebatur ante Sigon.—12 Ex emend. *Gruter.* cum antea legeretur, alii, nimis parum habiliter scutum ferenti, eum scutum, emend. Sigon. alii nimis habiliter parvum scutum tenenti. 'Forte cum Periz. leg. alio ferente, ant cum Drak. alio ferente amplius eum scutum (ita tres Ms.) jussit ferre, aut cum Gron. alium ferentem.' *Rupert.* Mox, neque id reprehendere emend. Periz. Vid. Nott. Varr. Deinde quoniam pro quanto legebatur ante Sigon.—13 *Virgis* edd. ante Sigon.—14 *Contra hostium eruptiones* eild. ante Sigon. Mox et con-

sima munera, missa sibi ab Antiocho rege Syriæ, cum cœlare aliis imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit, omniaque ea¹⁵ referre quæstorem in publicas tabulas jussit; ex iis se viris fortibus dona daturum. Cum undique Numantiam obsidione clausisset, et obsessos fame videret urgeri; hostes, qui pabulatum¹⁶ exierant, vetuit occidi; quod diceret, velocius eos absumenturos frumenti quod¹⁷ haberent, si plures fuisserent.

jugibus Gron. Doujat. Crev.—15 *Eaque omnia* edd. ante Gron.—16 *Videret urgeri hostes; qui pab.* Gron. Crev. *Mox, interimi pro occidi ead.* cum Doujat.—17 *Absumenturos frumentum, quod, &c.* edd. ante Gron. *Mox quidem ante fuissent scribunt* edd. ante Sigon.

LIB. LVIII.

Ti. Sempronius Gracchus tribunus plebis, cum legem agrariam ferret adversus voluntatem senatus et equestris ordinis, ‘ne quis ex publico agro plus, quam quingenta jugera, possideret,’¹⁸ in eum furorem exarsit, ut M. Octavio collegæ, causam diversæ partis defendant, potestatem lege lata abrogaret, seque et Gracchum fratrem¹⁹ et Ap. Claudium socerum triumviros ad dividendum agrum crearet. Promulgavit et aliam legem agrariam, qua sibi latius agrum patefaceret,²⁰ ‘ut iidem triumviri¹ judicarent, qua publicus ager, qua privatus esset.’ Deinde, cum minus agri esset, quam quod dividi posset sine offensa etiam plebis,

18 ‘*Ne quis ex agro publico plus, quam D. jugera, possideret; quod vix credo* Livium scripsisse: nam Ti. Gracchus referebat veterem legem Liciniam: (v. Liv. vi. 35. sq.) ea autem nullam *agri publici* mentionem faciebat, sed vetabat, *ne quis plus quingenta jugera possideret*, i. e. in universum quingenta, sine discrimine publicus, an privatus ager esset.’ Duk. improb. Rupert. quem vid. X. vel C. *jugera h. l.* legitur in omnibus MSS. et edd. ante Sigon.—19 Vet. lib. apud Sigon. et fratrem Caium.—20 ‘*Duo* MSS. et edd. ante Grut. post. *qua si quis latius a. p.*, et Sigon. de Ant. Jur. Ital. ii. 2. *habet, ut, si quis latius a. p.* i. e. ultra modum lege finitum agrum preferret. Hæc videtur esse sententia: nec tamen probatos scriptores Latinos ita loqui scio.’ Duk. Vel patefecit vel quo sibi legendum censet Gron.—1 *Omnino additur* in edd. ante Sigon. *Mox qui...qui pro qua...qua* Rupert. conj. ex ed. Camp.

(quoniam eos ad cupiditatem amplum modum sperandi² incitaverat,) legem se promulgaturum ostendit, ‘ut iis, qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia, quæ regis Attali fuisset, divideretur.’ Hæredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus³ commotus graviter senatus, ante omnes T. Annus consularis, qui, cum in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum delatusque plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, auctore P. Cornelio Nasica, in Capitolio ab optimatibus⁴ occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum, et inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus in flumen projectus. Res præterea in Sicilia vario eventu adversus fugitivos gestas continet.

—2 *Ad cupiditatem amplam modo sperandi* edd. ante Gron. Mox post ostendit add. *ob id* edd. ante Sigon.—3 Ex emend. Gron. pro *indignationibus* in edd. priorr. Mox ‘*T. Annus cos.* ita *iv.* MSS. et *T. Annus* Voss. de quo *T. Annio* v. Plut. Gracch. p. 831. Hinc recte pro *C. vel A.* vel *M. Antonius consul*, quæ alii scripti et editi libri præferunt, Drak. substituit *T. Annus consularis*, ut sit *T. Annus*, qui a. U. 600. consul fuit; nisi ex Festo v. ‘*Satura*’ leg. *T. Annus Luscus*. Idem monet, Sigon. male emendasse *P. Mucius (Scævola) consul*, [quod Gron. Douyat. Crev.] quem, occiso demum Graccho, ex somno quasi excitatum dicunt Cic. p. Domo 34. p. Planco 36. Val. Max. III. 2. 7. Aur. Vict. de Viris Ill. c. 64. *Rupert.*—4 *A primatibus* edd. ante Sigon.

LIB. LIX.

Numantini, fame coacti, ipsi se per vicem⁵ tradentes trucidaverunt. Captam urbem Scipio Africanus delevit, et de ea triumphavit, quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Rupilius⁶ consul in Sicilia cum fugitivis debellavit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupavit, cum, testamento Attali regis delata⁷ populo Romano, libera esse deberet. Adversus eum P. Licinius Crassus consul, cum idem pontifex maximus esset, (quod num-

5 Malit Drak. *in vicem*. Post *vicem* scribunt *tradentes* edd. ante Sigon.—*Delph. et Var. Clas.* *Livius.*

quam antea factum erat,) extra Italiam profectus, prælio victus et occisus est.⁸ M. Perperna⁹ consul victimum Aristonicum in ditionem accepit. Q. Pompeius et Q. Metellus, tunc primum uterque ex plebe facti censores, lustrum condiderunt. Censa sunt civium capita trecenta septendecim¹⁰ millia, octingenta viginti tria, præter pupillos et viduas. Q. Metellus censor censuit, ut omnes cogerentur ducere uxores liberorum creandorum causa. Extat oratio ejus, quam Augustus Cæsar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut in hæc tempora¹¹ scriptam in senatu recitavit. C. Atinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, a quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo dejici¹² jussit: quod ne fieret, ceteri tribuni plebis auxilio¹³ fuerunt. Cum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, ut eundem tribunum plebis, quoties vellet, creare¹⁴ liceret; rogationem ejus P. Africanus gravissima oratione dissuasit; in qua dixit, ‘Ti. Gracchum jure cæsum videri.’ Gracchus¹⁵ contra suasit rogationem; sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum Syriæ et Phraatem Parthorum regem gesta, nec magis quietæ res Ægypti referuntur. Ptolemæus, Evergetes cognominatus, ob nimiam¹⁶ crudelitatem suis invisus, incensa a populo regia, clam Cypron profugit; et, cum sorori ejus Cleopatræ, quam (filia ejus virgine per viam compressa, atque in matrimonium ducta) repudiaverat, regnum a populo datum esset, infensus filium, quem ex illa habebat, Cypri occidit, caputque ejus et manus et pedes matri misit. Seditiones a triumviris Fulvio Flacco et C. Graccho et C. Papirio¹⁷ Carbone, agro dividendo creatis, excitatae: quibus cum P. Scipio Africanus adversaretur, fortisque ac validus de die¹⁸ domum se recepisset, mortuus

6 Ex emend. Sigon. pro *P. Atilius*.—7 Al. *legata*.—8 *Interemptus est* Gron. Doujat. Crev.—9 *Perpenna* edd. ante Sigon.—10 *Malit* Sigon. *trecenta sexaginta octo*. Habent al. *trecenta tredecim*.—11 *Eo tempore* edd. ante Sigon.—12 Grutero videtur spuria vox *dejici*: et omnino h. l. stultissima ed. vulg.—13 *Quam maxime* add. edd. ante Sigon.—14 *Plebis... creari* Gron. Doujat. Crev. *Plebis* et Drak.—15 C. Gracchus emend. Gron.—16 *Suam* add. edd. ante Sigon. *Mox in Cypron* ante Gron. legebatur.—17 Deest in Gron. Doujat. et al. nomen *Papirio*. *Mox* ante Sigon. præponebatur τῷ agro verbum *de*.—18 *Pridie* omnes fere MSS. et edd. ante Crev. Roëll. conj. eo

in cubiculo inventus est. Suspecta fuit, tanquam ei venenum dedisset, Sempronia uxor, hinc maxime, quod soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat. De morte tamen ejus nulla quæstio acta. Eo¹⁹ defuncto, seditiones triumvirales acrius exarserunt. C. Sempronius consul contra Iapydas primo rem male gessit: mox victoria cladem acceptam emendavit virtute D. Junii Bruti, ejus, qui Lusitaniam subegerat.

die.—19 Quo pro eo legebatur ante Sigon.

LIB. LX.

L.²⁰ Aurelius consul rebellantes Sardos subegit. M. Fulvius Flaccus primus Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium¹ Massiliensibus adversus Salluvios Gallos, qui fines Massiliensium populabantur. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditio[n]em accepit, Fregellas diruit. Pestilentia in Africa ab ingenti locustarum multitudine² et deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta nonaginta millia septingenta³ triginta sex. C. Gracchus, Tiberii frater, tribunus plebis, eloquentior quam frater, perniciosas aliquot leges tulit; (inter quas frumentariam, ‘ut semisse et triente frumentum plebi daretur:’ alteram legem agrariam, quam et frater ejus tulerat: tertiam, qua equestrem ordinem, tunc cum senatu consentientem, corrumperet, ‘ut sexcenti ex equitibus in curiam sublegerentur,⁴ et, quia illis temporibus

²⁰ Ignorant edd. antt. prænomen *L.* Mox ‘Cf. Pigh. Ann. ad a. 627. rebellantes pro bellantes ex ejus emend. receptum. *Pellitos Sardos conj. Gron.* *Rupert.* Deinde *ounium* post *primus* add. *Gron.* *Donjat.* *Crev.*—1 *Missus auxilio Gud.* Mox ‘*Liviu[m] incuria vel oblivionis arguit Periz. Anim. Hist. c. 8. p. 346.* *Transalpinos Gallos et Salvios aut Salluvios Ligures conj. Cluver. Ital. Ant. i. 7. p. 50.* suspicans, *Salluvios non recte Gallos dici.* *Rupert.*—2 *A maxima multitudine locustarum* edd. ante *Sigon.*—3 *Trecena ... septingena* *Gron.* *Donjat.* *Crev.*—4 ‘*Locus impeditissimus et forte corruptus: nam nusquam alibi scriptum est, lege hac nc. equites in*

trecenti tantum senatores erant, sexcenti equites trecentis senatoribus admiserentur,³ id est, ut equester ordo bis tantum virium in senatu haberet) et, continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrariis latis effecit, ut complures coloniæ in Italia deducerentur, et una in solo dirutæ Carthaginis; quo ipse triumvir creatus coloniam deduxit. Præterea res a Q. Metello consule adversus Baleares⁵ gestas continet; quas Græci Gymnesias appellant, quia æstatem nudi exigant: Baleares a teli missu appellati, aut⁶ a Baleo, Herculis comite, ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonem navigaret. Motus quoque Syriae referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum et Seleucum filium, indignata⁷ quod, occiso patre ejus a se, injussu suo diadema sumisset, interemit.

senatum alleatos fuisse.³ Duk. Tunc senatui cens. Gud. Pro equitibus habent MSS. equitum et equite. Mox deest vox tantum in edd. ante Sigon.—5 Baleares Gron. Doujat. Crev.—6 Vel pro aut eæd.—7 Multum indignata edd. ante Sigon.

LIB. LXI.

C. Sextius proconsul, victa Salluviorum⁸ gente, coloniam Aquas Sextias condidit, eis aquarum copiam⁹ e calidis frigidisque fontibus atque a nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul adversus¹⁰ Allobrogas ad oppidum Vindalium feliciter pugnavit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quod Teutomaliū,¹¹ Salluviorum regem, fugientem receperissent et omni ope juvissent, quodque Æduorum agros, sociorum populi Romani, vastassent. C. Gracchus, seditioso tribunatu acto, cum Aventinum quoque armata multitudine¹² occupasset, a L. Opimio consule, ex senatus consulto vocato ad arma populo, pulsus et occisus

8 Salviōrum h. l. et inf. Gron. Doujat. Crev.—9 Ab aq. copia malit Gron. Mox et calidis et frigidis Gron. Doujat. Crev.—10 Contra eæd. Mox Vindalum Ms. Leid. teste Rupert.—11 Pro Teutomaliū MSS. Crotoniculum, Cortomoculum, Tentomolūm, Toutomotulum, Teutomotulum; et edd. vett. Teutomaliū

est;¹³ et cum eo Fulvius Flaccus consularis, socius ejusdem furoris. Q. Fabius Maximus consul, Paulli nepos, adversus Allobrogas et Bituitum, Arvernorum regem, feliciter¹⁴ pugnavit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti. Ipse, cum¹⁵ ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Albam custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, ut in Galliam remitteretur. Decretum quoque est, ut Congentiatus,¹⁶ filius ejus, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditio-
nem accepti. L. Opimius, accusatus apud populum a Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem conjecisset, absolutus est.¹⁷

.....

et Teutonialum.' Rupert.—12 *Arm. quoque mult.* edd. ante Sigon.—13 *Inter-emptus est Gron.* Doujat. Crev. Mox Flaccus socius ejusd. edd. ante Sigon. —14 *Multum feliciter eæd.* Mox 'Ex Bituiti (Bitinti Ms. Berg.) exercitu cæsa millia h. CXX.; ita MSS. (præter Boend. qui CCXX. habet) et Appian. Gall. 1. 2. at CL. millia ap. Oros. v. 14. CXXX. millia ap. Plin. vii. 50. CC. millia ap. Strab. iv. 185. et 191. Cf. Pigh. l. l.' Rupert.—15 *Et cum ipse Gron.* Doujat. Crev. Mox Albae Gron. Doujat.—16 'MSS. Congenatus, Con-
gienatus, Congentiatus, Cognonaticus, Congonnetiacus, Congomietiacus.' Ru-
pert.—17 *Liberatus est* edd. ante Sigon.

LIB. LXII.

Q. Marcius consul Stoenos,¹⁸ gentem Alpinam, expug-
navit. Micipsa, Numidarum rex, mortuus regnum tribus
filiis reliquit, Adherbali, Hiempsali, et Jugurtha, fratris
filio, quem¹⁹ adoptaverat. L. Cæcilius Metellus Dalma-
tas subegit. Jugurtha Hiempsalem fratrem bello petiit,
quem victum occidit:²⁰ Adherbalem regno expulit: is a
senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius
Ahenobarbus,¹ censores, duos et triginta senatu moverunt.
Præterea motus Syriæ regum continet.

.....

18 Ex Oros. frag. fast. triumph. MSS. habent *Stenos*, (quod Gron. Doujat. Crev.) *Stenos*, *Stinos*, *Sarmes*, *Sarmos*. Edd. antt. habent *C. N. Martius coss.* *Sarmios*.—19 *In filium add.* edd. ante Sigon. Mox *obsedit pro subegit eæd.*—20 *Interemit* Gron. Doujat. Crev. *Qui victus occidit et occidit* MSS. Mox *qui a senatu* edd. ante Gron.—1 *Ahenobarbus et amoverunt* edd. ante Sigon.

LIB. LXIII.

Cato Porcius² consul in Thracia male adversus Scordos pugnavit. Lustrum a censoribus conditum est. Censa sunt civium capita trecenta nonaginta quatuor milia, trecenta triginta sex. Æmilia, Licinia, Marcia, virgines Vestales, incesti damnatae sunt: idque incestum quemadmodum et commissum, et deprehensum, et vindicatum sit,³ refertur. Cimbri, gens vaga, populabundi in Illyricum venerunt. Ab iis Papirius Carbo consul cum exercitu fusus est. Livius Drusus consul adversus Scordos, gentem a Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnavit.⁴

² 'iv. MSS. C. Porcius, non minus recte.' Rupert.—³ *Judicatum sit* edd. ante Sigon.—⁴ *Magnumque honorem tulit* add. Gron. Doujat. Crev.

LIB. LXIV.

Adherbal, bello petitus a Jugurtha et in oppido Cirta⁵ obcessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Jugurthæ bellum indictum; idque⁶ Calpurnius Bestia consul gerere jussus, pacem cum Jugurtha injussu populi et senatus fecit. Jugurtha, fide publica evocatus ad indicandos auctores consiliorum⁷ suorum, quod multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romanam venit; et propter cædem, admissam in regulum quendam, nomine Massivam, qui regnum ejus populo Romano invisi affectabat,⁸ Romæ interfectum, cum periclitaretur, causam capitis dicere jussus, clam profugit, et, cedens⁹ Urbe, fertur dixisse: 'O Urbem venalem et cito perituram, si emtorem invenerit!' A. Postumius legatus infeliciter prælio adversus Jugurtham gesto pacem quoque adjecit ignominiosam, quam non esse servandam senatus censuit.¹⁰

⁵ *Cirtha* Gron.—⁶ *Etiam inserunt edd. ante Sigon.*—⁷ *Ad indicandum cons. auctores* ead.—⁸ *Appetebat* Gron. Doujat. Crev.—⁹ *Discedens* edd. ante Sigon.—¹⁰ *Jugurtham gesto conflixit, pacemque etiam multum ignominiosam adjecit, quam quidem minime esse serv. sen. cens.* edd. ante Sigon.

LIB. LXV.

Q. Caecilius Metellus consul duobus præliis Jugurtham fudit, totamque Numidiam¹¹ vastavit. M. Junius Silanus consul adversus Cimbros infeliciter pugnavit. Legatis Cimbrorum sedem et agros, in quibus consistenter,¹² postulantibus senatus negavit. M. Minucius proconsul adversus¹³ Thracas prospere pugnavit. L. Cassius consul a Tigurinis Gallis, pago Helvetiorum, qui a civitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est. Milites, qui ex ea clade superaverant,¹⁴ obsidibus datis et dimidia rerum omnium parte, ut incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

¹¹ *Et universam Num.* edd. ante Sigon.—¹² *Considerent,* in ed. Ascens. a. 1513. primum exhibutum, habent etiam Gron. Doujat. Crev.—¹³ *Contra ead.* Mox feliciter quidem edd. ante Sigon.—¹⁴ [‘*Superaverant* restitui pro *superaverunt* [in Gron. Doujat. Drak. Crev.] quod demum exhibet ultima ed. Grati.’ *Rupert.*]

LIB. LXVI.

Jugurtha, pulsus a C. Mario¹⁵ Numidia, auxilio Bocchi, Maurorum regis, adjutus est; et, cæsis prælio Bocchi quoque copiis, nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere, vinctus ab eo, et Mario traditus est: in qua re præcipua opera L. Cornelii Syllæ, quætoris Marii, fuit.

¹⁵ *Delendam pntat Jac.* Gron. voculam *ex*, quæ in Gron. Doujat. Crev. præponitur *Numidia.*

LIB. LXVII.

M. Aurelius Scaurus, legatus consulis, a Cimbris fuso exercitu, captus est, et, cum, in consilium ab iis evocatus, deterret eos, ne Alpes transirent Italiam petituri, eo quod

diceret, Romanos vinci non¹⁶ posse, a Boiorige rege, feroci juvēne, occisus est. Ab iisdem hostibus Cn. Manlius¹⁷ consul et Q. Servilius Cæpio proconsul, victi prælio castrisque binis exuti sunt. Militum millia octoginta occisa, calonum et lixarum quadraginta. Secundum populi Romani jussionem,¹⁸ Cæpionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata sunt, primi post regem Tarquinium;¹⁹ imperiumque ei abrogatum. In triumpho C. Marii ductus ante currum ejus Jugurtha cum duobus filiis, et in carcere necatus est.²⁰ Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat; eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est.¹ Secundo et tertio absens consul creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus quæ inter² Rhodanum et Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi ibique multa loca populati, a Celtiberis fugati sunt; reversique in Galliam, bellicosis se Teutonis conjunxerunt.³

16 *Minime pro non legebatur ante Sigon.* Mox a Bolo rege omnes MSS. Sed vocem rege delendam forsitan putat Rupert. Del. Gron. Crev.—17 ‘Alii Mallius Græce aut liquecente pronuntiatione; at perperam *Manilius*, et C. vel *M. Manilius*’ Rupert. *C. Manilius*, et *Q. Cæpio proconsules*, &c. edd. antt.—

18 ‘Secundum populi Rom. jussionem: verba ineptissima, et ant omnino delenda, aut mutanda; Gron. qui conj. quadraginta, secundum Arausionem. Cæpionis cet. In Exc. Pith. secundum *aprausionem*; in reliquis MSS. secundum a po. Ro. *ausionem*, vel *auxionem* vel *jussionem*. Vulgatum interpretari conatur Corradus ad Cic. Brut. p. 247.’ Rupert.—19 *Primoque post r. T.* edd. ante Sigon.—20 Deerat olim verb. *est*.—1 Vet. lib. apud Sigon. *consulatus est*. Mox *Consulatu secundo et tertio absens consul creatus*. *Quartum consulatum*, &c. Gron. Doujat. Crev.—2 *Circa pro inter* edd. ante Sigon.—3 ‘In MSS. h. l. *imbellicosis* vel *in bellicosis*; et cur Teutoni præ aliis *bellicosi* prædicentur, causæ parum esse dicit Gron. Hinc conj. *Ambronibus se et Teutonis c.* non improb. Crev. quoniam Epit. seq. Ambrones et Teutoni simul castra Marii oppugnassem dicantur. Sed Scheffer et Ondend. ad Obs. recte monent, ibi quoque nullam fieri Ambronum mentionem, et emendationem illam longius a vulgato abire. Ille potius legendum censemebat *belli causa*, et hic in *belli casus se Teutonis c.* quod lectione MSS. firmatur.’ Rupert.

LIB. LXVIII.

M. Antonius prætor in Ciliciam⁴ maritimos prædones

persecutus est. C. Marius consul summa vi oppugnata a Teutonis et Ambronibus castra defendit: duobus deinde præliis circa Aquas Sextias eos hostes delevit, in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintum consul creatus est: triumphum oblatum, donec et⁵ Cimbros vinceret, distulit. Cimbri, repulso ab Alpibus fugatoque Q. Catulo proconsule, qui sauces Alpium obsederat, et ad flumen Athesim castellum editum insederat reliqueratque, cum, virtute sua expliciti, fugientem proconsulem exercitumque consecuti, in Italiam trajecissent,⁶ junctis ejusdem Catuli et C. Marii exercitibus, prælio victi sunt ab eis: in quo cæsa traduntur hostium⁷ centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius, totius civitatis consensu exceptus, pro duobus triumphis, qui offerebantur, uno contentus fuit. Primores civitatis, qui aliquamdiu⁸ ut novo homini, ad tantos honores evepto, inviderant, conservatam ab eo rempublicam fatebantur. Publicius Malleolus, matre occisa, primus⁹ insutus culeo, in mare præcipitatus est. Ancilia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta¹⁰ continet.

4 In Sicilia edd. ante Sigon.—5 Carent edd. ante Sigon. τῷ et.—6 ¹ Qui sauces Alpium obsederat . . . consecuti, verba non satis sana, in quibus admodum variant MSS. Ex iis et Plut. Mar. p. 418. 419. Gron. conj. obsidebat, flumen Athesim transgressi castellum editum, quod insederat, ut reliqueret, efficerunt. Qui tamen in castello fuerunt (hæc tria verba excidisse putabat) virtute sua expliciti, fugientem p. e. c. sunt. In Italium cum deinde trajecissent cet. Alia tentabat Pigh. Annal. ad a. 652. Rupert. Edd. ante Sigon. ubi virtute sua.—7 Hominum edd. ante Sigon. et mox receptus pro exceptus ead.—8 Aliquantulum ead.—9 Interempta, primus omnium Gron. Donjat. Crev.—10 Tò gesta abest ab edd. ante Sigon.

LIB. LXIX.

L.¹¹ Appuleius Saturninus, adjuvante C. Mario et per milites occiso A. Nonio¹² competitore, tribunus plebis per

11 Cn. pro L. legebatur ante Sigon. Mox per clientes conj. Gron. pro per

vim creatus, non minus violenter tribunatum, quam petierat, gessit; et, cum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eo quod in eam non juraverat,¹³ diem dixit: qui cum a bonis civibus defenderetur, ne causa¹⁴ certaminum esset, in exilium voluntarium Rhodum profectus est, ibique legendo et audiendis magnis viris avocabatur.¹⁵ Profecto C. Marius, seditionis auctor, qui sextum consulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua et igni interdixit. Idem Appuleius Saturninus tribunus plebis C. Memmum candidatum consulatus,¹⁶ quem maxime adversarium actionibus suis timebat, occidit.¹⁷ Quibus rebus concitato senatu, (in cuius causam et C. Marius, homo varii et mutabilis ingenii consiliique semper secundum fortunam, transierat, cum eum tueri minime posset) oppressus armis cum Glaucia praetore et aliis ejusdem furoris sociis, bello¹⁸ quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exilio, ingenti totius civitatis favore, reductus est. M'. Aquillius proconsul¹⁹ in Sicilia bellum servile excitatum confecit.

milites.—12 Numio legebatur ante Sigon.—13 Eo quod in eam minime jurasset edd. ante Sigon. qui in eam non juraverat Gnd.—14 Majorum add. Gron. Doujat. Crev.—15 Ex emend. Gron. ‘racabat ed. Frob. a. 1535. et hinc alii prob. Crev. In MSS. plerisque audiendo magnos viros advocabat et advocabatur: sed avocabatur in Lov. 2. et Exc. Pith.’ Rupert.—16 ‘Post candidatum consulatus priores edd. inserunt petitorem, sed ed. Camp. et omnes MSS., præter Norvie. perpetuum asseclam editionum, omittunt. Illud probant Gron. et Græv. ad h. l. et ad Suet. Aug. 10. hoc vero Duk. Crev. Drak. et plerique intpp. Suet.’ Rupert.—17 Interemit Gron. Donjat. Crev. Mox ejus pro cuius legebatur ante Gron.—18 ‘Pro bello Sigonius conj. a Rabirio, Freinsh. ad Flor. iii. 16. 7. telo, et Gron. a Scæra aut a servo.’ Rupert.—19 M. Aquilius consul edd. ante Sigon.

LIB. LXX.

Cum M'. Aquillius de pecuniis repetundis causam dicere, ipse judices rogare noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam a pectore ejus discidit, ut honestas cicatrices ostenderet: quibus conspectis,²⁰ indubitanter

20 ‘Verba quibus conspectis absunt a vii. MSS. non modo commode, sed

absolutus est. Cicero ejus rei solus auctor. T.¹ Didius proconsul adversus Celtiberos feliciter pugnavit. Ptolemaeus, Cyrenarum rex, cui cognomentum Apioni suit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit, et ejus regni civitates senatus liberas esse jussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociae a L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati, a rege Arsace missi, venerunt ad Syllam, ut amicitiam populi Romani peterent. P. Rutilius, vir summae innocentiae, quoniam legatus Q. Mucii proconsulis² a publicanorum injuriis Asiam defenderat, invitus equestri ordini, penes quem judicia erant, repetundarum damnatus, in exilium missus est. C. Sentius³ prætor contra Thracas infelicititer pugnavit. Senatus, cum impotentiam equestris ordinis in judiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, ut ad se judicia transferrentur,⁴ sustinente causam ejus M. Livio Druso tribuno plebis; qui, ut vires sibi acquireret, perniciose spe largitionum⁵ plebem concitavit. Præterea motus Syriae regum continet.

etiam eleganter.' Gron.—1 Prænomen T. deest; et mox *Apionis* legitur in edd. ante Sigon.—2 C. Marii proc. edd. ante Sigon.—3 'C. Sentius' 3 MSS. In aliis *Sepcius*, *Serrius*, *Sericius*, *Census*; in edd. antt. C. Geminus prob. Crev. quia Sentius his quidem temporibus prætor Macedoniae fuisse videatur, sed 'contra Thracas feliciter pugnaverit.' v. Oros. v. 18. Plut. Sylla p. 458. Cic. p. Planci 8. p. Pis. 31. et Verr. III. 93. Noris. Cenot. Pis. 3. 9. Pigh. Annal. ad a. 661–672. Hinc felicititer pro *infelicititer* h. l. conj. Sigon.' Rupert.—4 Voss. *transferrant*. Gud. *transferret*.—5 Voss. et Gud. *largitione*. Videatur tollendum τὸ σπε.

LIB. LXXI.

M. Livius Drusus, tribunus plebis, ut majoribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios et Italicos populos spe civitatis Romanæ solicitavit; iisque adjuvantibus, per vim legibus agrariis frumentariisque latis, judiciariam quoque pertulit, 'ut æqua parte judicia penes senatum et equestrem ordinem essent.' Cum deinde promissa sociis civitas praestari non posset, irati Italici defectionem agitare cœperunt. Eorum coitus conjurationsque et ora-

tiones⁶ in conciliis principum referuntur. Propter quæ Livius Drusus, invitus etiam senatui factus,⁷ velut socialis belli auctor, incertum a quo, domi occisus est.

6 *Conjurations orationesque* edd. ante Gron. Sup. pro *coitus conj. Duk. cætus vel coitiones*, et Ms. Berg. *conventus*.—7 *Etiam sen. inv. fact.* edd. ante Gron. In Voss. deest *rè invitus*.

LIB. LXXII.

Italici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Samnites, Lucani, initio belli a Picentibus moto.⁸ Q. Servilius proconsul⁹ in oppido Asculo cum omnibus civibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. Saga populus sumsit. Ser. Galba, a Lucanis comprehensus, unius fœminæ opera, ad quam devertebatur, captivitate exemptus est. Æsernia et Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde¹⁰ Latini nominis externarumque gentium missa populo Romano, et expeditiones invicem expugnationesque urbium referuntur.

8 ‘*Initio belli a P. orto e vet. libro Sigon. et Gron. refrag. Drak. qui monet, movere bellum passim dici pro incipere. Num vero et initium belli?*’ Rupert.—9 ‘*Q. Servilius proc.* Ms. Boend. et Appian. l. l. Plerique MSS. h. l. et Oros. v. 18. et Vellei. II. 15. *Q. Servius*, prob. Jac. Gron.’ Rupert.—10 *Demum pro deinde legebatur ante Sigon.*

LIB. LXXIII.

L. Julius¹¹ Cæsar consul male adversus Samnites pugnavit. Nola colonia in potestatem Samnitium venit cum L. Postumio prætore, qui ab iis interfectus¹² est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius consul male¹³ adversus hostes Marsos pugnasset, et in prælio

11 *Julius* abest ab edd. ante Sigon. ut inf. ab edd. Gron. Donjat. Crev.—12 *Interemptus* cæd.—13 Ms. Leid. *male*; reliqui *parum prospere*, (quod

cedidisset, C. Marius, legatus ejus, meliore ¹⁴ eventu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpicius Pelignos prælio ¹⁵ fudit. Q. Cæpio, legatus Rutilii, cum obsessus prospere in hostes erupisset, et ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus et circumventus insidiis, fuso exercitu cecidit. L. Julius Cæsar consul feliciter ad-versus Samnites pugnavit. Ob eam victoriam Romæ saga posita sunt: et, ut varia belli fortuna esset, Æsernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed C. Marius prælio Marsos fudit, Herio Asinio, prætore Mar-rucinorum, occiso. C. Cæcilius ¹⁶ in Gallia Transalpina Salluvios rebellantes vicit.

Gron. Donjat. Crev.)—14 Quidem olim inserebatnr.—15 Tò prælio aberat ab edd. ante Sigon.—16 Fudit. Herio Asinio, . . . occiso, C. Cæcilius, &c. distinx. Gron. Pro Herio est in MSS. et edd. antt. Hernio, Hirnio, et Hirno. Pro Salluvios habent Gron. Doujat. Crev. ut sup. Salvios.

LIB. LXXIV.

Cn. Pompeius Picentes prælio fudit et obsedit: propter quam victoriam Romæ prætextæ et alia magistratum insignia sumta sunt.¹⁷ C. Marius cum Marsis dubio eventu pugnavit. Libertini tum primum militare cœperunt. A. Plotius¹⁸ legatus Umbros, L. Porcius prætor Marsos,¹⁹ cum uterque populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti sunt. Cn. Pompeius consul Marsos acie vicit. Cum ære alieno oppressa esset civitas, A. Sempronius Asellio²⁰ prætor, quoniam secundum debitores jus dicebat, ab iis, qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursions Thracum in Macedoniam populationesque continet.

¹⁷ Aliaque mag. ornamenta insignia s. s. Malit Rupert. resunta.—18 Au-relius Plotius edd. ante Sigon.—19 ‘Pro Marsos leg. forte Etruscos ex Oros. v. 18. Floro III. 18. 13. et Appiano B. C. I. 49. nam Marsi jam ante defecerant et primi omnium Italicorum bellum moverant.’ Duker.—20 Asellus edd. ante Sigon.

LIB. LXXV.

A. Postumius Albinus legatus, cum classi præcesset,¹ infamis crimine proditioñis, ab exercitu suo interfectus est. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio vicit, et bina castra eorum expugnavit. Cn. Pompeius Vestinos in ditionem accepit. L. Porcius consul, rebus prospere gestis fusisque aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat,² cecidit. Ea res hostibus victoriam ejus prælii dedit. Cosconius et Lucceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem, occiderunt, compluraque eorum oppida in ditionem acceperunt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis præliis fudit, aliquot populos recepit; quantisque raro quisquam alias³ ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

¹ ‘Sed cum classi præfuisse; et Romanos omnino classibus usos esse in bello sociali, nemo tradit. Hinc verba cum classi præcesset delenda, et pro iis in obsidione castrorum hostilium, quæ cum aliis, ex initio Epit. seq. incultatis, in quibusdam MSS. leguntur, repounda putabat Drak. Forte leg. *legatus cum castris præcesset.*’ Rupert.—² *Oppugnat* malit Drak.—³ Ignorant edd. ante Sigon. τὸ αλιος.

LIB. LXXVI.

A. Gabinius legatus, rebus adversus Lucanos prospere gestis, et plurimis oppidis expugnatis, in obsidione castorum hostilium cecidit. Sulpicius legatus Marrucinos cecidit, totamque⁴ eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos et Pelignos in ditionem accepit. Marsi quoque, a L. Murena et Cæcilio Pinna legatis⁵ aliquot præliis fracti, pacem petierunt. Asculum a Cn.

⁴ Universamque Gron. Doujat. Crev. ‘Mox verba Cn. Pompeius . . . accepit absunt a Ms. Berg. repetita forte ex Epit. præc. *recepit* Ms. Boend. verum id verbū modo præcessit.’ Drak.—⁵ Cæc. Pio legatis Crev. ex emend. Sigon. Cæc. Pio legato Doujat. Mox petere pacem cœperunt Voss. et Gud.—

Pompeio captum est, cæsis et a Mam. Æmilio legato Italicis.⁶ Silo Pompædius, dux Marsorum, auctor hujus rei, in prælio occidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno a Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursions Thracum in Macedoniam populacionesque⁷ continet.

⁶ Cæsis a Mam....legatis Ital. edd. ante Sigon. Mox belli pro rei malunt Claver. Crev.—⁷ Populationesque abest ab edd. ante Sigon.

LIB. LXXVII.

Cum P. Sulpicius tribunus plebis, auctore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, ‘ut exules revocarentur, et novi cives libertinique distribuerentur in tribus, et ut Marius⁸ aduersus Mithridatem Ponti regem dux crearetur,’ et aduersantibus consulibus Q. Pompeio et L. Syllæ vim intulisset, occiso Q. Pompeio⁹ consulis filio, genero Syllæ; L. Sylla consul cum exercitu in Urbem venit, et aduersus factionem Sulpicii et Marii in ipsa Urbe pugnavit eamque expulit: ex qua¹⁰ duodecim a senatu hostes, inter quos C. Marius pater et filius,¹¹ judicati sunt. P. Sulpicius, cum in quadam villa lateret, indicio servi sui retractus et occisus est. Servus, ut præmium promissum indici¹² haberet, manumissus¹³ et ob scelus proditi domini de saxo dejectus est. C. Marius filius in Africam trajecit. C. Marius pater, cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis, et, cum missus ad occidendum eum servus, natione Gallus, majestate tanti viri perterritus recessisset, impositus publice in navim¹⁴ delatus est in Africam. L. Sylla civitatis statum ordinavit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius consul, ad accipiendum¹⁵ a

⁸ Consul vel cons. Marius MSS. unde C. Marius conj. Drak.—⁹ Sic ex conj. Sigon. cum prius legeretur occisoque Pompeio.—¹⁰ Ex quo edd. ante Sigon.—¹¹ Magis placet Gron. Caui Marii pater et filius.—¹² Ita pro promissi indicii ex emend. Gron. Sigon. ex vet. lib. promissum indicii.—¹³ Est add. Gron. Douyat. Crev.—¹⁴ Publicæ navi ead. And. publice in navi.—¹⁵ Ad capiendum edd. ante Sigon.

Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio ejus occisus est. Mithridates, Ponti rex, Bithynia et Cappadocia occupatis, et pulso Aquillio legato, Phrygiam, provinciam populi Romani, cum ingenti exercitu intravit.

LIB. LXXVIII.

Mithridates Asiam occupavit: Q. Oppium proconsulem, item Aquillium legatum, in vincula conjecit; jussuque ejus, quicquid civium Romanorum in Asia fuit, uno die trucidatum est. Urbem Rhodum, quæ sola in fide permanserat, oppugnavit, et aliquot præliis navalibus victus recessit. Archelaus, præfector regis, in Græciam cum exercitu venit; Athenas occupavit. Præterea trepidationem¹⁶ urbium insularumque, aliis ad Mithridatem, aliis ad populum Romanum civitates suas trahentibus, continet.

16 Gnd. cum Camp. *trepidationes*.

LIB. LXXIX.

L.¹⁷ Cornelius Cinna, cum perniciose leges per vim atque arma ferret, pulsus Urbe a Cn. Octavio collega cum sex tribunis plebis;¹⁸ imperioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudi exercitum in potestatem suam rededit, et bellum Urbi intulit, arcessito C. Mario ex Africa cum aliis exilibus: in quo bello duo fratres, alter ex Pompeii exercitu, alter ex Cinnæ, ignorantes concurrerunt;¹⁹ et, cum victor spoliaret occisum, agnito fratre, ingenti lamentati-

17 Prænomen *L.* deest in edd. ante Sigon. 'Mox verba *atque arma* non extant in quibusdam MSS. Sed *rim* et *arma* passim jungi, et vim multis modis fieri posse, sed præcipue fieri armis, monent Duk. et Drak.' Rupert.—

18 'Cum Sex. Publio tri. pl. Boend. Berg. et ed. Camp. Suspicerer cum M. Virgilio tr. pl. nisi a vulg. lect. id nimis recederet. Non minus tamen ab ea recedunt nomina reliquorum hujus anni tribunorum pl. v. Pigh. Annal. ad a. 666. An leg. a Cn. Octavio collega et sex tribunis plebis?' Ru- pert. Mox edd. ante Sigon. omittunt *ei post imperioque*.—19 Gud. corru-

AA 000 404 854 2

L 007 625 846 6

SOUTHERN BRANCH
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
LOS ANGELES, CALIF.

